

ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

Έξαμηνιαία περιοδική έκδοση
Τεράς Μητροπόλεως Λαρίσης και Τυρνάβου

ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 02 / ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2019

ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 02 / ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2019 / 10,00 €

ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΝ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ:

ὁ Μητροπολίτης Λαρίσης καί Τυρνάβου Ἱερώνυμος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ:

Πρωτ. Θεμιστοκλῆς Α. Μουρτζανός

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Σ. Μπαλατσούκας, Κ. Σπανός, Ν. Παπαθεοδώρου, Ἄ. Χρυσοβέργης

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Ἰωαννίνων 3, 413 34, Λάρισα

ΤΗΛΕΦΩΝΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ: 2410 61 76 85 καί 6945 152 571 / e-mail: info@imlarisis.gr

Τό περιοδικό ἀναρτᾶται ἠλεκτρονικά στὸν ἰστότοπο www.imlarisis.gr καί στό Facebook στό προφίλ ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

Συνεργασίες γίνονται δεκτές σταλμένες σέ ἠλεκτρονική μορφή

Οἱ θέσεις καί ἀπόψεις τῶν συγγραφέων τῶν κεμένων εἶναι προσωπικές καί δέν ἀπηχοῦν κατ' ἀνάγκη τίς θέσεις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης

ΘΕΜΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Χρῆστος Παπανικολάου

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Γιάννης Πέτρου

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΟΡΘΩΣΗ: Βασίλης Μαλισιόβας

ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Λυχνία Α.Ε.

ISSN: 2654-0223

Περιεχόμενα

EDITORIAL: Μητροπολίτης Λαρίσης καί Τυρνάβου Γερώνυμος

7

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΧΡΙΣΤΟΥ ΤΑ ΓΕΝΕΘΛΙΑ ΕΟΡΤΑΣΩΜΕΝ

Δρ ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΜΠΑΛΑΤΣΟΥΚΑΣ

Ρωμανοῦ Μελωδοῦ,

«Κοντάκιον εἰς τὴν ἁγίαν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.»

9

ΒΗΣΣΑΡΙΩΝ ΜΟΝΑΧΟΣ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΙΝΟΣ

...Βίβλος ἡ σεβασμία τοῦ Θεολόγου...

Ἀναγνώσματα τῶν Χριστουγέννων στό Ἅγιο Ὅρος

21

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΧΡΥΣΟΒΕΡΓΗΣ

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός

31

ΠΡΩΤ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ

Ἡ Γέννα Του νά μᾶς βρεῖ ἐπιστρέφοντας στήν Ἀγάπη

43

ΦΑΝΗ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ

Ἦθη καί ἔθιμα τοῦ Δωδεκαήμερου στήν Θεσσαλία

49

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ

Μήνυμα Χριστουγέννων

77

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΠΑΤΕΡ ΙΕΡΑΡΧΑ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝ, ΠΡΕΣΒΕΥΕ ΥΠΕΡ ΗΜΩΝ

ΑΡΧΙΜ. ΒΗΣΣΑΡΙΩΝ ΔΟΥΣΙΚΙΩΤΗΣ

Ὁ Ἅγιος Βησσαρίων ὁ Β΄ Ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης ὁ θαυματουργός

Ὁ ἐξαῦλωμένος βίος του καί τὰ φιλοπάτριδα ἔργα εὐποίας του

81

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΣΤΕΡΓΙΟΥΛΗΣ

Παχωμίου μοναχοῦ, «Ἐγκώμιον εἰς τόν ἅγιον Βησσαρίωνα.»

Ῥητορική Προσέγγιση

97

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΘ. ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
Ίστορική διαδρομή του Ναού του Αγίου Βησσαρίωνος
109

ΜΑΡΙΑ Π. ΒΟΥΒΟΥΣΗ
*Ένα κατάστιχο των κειμηλίων της Μονής
του Αγίου Βησσαρίωνος (Δουσίκου) του έτους 1832*
119

ΜΕΡΟΣ Γ' ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ
*Τό ενεπίγραφο μολύβδινο έλασμα (Μάιος 842) από τον τάφο
του Διακονικού του Αγίου Αχιλλίου Πρέσπας
καί τά έγκαίνια του Αγίου Αχιλλίου Λάρισας*
123

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ
*Τά ύπομνήματα έκλογής έπισκόπων στον κώδικα της Ίερās Μητροπόλεως
Λαρίσης Ε.Β.Ε. 1472 της περιόδου 1647-1868*
161

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΕΜΗΣ
*Τό χειρόγραφο 573 της Ίερās Μονής Μεταμορφώσεως Μετεώρων:
ένας λησμονημένος θεσσαλικός θησαυρός*
171

ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΑΝΔΡΟΥΔΗΣ
*Γλυπτά από τό ύστεροβυζαντινό καθολικό
της Μονής του Αγίου Δημητρίου στό Στόμιο (Τσάγεζι)*
177

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Κ. ΣΠΑΝΟΣ
*Ό μετέπειτα Μητροπολίτης Λαρίσης Δωρόθεος Σχολάριος (1870)
αιτείται νά διορισθεί έμμισθος ιεροκλήρυξ στην Σύρο (1844)*
197

ΜΕΡΟΣ Δ' ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ ΜΝΗΜΕΣ

ΑΓΓΕΛΟΣ ΠΕΤΡΟΥΛΑΚΗΣ
Ό αξιότιμος Λαρισαίος κύριος Κώστας Τσιρόπουλος
231

ΠΡΩΤ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
Μνήσθητι, Κύριε, τῶν κοπιασάντων: Πρωτ. Εὐκλείδης Κωστούλας
247

ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ
Πρωτοψάλτης Ἀριστείδης Γρηγοριάδης (1922-2007)
253

ΜΕΡΟΣ Ε΄
ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΑΝΤΗΛΑΣ
Ἱστορίες γιὰ δύσπιστους καὶ εὐκολόπιστους
259

ΒΑΡΒΑΡΑ Γ. ΒΑΣΙΛΑΚΗ
Μέ ἀγάπη τό παιδί σου...
263

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α. ΠΑΥΛΟΥ
Διδάσκοντας Θερησκευτικά με νέες μεθόδους διδασκαλίας
273

ΕΠΙΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΜΑΝΔΗΛΑΣ
Θρησκευτικές Ἀφηγήσεις καὶ εἰκονική πραγματικότητα
285

ΜΕΡΟΣ ΣΤ΄
ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ

ΑΡΧΙΜ. ΑΒΕΛ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ
Ὁ Σταυρός τοῦ Χριστοῦ
303

ΑΡΧΙΜ. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ
Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου. Μία εἴσοδος στὸν μυστικό κόσμο τοῦ Θεοῦ
307

ΑΡΧΙΜ. ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΑΤΡΟΣ
Ἅγια Θεοφάνεια
«Ἐν Ἰορδάνη βαπτιζομένου σου, Κύριε,
ἢ τῆς Τριάδος ἐφανερώθη προσκύνησις»
311

ΑΡΧΙΜ. ΑΛΕΞΙΟΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ
Ἡ Ἐορτή τῆς Ὑπαπαντῆς
315

ΜΕΡΟΣ Ζ'
ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ ΜΑΣ

ΟΠΟΥ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΕΚΕΙ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ
Χρονολόγιο Μαΐου 2019 - Σεπτεμβρίου 2019
319

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ
Μήνυμα πρὸς τοὺς ἐκπαιδευτικούς
325

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΣ
Ἡ ἐκκλησιαστική πτυχή τοῦ «Μακεδονικοῦ Ζητήματος»
Ἱστορική καὶ νομοκανονική προσέγγιση
327

ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΗ
Τό ἔπος τοῦ '40 καί ἡ Κύπρος
347

ΑΡΧΙΜ. ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
Ἡ Ἐκκλησία τῆς Δημητριάδος στήν Κατοχή καί στήν Ἀντίσταση 1941-1944
357

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ ΖΕΡΒΑΚΗΣ
Γιά τήν ΕΟΚΑ
367

ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ ΜΩΡΑΪΤΗΣ
Παπαδιαμάντης: Ἕνα τέλος καί μιά ἀρχή
377

ΠΡΩΤΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Δόξα τῷ Θεῷ! Εἶναι ἡ μόνη φράση πού ἐπαρκεῖ γιά νά περιγράψει αὐτό πού ζήσαμε στό ξεκίνημα τῆς νέας μας προσπάθειας, στήν ἀρχή τῆς κυκλοφορίας τοῦ περιοδικοῦ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης καί Τυρνάβου «Ἀχιλλίου Πόλις». Καί ἡ δοξολογική αὐτή ἔκφραση ὀφείλεται στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖον ἀγκαλιάστηκε καί ἔγινε ἀποδεκτό τό περιοδικό. Τό περιοδικό ὡς ἔκφραση, ὡς φρόνημα, ὡς παρουσία. Γιατί τό περιοδικό μας δέν εἶναι κομμάτια ἄμνηχο χαρτί, ἀλλά κατάθεση ψυχῆς ἀπό ὄλους ὅσοι συμμετέχουν στή δημιουργία του καί ἀναζήτηση πορείας ζωῆς ἀπό ὄσους συμμετέχουν στή μελέτη του.

Δεύτερο τεῦχος. Κι ἂν τό πρῶτο ἐστίασε στόν μεγάλο μας πολιοῦχο Ἀχιλλιο τόν Μυροβλίτη, Ἀρχιεπίσκοπο Λαρίσης, τοῦτο προβάλλει τόν ἄλλο μεγάλο μας πολιοῦχο, τόν Βησσαρίωνα τόν Θαυματουργό, Ἀρχιεπίσκοπο Λαρίσης. Ἐναν Ἀρχιεπίσκοπο μέ κύριο χαρακτηριστικό ὅτι ποτέ δέν πάτησε τό ἁγιασμένο πόδι του στή γῆ τῆς Λάρισας. Ἄλλες ἐποχές τότε... Δύσκολοι χρόνοι... Κι ἡ Ἐκκλησία ὅπως πάντα, Μάνα πού ἤξερε νά προστατεύει τά παιδιά της, νά τά φροντίζει καί νά τά προετοιμάζει γιά τίς δυσκολίες τῆς ζωῆς, ἀλλά καί τί διεκδίκηση τῶν δικαίων τοῦ Γένους. Κι ἄς ἦταν κι ἡ ἴδια ἐμπερίστατη! Κι ἄς βίωνε τίς συνέπειες ἀπό τόν ἀπηνῆ διωγμό τῶν ἑτεροθρήσκων καί τά πτωχά μαχαίρωματα τῶν ἑτεροδόξων. Κι ἄς ὀρθώνονταν συνεχῶς μπροστά Της ἐμπόδια ἀνυπερβλήτα πού ἡ ἀνθρώπινη κακία ἤξερε νά γεννᾷ καί νά πολλαπλασιάζει. Μέ Πίστη τό «μειζὼν ὁ ἐν ἡμῖν» (Α΄ Ἰω. 4,2), προχωροῦσε μόνον μπροστά, μέ θεαματικά ἀποτελέσματα πού εὐλογοῦσε ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ.

Κι ὁ Βησσαρίων, πότε ἀπό τά Τρίκαλα, πότε ἀπό τήν Καλαμπάκα, πότε ἀπό τόν Τύρναβο ἢ ὅπου ἄλλοῦ ὑπῆρχε ὑποκείμενη στή Μητρόπολη Λαρίσης Ἐπισκοπή, τήν ὁποῖαν ἐπίτιδες ἄφηνε ἐκ περιτροπῆς κενή γιά νά βρῆ καταφύγιο καί νά ὀργανώνει τό στρατηγεῖο του, ὥστε νά διαπομαίνεται θεοφιλῶς ἡ Δευτέρα Θετταλία, ἀναλωνόταν στή σφυρηλάτηση φρονήματος, στήν οἰκοδομὴ ψυχῶν, ἀλλά καί στή θεραπεία τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν. Ὅλο τό ὀρεινὸ δίκτυο τοῦ Κισσάβου, τοῦ Νοτίου Ὀλύμπου, τῆς Πίνδου καί μέχρι τήν Πάργα εἶναι λίγο-πολύ δικό του. Δρόμοι, γεφύρια, ἀλλά καί Μοναστήρια ὅπου δέν ὑπῆρχαν χωριά νά φιλοξενήσουν τά καραβάνια τῶν ἐμπόρων πού μετέφεραν τά προϊόντα τῆς περιοχῆς, κατασκευάστηκαν γιά νά ἀποφεύγονται ὁ κάμπος καί ἡ Ὀθωμανικὴ αὐθαιρεσία πού κυριαρχοῦσε στήν τότε τουρκόπολη τῆς Λάρισας.

Κι όταν οί κάτοικοι είδαν τίς πολλαπλές ωφέλειες από τίς προσπάθειες του Δεσπότη, του τό ανταπέδωσαν μέ τό νά χτίσουν Ναούς περιλάμπρους, μέ εικόνες καί τέμπλα περιτέχνα, πού ως μνημεία σημαντικά όμορφαίνουν σήμερα τά χωριά μας καί μαρτυρούν τό άλλοτινό μεγαλείο τής όχι καί τόσο μακρινής έποχής. Κι ό Άγιος νά πιέζει γιά τί δημιουργία σχολών, γιά τίν εξασφάλιση τών κατάλληλων δασκάλων, ώστε οί νέοι νά μή μένουν άπαιδευτοί. Τά ψηλαφήσαμε όλα αυτά στήν περσινή έκθεση του Διαχρονικού Μουσείου Λάρισας μέ θέμα τί Θεσσαλία στόν 16ο αιώνα κι είμαστε ευγνώμονες γι' αυτήν στήν Έφορεία Αρχαιοτήτων Λάρισας καί στήν προσηλωμένη στήν άποστολή της Διευθύντριά της κ. Σταυρούλα Σδρόλια.

Καί γιατί τά θυμόμαστε όλα αυτά; Μήπως έπειδή συμπίπτει στό δεύτερο έξάμνο του έτους ή μνήμη του Άγίου; Μήπως γιατί θέλουμε νά προτάξουμε τίν ιστορία τής Θεολογίας ή τίν κοινωνιολογία τής ποιμαντικής; Όχι! Απλώς, είπαμε τώρα πού γνωριστήκαμε, νά δοϋμε καί πώς θά συνεχίσουμε τίν πορεία καί τί σχέση μας. Μέ τί προσανατολισμό, μέ τί στόχους, μέ τί άποφάσεις! Καί τό άπτό παράδειγμα, ή χειροπιαστή πραγματικότητα αυτού πού έγινε στή Θεσσαλία τόν 16ο αιώνα μέ πρωτεργάτη έναν άγιο Έπίσκοπο, δέ θά μπορούσε παρά νά άποτελέσει τόν όδοδείκτη, τίν πυξίδα, τόν γνώμονα τών άποφάσεων γιά νά αναδείξουμε τί Θεσσαλία του 21ου αιώνα.

Οί Άγιοι είναι οί προστάτες μας. Είναι τά παραδείγματά μας πού άποδεικνύουν τό Ευαγγέλιο του Χριστού κατορθωτό καί εφαρμόσιμο. Συνάμα όμως, είναι καί τό μέτρο μέ τό όποιο θά κριθοϋμε. Θά ήταν άδικος ό Άγιος Θεός άν μέ έκρινε μέ μέτρο σύγκρισης τίν άπόλυτη άναμαρτησία καί μοναδική άγιότητά Του. Γι' αυτό καί εν ήμέρα κρίσεως οί Άγιοι πού προηγήθηκαν έμοϋ στόν ίδιο δρόμο, στήν ίδια κατάσταση, στήν ίδια ευθύνη, θά είναι τά μέτρα σύγκρισης καί οί δίκαιοι κριτές μου κατά Χριστόν. Γι' αυτό καί ή ανάδειξη τής μορφής τους, είναι συνάμα συνειδητοποίηση τής πνευματικής καί καθημερινής ευθύνης νά συνεχιστεί ή πορεία πού χάραξαν, ή παρακαταθήκη πού άφησαν, ό αγώνας πού διεξήγαγαν.

Γι' αυτό μετάνοια στρωτή στόν Σταυρό του Κυρίου καί τόν Άγίο του Βησσαρίωνα, Αρχιεπίσκοπο Λαρίσης τόν Θαυματουργό, «τίν χείρα επί τό άροτρον» (Λουκ. 9,62) καί εμπρός. Μόνον εμπρός!

† Ό Λαρίσης καί Τυρνάβου Ιερώνυμος

ΜΕΡΟΣ Α΄

Χριστοῦ τά Γενέθλια ἐορτάσωμεν

Δρ ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΜΠΑΛΑΤΣΟΥΚΑΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΓΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΡΩΜΑΝΟΥ ΜΕΛΩΔΟΥ «ΚΟΝΤΑΚΙΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ»

Εἰσαγωγή

Ο Ρωμανός ὁ Μελωδός γεννήθηκε στὴν Ἑμεσα τῆς Συρίας στὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ σέ νεαρά, σχετικῶς, ἡλικία μετέβη στὴν Κωνσταντινούπολι καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴ Μονὴ τῆς Θεοτόκου εἰς τὰ Κύρου. Ἐκεῖ συνέθεσε τοὺς περισσότερους ὕμνους του καὶ πολὺ γρήγορα συνδέθηκε μὲ τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανό, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀνέθεσε καὶ τὴ σύνθεση ἑνός «Κοντακίου» γιὰ τὴν Ἑορτὴ τῆς «καθιερώσεως» τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τὸν ὁποῖο ἀνακαίνισε μετὰ τὴν καταστροφὴ του, τὸ 532 μ.Χ., κατὰ τὴ διάρκειά τῆς «Στάσεως τοῦ Νίκα». Τὰ γνήσια «Κοντάκια» τοῦ Ρωμανοῦ, τὰ ὁποῖα σώζονται σήμερα, εἶναι περίπου ἑξήντα. Ἀνάμεσα σέ αὐτὰ ἀνήκει καὶ τὸ «Κοντάκιο», ποὺ θὰ ἀναλύσουμε στὴ συνέχεια. Τὸ παρὸν κείμενο ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τοὺς φιλολόγους Ρ. Maas καὶ Κωνσταντῖνο Τρυπάνη τὸ 1958. Μετέπειτα ἐπανεκδόθηκε ἀρκετές φορές. Τὸ κείμενο ποὺ χρησιμοποιοῦμε προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔκδοσι τῶν Καθηγητῶν Ἰωάννου Πολέμη καὶ Ε. Μίνεβα «Βυζαντινὰ Ὑμνογραφικὰ καὶ Ἀγιολογικὰ Κείμενα», Ἀθήνα 2016, σελ. 27-38. Ἡ ἔκδοσι αὐτὴ βασίζεται στὸν κώδικα 213 τῆς Μονῆς Πάτμου, λαμβάνοντας σοβαρὰ ὑπὸψη καὶ τὸν κώδικα 47 τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βατοπαιδίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Προοίμιον

Ὁ πρὸ ἐωσφόρου ἐκ Πατρὸς ἀμίτῳρ γεννηθεὶς
ἐπὶ γῆς ἀπάτῳρ ἐσαρκώθη σήμερον ἐκ σοῦ·

ὄθεν ἀστήρ εὐαγγελίζεται μάγους,
ἄγγελοι δὲ μετὰ ποιμένων ὕμνουσι
τὸν ἄσπορον τόκον σου,
ἡ κεχαριτωμένη.

α΄

Τὸν ἀγεώρητον βότρυν βλαστήσασα ἡ ἄμπελος,
ὡς ἐπὶ κλάδων ἀγκάλαις ἐβάσταξε καὶ ἔλεγε·
«σὺ καρπός μου, σὺ ζωὴ μου,
<σὺ> ἄφ' οὗ ἔγνω ὅτι καὶ ὁ ἦμν εἰμί· σύ μου Θεός·
τὴν σφραγίδα τῆς παρθενίας μου ὀρῶσα ἀκατάλυτον,
κηρύττω σε ἄτρεπτον Λόγον σάρκα γενόμενον·
οὐκ οἶδα σποράν, οἶδα σε λύτην τῆς φθορᾶς·
ἀγνή γὰρ εἰμί, σοῦ προελθόντος ἐξ ἐμοῦ·
ὡς γὰρ εὗρες, ἔλιπες μήτραν ἐμὴν· ὀρῶσα σῶαν αὐτὴν
διὰ τοῦτο πᾶσα κτίσις συγχορεύει μοι βοῶσα·
ἡ κεχαριτωμένη».

β΄

Οὐκ ἀθετῶ σου τὴν χάριν, ἧς ἔσχον πείραν, δέσποτα·
οὐκ ἀμαυρῶ τὴν ἀξίαν, ἧς ἔτυχον τεκοῦσά σε·
τοῦ γὰρ κόσμου βασιλεύω·
ἐπειδὴ κράτος τὸ σὸν ἐβάστασα γαστρί, πάντων κρατῶ·
μετεποίησας τὴν πτωχείαν μου τῇ συγκαταβάσει σου·
σαυτὸν ἐταπεινώσας καὶ τὸ γένος μου ὑψώσας·
εὐφράνθητέ μοι νῦν ἅμα, γῆ καὶ οὐρανός,
τὸν γὰρ ποιητὴν ὑμῶν βαστάζω ἐν χειρὶ·
γηνγενεῖς, ἀπόθεσθε τὰ λυπηρὰ θεώμενοι τὴν χαρᾶν,
ἦν ἐβλάστησα ἐκ κόλπων ἀμιάντων καὶ ἤκουσα
ἡ κεχαριτωμένη.

γ΄

Ἑμνολογούσης δὲ τότε Μαρίας ὃν ἐγέννησεν,
κολακευούσης δὲ βρέφος ὃ μόνη ἀπεκύησεν,
ἤκουσεν ἡ ἐν ὁδύναις
τεκοῦσα τέκνα καὶ γηθομένη τῷ Ἀδάμ Εὐὰ βοᾷ·

«Τίς ἐν τοῖς ὠσί μου νῦν ἤχησεν ἐκεῖνο ὃ ἤλπιζον,
παρθένον τὴν τίκτουσαν τῆς κατάρας τὴν λύτρωσιν;
ἥς μόνη φωνὴ ἔλυσέ με τῶν δυσχερῶν,
καὶ ταύτης γονὴ ἔδισε τὸν τρώσαντά με,
ταύτην ἦν προέγραψεν ὁ τοῦ Ἀμώς, ἡ ῥάβδος τοῦ Ἰεσσαί,
ἡ βλαστήσασά μοι κλάδον, οὗ φαγοῦσα ἀνθήσομαι,
ἡ κεχαριτωμένη.

δ'

Τῆς χελιδόνος ἀκούω τὸν ὄρθρον συριζούσης μοι·
τὸν ἰσοθάνατον ὕπνον, Ἀδάμ, ἀφεις ἀνάστηθι·
ἄκουσόν μου τῆς συζύγου·
ἐγώ, ἡ πάλαι πτώμα προξενήσασα βροτοῖς, νῦν ἀνιστῶ·
κατανόησον τὰ θαυμάσια· ἰδὲ τὴν ἀπείρανδρον
διὰ τοῦ γεννήματος ἰωμένην σε τοῦ τραύματος·
ἐμὲ γὰρ ποτὲ εἶδεν ὁ ὄφις καὶ ἐσκίρτα·
ἀλλ' ἄρτι ὀρῶν τοὺς ἐξ ἡμῶν φεύγει συρτός·
κατ' ἐμοῦ μὲν ὑψωσε τὴν κεφαλὴν, νυνὶ δὲ ταπεινωθεὶς
κολακεύει, οὐ συρίζει, δειλιῶν ὃν ἐγέννησεν
ἡ κεχαριτωμένη.

ε'

Ἀδάμ ἀκούσας τοὺς λόγους, οὓς ὕφανεν ἡ τάλαινα,
ἐκ τῶν βλεφάρων τὸ βάρος εὐθέως ἀποθέμενος,
ἀνανεύει ὡς ἐξ ὕπνου·
τὸ οὖς γυμνώσας, ὃ ἔφραξε παρακοῆ, οὕτως βοᾷ·
«γλυκιοῦ ἀκούω κελαδήματος, τερπνοῦ {δὲ} μινυρίσματος·
ἀλλὰ τοῦ μελίζοντος νῦν ὁ φθόγγος οὐ τέρει με·
γυνὴ γὰρ ἐστίν, ἥς καὶ φοβοῦμαι τὴν φωνήν·
ἐν πείρᾳ εἰμί, ὅθεν τὸ θῆλυ δειλιῶ·
ὁ μὲν ἦχος θέλγει με ὡς λιγυρός, τὸ ὄργανον δὲ δονεῖ,
μὴ ὡς πάλαι με πλανήσῃ, ἐπιφέρουσα ὄνομα
ἡ κεχαριτωμένη».

ς΄

«Πληροφορήθητι, ἄνερ, τοῖς λόγοις τῆς συζύγου σου·
οὐ γὰρ εὐρίσκεις με πάλιν πικρά σοι συμβουλευούσαν·
τὰ ἀρχαῖα γὰρ παρῆλθε
καὶ νέα πάντα δείκνυσι ὁ τῆς Μαρίας γόνος Χριστός·
τούτου τῆς νοτίδος ὀσφράνθητι καὶ εὐθέως ἐξάνθησον,
ὡς στάχυς ὀρθώθητι· τὸ γὰρ ἔαρ σε ἔφθασεν·
ὁ Κύριος Ἰησοῦς πνέει ὡς αὔρα γλυκερά·
τὸν καύσωνα ᾧ ἦς ἀποφυγῶν τὸν αὐστηρὸν
δεῦρο ἀκολούθει μοι πρὸς Μαριάμ, καὶ αὐτῆς πρὸ τῶν ποδῶν
ἐρρημένους θεωροῦσα, εὐθέως σπλαγχνισθίσηται
ἢ κεχαριτωμένη».

ζ΄

«Ἐγνων, ᾧ γύναι, τὸ ἔαρ καὶ τῆς τρυφῆς ὀσφραίνομαι,
ἧς ἐξεπέσαμεν πάλαι· νῦν γὰρ ὀρῶ παραδείσων
νέον ἄλλον τὴν παρθένον,
φέρουσαν κόλποις αὐτὸ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, ὅπερ ποτὲ
Χερουβὶμ ἐτίρει τὸ ἅγιον πρὸς τὸ μὴ ψαῦσαι με·
τὸ τοιοῦτον ἄψαυστον· τοῦτο βλέπων φυόμενον,
ἠσθίμπν πνοῆς, σύζυγε, τῆς ζωοποιοῦ,
τῆς κόνιν ἐμὲ ὄντα καὶ ἄψυχον πηλὸν
ποιπισάσης ἔμψυχον· ταύτης ἐγὼ τῆ εὐδοσίᾳ ῥωσθεῖς,
πορευθῶ πρὸς τὴν ἀνθοῦσαν τὸν καρπὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν,
τὴν κεχαριτωμένην».

η΄

Ἴδου ἡμεῖς πρὸ ποδῶν σου, παρθένε μήτηρ ἄμωμε,
καὶ δι' ἡμῶν πᾶν τὸ γένος τοῖς ἴχνεσί σου πρόκειται·
μὴ παρίδης τοὺς τεκόντας,
ἐπειδὴ τόκος ὁ σὸς ἀνεγέννησε νῦν τοὺς ἐν φθορᾷ
τὸν ἐν Ἄιδῃ παλαιωθέντα με Ἄδᾶμ τὸν πανάθλιον·
οἰκτεῖρησον, θύγατερ, τὸν πατέρα σου στένοντα·
τὰ δάκρυά μου βλέπουσα σπλαγχνίσθητί μοι
καὶ τοῖς ὀδορμοῖς κλῖνον τὸ σῆς σου εὐμενῶς·
τὰ δὲ ῥάκη βλέπουσα ἄπερ φορῶ, ἃ ὄφεις ὕφανέ μοι,

ἄμειψόν μου τὴν πενίαν ἐνώπιον οὗ ἔτεκες,
ἢ κεχαριτωμένη.

θ'

Νῦν, ἡ ἐλπίς τῆς ψυχῆς μου, κάμοῦ τῆς Εὐας ἄκουσον
καὶ τῆς ἐν λύπαις τεκούσης τὸ αἴσχος ἀποσόβησον,
ὡς ἰδοῦσα ὅτι πλέον
ἐγὼ ἡ τλήμων τοῖς ὀδυρμοῖς τοῦ Ἀδάμ τίκω τὴν ψυχίν·
τῆς τρυφῆς γὰρ οὗτος μνησκόμενος, ἐμοὶ ἐπανίσταται
λοιδορῶν ὡς εἶθε μὴ τῆς πλευρᾶς μου ἐβλάστησας·
καλὸν ἦν μὴ σὲ λαβεῖν εἰς βοήθειάν μου·
οὐκ ἔπιπτον γὰρ νῦν εἰς τοῦτον τὸν βυθόν·
καὶ λοιπὸν μὴ φέρουσα τὸν ἐλεγμὸν μηδὲ τὸν ὄνειδισμὸν
κατακάμπτω τὸν ἀγχένα, ἕως οὗ ἀνορθώσης με,
ἢ κεχαριτωμένη.

ι'

Οἱ ὀφθαλμοὶ δὲ Μαρίας τὴν Εὐαν θεωρήσαντες
καὶ τὸν Ἀδάμ κατιδόντες, δακρῦειν κατηπείγοντο·
ὁμῶς στέγει καὶ σπουδάζει
νικᾶν τὴν φύσιν ἢ παρὰ φύσιν τὸν Χριστὸν σχοῦσα υἰόν·
ἀλλὰ τὰ σπλάγχνα ἐταράττετο, γονεῦσι συμπάσχουσα·
τῷ γὰρ ἐλεήμονι μήτηρ ἔπρεπεν εὐσπλαγχνος·
διὸ πρὸς αὐτούς· «παύσασθε τῶν θρηνῶν ὑμῶν,
καὶ πρέσβις ὑμῶν γίνομαι πρὸς τὸν ἐξ ἐμοῦ,
ὑμεῖς δὲ ἀπώσασθε τὴν συμφορὰν, τεκούσης μου τὴν χαρὰν·
ὡς γὰρ πάντα τὰ τῆς λύπης ἐκπορθήσασα, ἦκω νῦν
ἢ κεχαριτωμένη.

ια'

Υἰὸν οἰκτίρονα ἔχω καὶ λίαν ἐλεήμονα·
ἐξ ὧν γὰρ τὴν πείραν εὖρον, προσέσχον τὸ πῶς φείδεται·
πῦρ ὑπάρχων, ὄκησέ με
τὴν ἀκανθώδη καὶ οὐ κατέφλεξεν ἐμὲ τὴν ταπεινὴν·
ὡς πατὴρ οἰκτεῖρει υἱοὺς αὐτοῦ, οἰκτεῖρει ὁ γόνος μου
τοὺς φοβουμένους αὐτόν, ὡς Δαυὶδ προεφίπτευσέ·

τὰ δάκρυα οὖν στείλαντες, ἐκδέξασθέ με
καὶ πρέσβις ὑμῶν γίνομαι πρὸς τὸν ἐξ ἑμοῦ·
ὕετος εὐρέθη μοι ὁ γεννηθεὶς ὁ πρὸ αἰῶνων Θεός·
ἡσυχάσατε ἀλύπτως· πρὸς αὐτὸν γὰρ εἰσέρχομαι
ἢ κεχαριτωμένη.

ιβ΄

Ῥήμασι τούτοις Μαρία, καὶ ἄλλοις δὲ τοῖς πλείοσι,
παρακαλέσασα Εὐαν καὶ ταύτης τὸν ὁμόζυγα,
εἰσελθοῦσα πρὸς τὴν φάτνην,
αὐχένα κάμπτει καὶ δυσωποῦσα τὸν υἱὸν οὕτω φησὶν·
«ἐπειδὴ με, τέκνον, ἀνύψωσας τῇ συγκαταβάσει σου,
τὸ πενιχρὸν γένος μου δι' ἑμοῦ νῦν αἰτεῖται σε·
Ἄδὰμ γὰρ πρὸς με ἤλυθε στενάζων πικρῶς·
Εὐὰ δὲ αὐτῷ ὀδυνωμένῳ συνθηρνεῖ·
ὁ δὲ τούτων αἴτιος ὄφρις ἐστὶ τιμῆς γυμνώσας αὐτούς·
διὰ τοῦτο οκεπασθῆναι ἔξαυτοῦσι βοῶντες μοι·
ἢ κεχαριτωμένη.

ιγ΄

Ὡς δὲ τοιαύτας δεήσεις προσήγαγεν ἡ ἄμωμος,
ἀνακειμένος ἐν φάτνῃ, λαβὼν εὐθὺς ὑπέγραψεν·
ἐρμινεύων τὰ γραφέντα
φησὶν· «ῶ μήτερ, καὶ διὰ σὲ καὶ διὰ σοῦ σώζω αὐτούς·
εἰ μὴ σῶσαι τούτους ἠθέλησα, οὐκ ἂν ἐν σοὶ ᾤκησα,
οὐκ ἂν ἐκ σοῦ ἔλαμπα, οὐκ ἂν μήτηρ μου ἦκουσας·
τὴν φάτνην ἐγὼ διὰ τὸ γένος σου οἰκῶ·
μαζῶν δὲ τῶν σῶν βουλόμενος νῦν γαλουχῶ·
ἐν ἀγκάλαις φέρεις με χάριν αὐτῶν· ὄν σὺχ ὀρᾷ Χερουβὶμ,
ἰδοὺ βλέπεις καὶ βαστάζεις καὶ ὡς υἱὸν κολακεύεις με,
ἢ κεχαριτωμένη».

ιδ΄

Μητέρα σὲ ἐκτισάμην, πατέρα μου μὴ δείξας σοι,
καὶ ὥσπερ βρέφος αὐξάνω ὁ ἐκ τελείου τέλειος·
τοῖς σπαργάνοις ἐνελοῦμαι

διὰ τοὺς πάλαι χιτῶνας δερματίνους φορέσαντας,
τὸ δὲ σπῆλαιόν μοι ἐράσιμον διὰ τοὺς μισήσαντας
τρυφὴν καὶ παραδείσον καὶ φθορὰν ἀγαπήσαντας·
παρέβησάν μου τὴν ζωηφόρον ἐντολήν·
κατέβην εἰς γῆν, ἵνα ἔχουσιν ἄφθαρτον ζωὴν·
ἂν δὲ καὶ τὸ ἕτερον μάθης, σεμνή, ὃ μέλλω δρᾶν δι' αὐτούς,
μετὰ πάντων τῶν στοιχείων σὲ δονεῖ τὸ γενόμενον
ἢ κεχαριτωμένη.

ιε´

Ἄλλὰ τοιαῦτα εἰπόντος τοῦ πᾶσαν γλῶσσαν πλάσαντος
καὶ τῆς μητρὸς τὰς δεήσεις ταχέως ὑπογράψαντος,
«ἔτι», εἶπεν ἡ Μαρία,
«ἐὰν λαλήσω, μὴ ὀργισθῆς μοι τῇ πιλῶ, ᾧ πλαστουργέ·
ὡς πρὸς τέκνον παρησιάσομαι· θαρρῶ ὡς σὲ γεννήσασα·
σύ γὰρ μοι τῷ τόκῳ σου πᾶσαν καύχησιν ἔδωκας·
ὃ μέλλεις τελεῖν, τί ἔστι θέλω νῦν μαθεῖν·
μὴ κρύψης ἐμοὶ τὴν ἀπ' αἰῶνος σου βουλήν·
ὅλον σὲ ἐγέννησα· μάθω τὸν νοῦν ὃν ἔχεις περὶ ἡμῶς,
ἵνα μάθω καὶ ἐκ τούτου ὅσῃς ἔτυχον χάριτος
ἢ κεχαριτωμένη».

ις´

«Νικᾷς με διὰ τὸν πόθον, ὃν ἔχω πρὸς τὸν ἄνθρωπον»,
ὁ ποιητὴς ἀπεκρίθη, «ἐμὴ δούλη καὶ μητὴρ μου·
οὐ λυπῶ σε· γνωριῶ σοι
ἃ μέλλω πράττειν καὶ θεραπεύσω σου ψυχὴν, ᾧ Μαριάμ·
τὸν ἐν ταῖς χερσί σου φερόμενον, τὰς χεῖρας ἡλούμενον
μετὰ μικρὸν ὄψει με, ὅτι στέργω τὸ γένος σου·
ὃν σύ γαλουχεῖς, ἄλλοι ποτίσουσι χολήν·
ὃν καταφιλεῖς, μέλλει πληροῦσθαι ἐμπυσμῶν·
ὃν ζῶν ἐκάλεσας, ἔχεις ἰδεῖν κρεμάμενον ἐν σταυρῷ,
καὶ δακρυεῖς ὡς θανάοντα, ἀλλ' ἀσπάσῃ με ἀναστάνα,
ἢ κεχαριτωμένη.

ιζ΄

Ὅλων δὲ τούτων ἐν πείρᾳ βουλήσει μου γενήσομαι·
καὶ πάντων τούτων αἰτία διάθεσις γενήσεται,
ἦν ἔκπαλαι ἕως ἄρτι
πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐπεδειξάμην ὡς Θεὸς σῶσαι ζητῶν». *Μαριὰμ δὲ τούτων ὡς ἤκουσεν, ἐκ βάθους ἐστέναξε
βοῶσα· «ὁ βότρυς μου, μὴ ἐκθλίψωσί σε ἄνομοι·
βλασπίσαντός σου, μὴ ὄψομαι {τοῦ ἐμοῦ} τέκνου ταφίν».*
ὁ δὲ πρὸς αὐτὴν ἔφησεν οὕτως εἰπὼν·
«παῦσαι, μήτερ, κλαίουσα ὃ ἀγνοεῖς· ἐὰν γὰρ μὴ τελεσθῆ,
ἀπολοῦνται οὗτοι πάντες, ὑπὲρ ὧν ἰκετεύεις με,
ἢ κεχαριτωμένη».

ιη΄

Ὅπτιον δὲ νόμισον εἶναι τὸν θάνατόν μου, μήτηρ μου·
τρεῖς γὰρ ἡμέρας τελέσας ἐν μνήματι θελήματι,
μετὰ ταῦτα σοὶ ὀρώμαι,
ἀναβιώσας καὶ ἀνακαινίσας τὴν γῆς καὶ τοὺς ἐκ γῆς·
ταῦτα, μήτερ, πᾶσιν ἀνάγγειλον· ἐν τούτοις πλουτίσθητι·
ἐκ τούτων βασιλεύσον, διὰ τούτων εὐφράνθητι.»
Ἐξῆλθεν εὐθύς ἡ Μαριὰμ πρὸς τὸν Ἀδάμ,
εὐαγγελισμὸν φέρουσα τῆ Εὐᾶ φησί·
«τέως ἡσυχάσατε, ὅσον μικρόν· ἠκούσατε γὰρ αὐτοῦ,
ἅπερ εἶπεν ὑπομένειν δι' ὑμᾶς τοὺς βοῶντας μοι·
ἢ κεχαριτωμένη».

Ἑρμηνευτικά Σχόλια:

Ὅπως κάθε «Κοντάκιο» τοῦ Ρωμανοῦ, ἔτσι καὶ τό δικό μας ξεκινᾶ μέ ἓνα «προοίμιο», στό ὁποῖο συνοπτικά ἀναλύεται ἡ ἔννοια τῆς Ἑορτῆς: «Εκεῖνος πού γεννήθηκε ἀπό τόν Πατέρα, χωρίς μητέρα, πρῖν ἀπό τόν ἑωσφόρο, σήμερα σαρκώθηκε ἀπό σένα ἐπάνω στή γῆ. Γι' αὐτό ἓνα ἀστέρι δίνει τό χαρμόσυνο μήνυμα στους μάγους, ἐνῶ οἱ ἄγγελοι δοξολογοῦν μαζί μέ τούς ποιμένες τήν ἄνευ σπορᾶς γέννησί σου, ὦ Κεχαριτωμένη».

Σ' αὐτό τό μικρό κείμενο ἡ βασική ιδέα εἶναι ὅτι ὄλο τό σύμπαν ἐνώνεται σέ μία κοινωνία καί δοξολογεῖ τόν Κύριο. Ὁ Ἀπάτωρ Υἱός τοῦ Θεοῦ γίνεται

Ἀμίτωρ ἄνθρωπος. Τά ἐπουράνια πού ἐκπροσωποῦνται ἀπό τόν ἀστέρα καί τούς ἀγγέλους δοξολογοῦν τή γέννηση τοῦ Κυρίου μαζί μέ τούς ποιμένες πού ἐκπροσωποῦν τή γῆ.

Στόν πρῶτο οἶκο τοῦ ὕμνου ἡ Θεοτόκος παρουσιάζεται ὡς «ἄμπελος», ἡ ὁποία κρατᾷ στήν ἀγκάλη της τόν ἀγεώρητον βότρυν: *«Ἡ ἄμπελος πού βλάστησε τόν ἀγεώρητον βότρυν, τόν βάσταξε στήν ἀγκάλη της σάν ἐπάνω σέ κλαδιά καί ἔλεγε: Ἐάν εἶναι ἐκεῖνος ἀπό τόν ὁποῖο κατανόησα ὅτι ἐξακολουθῶ νά εἶμαι αὐτό πού ἤμουν. Ἐάν εἶναι ὁ Θεός μου, βλέποντας τή σφραγίδα τῆς παρθενίας μου ἀβλαβῆ, κηρύττω ἐσένα ὡς τόν ἄτρεπτο Λόγο πού ἔγινε σάρκα. Δέν γνώρισα σπορά, γνωρίζω ὅμως ὅτι ἐσύ εἶσαι ὁ καταλύτης τῆς φθορᾶς, διότι εἶμαι ἀγνή, ἄν κι ἐσύ βγῆκες ἀπό ἐμένα. Ἄφησες τή μήτρα μου ὅπως τή βρῆκες, γι' αὐτό ὅλη ἡ κτίσις χορεύει μαζί μου βλέποντάς την σῶα καί μοῦ λέει, ὦ Κεχαριτωμένη».*

Ὅπως βλέπουμε, ὁ Ρωμανός παρουσιάζει τή Θεοτόκο ὡς τόν πρῶτο κήρυκα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου. Δέν δέχτηκε μόνο τό χαρμόσυνο ἄγγελμα τοῦ ἀγγέλου ἡ ἴδια, ἀλλά γίνεται καί ἡ πρώτη «Ἀπόστολος» κατά κάποιον τρόπο. Ἔτσι ἡ λέξι «Κεχαριτωμένη» πού χρησιμοποίησε ὁ ἄγγελος στόν Εὐαγγελισμό, τώρα στή γέννηση τοῦ Κυρίου ἀποκτᾷ ἕνα ἀκόμη βαθύτερο νόημα.

Παρόμοια ἰδέα ἐκφράζει ἡ Θεοτόκος στόν δεύτερο οἶκο, ὅπου καλεῖ καί τή γῆ καί τόν οὐρανό νά ἀποβάλλουν τή λύπη καί νά συμμετάσχουν στή γενική χαρά. Ὅπως βλέπουμε, ὁ Ρωμανός δίνει στόν ὕμνο του χαρακτήρα καθαρά διηγηματικό. Στόν τρίτο οἶκο τό σκηνικό ἀλλάζει, μεταφερόμαστε σέ ἄλλη διάσταση καί βρισκόμαστε σέ ἄλλο κόσμο, ὅπου ἡ Εὐα πιγαίνει στόν Ἀδάμ καί τοῦ ἀνακοινώνει τή χαρμόσυνη εἶδηση πού ἄκουσε ἀπό τή νέα Εὐα, τή Θεοτόκο. Ἡ παλαιά Εὐα μιλᾷ μέ τόν ἐξῆς πολύ ἐντυπωσιακό τρόπο, στόν τρίτο καί τέταρτο οἶκο, στόν Ἀδάμ: *«Ἀκούω τίν χελιδόνα νά μοῦ τραγουδᾷ τόν ὄρθρο. Ἀδάμ ἄφησε τόν ὕπνο πού εἶναι ἴσος μέ θάνατο καί σίκω ἐπάνω. Ἄκουσε τή σύζυγό σου. Ἐγώ πού προηγουμένως προξένησα τήν πτώση τώρα ἀνασταίνω. Δές τά θαύματα. Δές τήν ἀπίρανδρο Παρθένο, ἡ ὁποία μέσω τῆς γεννήσεώς της σέ θεραπεύει ἀπό τό τραῦμα. Ἐμένα μέ εἶδε κάποτε ὁ ὄφις καί σκιροῦσε ἀπό χαρά. Τώρα, ὅμως, βλέποντας τούς ἀπογόνους μας φεύγει σφυρίζοντας. Ἐναντίον μας σίκωσε τό κεφάλι του. Τώρα, ὅμως, ταπεινωμένος μάς κολακεύει, δέν τραγουδᾷ, φοβούμενος Ἐκεῖνον πού γέννησε ἡ Κεχαριτωμένη».*

Πολύ συχνά στά ἔργα τοῦ Ρωμανοῦ, ἐκτυλίσσεται ἕνας ἐκτενής διάλογος μεταξύ τοῦ Ἀδάμ, πού διστάζει, καί τῆς Εὐας, πού τόν ἐνθαρρύνει. Στόν

πέμπτο οἶκο ὁ Ἀδάμ μιλάει, ἀπευθύνεται σέ εὐθύ λόγο, στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του καί λέει: *«Ἀκούω γλυκό κελάπημα καί γλυκό μουρμούρισμα, ὅμως ὁ ἦχος τοῦ τραγουδιοῦ δέν μ' εὐχαριστεῖ, διότι εἶναι γυναίκα καί φοβᾶμαι τή φωνή της. Ἔχω πικρή ἐμπειρία, γι' αὐτό φοβᾶμαι τίς γυναῖκες. Ὁ εὐχάριστος ἦχος μέ εὐχαριστεῖ, ὅμως τό ὄργανο τοῦ ἦχου μέ κάνει νά ταράσσομαι, μήπως πάλι μέ ξεγελάσει, χρησιμοποιώντας ὡς πρόσχημα τό ὄνομά της, Κεχαριτωμένη».*

Στόν ἕκτο οἶκο ἡ Εὐα ἐξακολουθεῖ νά ἐνθαρρύνει τόν σύζυγό της λέγοντας μέ πολύ δεικτικό τρόπο: *«Ἐφυγαν τά παλιά, ὅλα τά κάνει καινούργια ὁ Υἱός τῆς Μαρίας, ὁ Χριστός. Ὁσφράνσου τή μυρωδιά τῆς δροσιάς καί ἀμέσως βγάλε ἄνθη. Ἡ ἄνοιξη σέ πρόφτασε. Ὁ Κύριος Ἰησοῦς πνέει σάν γλυκιά αὐρα».*

Στόν ἔβδομο οἶκο τό σκηνικό πάλι ἀλλάζει. Σάν σέ μία σκηνή θεάτρου ὁ Ρωμανός παρουσιάζει τόν Ἀδάμ καί τήν Εὐα, χωρίς νά προειδοποιεῖ τόν ἀναγνώστη, εἰσάγοντας ἀπλῶς τά λόγια τοῦ Ἀδάμ, ὁ ὁποῖος εἶναι πεσμένος στά πόδια τῆς Θεοτόκου: *«Βλέπω σάν ἕναν ἄλλο, νέο παράδεισο τήν Παρθένο, ἡ ὁποία φέρει στους κόλπους της τόν Λόγο τῆς ζωῆς, πού κάποτε τό ἅγιο Χερουβείμ τό φρουροῦσε γιά νά μὴν τό ἀγγίξουν. Αὐτό ἦταν ἀνέγγιχτο παλιά, τώρα ὅμως αἰσθάνομαι τή ζωοποιό πνοή, πού κάποτε μέ ἔκανε ζωντανό καί ἔμψυχο, ἐνῶ ἤμουν ἀψυχος πηλός».* Ὅπως βλέπουμε, ἡ γέννηση τοῦ Κυρίου ἀποκαθιστᾷ τήν παραδείσια ἀφθαρσία καί λειτουργεῖ ὡς μία ἀρχή νέας ζωῆς γιά τόν Ἀδάμ.

Ὁ ὄγδος οἶκος καί ὁ ἕνατος συνεχίζουν τίς παρακλήσεις τοῦ Ἀδάμ, ἀλλά καί τῆς Εὐας πρός τήν Θεοτόκο.

Στόν δέκατο καί στόν ἐνδέκατο οἶκο ἡ Θεοτόκος συμπάσχει μέ τούς προγόνους της καί διπλώνει πρόθυμη νά τούς βοηθήσει. Τό ἀποκορύφωμα τοῦ ὕμνου ἔρχεται στόν δωδέκατο οἶκο, ὅπου ἡ Θεοτόκος μπαίνει στή φάτνη καί μέ ταπεινώση παρακαλεῖ τόν γιό της μέ τά ἀκόλουθα συγκινητικά της λόγια: *«Ἐπειδή, τέκνον μου, μέ τή θεϊκή συγκατάβασή σου, μέ ἀνύψωσες, τώρα ἡ φτωχή μου γενιά, μεσολαβήτρια ἐμένα, σοῦ ὑποβάλλει ἕνα αἴτημα. Ὁ Ἀδάμ ἤρθε σέ μένα στεναζόντας πικρά, καί ἡ Εὐα θρηνεῖ μαζί μέ αὐτόν πού λυπᾶται».*

Γιά ἕναν γνώστη τοῦ τυπικοῦ τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, ἡ Θεοτόκος παρουσιάζεται ὡς κάποιος πού ὑποβάλλει ἕνα αἴτημα στόν αὐτοκράτορα. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι στόν δέκατο τρίτο οἶκο ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀκόμα βρέφος, ἀνασπκάνεται μέσα στή φάτνη καί ὑπογράφει τό αἴτημα τῆς Θεοτόκου: *«Λαβών αὐτά ὑπέγραψε»*, μέ τίς τρεῖς αὐτές λέξεις ὁ Ρωμανός

δηλώνει συνοπτικά τό νόημα τῆς Θείας Οικονομίας. Τά λόγια τοῦ Χριστοῦ πού ἀκολουθοῦν εἶναι σαφεῖ: «Ἄν δέν ἤθελα νά τοὺς σώσω αὐτούς, δέν θά κατοικοῦσα σέ σένα, δέν θά ἔλαμπα μετά ἀπό σένα». Καί συνεχίζει στόν δέκατο τέταρτο οἶκο: «*Τυλίγομαι μέ σπάργαλα γιά χάρι ἐκείνων πού φόρεσαν τοὺς δερμάτινους χιτῶνες κάποτε. Τό σπῆλαιο εἶναι εὐχάριστο γιά ἐκείνους πού μίσησαν τήν τρυφή καί τόν παράδεισο, καί ἀγάπησαν τή φθορά*». Ὅπως βλέπουμε ἡ Θεία παρέμβασις ἀποκαθιστᾷ τόν παράδεισο διά μέσου τῶν πιό ταπεινῶν πραγμάτων τῆς γῆς, δηλ. τῶν σπαργάνων καί τοῦ σπηλαίου, τά ὁποῖα ἀναδεικνύονται σέ ὄργανα τῆς ἀνθρώπινης σωτηρίας. Ὁ Ἰησοῦς, ὁμως, στόν ἴδιο οἶκο προκαλεῖ τή Θεοτόκο νά τόν ρωτήσῃ κάτι ἄλλο: «*Ἄν μάθεις καί τό ἄλλο πού πρόκειται νά κάνω, ὧ ἐσύ σεμνή, θά σέ ταράξει αὐτό πού πρόκειται νά συμβεῖ μαζί μέ ὄλα τά στοιχεῖα τῆς φύσεως, ὧ Κεχαριτωμένη*».

Οἱ τέσσερις τελευταῖοι οἶκοι τοῦ πονήματος εἶναι ἀφιερωμένοι στήν ἀποκάλυψη τοῦ Κυρίου γιά τό Σωτήριο πάθος. Ἡ Θεοτόκος ρωτᾷ μέ ἀγωνία τόν Κύριο τί πρόκειται νά συμβεῖ καί ὁ Κύριος στόν δέκατο ἕκτο οἶκο ἀπαντᾷ: «*Αὐτόν πού κρατάει στά χέρια θα τόν δεῖς σέ λίγο μέ χέρια τρυπημένα ἀπό τά καρφιά. Ἐπειδή ἀγαπῶ τό γένος τό δικό σου. Αὐτόν πού τώρα ἐσύ γαλουχεῖς, ἄλλοι θά τόν ποτίσουν χολή. Αὐτόν πού τώρα ἐσύ φιλᾷς, ἄλλοι θά τόν γεμίσουν μέ ἐμπτυσμούς. Αὐτόν πού ἐσύ τόν ὀνομάζεις "ζωή" θά τόν δεῖς νά κρέμεται στόν σταυρό*». Στόν δέκατο ἕβδομο οἶκο ἡ Μαρία κλαίγοντας ἐκφράζει τήν ἀπόγνωσή της. Ὅμως, στόν δέκατο ὄγδοο καί τελευταῖο οἶκο τοῦ ποιήματος ὁ Χριστός τήν καθησυχάζει μέ τό εὐχάριστο ἄγγελμα τῆς Ἀναστάσεως, ὅποτε ἡ Θεοτόκος σπεύδει νά δώσει τό μήνυμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στόν Ἀδάμ καί τήν Εὐα.

Ὅπως βλέπουμε, ἡ Θεοτόκος στόν ὕμνο αὐτό γίνεται ἡ ἴδια φορέας καί ὑποκείμενο ἑνός Εὐαγγελισμοῦ. Ἐκεῖ ὁ ὕμνος συνδυάζει δύο βασικά «*μοτίβα*», τῆς Γεννήσεως καί τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ἀναμφισβήτητα ἡ Παρθένος εἶναι ἡ βασική πρωταγωνίστρια τοῦ ὕμνου αὐτοῦ. Μέ αὐτό ὁ Ρωμανός θέλει νά δηλώσῃ ὅτι ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Λόγου καλεῖ καί τί δική μας φύση νά συνεργήσῃ σέ αὐτό, καί χρειάζεται καί τί δική μας ἀποδοχή. Ἔτσι ὁ Ρωμανός καταπολεμᾷ τόν «*μονοφυσιτισμό*», τονίζοντας τή σύμπραξη καί τῶν δύο στοιχείων, θείου καί ἀνθρώπινου, στήν ἐπίτευξη τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου.

...ΒΙΒΛΟΣ Η ΣΕΒΑΣΜΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ...
Ἀναγνώσματα τῶν Χριστουγέννων στό Ἅγιον Ὅρος

Σ τὸν βίο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου¹ διαβάζουμε ὅτι ὅταν ὁ Ἅγιος πληροφορήθηκε τὴν πεποίθησι τῶν συμμοναστῶν τοῦ ὅτι ὁ εἰς γῆρας βαθὺ Γέροντάς του Μιχαὴλ ὁ Μαλείνος τὸν ὀνόμασε διάδοχό του «καὶ πιστεύσας τῷ λόγῳ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἀνάξιον κρίνας ἑαυτὸν ποιμένα γενέσθαι ψυχῶν, μισῶν δὲ καὶ τὸ πρᾶγμα διὰ τὸ πολύφροντι, φυγὰς ἐκεῖθεν ἐγένετο» κατέφυγε στὸν Ἄθω, ὅπου κρύφτηκε ἀλλάζοντας τὸ ὄνομά του σὲ Βαρνάβας καὶ προσποιούμενος ὅτι εἶναι τελείως ἀμόρφωτος, ὑποτάχθηκε σὲ Γέροντα στὴ Μονὴ Ζυγοῦ. Οἱ ἐπίμονες προσπάθειες τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ νὰ ἀνακαλύψῃ τὸν πνευματικὸ του πατέρα, ὀδήγησαν τὸν τότε Πρῶτο τοῦ Ἁγίου Ὁρους Στέφανο νὰ παρατηρεῖ προσεκτικὰ τοὺς μοναχοὺς ποὺ κατὰ τὴν παράδοσι συναθροίζονταν ὅλοι, ἀπὸ κάθε σημεῖο τῆς χερσονήσου, στὸν Ναὸ τοῦ Πρωτάτου γιὰ πανηγυρίσουν σὲ κοινὴ εὐχαριστιακὴ σύναξι «τὴν κυριωτάτη καὶ πρώτη καὶ λαμπροτάτη ἑορτὴν τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας». Ἀναγνωρίζοντας ἀπὸ τὸ μέτριον σχῆμα καὶ τὸ κόσμιον ἦθος στὸ πρόσωπο τοῦ Βαρνάβα τὸν Ἀθανάσιο, ἔνευσε στὸν Τυπικάρη νὰ τοῦ δώσει τὴν σεβασμίαν βιβλὸν τοῦ Θεολόγου πρὸς ἀνάγνωσι. Καὶ παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ Ἁγίου νὰ ἀποποιηθῇ τὸ διακόνημα συλλαβίζοντας, ἐν τέλει μὲ ἀπειλὴ αὐστηροῦ ἐπιτιμίου διαβάσει τὸν λόγο τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου γιὰ τὰ Χριστουγέννα μὲ ὄλο «τὸ κάλλος τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ τὸ μέγεθος». Καὶ ἡ ἀποκαλυπτικὴ αὐτὴ ἀνάγνωσι κατὰ τὴν ἀγρυπνία τῆς ἑορτῆς τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἦταν ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ γέννησί του σὲ μεγάλα μοναστηριακὰ συγκροτήματα κοινοβιακοῦ μοναχισμοῦ στό Ἅγιον Ὅρος.

¹ J. Noret, «Vitae duae antiquae Sancti Athanasii Athonitae», *Corpus Christianorum Series Graeca* 9, Turnhout, Brepols, 1982, σσ. 3-124.

Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου ἔρχεται στὸ μυαλό τοῦ γράφοντος σὲ κάθε παννυχίδα τῶν Χριστουγέννων, στὴν Ἱερὰ Μονὴ Παντοκράτορος Ἁγίου Ὁρους, ὅταν ἀνάμεσα στὸν Ἑσπερινὸ καὶ τὸν Ὁρθρὸ τῆς ἑορτῆς τῆς ἀπαρχῆς τῆς Θείας Οἰκονομίας τίθεται ἀνάγνωσι, κατὰ τὸ Τυπικόν, δηλ. ὁ ὀρισθεὶς μοναχὸς διαβάζει στὸ κέντρο τοῦ Καθολικοῦ τὸν ἴδιον μὲ τὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο πανηγυρικὸ λόγο τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ποὺ ἀρχίζει: «Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε, Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν ἀπαντήσατε...».

Ἡ ἡμέρα αὐτή, ἡ ἀρχὴ καὶ ρίζα ὄλων τῶν Δεσποτικῶν ἑορτῶν, ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου τοῦ Ἁγίου Δωδεκαμημέρου, ἡ ὁποία εἶναι γιὰ τὰ Μοναστήρια περίοδος σχολῆς καὶ ἀργίας· τουτέστιν περιορίζονται ὅσο τὸ δυνατὸν τὰ καθημερινὰ διακονήματα ὥστε οἱ πατέρες νὰ ἔχουν περισσότερο χρόνο νὰ ἀφιερωθοῦν στὴν δοξολογία τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προσευχή, μαζὶ μὲ τὴν μελέτη τῶν ὁμιλιῶν τῶν Θείων Πατέρων γιὰ τὰ κοσμοσωτήρια γεγονότα ποὺ ἡ Ἐκκλησία μας ὄρισε νὰ ἑορτάζουμε ὥστε νὰ ἀγαλλόμαστε ἐξαιτίας τῆς θείας δωρεᾶς τῆς συγκαταβάσεως καὶ τῆς κενώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου.

Ἀκούγοντας ὅλο καὶ περισσότερο τὰ τελευταῖα χρόνια φωνὲς διαμαρτυρίας γιὰ τὴν ἐκκοσμίκευσι τῶν ἑορτῶν τοῦ Δωδεκαμημέρου καὶ τὴν μετατροπὴ τους σὲ εὐκαιρία γιὰ διακοπὲς καὶ ραστώνη, γεμάτες μὲ κοσμικὲς ἐκδηλώσεις ἐφήμερης τέρψης καὶ, παράλληλα, ἀφουγκραζόμενοι τὴν ἀπελπισία τῶν ἀνθρώπων ποὺ χάνουν τὸ σωτηριολογικὸ νόημα τῆς θείας Ἐπιφανείας καὶ ἀγωνίζονται νὰ βροῦν γιατί νὰ χαροῦν, σκεφτήκαμε νὰ παρουσιάσουμε ἐν τάχει κάποια ἀπὸ τὰ πάμπολλα πατερικὰ κείμενα μὲ τὰ ὁποῖα «βομβαρδίζεται» ὁ μοναχὸς κατὰ τὴν διάρκειά τοῦ Ἁγίου Δωδεκαμημέρου –στὶς ἀκολουθίες, στὴν τράπεζα, στὴν σύναξη τῆς ἀδελφότητας, στὸ κελλί– ὥστε νὰ μὴν «τολμήσει» οὔτε λεπτὸ νὰ ξεχάσει τὴν χαρὰ τοῦ ὅτι «παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος»².

Ἄς ἀρχίσουμε μὲ τὸν προαναφερθέντα λόγο τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου³. Ἀφορμὴ χαρᾶς ἡ ἡμέρα, κατὰ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο, γιατί ὁ ἐπουράνιος Θεὸς ἔγινε ἐπίγειος ἄνθρωπος καὶ μᾶς χαρίζεται ἡ ἐλπίδα τῆς

² Ἦσ. 9,6.

³ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Εἰς τὰ Θεοφάνεια, εἶπουν τὰ Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος*, P.G. 36, 312-333.

σωτηρίας και τρομοκρατείται ή άμαρτία. Η δημιουργία αναγεννάται σήμερα, τὸ φῶς τῆς θείας χάριτος πλουτίζει τὸν παλαιωθέντα ὑπὸ τῆς άμαρτίας κόσμο και τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας καταλάμπει τὴν οἰκουμένη. Σήμερα ὁ Χριστὸς ἀνακαλεῖ τὴν ἀνθρωπότητα στὴν μετοχή τῆς ἀγιότητος, και προσκαλεῖ τὸν καθένα νὰ ἐπανέλθει στὴν δόξα τῆς ἀγαπητικῆς κοινωνίας με τὰ πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος. Σήμερα ἐορτάζουμε τὴν ἔλευση τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο και τὴν ἐπάνοδο τοῦ ἀνθρώπου στὸν Θεό· ἢ ἐπαινοῦμε τὴν γέννηση τοῦ Σωτῆρος, διότι χάριν αὐτῆς μποροῦμε νὰ ἀφήσουμε κάτω τὸν παλαιὸ ἄνθρωπο τῆς άμαρτίας, και νὰ ἀναγεννηθοῦμε ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ.

Χρειάζεται ὁμως ἀγώνας γιὰ νὰ συσταυρώσουμε τὶς ἐμπαθεῖς μας κινήσεις και ἐπιθυμίες, νὰ ἐνταφιάσουμε κάθε πονηρὴ και ἐφάμαρτη σκέψη, ὥστε ὁ νοῦς μας νὰ παραμείνει ἀκίνητος στὶς προσβολές τῶν δαιμόνων, και νὰ καταστει οἰκηπτήριο τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ. Ἡ σημερινὴ ἐορτὴ μᾶς ἀναβιβάζει στὸν θρόνο τοῦ Θεοῦ, και μᾶς καθιστᾶ ἐπουρανίους. Ἄς μὴ συμπεριφερόμαστε λοιπὸν χαμαιῆζηλα, ἐπιζητώντας κοσμικὲς ἀπολαύσεις και ἐφάμαρτες χαρές. Ἄς ἀναζητοῦμε τὰ ἀναλλοίωτα ὑπερκόσμια ἀγαθά. Ἄς μὴν ἀποκόπτουμε τὸν ἑαυτό μας ἀπὸ τὴν κοινωνία τῶν Ἁγίων. Ἄς μὴν διαχωρίζουμε τὴν ὑπαρξή μας ἀπὸ τὴν σύναξη τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ θέλησή μας ἄς μὴν ἀπαιτεῖ τὸ ἀτομικὸ τῆς δικαίωμα, ἀλλὰ τὴν διακονία τῆς ἀγάπης και τὴν ἐργασία τῶν θείων διδασχῶν. Ὁ Χριστὸς σήμερα ἐνανθρωπίζεται γιὰ νὰ μᾶς ἰατρεύσει ἀπὸ τὴν ἀσθένεια τῆς άμαρτίας. Ἄς μὴν ἀδιαφορήσουμε και περιφρονήσουμε τὸ μυστήριον τῆς ἀναπλάσεώς μας. Ἄς μὴν συμμαχήσουμε με τὴν άμαρτία τοῦ Ἀδάμ και ἀδικήσουμε τὴν ψυχὴ μας στερώντας τῆς τὰ δῶρα τῆς Ἐνανθρωπήσεως. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ γίνεται ἄνθρωπος, γιὰ νὰ ἀγιάσει ὡς Θεὸς τὴν ψυχὴ και τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Σήμερα, ὁ ἄκτιστος Θεὸς γεννάται ἐκ Παρθένου, και ὁ ἀχώρητος περιορίζεται στὴν ὕλική Του ὑπόσταση, γιὰ νὰ πρεσβεύσει στὸν Πατέρα Του ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων σωτηρίας. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ λαμβάνει τὴν ἀνθρώπινη φύση και πτωχεύει, γιὰ νὰ πλουτίσει με τὴν δωρεὰ τῆς θεώσεως ὁ ἄνθρωπος. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ποὺ ἔχει τὴν πληρότητα τῆς δόξας τοῦ Πατρὸς κενούται, και γίνεται θνητὸς ἄνθρωπος, γιὰ νὰ μεταλάβω τὴν πληρότητα τοῦ ἀκτίστου φωτός. Ποιὸς εἶναι ὁ πλοῦτος τῆς θείας Του ἀγαθότητος; Ποιὸ εἶναι τὸ μυστήριον τῶν Χριστουγέννων ποὺ με περιβάλλει; Ἐλαβα τὴν θεία Του εἰκόνα και δὲν τὴν διαφύλαξα ἀμόλυντη. Καὶ Ἐκεῖνος τί κάνει; Γίνεται ἄνθρωπος γιὰ νὰ διασώσει ἀκέραιο τὸ κατ' εἰκόνα, γιὰ νὰ προσφέρει στὸ σῶμα τὴν ἀθανασία, γιὰ νὰ ἀναπλάσει θεοειδέστερη τὴν βροτεία φύση.

Μεγαλειώδες και παράδοξο εἶναι τὸ θέμα τῆς παρούσας ἐορτῆς, κατὰ τὸν Ἅγιο Θεόδοτο Ἀγκύρας⁴, γιατί δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ φανέρωση τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἡ ἔλευση Ἐκείνου ποὺ ἦταν πάντα παρῶν, ἡ ἐπιστασία Αὐτοῦ ποὺ γεμίζει τὰ πάντα μὲ τὴν παρουσία του. Ἡ θεία φύση ξεφεύγει ἀπὸ τὸν νοῦ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ὑψηλότερα ἀπὸ τοὺς δικούς μας συλλογισμούς. Λόγω λοιπὸν τῆς ἀνωτέρας φύσεως τῆς θεότητος, ὁ ἄνθρωπος στερεῖται τὴν θεογνωσία. Καὶ γιὰ νὰ σταματήσει νὰ συμβαίνει αὐτό, ὁ Ἀόρατος προσλαμβάνει ὀρατὴ φύση· ὁ Λόγος ψηλαφείται· ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ γίνεται συγγενὴς τῶν δούλων του, γιὰ νὰ μὴν παραμείνει κρυμμένη ἀπὸ τὴν γνώση τῶν ἀνθρώπων ἡ ὑπερβατικὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο θεία φύση Του. Σήμερα λοιπὸν, ὁ Θεὸς ἔγινε ὀρατὸς διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεώς Του ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ ἡ Παρθένος, καὶ παρθένος ἔμεινε, καὶ μπτέρᾳ ἔγινε. Διότι, ὁ ἀφθαρτος καὶ ἀναλλοίωτος Θεὸς δὲν προκαλεῖ φθορά, δὲν διαφθείρει. Πραγματικά, ἦταν Θεὸς αὐτὸς ποὺ ἦλθε νὰ κατοικήσει στὸν κόσμο. Καὶ ἦλθε, ὄχι μὲ μετάβαση ἀπὸ τὸν ἓνα τόπο στὸν ἄλλο, ἀλλὰ ἐνδύομενος τὴν δική μας φύση. Ἐπειδὴ ἦταν Θεός, καὶ μάλιστα φιλόανθρωπος καὶ εὐσπλαγχνος Θεός, προτίμησε νὰ γίνῃ ἄνθρωπος, ὥστε νὰ περιπτυχθοῦμε τὸν Δημιουργὸ τοῦ σύμπαντος ὡς συγγενῆ μας καὶ νὰ ἀγκαλιάσουμε μὲ θάρρος τὸν Κύριο. Διότι, ὅσοι εἶναι κατάκριτοι καὶ ὀδηγοῦνται στὸ δικαστικὸ βῆμα, δὲν ἔχουν παρηγοσία ἀπὸ δικές τους ἀρετές, ἀλλὰ μέσῳ κάποιου συγγενοῦς τους προσπαθοῦν νὰ ἀποκτήσουν.

Ὁ Θεὸς τὴν πρόθεσή του γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὴν ἔδειξε ἀμέσως μετὰ τὴν δημιουργία του, ὅταν ἔλαβε χῶμα ἀπὸ τὴν γῆ καὶ τὸν ἔπλασε κατ' εἰκόνα τῆς δικῆς του θεότητος. Τοῦ δίδει εὐτελεῆ πρώτη ὕλη, ἐπειδὴ ἔμελλε νὰ τιμήσει τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν δική Του εἰκόνα, ὥστε ἡ ὑπερβολικὴ τιμὴ νὰ μὴ τὸν ὀδηγήσει σὲ ἔπαρση καὶ ἀλλαξοναία, νὰ τὸν κάνει νὰ συσταλεῖ μὲ τὴ μνήμη τῆς φύσεώς του, νὰ ἔχει ταπεινώση καὶ νὰ καταλάβει ὅτι τὸ μέγεθος τῆς τιμῆς δὲν εἶναι ἀποτελέσμα τῆς δικῆς του ἀξίας, ἀλλὰ τῆς θείας χάριτος ποὺ τοῦ προσέφερε τὴν δωρεά. Ἄρα καὶ ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ γῆ φιλανθρωπία τοῦ Δημιουργοῦ ἦταν, γιὰ νὰ ἔχει τὸ ἀδαμιαῖο γένος ταπεινώση. Τὸ θέμα τῆς σημερινῆς πανηγύρεως εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς ἀπὸ φιλανθρωπία ἔγινε ἄνθρωπος. Προσέλαβε τὰ ἀνθρώπινα, γιὰ νὰ μεταδώσει τὰ θεϊκά. Οἰκειοποιήθηκε τὰ ἀκατηγόρητα πάθη τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ νὰ χαρίσει τὴν ἀπάθεια. Ὑπέστη τὸν θάνατο, γιὰ νὰ χαρίσει τὴν ἀθανασία. Δὲν ἀλλοιώνει τὴν θεία Του

⁴ Ἁγίου Θεοδοῦτου Ἀγκύρας, *Λόγος εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος*, P.G. 77, 1369-1385.

φύση με την αποδοχή των αδιαβλήτων παθών, ούτε την άδικει, αλλά προσφέρει την δύναμή Της για να νικηθούν τα πάθη της έκπτωτης ανθρωπίνης φύσεως.

Ὁ Μέγας Βασιλείος⁵ μᾶς προτρέπει να ἐορτάσουμε καὶ να τιμήσουμε τὴν Γέννηση τοῦ Χριστοῦ με σωπή. Καλύτερα, να μὴν προσπαθοῦμε με τοὺς συλλογισμοὺς μας οὔτε να ἐπιμένουμε με ἀδιάκριτη περιέργεια να γνωρίσουμε ἐκεῖνα ποὺ ἡ πίστη μας τὰ χαρακτηρίζει μυστήρια. Ὁ Θεὸς ἦλθε στὴ γῆ, ὄχι διὰ πυρὸς καὶ σαλπίγγων μέσα σὲ καπνὸ, ὅπως στὸ ὄρος Σινᾶ, οὔτε διὰ γνόφου καὶ θυέλλης. Αὐτὰ ἐκφόβισαν τοὺς Ἰουδαίους τότε ποὺ ἔλαβαν τὸν μωσαϊκὸ νόμο. Τώρα ὅμως ἦλθε ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ. Ἦλθε ὡς ἥρεμος καὶ πραῖος ἄνθρωπος ποὺ συνδιαλλάγεται με τοὺς συγγενεῖς του. Ὁ Θεὸς φανερώθηκε με σάρκα. Δὲν ἐνεργεῖ πλέον κατὰ διαστήματα ὅπως στοὺς προφῆτες, ἀλλὰ λαμβάνει ὡς δική Του τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἔχει ἀσυγχύτως ἐνωμένη τὴν θεία με τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ ὡς Θεάνθρωπος ἐπαναφέρει ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα στὴν ὁδὸ τῆς θεώσεως. Ὁ Θεὸς ἔγινε ἄνθρωπος γιὰ να ἀποκτείνει τὸν θάνατο ποὺ εἶχε κάνει κατοικία του τὴν ἐκπτωτὴ ἀνθρώπινη φύση. Διότι με τὴν Γέννηση τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἀνέτειλε ὁ ἥλιος τῆς Δικαιοσύνης, φανερώθηκε ἡ θεία χάρις καὶ ὅπως εἶπε ὁ Ἀπόστολος, «κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος»⁶, δηλαδὴ ἐξαφανίστηκε ὀλοσχερῶς ὁ θάνατος καὶ νικίθηκε κατὰ κράτος γιὰτὶ δὲν ὑπέφερε τὴν παρουσία τῆς ἀληθινῆς ζωῆς τοῦ Θεανθρώπου στὴν ἐπικράτειά του.

Μάθε ὅτι ὁ Θεὸς ἔγινε ἄνθρωπος ἐπειδὴ τὸ σῶμα, ποὺ ἦταν καταραμένο, ἔπρεπε να ἀγιασθεῖ· τὸ ἀσθενές, να ἐνδυναμωθεῖ· τὸ ἀπογυμνωμένο ἀπὸ τὴν θεία δόξα, να τὴν ἀποκτήσει πάλι· τὸ ἐξόριστο ἀπὸ τὸν Παράδεισο, να ἐπιστρέφει ἐκεῖ ἐκ νέου· με ἓνα λόγο, ὁ ἄνθρωπος να ὀδηγηθεῖ στὸν οὐρανό. Καὶ ποῖο εἶναι τὸ ἐργαστήριό αὐτῆς τῆς θείας οἰκονομίας; Τὸ σῶμα τῆς ἀγίας Παρθένου. Καὶ ποιά ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Θεοῦ; Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἡ ἐπισκιάζουσα θεία δύναμη τοῦ Λόγου. Ἡ Παναγία κριθῆκε κατάλληλη να διακονήσει τὴν θεία οἰκονομία διότι συνδύαξε τὴν παρθενία καὶ τὴν μνηστεία. Θέλησε ὁ Θεὸς να τιμήσει στὸ πρόσωπό Της καὶ τὴν παρθενία καὶ τὸν γάμο. Τὴν ἐξέλεξε γιὰ τὴν παρθενία τῆς διότι αὐτὴ εἶναι ἡ πλέον κατάλληλη ὁδὸς ἀγιασμοῦ· καὶ με τὸν ἀρραβῶνα συμπεριελήφθησαν καὶ οἱ

⁵ Ἁγίου Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, *Ὁμιλία εἰς τὴν Ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, P.G. 31, 1457-1476.

⁶ Α΄ Κορ. 15,54.

ἀρχὸς τοῦ γάμου. Συνάμα δέ, γὰρ νὰ εἶναι ὁ Ἰωσήφ γνώστης καὶ μάρτυρας τῆς καθαρότητος τῆς παρθενίας Της. Ἐπειδὴ λοιπὸν στὴν γενεὰ ἐκείνη τῶν ἀνθρώπων δὲν ὑπῆρχε ἄλλη μὲ μεγαλύτερη ἀγνότητα ψυχῆς καὶ σώματος ὥστε νὰ δεχθῆι τὴν ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος –ἀν καὶ εἶχε προηγηθῆι ὁ ἀρραβώνας τῆς Μαρίας μὲ τὸν Ἰωσήφ–, ἐξελέγη ἡ μακαρία Παρθένος, ἡ ὁποία δὲν ἀπώλεσε τὴν παρθενία τῆς στὴν μυστεία. Διότι ἡ φαινομενικὴ μυστεία τῆς Παρθένου μὲ τὸν Ἰωσήφ ἐπινοήθηκε γὰρ νὰ ἀφαιρέσει τὴν προσοχὴ τοῦ πονηροῦ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τότε ποῦ ἄκουσε τὸν προφήτη νὰ λέγει «Ἴδου ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήπει καὶ τέξεται Υἱόν»⁷ καιροφυλακτοῦσε τὶς παρθένους γὰρ νὰ δράσει ἀνάλογα. Γνώριζε ὅτι ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Κυρίου θὰ ἐπέφερε τὴν κατάλυση τῆς ἐξουσίας του.

Ποῖός εἶναι τόσο νωθρὸς στὴν ψυχὴ, ποῖός τόσο ἀχάριστος, ὥστε νὰ μὴ χαίρεται, νὰ μὴν ἀγάλλεται, νὰ μὴν ἀκτινοβολεῖ ἀπὸ εὐτυχία γὰρ ὅσα ἐορτάζουμε; Σήμερα πανηγυρίζει ὅλη ἡ κτίσις, διότι ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ δωρίζει στὸν κόσμον τὰ ὑπερκόσμια, στὸν Ἰωσήφ καὶ τὴν παρθένο Μαρία ἀποστέλλει τοὺς Ἀρχαγγέλους γὰρ νὰ ψάλλουν «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία»⁸. Σήμερα οἱ ἀστέρες κινοῦνται στὸν οὐρανὸ καὶ οἱ Μάγοι ἐπὶ τῆς γῆς γὰρ νὰ προσκυνήσουν τὸν Χριστό. Σήμερα, ποῦ εἶναι ἡ γενέθλια ἡμέρα τῆς ἐν Χριστῷ ἀνακαινίσεως τῆς ἀνθρωπότητος, ἃς γευθοῦμε τὴ χαρὰ τῆς ἐορτῆς. Σήμερα ἀναυρεῖται τὸ ἐπιτίμιο τῆς πτώσεως «γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση»⁹ καὶ τὸ ἀδαμαῖο γένος ἐπισυνάπτεται μὲ τὸν οὐράνιο Θεό, καὶ γι' αὐτὸ θὰ ἀναληφθῆι πρὸς τὸν οὐρανὸ στὴν συντέλεια τῶν αἰώνων. Σήμερα καταργεῖται ἡ καταδίκη τῆς Εὐας «ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα»¹⁰. Ἡ νέα Εὐα, ἡ Θεοτόκος, γέννησε τὸν Ἐμμανουὴλ χωρὶς ὠδίνες καὶ γίνεται ἡ μακαρία ἡ κυήσασα καὶ ἐκθρέψασα τὸν Βασιλέα τῆς κτίσεως. Σήμερα «παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ»¹¹. Πλημμύρισε ἀπὸ χαρὰ ἡ καρδιά μου καὶ ἀπὸ θεογνωσία ὁ νοῦς μου. Ὁ Χριστὸς γεννᾶται γὰρ νὰ ἀποκτήσεις ὡς συγγενὴς του τὴν καθαρότητα τῶν λογισμῶν καὶ τῆς καρδιάς. Διέρχεται ὡς ἄνθρωπος ἀπὸ ὅλες τὶς ἡλικίες γὰρ νὰ συνηθίσεις στὴν καλοσύνη καὶ νὰ ἐξοικειωθῆς μὲ τὴν ἀρετή.

⁷ *Ματθ.* 1,23.

⁸ *Μαρκ.* 2,14.

⁹ *Γέν.* 3,19.

¹⁰ *Γέν.* 3,16.

¹¹ *Ἠσ.* 9,6.

Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Μέγας¹² τονίζει ὅτι τὰ γενέθλια τοῦ Σωτῆρος θὰ ὀδηγήσουν στὸν θαυμασμό ὅσους ξέρουν νὰ ἀναγνωρίζουν τὴν μεγαλειότητα στὴν ταπεινώση, τὸν πλοῦτο στὴν πτωχεία, τὴν ἐλευθερία στὴν ὑπακοή. Ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς πίστεως θὰ ἀναγνωρίσουν στὸν Χριστὸ τὸ θεῖο, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο τοῦ κενωθέντος Λόγου. Δὲν θὰ περιμένουν νὰ ἔλθει ὁ Μυστικὸς Δείπνος γιὰ νὰ ἀκούσουν τὴν ὁμολογία τοῦ Κυρίου ὅτι «ὁ ἑώρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα»¹³. Θὰ δοῦν στὸ πενιχρὸ σπίλαο τῆς Βηθλεὲμ τὸν κενωθέντα Θεό. Ἡ κένωση ἐκφράζει τὴν ἀποταγὴ τοῦ ἰδίου Του θελήματος καὶ τὴν ἐκπλήρωση τῆς κοινῆς Τριαδικῆς ἐνέργειας στὴν οἰκονομία τῆς σωτηρίας. Ἐπομένως τὸ ἔργο τοῦ ἐνανθρωπίσαντος Θεοῦ εἶναι ἔργο τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὴν ὁποία δὲν μποροῦμε νὰ τὴν χωρίσουμε ἀπὸ τὸν Χριστό. Ὁ Κύριος ἔχει τὴν αὐτὴ οὐσία μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ κάθε πράξη τοῦ Χριστοῦ ἐκφράζει τὴν ἀλληλοπεριχώρηση τῶν δύο φύσεων Του, τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης.

Βεβαίως ὁ ἀθάνατος Θεὸς δὲν σαρκώθηκε γιὰ νὰ σώσει τὸν ἑαυτὸ Του, ἀλλὰ ὅσους ὑπέκυψαν στὸ θανατηφόρο δῆγμα τοῦ διαβόλου. Δὲν ἔπαθε γιὰτὴν ἦταν ἀσθενὴς ἀπὸ τὸ θανατηφόρο διηλητήριο τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ γιὰ χάρι τοῦ ἀσθενοῦς ἀνθρώπου. Ἔλαβε κατὰ τὴν ἐνανθρώπησίν Του τὴν ἀδυναμία καὶ τὴν πτωχεία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, γιὰ νὰ τῆς προσφέρει τὴν δόξα Του. Ἔλαβε θνητὸ σῶμα, γιὰ νὰ δεχθεῖ τὸ πάθος τῆς σταυρώσεως καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ μᾶς προσφέρει τὴν ἀπάθεια. Ὁ θάνατός Του ἔγινε ἡ δική μας ἀθανασία. Τὸ δάκρυ Του ἔγινε ἡ δική μας χαρά. Ἡ ταφὴ Του κατέστη ἡ δική μας ἀνάστασις. Καὶ τὸ Βάπτισμά Του ὁ δικός μας ἁγιασμός. Γιὰ νὰ χαροῦμε ἐμεῖς, ταλαιπωρεῖται καὶ ταπεινώνεται Αὐτός. Ἐπιπλέον ζητεῖ ἀπὸ τὸν Πατέρα Του νὰ χαρίσει στὸ ἀνθρώπινο γένος τὴν δόξα ποὺ εἶχε στὸν οὐρανό. Στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ δοξάζεται ἡ ἀνθρώπινη φύση, γίνεται ὁμότιμη τῆς θείας φύσεως, ἀποκτᾷ τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος. Ὁ Χριστὸς ὡς νέος Ἀδάμ ἀγιάζει τὴν πεπτωκυῖα φύση τοῦ ἀδαμιαίου γένους. Παραδίδει στὸν Πατέρα Του τὸν ἑαυτὸ Του, ἀλλὰ ἑαυτός Του εἶναι ὄλα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ὅπως λέγει καὶ ὁ Παῦλος: «Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστέ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»¹⁴. Συνεπῶς ἡ σάρκωση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀνοίγει τὴν ὁδὸ γιὰ τὴν

¹² Ἁγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας τοῦ Μεγάλου, *Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου*, P.G. 26, 984-1028.

¹³ *Ἰω.* 14,9.

¹⁴ *Γαλ.* 3,28.

ἴδρυσή τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ προαιώνιο σχέδιο τοῦ Θεοῦ πραγματοποιεῖται σήμερον διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Σήμερον οἱ Ἄγγελοι ὑμνοῦν τὸν ἐν σαρκὶ Τεχθέντα διότι γνώρισαν τὴν πολυποίκιλη σοφία τοῦ Θεοῦ. Γνώρισαν τὸ μυστήριον ποῦ ἦταν αἰῶνες κρυμμένο καὶ τὸ ἤξερε μόνον ὁ Θεός, ὁ Δημιουργὸς τοῦ παντός διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Σύμφωνα μὲ αὐτὸ τὸ προαιώνιο σχέδιο, ὁ Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸ Του ἐπὶ τῆς γῆς γιὰ νὰ ἔχουμε ἔμεις τὸ θάρρος νὰ προσερχώμαστε ἐνώπιόν Του καὶ νὰ λαμβάνουμε διὰ τῆς πίστεως ἁγιασμὸ ψυχῶν καὶ σωμάτων. Σαρκώθηκε λοιπὸν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ φέρει τὴν καταλλαγὴν, νὰ ἀνακαινίσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ προσφέρει τὴν θεῖαν υἰοθεσίαν διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Θεοῦ νὰ καταστῇ ὁ ἄνθρωπος θεῖας φύσεως κοινωνός. Ὁ Κύριος ἔλαβε σῶμα καὶ ἔγινε τέλειος ἄνθρωπος γιὰ νὰ ἐνωθῶν οἱ ἄνθρωποι μὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἔγινε Θεὸς σαρκοφόρος γιὰ νὰ γίνουμε ἔμεις οἱ ἄνθρωποι πνευματοφόροι. Ἔλαβε μορφὴ δούλου καὶ ἔγινε ἄνθρωπος, γιὰ νὰ λάβουμε ἔμεις τὰ ἰδιώματα τῆς θεῖας Του φύσεως καὶ νὰ γίνουμε καὶ ἔμεις, ὅπως Αὐτός, υἱοὶ τοῦ Θεοῦ. Φόρεσε ὡς ἱμάτιον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα γιὰ νὰ ἐνδυθῶμε ἔμεις τὸν Θεὸν καὶ νὰ εἴμαστε θεοὶ κατὰ χάριν.

Πάρα πολλὰ πατερικὰ κείμενα γιὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων θὰ μποροῦσαν νὰ προστεθῶν στὴν παραπάνω διασκευή, ἀν μάλιστα λάβουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ Ἅγιον Δωδεκαήμερον καταλήγει στὴν ἐορτὴ τῶν Θεοφανείων καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ κατὰ τὴν διάρκειά του ἐορτάζουμε ἰδιαίτερα τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκον, τοὺς Προπάτορες, τὸν Πρωτομάρτυρα Στέφανον, τὸν Μέγα Βασίλειον καὶ τὴν Περιτομὴν τοῦ Χριστοῦ. Ὅλες οἱ ἡμέρες αὐτὲς ἐορτάζονται μὲ τὴν δέουσα μεγαλοπρέπεια καὶ τὸν προσήκοντα σεβασμὸν, σὲ ὅλα τὰ μοναστήρια. Εἶναι δὲ μεγάλη εὐλογία τὸ ὅτι ὁ κάθε μοναχός, προσπαθώντας νὰ γίνῃ ὑπὲρ πάντων ἐν τῷ «ζητεῖτε καὶ εὐρήσετε»¹⁵, ἀκούει καὶ διαβάζει ξανὰ καὶ ξανὰ τὰ λόγια τῶν θείων Πατέρων γιὰ τὴν Μητρόπολιν καὶ Πρώτην τῶν ἐορτῶν τὴν περίοδον αὐτήν. Σὺν τοῖς ἄλλοις ἀγωνίζεται καὶ μὲ τὴν μελέτην νὰ ἐπιτύχῃ χάριτι Θεοῦ τὸν πλάτυσμὸν τῆς καρδίας καὶ νὰ βιώσῃ τὴν μυσταγωγίαν στὰ θεῖα μυστήρια, ἐλπίζοντας στὴν πλήρη μετοχὴ τοῦ Θεοῦ καὶ σὲ μίαν χαρισματικὴν καὶ πνευματικὴν ζωὴν.

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ χαρισματικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ εἶναι ἡ φυσικὴ κατάστασις γιὰ κάθε Χριστιανό, ἡ μελέτη τῶν θείων λόγων –τοὺς ὁποίους χωρὶς δυσκολία μπορεῖ πλέον νὰ βρεῖ κανεὶς ὅπουδήποτε– ὀδηγεῖ χωρὶς πολὺ κόπον στὸ νὰ

¹⁵ Ματθ. 7,7.

γίνουμε άγιοι, ὅπως μᾶς λέει ὁ Ὅσιος Πορφύριος ὁ Καυσοκαλυβίτης: «...Ἐμένα, ἐπίσης, ἄρρεσαν καὶ μοῦ ἀρέσουν καὶ τὰ βιβλία τὰ γραμμένα ἀπ' τοὺς ἁγίους Πατέρες, Χρυσόστομο, Βασίλειο, Γρηγόριο Θεολόγο, Γρηγόριο Νύσσης, Γρηγόριο Παλαμᾶ κ.ἄ. Ἀλλὰ εἰλικρινά σᾶς λέγω, δὲ τοὺς ἔχω μελετήσει. Τοὺς ξέρω, ὅμως, τοὺς εὐλογημένους ὅλους... Αὐτὸν ποὺ ἀγαπάει τοὺς λόγους Του ὁ Χριστὸς τὸν χαριτώνει κι ὅλα τὰ καλὰ γι' αὐτὸν γίνονται εὐκόλα. Ὅπως βλέπετε, χωρὶς πόλεμο καὶ χωρὶς ἀγῶνες αἱματηροὺς ἀγιαζόμαστε. Εὐφραίνεται ἡ ψυχούλα μας, ἠδύνεται ἡ ἀκοή μας ἀκούοντας τὰ τροπάρια καὶ κάτι γίνεται μέσα μας. Αὐτὴ ἡ εὐχαρίστηση φέρνει θεῖο ἐνθουσιασμὸ καὶ ἡ ψυχὴ μας γίνεται ἄξια νὰ δεχθεῖ τὴν χάρι τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀγιάζει ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Ἐμεῖς, χωρὶς τὴν θεία χάρι, ὅσες προσπάθειες καὶ νὰ κάνομε, δὲν μποροῦμε νὰ ἀγιασθοῦμε. Ἐνῶ μὲ τὴν μελέτη τῶν θείων λόγων, μποροῦμε ἀπλά, χωρὶς πολὺ κόπο, νὰ γίνομε ἅγιοι»¹⁶. Ἀμίν.

¹⁶ Ὁσίου Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου, *Βίος καὶ Λόγοι*, Τετὰ Μονὴ Χρυσοπηγῆς, Χανιά 2007, ἔκδοσι π', σελ. 348.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Δ. ΧΡΥΣΟΒΕΡΓΗΣ
Δρ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ Α.Π.Θ.

«Ο ΠΡΩΤΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΕΚ ΓΗΣ ΧΟΪΚΟΣ...»

Ὁ ἄνθρωπος, κατά τήν ὀρθόδοξη χριστιανική διδασκαλία, ἀποτελεῖ τήν κορωνίδα καί τό ἐπιστέγασμα τοῦ ὅλου δημιουργικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ. Χοϊκός ὢν, χαρακτηρίστηκε ὡς «μικρόκοσμος», ὡς «ἐν σμικρογραφία μετέχων τοῦ πνευματικοῦ καί τοῦ ὑλικοῦ κόσμου»¹ καί ὡς «ἐξουσιαστής» καί «βασιλέας τῆς γῆς»².

Ὁ συγγραφέας τῆς Πεντατεύχου Μωυσῆς, στά δύο πρῶτα κεφάλαια τῆς Γενέσεως, περιγράφει, ἐκτός τῶν ἄλλων, καί τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ὑπό τοῦ Θεοῦ (Γέν. 1,26-27 καί 2,7). Ὅσα ἐμπειρικά βίωσε ὁ Μωυσῆς μέ τήν «αὐτοπρόσωπη θεά τοῦ Θεοῦ», κατά τόν Μ. Βασίλειο³, καί ὅσα ἔζησε ἐν μέσῳ τῆς κτιστῆς πραγματικότητας, κτιστός ὁ ἴδιος ἔναντι τοῦ ἀκτίστου Θεοῦ, καταγράφει ὡς ὑψηλές ἀλήθειες στά πρῶτα αὐτά βιβλία τῆς Βίβλου⁴.

¹ Ἰωάννου Κασσομενάκη-Ἀντωνίου Κόμπου, *Ἐγχειρίδιον Δογματικῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 127. Βλ. Παναγιώτη Μπρατσιώτη, «Ἀδάμ», *ΘΗΕ*, 1 (Ἀθήναι 1973) στ. 370. Ἀρχιμ. Ἰωήλ Γιαννακοπούλου, *Ἡ Παλαιά Διαθήκη*, ἐκδόσεις Λυδία, Θεσσαλονίκη 1986, τ. 1, σ. 48 καί *Ψαλμ.* 8,5. *Γέν.* 1,31 καί *Ἐβρ.* 2,8.

² Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν Γένεσιν*, Ὁμλ. 21,2 PG 53,177. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, 4 PG 44, 136 BC. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος* 1, PG 35,398 B: «Ἀνθρώπος τό τιμώτατον τοῦτο Θεῷ κτίμα καί οἰκειώτατον».

³ Μεγάλου Βασιλείου, *Εἰς τήν ἑξαήμερον*, PG 29,5 BC «ὅς ὀγδοικοστόν ἦδη γεγονώς ἔτος, εἶδε Θεόν ὡς ἀνθρώπῳ ἰδεῖν δυνατόν... Οὗτος τοίνυν ὁ τῆς αὐτοπροσώπου θεάς τοῦ Θεοῦ ἐξίσου τοῖς ἀγγέλοις ἀξιώθει, ἐξ ὧν ἦκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ διαλέγεται ἡμῖν».

⁴ Γιά τό θέμα τῆς «Μωσαϊκότητας» τῆς Πεντατεύχου βλ. Ἰωήλ Γιαννακοπούλου, ὁ.π. σ. 397-408. Δαμιανοῦ Λόκου, *Συνοπτική εἰσαγωγή στήν Παλαιά Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 188-196, ὅπου τονίζει ὅτι ἐγγύηση τῆς «Μωσαϊκότητας» τῆς Πεντατεύχου ἀποτελεῖ ὄχι μόνο ἡ ἰουδαϊκή παράδοση ἀλλά καί ἡ καθολική συνείδηση τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ὅσον ἀφορᾷ τήν πνευματική κατάσταση τοῦ Μωυσῆ, δέν εἶναι τυχαίον ὅτι ὁ Γρηγόριος Νύσσης, προκειμένου νά περιγράψει τήν πορεία θέωσης τοῦ ἀνθρώπου, ἀναφέρεται ἀποκλειστικά στόν βίο τοῦ Μωυσῆ. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τοῦ βίου Μωυσέως*, PG 44, 297-328..

Στόν Μωυσῆ ὁ Θεός μιλάει «στόμα πρὸς στόμα», με «λόγια ζῶντα»⁵.

Αὐτὲς οἱ ἀποκαλύψεις τοῦ Θεοῦ, στόν Μωυσῆ, δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρά θεοφάνειες τοῦ Θεοῦ κατὰ τίς ὁποῖες ὁ κατὰ φύσιν ἀπρόσιτος Θεός, ὁ Ἄσαρκος Λόγος, ἐπικοινωνεῖ με ἕμμεσο τρόπο καὶ μόνο κατὰ τὴν δόξα του, ὅπως ταιριάζει στό κτιστὸ δημιούργημά του. Ἄλλωστε, καὶ ἡ ἴδια ἡ δημιουργία εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς Θεοφάνειας⁶.

Οἱ ἀποκαλύψεις τοῦ Θεοῦ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ὅπως προαναφέρθηκε, εἶναι ἀποκαλύψεις τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τοῦ Δευτέρου Προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἀσάρκως. Τὰ ὀνόματα τὰ ὁποῖα προσδίδονται στόν Χριστό, στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, εἶναι: Γιαχβέ, Μεγάλης Βουλῆς Ἄγγελος ἢ Κύριος τῆς Δόξης, Σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι Μεσσίας, τὸ ὁποῖο δηλώνει ἄνθρωπο⁷. Ὁ Χριστός, ὡς ἄσαρκος Λόγος, δὲν ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῆ δημιουργία (Ἰωάν. 1,3). Πέραν ὅμως ἀπὸ τὴν Ἁγιοπνευματικὴ ἐμπειρία τῶν θεουμένων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἰσχυρὸ ἐχέγγυο τῆς θεοπνευστίας τῶν Γραφῶν καὶ τῆς διαχρονικῆς συνείδησης τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἱστορικοφιλογικὴ καὶ ὄχι μόνο ἔρευνα τῶν κεμένων διαπιστώνει διαφορὲς μεταξύ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τῆς *Γενέσεως*. Ὅρισμένοι μελετητὲς ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν διαφωνοῦν οἱ διηγήσεις ἀλλὰ ἐτεροφωνοῦν⁸, ἐνῶ ἄλλοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἔχουμε σαφῶς διαφορετικὲς διηγήσεις με ἔντονη τὴν παρουσία σ' αὐτὲς τοῦ μυθικοῦ στοιχείου⁹ κυρίως στὴ διήγησι τοῦ δευτέρου κεφαλαίου¹⁰.

⁵ Δευτ. 4,10. Πράξ. 7,3. Ψαλμ. 104,27 καὶ Β΄ Κορ. 12, 4.

⁶ Νίκου Μαρτσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία*. Οἱ Θεοφάνειες στὴν ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 58 κ.ἑξ. Εἶναι χαρακτηριστικὲς καὶ οἱ ἀναφορὲς τῶν λειτουργικῶν κεμένων: «Θεῖα καλυφθεὶς ὁ βραδύγλωσσος γνόφος... ὁρᾷ τὸν ὄντα καὶ μνεῖται Πνεύματος γνῶσιν ...», Εἰρμός Α΄ ᾠδῆς Κανόνος Πεντηκοστῆς.

⁷ Μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου, *Ἐμπειρικὴ Δογματικὴ κατὰ τίς προφορικὲς παραδόσεις τοῦ π. Ἰωάννου Ρωμανίδου*, Ἱερά Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), 2011, τ. Β΄, σ. 211, 213. Βλ. Ἰωάνν. 8,58.

⁸ Ἰωήλ Γιαννακοπούλου, *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη*, ὅ.π., σ. 417-418.

⁹ Ὅταν λέμε «μῦθο» ἐννοοῦμε αὐτονόητα ὄχι περιγραφὴ μιᾶς μετρίσιμης καὶ ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, ἀλλὰ σηματολογικὴ, συμβολικὴ, παραστατικὴ καὶ παραβολικὴ διήγησι γιὰ μιὰ ἀλήθεια πού τὴν ἀσπάζεται ὁ ἀφιγητὴς τοῦ μῦθου. Βλ. Νίκου Μαρτσούκα, *Ἐπιστήμη, Φιλοσοφία καὶ Θεολογία στὴν Ἐξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, ἐκδ. Κυριακίδου, ἄνευ χρονολογίας, σ. 42. Δὲν προσλαμβάνεται ἡ μυθολογικὴ σκέψη ἀλλὰ δανεῖζονται μυθικὲς παραστάσεις γιὰ νὰ διακριχθεῖ ἡ ἀλήθεια. Χαρακτηριστικὸς ὁ ὀρισμὸς τοῦ φιλοσόφου Θέωνα: «Μῦθος ἐστὶ λόγος ψευδὸς εἰκονίζων ἀλήθειαν». Νίκου Μαρτσούκα, *Λόγος καὶ μῦθος*, ἐκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1977 καὶ Θεοφίλου Βέκου, *Ὁ μῦθος τοῦ λόγου*, Ἀθῆνα 1977. Ἡ ζωὴ τῶν Πρωτοπλάστων ἀποτέλεσε προσφιλέθες θέματα στὴ Λαογραφία τῶν χριστιανικῶν λαῶν με ἔντονη μυθολογικὴ ἐπίδρασι.

Ἡ πρώτη διήγηση (Γέν. 1,1-2,4α) προέρχεται ἀπὸ τὴν ἱερατικὴ πηγὴ (P), ἡ ὁποία γράφτηκε μετὰ τὴ Βαβυλωνία αἰχμαλωσία (586 π.Χ.), ἐνῶ ἡ δευτέρη (2,4β-2,25) ἀνήκει σὲ ἀρχαιότερη πηγὴ, στὸν Γιαχβιστὴ (9ος αἰ. π.Χ.), ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται ἔτσι ἐπειδὴ σ' αὐτὴν ὁ Θεὸς ἀναφέρεται πάντοτε μὲ τὸ ὄνομα «Γιαχβέ»¹¹.

Ἡ προσέγγισι τοῦ βιβλικοῦ κειμένου ἀπὸ τοὺς ἐρευνητές, γραμματολόγους καὶ θεολόγους, ἀπαιτεῖ προσοχί, προκειμένου νά μὴ μπλέκονται «σὲ ἀδιόρατα δίκτυα συγχύσεων», ὅπως τὸ «βρυκολάκισμα τῆς κατὰ γράμμα θεοπνευστίας» καὶ ὁ καμὸς γιὰ τὴν «ἀπομύθευσι τῶν βιβλικῶν κειμένων», ὅπως χαρακτηριστικὰ τονίζει ὁ Ν. Ματσούκας¹². Ἐν προκειμένῳ ἡ μέθοδος προσέγγισις τῶν κειμένων πρέπει νά εἶναι θεολογική, ἀπομυθευτικὴ καὶ ὄχι κατὰ κανόνα ἀπολογητικὴ¹³.

Σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη διήγηση: «εἶπεν ὁ Θεὸς ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν (Γέν. 1,26).

Σύμφωνα μὲ τὸν καθηγητὴ Σάββα Ἀγουρίδη, ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου παρουσιάζει ζήτημα σοβαρὸ ὡς πρὸς τὴ διάστασι τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς ἐρμηνείας τῶν στίχων αὐτῶν. Τὸ «ποιήσωμεν», π.χ. ὑπενθυμίζει τὸ οὐράνιο δικαστήριον¹⁴. Προκειμένου ὁ συγγραφέας νά τονίσει τὴ σπουδαιότητα τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, δὲν διστάζει νά χρησιμοποιοῦσι μυθολογικὸ παραδοσιακὸ ὕλικό, μίᾳ οὐράνια σύναξη Θεῶν.

Ἡ ραββινικὴ ἐξήγησι δέχεται τὸν πληθυντικὸ ὡς πρόσκλησι τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀγγέλους καὶ ὁ Φίλωνας πρὸς τοὺς συνδημιουργοὺς «ὑπάρχους», οἱ ὁποῖοι φορτώνονται καὶ τὴν εὐθύνη γιὰ ὅσα συνέβησαν στὸν ἄνθρωπο. Αὐτὲς, ὅμως, τίς ἐρμηνεῖες ἀποκρούει ὁ χριστιανὸς Ἰουστίνος στὸν «Διάλογό του πρὸς Τρύφωνα», προβάλλοντας ὡς συμπάρεδρο τοῦ Θεοῦ τὴ Σοφία. Μὲ τὸ «ποιήσωμεν» βέβαια καὶ μὲ τοὺς «ἀγγέλους» διευρύνεται τὸ πρότυπο τῆς εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου (ἰσχυρὸς, ἀγαθὸς, σοφός)¹⁵. Σχολιάζοντας ὁ Γρηγόριος

¹⁰ Σάββα Ἀγουρίδη, *Βιβλικές Θεολογικές Μελέτες. Μῦθος, Ἱστορία, Θεολογία*, ἔκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1993, σ. 146-147 καὶ 153 κ.ἑξ.

¹¹ Ἀθανασίου Χαστούπτη, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, ἐν Ἀθήναις 1981, σ. 209.

¹² Νίκου Ματσούκα, *Ἐπιστήμη. Φιλοσοφία καὶ Θεολογία στὴν Ἐξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, ὁ.π., σ. 9. Βλ. Μιλτιάδη Κωνσταντίνου, *Παλαιὰ Διαθήκη*, ἔκδ. Ἀρμός Θεσσαλονίκης 2008, σ. 35.

¹³ Σάββα Ἀγουρίδη, *Βιβλικές*, ὁ.π., σ. 142. Νίκου Ματσούκα, *Λόγος καὶ Μῦθος*, ἔκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1977³ καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως*, PG 94, 842 AB: «ὕψηλός καὶ αὐλὸς τῆς θεότητος ἐνεργείας, νοεῖν ἢ λέγειν ἀδύνατον, εἰ μὴ εἰκόσι καὶ τύποις καὶ συμβόλοις τοῖς καθ' ἡμᾶς χρῆσαίμεθα».

¹⁴ *Ψαλμ.* 81,1: «Ὁ Θεὸς ἔστι ἐν συναγωγῇ Θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ Θεοῦ διακρινεῖ...».

¹⁵ Σάββα Ἀγουρίδη, *Βιβλικές*, ὁ.π., σ. 134-136 καὶ 162-163. Ἰουστίνος Φιλόσοφος καὶ Μάρτυς,

Νύσσης¹⁶ «τό ποιήσωμεν» αναφέρει: «Ποιήσωμεν καὶ οὐκ εἶπε, καὶ ἐποίησαν, ἵνα μὴ πολυθειᾶς λάβης ἀφορμᾶς». Ὁ Θεοδώρητος Κύρου γράφει σχετικά: «Τινές μὲν τῶν δυσωνύμων αἰρετικῶν πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτὸν εἰρηκέναι καὶ τοὺς πονηροὺς δαίμονας ἔφρασαν. Θεοῦ γὰρ οὐσία καὶ ἀγγέλων οὐ μία, οὔτε εἰκῶν ἢ αὐτῆ· ὁ μὲν γάρ ἄϊδιον ἔχει τὴν φύσιν· οἱ δὲ αὐτὸν ἔχουσι ποιητὴν καὶ δημιουργόν¹⁷.

Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα, ὁ Παν. Μπρατσιώτης ὑπογραμμίζει: «Οὔτε πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἀπευθύνεται, οὔτε πρὸς ἄλλα πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος, οὔτε πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς λείψανον πολυθειᾶς, οὔτε κἄν εἶναι πληθυντικός τῆς μεγαλειότητος, ἀλλὰ μᾶλλον πρόκειται περὶ τῆς ψυχολογικῆς συνήθους αὐτοπαροτρύνσεως¹⁸. Ἀντίθετα, ὁ Ἰωήλ Γιαννακόπουλος ἰσχυρίζεται ὅτι, κατὰ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ χωρίον αὐτὸ διπλοῖ διὰ μὲν τοῦ πληθυντικοῦ «ποιήσωμεν» τὸ τρισυπόστατον, διὰ δὲ τοῦ ἑνικοῦ «εἰκόνα» τὸ ὁμοούσιον τῶν προσώπων Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος¹⁹. Ὁ Θεὸς μόνος ἄνευ κτιστοῦ μέσου δημιουργεῖ, προνοεῖ, ζωοποιεῖ καὶ σφῆζει.

Ὁ ἄκτιστος Θεὸς ἐνεργεῖ μὲ τὶς ἄκτιστες ἐνέργειές του. Μόνο ὁ Θεὸς εἶναι ζωοποιός, διότι μόνο Αὐτὸς εἶναι «Αὐτοζωή»²⁰. Αὐτὸς ἔφτιαξε τὸν κόσμον. Μονάχα δύο πράγματα ὑπάρχουν, ἡ Θεότητα καὶ ἡ κτίσις. Ἡ Θεότητα εἶναι τὸ ὄν καὶ ἡ κτίσις τὸ μὴ ὄν, τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν βουλπτική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ²¹. Καὶ ὅταν λέμε «μὴ ὄν» σημαίνει ὄχι ἀπὸ τὴν ἴδια οὐσία. Ἡ δημιουργία τοῦ κτιστοῦ, μὰ καὶ δέν προέρχεται ἀπὸ τὴν θεία οὐσία, πραγματώνεται μὲ τὶς ἐνέργειες τῆς θείας βούλησης κατὰ τοὺς «δημιουργικούς λόγους», οἱ ὅποιοι ὑπάρχουν ὡς θελήματα ἢ παραδείγματα σ' αὐτὴ τὴ

Διάλογος πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον, PG 6,472.9.

¹⁶ Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου*, ὁμιλία Α', ΕΠΕ, ἐκδ. Γρηγόριος ὁ Παλαμῆς, Θεσσαλονίκη 1987, τ. 5, σ. 371. Τονίζεται, ἐν προκειμένῳ, ὅτι εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἐσφαλμένες οἱ θεωρίες πολλῶν ἐρευνητῶν περὶ δύο δημιουργιῶν (ἰδεατοῦ καὶ ἱστορικοῦ ἀνθρώπου) καὶ ἡ ταύτιση τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος μὲ τὴ σεξουαλικότητα, οἱ ὁποῖες ἀποδίδονται στὸν Γρηγόριο Νύσσης. Βλ. σχετικά Νίκου Ματσούκα, *Ἐπιστήμη...*, ὅ.π., σ. 32α, ὅπου ξεδιαλώνονται οἱ προαναφερθεῖσες συγχύσεις.

¹⁷ Θεοδορήτου Κύρου, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, PG 80, στ. 100-101.

¹⁸ Παν. Μπρατσιώτης, «Ἀδάμ», *ΘΗΕ*, ὅ.π., στ. 370.

¹⁹ Ἰωήλ Γιαννακόπουλος, *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη...*, ὅ.π. σ. 42-43.

²⁰ Μ. Ἀθανασίου, *Ἐπιστολὴ Α' πρὸς Σεραπίωνα Θμοῦεως ἐπίσκοπον*, 23 PG 26, 584.

²¹ Νίκου Ματσούκα, *Δογματικὴ...*, ὅ.π., σ. 46-47.

βούληση αιώνια²². Αυτοί «οί λόγοι τῶν ὄντων» δέν εἶναι τά ἀρχέτυπα τῶν ἰδεῶν, ὅπως ὑποστήριζαν οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι, ἀλλά ἡ δημιουργική καί συνεκτική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Οἱ λόγοι αὐτοί εἶναι ἀνείδειοι, δέν ἔχουν εἶδος, δέν εἶναι τά πλατωνικά εἶδη, δέν ἔχουν καμία ὁμοιότητα μέ τά κτίσματα²³.

Ὅτι πῶς ἰσχυρός κρίκος μεταξύ τοῦ ἀκτίστου Θεοῦ καί τοῦ κτιστοῦ ἀνθρώπου εἶναι τό «κατ' εἰκόνα». Ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο εἶναι ἡ ἴδια ἡ δεκτικότητα τῆς ἀθανασίας, ὁ ἴδιος ὁ πυρήνας τῆς ἐλευθερίας, ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος²⁴.

Ὅπως ἀναφέρει τό βιβλικό κείμενο: «καί ἔπλασεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπό τῆς γῆς καί ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς, καί ἐγένετο ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» (Γέν. 2,7 καί 5,1). Τό ὄνομα τοῦ πρώτου ἀνθρώπου (Ἀδάμ) σχετίζεται, μᾶλλον, πρὸς τό ἐβραϊκό *adama*-γῆ, παρά πρὸς τό σουμεριακό *adamu*- ὁ πατήρ μου ἢ πρὸς τό ἀσσυροβαβυλωνιακό *adamu*-κτισμένος, γεννημένος, παιδίον.

Βέβαια, τό θέμα τῆς εἰκόνας, παρ' ὅλο πού εἶναι θεμελιῶδες, δέν μπορεῖ νά ἐξαντλήσει τήν ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία. Ὅστόσο, χρειάζεται νά τονισθεῖ ὅτι πραγματική εἰκόνα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Λόγος, τό Δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὁ ἄνθρωπος πού πλάσθηκε ὑπό τοῦ Πατρὸς διά τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ εἶναι κατ' εἰκόνα τοῦ Λόγου²⁵.

Ἡ εἰκόνα δηλώνει μία ἀμετακίνητη σχέση μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπου. Δέχεται τήν ἐτερουσιότητα τοῦ δημιουργήματος σέ ἀναφορά πρὸς τόν δημιουργό, αὐτή δέ ἡ σχέση τοῦ κτιστοῦ πρὸς τό ἄκτιστο, ὡς δυναμική φορὰ γιά τελείωση τοῦ δημιουργήματος, εἶναι ἀκριβῶς τοῦτο τό καθ' ὁμοίωσι. Ἡ κίνηση αὐτή εἶναι συνεχής καί ἄπειρη φορὰ στους κόλπους τῆς ἄπειρης Θεότητος²⁶.

Ὁ Γέροντας Σωφρόνιος Σαχάρωφ, ἀπαντώντας στό ἐρώτημα, σέ τί ἐγκτεται

²² Νίκου Ματσούκα, *Ἐπιστήμη...*, ὅ.π., σ. 21. Μ. Βασιλείου, *Κατ' Ἐννομίον* I, PG 29, 556 D-557A «Φυσική μὲν, ὡς ἡ τῶν κτισμάτων κατὰ τοὺς δημιουργικούς λόγους διαταχθεῖσα».

²³ Μητροπολίτη Ναυπάκτου Ἱεροθέου, *Ἐμπειρική...*, ὅ.π., σ. 117.

²⁴ Νίκου Ματσούκα, *Δογματική...*, ὅ.π., σ. 537.

²⁵ Δημητρίου Τσελεγγίδη, *Ἡ θεολογία τῆς εἰκόνας καί ἡ ἀνθρωπολογική σημασία τῆς Θεσσαλονίκης* 1984. Βλ. Ὁριγένους, *Κατὰ Κέλσου*, 6,63, PG 11, 1393 καί Μ. Ἀθανασίου, *Κατὰ Ἑλλήνων*, 2, PG 25,8. Ὁ σαρκωθείς Λόγος εἶναι τό «ἀρχέτυπο», μέ βάση τό ὅποιο πλάσθηκε ὁ ἄνθρωπος. Μέσα στο «Ἀρχέτυπο» ὁ ἄνθρωπος βρῖσκει τό ἀληθινὸ ὄντολογικὸ του περιεχόμενο. Βλ. Ἰωάννου Καραβιδοπούλου, *Ἀποστόλου Παύλου Ἐπιστολὲς πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλιμόνα*, ἐκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 504 κ.ξ.

²⁶ Νίκου Ματσούκα, *Δογματική...*, ὅ.π., σ. 196.

αυτή ή εικόνα, άπαντᾶ: «Τό κτιστό ὄν κοινωνεῖ κατᾶ τή δωρεά τῆς εὐδοκίας μέ τίν ἄκτιστη ἄναρξη Ὑπαρξη. Πῶς εἶναι δυνατό αὐτό; Εἶναι τόσο ἀνεξήγητο ὅσο ἀκατάληπτο καί ἀνεξιχνίαστο εἶναι τό μυστήριο τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου «ἐκ τοῦ μηδενός». Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, ἐξηγώντας γιατί εἶναι «ἀθεώρητος ή τοῦ ἀνθρώπου φύσις», γράφει ὅτι, ἀφοῦ ὁ Θεός εἶναι ἀκατάληπτος, δέν εἶναι δυνατό παρᾶ καί ή εικόνα του μέσα στόν ἄνθρωπο νά εἶναι ἀκατάληπτη²⁷.

Δέν μπορούμε νά βροῦμε στούς πατέρες ἕναν σαφεῖ ὀρισμό τῆς «εἰκόνας» ή μία σαφεῖ διατύπωση. Ἄλλοτε ή πατερική Θεολογία δέχεται πῶς τό κατ' εἰκόνα ἐντοπίζεται στή νοερή καί αὐτεξούσια λειτουργία τῆς ψυχῆς καί ἄλλοτε στή συνολική ὕπαρξη²⁸. Λόγω τῆς προίκας τοῦ κατ' εἰκόνα ἀποδίδονται ἀπό τούς πατέρες διάφορα χαρακτηριστικά γνωρίσματα στόν ἄνθρωπο, ὅτι εἶναι ὄν λογικό²⁹, δημιουργός³⁰, κυρίαρχος³¹, ἐλεύθερος³², ὑπεύθυνος³³ καί ἀποτελεῖται ἀπό ψυχή καί σῶμα³⁴.

Ἄξιζει νά σημειωθεῖ ὅτι τά παραπάνω στοιχεῖα, ἐνῶ ἀποτελοῦν τίς κεντρικές διαστάσεις τοῦ παραδοσιακοῦ «κατ' εἰκόνα», δέν φαίνεται νά ἀπέχουν πολύ ἀπό τά σοβαρότερα συμπεράσματα τῶν σύγχρονων ἀνθρωπολογικῶν ἐρευνῶν³⁵.

Ὀλόκληρος ὁ ἄνθρωπος, ψυχή καί σῶμα, τείνει ἀπό τίν ἴδια τίν κατασκευή του νά ξεπεράσει τά ὄριά του, νά γίνεῖ ἀπεριόριστος καί ἀθάνατος.

²⁷ Ἀρχιμανδρίτου Σωφρονίου, *Ὁ Γέροντας Σιλουανός*, Ἱερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ 1978, σ. 199. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, PG 95,168B. Βέβαια, ὁ Γρηγόριος διαφοροποιεῖται καί στό ὅσον ἀφορᾶ τή δημιουργία τοῦ κόσμου, ὑποστηρίζοντας ὅτι Σύμπαν καί ζωή ἐξελέχθησαν κατᾶ τίς ἐπιμέρους ἐκφάνσεις ἀπό τίς πρῶτες «αἰτίες, δυνάμεις καί ἀφορμές», τίς ὁποῖες κατέβαλε ὁ Θεός «ἐν ἀκαρεῖ», κατᾶ τίν ἔναρξη τῆς δημιουργίας. Βλ. Νίκου Μαρτσούκα, *Ἐπιστήμη...*, ὁ.π., σ. 24.

²⁸ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Περί τῶν ἐν Χριστῷ δύο θελημάτων*, 30, PG 95, 168B.

²⁹ Μ. Ἀθανασίου, *Λόγος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, 3, PG 25,101B.

³⁰ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας, *Παιδαγωγός* 2, PG 8,497B. Γεν. 1,27-31.

³¹ Γρηγορίου Νύσσης, *Περί κατασκευῆς...*, ὁ.π., στ. 236BC καί Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Πρός Σταγείριον*, 1,2 PG 47, 427.

³² Γρηγορίου Νύσσης, *Περί παρθενίας*, 12, PG 46, 369 καί Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβής...*, ὁ.π., 2,12, PG 94, 920.

³³ Θεοδωρίτου Κύρου, *Εἰς τίν Γένεσιν*, ἐρωτ. 20, PG 80, 109B ὅπου κείμενο τοῦ Θεοδώρου Μοφουεστίας.

³⁴ Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου, *Ἐκ τοῦ κατ' εἰκόνα*, PG 89, 1148D-1149A.

³⁵ Παναγιώτη Νέλλα, *Ζῶν Θεούμενον*, ἔκδ. Ἀρχμός, Ἀθήνα 2000, σ. 26.

Νά γίνει «ζῶον Θεούμενον»³⁶ καί «ἐκκλησία μυστική»³⁷. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν θεολογικό³⁸. Ἡ ὑπαρξιακή ἐνότητά του εἶναι δεδομένη. Τίποτα δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ ἔξω ἀπό τὴν ὑπαρξιακή ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου· νά παραμείνει δίχως τὴ φωτοδοσία τῆς χάρις καί τοῦ ἁγιασμοῦ.

Ἡ δογματική, κατὰ τὸν καθηγητὴ Ν. Ματσούκα, ὀφείλει νά δίνει πρωταρχικὴ σημασία στό «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν», ὡς δεκτικότητα καί πορεία γιὰ τελείωση, μέσα στό πλαίσιο μίας σχέσης καί ἑνός ζωτικῆς χώρου. Ὁ χώρος αὐτός, ἐνῶ ἐξαρτᾶται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὶς ἄκτιστες θείες ἐνέργειες, εἶναι συγκεκριμένος, ἱστορικός, ἀπτόξ καί κοινωνικός στό ἔπακρο. Ἡ κτίσις μετέχει στὸν Θεὸ γιὰ νά εἶναι, νά ζεῖ, νά στοχάζεται καί νά θεώνεται.³⁹ Στὴ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου συμμετέχουν καί ἡ ψυχὴ καί τὸ σῶμα. Οὐδέποτε ὑποτιμήθηκε τὸ σῶμα (Α' Κορ. 3,6-26, 19-20). Ἄν κάτι καταδικάζεται εἶναι τὸ σαρκικό φρόνημα.

Κατὰ τὸν Π. Νέλλα, οἱ ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, οἱ ὁποῖες στηρίζουν, συντηροῦν καί ἔχουν, σέ σχέση μὲ τὸν κόσμος, τὸν σκοπὸ νά τὸν ὀδηγήσουν στὴν τελείωσή του, ἀποκοτῶν μέσα στὸν ἄνθρωπο συγκεκριμένο κτιστὸ φορέα, τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, καί συγκεκριμένη κατεύθυνση, τὴν ἔνωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεὸ Λόγο. Αὐτὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο τοῦ «κατ' εἰκόνα»⁴⁰.

Ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης⁴¹, βαθύς μελετητὴς τῆς θεολογικῆς γραμματείας καί τῆς ἁγιοπνευματικῆς – νηπτικῆς ἐμπειρίας τῶν θεουμένων πατέρων, διερεύνησε καί διετύπωσε μὲ ἐνάργεια τὴ διδασκαλία καί τὸ βαθύτερο πνεῦμα τῆς Ὁρθόδοξης Παράδοσης, πού ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴ θέωση καί στὴ σωτηρία. Θεωροῦμε σημαντικό νά ἀναφερθοῦμε στὴν ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία του.

Ὅπως γνωρίζουν, ἐκ πείρας, οἱ θεόπτες πατέρες, ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὰ ἐξῆς «μνημονικά» συστήματα. Τὸ ἕνα εἶναι τὸ κυτταρικό «μνημονικό σύστημα» τοῦ ὀργανισμοῦ, τὸ ὁποῖο συνδέεται μὲ τὸ νευρολογικό σύστημα. Τὸ ἄλλο εἶναι τὸ

³⁶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος 45 *Εἰς τὸν Ἅγιον Πάσχα*, 7, PG 36, 632AB. Βλ. Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου, *Τὰ εὐρισκόμενα*, ἐκδ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 46.

³⁷ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Μυσταγωγία* 4, PG 91, 672B καί στὸ ἴδιο ἔργο 6, PG 91, 684A.

³⁸ Παναγιώτη Νέλλα, ὁ.π., σ. 31.

³⁹ Νίκου Ματσούκα, *Δογματικά...*, σ. 199-200.

⁴⁰ Παναγιώτη Νέλλα, ὁ.π., σ. 31.

⁴¹ Ὁ π. Γεώργιος Μεταλλινός, ἀξιολογώντας τὸ θεολογικὸ ἔργο τοῦ π. Ἰωάννη Ρωμανίδη, κάνει λόγο γιὰ ἐποχὴ πρὸ καί μετὰ Ρωμανίδη, καθόσον ἔφερε ἀληθινὴ τομὴ καί ρήξη μὲ τὸ σχολαστικὸ παρελθόν μας, τὸ ὁποῖο λειτούργησε ὡς βαβυλωνίος αἰχμαλωσία τῆς Θεολογίας μας. Βλ. π. Γεωργίου Μεταλλινοῦ, ἡ Πρωτοπρεσβύτερος Ἰωάννης Σ. Ρωμανίδης, *Ὁ «προφήτης τῆς Ρωμοσύνης»*, *προσωπογραφημένος μέσα ἀπὸ ἀγνωστα ἢ λίγο γνωστά κείμενα*, ἐκδ. Ἀριῶς, Ἀθήνα 2003, σ. 59.

«νευρολογικό μνημονικό» σύστημα ἐπικοινωνίας, τό ὅποιο συνδέεται μέ διάφορα μέλη τοῦ σώματος κι ἔχει κέντρο τόν ἐγκέφαλο. Ὑπάρχει, ὁμως, καί τό πνευματικό «μνημονικό» σύστημα, τό ὅποιο συνδέεται μέ τή μνήμη τοῦ Θεοῦ καί ἐνεργεῖται στήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτό γνωρίζεται ἀπό τήν πείρα μέ τήν «νοερά προσευχή»⁴² καί τά ἀποτελέσματά της.

Κατά τούς Ἑβραίους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί κατά τούς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, τό πνευματικό κέντρο τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ καρδιά, ἐνῶ τό διανοητικό κέντρο εἶναι ὁ ἐγκέφαλος⁴³. Ὅποτε, ὅλο τό νευρολογικό «μνημονικό» σύστημα, τό ὅποιο ἔχει κέντρο τόν ἐγκέφαλο, αὐτό πού λέμε μυαλό τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελεῖ τή λογική ἐνέργεια καί εἶναι ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, ἐνῶ ἡ λειτουργία τῆς νοερᾶς ἐνέργειας, στόν ἀναγεννημένο ἄνθρωπο, γίνεται στήν καρδιά. Ὁ νοῦς εἶναι ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, πού εἶναι μέσα στήν καρδιά καί δέν ταυτίζεται μέ τή διάνοια. Οἱ πατέρες, στά συγγράμματά τους, ἀποκάλεσαν τή λογική ἐνέργεια «λόγο» καί τή νοερή «νοῦ». Ἡ λογική εἶναι ἡ διάνοια καί ὁ νοῦς εἶναι αὐτό πού προσεύχεται, καί τά δύο μαζί λέγονται «νοερά ὄμματα».

Οἱ λογισμοί, οἱ διανοήσεις τῆς λογικῆς, βρίσκονται στή λογική. Μέ τή λογική γνωρίζουμε τά κτιστά πράγματα τοῦ περιβάλλοντός μας. Στόν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νά κυριαρχεῖ ἕνας λόγος, ἡ ἀδιάλειπτη μνήμη τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται μέ τή μονολόγιστη εὐχή – προσευχή. Ὅταν προσεύχεται ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου μέσα στήν καρδιά, τότε μέ τόν νοῦ γνωρίζουμε τόν Θεό, προσεύχεται τό Πνεῦμα, ὁ νοῦς ἀγγίζει τήν αἰωνιότητα καί ἐπικοινωνεῖ μέ τούς ἀγγέλους πού κινοῦνται στό αἰώνιο⁴⁴. Ἡ νοερή λατρεία γίνεται «ἀλαλήτως», ἀνάρθως, ἐνῶ λογική εἶναι ἡ δημόσια λατρεία. Ἡ νοερή καί ἡ λογική λατρεία στόν φυσιολογικό ἄνθρωπο, γίνονται ταυτόχρονα (Α΄ Κορ. 14,15): «προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δέ καί τῷ νοί».

⁴² Μητροπολίτη Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου, *Ἐμπειρική...*, ὅ.π., τ. 2, σ. 146 κ. ἔξ. Ἀρχιμανδρίτη Σωφρονίου, *Ὁ Γέροντας Σιλουανός*, ὅ.π., σ. 47: Μέ τήν καθαρῆ νοερά προσευχή διδάσκεται ὁ ἀσκητής τά μεγάλα μυστήρια τοῦ Πνεύματος, μπαίνοντας μέ τόν νοῦ στήν καρδιά, πρῶτα στή σαρκική καρδιά, ἀρχίζει νά διεισδύη σ' ἐκεῖνα τά βάρη της ὅπου δέν εἶναι πιά σάρκα. Βρίσκει τή «βαθεῖαν» καρδιά, τήν πνευματική, τή μεταφυσική καί μέσα της βλέπει πῶς ἡ ὑπαρξη ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος δέν εἶναι γι' αὐτόν κάτι ξένο καί ἀλλότριο, ἀλλά εἶναι δεμένη ἀχώριστα μέ τήν προσωπική του ὑπαρξη».

⁴³ Μητροπολίτη Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου, ὅ.π., σ. 154.

⁴⁴ Μητροπολίτη Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου, ὅ.π., σ. 169. Βλ. Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου, *Τά εὐρισκόμενα*, ὅ.π., σ. 66: «νά κατοικήσῃ ὁ Χριστός εἰς τόν νοῦν μας», *Περί τῶν τριῶν σταδίων τελείωσης τοῦ ἀνθρώπου: «κάθαρση, φωτισμός, Θέωση»*. Βλ. Νίκου Ματσούκα, *Δογματική...*, ὅ.π., σ. 509 κ. ἔξ.

Τά πάθη ενεργούν στό παιητικό μέρος τῆς ψυχῆς πού χωρίζεται σέ ἐπιθυμητικό καί θυμικό. Ἐξ αἰτίας τῆς καθάρσεως τοῦ νοῦ ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἡ ἰδιοτελής ἀγάπη ἀπό τήν ἀνιδιοτελεῖ ἀγάπη καί ἡ ἐπιθυμία καί τό θυμοειδές εἶναι πλέον θεούμενα. Τά πάθη μεταμορφώνονται, δέν νεκρώνονται. Ὁ νοῦς ἔχει μία ἐνοειδή συνέλιξη μέσα στήν καρδιά.

Στήν ἐμπειρία τῆς Θεώσεως συμμετέχει ὁ ὅλος ἄνθρωπος καί ἡ ψυχή καί τό σῶμα, καί βλέπει τόν Θεό ὀλόκληρος ὁ ἄνθρωπος, χωρίς νά βρίσκεται σέ καμία ἀφασία⁴⁵. Ὁ ἄνθρωπος ἐπικοινωνεῖ κανονικά μέ τό περιβάλλον, ἄν καί γίνεται ἀναστολή τῶν σωματικῶν ἐνεργειῶν ὅσο διαρκεῖ ἡ Θεώση. Ὁ Θεούμενος εὐωδιάζει καί θαυματουργεῖ καί μετά τήν κοίμησή του γίνεται ἱερό λείψανο. Εἶναι ὁ πιό φυσικός ἄνθρωπος.

Σ' αὐτή τήν κατάσταση τοῦ φωτισμοῦ ἢ τῆς Θεώσεως βρισκόταν ὁ Ἀδάμ πρὸ τῆς πτώσεως. Βέβαια, γιά τό θέμα αὐτό διαμορφώθηκαν δύο παραδόσεις. Ἡ μία στήν Κατπαδοκία καί στήν Ἀλεξάνδρεια ὑποστήριξε κυρίως ὅτι ὁ ἄνθρωπος βρισκόταν στήν κατάσταση τῆς Θεώσεως, ἐνῶ ἡ ἄλλη στήν Ἀντιόχεια, ὅτι πλάσθηκε στήν κατάσταση τοῦ φωτισμοῦ. Ποιά εἶναι ἡ σωστή δέν γνωρίζουμε, ἀφοῦ καί ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός πού τίς περιγράφει δέν παίρνει θέση⁴⁶.

Κυρίως οἱ πατέρες, μέσῳ τῆς δικῆς τους προσωπικῆς ἐμπειρίας ἢ τῶν ἁγίων, ἐρμίνευαν περίπου τήν κατάσταση τοῦ Ἀδάμ, ἀσχολούμενοι κατά κύριο λόγο μέ τόν νοῦ τοῦ Ἀδάμ. Μετά τήν ἐνανθρώπιση τοῦ Χριστοῦ, ἡ Θεώση τίν ὁποία βιώνουν αὐτοί πού ἐνώνονται μέ τόν Χριστό (χριστοποιοῦνται)⁴⁷ εἶναι ἀνώτερη πνευματική κατάσταση ἀπό ἐκείνη τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὐίας στόν Παράδεισο.

Ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου δέν ἦταν τίποτε ἄλλο παρά ὁ τετρατισμός τοῦ

⁴⁵ *Μητροπολίτη Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Γεροθέου*, ὁ.π., σ. 174. Βλ. Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Ἄνθρωπος καί Θεάνθρωπος*, ἐκδ. Ἀσπίρ, Ἀθήνα 1974, σ. 20, ὅπου ἀναφέρεται στή «λογοποίηση» καί στή «θεοποίηση» τοῦ ἀνθρώπου, καί Συμεών τοῦ Νέου Θεολόγου, *Τά εὐρισκόμενα...*, ὁ.π., σ. 46-47, ὅπου ἡ θέωση ἀναφέρεται ὡς «λόγωση» τῆς σάρκα.

⁴⁶ *Μητροπολίτη Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Γεροθέου*, ὁ.π., σ. 46, Βλ. Παναγιώτη Μπρατσιώτη, «Ἀδάμ», *ΘΗΕ*, στ. 370: «ἐποίησεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον ἄκακον... ἄλυπον, ἀμέρμιον, ἐν μεγάλῳ μικρόν, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, πρόσκαιρον καί ἀθάνατον, ὁρατόν καί νοούμενον... θεούμενον δέ τῆ μετοχῇ τῆς θείας ἐλλάμψεως, ἐκ τοῦ καλοῦ ἐν τῷ κακῷ γίνεσθαι... διά τό αὐτεξούσιον...». Ξεκινώντας ἀπό μία παράδοξη θεώρηση καί ἐρμηνεία τῆς προοπτικῆς κατάστασης τοῦ Ἀδάμ, εἶχαμε τί δημιουργία τῆς αἵρεσης τῶν Ἀδαμιτῶν ἢ Ἀδαμιανῶν στή Β. Ἀφρική. Οἱ Ἀδαμίτες τίθονταν σέ κατάσταση πλήρους γυμνότητος καί ἀπλοῦ βίου, ἐπιτιδόμενοι σέ ἀκολασίες καί ἐλευθεριότητες. Βλ. Ἀπ. Ἀνανιάδη, «Ἀδαμίται», *ΘΗΕ*, στ. 379-380.

⁴⁷ *Ἐφ.* 4,13 καί *Α' Κορ.* 15,49.

μνημονικοῦ συστήματος τῆς καρδιάς, ἡ «ἀμαύρωση» τοῦ κατ' εἰκόνα, ὁ «σκοτασμός» τοῦ νοῦ, «ἀσύνετος νοῦς», «ἀνερέργητος νοῦς». Δέν βλέπει μέσα του ὁ ἄνθρωπος τή βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἢ τίν ἄκτιστη θεία χάρις, δέν ἔχει νοερά προσευχή. Ὁ ἄνθρωπος, μέ μία παρά φύσιν κίνηση στρέφεται στό σῶμα του, γίνεται φίλαντος, ἀποκτᾶ πόθο ἰσοθεΐας, ἔχει ἰδιοτελεῖ ἀγάπην. Ὁ νοῦς του ταυτίζεται μέ τή λογική, τά πάθη καί τό περιβάλλον. Καί αὐτό εἶναι ἡ ἁμαρτία⁴⁸. Καί μετά τίν ἁμαρτία ἔρχεται ὁ πνευματικός θάνατος καί μετά ὁ σωματικός. Ὁ ἄνθρωπος ἀσθενεῖ καί χρειάζεται θεραπεία⁴⁹. Μπορεῖ νά ἀποδεδεσμευθεῖ ἀπό τίν ἁμαρτία. Ἡ θεοειδής ἀρχή καί τό Θεοκεντρικό τέλος του τόν κάνουν εὐρύτερο ἀπό τίν ἁμαρτία καί ἰσχυρότερο ἀπό τόν διάβολο.

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ δίκαιοι καί οἱ προφῆτες, στήν Παλαιά Διαθήκη, ἀπέθαναν σωματικά, ἀλλά καί ψυχικά, διότι ἄν καί ἔφθασαν στή θεοσιτία, γι' αὐτούς ἡ κατάστασις αὐτή ἦταν προσωρινή. Ἡ ἀνθρώπινη φύσις δέν μποροῦσε νά κρατᾷ τή Χάρις τοῦ Θεοῦ γιά πολύ πρὶν προσληφθεῖ ἀπό τή θεία φύσις στήν ὑπόστασις τοῦ Λόγου.

Ἡ πτώσις εἶχε ὡς συνέπεια⁵⁰ ὁ ἄνθρωπος νά κληρονομήσει τή φθαρτότητα καί τή θνητότητα πού εἶναι οἱ λεγόμενοι «δερμάτινοι χιτῶνες»⁵¹ καί οἱ ὅποιοι, βέβαια, δέν ἀποτελοῦν φυσικό συστατικό στοιχεῖο τοῦ σώματος. Ἐκφράζουν τή νεκρότητα τοῦ ἀνθρώπου⁵², τόν «ὕγρὸ καί διαλελυμένο»⁵³ ἢ τόν «κατεψυγμένο»⁵⁴ βίον. Ὁ ἄνθρωπος ἐγκλωβίστηκε στά δεδομένα τοῦ «ἀλόγου σχήματος»⁵⁵ καί οἱ ψυχικές λειτουργίες ἔγιναν «σωματώδεις»⁵⁶, οἱ «δερμάτινοι

⁴⁸ Ἡ ἁμαρτία εἶναι «ἀρρώστια», «ἀναρχία», γιά τίν κτίσις, «ὑποδούλωσις» στόν διάβολο, «ὑβρις» καί «ἔχθρα» κατὰ τοῦ Θεοῦ. Βλ. Παναγιώτη Νέλλα, *Ἡ περί δικαιοσύνης τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία Νικολάου Καβάσιλα*, Πειραιεύς 1975 καί Ἰωάννου Καραβιδόπουλου, *Ἁμαρτία κατὰ τόν Ἀπόστολο Παῦλο*, Θεσσαλονίκη 1968.

⁴⁹ «Συγγνωστόν γάρ, οὐ τιμωρητόν ἡ ἀσθένεια». Βλ. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Μυσταγωγία*, PG 91, 716C.

⁵⁰ Μητροπολίτη Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου Ἱεροθέου, ὁ.π., σ. 195.

⁵¹ Γέν. 3.21. Ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής περιγράφει λεπτομερῶς πῶς τό προσωπικό θεοειδές μετατράπηκε σέ «δερμάτινους χιτῶνες». Βλ. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφορῶν ἀποριῶν ἁγίων Διονυσίου καί Γρηγορίου*, PG 91, 1248A-1249C.

⁵² Μεθοδίου Ὀλύμπου, *Ἀγλαοφῶν ἢ περί ἀναστάσεως*, 1, 38, ΒΕΠΕΣ 18, σ. 129 καί Γρηγορίου Νύσσης, *Περί παρθενίας*, PG 46, 12, 376A.

⁵³ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς Β' Κορινθίους* Ὁμ. 1,4 PG 61, 387.

⁵⁴ Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὰς ἐπιγραφάς τῶν Ψαλμῶν*, 12, PG 44,556B.

⁵⁵ Γρηγορίου Νύσσης, *Περί ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 148C-149A.

⁵⁶ Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τόν βίον τοῦ Μωυσέως*, PG 44, 388D.

χιτώνες» εἶναι τό φρόνημα τῆς σαρκός⁵⁷. Ὡστόσο, ἀποτελοῦν καί εὐλογία τίν ὁποία δίνει ὁ Θεός στόν πεπτωκότα ἄνθρωπο, γιά νά ἐπιβιώσει μέσα στόν θάνατο καί νά ξαναβρεῖ πληρέστερη τή ζωή του ἐν Χριστῷ⁵⁸, πορευόμενος πρός τήν μεταμόρφωση καί τήν τελείωση. Ὁ Χριστός, ἐκτός τῶν ἄλλων, ὁλοκληρώνει τό εἰκονικό προσπτωτικό εἶναι τοῦ ἀνθρώπου.

Αὐτή ἡ πορεία τῆς τελείωσης εἶναι ἐπίπονη, δραματική καί πολλές φορές «παλίντροπη». Ἀπό τούς πρόποδες εἶναι δυνατόν νά ἀναρριχηθεῖ κανεῖς στήν κορυφή καί ξαφνικά νά κατακυλίσει κάτω, ἄν στήν ἄσκησή του καί στήν πορεία τοῦ χρέους του ξαφνικά λιποψυχήσει καί δεν τά καταφέρει⁵⁹.

Τίς μύχιες σκέψεις του στίς πικρές ὥρες τῆς ἀπόγνωσης γιά τόν ἑαυτό του ἀποκαλύπτει, μέ χαρακτηριστική ἐνάργεια, ἕνας σύγχρονος ἀσκητής καί κορυφαῖος πνευματικός, βαθύς ἀνατόμος τῆς πνευματικῆς ζωῆς καί ἔμπειρος ἀγωνιστής τῆς αἱμάτινης πορείας τῆς κάθαρσης, τοῦ φωτισμοῦ καί τῆς Θέωσης: «Αὐτός ὁ Κύριος εἶπε ὅτι δέν εἶναι ἀπό αὐτόν τόν κόσμο (Ἰωάν. 8,23). Κατέβηκε ἀπό τούς οὐρανοῦς (Ἰωάν. 3,13), ἀλλά ἐγώ ὁλόκληρος εἶμαι ἀκριβῶς ἀπό αὐτόν τόν κόσμο: ἀπό τή γῆ πού πατῶ μέ τά πόδια μου. Αὐτός εἶναι Ἅγιος, ἀλλά ἐγώ δέν μπορῶ νά ἀποσπαστῶ ἀπό τό «σῶμα» τοῦ παγκοσμίου Ἀδάμ, ὁ ὁποῖος μέ τήν πτώση του μετέτρεψε τόν κόσμο αὐτό σέ Ἅδη, «ἔθηκε αὐτόν ἐν τῷ πονηρῷ» (Α' Ἰωάν. 5,19). Δέν ἐβλεπα τέλος στή θλίψη μου: νά παύσω νά ἀναζητῶ Αὐτόν εἶναι ἀδύνατον· νά καταδικάσω τόν ἑαυτό μου στόν χωρισμό ἀπό τό Φῶς Του εἶναι Ἅδης, ὁ ὁποῖος μοῦ προκαλεῖ φρίκη. Ποιός θά μεταμορφώσει τή φύση μου; Κληρονόμησα τήν πτώση τοῦ Ἀδάμ, μία πτώση στήν ὁποία κι ἐγώ προσθέτω κάτι κάθε μέρα. Καί θρηνῶ. Ὅταν ὅμως οἱ ὀδυρμοί μου μέ ἐξαντλοῦν καί μέ ὀδηγοῦν στό μεθόριο τοῦ θανάτου κι ἐγώ βρίσκομαι, χωρίς καμία βοήθεια, μετέωρος πάνω ἀπό τήν ἄβυσσο τοῦ σκότους, τότε μέ κάποιον ἀνεπιμένοντα τρόπο ἔρχεται μία λεπτή ἀγάπη ἀπό ἕναν ἄλλο κόσμο καί μαζί της Φῶς. Αὐτό εἶναι γέννησι Ἄνωθεν...⁶⁰

⁵⁷ Ρωμ. 7, 23-24.

⁵⁸ Παναγιώτης Νέλλας, ὁ.π., σ. 69.

⁵⁹ Νίκου Μαρτσούκα, *Δογματική...*, ὁ.π., σ. 513.

⁶⁰ Ἀρχιμανδρίτη Σωφρονίου (Σαχάρωφ), *Περί Προσευχῆς*, ὁ.π., σ.25-27 καί σ. 195-200.

ΠΡΩΤ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
Δρ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ - ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ

Η ΓΕΝΝΑ ΤΟΥ ΝΑ ΜΑΣ ΒΡΕΙ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΓΑΠΗ

*“Χριστός ἐν πόλει Βηθλεὲμ βρεφουργεῖται, τὴν ἡμῶν ὡς εὐσπλαχνος
καιουργῶν φύσιν · προθύμως δεῦτε γιγενεῖς τῇ καρδίᾳ ἄσμα μελωδόν
ἄσωμεν τῷ Δεσπότη · εἰς αἰῶνας ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται”*

(Κανόνας τοῦ Ὁρθοῦ τῆς Κυριακῆς πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως)

Ὁ Χριστός στὴν πόλιν τῆς Βηθλεὲμ γεννᾶται ὡς βρέφος, σαρκούμενος «ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου», καί, ταυτοχρόνως, καθιστᾶ «καινὴν κτίσιν», καινὸν ἔργον τὴν ἀνθρώπινη φύση μας. Καί ἡ πρόσκληση τοῦ ὑμνογράφου τῆς Ἐκκλησίας μας πρὸς ὅλους μας εἶναι ὡς μοναδική ἀνταπόδοση γιὰ τὴν ἀνακαίνιση τῆς φύσης μας νὰ μελωδήσουμε μέσα ἀπὸ τὴν καρδιά μας τὸν ὕμνο τῆς Εὐχαριστίας πρὸς Αὐτόν πού ἀνέλαβε τέτοιο ἔργο γιὰ χάρι μας, πρὸς Αὐτόν πού γίνεται ὁ ἴδιος μυστήριό μέγα γιὰ τὴν πεπερασμένη λογική μας.

Ὁ Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν πατερική θεολογία μας διὰ τοῦ ὑποστατικοῦ ἰδιώματος τοῦ Γεννητοῦ. Εἶναι τέλειο γέννημα τοῦ Πατέρα, γέννημα ὅμως ὄχι κατὰ θέλησιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν. Δέν προῦλθε διότι τὸ θέλησε ὁ Πατέρας ἀλλὰ διότι εἶναι μέσα στὴν φύση τοῦ Πατέρα νὰ γεννᾶ τὸν Υἱόν καὶ μέσα στὴ φύση τοῦ Υἱοῦ νὰ γεννᾶται. Τοῦτο ἀκριβῶς συνιστᾶ τὴν διαφορὰ τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ ὅλα τὰ κτίσματα. Εἶναι εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τοῦ Πατέρα – ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι κατ’ εἰκόνα καὶ καθ’ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Εἶναι συνάναρχος μέ τὸν Πατέρα. Ὑπάρχει αἰδίως, αἰώνια δηλαδὴ. Δέν εἰσέρχεται κατὰ τὴν θεία Του φύση στὸν χρόνο, δέν ὑπόκειται στὸν χρόνο, διότι δέν εἶναι γέννημα τῆς Θείας Ἐνέργειας, ἀλλὰ γέννημα τῆς φύσεως, τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ὅπως ὁ Πατέρας, καθὼς ὅ,τι εἶναι ἡ Εἰκόνα εἶναι καὶ τὸ Εἰκονιζόμενο.

Όπως ή ακτίνα δέν αφαιρεί τίποτε από τό φῶς, καί υπάρχει εφόσον υπάρχει τό φῶς, ἔτσι καί ὁ Λόγος διαφέρει μέν από τόν Πατέρα, ἀλλά προέχεται από Αὐτόν, ἔχει ὅ,τι ἔχει ὁ Πατέρας καί εἶναι, δηλαδή υπάρχει, μέ τόν Πατέρα. Ἡ ἐνότητα τοῦ Πατέρα καί τοῦ Υἱοῦ δέν εἶναι ἠθική, ἀλλά φυσική. Δέν προηγείται ὁ Πατέρας καί ἔπεται χρονικά ὁ Υἱός, ἀλλά κατά ἕναν ἀκατάληπτο γιά τήν ἀνθρώπινη λογική τρόπο, συνυπάρχουν.

«Ὁ Θεός ἀγάπη ἐστί» (Α΄ Ἰωάν. 4, 16). Ὁ Θεός εἶναι τέλειος καί πλήρης. Τά Πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀλληλοπεριχωροῦνται. Τοῦτο σημαίνει ὅτι βιώνουν ἐν ἐλευθερίᾳ τήν ἀγάπη στήν πληρότητά της. Ἡ πληρότητα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ δέν μετριέται ποσοτικῶς. Εἶναι τέλεια. Αὐτό σημαίνει ὅτι δέν ὑπόκειται σέ ὄρια. Ὁ Τριαδικός Θεός, ἐξάλλου, δέν ὑπόκειται σέ καμία ἀνάγκη. Τά Πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος δέν ἀγαπῶνται ἀπό ἀνάγκη, ἀλλά ἀπό ἐλεύθερη ἐπιλογή. Αὐτό σημαίνει ὅτι εἶναι αὐτάρκη, αὐτεξούσια, ἕτερα-διαφορετικά πρόσωπα, ἀλλά, ταυτοχρόνως, δέν ἠττῶνται ἀπό τήν αὐτάρκεια, τήν αὐτεξουσιότητα, τήν ἑτερότητά τους, διότι βιώνουν τίς ιδιότητες αὐτές στήν πληρότητά τους. Καί ἡ πληρότητα συνεπάγεται τήν μί ὑπαρξη ὁρίων. Ἐπομένως, τά πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος δέν ὑπόκεινται στούς ποσοτικούς νόμους τοῦ κόσμου. Δέν υπάρχει ὄριο στήν ἀγάπη, ὄριο στήν ἐλευθερία, ὄριο στή σχέση. Ἀγαποῦν γιατί υπάρχουν, καί υπάρχουν γιατί ἀγαποῦν. **Αὐτό εἶναι τό κατεξοχίν μυστήριον κατά τήν φανέρωση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγάπη.**

Γιατί δημιουργήθηκε ὁ κόσμος; Μήπως γιατί ὁ Τριαδικός Θεός ἤθελε υπάρξεις πού νά Τόν δοξάζουν; Ἀπό τά προηγούμενα φαίνεται καθαρά ὅτι ὁ κόσμος δέν δημιουργήθηκε γιατί ὁ Θεός εἶχε ἀνάγκη δοξολογίας ἢ εὐχαριστίας. «Ὁ Πατήρ, δι' Υἱοῦ, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι» (Μέγας Ἀθανάσιος) δημιουργεῖ τόν κόσμο γιατί ἡ ἀγάπη δημιουργεῖ. Καί ἡ δημιουργία δέν ἐξαντλεῖ τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, διότι αὐτή δέν ἔχει ὄρια. Καί ὁ κόσμος δημιουργεῖται «ἐκ τοῦ μή ὄντος εἰς τό εἶναι» (Θεία Λειτουργία Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου) καί κάθε τι πού δημιουργεῖται ἔχει ὡς τέλος τῆς υπάρξέως του, ὡς «λόγο τοῦ ὄντος» τήν μετοχή στήν ἀγάπη. **Καί εἶναι τοῦτο τό δεύτερο μυστήριον. Ἡ ἀγάπη ὡς συνέχεια καί ὡς δημιουργία.**

Τό τελειότερο ὄν στόν αἰσθητό κόσμο εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι γέννημα τῆς Θείας Ἐνέργειας. Ἡ ὑπαρξή του εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ καί ὄχι τῆς φύσεώς Του. Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἐπλάσθη γιά νά ἀγαπᾷ. Ἡ ἀγάπη ὅμως δέν καταργεῖ τήν ἐλευθερία. Καί ὁ ἄνθρωπος ἔχει τό δικαίωμα νά ἀρνηθεῖ νά ἀγαπᾷ τόν Δημιουργό Του, νά μετάσχει στήν ἀγάπη Του καί νά ζήσει. Αὐτή εἶναι

ή πτώση του ανθρώπου. **Τό τρίτο μυστήριο. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἀρνίσεως τῆς ἀγάπης.**

Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ἀπό τί φύση του Θεός. Θέλει ὅμως νά γίνει θεός, νά εἶναι θεός. Ὁ Θεός τόν καλεῖ νά κοινωνήσει τήν ἀγάπη στή σχέση μαζί Του. Νά μὴν ἐγκλωβισθεῖ στήν αὐτάρκεια. Νά μὴν παγιδευθεῖ στήν ἐγκωκεντρική του ἐπιθυμία νά εἶναι κάτι γιά τόν ὅποιο δέν τοῦ φθάνει ἡ δυνατότητα τῆς φύσης του. Νά μὴν αὐτοθεοποιηθεῖ, νά μὴν γίνεῖ «αὐτεῖδωλο» (Μέγας Κανών Ἀνδρέου Κρήτης). Γιατί τότε τόν καταπίνει ἡ ἀγάπη γιά τόν ἑαυτό του καί ὁ ἐγκλωβισμός στήν αὐτάρκεια του. Γιατί τότε δέν ὑπάρχει «τόπος τῶ καταλύματι» (Λουκ. 2,7), οὔτε γιά τόν συνάνθρωπο, τόν σύντροφο, τόν ἀδελφό. «Ἀδάμ γέγονεν ὡς εἶ ἐξ ἡμῶν» (Γέν. 3, 22) λέει ὁ Τριαδικός Θεός μετά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου, τήν ἀποτυχία του νά ἀγαπίσει τόν Θεό πῶ πάνω ἀπό τόν ἑαυτό του. Μόνο πού ὁ ἄνθρωπος δέν ἔγινε κατά φύσιν θεός, διότι δέν μπορεῖ.

Θάνατος λοιπόν εἶναι ἡ αὐτοθεοποίηση τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἡ ἀποτυχία του νά βρεῖ τό ἀληθινό νόημα τῆς ἀγάπης, νά μετάσχει στήν πληρότητα τῆς ἀγάπης. Τό νά ἐγκλωβίζεται ἡ ἀγάπη στήν ποσότητα, τήν αὐτάρκεια, τήν μερικότητα, τήν ἀποσπασματικότητα. Τό νά λειτουργεῖ ἡ ἀγάπη κυρίως γιά τήν ἡδονή. Τό νά λειτουργεῖ ἡ ἀγάπη κυρίως γιά τήν δικαίωση τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τό νά λειτουργεῖ ἡ ἀγάπη μόνο γιά λίγους ἢ γιά πολλούς, ἀλλά ὄχι γιά ὅλους, καί ἰδίως τοὺς ἐχθρούς μας. Τό νά λειτουργεῖ ἡ ἀγάπη ὄχι ὡς βασιλεία τοῦ κόσμου, μέ τήν ἔννοια τῆς φροντίδας, τῆς φύλαξης καί τῆς εὐχαριστιακῆς χρήσεως τῆς φύσεως, τοῦ περιβάλλοντος, τῆς δημιουργίας, ἀλλά ὡς ἐκμετάλλευση τοῦ κόσμου. Καί ἡ ἐκμετάλλευση ξεγελᾷ προσωρινά τόν θάνατο, ἀλλά δέν τόν ὑποτάσσει. Καί ὁ θάνατος εἶναι πνευματική, ὄντολογική κατάσταση. Βιώνεται στήν ἀποκοπή μας ἀπό τήν κοινωνία μέ τόν Θεό τῆς ἀγάπης εἴτε μέ τήν ἄγνοιά μας γιά τήν ὑπαρξή Του εἴτε μέ τήν ἀδιαφορία, τήν ἀθεΐα, τήν ἀπόρριψη, εἴτε μέ τήν μετατροπή τῆς σχέσης μαζί Του σέ μερικότητες, ὅπως ἡ ἠθικότητα, ὁ φόβος, ὁ μισθός. Διότι ὅλα αὐτά ξεγελοῦν προσωρινά τόν θάνατο, ἀλλά δέν τόν ὑποτάσσουν. **Τό τέταρτο μυστήριο. Ὁ θάνατος ὡς ἥττα τῆς ἀγάπης.**

Πρός τί, λοιπόν, ἡ ἐνανθρώπιση;

Ἡ πατερική θεολογία (Ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς) μᾶς λέει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει πλασθεῖ γιά νά μετέχει στήν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ κατά πληρότητα. Μετέχει στήν οὐσιοποιό ἐνέργεια, δηλαδή ὑπάρχει. Μετέχει καί στή ζωοποιό ἐνέργεια, δηλαδή εἶναι ἕμβιος. Μετέχει καί στήν σοφοποιό ἐνέργεια, δηλαδή ὑπάρχει, ζεῖ καί σοφίζεται, σκέπτεται. Μετέχει, τέλος, καί στήν θεοποιό ἐνέργεια,

δηλαδή μπορεί να γίνει κατά χάριν θεός. Αυτό σημαίνει ότι η ύπαρξή του καλείται ελεύθερα να αγαπήσει τον Θεό και να θεωθεί μέσα από την σχέση μαζί Του. Ωστόσο, ο άνθρωπος, όπως και κάθε άλλο όν, είναι κτιστός, ενώ μόνο ο Τριαδικός Θεός είναι άκτιστος. Ο κτιστός άνθρωπος παλεύει ανάμεσα στην τελειώσή του, που είναι η κατά χάριν μετοχή του στον Θεό, και στον μηδενισμό του, που είναι ο πνευματικός θάνατος, που μπορεί να καταστεί αιώνιος, εφόσον ο άνθρωπος απομακρυνθεί από τον Θεό.

Ο κτιστός άνθρωπος ξεγελιέται από τό κακό, δηλαδή επιλέγει την αυτοθεοποίηση. Η ενσάρκωση-ένανθρώπιση του Υιού και Λόγου του Θεού, που όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η πατερική θεολογία, δέν έχει να κάνει με τό προπατορικό άμάρτημα του ανθρώπου, αλλά ήταν στό σχέδιο της Θείας Οικονομίας, πρό καταβολής κόσμου. Είναι η πρόσληψη από τον Θεό της ανθρώπινης φύσεως, η οποία καθίσταται φύση Χριστού. *Ο Χριστός «έκουσίως πτωχεύει δι' ήμās, γενόμενος σάρκα, ίνα θεώση και πλουτίση ήμās τούς πτωχεύσαντας»* από Θεό κι αγάπη (Στιχηρό του Έσπερινού της Κυριακής πρό Χριστού Γεννήσεως). **Τό πέμπτο μυστήριο. Ο άκτιστος προσλαμβάνει την κτιστή μας φύση, την άφθαρτίζει και την όδηγεί στην θεοποίηση.**

Τώρα πλέον η αγιασμένη από τον Θεάνθρωπο Κύριο φύση μας, την οποία αποκτούμε κατά την είσοδό μας στην Έκκλησία με τό Μυστήριο του Βαπτίσματος, μάς αποκαλύπτει ότι είναι δυνατή η κατά χάριν θεώση για τον καθένα μας, αρκεί να έχει Έκείνον ως σημείο αναφοράς της. Άρκει να Τόν κοινωνεί στην ζωή της Έκκλησίας. Άρκει να γευεται τό Σώμα Του και τό Αίμα Του εις την δικήν Του ανάμνησιν. Η ένανθρώπιση γίνεται ανακαίνιση της ανθρώπινης φύσης από τό κακό και την άμαρτία. Εάν ο άνθρωπος ζει την σχέση του με τον Χριστό στη ζωή της Έκκλησίας και εάν τηρεί τίς εντολές Του, τότε μετέχει στην αγάπη. Ελεύθερα μετέχει στην θεοποιό ενέργεια του Θεού. Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι χάρις στην ένανθρώπιση όλόκληρος ο άνθρωπος πλέον ως ύπαρξη, όντολογικώς, καθίσταται θεός κατά χάριν, εφόσον ένταχθεί στη ζωή της Έκκλησίας. Αναγεννάται και βιώνει την όλη επί της γής πορεία του Χριστού. Μετέχει του Σταυρού, του Θανάτου και της Αναστάσεως του Κυρίου και λαμβάνει «τό της υιοθεσίας χάρισμα» (Εύχή από τό Μυστήριο του Βαπτίσματος). Και όλα αυτά έν Αγίω Πνεύματι.

Ο πρώτος άνθρωπος, ο Άδάμ, αλλά και ο κάθε Άδάμ, επιλέγει – παρασυρμένος από τό κακό, την άμαρτία και τον έγωκεντρισμό του– να έχει την σκέψη του αυτονομημένη από την σκέψη του Θεού. Νά έχει αυτονομημένη από την βούληση και τό θέλημα του Θεού την δική του βούληση, τό δικό

του θέλημα. Νά είναι οι ενέργειές του αυτονομημένες από τήν θεοποιό ενέργεια. Ὁ Χριστός, ὡς νέος Ἀδάμ, μᾶς δείχνει ὅτι ἂν ὑποτάξουμε τήν σκέψη, τήν βούληση, τό θέλημα, τήν ἐνέργεια τοῦ Ἀδάμ στήν σκέψη, τήν βούληση, τό θέλημα, τήν ἐνέργεια τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ὅπως ἔκανε ὁ Ἰδιος (μόνο πού γιά μᾶς αὐτό δέν γίνεται κατὰ φύσιν ἀλλά κατὰ χάριν διά τῆς κοινωνίας μαζί Του), τότε μπορούμε νά μετέχουμε κατὰ χάριν στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, δηλαδή νά θεοποιηθοῦμε.

«Ὁ Θεός ἐννθρόπῃσεν ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν» (Μέγας Ἀθανάσιος). Θεοποιούμεθα ἐφόσον γίνουμε ὡσάν τήν Ὑπεραγία Θεοτόκο, τήν ὁποία προσφέρουμε οἱ ἄνθρωποι ὡς δῶρο στόν Θεό γιά νά ἐνανθρωπήσει ὁ Υἱός Του. («*Τί σοι προσενέγκωμεν Χριστέ, ὅτι ὄφθης ἐπί γῆς ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς; Ἐκαστον γάρ τῶν ὑπό σου γενομένων κτισμάτων τήν εὐχαριστίαν σοι προσάγει. Οἱ Ἄγγελοι τόν ὕμνον, οἱ οὐρανοί τόν ἀστέρα, οἱ Μάγοι τά δῶρα, οἱ Ποιμένες τό θαῦμα, ἡ γῆ τό σπῆλαιον, ἡ ἔρημος τήν φάτνην, ἡμεῖς δέ Μπτέρα Παρθένον. Ὁ πρό αἰῶνων Θεός, ἐλέησον ἡμᾶς*» – Στιχηρό τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς ἑορτῆς). Ἐφόσον κάνουμε τόν ναό τοῦ Θεοῦ οἴκο μας. Τήν Θεία Κοινωνία τροφή μας. Τήν προσευχή ζωή μας. Τήν ὑπακοή στό θέλημά Του ἐλεύθερη ἐπιλογή μας. Τήν σωπή μας μπροστά στό μυστήριο πίστι. Ἐφόσον διατηρήσουμε ἐν τῇ καρδίᾳ μας τά ρήματα τοῦ Εὐαγγελίου καί ἀκολουθήσουμε τόν Κύριο στήν Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν πού εἶναι ἡ σύγχρονη πολυπολιτισμική κοινωνία μας, στήν Ἱερουσαλίμ τῆς Σταυρώσεως καί τοῦ Μαρτυρίου, πού εἶναι τά πάθη καί οἱ δοκιμασίες πού διερχόμεθα ἐκ τοῦ πονηροῦ τόσο τοῦ χαρακτῆρος μας ὅσο καί τοῦ πνευματικοῦ θανάτου πού βιοῦμε λόγω τῆς ἀμετανοησίας μας. Ἐφόσον ζήσουμε τήν χαρά τῆς Ἀναστάσεώς Του τήν ὥρα τοῦ βιολογικοῦ μας θανάτου, ἀλλά καί τήν πορεία πρὸς τοὺς οὐρανούς διά τῆς ἀναβάσεως τῆς φύσεώς μας χάριτι Θεοῦ στήν αἰωνιότητα. Ἐφόσον κάνουμε τή ζωή μας μίμηση τῆς δικῆς Του ἀγάπης, γιά νά γευθοῦμε τελικῶς τήν σωτηρία μας.

Μυστήριο ἡ ἐνανθρώπιση. Ἔπεται τοῦ μυστηρίου τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἔπεται τοῦ Μυστηρίου τῆς Δημιουργίας. Ὁδηγεῖ στό μυστήριο τοῦ Σταυροῦ, τοῦ Τάφου, τῆς Ἀναστάσεως. Ὁδηγεῖ στό μυστήριο τῆς εἰς οὐρανούς ἀναβάσεως. Καί βιοῦται ἐν τῇ Πεντηκοστῇ, στήν Ἐκκλησία του Ἁγίου Πνεύματος.

Τό μυστήριο ψηλαφεῖται. Δέν ἐξηγεῖται. Τό βλέπουμε «*δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι*» (Α' Κορ. 13, 12). Τό βιώνουμε ὅσο τό ὀστράκινο σκευὸς τῆς ὑπάρξώς μας μπορεῖ νά ἀνθέξει. Καί σιγοῦμε, ρᾶον γάρ σωπή, παρότι ποθοῦμε νά τό λύσουμε, ὑφαίνοντας ὕμνους. Παρότι ἡ προαίρεσί μας θέλει νά τό ζήσουμε.

Καί ὑποκλινόμαστε μπροστά στήν Ἀγάπη τοῦ δι' ἡμᾶς Ἐνανθρωπήσαντος. Τήν Ἀγάπη τοῦ δι' ἡμᾶς εὐαγγελίσαντος. Τήν Ἀγάπη τοῦ δι' ἡμᾶς παθόντος καί ταφέντος καί ἀναστάντος καί ἀναβάντος καί ἀνυψώσαντος ἡμᾶς εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Καί ὅταν τά πάντα «καταργηθῶσονται» (Α΄ Κορ. 13, 8), μόνον ἡ ἀγάπη θά μείνει. Μ' αὐτήν θά ἀναγνωρίζουμε τόν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό, ὄχι πιά ὡς τόν λαθόντα ὑπό τό Σπίλαιον, ἀλλά ὡς τόν Βασιλέα τῆς δόξης. Μ' αὐτήν θά ἀναγνωρίζουμε τοὺς Ἁγίους. Μ' αὐτήν ὅλους τοὺς ἀδελφούς μας πού τήν βίωσαν κατά κόσμον καί θά τήν βιώνουν στήν αἰωνιότητα. Κι αὐτή ἡ ἀγάπη θά κατακρίνει ὅσους ἀδιαφόρησαν, προσπέρασαν, παρέμειναν στήν αὐτάρκεια τῆς αὐτοθεοποιήσεως καί δέν δύνανται νά ἀναγνωρίσουν Θεό καί συνάνθρωπο, οὔτε στόν κόσμο οὔτε στήν αἰωνιότητα. Στόν παρόντα καί στόν μέλλοντα αἰῶνα.

«Σήμερα», καί πάλιν, «γεννᾶται ἐκ Παρθένου ὁ δρακί τήν πᾶσαν ἔχων κτίσιν» (Ἰδιόμελο τῶν Ὁρῶν τῆς ἑορτῆς). Σήμερα ἐνανθρωπεῖ δι' ἡμᾶς. Σήμερα μᾶς δηλώνει ὅτι εἶναι ὁ Ἐμμανουήλ, δηλαδή ὅτι «μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός» (Ματθ. 1, 23). Σήμερα ἐμεῖς κοσμοῦμε τά πάντα. Κηρύττουμε. Φληναφοῦμε. Καί προσπερνοῦμε στήν μακαριότητα τῆς ἑορτῆς καί τῆς πανηγύρεως, τῆς ὑλικῆς τραπέζης, τῆς ἀμετανοησίας, τῶν ὑψηλῶν λόγων καί τῶν μνημάτων, τήν Σαρκομένη Ἀγάπη. Θά παραμείνουμε κατά φύσιν αὐτοθεοποιημένοι ἢ θά γίνουμε κατά χάριν τέκνα Του; Θά ἀναφωνήσουμε «Ἀββᾶ ὁ Πατήρ» (Γαλ. 4,6), κοινωνώντας Τον, ἀγαπώντας πλησίον καί κόσμο ἢ θά προσπεράσουμε γιά μία εἰσέτι φορά τήν Ἀγάπη;

Τό παρήγορο εἶναι ὅτι ἡ Ἀγάπη Του ὑπερβαίνει τόν χρόνο, διότι Ἐκεῖνος τόν δημιουργήσε. Τό λυπηρό εἶναι ὅτι ὁ χρόνος ὑποτάσσει ἡμᾶς. «Πῶς λοιπόν ἐκφευξόμεθα, τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας» (Ἐβρ. 2,3);

Ἡ Γέννα Του νά μᾶς βρεῖ ἐπιστρέφοντας στήν Ἀγάπη!

ΦΑΝΗ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ-ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ,
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ-ΛΑΟΓΡΑΦΟΣ

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΟΥ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ἡ παρούσα ἐργασία πραγματεύεται τὴν ἔννοια τοῦ χρόνου στὴν παραδοσιακὴ κοινωνία, καὶ συγκεκριμένα τοῦ ἑορταστικοῦ χρόνου σύμφωνα μὲ τὸ χριστιανικὸ ἑορτολόγιο. Εἰδικότερα, ἀναλύεται ἓνας βασικὸς κορμὸς ἐθίμων τοῦ Δωδεκαημέρου, τῆς περιόδου τῶν δώδεκα (στὴν πραγματικότητα δεκατριῶν) ἡμερῶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα ἕως τὰ Θεοφάνεια μὲ ἔμφραση σὲ κατὰ τόπους παραλλαγές ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας. Τὰ στοιχεῖα πού παρουσιάζονται ἀποτελοῦν ἀποτελέσματα ἐθνογραφικῆς ἔρευνας μὲ κατ' ἰδίαν καὶ τηλεφωνικὲς συνεντεύξεις ἀλλὰ καὶ πληροφορίες πού προέρχονται ἀπὸ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου

Ὁ χρόνος στὸν παραδοσιακὸ πολιτισμὸ ἀποτελεῖ μιά πολὺ συγκεκριμένη ἔννοια πού βιώνεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο μὲ βάση τίς ἐργασίες πού πρέπει νὰ γίνουν σὲ συγκεκριμένες ἐποχές τοῦ ἔτους. Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση καὶ τίς καιρικὲς συνθήκες ἀλλὰ καὶ ἡ σύνδεση αὐτῶν μὲ τὸν βιοπορισμὸ του καθορίζουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸν κύκλο τοῦ καθημερινοῦ χρόνου καὶ τὸν ἐθνικὸ κύκλο. Ἔτσι, γιὰ τοὺς κτηνοτρόφους ὁ Γενάρης εἶναι ὁ μῆνας πού γεννιοῦνται τὰ ἀρνιά, ἐνῶ γιὰ τοὺς ἀγρότες ὁ Ἰούνιος εἶναι Θεριστής, ὁ μῆνας τοῦ θερισμοῦ καὶ ὁ Ἰούλιος Ἀλωνάρης, αὐτὸς τοῦ ἀλωνισμοῦ.

Ἡ ἔννοια τῆς γιορτῆς βασιζέται στὴ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἑορταστικοῦ χρόνου καὶ τοῦ καθημερινοῦ. Τὸ χριστιανικὸ ἑορτολόγιο ἀποτυπώνει στὸν κυκλικὸ χρόνο τοῦ ἔτους τὴν ἱερά ἱστορία, ὅπως τὴν ὀργάνωση ἢ χριστιανικὴ θεολογία καὶ περιλαμβάνει γιορτές, κινητὲς καὶ ἀκίνητες, προσώπων ἀπὸ τὴν Παλαιὰ καὶ

τὴν Καινὴ Διαθήκη ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὸν ἐορταστικὸν χρόνον οἱ καθημερινὲς ἐργασίαι τῶν ἀνθρώπων σταματοῦν.

Παράλληλα ὅμως μὲ τὸ χριστιανικὸ ἐορτολόγιον οἱ ἀγροτοποικεμενικοὶ πληθυσμοί, στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐξηγήσουν φυσικὰ φαινόμενα καὶ καθημερινὲς ἀντιξοότητες, διατήρησαν ἀρχαῖες συνήθειαι καὶ κοσμοθεωρίαι, ἐθιμικὲς πρακτικὲς, πού συνδέονται μὲ τὴ γονιμότητα, τὴ ζωὴ, τὸν θάνατον κ.λπ.

Τὰ ἔθιμα τοῦ Δωδεκαήμερου

Τὸ Δωδεκαήμερον ἢ Δωδεκάμερον ἀποτελεῖ τὴν περίοδον τῶν δώδεκα (στὴν πραγματικότητα δεκατριῶν) ἡμερῶν ἀπὸ τὰ Χριστοῦ γεννα ἕως τὰ Θεοφάνεια. Τὸ Δωδεκαήμερον ἀντικατέστησε πιθανότατα ἀρχαιοελληνικὲς ἢ ρωμαϊκὲς γιορτὲς, συνδεδεμέναι μὲ τὴν χειμερινὴν τροπὴν τοῦ ἡλίου (22 Δεκεμβρίου), ὅπως τὰ Σατουρνάλια, τὰ Κρόνια κ.α.

Ἔτσι, εἶναι φυσικόν, οἱ χριστιανικὲς γιορτὲς, ὅπως εἶναι ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, ἡ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ἡ Βάπτισις νὰ ἔχουν συνδεθῆ μετὰ εἰδωλολατρικὲς συνήθειαι πού ἀποσκοποῦσαν στὸν ἐξευμενισμό τῶν δαιμονικῶν ὄντων καὶ στὴν εὐετηρία (καλοχρονία).

Χαρακτηριστικὸς ἦταν ὁ κοινὸς δεισιδαιμονικὸς φόβος πού ἐπικρατοῦσε γιὰ τὴν ἀστρικήν ἐπιδράσειν, καθὼς καὶ γιὰ τὰ παράδοξα ὄντα πού κυκλοφοροῦν τὴ νύκτα, ὅπως ἦταν οἱ Καλικάτζαροι, γιὰ τοὺς ὁποίους θὰ γίνῃ ἀναφορὰ ἐπὶ συνέχειαι.

Σὲ γενικὲς γραμμὰς, τὴν περίοδον τοῦ Δωδεκαήμερου, ἔθιμα εἰδωλολατρικά συναντῶνται μὲ χριστιανικά, ὀρίζοντας τὴ μετάβασις ἀπὸ τὸν χειμῶνα πρὸς τὴν ἀνοιξίαν. Ὁ σκοπὸς ὑπαρξῆς τῶν ἐθίμων αὐτῶν εἶναι τριπλὸς:

α. Νὰ χαροῦν οἱ ἄνθρωποι τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν κακὸν καιρὸν τοῦ χειμῶνα εἰς τὸν φῶκα καὶ ἐπὶ καλοκαιρία τῆς ἀνοιξῆς, πράγμα πού ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν πρασινάδα καὶ τὸ Χριστουγεννιάτικον δέντρο, πού ἐπὶ παράδοσιν δέν ἦταν τὸ ἔλατον, μὲ τὰ φῶτα, τὸ ἀναμμένο τζάκι, τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κακῶν πνευμάτων μὲ τὸν Ἁγιασμό τῶν ὑδάτων τὰ Φῶτα.

β. Νὰ ἐξασφαλίσουν εὐημερία γιὰ τὴν νέα χρονία. Γιὰ τὸν λόγον αὐτὸ γνῶρισμα τῶν ἡμερῶν αὐτῶν εἶναι οἱ ἀγεργοί (κάλαντα) ἀπὸ μικροὺς καὶ μεγάλους, τὰ δῶρα, ἡ βασιλόπιτα, τὰ γλυκά, τὸ σπάσιμον τοῦ ροδιοῦ καὶ ἄλλα πρωτοχρονιάτικα κυρίως ἔθιμα.

γ. Νὰ τονώσουν τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα ἀλλὰ καὶ τοὺς δεσμούς καὶ τὴ συνοχὴ τῆς οἰκογένειας κάποι πού πραγματώνεται μέσα ἀπὸ τὴν Ἀκολουθίαν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Φῶτων, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν συγκεντρώσειν τῆς

οικογένειας γύρω από τό γιορτινό τραπέζι, καθώς και μέ τά ἔθιμα ὅπως εἶναι ἡ βασιλόπιτα, τό χριστόφωμο κ.λπ.

Στή συνέχεια ἀκολουθεῖ ἀνάλυση πάνω σε ἕναν βασικό κορμό ἐθίμων πού συναντῶνται σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα μέ κατά τόπους παραλλαγές. Ἡ περιγραφή διανθίζεται μέ κάποιες ἐνδεικτικές ἀναφορές σέ ἔθιμα περιοχῶν τῆς Θεσσαλίας.

Χριστούγεννα

Τά Χριστούγεννα ἀποτελοῦν οἰκογενειακή γιορτή, πού συγκεντρώνει τά μέλη τῆς οἰκογένειας γύρω ἀπό τό κοινό τραπέζι, ὅπου θά κόψουν τό χριστόφωμο, στολισμένο μέ καρύδια καί σχέδια ἀπό ζυμάρι. Στή Θεσσαλία, τά Χριστούγεννα, μαγεύρουν σαρμάδες μέ λάχανο καί κρέας χοιρινό, τηγανιά ἢ συνοδευμένο μέ σέλινο καί πράσο, ἐνῶ σέ ἄλλες περιοχές ἔσφαζαν κότα καί ἔφτιαχναν σούπα. Σέ χωριά πού ἐξέτρεφαν γουρούνι καί ἔκαναν γουρουνοχαρά οἱ νοικοκυρές ἔφτιαχναν καί πατσά. Οἱ πρόσφυγες ἀπό τό Καβακλί ὡς κύριο Χριστουγεννιάτικο φαγητό εἶχαν τήν καρβαβίτσα, πού γινόταν μέ τά ἐντόστια καί τό παχύ ἔντερο τοῦ γουρουνιοῦ. Ἡ γαλοπούλα εἶναι νεότερη συνήθεια στό χριστουγεννιάτικο τραπέζι.

Ὅσο γιά τά γλυκά τῆς περιόδου τῶν Χριστουγέννων, αὐτά ἦταν τά λαδερά μελομακάρονα καί κουλούρια λαδιοῦ. Μετά εἶχαν σειρά οἱ κουραμπιέδες καί ὁ παραδοσιακός μπακλαβάς πού γινόταν μέ σπιτικό φύλλο. Σέ πολλά μέρη τῆς Θεσσαλίας συνήθιζαν τίς παραμονές τῶν Χριστουγέννων νά φτιάχνουν σαῖρλόπιτα μέ λάδι καί σουσάμι ἢ καί μόνο μέ σουσάμι γιά νά προσφέρουν στούς ἐπισκέπτες πού νήστευαν.

Οἱ Καλικάντζαροι – Τό Χριστόξυλο – Τό πάντρεμα τῆς φωτιᾶς – Τό δέντρο τῆς ζωῆς

Οἱ καλικάντζαροι σύμφωνα μέ τήν παλιά παράδοση ὅλο τόν χρόνο πριονίζουν τό δέντρο τῆς ζωῆς πού στηρίζει τί γῆ καί τήν παραμονή τῶν Χριστουγέννων, ἀπό φόβο πώς αὐτή θά γκρεμιστεῖ καί θά τοῦς πλακώσει ἀνεβαίνουν, ἀφήνοντας τό δέντρο τῆς ζωῆς νά ἀναβλαστήσει. Οἱ καλικάντζαροι εἶναι οἱ κυρίαρχοι τῆς νύχτας καί προκαλοῦν συνεχῶς προβλήματα στούς ἀνθρώπους.

Στή Σκιάθου, σύμφωνα μέ τήν παράδοση, οἱ καλικάντζαροι προετοιμάζονται ἤδη ἀπό τήν 1η Δεκεμβρίου νά κάνουν «ἀπόβαση» στό νησί τῆν παραμονή τῶν Χριστουγέννων καί νά ἀρχίσουν νά κυκλοφοροῦν στά σκοτεινά καί στενά

σοκάκια τῆς Χώρας, τρομοκρατώντας τούς κατοίκους. Αὐτοί εἶναι πού θά ριζούν τό καράβι τους στόν γιαλό, καί μέχρι τά Θεοφάνεια κανείς δέν τολμᾶ νά περπατήσει τίν νύχτα, γιατί ἂν συναντηθεῖ μαζί τους, αὐτοί θά τοῦ πάρουν τί λαλιά.

Ὁ φόβος γιά τούς καλικάντζαρους ἔκανε τούς ἀνθρώπους νά χρησιμοποιοῦν διάφορα μέσα γιά νά τούς κρατήσουν μακριά ἀπό τά σπίτια μέ κυριότερο αὐτό τῆς φωτιάς. Τήν παραμονή τῶν Χριστουγέννων κάθε νοικοκύρης ἔφερεν στό σπίτι του ἓνα χοντρό ξύλο ἀπό δέντρο ἀκανθωτό (π.χ. ἀγριοαχλαδιά, ἀγριοκερασιά κ.ἄ.) γιατί τά ἀκανθωτά δένδρα, κατά τί λαϊκή ἀντίληψη, ἀπομακρύνουν τά κακά πνεύματα καί τά δαμόνια. Τό βράδυ τῆς παραμονῆς καί ἀφοῦ εἶχε συγκεντρωθεῖ ὅλη ἡ οἰκογένεια γύρω ἀπό τό τζάκι, ἀναβόταν τό κούτσουρο αὐτό πού λέγεται Χριστόξυλο ἢ Δωδεκαμερίτης. Ἀπό ἐκείνη τί στιγμή καί ἔως τά Ἅγια Θεοφάνεια ἡ φωτιά στό τζάκι ἔκαιγε νυχθημερόν.

Οἱ Καραγκούνηδες στόν κάμπο τῆς Καρδίτσας ἔριχναν στή φωτιά ἄλατι καί θυμίαμα καθ' ὅλη τί διάρκεια τοῦ Δωδεκαμερέου γιά νά ἀπομακρύνουν τούς καλικάντζαρους.

Μιά παραλλαγή τοῦ Χριστόξυλου εἶναι τό πάντρεμα τῆς φωτιάς. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται στό ὅτι σέ αὐτήν τήν περίπτωση τά ξύλα στή φωτιά εἶναι δύο ἢ τρία. Τό πρῶτο μέ ὄνομα ἀρσενικό συμβολίζει τόν ἰδιοκτήτη τοῦ σπιτιοῦ, τό δεύτερο μέ θηλυκό ὄνομα τί νοικοκυρά καί ἂν ὑπάρχει τρίτο τόν κουμπάρο.

Στά Ἅγραφα τήν παραμονή τῶν Χριστουγέννων παντρεύουν τί φωτιά τους. Βάζουν ξύλο ἀπό ἀγριοκερασιά γιά στοίχειωμα τῆς νοικοκυρᾶς καί ἀπό κέδρο γιά στοίχειωμα τοῦ νοικοκύρη. Καί τά βάζουν «σταυρωμένα» καί χλωρά στή φωτιά, γιά νά καοῦν.

Οἱ Καραγκούνηδες σέ κάποια θεσσαλικά χωριά τήν παραμονή τῶν Χριστουγέννων ἀνάβουν στό τζάκι ἓναν κορμό πού τόν ἀφήνουν μετά νά σβήσει. Τόν ἴδιο κορμό ἀνάβουν καί πάλι τήν Πρωτοχρονιά καί τότε τόν ἀφήνουν νά καεῖ ὀλόκληρος. Οἱ Καραγκούνηδες λένε ὅτι τά Χριστούγεννα γιορτάζουν τούς ἀρραβῶνες τῆς φωτιάς καί τήν Πρωτοχρονιά τό πάντρεμά της.

Ἕνα ἄλλο ἔθιμο σχετικό μέ τί φωτιά σέ χωριά τῆς Θεσσαλίας εἶναι τό ἔξῃς: Ἀνήμερα τά Χριστούγεννα, ὅταν τά κορίτσια ἐπιστρέφουν ἀπό τήν ἐκκλησία, βάζουν δίπλα στό τζάκι κλαδιά κέδρου πού τά διαλέγουν νά εἶναι λυγρᾶ ἐνῶ τά ἀγόρια βάζουν ἀπό ἀγριοκερασιά. Ὅποιο κλωνάρι καεῖ πρῶτο, αὐτό εἶναι σημάδι πῶς ὁ νέος ἢ ἡ νέα θά παντρευτεῖ πρῶτα.

Σέ μιὰ ἄλλη περίπτωση στόν Ἀμπελῶνα Λάρισας τήν παραμονή τό βράδυ

διατηρούν τί φωτιά τῆς ἐστίας ἀναμμένη γιά νά βρεῖ ὁ Ἰωσήφ νά πάρει κάρβουνα σπίν κάπτα του, πού ὅμως δέν καιγόταν σύμφωνα μέ τήν παράδοσι.

Τή στάχτη ἀπό τό τζάκι πού καίει κατά τί διάρκεια τοῦ Δωδεκαημέρου τί συγκεντρώνουν καί μέ αὐτή «ραίνουν» περμετρικά το σπίτι, δημιουργώντας ἕνα προστατευτικό κύκλο γύρω ἀπό αὐτό γιά νά φύγουν τά καλικαντζάρια καί τά μυρμήγκια.

Τό «τάισμα» τῆς βρύσης

Οἱ κοπέλες, τά ξημερώματα τῶν Χριστουγέννων, πηγαίνουν σπίν πιό κοντινή βρύση «γιά νά κλέψουν τό ἀμίλητο νερό» χωρίς νά μιλοῦν καθόλου κατά τί διαδρομή. Ὅταν φτάνουν ἐκεῖ, τήν «ταῖζουν», μέ διάφορες λιχουδιές, ὅπως βούτυρο, ψωμί, τυρί, ὄσπρια ἢ κλαδί ἐλιάς. Ἀλείφουν τίς βρύσες τοῦ χωριοῦ μέ βούτυρο καί μέλι, μέ τήν εὐχή ὅπως τρέχει τό νερό νά τρέχει καί ἡ προκοπή στό σπίτι τόν καινούργιο χρόνο καί γλυκιά νά εἶναι καί ἡ ζωή τους.

Ὅποια φτάσει πρώτη στή βρύση, αὐτή θά εἶναι καί ἡ πιό τυχερή ὁλόκληρο τόν χρόνο. Ἐπειτα ρίχνουν στή στάμνα ἕνα βατόφυλλο καί τρία χαλίκια, «κλέβουν νερό» καί γυρίζουν στά σπίτια τους, πάλι ἀμίλητες, μέχρι νά πιοῦνε ὅλοι ἀπό τό ἀμίλητο, τό ἄκραντο, νερό. Μέ τό ἴδιο νερό ραντίζουν καί τίς τέσσερις γωνίες τοῦ σπιτιοῦ, ἐνῶ σκορποῦν στό σπίτι καί τά τρία χαλίκια.

Σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδας τό ἔθιμο αὐτό γίνεται τήν Πρωτοχρονιά. Σέ χωριά στή Θεσσαλία γίνεται κυρίως τά Χριστούγεννα.

Ἡ Γουρουνοχαρά – Τά χοιροσφάγια

Μιά χαρακτηριστική ἐκδήλωσι τῶν Χριστουγέννων εἶναι τά χοιροσφάγια, τά ὁποῖα ἔχουν θυσιαστικό χαρακτήρα καί ἀπηχοῦν ἀρχαῖες ἐξιλαστήριες καί καθαρτήριες θυσιές πού συνοδεύονται ἀπό μαγικές καί δεισιδαιμονικές πράξεις, ὅπως τά μαντέματα. Ὁ χοῖρος εἶναι πιθανότατα μία ἐνσάρκωσι τοῦ βλαστικοῦ καί γονιμοῦ δαίμονα, εἴτε ἐπειδή μέ τήν ἀδυναμία του καταστρέφει τί βλάστησι εἴτε καί ἐξαιτίας τῆς πολυτοκίας του.

Στόν παραδοσιακό πολιτισμό οἱ ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς λατρείας εἶναι ἐνσωματωμένες σπίν ἀγροτική οἰκονομία. Ἡ ἐκτροφή τοῦ χοίρου ἦταν ἀπαραίτητη γιά κάθε ἀγροτικό καί κτηνοτροφικό σπίτι, καθώς ἐξασφάλιζε σπίν οἰκογένεια τί λίπτα, τό κρέας, τίς τσιγαρίδες, τά λουκάνικα, ἐνῶ ἀπό αὐτό ἔφτιαχναν καί τά γουρνοτσάρουχα.

Γιά τί σφαγή ἀκολουθοῦνταν ἰδιαίτερι ἐθιμοτυπία. Ἀρχικά, γινόταν πάντα

μέ ειδικό μαχαίρι από τόν ἀρχηγό τῆς οἰκογένειας, ἐνῶ γιά κάθε σφαγή μεγάλου γουρουνιοῦ ἀπαιτοῦνταν 5-6 ἄνδρες. Ἀκολουθοῦσε γλέντι μέχρι τὰ ξημερώματα, γιά νά ἐπαναληφθεῖ ἡ ἴδια διαδικασία τήν ἐπόμενη καί τή μεθεπόμενη μέρα. Οἰκογένειες, συνήθως συγγενικές, καθόριζαν μέ τή σειρά ποιά ἡμέρα θά ἔσφαζε τό γουρούνι τῆς.

Ἐπειδή ὅμως ἡ ὄλη ἐργασία εἶχε ὡς ἐπακόλουθό το γλέντι καί τή χαρά, γι' αὐτό καί ἡ ἡμέρα αὐτή καθιερώθηκε ὡς «γουρουνοχαρά ἢ γρουνουχαρά».

Κατά τό ἔθιμο, ἡ νοικοκυρά ἔδινε λίγη ἀναμμένη στάχτη καί θυμιάμα στόν σφαγέα, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ τούς θυμιάτιζε ὅλους, γιά νά ἔχουν τήν εὐλογία τοῦ Χριστοῦ καί νά ἐξαφανιστοῦν οἱ καλικάντζαροι, ἔριχνε τή στάχτη μέ τό θυμιάμα στόν λαμό τοῦ γουρουνιοῦ, γιά νά εἶναι εὐλογημένο καί καλό τό κρέας του. Μέ τό αἷμα τοῦ ζώου σχημάτιζαν σταυρό στό μέτωπο τῶν μικρῶν παιδιῶν γιά τόν πονοκέφαλο καί γιά νά εἶναι γερά, ἀνθεκτικά στούς ψύλλους, στίς ἀρρώστιες, καί νά μὴν ἐπηρεάζονται ἀπό τὰ κακά πνεύματα. Στή συνέχεια, οἱ ἄνδρες ἔγδερναν τό γουρούνι, καί τό δέριμα, ἀφοῦ τό ἀλάτιζαν, τό δίπλωναν στά τέσσερα καί τό κρατοῦσαν γιά νά φτιάξουν τά γουρνοτσάρουχα γιά τίς καλοκαιρινές δουλειές τους¹. Χαρακτηριστικό εἶναι πῶς κάρφωναν τό ρύγχος τοῦ χοίρου στόν τοίχο ἢ πάνω ἀπό τήν πόρτα γιά νά διώχνει τούς καλικαντζάρους, ἐνῶ ἀπό τή σπλήνα καί τό συκώτι του μάντευαν τό μέλλον τῆς οἰκογένειας

Μετά τή σφαγή, οἱ ἄνδρες ἔφευγαν γιά τὰ σπίτια τους, ἀλλά τό βράδυ ἐπέστρεφαν στό σπίτι τοῦ νοικοκύρη γιά νά φᾶνε, νά χαροῦν καί νά γλεντήσουν. Οἱ γυναῖκες εἶχαν ἔτοιμα τά φαγητά, ὅπως πίτες –συνήθως μέ τυρί– κόκαλα βρασμένα, ψητό στή σχάρα κρέας καί ἄφθονο κρασί ἀπό τό

¹ Μετά τό γδάριμο, ἄρχιζε τό κόψιμο τοῦ λίπους (παστοῦ), γιά νά γίνει ἔπειτα τό κόψιμο τοῦ κρέατος σέ μικρά τεμάχια. Τό λίπος αὐτό, ἀφοῦ τό ἔλιωναν πρῶτα, τό ἔβαζαν σέ δοχεῖα λαδιοῦ καί ἀφοῦ πάγωνε, διατηροῦνταν σχεδόν ὅλο τόν χρόνο. Οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας τό χρησιμοποιοῦσαν ὅλο τόν χρόνο καί σέ ὅλα σχεδόν τά φαγητά. Ὑπῆρχαν μάλιστα περιπτώσεις πού πολλοί δέν τό ἀντικαθιστοῦσαν μέ τίποτα. Ἀκόμα καί τό καλοκαίρι στά φαγητά τούς χρησιμοποιοῦσαν λίπος, γιά τήν ἀποθήκευσή του. Ἐπίσης, πολλοί σέ ἀντίθεση μέ τό λάδι πού τό ἀγόραζαν καθόλου λάδι καί δέν ἤξεραν οὔτε ποιοῦ εἶναι τό χροῦμα του.

Στή συνέχεια, τεμάχιζαν τό κρέας καί τοποθετοῦσαν ἀλατισμένα τά κομμάτια σέ πιθάκια, πού τά εἶχαν γιά φαγητό ὅλο σχεδόν τόν χειμῶνα καί τά μαγεῖρουν μέ τραχανά καί πλιγούρι. Ἐπίσης ἐφτιαχναν καί λουκάνικα ἔκοβαν τά πράσα σέ μικρά-μικρά τεμάχια καί τά εἶχαν ἔτοιμα γιά νά γεμίσουν τά λουκάνικα. Μετά τό φαγητό, οἱ ἄνδρες ἔκοβαν τό κρέας πάνω στήν τάβλα, μέ τά ψαλιδία, τό ὁποῖο ἀνακάτευαν μέ τά τριμμένα πράσα καί τό ἔβαζαν σέ χάλκινη κατσαρόλα καί τά ζέσταναν, ἀφοῦ ἔριχναν συγχρόνως ρίγανη, πιπέρι καί ἀλάτι. Στή συνέχεια περνοῦσαν τά λουκάνικα σ' ἕνα ξύλινο δοκάρη καί τά κρεμοῦσαν γιά νά στεγνώσουν. Ἐφτανε πλέον τό μεσημέρι.

ἀμπέλι. Τά μεσάνυκτα κι ὕστερα ἀπό πολλά τραγούδια καί χαρά, ὅπως κι εὐχές πρὸς τὸν νοικοκύρη, ἔφευγαν γιὰ τὰ σπίτια τους.

Τὸ σφάξιμο τῶν γουρουνιῶν δὲν συνέπιπτε τὶς ἴδιες ἡμερομηνίες κατὰ περιφέρειες. Σὲ ἄλλες περιοχές τὰ ἔσφαζαν 5-6 ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα καί σὲ ἄλλες ἄρχιζαν ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων καί μετὰ, ἀνάλογα μὲ τὴν παρέα. Τὰ περισσότερα γουρούνια σφάζονταν στὶς 27 Δεκεμβρίου, ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Γι' αὐτὸ καί ἡ γιορτὴ αὐτὴ ὀνομαζόταν «γρουνοστέφανος ἢ γουρουνοστέφανος». Ὑπάρχουν ὁμως καί μικρὲς περιοχές πού τὰ ἔσφαζαν ἕνα μῆνα ἢ καί περισσότερο, μετὰ τὰ Χριστούγεννα.

Σήμερα τὸ ἔθιμο τηρεῖται σὲ πολλά χωριά τῆς Θεσσαλίας, ὅπως στὸν Πυργετὸ τοῦ Δήμου Τεμπῶν πού γίνεται ἀπὸ τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων ἕως τὴν τρίτη μέρα τῶν Χριστουγέννων. Ἐπίσης οἱ Καραγκούνηδες κάνουν τὴ γουρουνοχαρὰ τὴ δεύτερη ἢ τρίτη μέρα τῶν Χριστουγέννων. Στὴν περιοχὴ τῆς Καρδίτσας καί τῶν Τρικάλων ἡ γουρουνοχαρὰ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ ἔθιμα, ἐνῶ στὸ Λιόπρασο Τρικάλων τὴν κάνουν μιά βδομάδα περίπου πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα. Οἱ Βλάχοι τοῦ Ἀσπροποτάμου κάνουν τὴ γουρουνοσφαγίη στὶς 23 καί 24 Δεκεμβρίου.

Στὴ Λάρισα γιορτάζεται ἡ γουρουνοχαρὰ στὴν πλατεία τῆς συνοικίας Φιλιππούπολης, καθὼς εἶναι ἕνα χαρακτηριστικὸ ἔθιμο πού τὸ ἔχουν οἱ κάτοικοι τῆς συνοικίας πού εἶναι πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία (Φιλιππούπολη, Καβακλί). Ἡ πληθυσμιακὴ αὐτὴ ὁμάδα ἀκολουθοῦσε μὲ μικρὲς παραλλαγές ὅλη τὴν ἐθιμοτυπία τῆς σφαγῆς τοῦ γουρουνοῦ, στὶς 22-23 Δεκέμβρη, μὲ ἐπιπλέον τὸ ἐξῆς περιεργὸ ἔθιμο: Στὴν πλάτη τοῦ καλοπλυμένου μετὰ τὸ καιράλισμα ζώου κάθονταν τὰ μικρὰ παιδιά «γιὰ νὰ ἀνδρώσουν καί νὰ σταματήσουν νὰ κατουροῦν στὸν ὕπνο τους».

Συχνὰ ὁ λαὸς αἰτιολογεῖ μὲ τὸν δικὸ του τρόπο τὰ χοιροσφάγια ἐνσωματώνοντας τὸ θεῖο δρᾶμα στὴ δική του ἐμπειρία. Σύμφωνα μὲ μιά καταγεγραμμένη μαρτυρία ἀπὸ τὴ Θεσσαλία τὰ Χριστούγεννα ἔσφαζαν τὰ γουρούνια, γιὰ «τὰ Χριστούγεννα πῆγαινε ἡ Παναγία μὲ τὸν Ἰωσήφ καί τὸν Χριστὸ στὴν Αἴγυπτο γιὰ νὰ μὴν τὸν σφάξει ὁ Ἡρώδης. Μπροστὰ πηγαῖναν ἡ Παναγία μὲ τὸν Ἰωσήφ καί πίσω τα γουρούνια χαλοῦσαν τὰ χνάρια».

Τὰ κάλαντα τῶν Χριστουγέννων

Προάγγελος τῶν Χριστουγέννων εἶναι οἱ ὁμάδες τῶν παιδιῶν ἢ ἐνηλίκων πού τραγουδοῦν τὰ κάλαντα. Πῆραν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τὴ γιορτὴ τῶν

Καλενδῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ ἡμερολογίου. Στή Θεσσαλία τά γνωστά κόλιντα εἶναι ἐθμικά τραγουδια πού τραγουδιῶνται ἀπό μικρά παιδιά καί ἀπό ἄνδρες τίν παραμονή συνήθως τῶν Χριστουγέννων.

Οὐσιαστικά ἀποτελοῦν τραγουδια εὐχετικά μέ ἐπαίνους γιά τόν νοικοκύρη καί τίν οἰκογένεια. Οἱ καλαντιστές πηγαίνουν ἀπό πόρτα σέ πόρτα μόνοι τους ἢ σέ ομάδες μέ τί συνοδεία παραδοσιακῶν ὀργάνων ἢ σιδερένιου τριγώνου.

Στίν παράδοση σέ νησιωτικές καί παραθαλάσσιες κυρίως περιοχές οἱ καλαντιστές κρατοῦσαν στολισμένο καί φωτισμένο καραβάκι σάν φαναράκι, καθώς τό καράβι ἀποτελεῖ τό ἑλληνικό παραδοσιακό στόλισμα.

Στή Θεσσαλία καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς ἠπειρωτικῆς καί ὀρεινῆς Ἑλλάδας κρατοῦσαν ἐπίσης φανάρι καί μιά ἐκκλησιά, ἕνα ὁμοίωμα τῆς ἁγία-Σοφίᾶς.

Τά κάλαντα εἶναι τό μοναδικό ἔθιμο που διατηρεῖται σέ ὁλόκληρη τίν Ἑλλάδα. Συναντῶνται μάλιστα σέ διάφορες παραλλαγές καί ἀντιστοιχοῦν στόν τοπικό κάθε περιοχῆς χαρακτήρα.

Τά κάλαντα τῶν Χριστουγέννων πού εἶναι κοινά παντοῦ εἶναι τά ἑξῆς:
*Καλὴν ἐσπέραν, ἄρχοντες, ἄν εἶναι ὄρισμός σας,
 Χριστοῦ τῆ θεῖαν γέννησιν νά πῶ σ' ἄρχοντικό σας.
 Χριστός γεννᾶται σήμερον, ἐν Βηθλεέμ τῆ πόλει,
 οἱ οὐρανοὶ ἀγάλλονται, χαίρει ἡ κτίσις ὅλη κ.λπ.*

Ἐκτός αὐτῶν ὅμως ὑπάρχουν κατά τόπους διάφορες καθαρά λαϊκές ἀποδόσεις καί παραλλαγές τῶν ἐθμικῶν τραγουδιῶν τῶν Χριστουγέννων πού περιέχουν καί στοιχεῖα τῆς παράδοσης καί τῶν ιδιαίτερων χαρακτηριστικῶν τῆς κάθε πληθυσμιακῆς ομάδας καί περιοχῆς. Ἐνδεικτικά, στή Θεσσαλία, τά παιδιά στό Πήλιο τραγουδοῦν:

*Ἐδῶ σέ τοῦτες τίς αὐλές, τίς μαρμαροστρωμένες,
 ἐδῶ ἔχουν χίλια πρόβατα καί τρεῖς χιλιάδες γίδια.
 Σάν κάνουν τόν ἀνίφορο, γιομίζ ὁ λόγγος ὄλος,
 σάν πιάνουν τόν κατήφορο, γιομίζ ὁ κάμπος ὄλος.
 Σάν τό μυρμύγκι περπατοῦν, σάν τό μελίτσι βάζουν,
 σάν τόν ἀφρό τῆς θάλασσας ἀφρίζουν τά καρδάρια.
 Ἐμεῖς ὀλίγα τά ἴπαμε κι ὁ Θεός νά τ' ἀβγαταίνει.*

Οἱ στίχοι ἀπό τά τραγουδια τῶν καλάντων ἐξιστοροῦν μυθοποιημένα τά

ιστορικά γεγονότα, αναφέρονται σέ μιὰ σειρά ἐθίμων καί δοξασιῶν τοῦ λαοῦ, ὅπως τά περὶ καλικαντζάρων καί ἄλλα. Οἱ καλαντιστές μέ αὐτό τόν τρόπο εὐχόνται ὑγεία, χαρά, καλή σοδειά, καί τό σπίτι νά ἴναι στέγρο καί γερό, γιά νά στεγάξει τήν εὐτυχία καί τήν προκοπή τῶν κατοικούντων.

Στή Λάρισα, στή συνοικία Φιλιππούπολη, ἀλλά καί στά χωριά πού οἱ κάτοικοί τους ἔλκουν τήν καταγωγή τους ἀπό τήν Ἀνατολική Ρωμυλία, ὑπῆρχε τό ἀνάλογο τραγούδι γιά κάθε περίπτωση: γιά τόν παπά καί τήν παπαδιά, τόν ἀφέντη καί τήν κυρά, τόν γιό, τί θυγατέρα, τόν ξεντεμένο, τόν κυνηγό κ.λπ.

Πρῶτα ἔλεγαν τό τραγούδι γιά τή γέννηση καί μετὰ τό τραγούδι γιά τήν κάθε περίπτωση.

Πρῶτα ἄρχιζαν ἀπό τό σπίτι τοῦ παπαῖ:
*Γιά βγεῖτε ὅλοι μάθετε, ἴποψε Χριστός γεννιέται.
 Γεννήθηκεν, βαπτίστηκεν στούς οὐρανοὺς ἀπάνω.
 Κι ἀπάνω ἴπο τούς οὐρανοὺς κι μᾶς καλά μᾶς πέμπει.
 Μᾶς πέμπει λάδι καί κηρί καί τοῦ κηροῦ θυμιάμα.
 Μᾶς πέμπει μοσχολέλαδο γιά τ' ἅγια μοναστήρια.
 Ἀφέντη μ' στόν οἶκο σου χρυσί καντήλα καίει.
 Ἄν βάλεις λάδι καί κηρί, φέγγει τή γειτονιά σου.
 Ἄν βάλεις μοσχολέλαδο, φέγγει τόν μαχαλά σου.
 Κι ἀπό τά παραθύρια σου, φέγγει τή φύση ὅλη.
 Σήκω παπά μ' κι ἄλλαξε καί βάλε τά ἱερά σου.
 Πάρε καί τ' ἀργυρόμπρικο, νίψε τό πρόσωπό σου.
 Πάρε τό χρυσομάντιλο, σκουῖψε τό πρόσωπό σου.
 Πάρε καί τ' ἀργυρόχτενο, χτέντισε τήν κεφαλή σου.
 Σύρε παπά μ' στήν ἐκκλησιά, νά πάει ὁ κόσμος ὅλος.
 Βάλε καί τούς ἐπίτροπους καμπάνες νά βαρέσουν.
 Γιά νά τό μάθει ὁ ντουνιάς, πῶς ὁ Χριστός γεννᾶται.
 Γεννᾶται κι ἀναθρέφεται μέ μέλι καί μέ γάλα.*

Χαρακτηριστικό εἶναι καί τό τραγούδι τοῦ ἀφέντη καί τῆς κυρᾶς:

*Τραγουδήσαμε τόν Χριστό, νά ποῦμε τόν ἀφέντη,
 Ἀφέντη κι ἀφεντούτσικε, πέντε βολές ἀφέντη,
 ἔσένα πρέπ' ἀφέντη μας νά σέ τιμᾶει ὁ κόσμος.
 Νά σέ τιμοῦν οἱ ἄρχοντες τοῦ κόσμου οἱ ἀντρειωμένοι.
 Χίλιοι κρατοῦν τόν μαῦρο σου καί δύο τόν καλιγώνουν.
 Τά πεταλίτσια πό' βαζαν ἦταν ἀπ' ἀσημάκι*

καί τά καρφάκια πό ἔμπηγαν, σπερή μαργαριτάρι.
Κι ἄλλοι χίλιοι παρακαλοῦν. «Ἀφέντη καβαλίκα»
Ἀφέντης καβαλίκεψε, τρεῖς ἅγιους ἔμπροστά του.
Κλοτσιά ἔδωσε τόν μαῦρο του κι ἀνέμοι τότε παίρνουν.
Κι ὅπου πατήσ' ὁ μαῦρος του πηγάδια καί λιβάδια.
Κι ὅσες σκλάβες τῶν ἄρχοντων, ὅλες πᾶν' κι γιμώζουν.
Μιά σκλάβα, μιά μικροσκλάβα, δέν παίρνει δέν γιμώζει
κι ἡ ἀρχοντιά τή ρώτησε, τοῦ κόσμου οἱ ἀντρειωμένοι.
- Γιατί σκλάβα, μικροσκλάβα, δέν παίρνεις, δέ γιμώξεις;
- Δέν ἦρθα γω γιά τό νερό κι οὔτε γιά νά γιμώσω
μόν' ἦρθα στόν ἀφέντη μας νά δῶ καί τήν κυρά του,
πῶς ἄλλαξε, στολίζεταν, στήν ἐκκλησιά νά πάει.
Βάζει τόν ἥλιο πρόσωπο καί τό φεγγάρ' ἀστήθι
τόν τάχινο τό διάργυρο, καθάριο δαχτυλίδι.
Τό δαχτυλίδι βεργωτό, στή βέργα νά περάσει.
Κυρά μου, τά σεντούκια σου, τ' ἀσημοκλειδωμένα.
Πού χουν τό μέλι, τό κερί, τῆς μύγας τό βοτάνι.
Τό μέλι τρῶν' οἱ ἄρχοντες καί τά κεριά στούς ἅγιους
καί τά κηροσταλάγματα, γιά τ' ἅγια μοναστήρια.
Τόν πράσινο βασιλικό βαστοῦν τά κοριτσάκια
καί τό μελισσοβότανο κερνοῦν στά παλικάρια,
νά τρῶν, νά πίν', νά χαίρονται, ἀφέντη μ' στήν ὑγεία σου.
Νά ζεῖς καί νά ἔσαι ἀφέντη μας, πάντα τραγούδια νά ἔχεις.
Πάντα τραγούδια καί χαρές καί τώρα καί τοῦ χρόνου.

Στό χωριό Πυργετός Δήμου Τεμπῶν τήν παραμονή τῶν Χριστουγέννων, «τ' Αἰ Κουλέντ'»², ομάδες ἀγοριῶν πήγαιναν ἀπό σπίτι σέ σπίτι φωνάζοντας στήν ἐξώπορτα:

Κόλιντα, μέλιντα θεία δῶ' μιά κλούρα
Κι ἅμα δέ μί δώσει θά σί κάμου μί τ' τσικούρα
Ἡ... Κολιντρίτσα, μιλιντρίτσα
θεία δῶ' μ' μιά δικαρίτσα.

Στό χέρι τους κρατοῦσαν τήν «κλούτσα» καί τήν «γκουτσουμάκα». Ἡ

²Μέ τήν ἀναφορά «Ἅγιος Κόλιντας» οὐσιαστικά οἱ Πυργετινοί ἤθελαν νά τονίσουν πῶς ἡ παραμονή τῶν Χριστουγέννων εἶναι τόσο σημαντική, ὅσο καί ἡ γιορτή ἐνός Ἁγίου.

πρώτη ἦταν μιά διχαλωτή χοντρή βέργα καί ἡ δεύτερη ἦταν μιά μαγκούρα μέ ἓνα ἐξόγκωμα στήν ἀπόληξή της. Τήν κλούτσα τήν κρατοῦσαν οἱ καλαντιστές γιατί ἐκεῖ κρεμοῦσαν τίς κουλοῦρες πού μάζευαν. Τίς κουλοῦρες αὐτές, τίς κόλιντες, τίς ἔφτιαχναν οἱ νοικοκυρές, μέ ἀλεύρι, ἀλάτι, ζάχαρη, λίγο λάδι σέ σχῆμα στρογγυλό μέ τρύπα στή μέση. Ὅσο γιά τήν γκουτζουμάκα, μ' αὐτή τά παιδιά χτυποῦσαν τίς πόρτες τῶν σπιτιῶν πού δέν τοῦς ἀνοίγαν. Πολλές φορές οἱ νοικοκυρές στόν Πυργετό, ἔπαιρναν τό πρώτο ἀγόρι πού πήγαινε γιά κόλιντα, τοῦ ἔδιναν χοντρό ἀλάτι καί ἀνακάτευαν τή φωτιά στό τζάκι. Τό παιδί πετοῦσε τό ἀλάτι στή φωτιά καί ἔλεγε: «Ἐδῶ γειά! Ἐδῶ χαρά! Ἐδῶ νύφης, γαμπροί. Ἐδῶ ἀρνούλια, κατσικούλια καί ἀπό ὅλα τα καλά».

Στό χωριό Γόννοι τά παιδιά τραγουδοῦσαν τά «κόλιντρα, μέλιντρα» μέ παρόμοιο τρόπο. Καί φυσικά οἱ εὐχές πού ἔδιναν ἦταν ἀνάλογες μέ τό βίος τῆς κάθε οικογένειας.

Ἡ νοικοκυρά μετά τά κάλαντα δίνει στά παιδιά φιλοδώρημα: στρογγυλές μικρές κουλοῦρες καί σέ ἄλλες περιπτώσεις κάστανα, καρύδια, γλυκά. Ὁ ἀφέντης δίνει μπαχατσίς, δηλαδή χρίματα.

Τό χριστουγεννιάτικο δέντρο

Τό χριστουγεννιάτικο δέντρο φαίνεται ὅτι ἐμφανίστηκε στή νεότερη Ἑλλάδα τήν ἐποχή τοῦ Ὀθωνα. Πρῖν ἀπό τό 1833 κανεῖς στήν Ἑλλάδα δέν ἤξερε τό λεγόμενο «Χριστουγεννιάτικο δέντρο». Εἶναι γερμανικό καί σκανδιναβικό ἔθιμο καί ἀπό ἐκείνους τοῦς λαούς διαδόθηκε καί στοῦς ἄλλους. Ἡ χρήση πράσινων κλαδιῶν ἀειθαλῶν δένδρων ὑπῆρχε καί στίς ἀρχαῖες γιορτές τῶν «δεντροφοριῶν» καί στίς ρωμαϊκές καί βυζαντινές καλένδες. Σέ κάθε περίπτωση, ὁ στολισμός τοῦ δέντρου συμβολίζει τήν ἀναβλάστηση, τήν καινούργια ζωή, ἐλπίδα καί παρηγορία μέσα στή νέκρωση τοῦ χειμῶνα.

Στήν ἑλληνική παράδοση τό σπίτι στολίζεται μέ κλώνους ἀπό μυρτόδεντρο καί μέ ἄλλες πρασινάδες, καθῶς τά πράσινα κλαδιά ἀντικαθιστοῦν μέσα στόν χειμῶνα τήν ἔλλειψη βλάστησης καί ἀνθοφορίας. Ἡ λαχτάρα γιά τό πράσινο, τό θαλερό, τό ζωντανό μέσα στή νεκρωμένη φύση τοῦ χειμῶνα ἀντανακλᾶται στό χριστουγεννιάτικο μυρτόδεντρο, τή λεμονιά, τήν κουμαριά, τόν σκίνο καί κάθε ἀειθαλές δέντρο πού στολίζεται μέ καρπούς: πορτοκάλια, κάστανα, ρόδια, ἀμύγδαλα καί μέ ποικίλους συμβολισμούς γιά ἀναβλάστηση, εὐγονία, ἀφθονία καί ἐλπίδα γιά γρήγορη ἔλευση τῆς ἀνοιξης καί τέλος τῆς νάρκης καί τῆς νέκρωσης τοῦ χειμῶνα.

Παρόμοιοι χριστουγεννιάτικοι στολισμοί ὑπῆρχαν καί στή Θεσσαλία.

Τό Χριστόψωμο

Τά Χριστούγεννα κάθε νοικοκυρά με ιδιαίτερη φροντίδα παρασκευάζει τό χριστόψωμο σέ στρόγγυλο σχῆμα καί τό διακοσμεί μέ ἕνα σταυρό ἀπό ζυμάρι ἐπάνω. Στή Θεσσαλία ἡ νοικοκυρά κάνει τό χριστόψωμο ἀπό λεπτοκοσκινισμένο ἄλευρι, μέ γλυκάνισο, ζάχαρη καί ἐκτός ἀπό τόν σταυρό, τό διακοσμεί, τό «κεντάει», μέ καρύδια, ἀμύγδαλα, σουσάμι, κουκουνάρι πού συμβολίζουν τίν πλούσια καρποφορία, τί γονιμότητα, τίν ἀφθονία, τίν καλή τύχη, τίν ἔνωση τοῦ ζευγαριοῦ (καρύδι). Πέρα ἀπό αὐτά, τό χριστόψωμο ἔχει εἰδικά σχήματα καί στολίδια ἀπό ζυμάρι μέ συμβολική σημασία ἀνάλογα μέ τίν ἀσχολία τοῦ νοικοκύρη. Τό χριστόψωμο τῶν Σαρακατσάνων, πού ἦταν μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι, φέρει πάνω του ὀλόκληρη σάνη.

Τό χριστόψωμο ἔχει ἐξέχουσα θέση στό χριστουγεννιάτικο τραπέζι, τό ὁποῖο σέ ἀρκετά μέρη στρώνεται ἀπό τίν παραμονή. Στή Θεσσαλία τό κόψιμο τοῦ χριστόψωμου ἀναλαμβάνει ὁ μεγαλύτερος στήν οἰκογένεια, ὁ παππούς, ὁ ὁποῖος τό σταυρώνει καί τό κόβει μέ τό χέρι γιά νά «μῖν πληγώσει τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ».

Πρωτοχρονιά

Τά ἔθιμα τῆς Πρωτοχρονιάς ἐπιδιώκουν τίν εὐετηρία, τίν καλοχρονιά. Εἶναι κυρίαρχη ἡ ἀντίληψη τῆς νομηνίας, ὅτι δηλαδή κάθε τί πού γίνεται στήν ἀρχή μιᾶς περιόδου γίνεται σέ ὅλη τή διάρκειά της. Πιό συγκεκριμένα, στήν περιοχὴ Ἀργιθέας τῶν θεσσαλικῶν Ἀγρῶφων ἐξέταζαν τόν καλό ἢ ἄσχημο καιρό τῆς Πρωτοχρονιάς, καθώς πίστευαν πῶς ὁ καιρός αὐτός θά ἐπικρατοῦσε γιά τίς ἐπόμενες 40 μέρες. Στά Κανάλια τῆς Καρδίτσας προσέχουν νά μῖν κλάψουν, νά μῖ θυμώσουν, νά μῖ μαλώσουν, γιατί αὐτό θά συμβαίνει ὅλη τή χρονιά. Ἐπίσης δέν δανεῖζουν τί μέρα αὐτή ἀντικείμενα τοῦ σπιτιοῦ, γιατί εἶναι σάν νά διώχνουν τό γούρι ἀπό τό σπίτι τους καί θά τοῦς συμβαίνει ὅλο τόν χρόνο.

Τίν παραμονή τῆς Πρωτοχρονιάς καί ἀνήμερα, σέ πολλές περιοχές τῆς Θεσσαλίας ὑπάρχουν προλήψεις καί πρακτικές πού σχετίζονται μέ τίς ἀρκουδες. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ περίπτωση τῆς Ἀργιθέας ὅπου ἀνήμερα τίν Πρωτοχρονιά εἶχε λιακάδα ἔλεγαν: «Τά ἴλιασε ἡ ἀρκουδα, τά ἀρκουδάκια της, δέν θά ἔχουμε χεμιῶνα βαρῦ». Οἱ Ἀρβανιτόβλαχοι στό Ἀργυροπούλι

έλεγαν πώς κάθε Πρωτοχρονιά γεννάει ή άρκουδά ένα άρκουδάκι. Στόν Πυργετό παραμονή τής Πρωτοχρονιάς οί παππουδες έριχναν στό τζάκι ένα χοντρό κούτσουρο «γιά νά κατέβει ή άρκουδά νά γεννήσει καί νά ζεσταθεί ό Χριστός». Στά Κανάλια τής Καρδίτσας τά ξημερώματα τής Πρωτοχρονιάς πρίν νά άνατείλει ό ήλιος, ή μητέρα θά λούσει τά παιδιά τής προτου ή άρκουδά λούσει τά άρκουδόπλα της.

Η έννοια τής πρόβλεψης του μέλλοντος είναι ένα μεγάλο ζητούμενο στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου. Ό φόβος γι' αυτό πού έπιφυλάσσει ή προσωπική καί οικογενειακή ζωή, γιά τίς έπιπτώσεις του χρόνου, των εποχών, του καιρού όδηγούν σε μιά σειρά από πράξεις καί ένέργειες, πού βασίζονται σε έδραιωμένες αντίληψεις γιά τους παράγοντες, πού παίζουν τόν καθοριστικό ρόλο. Τό σημάδι, τό γούρι (καλός οίωνός), πού είναι σημεία άναφοράς γιά τήν πρώτη μέρα του χρόνου, ουσιαστικά άποτελούν τίς προσπάθειες νά μαντέψουν οί άνθρωποι μέ διάφορα μέσα καί τρόπους τό μέλλον, άμεσα ή μακροπρόθεσμα.

Τό κέρασμα τής βρύσης – Τό άμίλπο νερό

Έθιμο αντίστοιχο μέ τό τάισμα τής βρύσης πού περιγράφηκε κατά τήν άναφορά στά χριστουγεννιάτικα έθιμα. Στην περιοχή τής Θεσσαλίας οί Καραγκούνες κυρίως πήγαιναν στή βρύση καί τήν άλειφαν μέ λίπα, έριχναν νομίσματα, καλαμπόκι καί στάρι καί εύχονταν: «όπως τρέχει τό νερό, έτσι νά τρέχουν καί τά καλά στό σπίτι, έτσι νά τρέχει καί τό βίός». Μέ βούτυρο καί μέλι καί μέ τίς άνάλογες εύχές άλειφαν τίς βρύσες οί γυναίκες καί στην περιοχή των Άγράφων. Μάλιστα γιά τήν καλή σοδειά έφερναν καί όσπρια καί φρόντιζαν νά πάνε από τίς πρώτες, γιατί κατά τήν παράδοση ή πρώτη ήταν καί ή πιό τυχερή.

Στή Μαγνησία τά κορίτσια του χωριού θά πάνε καί θά προσφέρουν στή βρύση μέ τά τρεχούμενα νερά τής γειτονιάς τους, διάφορα γλυκά καί λογις-λογις καλούδια, σποράκια αλλά καί κέρατα γιά νά καλοπιάσουν τό στοιχείο του νερού. Τά χαράματα καί πρίν από τό ξημέρωμα τά ίδια κορίτσια θά πάνε πάλι στή βρύση τής γειτονιάς τους μέ τό τρεχούμενο νερό καί θά κουβαλήσουν από τήν ίδια βρύση τό «άμίλπο νερό» μέ τό όποιο θά ραντίσουν τό σπίτι τους λέγοντας τήν εύχή «όπως τρέχει τό νερό, νά τρέχει καί τό βίός, στό σπιτάκι στό χωριό...».

Τό άμίλπο νερό έπαιρναν μέ γκιούμια (μεταλλικά ύδροδοχεία) από τήν βρύση του χωριού καί οί Βλάχες από τήν Τρυγόνα Καλαμπάκας. Άποτελεί μιά

ἐξίλαστήρια προσφορά πρὸς τὸ πνεῦμα πού θεωρεῖται ὅτι κατοικεῖ στὰ νερά.

Τά Πρωτακούσματα καί τά Πρωταντικρίσματα – Τό Ποδαρικό

Ἀνήμερα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ἀπὸ τὸ χάρισμα ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται σπὶ δεισιδαιμονική ἀναμονή νά πρωτακούσει ἢ νά πρωταντικρίσει κάτι εὐόιο. Πρωτακούσματα καί Πρωταντικρίσματα εἶναι τὰ βασικά στοιχεῖα τῆς ἀγωνιώδους μαντικῆς τοῦ πρωινοῦ τῆς Πρωτοχρονιάς.

Μεγάλη βία δίνεται στό καλό ποδαρικό, στόν πρῶτο ἄνθρωπο πού θά ὑποδεχτεῖ ἕνα σπιτικό σπὶν ἀρχὴ τοῦ χρόνου, καθὼς αὐτό θά τοὺς φέρει καλοτυχία. Οἱ καλορίζικοι ἢ καλόμοιροι, συνήθως τὰ μικρὰ παιδιά, προσκαλοῦνται νά μποῦν πρῶτοι καί μέ τὸ δεξιὸ πόδι τὸ πρῶτὸ τῆς ἀρχιχρονιάς, τὴν 1η Ἰανουαρίου, καθὼς ἔχουν «καλό ποδαρικό» καί ἔτσι ἡ οἰκογένεια ἀπαλλάσσεται ἀπὸ κάθε ἀσθένεια καί κακό, «δέν τὴν πᾶν' ἀρρώστια». Ἡ νοικοκυρά δίνει σέ αὐτόν πού κάνει ποδαρικό γλυκό, δῶρο καί χρήματα.

Στὸν Πυργετὸ «τὸν στραβὸ καί τὸν βουμπιριασμένον» δέν τὸν ἔβαζαν μέσα, προτιμῶντας κυρίως μικρὰ παιδιά πού ἦταν ἄκακα καί ἀγνά.

Στὰ Ἄγραφα, ἀπὸ τὴν παραμονὴν λένε σέ κάποιον δικὸν τοῦ ἄνθρωπο πού τὸν θεωροῦν καλότυχο νά τοὺς κάνει ποδαρικό. Κατὰ τὴν εἴσοδο τὸν βάζουν νά πατίσει ἕνα σίδερο γιὰ νά εἶναι ὅλοι σιδερένιοι καί γεροί. Μερικοὶ φέρνουν μαζί τοὺς μᾶ πέτρα καί λένε: «Ὅπως εἶναι γερὴ τούτη ἡ πέτρα, ἔτσι γεροὶ νά εἶναι ὅλοι στό σπίτι.» Ἡ νοικοκυρά φιλεῖ αὐτόν πού κάνει ποδαρικό, τοῦ δίνει γλυκό κυδῶνι καί μῆλα ἢ καρύδια, ὅλα μέ συμβολικὸ χαρακτῆρα γιὰ ἀφθονία, εὐημερία καί καλοτυχία.

Στὴ Σκόπελο τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς τὴν ὀνομάζουν «κλειδοχρονιά», δηλαδὴ αὐτὸ πού σπὶν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα ὀνομάζουν «ποδαρικό», ὥστε νά ἔχει τὸ σπιτικό τοὺς ὅλο τὸν χρόνο ὑγεία, χαρὰ καί ἀγάπη.

Ἡ Ἐμπυροσκοπία

Τὸ βράδιν τῆς Πρωτοχρονιάς ρίχνουν πάνω σπὶν καυτὴ πλάκα τῆς πυροστιάς τοῦ τζακιοῦ κόκκους σιταριοῦ ἢ χλωρὰ φύλλα ἐλιάς, δάφνης ἢ καρυδιᾶς καί ἀπὸ τὸ πῆδημα τῶν κόκκων ἢ τὸν τρόπο μέ τὸν ὅποιον καίγονται συμπεραίνουν, ἂν ἕνα ἄτομο θά εἶναι ὑγιές κατὰ τὴ διάρκεια τῆς χρονιάς, θά ἀρρωστήσει ἢ θά ξενιτευτεῖ. Τοὺς κόκκους μετὰ τοὺς ρίχνουν σπὶ βρύση τοῦ χωριοῦ ἢ στό πηγάδι. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ τὸ ἔκαναν στὰ χωριά τῆς Ἁγίας (Ἀνατολὴ).

Στὴν Κρασιά Ἐλασσῶνος πρὶν ἀπὸ τὸ Πρωτοχρονιάτικο δεῖπνο τῆς οἰκογένειας ὁ πατέρας ἢ ἡ μάνα μάζευαν σπυριά σιταριοῦ ἀπὸ τὰ παχινὰ τῶν ζώων, τὰ ὁποῖα ἕνα-ἕνα ἔριχναν στὴν φωτιά, ἀφοῦ τὰ ὀνομάτιζαν γιὰ κάθε μέλος τῆς οἰκογένειας, καὶ ἀνάλογα μὲ τὸν τρόπο πού τινάζονταν ἢ φούσκωναν πρὸς κάποια διεύθυνση, ἐξέταζαν τὴν πορεία τῆς ὑγείας καὶ τὴν προκοπή ὄλων. Τὰ σπυριά τὰ ἔπαιρναν ἀπὸ τὰ παχινὰ, γιὰτὶ ἀφοῦ ὁ Χριστὸς γεννήθηκε σὲ παχὶ καὶ τὸ σιτάρι αὐτὸ θὰ φανέρωνε πραγματικά τὴν τύχη τοῦ καθενός.

Στὸν Πυργετὸ ἡ μάνα ἔπαιρνε ἕνα σπῶρο σιτάρι, τὸ ὀνομάτιζε καὶ τὸ πετοῦσε στὴν φωτιά. Ἄν ὁ κόκκος ἔσκαζε καὶ πετιόταν πρὸς τὰ ἔξω, τότε θὰ ἦταν γερὴ καὶ καλὴ χρονιά. Ἄν πάλι πήγαινε πρὸς τὰ ἔξω, τότε δὲν θὰ πήγαινε καλὰ.

Τὸ σπάσιμο τοῦ ροδιοῦ

Τὸ πρῶι τῆς Πρωτοχρονιάς, ἡ οἰκογένεια πηγαίνει στὴν ἐκκλησία γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τὴ Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ νὰ ὑποδεχτοῦν τὸν νέο χρόνο, καλὸ κι εὐλογημένο. Στὴν ἐπιστροφή, ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ ἔχει στὴν τσέπη του ἕνα λειτουργημένο ρόδι, κάνει ποδαρικό καὶ σπᾶει τὸ ρόδι πίσω του.

Αὐτὸ γινόταν καθὼς πίστευαν πὼς ἡ δύναμη τοῦ ροδιοῦ κρυβόταν στὰ πολλὰ σπῶρια του, σύμβολα ἀφθονίας καὶ γονιμότητας, ἀλλὰ καὶ στὸ πορφυρὸ χρῶμα του (χρῶμα πού φέρνει καλὴ τύχη).

Καὶ στὴ Θεσσαλία, τὸ γούρι τῆς ἡμέρας ἦταν τὸ ρόδι. Σὲ κάθε σπίτι κρέμονταν σὲ περίοπτη θέση ρόδια. Ὁ νοικοκύρης ἔπαιρνε ἕνα καὶ τὸ πετοῦσε μὲ δύναμη στὴν αὐλή. Αὐτὸ ἔσκαγε. Ἔτσι ἀφθονα νὰ εἶναι τὰ ἀγαθὰ του σπιτιοῦ καὶ οἱ σοδεῖές ὅπως τὰ σπῶρια τοῦ ροδιοῦ. Ἄλλοι τὸ πατοῦσαν καὶ τὸ ἔσπαγαν μὲ τὸ πόδι καὶ οἱ πιὸ χειροδύναμοι μὲ τὴ γροθιά.

Ἡ βασιλόπιτα

Τὸ ἔθιμο τῆς βασιλόπιτας ὑπάρχει σὲ ὅλο τὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Οἱ ἐορταστικοὶ ἄρτοι (εὐετηριακὴ προσφορά) γίνονταν κατὰ τὶς ἀρχαῖες ἑλληνικὲς γιορτές, ὅπως καὶ τὰ μελιγμάτα, οἱ ἐξευμενιστικὲς προσφορὲς πρὸς τοὺς νεκροὺς καὶ τὰ ἐπίφοβα πνεύματα.

Τὸ κόψιμο τῆς πίτας γίνεται γιὰ τὴν καλοχρονιά, γιὰ τὴν καλοτυχία καὶ γιὰ τὴν εὐλογία τοῦ Ἁγίου Βασιλείου.

Ὑπάρχουν ἰδιαιτέρως παραδόσεις, λόγιας προέλευσης, ὅπως ἡ σχετικὴ μὲ

τόν Ἅγιο Βασίλειο. Ὄταν ὁ Ἅγιος Βασίλειος ἦταν Ἐπίσκοπος στήν Καισάρεια, ὁ τότε ἑπαρχος τῆς Καππαδοκίας πῆγε νά εἰσπράξει φόρους. Οἱ φοβισμένοι κάτοικοι ἀκολουθώντας τήν προτροπή τοῦ Ἁγίου μάζεψαν ὅ,τι πολύτιμο εἶχαν καί βγήκαν μέ τόν δεσπότη τους νά προῦπαντήσουν τόν ἑπαρχο. Ὁ Ἅγιος Βασίλειος μέ τήν πειθῶ του καί τήν ἐμφάνισί του ἔπεισε τόν ἑπαρχο νά μὴν πάρει τὰ τιμαλφῆ τῶν κατοίκων. Ἔτσι ἀνέκυψε τό πρόβλημα τῆς ἐπιστροφῆς τῶν δώρων στούς ιδιοκτῆτες τους. Ὁ Ἅγιος σκέφτηκε καί προέτρεψε τούς κατοίκους νά παρασκευάσουν μικρές πίτες καί ἔβαλε μέσα σέ κάθε μιὰ ἓνα ἀντικείμενο. Μέ θαυματουργό τρόπο καθένας πῆρε ὅ,τι εἶχε προσφέρει. Ἀπό τότε στή γιορτή τοῦ Ἁγίου φτιάχνουμε πίτες καί βάζουμε μέσα νομίσματα. Ἡ παράδοση αὐτή ἀγαπήθηκε πολύ ἀπό τούς πληθυσμούς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὅπου ὁ Ἅγιος ἦταν ιδιαίτερα οἰκεῖος.

Ἡ σπιτική βασιλόπιτα ἐτοιμάζεται εἴτε ὡς ψωμί στήν ἀγροτική παράδοση, εἴτε ὡς γλύκισμα στήν ἀστική παράδοση.

Ἡ βασιλόπιτα στή Θεσσαλία εἶναι τυρόπιτα ἢ κρεατόπιτα μέ φύλλα, ἐνῶ στούς πρόσφυγες ἀπό τήν Μικρά Ἀσία γλύκισμα ἢ γλυκό ψωμί ζυμωμένο μέ διάφορα μυρωδικά. Οἱ Σαρακατσάνοι σέ κάποιες περιπτώσεις ἔφτιαχναν τήν πίτα τό πρωί τῆς παραμονῆς, ἀνακατεύοντας μέσα στό ζυμάρι γάλα, βούτυρο καί μέλι ἢ ζάχαρη γιά νά πάει καλά ἡ χροιά.

Στή Θεσσαλία ἡ βασιλόπιτα μέ τό φύλλο ἀποτελοῦσε τό κυρίως φαγητό τῆς οἰκογένειας στό πρωτοχρονιάτικο τραπέζι. Μέσα στή βασιλόπιτα ἔβαζαν μέσα ἓνα κέρμα καί ἄλλα «σημάδια», ὅπως κλῆμα, τριφύλλι, καλαμπόκι, σιτάρι, φασόλι καί ἄχυρο, σύμβολα τῆς κύριας ἀσχολίας τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας.

Πιό συγκεκριμένα, στήν Κρανιά Ἐλασσῶνος, ἐκτός ἀπό τόν παρᾶ, ἔβαζαν ἓνα κομμάτι ἄχυρο, ἓνα φύλλο ἀπό πουρνάρι καί μιὰ φούρκα. Ὅποιος ἔβρισκε τόν παρᾶ, θά τόν «ἔτρεχαν» ὅλο το χρόνο τά χρήματα, ὅποιος τό ἄχυρο θά γινόταν ζευγίτης, ὅποιος τό πουρναρόφυλλο τσομπάνος καί ὅποιος ἔβρισκε τί φούρκα θά γινόταν κираτζίς (ἀγωγιάτης).

Ἴδια σημάδια ἔβαζαν καί στήν περιοχὴ τῆς Ἀργιθέας τῶν θεσσαλικῶν Ἀγράφων.

Στόν Ἀμπελῶνα Λάρισας, μέσα στήν πίτα ἔβαζαν ἐπιπλέον καί ἓνα ξυλαράκι ἀπό κλῆμα ἀμπελιοῦ γιά τὰ ἀμπέλια καί ἓνα σπιρτόξυλο γιά τό σπιτί. Ὅποιος ἔβρισκε τό φλουρί ἔπρεπε νά ἀνάψει κερί στήν Παναγίτσα. Στόν Πυργετό, ἐκτός ἀπό τὰ κοινά σημάδια παλιότερα ἔμπαιναν καί φασόλια, ρεβίθια, καλαμπόκια καί κομμάτι ἀπό μουριά πού συμβόλιζαν τόν μεταξοσκώληκα.

Τό νόμισμα αυτό πού βρίσκεται από τόν τυχερό ἐκτός από τήν μαντική σκοπιμότητά του ἔχει καί μαγική, ἀκόμη καί θρησκευτική. Τό ἀσημένιο ἤ χρυσό καί γενικά στυλινό χρῶμα του εἶναι ἀντιβασκάνιο. Ἡ δύναμή του ἀπό τό ψωμί, πού μαζί του ζυμώθηκε καί ψήθηκε, εἶναι γονιμική γιά τά κτίματα τοῦ σπιτιοῦ. Ὁ σταυρός του, ἂν εἶναι κωνσταντιναῖο, εἶναι θεϊκή προστασία, γι' αὐτό καί τό φυλάνε κοντά στίς εἰκόνες. Τό πιό σπουδαῖο εἶναι πῶς φέρνει καλή τύχη σέ ὅποιον τό κερδίζει καί τό ἔχει πάνω του.

Παρόμοιο ρόλο ἔχουν καί τά γεωργικά καί ποιμενικά σύμβολα πού βάζουν μέσα στήν πίτα, ἀλλά καί ὅλη ἡ πίτα πού φέρνει εὐλογία καί καλοτυχία. Μέ τά κομμάτια πού ὀνοματίζονται γιά τόν Χριστό, τήν Παναγία καί τόν Ἅγιο Βασίλη, ἡ πίτα θεωρεῖται ἁγιασμένη. Ἀπό τήν βασιλόπιτα ταῖζουν τά ζῶα τους γιά νά εἶναι γερά καί ἀποδοτικά, ἐνῶ οἱ γεωργοί τί ρίχνουν στά χωράφια τους γιά νά καρπίσουν. Σέ κάποιες περιοχές οἱ ἀνύπαντρες γυναῖκες βάζουν κάτω ἀπό τό μαξιλάρι τούς κομμάτι ἀπό τί βασιλόπιτα γιά νά ὀνειρευτοῦν τόν γαμπρό.

Τό κόψιμο τῆς πίτας ἀποτελεῖ τελετουργική διαδικασία γιά τήν οἰκογένεια.

Τό μεσημέρι ὁ νοικοκύρης, ἢ ὁ μεγαλύτερος τῆς οἰκογένειας ἔκοβε τί βασιλόπιτα μέ τήν καθιερωμένη σειρά. Ἀφοῦ τί γύριζε τρεῖς φορές, τί σταύρωνε καί μέ κυκλική φορά πρὸς τά δεξιά, ἔκοβε πρῶτα το κομμάτι τοῦ Χριστοῦ, δεύτερο τῆς Παναγίας, τρίτο τοῦ Ἁγίου Βασίλη. Ἀκολουθοῦσαν τά μέλη τῆς οἰκογένειας, πού εἶχαν μερίδιο, κατὰ σειρά ἡλικίας, καθὼς καί οἱ ξενιτεμένοι, οἱ φιλοξενοῦμενοι, τό σπίτι, οἱ φτωχοὶ κ.λπ. Ὅταν ἔπαιρνε τό κομμάτι του τό παιδί, φιλοῦσε τό χέρι τοῦ γονέα.

Στό ἀστικό πλαίσιο τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἡ πίτα εἶναι γλύκισμα.

Τά Ρουγκατσάρια

Ἕνα σημαντικό ἔθιμο τῆς Πρωτοχρονιάς ἦταν τά ρουγκατσάρια (στά θεσσαλικά λουγκατσάρια), πού γύριζαν ἀπό σπίτι σέ σπίτι καί ἀπό χωριό σέ χωριό χορεύοντας καί τραγουδώντας τόν Ἅϊ-Βασίλη καί ἄλλα εὐχαιτικά καί ἐπαινετικά τραγούδια. Μέ τά ρουγκατσάρια δέν γινόταν, παρὰ μιά ἀναπαράσταση καί ἓνας συμβολισμός τοῦ θανάτου καί τῆς ζωῆς, τῆς Ἀνάστασης καί τοῦ ξυπνήματος τῆς φύσης ἀπό τί χειμωνιάτικη νάρκη, τό διώξιμο τοῦ παλιοῦ ἀπ' τόν καινούργιο χρόνο.

Σέ ὀρισμένα χωριά τῆς περιοχῆς τῆς Καρδίτσας, διατηρεῖται τό ἔθιμο μέ τά ρουγκατσάρια ἢ ρουγκατσάρια. Αὐτά ἀποτελοῦνταν ἀπό μιά ὁμάδα νέων πού ἀπό τί δεύτερη μέρα τῆς Πρωτοχρονιάς ὡς τά Φῶτα γύριζαν ἀπό σπίτι σέ

σπίτι, σκορπώντας φόβο στους μικρούς και γέλιο στους μεγαλύτερους. Στο μπουλούκι των ρουγκατσαράων απαραίτητα υπήρχαν ένας γαμπρός και μία νύφη που συμβόλιζαν τί γονιμότητα. Τήν ίδια περίοδο ἔθιμα μέ παρόμοιες μεταμφιέσεις γίνονταν καί στήν Ἀργιθέα τῶν θεσσαλικῶν Ἀγραύφων, ὅπως ἐπίσης καί στά χωριά τοῦ κάτω Ὀλύμπου.

Στήν περιοχή τῆς Ἐλασσόνας (Λιβάδι) τό ἔθιμο πού συναντάει κάποιος τήν περίοδο τῆς Πρωτοχρονιάς εἶναι τά «Μπαμπαλιούρια». Ἄνδρες μέ μάσκες ζῶων, κρεμασμένα κουδούνια, ἀλλά καί μέ ἰδιόρρυθμες στολές ἐκείνη τήν περίοδο τριγυρίζουν στά χωριά γιά νά μοιράσουν εὐχές καί τό μήνυμα τῆς νέας χρονιάς.

Στήν Κρανιά Ἐλασσῶνος τό ἔθιμο ἦταν τά μπαμπαλιούρια μέ τούς κουδουνάδες, ὅπου τα πρῶτα συγκροτοῦνταν ἀπό νέους ντυμένους μέ φουστάνες πού πήγαιναν σέ μπουλούκια, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι ἦταν οἱ γελωτοποιοί κάθε ὀμάδας πού εἶχαν μαυρισμένα πρόσωπα μέ καπνιά, κουδούνια κρεμασμένα στή μέση, ἕνα ξύλο κρανιάς στό χέρι τάχα γιά νά φοβερίζουν τά παιδιά.

Στόν Πυργετό τό ἔθιμο δρώμενο πού σχετίζεται μέ τί μεταμφίεση εἶναι οἱ ἀράπηδες πού χόρευαν τήν Πρωτοχρονιά καί ἀνήμερα τῶν Φώτων τό γαϊτανάκι. Οὐσιαστικά, πρόκειται γιά μιὰ ὀμάδα δώδεκα νεαρῶν μέ διάφορους ρόλους, μεταξύ τῶν ὁποίων νύφες καί γαμπροί, ὁ καπετάνιος καί οἱ ἀράπηδες, πού ἦταν ντυμένοι στά μαῦρα μέ προβιές καί εἶχαν τό πρόσωπο σκεπασμένο μέ δέσμα ἀπό κατσίκι.

Ἐνα ἔθιμο πού κρατάει τίς ρίζες του στήν Ἀνατολική Ρωμυλία καί σχετίζεται μέ τήν ἀνταλλαγί τῶν εὐχῶν γιά καλή χρονιά εἶναι τό ἔθιμο τῆς καμίλας. Τό βράδυ τῆς παραμονῆς τῆς Πρωτοχρονιάς περνοῦσε ἡ καμίλα ἀπό τό σπίτι καί τραγουδοῦσαν. Ὅλοι οἱ νοικοκυραῖοι ἄνοιγαν τήν πόρτα τους καί κάπνι τούς ἔδιναν. Κύρια πρόσωπα ἦταν ὁ ντιβιτζής-καμπλιέρης καί ἡ καμίλα. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ἦταν μεταμφιεσμένοι σέ διάφορα ζῶα.

Στό Μεγάλο Μοναστήρι τῆς Λάρισας, οἱ ντιβιτζήδες ντύνονται μέ προβιές καί φοροῦν στό κεφάλι τό καούκι πού εἶναι καπέλο καί μάσκα μαζί, εἶναι φτιαγμένο ἀπό «κιτσιά» (ἀρνίσιο μαλλί), στολισμένο μέ καθρεφτάκια (γιά τόν ξορκισμό τῶν πνευμάτων) καί πολύχρωμες κορδέλες. Στή μέση καί τά πόδια φοροῦν μικρά κουδουνάκια πού δημιουργοῦν θόρυβο ὅταν χορεύουν ἢ τσακώνονται. Στά χέρια κρατοῦν τό «τοπούζ» (ξύλινο ρόπαλο), τό ὁποῖο χτυποῦνε στό ἔδαφος κάτω ἐκβιάζοντας, κατά κάποιον τρόπο, τί γονιμότητα τῆς γῆς. Ἡ καμίλα εἶναι μιὰ ξύλινη κατασκευή σκεπασμένη μέ «τσόλι» (ύφαντό ἀπό τραγίσιο μαλλί), μέ ἕναν μακρόστενο λαμό ἀπό προβιά, ὅπως

καί τό κεφάλι της, μέ κρεμασμένα πολλά μεγάλα μπρούτζινα κουδούνια (τούτσα). Ὁ θόρυβος τῶν κουδουνιῶν, καθῶς ἡ καμίλα κουνιέται, συντελεῖ στό ξύπνημα τῆς φύσης ἀπό τή χειμωνιάτικη νάρκη.

Τά κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιάς

Τά κάλαντα πού τραγουδᾶνε σήμερα στίς πόλεις καί τά χωριά καί ἀρχίζουν μονότονα μέ τό «καλὴν ἐσπέραν ἄρχοντες» καί «ἀρχιμηνία καί ἀρχιχρονιά» Ὁ καλαντάρης στόν παραδοσιακό πολιτισμό ἔπρεπε νά εἶχε ἔμφυτό το στοιχείο τοῦ αὐθορμητισμοῦ, τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ, τῆς στιχοπλοκίας καί τῆς μουσικότητας. Αὐτά τόν καθιστοῦσαν ξεχωριστό ἀπέναντι στοὺς ἄλλους, ἀλλά καί ἐπιθυμητό, ὥστε νά ἀνοίξει κανεῖς τό σπίτι του καί νά ἀκούσει τά κάλαντα. Στὴν πατρίδα μας τά κάλαντα, τά τραγούδια τοῦ «ἀγερμού» ἀνθισαν τὴν ἴδια ἐποχή, πού ἄρχισε νά ἀνθεῖ καί τό δημοτικὸ τραγούδι.

Ὅταν στὴν Ἑλλάδα τά Χριστούγεννα γιορτάζονταν χωρὶς νά ἀνακατεῦνται μέ τά γενικότερα ἔθιμα τοῦ νέου χρόνου, ὁ Ἅγιος Βασίλης ἦταν μεταξύ τοῦ πραγματικοῦ Ἱεράρχη τῆς Καισαρείας καί ἑνός προσώπου συμβολικοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πού ξεκινοῦσε ἀπὸ τὰ βάρη τῆς Ἑλληνικῆς Ἀσίας, καί ἔφτανε τὴν ἴδια μέρα σέ ὅλα τα πλάτη, ἀπὸ τὸν Πόντο ὡς τὴν Ἑπτάνησο καί ἀπὸ τὴν Ἥπειρο ἕως τὴν Κύπρο. Ξεκινοῦσε σάν μεσαιωνικὸς πεζοπόρος, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα μέ τό ραβδί στό χέρι, καί περνοῦσε ἀπὸ τοὺς διάφορους τόπους, καλόβολος πάντα καί ὀμιλητικὸς. Ἐκεῖνο πού ἔφερνε στοὺς ἀνθρώπους ἦταν ὄχι δῶρα ἀλλὰ καλὴ τύχη ἰδιαίτερα καί τὴν ἱερατικὴ εὐλογία του. Τό μόνο κάπως συγκεκριμένο ἦταν τό μαγικὸ ραβδί του, ἀπὸ ὅπου μέ θαυμαστὸ τρόπο βλάσταναν ἢ ζωντάνευαν κλαδιά καί πέρδικες.

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ πὼς στὴν λαϊκὴ ἀντίληψη ὁ Μέγας Βασίλειος ἦταν ἓνας ἀνθρώπινος ἅγιος, καθόλου συναξαρικός, πού περιπατεῖ ἀνάμεσά μας, καί ζεῖ σάν ταξιδιάρης ἢ σάν γεωργὸς μέ τό ἀλέτρι του, σάν ἐπισκέπτης μέ καλὸ ποδαρικό ἢ σάν μάντης καί κουβαλητῆς τῆς Τύχης.

Τά Ἑλληνικά κάλαντα σέ διάφορες παραλλαγές κατὰ τόπους μᾶς δίνουν τὴ μορφὴ καί τὴν παρουσίαν τοῦ δικοῦ μας Ἁγίου Βασίλη. Παραλλαγές ὁμως παρουσιάζουν καί τά ἀγιοβασιλιάτικα κάλαντα ὡς πρὸς τὴν περιγραφὴ τοῦ ἁγίου πού ἐγκωμάζουν. Φαίνεται ὅτι στὰ βυζαντινά χρόνια ἦταν περισσότερο θρησκευτικὰ, καί ἐπαινοῦσαν τὸν Ἅγιο Βασίλη σάν πραγματικὸ ἱεράρχη, ἐξιστορώντας τὴν ἀντίστασή του τότε στίς ἀξιώσεις τοῦ παραβάτη Ἰουλιανοῦ. Ὑστερα πέρασαν στὴ γνωστὴ σκηνὴ τοῦ γραμματισμένου Ἁγίου Βασίλη, πού ἔρχεται ἀπὸ τὴν Καισαρεία, καί στό τέλος ξέχασαν τὴν ιδιότητα καί τὴν

πατρίδα του καί τόν ἔκαμαν ἀπλό ζευγολάτη, πού τόν συνάντησε στή γῆ ὁ Χριστός, ὅταν κατέβηκε γιά εὐλογητική περιοδεία.

Μέ τέτοια λοιπόν ἐμφάνιση καί παρουσία γνώριζαν τόν πρωτοχρονιάτικο Ἄν Βασίλη οἱ Ἑλληνικές γενεές. Δέν ἔφερε τίποτα ὁ Ἅγιος Βασίλης. Ἀντίθετα, λές καί ζητοῦσαν τίν εὐλογία του, μέ τό νά μοιράζουν ἀπό δική τους πρόθεσι οἱ ἄνθρωποι δῶρα καί λεφτά.

Οἱ Βλάχοι στήν Τρυγόνα Καλαμπάκας τραγουδοῦσαν τίν ἐξῆς παραλλαγή στά κάλαντα:

*Ἅγιος Βασίλης ἔρχεται, Γενάρης ξημερώνει,
- Βασίλη μ', ποῦθεν ἔρχεσαι καί ποῦθεν κατεβαίνεις;
- Ἐγώ ἀπ' τή μάνα μ' ἔρχομαι καί στό σχολεῖο πηγαίνω.
- Βασίλη, ἄν ξέρεις γράμματα πές μας τίν ἀλφαβῆτα
κι ἡ πατερίτσα ἦταν χλωρή κι ἀπόλυσε κλωνάρια.
Κλωνάρια, χρυσοκλώναρα κι ἀργυρά εἶν' τά φύλλα
καί κάτω στή ριζούλα του μιά κρυσταλένια βρύση.
Κατέβηκε ἕνας πέρδικας νά πιεῖ κρύο νεράκι.
Παίρνει νερό στά νύχια του καί χιόνι στά φτερά του,
δροσίξει τόν ἀφέντη του, δροσίξει τίν κυρά του.
Νά ζῆστε, παλληκάρια μου, νά ποῦμε καί τοῦ χρόνου!*

Στό Δροσερό της Πύλης Τρικάλων τά ἀγόρια μέρες πρὶν ἀπό τίν Πρωτοχρονιά ἐτοίμαζαν μιά σούβλα περίπου ἑνός μέτρου ἀπό ξύλο κυδωνιάς μέ αἰχμηρή ἄκρη. Τό ἀπόγευμα τῆς 30ῆς Δεκέμβρη ὁμάδες ἀγοριῶν χτυποῦσαν κουδούνια πού εἶχαν πάρει ἀπό τό κοπάδι προειδοποιώντας τούς κατοίκους γιά τίν ἐπόμενη μέρα πού θά ἔλεγαν τόν Ἄγιοβασίλη. Τό ξημέρωμα τῆς παραμονῆς παρέες ἀγοριῶν τραγουδοῦσαν στά σπίτια «Ἅγιος Βασίλης ἔρχιτι, Γιουνάρης ξημρών' κ.ο.κ.». Οἱ νοικοκυρές ὡς φιλοδώρημα τούς ἔδιναν χοιρινό κρέας πού τό κάρφωναν στή σούφλα.

Στήν Κρασιά Ἐλασσῶνος τά πρωτοχρονιάτικα κάλαντα τά τραγουδοῦσαν τά μπαμπαλιούρια χορευόντας, ἐνῶ στή συνέχεια ὁ χορός διαλυόταν καί ἀνά ὁμάδες πῆγαιναν τιμητικά πρῶτα στόν παπά ταγουδώντας εἰδικά κάλαντα, καί μετά σέ σπίτια μέ παραλλαγές στά κάλαντα γιά τόν εὐκατάστατο, τίν ἀραβωνιασμένη, τό νιόπαντρο ζευγάρι κ.ο.κ.

Οἱ πρόσφυγες ἀπό Ἀνατολική Ρωμυλία ὀνομάζουν τίν παραμονή τῆς Πρωτοχρονιάς Σοῦρβα.

*Σοῦρβα σοῦρβα γιά χαρά
γιά καλή νοικοκυρά.*

*Ὅσες τρύπες στοῦ διρμόν
τόσες θημουნიές σ' ἁλών'.*

Τὴν παραμονὴ τὰ παιδιὰ τραγουδοῦσαν τὰ κάλαντα καὶ γιόρταζαν τὸ ἔθιμο τῆς Τρισιτάλκας. Ἔχοντας ἓνα ξύλο ἀπὸ κλαδί κρानιᾶς, ὡς σύμβολο ὑγείας, στολισμένο μὲ κορδέλες πήγαιναν στὰ σπίτια καὶ χτυποῦσαν στὴν πλάτη τοὺς μεγάλους ἀλλὰ καὶ ὄσους συναντοῦσαν, ἕως καὶ τὰ ζῶα. Ἔτσι, ἀπομάκρυναν τὰ δαιμόνια καὶ οἱ μεγάλοι τοὺς ἔδιναν παράδες. Ὅταν μὲ τὴν Τρισιτάλκα χτυποῦσαν τὴν πλάτη τῶν μεγάλων ἔλεγαν: Τρὶς τρισιτάλκα καὶ τώρα καὶ τοῦ χρόνου! Καὶ πάλι τ' Ἄν Βασίλη!».

Στὸ Λιβᾶδι Ἐλασσῶνος τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιᾶς τὰ παιδιὰ τραγουδοῦν τὰ ἀγιοβασιλιάτικα κάλαντα φωνάζοντας « Σούρβα».

Στὴ Ραψάνη τὰ ἀγόρια ἔβγαιναν γιὰ τὰ λεγόμενα “Σούρβα” τὴν προσπαραμονὴ τοῦ νέου ἔτους καὶ τραγουδοῦσαν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι: “Σουρβα-σουρβα καὶ Ἄν Βασίλης, Θειά δῶ(ς) μ' πεσκέσια!

Στὸν Ἀμπελῶνα Λάρισας τὰ ἀγόρια μόνον ζώνονταν μὲ βαριά κουδούνια, φοβερίζοντας τὰ μικρὰ παιδιὰ ἐνῶ οἱ νοικοκυρὲς καλοῦσαν τὰ παιδιὰ γιὰ ποδαρικό. Τὸ πρῶτο πού πήγαινε τὸ ἔβαζαν νὰ καθίσει κάτω γιὰ νὰ κλωσίσουν οἱ κόττες τους καὶ νὰ κάνουν πουλάκια. Ἀκόμη τὸ ἔβαζαν νὰ σκαλίσει τὴ φωτιά καὶ νὰ πει «Ἐδῶ γαμπρούς, ἐδῶ πλοῦτος, ἐδῶ λεφτά, ἐδῶ ἀρνάκια».

Τὰ Θεοφάνεια – Ὁ Ἁγιασμός τῶν ὑδάτων

Σήμερα εἶν' τὰ Φῶτα κι ὁ φωτισμός...

Τὰ Θεοφάνεια, ἢ Φῶτα, ὅπως κοινὰ τὰ ἀποκαλεῖ ὁ λαός, ἀποτελοῦν τὴ μεγάλην γιορτὴ τοῦ χριστιανισμοῦ, θεότρομη, καθὼς τότε ἀγιάζονται τὰ ὕδατα καὶ φεύγουν τὰ παγανά. Ὁ ἁγιασμός τῶν ὑδάτων γίνεται κατὰ πρῶτον τὴν παραμονὴ τῶν Θεοφανίων στὴν ἐκκλησία καὶ λέγεται πρωταγίαση ἢ φώτιση. Ὁ ἱερέας κατόπιν μὲ τὸν Σταυρὸ καὶ τὴν πρωταγίαση γυρίζει σὲ ὅλα τὰ σπίτια καὶ μὲ ἓνα κλωνί βασιλικοῦ ραντίζει ὅλους τοὺς χώρους τοῦ σπιτιοῦ. Τὴν πρωταγίαση τὴ ρίχνουν καὶ στὴ γῆ καὶ στὰ ζῶα τους οἱ ἄνθρωποι. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο φεύγουν τὰ πονηρὰ πνεύματα καὶ σύμφωνα μὲ τὴ λαϊκὴ δοξασία οἱ καλικάντζαροι ἐπιστρέφουν στὰ ἔγκατα τῆς γῆς γιὰ νὰ ἀρχίσουν νὰ πριονίζουν καὶ πάλι τὸ δέντρο τῆς ζωῆς πού στηρίζει τὴ γῆ.

Κατὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη, τὴ νύχτα τῆς 5ης Ἰανουαρίου ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί, καὶ ὅ,τι ζηπίσεις γίνεται, ἢ θάλασσα γλυκαίνει καὶ πίνεται, οἱ ἄνεμοι βαφτίζονται καὶ ἡμερώνουν, ἀκόμη καὶ τὰ ζῶα μιλοῦν.

Ἡ Ἐκκλησία, ὀδηγώντας σ' αὐτὸ τὸ θαῦμα, ὑπογραμμίζει: «Σήμερον τῶν

υδάτων αγιάζεται ή φύσις». Η «φύσις τῶν υδάτων» αγιάζεται, δηλαδή αποκτᾶ ξανά, μέ τή δύναμη τοῦ σταυροῦ, τόν ἱερό της χαρακτῆρα, πού κατά τή διάρκεια τοῦ χρόνου πού πέρασε, ἀπώλεσε.

Τήν ἔννοια τοῦ καθαροῦ καί τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπό τήν ἐπήρεια τῶν δαμονίων του ἔχει καί ἡ δημιουργία σταυροῦ στό ἀνώφλι τοῦ σπιτιοῦ μέ τά κεριά τῶν Φώτων. Ἀκόμη παίρνουν «καινούργιο» νερό, ἀγιασμένο ἀπό τήν κατάδυση σ' αὐτό τοῦ σταυροῦ καί μέ αὐτό ραντίζουν τό σπίτι, τή γῆ καί τά ζῶα τους. «Ἀγιασμό» κρατοῦν καί στό εἰκονοστάσι τοῦ σπιτιοῦ γιά τίς δύσκολες ὥρες.

Τό νερό σπίν παράδοση εἶναι ζωντανό καί αἰσθάνεται (κοιμᾶται, ξυπνᾶ, τό καλημερίζουμε, εἶναι ἀμίλητο), ἔχει δύναμη ἐξαγνισμοῦ καί καθαροῦ. Ἀπό ἐκεῖ καί ἡ ἰδιαίτερη σημασία τῆς βρύσης ἢ τοῦ πηγαδιοῦ πρὸς τά ὁποῖα ἐκδηλώνεται ὁ ἀπαραίτητος σεβασμός μέ τήν ἐπίσκεψη τῆς νύφης, τήν προμῆθεια νέου ἀμίλητου νεροῦ κατά τήν πρώτη τοῦ ἔτους κ.λπ.

Ὁ μέγας ἀγιασμός, ὁ ὁποῖος γίνεται παντοῦ, ἀποτελεῖ τελετή καθαγιασμοῦ καί ἐξαγνισμοῦ τῶν υδάτων. Μέσα στά παγωμένα συνήθως νερά ρίχνεται ὁ σταυρός καί νέοι βουτοῦν γιά νά τόν πιάσουν, γεγονός πού θεωροῦν ἰδιαίτερα σημαντικό γιά τήν υγεία καί τήν καλή χρονιά. Ἐνα πῖο πολύ φῶς ἀπό τόν ἥλιο τοῦ Γενάρη δημιουργεῖ μιᾶ ἐλπίδα γιά τήν ταχύτερη ἔλευση τῆς ἀνοιχῆς καί τήν ἐξοικείωση μέ τή φύση.

Τήν ἴδια ἡμέρα σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδος γινόταν πλῦσιμο τῶν φορητῶν εἰκόνων σέ λίμνες, ποτάμια ἢ στή θάλασσα, γιά νά καθαριστοῦν.

Τά κάλαντα τῶν Φώτων

Ἔθιμο τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων εἶναι καί οἱ ἀγερομοί τῶν παιδιῶν, τά ὁποῖα γυρίζουν ἀπό σπίτι σέ σπίτι καί τραγουδοῦν:

*Σήμερα τά Φῶτα καί ὁ φωτισμός
Καί χαρά μεγάλη καί ὁ Ἀγιασμός.
Κάτω στόν Ἰορδάνη τόν ποταμό
Κάθεται ἡ κυρά μας ἡ Παναγιά
Καλημέρα, καλησπέρα, Καλή σου μέρα ἀφέντη μέ τήν κυρά.*

Καί τά κάλαντα τῶν Φώτων συναντῶνται μέ κατά τόπους παραλλαγές. Οἱ πρόσφυγες ἀπό Ἀνατολική Ρωμυλία τραγουδοῦν:

*Σήμερα τά φῶτα κι ὁ φωτισμός
Καί χαρά μεγάλη στοῦν ἀφέντη μας.*

*Κάτω στούν Ίουρδάνη τούν πουταμό
Κάθιτι ή κυρά μας ή Δέσποινα
Μέ τά θυματούρια στά δάχτυλα
Καί τούν άγιου Γιάννη παρακαλεϊ
- Άγιέ μου Γιάννη καί Πρόδρομε,
Δύνασαι βαφτίσεις Θεού παιδί;
- Δύναμαι καί θέλω καί προσκυνῶ καί Τόν Κύριό μου παρακαλῶ.*

Στό Δροσερό τοῦ Δήμου Πύλης Τρικάλων τό βράδυ τῆς προπαραμονῆς τῶν Φώτων ὅλοι ἔπρεπε νά λουστοῦν, νά εἶναι καθαροί γιά νά φιλήσουν τόν σταυρό καί τά παιδιά «Γιά νά ποῦν τά Φῶτα». Στόν ὦμο, εἶχε ὁ καθένας τόν τρουβά γιά νά βάζει μέσα τίς «φουτόκλουρες» πού ζύμωναν οἱ γυναῖκες τήν προπαραμονή καί τίς ἔδιναν ὡς φιλοδώρημα μαζί μέ λουκάνικα στούς καλαντιστές.

Οἱ Μεταμφιέσεις τῶν Θεοφανείων

Μέ τά Θεοφάνεια συνδέονται τά φυσιοκρατικά δρώμενα τοῦ Δωδεκαμηέρου, στή Θεσσαλία, τά γνωστά Ρογκάτσια, Ρογκατσάρια, Λιουγκατσάρια, Ἀράπηδες. Πρόκειται γιά ομάδες ἀνδρῶν μεταμφιεσμένων μέ δέσματα ζῶων, μέ μάσκες καί κουδούνια, πού γυρνοῦν στούς δρόμους καί τά σπίτια καί παριστάνουν νύφη, γαμπρό, πεθερά, γατρό, ἀράπη κ.ά., σκορπίζοντας τόν φόβο στά παιδιά καί ἀναπαριστώντας διαδικασία γάμου, θανάτου καί ἀνάστασης κ.ά. Καί οἱ μεταμφιέσεις αὐτές, ὅπως καί ἄλλες τῆς Πρωτοχρονιάς καί τῆς Ἀποκριᾶς, συνδέονται μέ ἀρχέγονα λατρευτικά δρώμενα τῆς ἀρχαιότητος. Τό συγκεκριμένο ἔθιμο, μέ τούς ἐκκωφαντικούς θορύβους τῶν κουδουνιῶν συμβολίζει τόν καθαρισμό καί τήν ἐκδίωξη τῶν δαμονικῶν ὄντων καί τῶν κακοποιῶν στοιχείων τοῦ Δωδεκαμηέρου.

Εἰδικότερα, στό Ζάрко τοῦ Δήμου Φαρκαδόνας τό ἔθιμο αὐτό τό ὀνόμαζαν Καβούκι καί γινόταν στίς 5, 6, καί 7 τοῦ Γενάρη. Τά παλιότερα χρόνια συμμετείχαν ὅσοι ἐπρόκειτο νά πᾶνε φαντάροι ἢ νά παντρευτοῦν. Ὁ «Γκέκας» ἢ «Καβουκάς» διακρινόταν γιά τήν πανύψηλη σκούφια του, τό καβούκι, τό ὁποῖο μετά τήν ἀναπαράσταση τοῦ ἐθίμου καί τούς χορούς τό ἔκαιγαν, συμβολίζοντας τήν ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων ἀπό τόν τουρκικό ζυγό.

Ρογκατσάρια ἢ Ρουγκατσάρια ἐπίσης ἔκαναν καί στά χωριά τῆς Καρδίτσας, ἐνῶ στά Κανάλια τῆς Καρδίτσας οἱ ρογκατσαραῖοι ἢ ρογκατσάρηδες μεταμφιεσμένοι μέ περικεφαλαίες καί κουδούνια ἐπισκέπτονται τά σπίτια,

τραγουδοῦν καί συγκεντρῶνουν χρήματα, λουκάνικα κ.λπ.

Γενικότερα, οἱ Καραγκούνηδες ἔδιναν μεγάλη σημασία στή γιορτή τῶν Θεοφανείων καί μετά ἀπό μεγάλη προετοιμασία τήν παραμονή τά ρογκατσάρια, μέ μάσκες ἀπό χαρτί ἢ προβιά, ζωσιμένοι μέ κουδούνια καί πολύ μεγάλα κυπριά, γυρίζουν στά σπίτια τῶν χωριῶν καί τραγουδοῦν. Κάθε νοικοκύρης προσφέρει τσίπουρο στούς μί μεταμφιεσμένους, ἐνῶ ἡ νοικοκυρά δίνει πορτοκάλι καί γλυκά στούς παντρεμένους καί τά κορίτσια πού τούς συνοδεύουν. Οἱ μασκοφόροι ζητοῦν κατόπιν ἕνα αὐγό «γιά τόν παππού».

Στήν περιοχή τῶν Τρικάλων καί πάλι τά ρουγκάτσια μεταμφιεσμένοι σέ γαμπρό καί νύφη, συμβολίζοντας τίς γονιμοποιές δυνάμεις, χόρευαν, ἐπισκέπτονταν τά σπίτια προκαλώντας πολύ θόρυβο ἀποτροπαικό γιά τά κακά πνεύματα. Στό τέλος τοῦ χοροῦ, ἡ νύφη πετοῦσε ἕνα πορτοκάλι ἢ ρόιδο πρὸς τά πάνω, σύμβολο δύναμης πού εὐνοοῦσε τήν καλή σοδειά τοῦ νοικοκύρη.

Στόν Πυργετό, τό ἴδιο ἐθιμικό δρώμενο τῶν ἀράπιδων τῆς Πρωτοχρονιάς ἐκτελοῦνταν καί τήν παραμονή τῶν Φώτων.

Μέ τό τριήμερο τῶν Φώτων - Ἁϊ-Γιαννοῦ-Ἁγίας Δομννίκης, 6, 7 καί 8 Γενάρη μπαίνομε σ' ἕναν ἄλλο κύκλο τοῦ χρόνου, ἐκεῖνον τῆς Ἀποκριᾶς καί τῆς ἄνοιξης.

Ἡ παρουσίαση τῶν βασικῶν ἐθιμικῶν πρακτικῶν σχετικά μέ τήν περίοδο τοῦ Δωδεκαήμερου μέ ἐνδεικτικές ἀναφορές στά θεσσαλικά ἔθιμα φανερά καταδεικνύει τήν ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου διαχρονικά νά ἀντιμετωπίσει τίς ἀντιξοότητες καί νά ἐξηγήσει τά φυσικά φαινόμενα χωρίς τή συνδρομή τοῦ Θεοῦ ἀλλά καί ἄλλων ὑπερφυσικῶν δυνάμεων. Ἔτσι καταφεύγει στή λατρεία, ἕνα σύνολο ἐνεργειῶν πού στόχο ἔχουν νά τιμήσουν, νά ἐξευμενίσουν καί νά εὐχαριστήσουν τίς ἀγαθοποιούς δυνάμεις. Προσεύχεται στόν Θεό ἢ τούς ἁγίους μέ σκοπό νά ἐξασφαλίσει τή βοήθειά τους ἢ νά τούς εὐχαριστήσει γιά κάποιον καλό.

Διαμορφώνεται λοιπόν ἕνα σύνολο ἐθιμικῶν ἐκδηλώσεων καί πράξεων στόν κύκλο τοῦ χρόνου, μέ χριστιανικό περιεχόμενο ἀλλά καί μέ παγανιστικό (εἰδωλολατρικό) ὑπόστρωμα, πού διαφέρουν ἀπό περιοχί σέ περιοχί καί ἀπό πληθυσμιακή ὁμάδα σέ ἄλλη, ἀλλά καί ἀπό ἐποχή σέ ἐποχή. Καί αὐτά εἶναι τά πολύ ἐνδιαφέροντα ἔθιμα τοῦ λατρευτικοῦ κύκλου, μέσα στά ὁποῖα ξεχωριστή θέση κατέχουν οἱ μεγάλες γιορτές τῆς χριστιανοσύνης, τά Χριστούγεννα, τό Δωδεκαήμερο ἀπό τά Χριστούγεννα ὡς τά Θεοφάνεια ἀλλά καί οἱ πανάρχαιες ἀναπαραστάσεις τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου μέσα ἀπό τά μαγικοθρησκευτικά δρώμενα τοῦ ἐθιμικοῦ κύκλου.

Ένδεικτική βιβλιογραφία

Λουκάτος Δ., *Χριστουγεννιάτικα καί τῶν Γιορτῶν*, ἐκδόσεις Φιλιππότι, Ἀθήνα 1984.

Μέγας Γ.Α., *Ἑλληνικά ἑορταί καί ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας*, Ἀθήνα 1976.

Νταλούκας Π. *Δροσερό-Στεφανοσαῖοι, Ἄπ' τό χθές στό σήμερα*. Πύλη Θρασύβουλος Βογιατζόγλου, 2014.

Ζηλιασκούδη-Καραΐσκου Π., Καραΐσκου Γ., *Ἄπό τό Καβακλί στή Φιλιππούπολη τῆς Λάρισας, Ἱστορία-Λαογραφία*. Λάρισα 2018.

Τόσκα-Καμπά Σ., *Λαογραφικά Ἀργιθέας Θεσσαλικῶν Ἀγράφων*, Ἀθήνα 1981.

Κωνσταντίνου-Καρανίκα Γ., *Τρυγόνα-Τό βλαχοχώρι τῆς ὄρεινῆς Καλαμπάκας-Μνήμες μιᾶς περασμένης ἐποχῆς*, ἐκδόσεις «CONTACT», Ἀθήνα 2008.

Νέστορος-Κυριακίδου Α., *Οἱ Δώδεκα Μῆνες-Τά Λαογραφικά*, ἐκδ. Μαλλιάρης, Ἀθήνα 1986.

Τραγγανίδα-Πετρικη Σ., *Μνήμες μιᾶς ἀλλοτινῆς ζωῆς - Ἀμπελώνας Λάρισας*, Ἀθήνα 2003.

Λάλος Ε., *Κρανιά - Ἐλασσόνας - Ἱστορία - Λαογραφία*. Σύνδεσμος Κρανιωτῶν Ἐλασσόνας Ν. Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1989.

Καββαδίας Γ.Β., *Καραγκούνηδες*. Ἱστορική καί Λαογραφική Ἐταιρεία τῶν Θεσσαλῶν, Ἀθήνα 1980.

Πολιτιστικός Σύλλογος Πυργετοῦ, *Πυργετός Λάρισας, Τεκμήρια Μνήμης*. Ἄφοι Ἄκριτίδη, Θεσσαλονίκη 2013.

Διαδικτυακές πηγές

http://83.212.12.61/default.asp?V_DOC_ID=2323

<https://www.kathimerini.gr/380295/article/politismos/arxeiopolitismoy/apoyh-to-dwdekahmero-twn-xristoygenwn>

Άγισμός τῶν Ὑδάτων, Πηνειός ποταμός, ἀρχές 20οῦ αἰ.,
Ἀρχεῖο Λαογραφικοῦ-Ἱστορικοῦ Μουσείου Λάρισας.

Ἄρατς, Πολιτιστικός Σύλλογος Πυργετοῦ,
Πυργετός Λάρισας. *Τεκμήρια Μνήμης*, σελ. 302.

Γουρουνοχαρά,
Άρχείο Έξωραίστικης-Μορφωτικής Λέσχης
Φιλιππούπολης Λαρίσης.

Γουρουνοχαρά,
Άρχείο Έξωραίστικης-Μορφωτικής Λέσχης Φιλιππούπολης.

Καμίλα, Π. Ζηλιασκούδη-Γ. Καραϊσκού,
Άπό τό Καβακλή στί Φιλιππούπολη, σελ. 200.

Κόλιντα, Πολιτιστικός Σύλλογος Πυργετού,
Πυργετός Λάρισας.
Τεκμήρια Μνήμης, σελ. 296.

Καμπλιέρης, Π. Ζηλιασκούδη-Γ. Καραϊσκού,
Άπό τό Καβακλή στί Φιλιππούπολη, σελ. 199.

ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΜΗΝΥΜΑ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ

Λάρισα, Χριστούγεννα 2019

Πρός
Τόν Ἱερό Κλῆρο καί τόν
Εὐσεβῆ Λαό τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Ἀγαπητοί μου,

Χριστούγεννα σήμερα καί καθώς οἱ καμπάνες τῶν Ναῶν μας εὐαγγελίζονται τό χαρμόσυνο μήνυμα «παντί τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ἡμῖν σήμερον σωτήρ» (Λουκ. 2,10-11), ἡ Ἁγία μας Ἐκκλησία, συνεπῆς στήν τακτική της νά προβληματίζει γιά νά ἀφυπνίζει τόν ἄνθρωπο, παραθέτει ἕνα εὐαγγελικό ἀνάγνωσμα στό ὅποιο δέν παρουσιάζεται τόσο «ὁ τεχθεὶς βασιλεύς» τοῦ κόσμου ὄλου, ἀλλά κυρίως οἱ ἀναζητητές του. Ἡ περικοπή τῆς ἡμέρας στερεῖται χαρακτηριστικῶν στοιχείων τῆς δόξας τῶν Χριστουγέννων, ἀφοῦ ἀπουσιάζουν ἀπό αὐτήν οἱ ἄγγελοι, οἱ ποιμένες, τό σπῆλαιο, ἡ φάτνη. Ἀντίθετα, ὑπάρχουν μὲν ὁ ἀστέρας καί οἱ μάγοι, ἀλλά σέ δευτερεύουσα θέση, καθώς φαίνεται ὡς πρωταγωνιστής ὁ Ἡρώδης καί ἡ μανία του νά ἀναζητᾶ γιά νά βρεῖ «τό παιδίον». Τί θέλει λοιπόν νά μᾶς πεῖ στή μεγάλη Της ἑορτή ἡ Ἐκκλησία μας ὡς βασικό μήνυμα;

Ὅλοι μας προετομαζόμενοι γιά τά Χριστούγεννα, ἔχουμε ὅπωςδήποτε διαβάσει κείμενα, ὄχι μόνον Παλαιοδιαθηκικά, ἀλλά καί ἄλλων λαῶν, τά ὅποια ἀποδεικνύουν τίν προσμονή τοῦ κόσμου γιά τόν Μεσσία. Εἶναι κοινή ἱστορική ἀνάμνησις τῆς ἀνθρωπότητας ἡ ὑπόσχεσις τοῦ Θεοῦ γιά τίν ἀποστολή Σωτήρα καί Λυτρωτῆ. Ἀνά τούς αἰῶνες πολλοί ἦταν ἐκεῖνοι πού πρόσεχαν μίπως στήν ἐποχή τους πραγματωθῶν οἱ σχετικές προφητείες, καί πάντως ὄλοι πρόσμεναν μέ διάφορα συναισθήματα τίν ὑλοποίησις αὐτῆς τῆς ὑπόσχεσις. Ἄν καί πρόσμεναν ὁμως, δέν καταλάβαιναν τί θά ἦταν αὐτός πού θά

έρχόταν από Θεοῦ. Γι' αὐτό καί οἱ μάγοι ἀπό Ἀνατολῶν Τόν προσδιορίζουν ὡς «βασιλέα τῶν Ἰουδαίων», χωρίς ὅμως νά παραξενεύονται ἀπό τί φτώχεια Του ὅταν Τόν συναντοῦν καί τοῦ προσφέρουν τά βασιλικά τους δῶρα, χωρίς νά ἐξετάζουν τί συνέχεια τῆς ζωῆς Του ἢ τόν τρόπο ἐκπλήρωσης τῆς ἀποστολῆς Του. Τόν ἀποδέχονται ὅπως Τόν βλέπουν, Τόν νοιώθουν χωρίς νά Τόν κατανοοῦν, τόν σέβονται, Τόν τιμοῦν, Τόν ὁμολογοῦν καί ἀποχωροῦν.

Παράλληλα μέ αὐτήν τήν ἀναζήτηση, τήν καλοπροαίρετη καί εὐλογημένη, ἐξελίσσεται ἀκόμη μία. Αὐτή τοῦ Ἡρώδη καί τῶν ὀργάνων του. Δέν ἐνεργεῖται καλοδιάθετα, οὔτε ἄδολα. Κυριαρχεῖται ἀπό τόν φόβο καί τήν ἀγωνία. Τό γράφει ἀπερίφραστα τό ἱερό κείμενο: «ἀκούσας ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης ἐταράχθη καί πᾶσα Ἱερουσόλυμα μετ' αὐτοῦ». Μόλις ὁ Ἡρώδης ἀκούσε γιά τόν τεχθέντα βασιλέα τῶν Ἰουδαίων γέμισε ταραχή καί μαζί του ταραχθῆκε ὅλη ἡ πόλις τῶν Ἱεροσολύμων, γιατί γνωρίζοντας τί μοχθηρία τοῦ Ἡρώδη, κατανοοῦσαν τό τί φρικαλεότητες θά ἐπακολουθοῦσαν μέχρι ὁ Ἡρώδης νά νοιώσει ὅτι δέν ἀπειλεῖται. Κι ὅμως, ὅλη αὐτή ἡ ταραχή δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἓνας παραλογισμός. Ὁ ἑβδομηντάρχωνος Ἡρώδης φοβᾶται καί τρέμει ἓνα ἀνυπεράσπιστο νήπιο, τό ὁποῖο γιά νά μπορέσει νά τόν ἀπειλήσει θά πρέπει νά περάσουν χρόνια, μᾶλλον πολύ περισσότερα ἀπό τό ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του! Λογική ὑπάρχει μόνο στόν φόβο ὅλων τῶν ὑπολοίπων, γιατί γνώριζαν ἀπό προηγούμενα περιστατικά τό σκληρό πρόσωπο τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἡρώδη...

Κυρίαρχο πίστευμα πολλῶν εἶναι ὅτι ἡ ἐξουσία ἐξασφαλίζει ὅποιον τήν ἔχει. Ὁ ἐξουσιαστής ἐντέλλεται καί οἱ ὑπόλοιποι ὑπακούουν. Κι ὅμως, τόσο ἡ σημερινή εὐαγγελική περικοπή, ὅσο καί ἡ ἱστορική ἀλήθεια, ἔρχονται νά ἐπιβεβαιώσουν ὅτι ἡ ἐξουσία ὄχι μόνο δέν ἐξασφαλίζει, ἀλλ' ἀντίθετα προκαλεῖ ἀνασφάλειες σέ ὅποιον καί σέ ὅσο μερίδιο τήν κατέχει, ἀκριβῶς γιατί ἔλλοχεύει ὁ φόβος μήπως τήν χάσει. Αὐτό τόν ὀδηγεῖ στήν καχυποψία καί στήν ἐπιστροφή σέ κάθε θεμιτοῦ καί ἀθέμιτοῦ μέσου γιά νά διασφαλίζει τήν κατοχή τῆς ἐξουσίας, γι' αὐτό καί τελικά ὅσοι τήν ἀσκοῦν εὐκόλα κατανοοῦν μισποῖ.

Στό Εὐαγγέλιο τῆς Λειτουργίας τῶν Χριστουγέννων ὅμως τονίζεται κάτι ἄλλο. Ὁ φόβος τοῦ Ἡρώδη δέν προβάλλεται στό πλαίσιο κάποιας κοινωνιολογικῆς προσέγγισης τοῦ ἐξουσιαστικοῦ φαινομένου. Ὁ φόβος τοῦ Ἡρώδη ἀντιδιαστέλλεται πρὸς τήν ἐλπίδα τῶν μάγων, στό πρόσωπο τῶν ὁποίων ἀποτυπώνεται ἡ αἰώνια προσμονή τῆς ἀνθρωπότητας ὅλης. Ὁ φόβος τοῦ Ἡρώδη δέν προκαλεῖται γιατί κάποιος ἀντίπαλος ἐμφανίζεται γιά νά τοῦ πάρει τήν ἐξουσία. Ὁ Ἡρώδης φοβᾶται γιατί κατανοεῖ ὅτι αὐτό τό νεογέννητο νήπιο, περὶ τοῦ ὁποῖου τόσα εἶχε διαβάσει στίς προφητείες, ἔρχεται ἀρνούμε-

νο τήν ἐξουσία του, ἀποδομώντας τή σπουδαιότητά της, χωρίς νά ἐπαναστατεῖ, ἀπλῶς προσανατολίζοντας τόν ἄνθρωπο πρὸς τόν αἰώνιο προορισμό του, ἀνανομηματοδοτώντας τή ζωή του καί προσφέροντας τήν ιδιότητα τοῦ πολίτη τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν.

Μετά τήν ἱστορική ἐμφάνιση αὐτοῦ τοῦ νηπίου, οἱ αὐτοκράτορες καί οἱ βασιλεῖς τοῦ κόσμου χάνουν τή «θεία ιδιότητα» πού ἐπικαλοῦνταν γιά νά νέμονται καί νά ἐπιβάλλουν ὡς «θεοί ἐπὶ γῆς» ἀδιατάρακτα τήν ἐξουσία τους. Οἱ ἄνθρωποι, ἔστω καί σέ μιά μακροπρόθεσμη προοπτική, βρίσκουν τή δύναμη νά σταθοῦν κριτικά καί ἀπέναντι στό ἐξουσιαστικό φαινόμενο σέ ὅλες του τίς διαστάσεις. Ἔχουν πλέον σπάσει τά δεσμά πού περιορίζουν τόν ἄνθρωπο στόν κόσμο αὐτό, καθῶς ἡ προοπτική τῆς αἰωνιότητος στή Θεία Βασιλεία προσφέρει ἕνα νέο πρίσμα θεώρησης τῶν πάντων. Κι αὐτό ὁ «κοσμοκράτωρ τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου» (Εφεσ. 6,12) δέν τό ἀνέχθηκε ποτέ. Ἡ σημερινή εὐαγγελική περικοπή εἶναι μιά προειδοποίηση ὅτι πάντα «οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν» (Μάρκ. 10,42), καταλαμβανόμενοι ἀπό παράλογο φόβο θά διώκουν, εἴτε ἀπροκάλυπτα, εἴτε συγκεκαλυμμένα, ὄχι πλέον τό νήπιο, ἀλλά τήν Ἐκκλησία Του!

Κι ἐμεῖς, χωρίς νά διακατεχόμαστε ἀπό φόβο ἢ μανία καταδίωξης, μέ ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στό Θεῖο σχέδιο γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου καί τή δική μας, πορευόμαστε στήν ἀσφάλεια τῆς Θείας μέριμνας γιά τόν καθένα μας, μέ τήν πεποίθηση ὅτι «μείζων ὁ ἐν ἡμῖν» (Α΄ Ἰω. 4,2). Ἡ Ἐκκλησία εἴκοσι ἕναν αἰῶνες τώρα, πορεύεται, ἀκόμη καί μέσα ἀπό μανιασμένα κύματα ἀπίστευτων κινδύνων καί ἀπειλῶν, καί ἐξέρχεται νικήτρια φθάνοντας πάντα στό λιμάνι τῆς Θείας πρόνοιας. Μέσα σέ τόσο δύσκολες ἱστορικές συγκυρίες καί περιστάσεις καιρικές, ὁ Θεός δέν μᾶς ἐγκατέλειψε ποτέ, κι αὐτό εἶναι τό ἰσχυρότερο ἐμπειρικό συμπέρασμα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας ἱστορίας.

Ἡ ἀνατεῖλασα εὐλογία τοῦ τεχθέντος βασιλέως τῶν καρδιῶν μας, ἅς εἶναι ἀενάως παρούσα στή ζωή μας. Ἀμήν.

Μέ πατρικές εὐχές.
Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

† Ὁ Λαρίσης καί Τυρνάβου Ἱερόνυμος

ΜΕΡΟΣ Β΄

Πάτερ Ἱεράρχα Βησσαρίων, πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν

ΑΡΧΙΜ. ΒΗΣΣΑΡΙΩΝ ΔΟΥΣΙΚΙΩΤΗΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ MSC

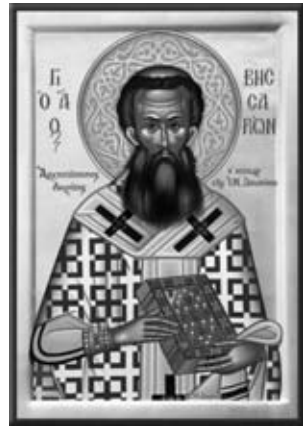
Ο ΑΓΙΟΣ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝ Ο Β΄, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΛΑΡΙΣΗΣ Ο ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΣ

Ὁ ἐξαύλωμένος βίος του καί τά φιλοπάτριδα ἔργα εὐποιίας του

Ἐάν ἀπό τούς διαπρεπεστέρους Ἱεράρχας τῆς Ἁγίας μας Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ ὁ Ἅγιος Βησσαρίων ὁ Β΄, ὁ Νέος ἢ «ὁ τοῦ Σωτῆρος» Μητροπολίτης Λαρίσης ὁ θαυματουργός. Εἶναι ἡ ἀειθαλής δόξα της καί τό λαμπρόν ἐγκαλλώπισμά της. Τό σέμνωμα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης. Τό ὠραῖσμα, τό καύχημα καί ὁ κραταιός προστάτης τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Τρίκκης καί Σταγῶν. Ὁ περικλεής κτίτωρ καί ὁ φιλόστοργος πατήρ τῆς ἱστορικῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τῆς ἐπιλεγομένης Δουσίκου. Ὁ καταπλουτίσας τήν Θεσσαλίαν μέ πρωτοποριακά ἔργα εὐποιίας.

Καί λέγομεν ὁ Ἅγιος Βησσαρίων ὁ Β΄, διότι εἰς τό ἀγιολόγιον τῆς Ἁγίας μας Ἐκκλησίας ὑπάρχει καί ὁ Ἅγιος Βησσαρίων ὁ Α΄, μέ τόν χαρακτηρισμόν «ὁ πρῶν». Ἐξελέγη Μητροπολίτης Λαρίσης διά μεταθέσεως ἀπό τήν ἐπισκοπὴν Δημητριάδος τό 1490. Διακρίθηκε στα ἀγωνίσματα τῆς ταπεινώσεως, τῆς νηστείας, τῆς πραότητος, τῆς πλουσίας πηγαίας πατρικῆς του ἀγάπης. Περί τό 1495 παρατίθηκε ἀπό τά ἀρχιερατικά του καθήκοντα, διά νά ἐπιδοθῇ ἀπερίσπαστα στήν ἄσκησι τῆς νοερᾶς προσευχῆς.

Ἡ ὑπέμετρος πρὸς τόν Θεόν καί τόν πλησίον ἀγάπη, ἡ βαθυτάτη ταπει-

νοφροσύνη, ή λάμπουσα αγνότητα και σωφροσύνη, ή υπεράνθρωπος υπομονή στις δοκιμασίες και τις θλίψεις, ή ανεξικακία, ή αξιοθαύματος κοινωνική και εθνική δραστηριότητα, σέ χρόνια σκοτεινά είναι οι αρετές που διαζωγραφίζουν την φωτεινή προσωπικότητα του Αγίου Βησσαρίωνος του Β΄.

Είναι τόσον ύψηλόν τό μεγαλειόν της ακτινοβολούσης μορφής του και δυσπερίγραπτον τό μέγεθος της εϋποίας του, ὥστε τοῦτο «οὐ καθ' ἡμᾶς ἄν εἶη ἀλλά τινῶν δεινῶν ἐν λόγοις κατά Ἰσοκράτην καί Δημοσθένην», γράφει ὁ βιογράφος τοῦ Αγίου, κορυφαῖος λόγιος ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνος καί ἀριστος κάτοχος τῆς κλασσικῆς παιδείας Ζακύνθιος Παχώμιος Ρουσάνος. Θά χρειάζοταν ἐδῶ μόνον ἕνας Ἰσοκράτης καί Δημοσθένης νά γράψουν.

Ἡ παρουσία του στήν ζοφερή περίοδο τῆς τουρκικῆς σκλαβιάς, τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνος, ἀποτελεῖ ἕνα χαρμόσυνο καί συγχρόνως παρήγορο μήνυμα, πῶς ὁ Θεός περισκέπτει πάντοτε τό Γένος μας καί, παρ' ὄλες τίς σκληρές δοκιμασίες πού γιά τίς ἁμαρτίες μας ἐπιτρέπει, μᾶς ἐνθυμεῖται «ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν», στέλλοντας στήν κρίσιμη αὐτή περίστασι μεγάλες ἠγετικές μορφές.

Νά ἐγγίσωμε στά ἄδυτα τῆς καθαρῶτατης καρδιάς του, νά ἀκούσωμε τούς ἀλαλήτους στεναγμούς του διά τόν πονεμένο λαό του καί νά εἰσέλθωμε στόν γνόφο τῶν θειῶν θεωριῶν του εἶναι ἀδύνατον. Αὐτές οἱ ὑψηλές πνευματικές καταστάσεις, λόγῳ τῆς βαθυτάτης ταπεινώσεώς του εἶναι περιοχί ἐντελῶς ἄγνωστος. Μόνον ἀπό τίς ἐξωτερικές ἐκδηλώσεις μποροῦμε ἐλάχιστα νά κατανοήσωμε.

Εἶναι ὅμως σημαντικό τό ὅτι διασώζονται πλούσιες αὐθεντικές πηγές ἐγγράφων, ἀπό τίς ὁποῖες ἀντλοῦμε τεκμηριωμένα ἱστορικά στοιχεῖα, μέ τά ὁποῖα ἰδιαίτερος ἀσχολήθηκε ὁ ἀείμνηστος Καθηγητής τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου, Δημήτριος Σοφιανός ὁ Τήνιος, «οὐ μίν ἀλλά καί Δουσικιώτης» ὡς πολλακίς υπέγραφε, ὁ ἀκαταπόνητος ἐρευνητής καί ἱστοριοδίφης, γύρω ἀπό τήν ἁγίαν ζωήν του καί τό λαμπρό κοινωνικό ἔργο τοῦ Αγίου Βησσαρίωνος. Ἔτσι αὐτά πού καταθέτομεν δέν εἶναι μόνον ὅσα ἀκηκόαμεν ἀπό ἁγίους γέροντας, πού εὔρομεν εἰς τήν Μονήν μας, ἀλλά καί, ἃ ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ἃ ἐθεασάμεθα καί αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ ἡγιασμένου τούτου.

Τριάντα ἐπτὰ χρόνια ἀπό τήν ἄλωσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς τούρκους καί στήν ἀρχή γιά τόν Ἑλληνισμό ὄλων τῶν δεινῶν τῆς πιό πικρῆς σκλαβιάς, ἥτοι τό 1490, γεννήθηκε ἀπό εὐλαβεστάτους γονεῖς στήν τότε ἀξιόλογη κωμόπολι τῶν Μεγάλων Πυλῶν, σήμερον μικρόν οἰκισμὸν κοντά στήν Πύλην Τρικάλων ὅπου ὁ περίφημος βυζαντινός Ναός τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου,

τῆς ἐπιλεγομένης «Πόρτα Παναγιά». Χρόνια δύσκολα καί σκοτεινά, στά ὁποῖα ἡ Ἁγία μας Ἐκκλησία ἦταν ἡ μόνη ἐλπίδα, ἡ παρηγορία, ἡ μπέερα καί τροφός τοῦ Γένους μας, πού τό γαλούχησε μέ τά ἱερά της νάματα καί τό ἔθρεψε μέ τόν πόθο καί τίν προσμονή νά συνεχισθῆ ἡ Θεία Λειτουργία στήν περιλάμπρη Ἁγία Σοφία.

Ἐνατραφικε ἀπό τούς εὐλαβεῖς γονεῖς του σέ ἓνα κλίμα βαθυτάτης χριστιανικῆς πίστεως καί θεοσεβείας. Μικρό παιδί ἐξεδήλωσε τίν μεγάλη του κλίσι καί τίν ὑπερβολική του ἀγάπη πρὸς τόν μοναχικό βίο.

Ἐτσι στήν ἡλικία τῶν δέκα μόλις χρόνων, τό 1500, (σπανιωτάτη περίπτωση πού ἀναγινώσκομεν συνήθως στά γεροντικά), ἔχοντας καί τίν εὐχή τῶν γονέων του, προσλαμβάνεται ὡς ὑποτακτικός τοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης Ἁγίου Μάρκου, τοῦ λεγομένου «ἡσυχαστοῦ», πιστοῦ τηρητοῦ τῆς ἀσκητικῆς καί ἡσυχαστικῆς παραδόσεως τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, πού ἦταν ἀκόμη ζωντανή στήν Ἁγία μας Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία.

Ὁ σοφός αὐτός Ἱεράρχης ἐκτιμᾷ τά χαρίσματα τοῦ νεαροῦ ὑποτακτικοῦ του, προβλέπει τίν ἐν Χριστῷ πρόοδόν του καί πολύ γρήγορα τόν χειροθετεῖ μοναχό, δίδοντάς του τό ὄνομα Βησσαρίων, πιθανόν τό ὄνομα τοῦ προκατόχου του Μητροπολίτου Λαρίσης Ἁγίου Βησσαρίωνος τοῦ Α΄, πού ζούσε ἀκόμη, καί ἐκεῖνος, χειραγωγούμενος ἀπό τόν σεβασμό Γέροντά του, ἐπιδίδεται μέ ἱερό ζῆλο στήν ἀσκησι τῶν ἀρετῶν τῆς ὑπακοῆς, τῆς ἀκτιμοσύνης, τῆς παρθενίας καί τῆς ταπεινοφροσύνης, πού εἶναι τό ἀρραγές θεμέλιο ἐπάνω στό ὁποῖο ἐδράζεται ὄλο τό οἰκοδόμημα τοῦ μοναχικοῦ ἀγγελικοῦ πολιτεύματος.

Ὁ μοναχός Βησσαρίων μέ τίν σεμνίν μορφήν του, πού ἀκτινοβολοῦσε τίν χάριν τοῦ Χριστοῦ, γίνεται σεβαστός καί ἀξιγάπητος ἀπό ὄλους. Μέ ἐμφανῆ τίν χαράν του διά τίν προκοπήν του στόν μοναχικό βίο, ὁ Ἁγιώτατος Μητροπολίτης Μᾶρκος τόν χειροτονεῖ διάκονο καί σέ σύντομο χρονικό διάστημα πρεσβύτερο. Ποιός, ἀλήθεια, εἶναι δυνατόν τώρα νά κατανοήσῃ τούς λειτουργικούς παλιμούς τοῦ Ἁγίου μας, τόν φλογερόν πόθον του νά στέκεται ὄλος θεῖο πῦρ ἐνώπιον τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου τελώντας τίν θεία Λειτουργία;

Ἀπό τίν νεότητά του εἰσῆλθε στήν σφαῖρα τῶν ἐνεργειῶν τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, στήν περιοχί τῆς ἐλλάμψεως του ἀπό τό ἀκτιστον φῶς, στό χῶρο ὑψηλῶν πνευματικῶν βιωμάτων. Ἡ ἀδιάλειπτος εὐχή τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπως τίν διδάχθηκε ἀπό τόν ἡσυχαστή Γέροντά του, ἦταν ἡ συνεχῆς μελέτη τοῦ νοῦ καί τό ἀδολέσχημα τῆς καρδίας του.

Ἡ πρῶμος πνευματική του ὠρίμανσι τόν ἐπιβάλλουν ὄχι μόνον στόν Γέροντά του, πού γνωρίζει ἐπακριβῶς τίς μυστικές θεῖες ἀλλοιώσεις του, ἀλλά

καί σέ ὄλους τούς ἐπισκόπους τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης, οἱ ὁποῖοι τό 1517 τόν ἐκλέγουν Ἐπίσκοπον Δομενίκου καί Ἐλασσῶνος, διότι «οὐδένα Βησσαριῶνος ἐγνώκασι κρείττονα». Τόν ψηφίζουν ἐπίσκοπον σέ ἡλικία μόλις 27 ἐτῶν, διότι κανένα ἄλλον δέν γνώρισαν καί δέν εὐρεῖσαν ἐναρετώτερον καί ἀξιώτερον. Ὅμως τί λυπηρόν!

Μέ τήν πρόφασιν ὅτι ἡ Ἐλασσῶνα ἦταν ἀνέκαθεν αὐτόνομος ἀρχιεπισκοπή καί ἀκόμη «ἐκ τινος ἔριδος ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οἰήσεως καί ἀπαιδευσίας» οἱ Ἐλασσωνῖται δέν τόν δέχτηκαν ὡς ἀπεσταλμένο τοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης.

Τό γεγονός αὐτό τῆς προσβολῆς τοῦ Ἁγίου ἦταν φαίνεται καί οἰκονομία Θεοῦ, διά νά ἀποδειχθῇ ὁ βαθμός τῆς ἀρετῆς καί τό ὕψος τῆς ἀγιότητος. Δέχεται τήν δοκιμασίαν χωρίς νά δυσανασχετήσῃ, πολύ περισσότερο νά μνησικακήσῃ καί τήν θεωρεῖ «λαβὴν ἡσυχίας», πού τοῦ δίδει ὁ Θεός, γιά ἀπερίσπαστον πνευματικὴν ζωὴν. Ἐπιστρέφει στά Τρίκαλα εἰρηνικός καί ἡσύχιος, ὅπου διακονεῖ τόν Γέροντά του καί τήν Ἱερά Μητρόπολιν, κερδίζοντας τήν ἀγάπην καί τήν ἐκτίμησιν ὄλων.

Ἐδῶ πρέπει νά τονισθῇ πῶς τά Τρίκαλα ἀπό πολύ ἐνωρίς, στά μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος, ἦταν ἡ ἔδρα τῶν Μητροπολιτῶν Λαρίσης, διότι ἡ Λάρισα λόγω τῶν συνεχῶν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν εἶχε καταστῆ, κατὰ τήν διατύπωσιν τοῦ λογιωτάτου Μητροπολίτου Λαρίσης Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ ἐπινομασθέντος Νέου Θεολόγου, «ἀοίκητος (ἀκατοίκητος) καί ἀνθρωπίνων ἰχνῶν ἔρημος... θηρσί καί πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ φωλεός».

Ἐπιστρέφοντας ὁ Ἅγιος Βησσαριῶν στά Τρίκαλα ἀναδεικνύεται ὁ παρήγορος ἄγγελος τῶν πονεμένων, ὁ ὑπερασπιστής τῶν κατατρεγμένων καί ἀδικουμένων, ὁ προστάτης τῶν πτωχῶν, ὁ πατέρας τῶν ὀρφανῶν. Ἡ φιλευσπλαγχνία του καί ἡ φιλάνθρωπος συμπεριφορὰ του δέν ἔχει ὄρια. Ἐφθασε σέ τέτοιον βαθμὸν ταπεινώσεως καί ἀγάπης, ὥστε νά ἐπισκέπτεται τήν νύκτα πτωχοῦς ἀσθενεῖς καί ἐγκαταλελειμμένους καί νά τούς ὑπηρετῇ, ὡσάν νά ὑπηρετοῦσε τό πρόσωπο τοῦ Κυρίου, καί μάλιστα νά πλένη ὁ ἴδιος τά ρούχα τους στόν ποταμὸ Ληθαῖο, πού διερχόταν δίπλα ἀπὸ τήν Ἱερά Μητρόπολιν. Ἐπὶ τέσσερα ἔτη παρέμεινε κοντά στόν Γέροντά του Μητροπολίτη Μάρκο καί διακρίθηκε σπὴν ἄσκησιν τῆς φιλανθρωπίας καί τῆς διακονίας τοῦ πλησίον.

Τό 1521 ἀποθνήσκει ὁ ἑξαρχος τῆς ἐπισκοπῆς Σταγῶν διάκονος Νικάνωρ, μία ἀγιασμένη μορφή πού μαζί μέ τόν Ἅγιο Μητροπολίτη Λαρίσης Διονύσιο τόν Ἐλεῖμονα ἀνεδείχθησαν κτίτορες τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου Ἀναπαυσᾶ τῶν Μετεώρων. Μέ τόν θάνατον τοῦ ἐξάρχου Νικάνωρος «ἐξατεῖται παρὰ τοῦ λαοῦ εἰς τό ἐξάρχειν αὐτῶν ἐπιτροπικῶς».

Ἡ ἀπαίτησι τοῦ λαοῦ νά σταλῆ ὁ Ἅγιος Βησσαρίων πραγματοποιεῖται καί ἀναλαμβάνει τὴν διοίκησι τῆς ἐπισκοπῆς Σταγῶν. Ἐξὶ χρόνια παρέμεινε στὴν Καλαμπάκα, ἔδρα τῆς ἐπισκοπῆς, κατὰ τὰ ὅποια δοκιμάζεται γιὰ ἄλλη μιὰ φορά σάν χρυσάφι στὸ χωνευτήρι, διότι «πολλὰς ἐπιτηρείας, συκοφαντίας καὶ ἐξορίας ἐπεπόνθει διὰ τινος χαϊρεκάκου καὶ ἀνιέρου Δομετίου καλουμένου».

Ἐνῶ στὴν ἐπισκοπὴ Σταγῶν, παρὰ τίς θλίψεις, πού ἀντιμετώπιζε, εἶχε ἐπιδοθῆ σέ μιὰ ἔντονη ποιμαντικὴ δραστηριότητα, γιὰ τὸν ἐν Χριστῷ καταρτισμὸν τοῦ ποιμνίου του, τέλη τοῦ 1526 ἀποθνήσκει ὁ σεπτὸς Γέροντάς του, Μητροπολίτης Λαρίσης Ἅγιος Μᾶρκος. Βαθυτάτη ἡ λύπη του, ἀλλὰ καὶ στερεωτάτη ἡ πίστις του στὸν Θεόν. Δέν κάμπτεται καὶ ἐξακολουθεῖ μέ τὸν ἴδιο ζῆλο, νά διακονῆ τὸν λαό του.

Ἡ Μητρόπολις ὁμῶς ἀναζητεῖ τὸν ποιμένα της καὶ τὰ βλέμματα ὄλων στρέφονται μέ κοινὴ βούλησι πρὸς τὸν ἱερώτατον Βησσαρίωνα. Ἐπίσκοποι, κληρικοί, μοναχοί, προύχοντες, ὅλος ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Θεσσαλίας τὸν βλέπουν ὡς ποιμενάρχη τους καὶ ἄξιο Μητροπολίτη.

Ἀπευθύνονται μέ ἐπίσημα γράμματα πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, τὸν θρόνον τοῦ ὁποίου ἐλάμπρυνε τώρα ὁ πολὺς Ἱερεμίας ὁ Α΄, καὶ παρακαλοῦν θερμὰ νά γίνῃ δεκτὸ τὸ αἰτημὰ τους καὶ νά τοὺς ἀποσταλῆ Μητροπολίτης ὁ Βησσαρίων.

Ἡ Μητέρα Ἐκκλησία ἀνταποκρίνεται στίς εὐλαβεῖς παρακλίσεις τους καὶ τὸν Μάρτιο τοῦ 1527 τὸν ἐκλέγει Μητροπολίτη Λαρίσης.

Ὅταν λέμε αὐτὴν τὴν περίοδο «Μητρόπολις Λαρίσης», δέν τὴν ἐννοοῦμε μέ τὴν σημερινή μορφή. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἁγίου καὶ τρεῖς αἰῶνες ἀργότερα ἦταν σέ ἔκτασι ἀπὸ τίς μεγαλύτερες Μητροπόλεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Περιελάμβανε ὀλόκληρη τὴ Θεσσαλία, τὸ βόρειο τμήμα τοῦ νομοῦ Φθιώτιδος, τὴν Εὐρυτανία καὶ τὴν ἀνατολική περιοχὴ τοῦ νομοῦ Ἄρτης. Ὅπως διατυπώνεται στὸ ὀθωμανικὸ βεράτιο, ἀπετελεῖτο τότε ἀπὸ ὀκτώ ἐπισκοπές, πού ἔφθασαν ἀργότερα καὶ στὸν ἀριθμὸ δεκατρεῖς.

Ὁ Ἅγιος Βησσαρίων ἐξελέγη Μητροπολίτης Λαρίσης μέ αὐτὴν τὴν εὐρείαν ἔννοιαν. Ὁ δὲ πλήρης τίτλος του ἦταν, «Πανιερώτατος Μητροπολίτης Λαρίσης Βησσαρίων, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος δευτέρας Θετταλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος, ὁ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἐφέσου».

Τὸ ὅτι κατεῖχε τὸν τόπον, τὴν θέσιν τοῦ Μητροπολίτου Ἐφέσου, ἦταν μιὰ διακεκριμένη ὑψηλὴ τιμὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὸν Ἅγιον, ὅπως καὶ πρὸς τὸν ἀνεπιόν του Νεόφυτον ὀλίγον ἀργότερον.

Ἡ συνοδικὴ ἐκλογή κοινοποιεῖται ἀμέσως, 12 Μαρτίου 1527, στί γράμμα-

τεία του σουλτάνου Σουλεϊμάν Α΄ και την 1ην Ἀπριλίου του ίδιου ἔτους ἐκδίδεται τό σχετικό βεράτιο, τό βασιλικό δηλ. διάταγμα ἀναγνωρίσεως. Προσηρτισμένη στό πρωτότυπο ὀθωμανικό ἔγγραφο σώζεται καί παλαιωτάτη μετάφρασις του. Ἡ διάσωσις δύο τέτοιων ἐπισήμων ἐγγράφων γι’ αὐτή τήν ἐποχή εἶναι σπανιωτάτη, ἴσως καί μοναδική.

«Ἄλλά τί μετά τήν ὑπεροχὴν τοῦ θρόνου;» ἐρωτᾷ ὁ βιογράφος του. «Μήπως εἰς ἀπόνειαν ὡς τινες ἐξώκειλε, τῆς πρότερον ἐπιλαθόμενος ἐπιεικειᾶς τε καί φιλανθρωπίας; Οὐμένουν». Ἄλλά τί συνέβη κατόπιν, ἀφοῦ ἀνέβηκε σέ ἓνα τόσο ὑψηλό θρόνο, μήπως ἐξετράπη καί ἔχασε τά μυαλά του ἀπό τό ὕψος τοῦ ἀξιώματος, ὅπως συνέβη σέ μερικούς, καί ἐξέχασε τήν πρώτην του συγκαταβατικότητα, ἐπιείκεια καί φιλανθρωπία; Ὅχι βέβαια.

Ἐπειδή εἶχε προηγηθῆ ἀπό τήν νεότητά του ἡ ἀσκητικὴ ἀγωγή, δέν τόν κατέλαβε ὁ τύφος καί ἡ ὑπεροψία τοῦ ἀξιώματος, ἀλλά πατοῦσε σταθερά, ἀτενίζοντας τήν ἀπαστράπτουσα μορφήν τοῦ Κυρίου. Δέν ἄλλαξε ἡ φύσις τοῦ πνευματικοῦ του ἀγῶνος, οὔτε χαλαρώθηκε ἡ διαρκὴς βία στὸν παλαιὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ προσπαθοῦσε μέσα στή δίνη τῶν ἀναποφεύκτων διοικητικῶν περισπασμῶν νά διατηρήσῃ τό ἓνα, αὐτό γιά τό ὅποιο ἀπό τήν παιδική του ἡλικία ἀρνήθηκε τά πάντα, δηλ. τήν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. Αὐτήν ἀνεργίζεζε συνεχῶς καί ζωογονοῦσε μέ τήν ἀδιάλειπτον προσευχὴν τοῦ Ἰησοῦ, μέ τίς ὀλονύκτιες στάσεις του, μέ τά ὑψωμένα πρὸς τὸν Θεὸν ἅγια χέρια του, μέ τά γλυκύροσα δάκρυά του.

Ἐχειλίσιμα αὐτῆς τῆς κραταιᾶς ἀγάπης του πρὸς τὸν Χριστὸν ἦταν ἡ πρὸς τὸν πλησίον πληθωρικὴ, εἰλικρινὴς ἀγάπην του καί τό ἀνύστακτο μέχρις αὐτοθυσίας πατρικὸν ἐνδιαφέρον του γιά τὸν πονεμένο λαὸ του, στή ράχην τοῦ ὁποίου εἶχε πέσει βαρὺς ὁ ζυγὸς τοῦ Τούρκου κατακτητοῦ.

Μόλις ἐγκαταστάθηκε στὰ Τρίκαλα ὡς Μητροπολίτης Λαρίσης πλέον, μέ μία τόσο μεγάλη ἐπικράτεια, ἀρχίζει ἀμέσως ἓνα ἄνευ προηγουμένου πολὺ-πλευρο πομπαντικό, κοινωνικό, φιλανθρωπικό καί ἐθνικὸ ἔργο, χωρὶς νά ὑπολογίξῃ δυσμενέστατες συνθῆκες, ὑπερβολικούς κόπους, κλονισμόν ὑγείας.

Πρωταρχικὸ μέλημά του ἦταν ἡ χειροτονία ἀξίων κληρικῶν καί κυρίως ἐπισκόπων. «Ἐπισκόπους καθίστησι οὐ τοὺς τυχόντας» ἀλλὰ ὅσους διακρινόταν διὰ τό ἀνεπίληπτον ἦθος, τήν ἀρετὴν καί τήν ἀγιότητά τους, διὰ νά προοδεύουν τά τῆς ἐκκλησίας, καί ἐποικοδομῆται πνευματικῶς καί ἀγιάζεται ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ. Ὡς κήρυκας τοῦ θείου λόγου καί διδάσκαλος ἦταν ἀπαραμίλλος, ἐπειδὴ ἦταν τέλειος μμηπὴς τοῦ μοναδικοῦ διδασκάλου Χριστοῦ. Τά ἅγια λόγια του ἔβγαναν ἀπὸ τήν ἀγιοτάτη καρδίαν του. Δέν ἔπειθε μέ τίς ξηρὲς γνώσεις καί τά λογικὰ ἐπιχειρήματα, ἀλλὰ μέ τήν ἄνωθεν σοφίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύ-

ματος, πού σαγηνεύει και μέ μία άκατανίκητη δύναμη αϊχμαλωτίζει στην ύπακοή του Χριστού.

Πρότυπό του είχε τόν μέγα έν Ίεράρχαις Άγιον Νικόλαον, «πεινώσι και διπώσι έπαρκέσας, ξένους συναγαγών, γυμνούς περιβαλών, άσθενοῦντας έπισκευάμενος, τοίς έν φυλακῇ προσελθών».

Είς καιρόν πείνης μεγάλης άνοιξε τίς άποθήκες τῆς εκκλησίας και έμοίρασε όλον τό σίτον εις τούς πτωχούς.

Δέν πρόφθασε όμως νά χαρή τούς καρπούς τῆς πλουσίας φιλανθρωπικῆς του διακονίας και συμβαίνει μέγάλος πειρασμός, πού τόν έταλαιπώρησε επί πολύ. Ο άρχιεπίσκοπος Έλασσώνος έπεμβαίνει παράνομα εις τήν δικαιοδοσία του και του άρπάζει τόν Τύρναβον. Καίνε τό ιεροκύκλιον, επίσημον έγγραφον, πού καθορίζει τά όρια και τά χωρία εκάστης επισκοπῆς, και δημιουργείται μεγάλη ταραχή και σύγχυσις.

Βαθυτάτη θλίψις κατέλαβε τόν Άγιον. Περισσότερον έστενοχωρείτο, διότι έδίδετο άφορημί στους Τούρκους νά κατηγοροῦν τούς χριστιανούς και στους Έβραίους νά τούς έμπαίζουν. Αναγκάζεται νά ένημερώση μέ έγγραφό του τόν Πατριάρχη Ίερεμία διά τά λυπηρά συμβάντα, ό όποίος ξετάζει μέ ευθυκρισία τήν υπόθεσιν και βάσει παλαιών εγγράφων άποδίδει δικαιοσύνην.

Τό θέμα του Τυρνάβου τόν κούρασε και τόν επίκρανε πολύ. Έκρινε πώς έπρεπε και προσωπικώς νά μεταβῆ στην Κωνσταντινούπολι, διά νά εκθέση στην Μητέρα Εκκλησία τήν υπόθεσι. Έτσι πραγματοποιει μέγαλο κοπιαστικό ταξίδι μέ τά μέσα τῆς εποχῆς. Παρέμεινε αρκετές ήμέρες στην Βασιλεύουσα και εξησφάλισε τά άπαραίτητα πατριαρχικά επίσημα Γράμματα, διά νά δοθῆ τέλος στην υπόθεσι αυτή.

Άλλά «τοίς αγαπῶσι τόν Θεόν πάντα συνεργει εις αγαθόν». Μετά τήν Κωνσταντινούπολι επισκέπτεται τήν Μολδοβλαχίαν. Γνωρίζεται μέ τόν άρχοντα Γκεργκίνα Περκαλάμπου, πού μέ τήν σύζυγό του Νεάγια τόν κάνουν πνευματικό πατέρα και έξομολογοῦνται εις αυτόν.

Η παραμονή του διά ικανόν χρονικόν διάστημα εις τήν Μολδοβλαχίαν ήταν καθοριστική διά τό μετέπειτα τεράστιο έργο του.

Έκέρδισε τήν εμπιστοσύνην, τόν σεβασμόν και τήν αγάπην όχι μόνον του άρχοντος Γκεργκίνα αλλά και όλου του λαού. Η διέλευσί του από τήν χώρα τους χαραχτηκε βαθειά εις τήν καρδιά τους, ή δέ εύλάβειά τους προς τό τιμώτατο πρόσωπό του διατηρήθηκε άμείωτη και μεταδόθηκε εις τόν ίδιο βαθμό και εις τās έπερχομένες γενεάς. Όλοι οι ήγεμόνες τῆς Μολδοβλαχίας τόν είχαν εις βαθύτατον σεβας. Όλίγα χρόνια μετά τήν επίσκεψιν του, τέσσερα Μονα-

στήρια ἀφιέρωσαν εἰς τὴν ἀνεγερθεῖσαν Μονὴν τοῦ Ἁγίου, τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος, καὶ ἄλλα εἴκοσι ἕξ μετόγια.

Ἐπέστρεψε παρηγορημένος ἀπὸ τῆς θλίψεως καὶ τῆς δοκιμασίας του, μὲ ἀνανεωμένες τῆς δυνάμεις του, ἀλλὰ καὶ φορτωμένος μὲ πλούσιες χρηματικὲς εἰσφορὰς, ἀπαραιτήτους διὰ τὰ πολυδάπανα ἔργα, πού θὰ ἐπακολουθοῦσαν.

Ἦχοντας τώρα καὶ ὑλικά ἐφόδια, πού τοῦ τὰ ἐχορήγησε ὁ Θεός, ἐπιδίδεται μὲ μεγαλύτερον ἐνθουσιασμόν ἀπ' ὅ,τι πρῶτα εἰς τὴν φιλανθρωπικὴν καὶ κοινωνικὴν του δρασίμ. Ἀπὸ ὑπέρμετρον λύπην κατελίφθη ὅταν οἱ ἀγαρηνοὶ Τοῦρκοὶ ἔφεραν αἰχμαλώτους εἰς τὴν πόλιν του. Συντριβεται ἡ πατρικὴ του καρδιά ἀπὸ τὸν πόνον καὶ τὴν συμπάθειαν πρὸς τοὺς δυστυχεῖς αὐτούς, καὶ τοὺς ἐξαγοράζει.

Πέραν τούτου ἦταν σημαντικὴ ἡ συμβολὴ του εἰς τὴν ἀναχαίτισιν τῶν ἐξισλαμισμῶν. Αὐτὴν τὴν πλέον σκοτεινὴν περιόδον τοῦ 16ου αἰῶνος, πού ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία εὐρίσκετο εἰς τὸ ζενιθ τῆς δυνάμεώς της καὶ συνέτριβε κάτω ἀπὸ τὸ βαρὺ πέλμα της τὸ εὐσεβὲς Γένος μας, δὲν ἐκινδυνέψαμε τόσον ἀπὸ τῆς σφαγῆς, ὅσον ἀπὸ τοὺς ἐκτουρκισμοὺς, πού πολλὰς φορὰς ἦσαν βίαιοι καὶ ὁμαδικοί. Εἰς τὸ καίριον αὐτὸ θέμα τῆς ἐθνικῆς μας ὑποστάσεως ἦτο ἀποφασιστικὴ καὶ δυναμικὴ ἡ προσφορὰ τοῦ κύρους, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγιότητος τοῦ Ἁγίου «τὴν ὁποῖαν οἶδεν καὶ πολέμιος θαυμάζει».

Διαρκὴς ἀναγκαιοτάτη μέριμνά του ἦταν νὰ ἀξιοποιῇ κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον καὶ νὰ διαθέτῃ δι' ἔργα κοινῆς ὠφελείας, ὅ,τι οἰκονομικὲς δυνατότητες τοῦ ἐξησφάλιζεν ὁ Θεός. Σκεπτόταν νὰ βρῇ τρόπους διὰ νὰ τῆς ἀναλώσῃ εἰς φιλογενῆ ἀπαραίτητα ἔργα καὶ εὐρῆκε. Εἶναι ἡ ἀνέγερσις γεφύρας σ' ἓνα πολὺ δύσβατο σημεῖο πλησίον τοῦ χωρίου Βρεστενίτσα, Πηγῆς Ἄρτης σήμερον, τοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου, πού ποτέ κανεὶς δὲν τόλμησε. Σὲ περίοδο χειμῶνος, ὅταν ἀνεβαίνει ὑπερβολικά ἡ στάθμῃ τοῦ νεροῦ, τὸ ρεῦμα γίνεται τόσον ὀρμητικόν, πού δὲν ἐπιχειρεῖ κανεὶς ὄχι νὰ διαβῇ ἀλλὰ καὶ νὰ πλησιάσῃ. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ διάβασις πολλὰς φορὰς ἦταν ἀναγκαία, οἱ περισσότεροι, πού τὴν τολμοῦσαν, ἐπνίγοντο ἢ ἄλλοι διήνυον μεγάλας ἀποστάσεις ἐπὶ ἡμέρας μὲ μεγάλην ταλαιπωρίαν διὰ νὰ εὐρουν κάπως πλέον ὁμαλὸν τρόπον, καὶ ἡ κοπιώδης προσπάθεια τελικά γινόταν ἀσύμφορος.

Ἀλλὰ καὶ τί συνέβη ἐν συνεχείᾳ; Μόλις ἐστήθησαν οἱ σκαλωσιὲς καὶ οἱ ἀψίδες ἄρχισαν νὰ γυρίζουν, «ῥαγδαίως ἄφνω καταφέρεται ὑετός», ξαφνικά γίνεται κατακλυσμιαία βροχή, ἀνεβαίνει πέραν τοῦ συνήθους ἡ στάθμῃ τοῦ σφοδροῦ ῥεύματος προσκρούει εἰς τὰ νεοπαγῆ κτίσματα, τὰ παρασύρει καὶ τὰ ἐξαφανίζει ὅλα. Ἄλλ' ἐπιμένει, δὲν κάμπτεται. Ἀρχίζει πάλιν τὴν προσπά-

θειαν μέ στερεωτέραν τώρα οικοδόμησιν καί τό τολμηρόν αἰθέριον οικοδόμημα περαιούται. Τήν συντήρησιν καί τήν ἐν γένει προσοχήν τοῦ θαυμαστοῦ αὐτοῦ κτίσματος ἀνέθεσε εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ πλησιοχώρου χωρίου Βρεστενίτσα, τοὺς ὁποίους ἀπίλλαξε ἀπό κάθε ἐκκλησιαστική προσφορά.

Καί δέν ἀνίγειρε μόνον τήν περιήμιν ἱστορικήν γέφυραν τοῦ Ἀχελώου τήν κοινότερον ἀπό τήν ἀγριότητα τοῦ τόπου ὀνομαζομένην «Κοράκου», πού διά τετρακόσια χρόνια ἦταν μεγάλης ἐθνικῆς σημασίας συνδετικός κρῖκος Θεσσαλίας, Ἡπείρου καί Δυτ. Στερεᾶς. Ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τήν Ἱεράν Μονήν τό 1682 καί 1683, γράφει: «Καί εἰς ὅλην τήν Θεσσαλίαν ὁ Ἅγιος Βησσαρίων στραταῖς πολλαῖς καί γεφύρια, ἄλλα μὲν ἐστερέωσε καί ἐπιδιώρθωσε μόνον καί ἄλλα ἐκ θεμελίων μέ κρηπίδες τά ἔκτισε μηδενός φεισάμενος ἀναλώματος».

Καί «στραταῖς πολλαῖς» ἐννοεῖ προφανῶς λιθόστρωτα στίς πεδινές λασπώδεις περιοχές, καί στούς ὄρεινους ὄγκους τειχεῖα πέτρινα, διά νά διευρύνῃ στενωπούς, διευκολύνῃ τήν διάβασιν καί μή κατακρημνίζονται ἀνθρωποι καί ζῶα μέ τά φορτία τους στά φοβερά βάραιθρα.

Καί στά γεφύρια ἐντάσσονται ἡ κομφοτάτη καμάρα τοῦ Πορταϊκοῦ ποταμοῦ πλησίον τῆς γενετήρας του, τό γεφύρι τῆς Σαρακίνας πλησίον τῆς Καλαμπάκας εἰς τόν Πηνειόν ποταμόν, τῆς Παλαιοκαρυᾶς καί τίς οἶδε πόσα ἄλλα.

Ἔδωσε μέγας ἐνδιαφέρον καί βαρύτητα εἰς τήν ἐπικοινωνίαν τοῦ λαοῦ, διά νά μή ἀποκοπῇ, ἀπομονωθῇ καί χάσῃ τήν ὀρθόδοξον πίστιν καί τήν ἑλληνικήν συνειδησίην του. Ἀπό αὐτούς τοὺς σημαντικούς ἐπικοινωνιακοὺς κόμβους σέ χρόνια ζοφερά πικρῆς σκλαβιάς, ἐσχάτης πτωχείας, κακουχιῶν καί πολέμων διακινούνταν ἀνθρωποι, ζῶα, ποίμνια, εἶδη διατροφῆς καί ἐμπορίου, ἀλλά καί ἱεροὶ πόθοι, ὄραματισμοί, ιδέες, πού ἐνίσχυον τό πεσμένο πολλάκις ἠθικό καί τήν πίστιν διά τό ποθούμενον.

Νά τόν ὀνομάσωμεν ὑπουργόν δημοσίων ἔργων; Ἡ καρδιά του ἐφλογίζετο ἀπό ὑπερβολική ἀγάπη πρὸς τήν φιλάτη μας πατρίδα Ἑλλάδα, τόσον πού τόν ἔκανε νά βγῇ ἀπό τόν ἑαυτό του καί νά μερμινᾷ διά θέματα πού δέν ἐνέπιπτον εἰς τήν ἀρμοδιότητά του ὡς Ἀρχιερέως. Ἀλλά τοῦτο εἶναι τό θαυμαστόν, πού μᾶς ἐκπλήσσει. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ περισπασμοί, οἱ μέρμινες, οἱ ἀγωνίες, ποσῶς ἐπηρέασαν τήν ὑψηλή του πνευματική κατάστασι. Ἀκτινοβολοῦσε ὀλόκληρος ἀπό τὰς ἐλλάμψεις τοῦ ἀκτίστου φωτός.

Ἀλλά δέν σταματᾷ τήν ἐκπληκτικὴν του οικοδομική δραστηριότητα. Ἔρχεται τώρα «εἰς ἔννοιαν τινα θειοτέραν καί ὑψηλοτέραν αὕτη δέ ἦν, ὅπως ἀνμονιαστῶν ἐγείρη φροντιστήριον». Ἀποφασίζει νά κτίσῃ μοναστήριον, διότι ὁ ἴδιος

ἀπό τὴν ἡλικίαν μόλις τῶν δέκα ἐτῶν ἔζη εἰς τὴν τελειότητά της τὸν μοναχικὸν βίον. Καὶ τό κτίζει διὰ τὴν ἀκατάπτουστὴν λατρεία τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸν ἀγιασμόν τῶν εἰς αὐτὸ ἀσκουμένων μοναχῶν, διὰ τὴν παρηγορίαν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ἄφου ἠρεύνησε διαφόρους τόπους, γράφει ὁ ἴδιος, ἐνετόπισε πλησίον τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος, στίς καταπράσινες πλαγιές τοῦ γραφικοῦ ὄρους Κόζιακα, ἐρείπια παλαιᾶς βυζαντινῆς Μονῆς. «Περικοπήσας καὶ ἰδὼν τὴν τοῦ τόπου αὐτῆς θέσιν καλλίστην καὶ εὐαρμοστάτην οὖσαν ἠρξάμην σὺν Θεῷ μετὰ τοῦ ἐμοῦ ὁμαίμονος κυροῦ Ἰγνατίου τοῦ Θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου καὶ προστάτου Φαναρίου ἀνακτίσασθαι ἢ μάλλον ἐκ βάθρων ἀνεγείραι ταύτην... Καὶ κόπους καὶ ἰδρωτάς οὐ τοὺς τυχόντας ἐνδείξαντες αὐτῇ...».

Διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν τοῦ κοινοβίου συνέταξε τίς τρεῖς του Διαθῆκες, τίς ὁποῖες ὑπογράφει ἰδιοχειρῶς. Εἶναι γραμμένες σέ λεπτοτάτην περιγραμνὴ καὶ ἀποτελοῦν τὸν Κανονισμόν λειτουργίας τῆς Μονῆς. Εἰς μίαν ἀπαγορεύει αὐστηρῶς τὴν εἴσοδον γυναικῶν εἰς τὴν Μονήν, ἐντολί ἢ ὁποῖα τηρεῖται μέ εὐλάβειαν μέχρι σήμερον. Ὅρος σωτήριος. Μέ τό ἄβατον ἐξασφαλίζει βαθυτάτην ἡσυχίαν καὶ γαλήνην στό χωρὸ τῆς Μονῆς.

Τὴν τρίτην τὴν ἀπευθύνει στοὺς διαδόχους του Μητροπολίτας Λαρίσης καὶ τοὺς προτρέπει ἀδελφικῶς νά εἶναι προστάται καὶ ὑπέρμαχοι τῆς Μονῆς, πραγματικοὶ πατέρες διὰ τοὺς μοναχοὺς.

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Ἁγίου ἔπονται οἱ ὑπογραφές τῶν διαδόχων του Μητροπολιτῶν Λαρίσης, πού ἐτήρησαν μέ μεγάλην εὐλάβειαν τίς διατάξεις του καὶ ὁμολογοῦν ἐγγράφως ὅτι τίς ἀποδέχονται.

Μεγάλες προσωπικότητες πού ἀνεδείχθησαν ὄχι μόνον προστάται, εὐεργέται καὶ δωρηταὶ τῆς Μονῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ Γένους μας ὑπερασπισταὶ ἀπτόπτοι, μερικοὶ χύσαντες καὶ τό αἷμα τους εἰς τὸν βωμόν τῆς πατρίδος.

Ὁ μεγάλος ἐθνομάρτυς καὶ φλογερός ἐθνεγέρτης Μητροπολίτης Λαρίσης Διονύσιος ὁ Φιλόσοφος ὁ ἀποκλιθεὶς χλευαστικῶς «σκυλόσοφος».

Ὁ ἐκ τῆς λευκόφρουος νίσου τῆς Τροίας (Τενέδου), ὅπως ὑπογράφει, Μελέτιος, ὁ μετέπειτα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ὡς Μελέτιος Β΄. Ὀλίγους μῆνας διήρκεσε ἡ πατριαρχεία του, διότι συνέβησαν τὰ ὀρλωφικά, ὅποτε ἐξορίας καὶ κακουχίας καὶ βασάνους τελειοῦται.

Ὁ Μητροπολίτης Λαρίσης Διονύσιος ὁ Καλλιάρχης, ὁ μετέπειτα Ἐφέσου, πού ἀπαχονίσθηκε γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τοῦ ἔθνους μαζί μέ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο τὸν Ε΄. Γράφει ὁ ἐθνομάρτυς: «Τά παρά τοῦ Ἁγίου Πατρός ἡμῶν παρουσίᾳ ἐγκεχαραγμένα, εἰ Θεός διδῶ, ὑπόσχομαι φυλάττειν μέχρις ἐσχάτης μου ἀναπνοῆς, οὗ χάριν οἰκεῖα χειρὶ ὑπέγραψα, ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1793».

Μέ τήν αύξησι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Μοναχῶν (ξεπέρασαν τούς 100), μετά τήν κοίμηση τοῦ Ἁγίου ὁ ἀνεμιός του ἐπ' ἀδελφῶ Νεόφυτος Β΄ Λαρίσης ἔκαμε σημαντικές κτιριακές ἐπεκτάσεις καί τά κτίρια ἐδιπλασιάσθησαν. Καί ἐπειδή ἀπό ἕνα ἰσχυρότατο σεισμό τῆς 1ης Ἀπριλίου 1544 ἔπαθε σοβαρά ρήγματα ὁ ναός πού ἀνήγειρε ὁ Ἅγιος, ὁ Νεόφυτος τόν ἀνακατασκευάζει ὠραιότατον. Τήν ἀγιογράφισιν ἀναθέτει εἰς τόν κορυφαῖο ἐκπρόσωπο τῆς κρητικῆς Σχολῆς Τζώρτζη, ὁ ὁποῖος μᾶς ἄφησε ἕνα ὑψηλῆς ποιότητος ἀγιογραφικό σύνολο, πού διατηρεῖται μέχρι σήμερα σέ ἀρίστη κατάστασι σέ ὅλη τήν ἔκτασι τοῦ καί δημιουργεῖ συναισθήματα ἱερᾶς κατανύξεως καί δέους.

Ἐπιλίπει με διηγούμενον ὁ χρόνος διά τήν φιλογενῆ δρᾶσιν τῆς Μονῆς ἐν συνεχείᾳ, ἡ ὁποία ἀκολουθήσασα πιστῶς τās ἱερᾶς τοῦ σεπτοῦ κτίτορος ὑποθήκας ἀνεδείχθη κατά τόν μακροαῖωνα βίῳ της ὅχι μόνον σπουδαῖον κέντρον μοναχικοῦ βίου ἀλλά καί ἔθνικοῦ, κοινωνικοῦ, πολιτιστικοῦ καί ἐκπαιδευτικοῦ βίου.

Ἀξίζει ἐδῶ νά τονισθῆ πῶς τό οἰκογενειακόν δένδρον τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος θυμίζει τίς εὐλαβέστατες οἰκογένειες μεγάλων Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας μας, ὅπως τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καί τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμᾶ, τά περισσότερα μέλη τῶν ὁποίων ὅχι μόνον περιεβλήθησαν τό μοναχικόν σχῆμα, ἀλλά καί ἠγίασαν.

Ἐἶχε ἀδελφό ὀνόματι Ἰγνάτιο ἐπίσκοπο Φαναρίου μέ τόν ὁποῖον ἀνήγειρε τήν Μονήν. Ἄλλος ἀδελφός του μαζί μέ τήν σύζυγόν του ἔλαβον τό μοναχικόν σχῆμα μέ τά ὀνόματα Σάββας Μοναχός καί Μακρίνα Μοναχή. Τοῦ Σάββα καί τῆς Μακρίνης παιδιά εἶναι ὁ Νεόφυτος ὁ Β΄ Μητροπολίτης Λαρίσης καί ἡ Χρυσάφη, ἡ ὁποία μετά τό θάνατο τοῦ συζύγου της Θεοδώρου Ἰερέως ἀπό τά Καλογριανὰ Καρδίτσης ἐκάθη Μοναχή μέ τό ὄνομα Χριστοδούλη. Τῆς Χριστοδούλης, ἀνεμιᾶς ἐπ' ἀδελφῶ τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος καί ἀδελφῆς τοῦ Νεοφύτου, γνωρίζομε πέντε ἄρρενα τέκνα, τά ὁποία ἔγιναν ὅλα μοναχοί εἰς τήν Ἱεράν Μονήν Δουσίου, τοῦ θείου τους.

Ὁ πρῶτος Ἰωάσαφ, ὁ μετέπειτα ἐπίσκοπος Σταγῶν. Ὁ δεύτερος Μᾶρκος ἔγινε ἐπίσκοπος Δημητριάδος καί ὁ τρίτος εἶναι ὁ πολὺς Ἀρσένιος ἐπίσκοπος Ἐλασσῶνος, πού ἠσκήθη εἰς τόν καθηγιασμένον χώρον τῆς Μονῆς καί ἔλαβε ἰσχυρά πνευματικά ἐφόδια διά νά μεγαλουργήσῃ κατόπιν. Εἶναι ὁ μόνος λόγιος τῆς Ἀνατολῆς πού ποτέ δέν ἐπῆγε στή Δύσι. Τό 1589 τόν πῆρε στή συνοδείᾳ του ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἱερεμίας Β΄ ὁ Τρανός, ὁ ἀπό Λαρίσης, γιά τήν ἐγκατάστασι στή Μόσχα τοῦ πρώτου Πατριάρχου Ρωσίας Ἰῶβ. Τοποθετήθηκε τιμητικά Ἀρχιεπίσκοπος Σουζδαλ καί μολονότι ἀνεστρέφετο στά ἀνάκτορα

του τσάρου ζούσε σάν Δουσικιώτης μοναχός μέ βαθείά ταπεινοφροσύνη, στέλλοντας από εκεί στή Μονή του πολλές εικόνες πού εϋρίσκονται σ' αὐτήν μέχρι σήμερα. Τιμᾶται ὡς Ἅγιος καί θαυματοουργός ἀπό τήν ρωσική Ἐκκλησία.

Ὁ τέταρτος ἀδελφός Ἀθανάσιος Ἱερομόναχος τῆς Μονῆς, εἶναι ἐκεῖνος πού ἐστάλη ἀπό τόν Πατριάρχη Ἱερεμία τόν Τρανό στή Μόσχα καί ἐνεχείρισε στόν νεοαναδειχθέντα Πατριάρχη Μόσχας Ἰώβ τόν πατριαρχικό τόμο. Καί ὁ πέμπτος Ἱερομόναχος τῆς Μονῆς Παχώμιος.

Τό 1538 ἀποθνήσκει ὁ ὑποτακτικός τοῦ Ἁγίου Γρηγόριος Ἱερομόναχος, τόν ὁποῖον ὑπεραγαποῦσε καί διά τήν μόρφωσιν τοῦ ὁποῖου κατέβαλε ιδιαίτερη φροντίδα. Ὁ Γρηγόριος συνέταξε ὅλα τά μακροσκελῆ κείμενα τῶν διαθηκῶν καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Ἁγίου καί μέ πολλήν ἀφωσίωσιν εἰς τόν Γέροντά του διεκπεραίωσε ὅλες τίς ἐμπιστευτικές ὑποθέσεις τῆς Μονῆς. Γι' αὐτό ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Γρηγορίου τόν ἐλύπησε βαθύτατα. Στερήθηκε ἕνα γνήσιο μαθητή, ἕνα ἀγαπητό πνευματικόν του τέκνον, ἕναν ἀληθινό ὑποτακτικό. Ὡς ἄνθρωπος ἦταν ἀπαρηγόρητος. «Ἐφ' ὃν (τόν Γρηγόριον) τελευτήσαντα τοσοῦτον ἐθρήνησεν ὁ Πατήρ, ὥστε θαυμάζειν τοὺς παρατυχόντας».

Εἶχε ὁμως κουρασθῆ σπίν ἡλικία μόλις τῶν πενήντα χρόνων. «Οὐκ ἔδωκα ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, οὐδέ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμόν, ἀλλά τόν ξύμπαντά μου χρόνον ἤμην ὀρθρίζων ἐκ νυκτός τε καί ἐγρηγορῶν», γράφει στή διαθήκη του. Δέν ἔδωσε ὕπνον στούς ὀφθαλμούς του, δέν ἀναπαύτηκε ποτέ ἀλλά ἠργάζετο νύκτα καί ἡμέρα, μέ κόπους καί ἰδρωτάς ἀμετρήτους, μέ συνθῆκες περισσότερον ἀπό φρικτές, μέχρις ὅτου περαιώσῃ τά θεάρεστα κοινωφελῆ ἔργα, πού τοῦ ἀνέθεσεν ὁ Θεός. Αὐτήν τήν βαθείαν συνείδησιν εἶχε.

Ἡ ὑγεία του κλονίσθηκε, ἂν καί ἦτο ἐκ φύσεως φιλάσθενος. Ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ ὑποτακτικοῦ του Γρηγορίου ἐπεδείνωσε τήν κατάστασι καί αἰσθανόμενος νά τόν ἐγκαταλείπουν οἱ δυνάμεις του κατάλαβε πώς πλησιάζει ἡ ὥρα νά ἀπέλθῃ πρὸς τόν ἠγαπημένον του Κύριον.

Διό καί «προσκαλεῖται τοὺς ὑπ' αὐτόν ἀρχιερεῖς τε καί μοναχοὺς καί ὡς εἰκός τά ἐξιτήρια παραινέσας καί παραδούς αὐτοῖς, εἰς χεῖρας Θεοῦ τό πνεῦμα μετά πάσης παρακλίσεως ἀπέθετο, ὁ πολλῶν παρακλήτωρ γενόμενος...». Περιστοιχίζόμενος ἀπό τόν ἀνεψιό του, ἐπίσκοπο Σταγῶν τότε, Νεόφυτο, καί ἀπό ἄλλους ἀγαπητούς του ἐπισκόπους, ἀπό κληρικούς καί τοὺς μοναχοὺς του, πού ἦταν ἀπαρηγόρητοι, μέ ὑπερκόσμιον γαλήνην στό φωτεινότατο πρόσωπό του, παρέδωκε τήν ἡγιασμένην του ψυχή, εἰς χεῖρας Θεοῦ, εἰς ἡλικίαν μόλις πενήντα ἐτῶν τήν 13ην τοῦ μηνός Σεπτεμβρίου τοῦ 1540, ἡμέρα Δευτέρα τό ἀπόγευμα, «συναριθμούμενος μέ τοὺς ἀρχιερεῖς ὁ ἀρχιερεὺς, μέ

τούς ἐλεήμονας ὁ ἐλεήμων, μέ τούς δικαίους ὁ δίκαιος, μέ τούς ἁγίους ὁ Ἅγιος», ὑμνούμενος ἀπό τότε καί δοξαζόμενος ὡς Ἅγιος καί θαυματουργός.

Τό μυροβόλο λείψανό του ἐνταφιάστηκε στόν Ἱερό Ναό τοῦ προσωπικοῦ του προστάτου Ἁγίου Νικολάου, πού ἔκτισε ὁ ἴδιος στούς πρόποδες τοῦ βουνοῦ ἀκριβῶς κάτω ἀπό τήν Ἱερά Μονή του, ὅπου ὑπάρχει μέχρι σήμερα ὁ Ἱερός Τάφος του. Ἡ μνήμη του καθιερώθηκε ἐξ ἀρχῆς νά τιμᾶται στίς 15 Σεπτεμβίου.

Ὡς παρηγορίαν μᾶς ἄφησε τήν χαριτόβρυτον Κάρα του, ἡ ὁποία φέρει ὅλα τά γνωρίσματα τῆς ἀγιότητος, «τόν κροκοβαφῆ χρωματισμόν, τήν ἄρηπτον εὐωδίαν καί τῶν θαυμάτων τά ῥεῖθρα, τά ποταμιδόν ἐξ αὐτῆς προχεόμενα». Φυλάσσεται ὡς τό πολυτιμότερον κειμήλιον εἰς τήν Ἱεράν Μονήν του καί ἀποτελεῖ πηγὴν θείων εὐλογιῶν καί χαρίτων, καταφυγὴ ἀλλά καί ἀμεσώτατη ἐκπλήρωσις τῶν θεοφιλῶν αἰτημάτων τῶν χριστιανῶν, πού μετά πίστεως, σεβασμοῦ καί μετανοίας εἰλικρινοῦς προσφεύγουν εἰς Αὐτήν.

Εἶναι τόσον πολλά τῶν θαυμαστῶν ἀρετῶν καί τῶν εὐποιῶν ἔργων του τά ἐπιτεύγματα, πού ἐάν θελήσῃ κανεὶς νά τά διηγηθῆ λεπτομερῶς τονίζει ὁ βιογράφος του, θά ὁμοιάσῃ μέ ἐκεῖνον πού προσπαθεῖ νά μετρήσῃ μέ κοφίνι τήν ἄμμον τῆς θαλάσσης. Ἐπάνω εἰς αὐτήν τήν ἀμχανίαν του τόν συγκρίνει μέ τούς μεγάλους δικαίους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὠρισμένους τῶν ὁποίων ξεπερνᾷ.

Ὁ δίκαιος Νῶε μέ τήν κιβωτόν ἔσωσε ἀπό τόν κατακλυσμόν μόνον ὀκτώ ψυχάς, ἐνῶ ὁ Βησσαρίων ἀμετρήτους ἔσωσε καί θά σώσῃ ἀπό τά ὀρμητικά ῥεύματα τῶν ποταμῶν μέ τά τολμηρά γεφύρια πού ἔστησε.

Ὁ Δαυῖδ ἦτο πρῶος καί δίκαιος. Ἀλλά ποιός ἦτο δικαιοτέρος καί πραότερος ἀπό τόν Ἅγιον;

Γιά μιά στιγμή σταματᾷ τούς πολλούς παραλληλισμούς, ἀπό ἀδυναμίαν νά ἐγκωμάσῃ τά ἱερά ἀριστεύματα τοῦ Ἁγίου, διότι τό τόλμημα αὐτό εἶναι ἔργον μόνον δεινῶν ρητόρων.

Ἀμέσως μετά τήν ὁσίαν κοίμησίν του ἀρχίζει μίᾳ ἀσυνήθης σύνθεσις ὑμνολογικῶν κειμένων. Συναξαριακά κείμενα, ἐγκώμια, πλῆθος κανόνων στούς ὀκτώ ἦχους κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Θεοτοκαρίου. Πολλοί παρακλητικοί κανόνες, μεγαλυνάρια, ἰδιόμελα ὑπέροχα, ἱαμβικά ἐπιγράμματα μέ ὑψηλή ποιητική πνοή, συντεθειμένα ἀπό διακεκριμένους ὑμνογράφους, ὅπως τόν Παχώμιο Ρουσάνο, Θεοφάνην τοῦ 16ου αἰῶνος, Ἀνατόλιον, Ἀναστάσιον Γόρδιον, Χριστοφόρον, Ἰωσήφ, Ἅγιον Νικόδημον τόν Ἀγιορείτην. Καί ἡ παραγωγή συνεχίζεται εἰς τόν ἴδιον ρυθμόν μέχρι σήμερον.

Οἱ ἀλλεπάλληλες συνεχεῖς ἐκδόσεις τῆς ἱερᾶς του Ἀκολουθίας, δύο στό

Βουκουρέστι, στήν περιφέρεια Μοσχόπολι τῆς Β. Ἡπείρου, στήν Βιέννη, στήν Βενετία, στήν Κωνσταντινούπολη, στήν Ἀθήνα, μαρτυροῦν τήν βαθεῖαν ἀνταπόκρισιν τοῦ Ἁγίου εἰς τόν λαόν, τήν τιμὴν, τήν πηγαίαν ἀγάπην, τόν σεβασμόν πρὸς τό πάνσεπτον πρόσωπόν του καί τήν ἀκράδαντον πίστιν εἰς τήν ταχεῖαν ἐκπλήρωσιν τῶν αἰτημάτων του.

Ἡ ὑψηλή ἀγιότης τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος ὠμίλησε βαθεῖα στήν καρδίαν τοῦ λαοῦ μας, πού τόν ἀγάπησε ὑπερβολικά, τόν πίστεψε ἀπόλυτα καί τόν ἀποδέχθηκε ὡς Ἅγιο, ἐνῶ ἀκόμη ζοῦσε. Πάμπολλες παραδόσεις, πού ἐγγίζουσι τήν περιοχὴ τοῦ θρύλου, ἔχουν φθάσει ζωντανές μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Τά ἐξάσια θαύματά του διὰ τῆς χαριτοβρύτου του Κάρας κηρύσσουσιν ἡ Θεσσαλία, ἡ Εὐρυτανία, ἡ Αἰτωλοακαρνανία, ἡ Λευκάδα, τό Μεγανήσι, ἡ Ἡπειρος, ἡ μακρυνή Μολδοβλαχία, τό Βουκουρέστι.

Ἡ ἔξοδος κάθε φορά τῆς Ἁγίας Κάρας ἀπὸ τήν Μονὴν ἔμοιαζε περισσότερο μέ ἱεραποστολική ἐκστρατεία. Εἶναι γεμᾶτο τό ἀρχεῖο ἀπὸ συγκινητικά ἐγγράφα προσκλήσεων ἀπὸ ἐπισκόπους καί προέδρους κοινοτήτων ὄλων αὐτῶν τῶν περιοχῶν ἀλλὰ καί εὐχαριστίας τῶν κατοπιν διὰ τήν ταχεῖαν ἀνταπόκρισιν τοῦ Ἁγίου εἰς τὰ αἰτήματά τους, πού συνήθως ἦταν ἡ κατάπαυσι τῆς ἀνομβρίας, ἡ ἀπέλασι τοῦ σμίνους τῶν ἀκρίδων, πού ἐσίμεινε πείνα, ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ θανατηφόρες ἐπιδημίες, κυρίως τῆς φοβερᾶς πανώλους. Σέ ὅλες τίς περιπτώσεις ἡ ἐπέμβασις τοῦ Ἁγίου ἦταν ἄμεσος καί ἀποτελεσματικὴ.

Πάντοτε σχεδόν οἱ ὀμιλοῦντες διὰ τήν φωτεινὴν προσωπικότητα τοῦ Ἁγίου τονίζουσιν κυρίως τό πρωτοποριακόν ὄντως κοινωνικόν καί ἐθνικόν του ἔργον. Τά γεφύρια πού ἔστησε, τοὺς δρόμους πού διήνοιξε, τοὺς αἰχμαλώτους πού ἠλευθέρωσε.

Πράγματι εἰς τόν τομέα αὐτόν ἀνεδείχθη ἀπαραμίλλος καί ἀσυναγώνιστος. Ἀλλὰ δέν εἶναι μόνον αὐτό, πού τόν ἀνέδειξε Ἅγιο καί θαυματουργό. Δρόμους καί γεφύρια καί μάλιστα ὑπερσύγχρονα κατασκεύασαν καί ἄλλοι, ἀλλὰ «τό μνημόσυνον αὐτῶν μετ' ἤχου ἀπώλετο». Ἡ μνήμη τους χάθηκε ἀμέσως μέ πάταγο.

Ἡ κοινωνικὴ δραστηριότητα ἔχει πάντοτε σχετικὴ ἀξία. Ἡ Βασιλειάδα τοῦ φωστῆρος τῆς Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας δέν ὑπάρχει πλέον. Ἀλλὰ ὁ Μέγας Βασίλειος συνεχίζει νά σελαγίζῃ εἰς τό στερέωμα τῆς Ἁγίας μας Ἐκκλησίας καί νά ἀποτελεῖ τό κλέισμα καί τήν δόξαν τῆς, λόγῳ τῆς ἀγιότητος τῆς ζωῆς του.

Καί τὰ κοινωνικά ἔργα τοῦ Ἁγίου μας σήμερον ἔχουν μνημειακὸ χαρακτῆρα. Ὁ Ἅγιος Βησσαρίων ὅμως ἐξακολουθεῖ νά ζῆ εἰς τὰς καρδίας μας, νά εἶναι ὁ φιλόστοργος πατήρ, ὁ προστάτης, ὁ ὁδηγός μας, ὁ συναντιλήπτωρ εἰς τὰς θλί-

ψεις μας, ὁ θερμὸς πρὸς τὸν Θεὸν πρεσβευτὴς μας, διότι εἶναι Ἅγιος.

Ἄντέγραψε μὲ πιστότητα, ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου, εἰς τὴν ἀποστολὴν· «ὅτι ὁ Πατὴρ μὲ ἀπέσταλκε». Τὴν ἀκτιμοσύνην· «οὐκ εἶχε ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι». Εἰς τὴν ὑπακοήν· «γενόμενος ὑπὸ κτύπον μέχρι θανάτου». Εἰς τὴν ἀγνότητά καὶ παρθενίαν, εἰς τὴν ἀσκήσιν, τὴν νηστείαν, τὴν προσευχὴν, καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν περιπόθητον διακίρυξιν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου· «Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός».

Ὅλοι ἀνεξαρέτως οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἦσαν πρῶτον Ἅγιοι, πρῶτον ἀσκηταί, πρῶτον ὀρῶντες τὸν Θεὸν καὶ ἔπειτα οἱ πρωτοπόροι κοινωνικοὶ ἐργάται. Τὸ δεύτερον εἶναι φυσικὸν ἐπακόλουθον τοῦ πρώτου. Εἶναι ἐκχύλισμα τῆς ἀγιότητος, εἶναι ἡ ἀκτινοβολία τοῦ καταυγάζοντος τὴν καρδίαν ἀγίου φωτός.

Ὡστε ἡ ὑψηλὴ ἀγιότης τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος ἐπέφερε τὴν πλούσιαν καρποφορίαν τῶν κοινωνικῶν δραστηριοτήτων του.

Ἡ ἀδιάλειπτος νοερά προσευχὴ του ἐφώτιζε τὸν νοῦν του, ἐθέρμαινε τὴν καρδίαν του, εὐωδίαζε τὸ στόμα του, κινούσε τὰ ἅγια χέρια του, διὰ νὰ πράττῃ τὸ θέλημα τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς.

Ἡ ἀπέραντος ἀγάπη του ἦταν ὁ ἰσχυρὸς μαγνήτης πού ἀιχμαλώτιζε τίς καρδιές καὶ τίς ὁδηγοῦσε εἰς τὸν Χριστόν. Αὐτὴ ἦτο ἡ πειθὴ του, ἡ γλωσσομάθειά του, οἱ μεγάλοι τίτλοι, τὰ πτυχία του.

Ἐναρμόνιζε σὲ ἀπόλυτο βαθμὸν τὸν λόγο του μὲ τὴν πράξιν. Ἐδίδασκε ταπεινοφροσύνην καὶ ἦταν ὁ ἴδιος τέλειον πρότυπὸν τῆς. Ὁμιλοῦσε διὰ προσευχὴν καὶ οὐδέποτε διέκοψε τὴν θεϊαν ἐργασίαν τῆς. Προέτρεπε διὰ ἐλεημοσύνην καὶ ἦταν ἐκεῖνος πού πρῶτος τὴν ἀσκοῦσε.

Ἐδίδασκε τὰς ἀγίας ἀρετὰς τῆς πίστεως, τῆς ἀνεξικακίας, τῆς ὑπομονῆς εἰς τὰς θλίψεις καὶ ἦταν ὁ ἴδιος ἡ ἔμπρακτος ἀρετὴ καὶ ἐξέπεμπε ὁ ἴδιος τὸ δυνατόν ἄρωμά τῆς.

Μὲ τὰ θεία αὐτὰ ἀριστεύματα καταξιώθηκε στὴν συνειδήσει τοῦ λαοῦ ὡς μέγας καὶ θαυματουργὸς «τὴν κλῆσιν ἐξ ἔργων κομισάμενος». Αὐτὴν τὴν ἀλήθεια διατυπώνει μὲ ἔμφασι σ' ἓνα ἐπίγραμμα τοῦ Ἱερομόναχος Μεθόδιος, γραμματεῦς τοῦ Νεοφύτου Λαρίσης, ἀνεπιου τοῦ Ἁγίου, κάτω ἀπὸ τὴν ὑπέροχην προσωπογραφία του στό Καθολικὸ τῆς Μονῆς.

«Μέγιστος εἶς ἦν ἐν θύταις Βησσαρίων

Ἐκκλησίαν ἴθινε τὴν Λαρισέων

θείοις ἀριστεύμασι οἷα φωσφόρος...».

Μεταξὺ τῶν Ἁγίων Ἀρχιερέων τοῦ Χριστοῦ, μέγιστος, ἓνας ἦτο, μοναδικός,

ἀνεπανάληπτος, ὁ Ἅγιος Βησσαρίων, τοῦ ὁποίου εἶθε οἱ ἅγιες πρεσβεῖες του νά αὐξήσουν καί τήν ἰδικήν μας πρὸς τόν Χριστόν ἀγάπην, νά τονώσουν τήν εἰς Αὐτόν πίστιν, νά μᾶς ὀδηγήσουν εἰς τήν ὁδόν τῆς εἰλικρινοῦς μετανοίας μας καί νά μᾶς ἀξιώσουν νά ἀναδειχθοῦμε μμηταί τῶν θεοειδῶν ἀρετῶν του.

Αὐτὴν τήν εὐχὴν ἰδιατέρως τονίζει ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, πού συνέγραψε τόν ἐκτενῆ βίον τοῦ Ἁγίου. «Εἶναι ὠφελιμώτερος εἰς ἡμᾶς ὁ βίος τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος, διατί ὁ Ἅγιος οὗτος δέν ἐστάθη κανένας ξένος οὔτε ἀπό κανέναν μακρυνόν τόπον, ὅπου νά μὴν τόν ἠξεύρωμεν. Ἀλλά εἶναι ἰδικός μας συμπατριώτης καί πνευματικός Πατήρ, γέννημα καί θρέμμα τούτου τοῦ ἰδικοῦ μας τόπου καί μέ τούς ἰδίους ὀφθαλμούς μας βλέπομεν καί μέ τά ἴδια μας τά χέρια ψηλαφοῦμεν καί κατοικοῦμεν καί ἀπολαμβάνομεν τά ἔργα τῶν χειρῶν του. Ὅθεν καί, ὅταν ἀκούωμεν τήν ἔνθεον πολιτείαν του, ἀκόλουθον εἶναι νά παρακινώμεθα περισσότερο εἰς τήν μίμῃσιν τῶν θεαρέστων κατορθωμάτων του καί πράξεων λέγοντες ἔτσι εἰς τόν ἑαυτόν μας. Ἐάν ὁ Ἅγιος Βησσαρίων εἶναι ὁ πνευματικός μας Πατήρ καί τίποτε δέν ἐμποδίσθη ἀπό τόν τόπον εἰς τό νά κάμῃ τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου καί νά γένη Ἅγιος, διατί ἡμεῖς οἱ συμπατριῶται του καί τά τέκνα τά ἰδικά του νά προφασισζόμεθα, πῶς ὁ τόπος οὗτος μᾶς γίνεται ἐμπόδιον εἰς τήν ἀρετήν; Διατί νά μὴ μμηθῶμεν καί ἡμεῖς ὅσο τό δυνατόν τόν ἰδικόν μας Ἅγιον καί ν' ἀκολουθήσωμεν τήν ἐνάρετον αὐτοῦ πολιτείαν;». Ἀμὴν.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Β. ΣΤΕΡΓΙΟΥΛΗΣ
Δρ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ Α.Π.Θ.

ΠΑΧΩΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, «ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΑ». ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Τό ἐγκώμιο τοῦ Παχώμιου Ρουσάνου¹ στὸν ἅγιο Βησσαρίωνα² περιέχεται
στά φφ. 26^v-43^r τοῦ κώδ. 91 τῆς Ἱ. Μονῆς Δουσίου (16ος αἰ., φ. 104)

¹ Γιά τόν Παχώμιο Ρουσάνο βλ. ἐνδεικτικά «Μνήμη Παχώμιου Ρουσάνου (1508-1553)», *Ἐκκλησία* 60 (Νοε 1983), τεύχ. 21-22). Ἐπίσης, βλ. Ἰω. Καμύρης, *Ὁ Π. Ρουσάνος καί τὰ ἀνέκδοτα δογματικά καί ἄλλα ἔργα αὐτοῦ*, [Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie, Nr. 14], Ἀθήνα 1935· Μανόλης Γ. Σέρρης, *Ὁ Ζακύνθιος μοναχός Παχώμιος Ρουσάνος καί ὁ λαϊκός πολιτισμός τοῦ 16ου αἰώνα*, ἐκδ. Paulos, Ἀθήνα, 2000· Τοῦ ἴδιου, *Ἐκκλησιαστικός λόγος καί λαϊκός πολιτισμός τόν 16ο αἰώνα: Ἡ περίπτωση τοῦ Παχώμιου Ρουσάνου*, Θεσσαλονίκη, 2008· «Παχώμιος Ρουσάνος 450 χρόνια ἀπό τήν κοίμησί του (†1553)», *Πρακτικά Διεθνούς Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου* (9-12 Ὀκτωβρίου 2003), ἔκδοση Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ζακύνθου καί Στροφάδων, Ἀθήνα 2005, σ. 379-397· Φ. Α. Δημητρακόπουλος, «Παλαιογραφικά καί μεταβυζαντινά», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* 27 (1979), 198-207, σ. 198-207· Δ. Ζ. Σοφιανός, «Χατζή-Γερασίμου, ἱερομονάχου Δουσικώτη, Ἀνέκδοτο ἐγκώμιο τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος, μητροπολίτη Λαρίσης (Μάρτ. 1527-Σεπτ. 1540) καί κτίτορα τῆς Μονῆς Δουσίου. Προσωπογραφικά καί χρονολογικά ἅγιο Βησσαρίωνος», *Τρικαλινά* 7 (1987), σ. 10, ὑποσημ. 9· Χαράλαμπος Στεργιούλης, «Βησσαρίων ὁ Β΄, ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης (περ. 1490-1540). Ἀγιολογικά καί λειτουργικά χειρόγραφα καί κείμενα», *Θεσσαλικά Μελετήματα* 8 (2018), σ. 9 καί εἰδικά ὑποσημ. 12.

² Γιά τόν ἅγιο Βησσαρίωνα τόν Β΄ βλ. ἐνδεικτικά Fr. Halkin, *Auctarium BHG Supplément*, Société des Bollandistes, [Subsidia Hagiographica 47], Bruxelles 1969, σ. 195, ἀρ. 2064· N. Bees, «Prosopographisches, Hagiologisches und Kunstgeschichte über den hl. Bessarion, den Metropolitan von Larissa († 1540). Zur Kirchengeschichte Thessaliens im 15-16 Jahrhundert», *Byzantinische-neugriechische Jahrbücher* 4 (1923), 354-356· N. Γιαννόπουλος, «Αἱ παλαιαὶ ἐκκλησιαστικῶν Τρικάλων καί οἱ δύο Βησσαρίωνες Λαρίσης», *Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας* 3 (1926), 22-27· Δ. Ζ. Σοφιανός, «Ἀνέκδοτα ὕμνογραφικά κείμενα ἀναφερόμενα στὸν μητροπολίτη Λαρίσης καί κτίτορα τῆς Μονῆς Δουσίου ἅγιο Βησσαρίωνα († 1540)», *Τρικαλινά* 14 (1994), 37-68· Τοῦ ἴδιου, «Ἱστορικά σχόλια σέ ἐπιγραφές, ἐπιγράμματα, χαράγματα καί ἐνθυμώσεις τῆς Μονῆς Δουσίου-Συμβολή στὴν ἱστορία τῆς Μονῆς», *Μεσαιωνικά καί Νέα Ἑλληνικά* 1 (1984), 10-11· Τοῦ ἴδιου, «Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσης (1527-1540) καί κτίτορας τῆς Μονῆς Δουσίου. Ἀνέκδοτα ἀγιολογικά καί ἄλλα κείμενα», *Μεσαιωνικά καί Νέα Ἑλληνικά* 4 (1992), 177-282+32 πίν.· Τοῦ ἴδιου, «Χατζή-Γερασίμου, ἱερομονάχου Δουσικώτη, Ἀνέκδοτο ἐγκώμιο τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος, μητροπολίτη Λαρίσης (Μάρτ. 1527-Σεπτ. 1540) καί κτίτορα τῆς Μονῆς Δουσίου. Προσωπογραφικά καί χρονολογικά ἅγιο Βησσαρίωνος», *Τρικαλινά* 7 (1987), 7-40· Χαράλαμπος Β. Στεργιούλης, «Ἕνας ἀνέκδοτος κανόνας (17ος αἰ.) στὸν ἅγιο Βησσαρίωνα, ἀρχιεπίσκοπο Λαρίσης καί κτίτορα τῆς Μονῆς Δουσίου», *Τρικαλινά* 35 (2015), 9-24· Τοῦ ἴδιου, «Βησσαρίων ὁ Β΄, ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης (περ. 1490-1540). Ἀγιολογικά καί λειτουργικά χειρόγραφα καί κείμενα», *Θεσσαλικά Μελετήματα* 8 (2018), σ. 7-22.

καί ἐπιγράφεται: «*Παχώμιου μοναχοῦ. Ἐγκώμιον εἰς τόν ἐν ἀγίοις πατέρα ἡμῶν Βησσαρίωνα Λαρίσσης ἀρχιεπίσκοπον*»³. Ἀπό τόν ἴδιο τόν Παχώμο τό *Ἐγκώμιον* ἀντιγράφηκε στά φφ. 253^r-257^v τοῦ κώδ. Marc. gr. II 103 (coll. 1312), ἄλλοτε Νανιανοῦ 125 (16ος αἰ., 284): «*Ἐγκώμιον εἰς τόν ἐν ἀγίοις πατέρα ἡμῶν Βησσαρίωνα Λαρίσσης*»⁴ καί ἀπό τόν κωδικογράφο Μελέτιο Δουσκικώπη στόν παραπάνω κώδ. 91 τῆς I. M. Δουσίκου, φφ. 17^r-24^r: «*Ἐγκώμιον εἰς τόν ἐν ἀγίοις πατέρα Βησσαρίωνα ἀρχιεπίσκοπον Λαρίσσης ὑπέρτιμον καί ἔξαρχον δευτέρας Θετταλίας*»⁵.

Προτοῦ ὁ Παχώμος συντάξει τό *Ἐγκώμιον*, ἔγραψε ἕνα σύντομο συναξάρι στόν ἅγιο Βησσαρίωνα (1552)⁶. Τό *Ἐγκώμιον* δέν περιέχει κάποια ἐπιπλέον βιογραφικά ἢ ἱστορικά στοιχεῖα γιά τόν ἅγιο Βησσαρίωνα σέ σχέση μέ τό συναξάρι. Διαφέρει ὅμως ὡς πρὸς αὐτό, σπίν ἔκταση καί τό ρητορικό του ὕφος, ὅπως συμβαίνει μέ τέτοιου εἴδους κείμενα⁷. Πηγές του ὑπῆρξαν τό γραπτό σημείωμα τοῦ ἀνεπισημειωτοῦ τοῦ ἀγίου Βησσαρίωνος καί μητροπολίτου Λαρίσσης Νεοφύτου Β΄⁸ (1550-1568/69) καί ἡ τρίτη διαθήκη τοῦ ἀγίου⁹. Τό *Ἐγκώμιον* ὁ Παχώμος τό συνέθεσε κατά τήν παραμονή του στή Μονή Δουσίκου, μετά τόν Ἰούνιο τοῦ 1550, σύμφωνα μέ τόν Δ. Ζ. Σοφιανό¹⁰, καί κατά παραγγελία τῆς μονῆς, γιά νά διαβάζεται σπίν τράπεζα τῶν μοναχῶν ἢ τήν

³ Βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσσης*, σ. 253-264 (ἡ ἔκδοσις)· βλ. Τοῦ Ἰδίου, *Χατζη-Γερασίμου Ἀνέκδοτο ἐγκώμιον*, σ. 10, ὑποσημ. 8· Δημητρακόπουλος, *Παλαιογραφικά καί μεταβυζαντινά*, σ. 198-207· Ἱστορικό καί παλαιογραφικό ἀρχεῖο, *Μικροφωτογραφήσεις χειρογράφων καί ἀρχείων*, ἐκδ. ΜΙΕΤ, τόμ. Α΄-Β΄, 1978-1981, ἐδδ: τόμ. Β΄, σ. 31· Halkin, *Novum Auctarium*, σ. 222, ἀρ. 2064· Στεργιούλης, *Βησσαρίων ὁ Β΄*, σ. 9, ἀρ. 3. Κάποια ἀποσπάσματα δημοσίευσε ὁ Σπ. Λάμπρος, «Ἅγιος Βησσαρίων ὁ Λαρίσσης καί Παχώμιος ὁ Ρουσάνος», *Νέος Ἑλληνομνημίων* 5 (1908), 292-293.

⁴ Βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσσης*, σ. 253-254· Δημητρακόπουλος, *Παλαιογραφικά καί μεταβυζαντινά*, σ. 201-203· Στεργιούλης, *Βησσαρίων ὁ Β΄*, σ. 9, ἀρ. 4.

⁵ Βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσσης*, σ. 254· Δημητρακόπουλος, *Παλαιογραφικά καί μεταβυζαντινά*, σ. 194-198· Στεργιούλης, *Βησσαρίων ὁ Β΄*, σ. 9, ἀρ. 3.

⁶ Βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσσης*, σ. 254· Στεργιούλης, *Βησσαρίων ὁ Β΄*, σ. 8-11 (ἡ χειρόγραφη παράδοσις).

⁷ Βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσσης*, σ. 254.

⁸ Γιά τόν μητροπολίτη Λαρίσσης Νεόφυτο Β΄ βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσσης*, σ. 250· Τοῦ Ἰδίου, «Οἱ Νεόφυτοι Λαρίσσης τοῦ 16ου αἰῶνος. Συμβολή εἰς τήν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς μεταβυζαντινῆς Θεσσαλίας», *Ἐπετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 15-16 (1965-1967, 1997), σ. 86-124, πίν. Α΄-Δημητρακόπουλος, *Παλαιογραφικά καί μεταβυζαντινά*, σ. 202-204.

⁹ Βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσσης*, σ. 188-189 καί 223-231 (ἡ ἔκδοσις)· Στεργιούλης, *Βησσαρίων ὁ Β΄*, σ. 12, ἀρ. 16 καί σ. 13, ἀρ. 17.

¹⁰ Βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσσης*, σ. 254.

ήμερα ἑορτῆς τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου (13 Σεπτεμβρίου)¹¹.

Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΕΓΚΩΜΙΟΥ

ΠΡΟΟΙΜΙΟ (σ. 256, 4-257, 34)

1. Ἡ δύναμη τῆς γλώσσας (σ. 256, 4-257, 26).
2. Τό καθῆκον τοῦ Παχωμίου (σ. 257, 27-34).

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ (σ. 257, 34-264, 251)

1. Ἡ πατρίδα, οἱ γονεῖς καὶ ὁ πνευματικός πατέρας τοῦ ἁγίου (σ. 257, 34-59).
2. Οἱ περιπέτειες τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος ὡς ἐπισκόπου Ἐλασσόνας καὶ ἡ ἄνοδος του στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνον τῆς Λάρισας (σ. 258, 60-259, 97).
3. Τό φιλανθρωπικὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος ὡς ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης (σ. 259, 98-113).
4. Ὁ ἅγιος Βησσαρίων ἀπελευθερῶνει αἰχμαλώτους (σ. 259, 114-260, 139).
5. Ὁ ἅγιος Βησσαρίων κτίζει τό γεφύρι τοῦ Κοράκου Ἀσπροποτάμου (σ. 260, 140-261, 171).
6. Ἡ ἐκ βάρων ἀνέγερση τῆς παλιᾶς βυζαντινῆς Μονῆς τοῦ Σωτῆρος Μεγάλων Πυλῶν ἢ Δουσίκου (σ. 261, 172-179).
7. Ἡ σύγκριση τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος μὲ πρόσωπα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (σ. 262, 179-264, 251).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ (σ. 264, 252-258)

1. Τό τέλος τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος

Ὁ Παχώμιος, ὅπως φαίνεται ἤδη ἀπὸ τοὺς πρώτους στίχους τοῦ *Προοιμίου*¹², γνωρίζει καλά τους κανόνες τῆς ρητορικῆς τέχνης. Τό

¹¹ Βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μνηστοπότης Λαρίσης*, σ. 255.

¹² Γιά τὴ θέση τοῦ προοιμίου στοὺς ρητορικοὺς λόγους καὶ τὰ εἶδη τοῦ βλ. H. Lausberg, *Handbook of Literary Rhetoric A Foundation for Literary Study*, ed. David E. Orthon and R. Dean Anderson, Brill, Leiden, Boston-Koln 1998, σ. 124-136 (μὲ παραπομπές σὲ πηγές καὶ βιβλιογραφία). H. Hunger, *Prooimion. Element der byzantinischen Kaiseridee in den Arengen der Urkunden*, Wiener Byzantinistische Studien, Band 1, Wien 1964. Χαράλαμπος Β. Στεργιούλης, *Λόγοι στὴν ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ταφικῆς ἐπιδεικτικῆς ρητορικῆς τῶν βυζαντινῶν*, [Βυζαντινὰ Κείμενα καὶ Μελέτες 52], Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 134, ὑποσημ. 408 (μὲ παραπομπές σὲ βιβλιογραφία). Th. Pratsch, *Der*

συγκεκριμένο προοίμιο ἐξυπηρετεί τις ἀρχές τῆς *εὐμάθειας*, τῆς *προσέξεως* καί τῆς *εὐνοίας*¹³. Θέλοντας ἀπό τὴν ἀρχή τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ του λόγου νὰ προκαλέσει τὴν *πρόσεξιν* τῶν ἀκροατῶν ἀναφέρεται ἀφενὸς στὴ δύναμιν τῆς ἀλήθειας πού πάντοτε νικά, καί στὴ δύναμιν ἀφετέρου τῆς ἀνθρώπινης γλώσσας πού εἶναι ἀδάμαστη «ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν θηρίων τε καί πετεινῶν, ἔρπετῶν καί ἐναλίων» (σ. 256, 6-7). Γιά νὰ πετύχει μάλιστα ταυτόχρονα καί τὴν *εὐνοίαν* τοῦ ἀκροατηρίου πρὸς τὸ πρόσωπό του, ὡς γνώστη τῆς Ἁγίας Γραφῆς, φροντίζει νὰ τεκμηριώσει τις παραπάνω ἀπόψεις μὲ δυὸ ἀγιογραφικὰ χωρία, τὸ ἓνα ἀπὸ τὴν Παλαιὰ (*Ἐσδρας* 1, 4,13) καί τὸ ἄλλο ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη (*Ἰάκ.* 3, 7). Ἰδιαίτερα ὅμως ὁ Παχώμιος θὰ σταθεῖ στὴ δύναμιν τῆς γλώσσας. Ἡ γλῶσσα ἔλκει μὲ τὴ δύναμὶ τῆς, ὅπως ἔλκει ὁ μαγνήτης τὸ σίδηρο· κι ἂν εἶναι «σπουδαία», συνηθίζει νὰ κάνει «σπουδαίους» ἀνθρώπους, ἐνῶ ἂν εἶναι «φαύλη», τοὺς μετατρέπει σὲ φαύλους. Γιά νὰ ἰσχυροποιήσει τὴν ἄποψή του καταφεύγει πάλι σὲ ἓνα ἀγιογραφικὸ στίχο, ὁ ὁποῖος ὅμως προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία: «φθείρουσιν ἦθη χρυστὰ ὀμίλια κακαί»¹⁴ (σ. 256, 15-16). Κι ἀφοῦ ἀναφερθεῖ καί σὲ κάποιες ἀκόμη δυνατότητες τῆς γλώσσας, κορυφώνει τὴν ἀναφορὰ του στὴ δύναμὶ τῆς, γιά νὰ ἀνανεώσει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατηρίου του, προτοῦ εἰσέλθει στὸ κύριο μέρος τοῦ λόγου του (*πρόσεξις*). Ἡ γλῶσσα, δηλαδή, μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς μέσο διὰ τοῦ ὁποῖου εὐλογοῦμε τὸν Θεό, ἀλλὰ ταυτόχρονα μπορεῖ νὰ μετατραπῆ καί σὲ μέσο βλασφημίας, ὅταν δι' αὐτῆς καταριόμαστε τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπομένως, ὅταν κάποιος διηγεῖται θεοφιλῶς, τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καί τὸ ἀκροατήριό του εὐλογοῦν τὸν Θεό, ἐνῶ ὅταν τὴ χρησιμοποιεῖ γιά τὸν ἀντίθετο σκοπὸ, τὸν παροργίζει κι ὁ ὀμιλητὴς ἀλλὰ κι ὅσοι δέχονται νὰ τὸν ἀκούσουν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ Παχώμιος προετοίμασε τοὺς ἀκροατὲς του γιά τὸν ἐγκωμιασμὸ τοῦ ἀγίου Βησσαρίωνος.

Στὸ δεῦτερο μέρος τοῦ *Προομίου* ὁ ρήτορας ἀκολουθεῖ τὰ ὅσα εἶπε στὸ τέλος τοῦ α' μέρους: ἡ γλῶσσα πρέπει νὰ δοξολογῆ τὸν Θεό μὲ θεοφιλεῖς

hagiographische Topos. Griechische Heiligenviten in mittelbyzantinischer Zeit, [Millenium Studies I], Walter de Gruyter-Berlin-New York 2005.

¹³ Ὁ Νικόλαος Σοφιστὴς (*Προγυμνάσματα* ed. Leonardus Spengel, *Rhetores Graeci*, Lipsiae 1856, vol. III, σ. 450, 18-22) στὸν ὀρισμὸ του γιά τὸ προοίμιο ἐπισημαίνει τοὺς στόχους πού αὐτὸ ἐπιτελεῖ: «... προοίμιον μὲν ἐστὶ λόγος παρασκευάζων τὸν ἀκροατὴν καί οἰκειῶς διατιθεῖς εἰς τὸν ὑποκείμενον λόγον, ἔργον δὲ αὐτοῦ καί τέλος (τὸ γὰρ αὐτὸ τινὲς ὠμίθησαν) τὸ προσοχὴν καί εὐμάθειαν καί εὐνοίαν ἀπεργάσασθαι».

¹⁴ Ἡ φράση ἀνήκει στὸν Μένανδρο, *Γνώμαι μονόστιχοι*, 738: «Φθείρουσιν ἦθη χρῆσθ' ὀμίλια κακαί», ἐνῶ τὴ συναντοῦμε καί στὸν ἀπόστολο Παῦλο (*Α' Κορ.* 13, 33)

διηγίσεις. Ἔτσι κι αὐτός θά διηγηθῆι τόν βίο «ἀνδρός δικαίου» (σ. 237, 27) ὁ ὁποῖος ξεχώρισε ἀπό ὄλους τους συγχρόνους του γιά τήν ἀρετή του. Μέ τή χρήση τοῦ σχήματος τῆς ὑπερβολῆς¹⁵ ὁ Παχώμιος ἐξυψηρέτησε τόν στόχο τῆς *εὐμάθειας*, δηλαδή τήν ὑπόθεση τοῦ *Ἐγκωμίου*, ἀλλά καί ἐγκωμίασε τόν ἅγιο Βησσαρίωνα, ὁ ὁποῖος κόσμισε τήν ἐκκλησία τῆς Θεσσαλίας καί τῆς Ἑλλάδος «ὡς λύχνος ἐπί λυχνίαν τεθείς¹⁶ καί ὡς ἄλλας ἐν τῷ πνευματικῷ φυχράματι» (σ. 257, 31-32).

Περνώντας στό κύριο μέρος τοῦ λόγου του καί ἀκολουθώντας τίς ἀρχές τῆς ρητορικῆς τέχνης¹⁷ θά μιλήσει πρῶτα γιά τήν πατρίδα τοῦ ἁγίου, τήν Μεγάλη Πύλη¹⁸, γιά τήν ὁποία φροντίζει νά μᾶς δώσει καί τόν λόγο πού ὀνομάστηκε ἔτσι: «διά τήν διασφάγα (=σχίσμα, ρῆγμα) τῶν ἐκατέρωθεν ὀρῶν ἢ διά τό φρουράν εἶναι πότε ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ» (σ. 257, 41-43). Στή συνέχεια θά ἀφιερῶσει κάποιους στίχους στούς γονεῖς τοῦ ἁγίου, οἱ ὁποῖοι ζοῦσαν ἔχοντας τά ἀπαραίτητα ἀγαθά καί περιφρονώντας τόν πλοῦτο. Τό πρῶτο αὐτό τμήμα τοῦ κυρίου μέρους τοῦ λόγου τελειώνει μέ τήν ὑποταγή τοῦ νεαροῦ Βησσαρίωνα στόν μητροπολίτη Λαρίσης ἅγιο Μάρκο, τόν

¹⁵ Τό σχῆμα τῆς ὑπερβολῆς μεγαλοποιεῖ ἕνα γεγονός ἢ μά πιθανότητα ἢ μά κατάσταση μέ τρόπο τολμηρό καί ἀκραίο γιά τί δημιουργία ἰσχυρῶν ἐντυπώσεων. Τό σχῆμα τῆς ὑπερβολῆς ἐντοπίζεται στήν περίπτωσι: α) σταδιακῆς ἰσχυροποίησης τῆς ἀλήθειας, β) ὁμοιότητας, γ) σύγκρισης, δ) ἔμφασης καί ε) τοῦ σχήματος τῆς μεταφορᾶς. Τό σχῆμα τῆς ὑπερβολῆς ἀνῆκει στούς λεκτικούς τρόπους (βλ. Μ. Η. Abrams, *Λεξικό Λογοτεχνικῶν Ὄρων, Θεωρία, Ἱστορία, Κριτική Λογοτεχνία*, μετάφραση Γ. Δεληβοριά, Σ. Χατζηωαννίδου, Ἀθήνα 2005, σ. 481- Γεώργιος Χ. Σακελλαριάδης, *Σύγχρονο Λεξικό Ὄρων καί Θεμάτων γλωσσολογικῶν*, Ἀθήνα 2004, σ. 398- Lausberg, *Handbook*, σ. 263 καί 410-411 (μέ παραπομπές σέ πηγές)- Στεργιούλης, *Λόγοι στήν ἀνακομιδή*, σ. 342-347).

¹⁶ Βλ. *Ματθ.* 5, 15: «οὐδέ καίουςι λύχνον καί τιθέασιν αὐτόν ὑπό τόν μόδιον, ἀλλ' ἐπί τήν λυχνίαν, καί λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ». Τήν ἴδια μεταφορικῆ χρήση τῆς γλώσσας συναντοῦμε σέ πολλούς ἐγκωμιαστικούς λόγους, ὅπως στό ἐγκώμιο τοῦ ὁσίου Ἐφραίμ ἀπό τό Γρηγόριο Νύσσης (*Ἐγκώμιον εἰς τόν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ*, ed. A. Spira, Gregorii Nysseni Opera, Supplementum II, σ. 820): «Οὐ καίουςι λύχνον, καί τιθέασι ὑπό τόν μόδιον, ἀλλ' ἐπί τήν λυχνίαν, καί λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ... Ὅς οἰοεῖ φαιδράν καί τῆς ἡλικακῆς λαμπροτέραν ἀνάμης λαμπάδα, τήν τοῦ προκειμένου θείου Πατρός ἡμῶν εἰς διήγησιν πολιτείαν, οὐχ' ὑπό τόν τῆς σιγῆς κατακρύπτεσθαι ταύτην βούλεται μόδιον...».

¹⁷ Σύμφωνα μέ τίς ὁδηγίες τοῦ Μενάνδρου, «μετά τά προοίμια ἐπί τήν πατρίδα ἦξεις» (Μένανδρος, *Περὶ ἐπιδεικτικῶν*, ed. Leonardus Spengel, *Rhetores Graeci*, Lipsiae 1856, vol. III, σ. 78 [369], 18)-Pratsch, *Der hagiographische Topos*, σ. 57-58- Χαράλαμπος Β. Στεργιούλης, «Ἡ διασκευή τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου ἀπό ρητορικῆς ἐπόψεως», *Βυζαντινά* 30 (2010), σ. 70.

¹⁸ Πρόκειται γιά τί σημερινή Πύλη Τρικάλων. Τό ὄνομα τῆς ὀφείλεται στή γεωγραφική τοποθεσία πού εἶναι χτισμένη, ἀφοῦ ἀποτελεῖ τήν εἴσοδο ἀπό τήν πεδιάδα τῶν Τρικάλων γιά τήν ὁροσειρά τῆς Πίνδου.

ἐπονομαζόμενο Ἡσυχαστή¹⁹ (1499-1526/7).

Ὅταν χίρρευσε ἡ ἐπισκοπή Ἐλασσόνος καί Δομενίκου, ὁ «ιερώτατος» (σ. 258, 61) Μάρκος ἔκρινε ὡς τόν καταλληλότερο γιά τί θέση τόν νεαρό μαθητή του (ὁ ὁποῖος ἦταν μόλις 27 ἐτῶν), καί τόν χειροτόνησε, γύρω στό ἔτος 1516/17, ἐπίσκοπο Ἐλασσόνος καί Δομενίκου²⁰. Οἱ κάτοικοι ὁμως τῆς Ἐλασσόνας ἀντέδρασαν ἔντονα στίς ἐκλογή τοῦ νέου ἐπισκόπου καί ἀρνήθηκαν νά τόν δεχθοῦν. Ἐφθάσαν στό σημείο νά ἀπευθυνθοῦν στόν τότε Οἰκουμενικό Πατριάρχη Θεόκληστο Α΄ (1513-1522) καί νά ζητήσουν νά τούς στείλει ἄλλον ἐπίσκοπο²¹, αἴτημα τό ὁποῖο ὁ Θεόκλητος ἱκανοποίησε. Μή ἔχοντας ἄλλη λύση ὁ ἅγιος Βησσαρίων, ἐπέστρεψε στόν πνευματικό του πατέρα Μάρκο, στά Τρίκαλα, τά ὁποῖα τότε ἦταν ἔδρα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Λαρίσης, γιά νά ὑπηρετήσει ὄχι μόνον τόν γέροντά του Μάρκο, ἀλλά καί ὁποιονδήποτε εἶχε ἀνάγκη, εἴτε αὐτός ἦταν ξένος, ἄπορος ἢ ἄρρωστος. Γιά νά προσδώσει τί βαρύτητα πού ἔπρεπε στό φιλανθρωπικό ἔργο τοῦ ἁγίου, ὁ Παχώμιος φροντίζει νά χρησιμοποιήσει τρεῖς παρομοιώσεις²², καί μάλιστα σέ συνδυασμό μέ τό σχῆμα τῆς κλιμάκωσης²³. Παρομοιάζει λοιπόν, σέ ἀνιούσα κλίμακα, τόν ἅγιο Βησσαρίωνα καί τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὑπηρετήσε γιά τέσσερα χρόνια τήν τοπική ἐκκλησία, πρῶτα μέ λιμένα στόν ὁποῖο βρῖσκουν καταφύγιο ὄλοι, ὕστερα μέ τόν Σαμαρείτη τῆς παραβολῆς (Λουκ. 10, 33-34) καί τέλος –ἡ κορυφαία τῶν παρομοιώσεων– μέ τόν Δεσπότη Χριστό, κατά τόν Μυστικό Δεῖπνο, ὅταν μέ τό «λέντιον» ἔπλυνε τά πόδια τῶν μαθητῶν Του, (Ιω. 13, 4-5). Ὅταν ὁμως πέθανε ὁ ἑξαρχος Σταγῶν, διάκονος Νικάνωρ²⁴, ὁ Βησσαρίων ἀνέλαβε γιά μιά ἔξαετία τί θέση τοῦ ἐξάρχου Σταγῶν. Νέες δοκιμασίες (ἐξορίες

¹⁹ Γιά τόν ἅγιο Μάρκο τόν Ἡσυχαστή βλ. Χαράλαμπος Β. Στεργιούλης, "Οἱ ἅγιοι τῆς Θεσσαλίας (Ἀγιολογικά καί λειτουργικά χειρόγραφα καί κείμενα)", *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο* 39 (2000) 336 (μέ παραπομπές σέ πηγές καί βιβλιογραφία).

²⁰ Βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσης*, σ. 181.

²¹ Ὁ Θεόκλητος διόρισε στίς θέσεις τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος κάποιον Νεόφυτο, ὁ ὁποῖος μετά τόν θάνατό του βρέθηκε σέ τυμπανιαία κατάσταση, βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσης*, σ. 181.

²² Γιά τό σχῆμα τῆς παρομοίωσης, βλ. Abrams, Λεξικό, σ. 251· Σακελλαριάδης, *Σύγχρονο λεξικό*, σ. 297· Lausberg, *Handbook*, σ. 377-380 (μέ παραπομπές σέ πηγές)· Στεργιούλης, *Λόγοι στίς ἀνακομιδή*, σ. 290-291.

²³ Γιά τήν κλιμάκωση ἢ κλιμακωτό, βλ. Γεράσιμος Ἄν. Μαρκαντωνῆτος, *Βασικό Λεξικό Λογοτεχνικῶν Ὁρῶν, Λογοτεχνικῆ Ὁρολογία*, Ἀρχεῖο Θεωρητικῆς Παιδείας, Ἀθήνα 1996, σ. 166.

²⁴ Πρόκειται γιά τόν ἕναν ἀπό τούς δύο κτίτορες τῆς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου Ἀναπαυσῆ τῶν Μετεώρων. Ὁ Νικάνωρ πέθανε περί τό 1521 (βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσης*, σ. 181).

καί δικαστικές περιπέτειες) τόν περιμέναν στί νέα του θέση μέ πρωταγωνιστή κάποιον «άνιερν» (σ. 259, 93) Δομέτιο. Μέ τίν κοίμηση ὁμως τοῦ πνευματικοῦ του πατέρα Μάρκου, ὁ ἅγιος Βησσαρίων, μέ τί σύμφωνη γνώμη καί ψήφο τῶν ἐπισκόπων τῆς χερουσάσης ἀρχιεπισκοπῆς, τοῦ κλήρου, τῶν ἀρχόντων καί τίν ἐπιθυμία τοῦ λαοῦ, ἐγκαθίσταται ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἱερεμία (1522-1546) νέος ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης.

Περνώντας στίν περιγραφή τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου ὡς ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης, ὁ Παχώμιος φροντίζει νά ἀνανεώσει τό ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν του μέ τί χρήση τοῦ σχήματος τῆς ὑποφορᾶς καί ἀνθυποφορᾶς: «Ἄλλά τί μετά τίν ὑπεροχίν τοῦ θρόνου, μήπως εἰς ἀπόνοιαν ὡς τινές ἐξώκειλε, τῆς πρότερον ἐπιλαθόμενος ἐπεικειάς τε καί φιλανθρωπίας; Οὐμένουν» (σ. 259, 98-100)²⁵. Πιό συγκεκριμένα, ὁ ἅγιος παρεῖχε τροφίμα κατὰ τίν περίοδο ἑνός λιμοῦ πού ἐπληξε τί Θεσσαλία, βρισκόταν δίπλα στους φυλακισμένους ἀδερφούς καί χειροτόνησε ἐπισκόπους ἀνθρώπους ὄχι τυχαίους, ἀλλά ὄσους ἐβλεπε νά ἔχουν τόν ἴδιον μέ αὐτόν φιλάνθρωπο χαρακτήρα. Τό ἔργο τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος ὁ Παχώμιος τό παρουσιάζει μέ τί χρήση τοῦ ἀσύνδετου πού προσδίδει στόν λόγο ἔνταση, ζωηρότητα καί γοργότητα²⁶, σέ συνδυασμό μέ τό πάρισσο ἢ ἰσόκωλο²⁷ καί τό ὁμοιοτέλετο²⁸, δείγμα τῶν ἐξαιρετικῶν ρητορικῶν του ἱκανοτήτων: «πεινώσι καί διψῶσι ἐπαρκέσας, ξένους συναγαγῶν, γυμνοῦς περιβαλῶν, ἀσθενούντας ἐπισκεψάμενος, τοῖς ἐν φυλακῇ προσελθῶν» (σ. 259, 115-117).

Ἐκεῖνη ὁμως τίν πλευρά τοῦ ἔργου πού ὁ Παχώμιος τονίζει περισσότερο

²⁵ Κατὰ τό σχῆμα τῆς ὑποφορᾶς καί ἀνθυποφορᾶς ὑποβάλλεται ἀπό κάποιον πρόσωπο μιὰ ἐρώτηση καί δίδεται ἀπό τό ἴδιο ἢ ἀπάντησι, βλ. Μαρκαντωνάτος, *Βασικό Λεξικό Λογοτεχνικῶν Ὁρων*, σ. 274.

²⁶ Γιά τό ἀσύνδετο καί τίς μορφές του βλ. Σακελλαριάδης, *Σύγχρονο λεξικό*, σ. 61· Lausberg, *Handbook*, σ. 315-317 (μέ παραπομπές σέ πηγές)· Ἀθανάσιος Ἄγγ. Εὐσταθίου, *Ἡ Γλῶσσα τῶν «Περιστασιακῶν Ὀμιλιῶν» τοῦ Ἰσιδώρου Γλαβᾶ, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης (1380-1396)*, δακτυλόγραφη μεταπτυχιακή ἐργασία, [ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλολογίας], Θεσσαλονίκη 1994, σ. 78 (μέ παραπομπές σέ πηγές)· *Longinus' On the Sublime*, ed. with Introduction and Commentary by D. A. Russel, Oxford, Clarendon Press 1964, σ. 44, 9-46, 2· H. Smyth, *Greek Grammar*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1984, σ. 674· Στεργιούλης, *Λόγοι στίν ἀνακομιδή*, σ. 225.

²⁷ Πάρισσο ἢ ἰσόκωλο ἔχουμε στίν περίπτωση πού δύο ἢ περισσότερα διαδοχικά κῶλα ἐμφανίζουν περίπου ἴσο ἀριθμό συλλαβῶν, βλ. Lausberg, *Handbook*, σ. 320 (μέ παραπομπές σέ πηγές)· Εὐσταθίου, *Ἡ Γλῶσσα*, σ. 50, ὑποσημ. 84· Smyth, *Greek Grammar*, σ. 680· Στεργιούλης, *Λόγοι στίν ἀνακομιδή*, σ. 284.

²⁸ Lausberg, *Handbook*, σ. 323-324 (μέ παραπομπές σέ πηγές)· Εὐσταθίου, *Ἡ Γλῶσσα*, σ. 40· Smyth, *Greek Grammar*, σ. 678· Στεργιούλης, *Λόγοι στίν ἀνακομιδή*, σ. 284.

ἀπό τίς ὑπόλοιπες εἶναι ἡ συμβολή τοῦ ἁγίου στήν ἀπελευθέρωση αἰχμαλώτων καί τό κτίσιμο τῆς περιήφης γέφυρας τοῦ Κοράκου στόν Ἀσπροπόταμο²⁹. Γιά νά περάσει στό θέμα τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν αἰχμαλώτων χρησιμοποιεῖ μιά ρητορική ἐρώτηση³⁰, μέ σκοπό νά προκαλέσει ἐκ νέου τό ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατοῦ ἢ τῶν ἀναγνοστών του: «Πῶς οὖν αὐτῶ καί τοῦτο γίνεται;» Ἐδῶ ὁ Παχώμιος ἐπιμένει, ἀφοῦ ἡ αἰχμαλωσία μέσα στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἀποτελοῦσε μέγιστο δεινό γιά τούς ὑπόδουλους. Οἱ αἰχμάλωτοι, κατά τόν Παχώμιο, βρίσκονται στή χειρότερη θέση ἀπό ὅλους ὄσους ὑποφέρουν. Τό πολυσύνδετο σχῆμα³¹, σέ συνδυασμό μέ τό σχῆμα τῆς ὑπερβολῆς³², τόν ἐξυπηρετεῖ στήν τεκμηρίωση τῆς θέσης του: «οὔτοι γάρ εἰσιν οἱ μᾶλλον πεινῶντες καί διψῶντες καί γυμνιτεύοντες καί παρεπίδημοι καί ἐν φυλακῇ, καί διά τοῦτο ἀσθενεῖς, ὡς πάντων των κακῶν συνδραμόντων ἐπ' αὐτούς» (σ. 260, 122-124). Γι' αὐτό κι ὅλες οἱ προσπάθειες τοῦ ἁγίου ἀπέβλεπαν στήν ἀπελευθέρωση τῶν αἰχμαλώτων.

Τό δεύτερο γεγονός τῆς φιλανθρωπικῆς δραστηριότητας τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος στό ὁποῖο ἐπικεντρώνεται ὁ Παχώμιος εἶναι τό κτίσιμο τῆς γέφυρας τοῦ Κοράκου. Γνώστης τῆς τοπογραφίας τῆς περιοχῆς ὁ ρήτορας περιγράφει τήν ὄρεινί τοποθεσία, ὄχι μόνον ὡς πρὸς τίς δυσκολίες πού ὑπῆρχαν στήν ἐπικοινωνία μεταξύ των κατοίκων, ἀλλά καί ὡς πρὸς τίς δυσκολίες πού συνάντησε ὁ ἅγιος μέχρι τήν ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου. Τόσο μεγάλη σημασία ἔδινε ὁ ἅγιος Βησσαρίων στή γέφυρα, ὥστε ἀπάλλαξε τούς κατοίκους ἀπό τίς ἐκκλησιαστικές εἰσφορές, μέ τήν ἐντολή τό ποσό αὐτό νά τό χρησιμοποιοῦν γιά τή συντήρηση τῆς γέφυρας (σ. 261, 166-170). Ἡ ἐπικέντρωση τοῦ Παχώμιου στό φιλανθρωπικό ἔργο τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος ἐξυπηρετεῖ μέ τόν ἰδανικότερο τρόπο τόν ἐγκωμισμὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης καί δίνει στοὺς ἀκροατές-ἀναγνώστες τό πρότυπο τοῦ ἰδανικοῦ πολίτη, ὅπως αὐτό ἔρχεται ἀπό τήν ἀρχαιότητα, ἐκεῖ ὅπου τά ἔργα

²⁹ Βλ. Σοφριανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μητροπολίτης Λαρίσης*, σ. 183.

³⁰ Γιά τή ρητορική ἐρώτηση ἢ πνευματικό σχῆμα, βλ. Abrams, *Λεξικό*, σ. 419· Εὐσταθίου, *Ἡ Γλῶσσα*, σ. 83· Στεργιούλης, *Λόγοι στήν ἀνακομιδή*, σ. 308-309.

³¹ Γιά τό πολυσύνδετο, βλ. Lausberg, *Handbook*, σ. 306-307 (μέ παραπομπές σέ πηγές)· Εὐσταθίου, *Ἡ Γλῶσσα*, σ. 80-83 (μέ παραπομπές σέ πηγές)· Σακελλαριάδης, *Σύγχρονο Λεξικό*, σ. 313· Smyth, *Greek Grammar*, σ. 682· Στεργιούλης, *Λόγοι στήν ἀνακομιδή*, σ. 299-300.

³² Γιά τήν ὑπερβολή, ἡ ὁποία παρουσιάζεται μέ τή μορφή τῆς ἔμφρασης στά λεγόμενα μέσω τῆς χρήσι τοῦ ἀντωνυμικοῦ ἐπιθέτου πᾶς, βλ. Abrams, *Λεξικό*, σ. 481· Σακελλαριάδης, *Σύγχρονο Λεξικό*, σ. 398· Lausberg, *Handbook*, σ. 263 καί 410-411 (μέ παραπομπές σέ πηγές)· Στεργιούλης, *Λόγοι στήν ἀνακομιδή*, σ. 342-343.

ταυτίζονται μέ τούς λόγους³³. Ἐπόμενο ἦταν, κατά τόν Παχώμο, ὁ ἅγιος Βησσαρίων νά ἀναδειχθεῖ «αὐτόματος τοῖς πᾶσι σωτήρ» (261, 170-171).

Ἡ δραστηριότητα τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος ὡς ἐπισκόπου δέν περιορίστηκε μόνο σέ ἔργα φιλανθρωπίας. Καί ὅπως χαρακτηριστικά γράφει ὁ Παχώμος, κλείνοντας τό μέρος τοῦ λόγου του, τό σχετικό μέ τί δράσι τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης: «ἔρχεται δέ εἰς ἔννοιαν τινά θειοτέραν καί ὑψηλοτέραν» (σ. 561, 172). Τό ἐνδιαφέρον του δηλαδή ἐπικεντρώθηκε σπὴν ἴδρυσι μοναστηριοῦ, γιά νά μποροῦν νά ἔρθουν νά μονάσουν ὅσοι ἀπαρνοῦνται τόν κοσμικό τρόπο ζωῆς. Ἔτσι ἀνήγειρε ἐκ βάθρων τήν παλιά βυζαντινὴ Μονὴ τοῦ Σωτήρος τῶν Μεγάλων Πυλῶν ἢ Δουσίκου, συνεπικουρούμενος ἀπὸ τόν ἀδελφό του Ἰγνάτιο, ἐπίσκοπο Καπούας καί Φαναρίου (πρὶν ἀπὸ τό 1527-1534)³⁴.

Στό σημεῖο αὐτό τοῦ λόγου ὁ Παχώμος ἀναγγέλλει στούς ἀκροατές καί ἀναγνώστες τοῦ ἐγκωμαστικοῦ λόγου ὅτι θά σταματήσῃ ὅποιαδήποτε ἄλλη ἀναφορὰ στό ἔργο τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος. Ἀκολουθώντας τήν ἥδη διαμορφωθεῖσα παράδοσι στόν χῶρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς, διαπιστώνει ὅτι ἡ προσπάθειά του νά παρουσιάσῃ ὀλόπλευρα τό ἔργο τοῦ ἁγίου εἶναι ἀπὸ πρὶν καταδικασμένη σέ ἀποτυχία, ἀφοῦ μοιάζει μέ τήν προσπάθεια πού κάνει κάποιος νά μετρήσῃ τήν παραθαλάσσια ἄμμο (σ. 261, 179-180)³⁵. Κι ὅμως ἡ δὴλωση τοῦ Παχωμίου περὶ ἀδυναμίας του, εἶναι μιά μορφή ἐκδήλωσης ἐγκωμιασμοῦ τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος.

Συνεχίζοντας στό ἴδιο πνεῦμα ὁ Παχώμος θά προχωρήσῃ στόν ἐγκωμιασμό τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος μέσα ἀπὸ τή σύγκρισή του μόνο μέ πρόσωπα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐπειδή ὅμως εἶναι γνώστης τῶν κανόνων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς φροντίζει νά ἐνημερώσῃ τούς ἀκροατές ἢ ἀναγνώστες ὅτι ἡ σύγκρισις ἔπρεπε νά γίνῃ καί μέ πρόσωπα τῆς Καινῆς Διαθήκης ἢ πρόσωπα πού ἔζησαν μετὰ τήν παρουσία τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς³⁶. Τό σημεῖο τοῦ λόγου στό ὁποῖο ἐπέλεξε νά κάνει τή σύγκρισι

³³ Ὁ συνδυασμός λόγων-ἔργων, θεωρίας-πράξης ἦταν γιά τούς ρήτορες ἓνα ὑψηλό ἰδεῶδες, τό ὁποῖο προβάλλεται κυρίως ἀπὸ τόν Θουκυδίδη (Ἱστορία) στόν *Ἐπιτάφιο* τοῦ Περικλῆ (Β 40).

³⁴ Βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μιτροπολίτης Λαρίσης*, σ. 184, καί εἰδικά ὑποσημ. 26 (μέ παραπομπές σέ πηγές καί βιβλιογραφία γιά τήν ἴδρυσι τῆς Μονῆς Δουσίκου).

³⁵ Ἡ ὁμολογία τοῦ ρήτορα, πὼς στέκεται ἀδύναμος μπροστά στό ἔργο πού ἀναλαμβάνει, εἶναι κοινός τόπος πού συναντᾶται κυρίως στό προοίμιο τῶν ἐγκωμιαστικῶν λόγων, βλ. Στεργιούλης, *Λόγοι σπὴν ἀνακομδί*, σ. 162, ὑποσημ. 468.

³⁶ Συνηθισμένη πρακτικὴ τῶν ρητόρων ἐγκωμιαστικῶν λόγων εἶναι ἡ σύγκρισις (*παραβολή*). Ἡ

(παραβολή) βρίσκεται λίγο πριν από τον επίλογο του ἐγκωμιαστικοῦ του λόγου³⁷ καί τά πρόσωπα³⁸ μέ τά ὁποῖα ὁ ρήτορας συγκρίνει τόν ἅγιο Βησσαρίωνα εἶναι οἱ Ἄβελ (σ. 261, 186-262, 193), Ἐνώχ (σ. 262, 193-197), Νῶε (σ. 262, 197-200), Ἀβραάμ (σ. 262, 200-209), Λώτ (σ. 262, 209-213), Ἰσαάκ (σ. 262, 213-216), Ἰώβ (σ. 263, 217-225), Ἰακώβ (σ. 263, 226-228), Ἰωσήφ (σ. 263, 229-230), Μωυσῆς καί Ἀαρών³⁹ (σ. 263, 230-231), Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ⁴⁰ (σ. 263, 231-234), Δαβίδ (σ. 263, 234-235) καί, τέλος, ὁ «ἐραστής τῆς σοφίας» Σολομών (σ. 263, 235).

Φθάνοντας ὁμως στή σύγκριση μέ τό πρόσωπο τοῦ Σολομώντα, ἐντελῶς ξαφνικά ὁ Παχώμιος σταματᾷ τή σύγκριση μέ μιά λακωνική δὴλωσι: «καί τό ἐξῆς σιωπήσομαι» (σ. 263, 236). Ἴσως μέ αὐτόν τόν τρόπο προκαλεῖ ἐκ νέου τήν *πρόσεξιν*, τώρα πού ὁ λόγος του φθάνει στόν ἀγαπημένο μαθητή τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος ἱερομόναχο Γρηγόριο. Ὁ Γρηγόριος, συντάκτης, κατά τόν Δ. Ζ. Σοφιανό, ὄχι μόνο τῆς πρώτης ἀλλά καί τῶν ἄλλων δύο διαθηκῶν τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος, ὑπῆρξε ἔμπιστο πρόσωπο τοῦ ἁγίου, γιά τήν παιδεία τοῦ ὁποῖου εἶχε μερμηνήσει προσωπικά ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Βησσαρίων⁴¹. Ὁ Παχώμιος

σύγκριση τοῦ ἐγκωμιαζομένου προσώπου μέ ἄλλες μεγάλες προσωποκρίτες εἶναι, σύμφωνα μέ τόν Αἴλιο Ἀριστείδη (Pseudo-Aelius Aristide, *Ars Rhetoriques (Περὶ Ρητορικῆς)*, I-II, texte établi et traduit par Michel Patillon, Paris 2002, I, σ. 161-163), ἕνας ἀπό τούς τέσσερις τρόπους ἐπαινοῦ: «Λαμβάνονται δέ οἱ ἔπαινοι κατά τρόπους τέσσαρας: αὐξήσει, παραλείψει, παραβολῆ, εὐφημία. ... Τῆ δέ παραβολῆ, ὅταν μείζω μέν τά τοῦ ἐπαινουμένου ἀποφῆναι θέλοντες ἐκ τῶν πρὸς ἄλλα ἀποδεκνύωμεν, ὡς ὁ Δημοσθένης τά τοῦ Κόνωνος ἔργα τά περὶ τόν τειχισμόν μεγάλα ἀποδείξαι βουλόμενος τῶν Θεμιστοκλέους αὐτὰ βελτίω φησίν».

³⁷ Ὁ Ἀφθόνιος (ed. H. Rabe, Προοιμνάσματα, *Περὶ ἐγκωμίου*, Lipsiae 1926, σ. 10, 22. 9-11) γράφει σχετικά σχετικά μέ τή σύγκριση: «τὴν σύγκρισιν ἐκ παραθέσεως συνάγων τῶ ἐγκωμιαζομένῳ τῷ μείζον: εἴτα ἐπίλογον εὐχῆ μᾶλλον προσπίκοντα».

³⁸ Σύντομη εἶναι καί ἡ σύγκριση πού κάνει ὁ Κοσμᾶς Βεστίτωρ στόν πέμπτο του λόγο στήν ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου (βλ. Κοσμᾶ Βεστίτωρος εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ θείου καί ἱεροῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Κ. Ι. Δουβουινιώτης (ed.), "Κοσμᾶ Βεστίτωρος Ἀνέκδοτα ἐγκώμια εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου", *Επιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 2 (1925) 79-83. CPG 8146.). Γιά τή σύγκριση μέ πρόσωπα τῆς Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης τῶν ἐγκωμιαζομένων προσώπων βλ. Στεργιούλης, *Λόγοι στήν ἀνακομιδῆ*, σ. 163, ὑποσημ. 471 καί σ. 164, ὑποσημ. 472.

³⁹ Ὁ Παχώμιος ἐπέλεξε τό ζευγάρι δύο ἀδελφῶν, τοῦ Μωυσῆ καί τοῦ Ἀαρών, γιά νά συγκρίνει τό ζευγάρι τῶν ἀδελφῶν Βησσαρίωνος καί Ἰγνατίου.

⁴⁰ Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἦταν ὁ διάδοχος τοῦ Μωυσῆ. Ὁ ἅγιος Νεόφυτος Β΄, ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσης, ἦταν ἀνιψιὸς τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνα καί διάδοχός του στόν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο τῆς Λαρίσης.

⁴¹ Γιά τὸν ἱερομόναχο Γρηγόριο βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μνητροπολίτης Λαρίσης*, σ. 190-191.

ἀφιερώνει αυτό τό τελευταίο τμήμα στον Γρηγόριο, ἐπειδή ὁ θάνατός του σέ νεαρή ἡλικία ἦταν ἓνα γεγονός πού συντάραξε τόν ἅγιο Βησσαρίωνα: «τοσοῦτον ἐθρήνησεν ὁ πατήρ, ὥστε θαυμάσαι τούς παρατυχόντας» (σ. 263, 243-244). Μιά ἀνθρώπινη πλευρά τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος ἀναδεικνύεται λίγο πρὶν ὁ λόγος φθάσει στό τέλος του. Τή σύγκριση μέ τά πρόσωπα τῆς Π.Δ. δέν τί συνεχίζει μετά τόν Σολομώντα, ἀφοῦ κάτι τέτοιο, κατά τόν ἴδιο, εἶναι ἔργο μεγάλων ρητόρων, ὅπως τοῦ Ἰσοκράτη καί τοῦ Δημοσθένη (σ. 264, 247).

Ὁ Ἐπίλογος, ἀρκετά σύντομος, δέν ἀκολουθεῖ τήν τυπική μορφή ἑνός ἐπιλόγου⁴². Ὁ Παχώμιος ἀρκεῖται νά περιγράψει σέ λίγους στίχους τό τέλος τοῦ ἁγίου, ὁ ὁποῖος ἄρρωστος καί καταβεβλημένος, καλεῖ τούς ἀρχιερεῖς καί μοναχοῦς, «τούς ὑπ' αὐτόν» (σ. 264, 254), προαισθανόμενος τό τέλος του καί τούς δίνει τίς τελευταῖες πνευματικές συμβουλές. Οἱ στιγμές λίγο πρὶν τήν κοίμησή του, τοῦ θυμίζουν τό τέλος ἑνός ἄλλου μεγάλου τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας τῆς Λαρίσας, τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου⁴³. Σέ ἡλικία 50 ἐτῶν ὁ ἅγιος Βησσαρίων στίς 13 Σεπτεμβρίου θά παραδώσει τό πνεῦμα του στον Κύριο⁴⁴.

Ἀπό τή σύντομη παρουσίαση τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ λόγου στον ἅγιο Βησσαρίωνα διαπιστώνουμε πώς ὁ Παχώμιος εἶναι γνώστης τῶν κανόνων τῆς ρητορικῆς, μέ κλασική παιδεία, ὅπως προκύπτει ἀπό τήν ὀρθή χρήση τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς καί τῆς σύνταξης, τόν λεξιλογικό πλοῦτο καί τά σχήματα λόγου καί ἐκφραστικά μέσα πού χρησιμοποιεῖ, ἀλλά καί ἱκανός θεολόγος, ὅπως φαίνεται ἀπό τή χρήση χωρίων τῶν βιβλικῶν κειμένων. Ὁ Παχώμιος κατάφερε μέ τή ρητορική του δεινότητα νά ἐπιτύχει τόν στόχο του, τόν ἐγκωμιασμό δηλαδή τῶν ἀρετῶν τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος.

⁴² Συνήθως ὁ Ἐπίλογος ἑνός ἐγκωμιαστικοῦ λόγου ἔχει συνήθως τή μορφή ἐπίκλησης (invocatio) πρὸς τόν ἐγκωμιαζόμενο ἅγιο. Γιά τή λειτουργία τοῦ Ἐπιλόγου, βλ. Lausberg, *Handbook*, 204-208 (μέ παραπομπές σέ πηγές καί βιβλιογραφία)· Pratsch, *Der hagiographische Topos*, 340-353· Στεργιούλης, *Λόγοι στίς ἀνακομιδή*, σ. 139, ὑποσημ. 420.

⁴³ Γιά τήν περιγραφή τῶν τελευταίων στιγμῶν τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, βλ. Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος Λαρίσης. Ὁ ἀρχικός ἀνέκδοτος βίος (Θ' αἰ.) καί ἡ μεταγενέστερη διασκευή τοῦ (Π' αἰ.)*. Ἀνέκδοτα ὁμολογιακά κείμενα (Ἰωσήφ Ὑμνογράφου, Μανουήλ Κορινθίου, Ἀναστασίου Γορδίου), Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, [Κέντρο Ἑρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καί Νέου Ἑλληνισμοῦ], Ἀθήνα 1990, σ. 169-170.

⁴⁴ Γιά τόν χρόνο θανάτου τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος βλ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Βησσαρίων μνηροπολίτης Λαρίσης*, σ. 191, ὑποσημ. 48.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΘ. ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΙΑΤΡΟΣ – ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΗΣ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΟΣ

Ἡ ἐπισκοπικὴ ἱστορία τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης, μέσα σέ μιὰ διαδρομὴ 17 περίπου αἰώνων βίου της, ἔχει καταγράψει σπουδαῖες ἐκκλησιαστικὲς μορφές, οἱ ὁποῖες λάμπρυναν τὸν ἀρχιερατικὸ θρόνον τῆς θεσσαλικῆς πρωτεύουσας. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς μὲ τὸν ἐνάρετο βίο τους ἀγιοποιήθηκαν, ἀρκετοὶ μὲ τίς ἰκανότητές τους ἀναρχιγήθηκαν στὸν μέγα οἰκουμενικὸ θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἄλλοι γιὰ τὴν ἐθνικὴ τους δράση μαρτύρησαν ἐνδοξα, ὀρισμένοι ἀναδείχθηκαν ἐνθερμοὶ προστάτες τῶν γραμμάτων καὶ τῆς παιδείας καὶ κάποιοι ποιήσαν μὲ ζήλο καὶ αὐταπάληση καὶ εὐεργέτησαν τὸ ποίμνιό τους μὲ σημαντικὰ ἔργα. Ἀπὸ τοὺς ἀγιοποιηθέντες ἐπισκόπους οἱ ἅγιοι Ἀχιλλίος καὶ Βησσαρίων εἶναι οἱ πρὸ εὐρέως γνωστοὶ ἀπὸ μιὰ ομάδα ἁγίων ἐπισκόπων τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης. Ἐξάλλου εἶναι καὶ οἱ μόνοι στοὺς ὁποίους ἡ πόλη ἀνήγειρε εὐκτήριους οἴκους γιὰ νὰ τοὺς λατρεύει, νὰ τοὺς δοξάζει καὶ νὰ τοὺς προσκυνᾷ. Καὶ ἐνῶ γιὰ τὸν ἅγιο Ἀχιλλίον ἡ ἱστορία ἀναφέρει ὅτι ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ ἀκόμη χρόνια ὁ ναὸς του ἦταν ἡ καθέδρα τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης, κτισμένος στὸ κεντρικότερο σημεῖο τῆς πόλεως, στὸν λόφο τῆς ἀρχαίας Ἀκροπόλεως, γιὰ τὸν ἅγιο Βησσαρίωνα μᾶς εἶναι γνωστὴ ἡ παρουσία ναοῦ τοῦ μόλις ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, στὴν ἀρχὴ ὡς παρεκκλήσιο στὸν χώρο τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, τῆς γνωστῆς ἱστορικῆς ὡς Βασιλικῆς τοῦ Καλλιάρχη, καὶ ἀργότερα ὡς μικρὸς ναῖσκος στὴν περιοχὴ τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων, στὸν χώρο ὅπου σήμερα στεγάζεται τὸ Δημοτικὸ Ὡδεῖο. Πρὸθεςί μας εἶναι μὲ τὸ κείμενο αὐτὸ νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ διακοσίων καὶ πλέον χρόνων τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος στὴ Λάρισα καὶ νὰ παρουσιάσουμε σπάνιες ἀπεικονίσεις του, οἱ ὁποῖες παριστάνουν ποιά ἦταν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ του καὶ πῶς ἦταν διαμορφωμένος ὁ περιβάλλον χώρος, μέχρις ὅτου φθάσει στὴ σημερινὴ γνωστὴ μορφή του.

Ὁ ἅγιος Βησσαρίων

Θά ἀναφέρουμε ὀρισμένα μόνον ἱστορικά στοιχεῖα τοῦ ἁγίου, ὅσα χρειάζονται γιὰ τὴν πληρέστερη κατανόηση τοῦ ναοῦ, ἀφοῦ πληρέστερη βιογραφία του θά βρεῖτε σέ ἄλλες σελίδες τοῦ περιοδικοῦ. Γεννήθηκε γύρω στὰ 1490 στὴν Πόρτα Παναγιά, στὸν σημερινὸ μικρὸ οἰκισμὸ ὁ ὁποῖος βρίσκεται δίπλα στὴν ὁμώνυμη βυζαντινὴ ἐκκλησία, πολὺ κοντὰ στὴν Πύλη Τρικάλων¹. Στὴν τρυφερὴ ἡλικία τῶν 10 ἐτῶν προσῆλθε ὡς ὑποτακτικὸς στὸν μητροπολίτη Λαρίσης Μάρκο (1499-1527) στὰ Τρίκαλα. Ἐς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα, ἐπὶ μητροπολίτου Λαρίσης Κυπριανοῦ, ἡ ἔδρα τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης εἶχε μεταφερθεῖ προσωρινὰ στὴν πόλη τῶν Τρικάλων λόγω κυρίως τῆς ἔντονης καὶ ἐνοχλητικῆς παρουσίας τῶν Ὀθωμανῶν τῆς πόλεως μας². Τελικὰ ἡ μεταφορὰ αὐτῆ τῆς ἔδρας διήρκησε μέχρι τὸ 1739. Διπλαδὴ γιὰ περίπου 400 χρόνια, ἡ Λάρισα μόνον εὐκαιριακὰ ἀντίκριζε τὸν ποιμένα της, ὁ ὁποῖος κατοικοῦσε ἄλλοτε στὰ Τρίκαλα καὶ ἄλλοτε στὸν Τύρναβο. Κοντὰ στὸν μητροπολίτη Μάρκο ὁ Βησσαρίων μαθήτευσε μὲ ἐπιμέλεια καὶ ὑπακοή, καὶ ὅταν τὸ 1516 ὁ θρόνος τῆς ἐπισκοπῆς Ἐλασσόνος καὶ Δομενίου χήρευσε, χειροτονήθηκε ἀπὸ τὸν πνευματικὸ του πατέρα Μάρκο ἐπίσκοπος τῆς περιοχῆς Ἐλασσόνος. Ὅμως δὲν κατόρθωσε ποτέ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἐλασσόνα καὶ δὲν ἔγινε δεκτὸς ἀπὸ τὸ ποίμνιο ἐπειδὴ «ἡ πόλις αὕτη ἐτετίμμο ἀρχιεπισκοπῆς», δηλαδὴ οἱ κάτοικοι της δὲν δέχονταν νὰ ἀναγνωρίσουν δικαιώματα τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης στὴν περιφέρειά τους³, ἐπειδὴ πίστευαν ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ τὸς εἶχε ἀνακηρυχθεῖ ἀρχιεπισκοπὴ. Ὡς γνωστὸν, τὴν περίοδο ἐκεῖνη ἡ Μητρόπολις Λαρίσης εἶχε ὑπὸ τὴν ἐποπτεία της τοῦ περιόπου

¹ Σοφινὸς Δημ. Ἀνέκδοτα ὑμνογραφικὰ κείμενα ἀναφερόμενα στὸν μητροπολίτη Λαρίσης καὶ κτίτορα τῆς Μονῆς Δουσίου Ἅγιο Βησσαρίωνα (†1540), περ. *Τρικαλινά*, τ. 14, Τρίκαλα (1994) σελ. 40.

² Οἱ Δημητρεῖς (οἱ Μπλιώτες λόγιοι καὶ ἱερωμένοι Γρηγόριος Κωνσταντῆς καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδης) ἀναφέρουν στὸ βιβλίό τους «Νεωτερικὴ Γεωγραφία», ἔκδοσις τοῦ 1791 στί Βιέννη ὅτι «... οἱ Λαρισαῖοι Τοῦρκοι εἶναι μισόχριστοι εἰς ἄκρα καὶ θηριώδεις: δὲν ὑποφέρουν νὰ ἰδοῦν ἄλλη θρησκεία καὶ μάλιστα τὴ δική μας: ἀνυπόφορο τὸ εἶναι νὰ ἰδοῦν μπροστὰ τους ἱερέα ἢ καλόγερο μὲ τὸ σχῆμα τοῦ ἐπαγγέλματός του: ὁ ἴδιος ὁ μητροπολίτης, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν ὑστερινὸ πόλεμο [Οἱ Δημητρεῖς ἐννοοῦν ἐδῶ τὰ γνωστὰ Ὀρλωφικά τοῦ 1769] κάθεται ὅλο εἰς τὸν Τύρναβο μὲ ὅλα του τὰ φερμάνια, μὲ συστολί καὶ ἀγνώριστος ἐμβαίνει. [...] Εἰς τὸν Τύρναβο οἱ ἐγκάτοικοι Τοῦρκοι εἶναι πολλὰ ὀλίγοι, ὅλοι σχεδὸν εἶναι Ρωμαῖοι».

³ Μακρῆς Θρασύβουλος. «Ὁ Ἅγιος Βησσαρίων», ἐφ. *Λαρισαϊκὸς Τύπος*, Λάρισα, 15 Σεπτεμβρίου 1943. Ἡ ἐφημερίδα αὐτὴ ἦταν ἀπὸ κοινοῦ ἔκδοσις τῶν ἐφημερίδων «Ἐλευθερία» καὶ «Κῆρυξ» Λαρίσης κατὰ τὴ διάρκειά της κατοχικῆς περιόδου, ὑποκείμενη σὲ αὐστηρὴ λογοκρισία.

δώδεκα επισκοπές στην περιοχή της Θεσσαλίας και της Φθιώτιδος, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν καί τῆς Ἐλασσόνας. Στὴν οὐσία ὅμως ὁ Βησσαρίων δέν ἦταν ἐπιθυμητός στὴν περιοχή καί γιὰ τὸ νεαρόν της ἡλικίας του. Ἦταν μόλις 26 ἐτῶν ὅταν χειροτονήθηκε ἀρχιερέας. Ἀφοῦ ἀπέτυχε ἡ ἐνθρόνισή του στὴν Ἐλασσόνα (Δομένικο), παρέμεινε κοντὰ στὸν μητροπολίτη Μάρκο μέχρι τὸ 1521, χρονολογία κατὰ τὴν ὁποία τοποθετήθηκε ἑξαρχος τῆς ἐπισκοπῆς Σταγῶν (Καλαμπάκας). Τὸν Μάρτιο τοῦ 1527, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μάρκου, τὸν διαδέχθηκε στὸν θρόνο τῆς Λαρίσης. Ἦταν πολὺ ἀγαπητός στὸ ποίμνιό του, ἔκανε πολλὰ θεάρεστα ἔργα στὴν περιοχή τῆς δικαιοδοσίας του καί ἀπεβίωσε σχετικὰ νέος, σὲ ἡλικία 50 ἐτῶν, τὴν Δευτέρα 13 Σεπτεμβρίου 1540 ἢ σύμφωνα μὲ ἐνθύμηση κάποιου λειτουργικοῦ βιβλίου στίς 15 Σεπτεμβρίου τοῦ 1541. Ἡ μνήμη του τιμᾶται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία μᾶς κάθε χρόνο στίς 15 Σεπτεμβρίου.

Ὁ ἅγιος Βησσαρίων στους ἐπισκοπικούς καταλόγους ἀναφέρεται ὡς Β΄ ἢ τοῦ Σωτῆρος τῶν Μεγάλων Πυλῶν ἢ ὁ Νέος, γιὰ νὰ διαχωρίζεται ἀπὸ τὸν Βησσαρίωνα Α΄ τὸν ἐπιλεγόμενο πρῶν, ὁ ὁποῖος ἐγινε μητροπολίτης Λαρίσης τὸ ἔτος 1489/1490, ἔπειτα ἀπὸ προαγωγή καί μετάθεσή του ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ Δημητριάδος⁴. Στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ὁ ἅγιος ἀποκαλεῖται καί «Βησσάριος» ἢ «Αἰ-Βησσάριος» ἢ καί, ἐσφαλμένα βεβαίως, «ἅγιος Βελισσάριος».

Στὸν ἅγιο Βησσαρίωνα ἀποδίδονται σὲ ὁλόκληρη τὴ Θεσσαλία καί ἰδιαιτέρως στὴ Λάρισα, θαυματουργικά χαρίσματα. Σύμφωνα μὲ τὸ συναξάρι του, ἀρκετές εἶναι οἱ περιπτώσεις πού καταδίωξε θαυματουργικά τὴν φοβερὴ λοιμικὴ νόσο πανούκλα (πανώλη), ἡ ὁποία ἐμφανίζοταν τακτικά στὴ Θεσσαλία, μὲ παράξενες ἐπιδημικὲς μορφές. Γιὰ τοῦτο καί σὲ ὀρισμένες ἀπεικονίσεις παριστάνεται φορῶντας τὴν ἀρχιερατικὴ του στολή νὰ δαμάζει, καταπατώντας μὲ τὰ πόδια του, τὴ συμβολικὰ διαβολικὴ μορφή τῆς ἀσθένειας.

Ἐκτός τῶν ἄλλων, στὴ συνείδηση τῶν κατοίκων τῆς Β.Δ. Θεσσαλίας, ἔμεινε σεβαστὴ ἡ ἀνάμνησή του καί γιὰ τὰ ἔργα εὐποιίας πού κατασκεύασε. Γιὰ παράδειγμα, μέχρι καί σήμερα, σχεδόν πεντακόσια χρόνια, παραμένει σὲ λειτουργία ἡ μεγάλη μονότοξη γέφυρα κοντὰ στὴ Πόρτα Παναγιά, στὴν Πύλη Τρικάλων, ἡ ὁποία κτίσθηκε μὲ δαπάνες του. Ἐπίσης συνέβαλε ἀποφασιστικά ὡς κτίτορας καί εὐεργέτης, στὴν ἀνέγερση καί ἐπιβίωση τῆς μονῆς τῶν Μεγάλων Πυλῶν, τὴ γνωστὴ Ἱερά Μονὴ Δουσίκου, κοντὰ στὴν Πύλη, μία ἀπὸ τίς σπουδαιότερες καί ἱστορικότερες μονές τῆς Θεσσαλίας.

⁴ Φαρμακίδης Ἐπαμεινώνδας, *Ἡ Λάρισα. Τοπογραφικὴ καί ἱστορικὴ μελέτη*, Εἰσαγωγή-Σχόλια-Ἐπιμέλεια, Κώστας Σπανός, Λάρισα (2001), σσ. 87-92.

Ὁ ναός τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος στή Λάρισα

Ὁ ἅγιος Βησσαρίων λατρεύεται ἀπό τοὺς πιστοὺς σέ ὁλόκληρη τή Θεσσαλία καί τιμᾶται μέ εὐλάβεια. Γι' αὐτό ἀπό καιρό πολλοί ναοί ἔχουν ἀνεγερθεῖ στή μνήμη του. Στή Λάρισα ἡ πρώτη ἱστορικά τεκμηριωμένη παρουσία ναοῦ τοῦ ἁγίου ἐντοπίζεται στά 1794, ὅταν ὁ μητροπολίτης Λαρίσης Διονύσιος ὁ Καλλιάρχης⁵ ἀνήγειρε τόν πυρποληθέντα τό 1769 ἀπό τόν μουσουλμανικό ὄγλο μητροπολιτικό ναό τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, μέ ἄδεια πού κατόρθωσε νά ἀποσπάσει ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη, ἔπειτα ἀπό μεγάλες προσπάθειες. Στή νοτιοανατολική πλευρά τῆς βασιλικῆς ἐνσωματώθηκε κατὰ τήν ἀνέγερσή της μικρό παρεκκλήσιο πρὸς τιμὴν ἑνὸς ἄλλου ἁγίου ἱεράρχη τῆς μητροπόλεως Λαρίσης, τοῦ Βησσαρίωνος τοῦ Β'⁶. Τό ἐσωτερικό τοῦ παρεκκλησίου ἦταν στολισμένο μέ ὠραίες εἰκόνες, καί μάλιστα, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμος-Λογιώτατος, ἕνας τοῖχος του ἦταν διακοσμημένος μέ τετράστιχο ἐπιγράμμα τοῦ ἐπισκόπου Σταγῶν Παΐσιου (1784-1808), ἀφιερωμένο στόν κτίτορα τοῦ ναοῦ μητροπολίτη Διονύσιο Καλλιάρχη⁷. Τό παρεκκλήσιο αὐτό κατεδαφίσθηκε στά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα μαζί μέ τήν ὑπόλοιπη βασιλική τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου καί στή θέση τοῦ ὑψώθηκε νέος μεγαλοπρεπῆς μητροπολιτικός ναός, σέ ἀρχιτεκτονικό ρυθμό σταυροειδοῦς βασιλικῆς μέ τροῦλο, μέσα στόν ὁποῖο συμπεριλήφθηκε καί ὁ χῶρος πού κατεῖχε πρὶν τό παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος⁸. Ἔτσι ὁ μικρὸς αὐτὸς ναός δίπλα στή Βασιλική του Καλλιάρχη εἶχε ζωή

⁵ Ὁ μητροπολίτης Λαρίσης Διονύσιος ὁ Καλλιάρχης (1791-1806) διαδέχθηκε στή Λάρισα τόν παραιτηθέντα τοῦ θρόνου Μελέτιο Γ' Καλλιάρχη, ὁ ὁποῖος ἦταν κατὰ σάρκα θεῖος του. Ἦταν γόνος ἐπιφανοῦς οἰκογένειας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί ἀρκετά μορφωμένος. Ἐκτός της ποιμαντικῆς του δραστηριότητος καί τῆς μεγάλης συμβολῆς στήν ἀπόκτηση τῆς ἀπαραίτητης ἀδειας ἀπό τοὺς κατακτητὲς Ὀθωμανοὺς γιὰ τήν ἀνέγερση τοῦ νέου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, βοήθησε σημαντικά καί στήν ἐκπαίδευση τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς μητροπολιτικῆς του περιφέρειας. Τό 1806 μετατέθηκε στή μητρόπολη Ἐφέσου καί τό 1821 ἀπαγονήστηκε στήν Κωνσταντινούπολη μαζί μέ ἄλλους δύο ἱεράρχες, ἀκριβῶς τήν ἡμέρα ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε'.

⁶ «...καί ὡς ἐνθυμῶνται τοῦτον οἱ γεροντότεροι Λαρισαῖοι, τρισυπόστατος [...] καί μετὰ παρακειμένου παρεκκλησίου εἰς μνήμην τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος, Μητροπολίτου καί τούτου Λαρίσης». Βλέπε: Φαρμακίδης Ἐπαμεινώνδας, ὁ.π., σ. 190.

⁷ Τό ἐπιγράμμα ἔχει ὡς ἐξῆς: "Δι' οὗ τέτυκτο Διονυσίου πόνοις, / Βυζαντίου τε καί Λαρίσης ποιμένος, / ὁ ναός οὗτος Ἁγίου Ἀχιλλίου. / Ὅν Χριστέ Σῶτερ στερέωσον ἐς τέλος". Βλέπε: Ἰωάννης Οἰκονόμος-Λογιώτατος, *Ἱστορικὴ Τοπογραφία τῆς τωρινῆς Θετταλίας (1817)*, Εἰσαγωγή-Σχόλια-Ἐπιμέλεια, Κώστας Σπανός. Λάρισα (2005) σ. 91.

⁸ Παπαθεοδῶρου Νίκ. Οἱ Νεοκλασικὲς ἐπεμβάσεις στό ναό τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης στό

έκατό περίπου χρόνων και κατόπιν εξαφανίσθηκε.

Όμως σέ κάποιον άλλο σημείο της πόλεως, είχε αρχίσει από τά τελευταία ακόμα χρόνια της Τουρκοκρατίας (πρίν από τό 1870), νά λατρεύεται και έδω ό άγιος Βησσαρίων. Σύμφωνα μέ προφορική παράδοση, τίν όποία καταγράφει τό 1943 ό δημοσιογράφος και έκδότης παλαιότερα της έφημερίδας «Η Μικρά» Θρασύβουλος Μακρής⁹, στόν χώρο του σημερινού Δημοτικού Ώδειου και του ναού του Αγίου Βησσαρίωνος, υπήρχε πολύ πρίν από τίν άπελευθέρωση της πόλεως από τους Τούρκους (1881) μεγάλη οικία, άληθινό ανάκτορο, του όποιου οικοδέσποινα ήταν ή Νουριέ χανούμ, στενή συγγενής του Άλιπ πασά και κρυπτοχριστιανή. Επέτρεψε λοιπόν στό ύπηρετικό προσωπικό του άρχοντικού, τό όποιο προερχόταν από τί χριστιανική κοινότητα της πόλεως, νά χρησιμοποιήσουν ένα από τά δωμάτια όπου στεγάζονταν τά «ότζάκια», δηλαδή οί βοηθητικοί χώροι του σπιτιού (μαγειρεία, πλυσταριά, άποθήκες, καταλύματα του προσωπικού κ.λπ.) και νά τό μετατρέψουν σέ πρόχειρη έκκλησία. Ήταν ή περίοδος κατά τίν όποία είχε επικρατήσει κάποια σχετική άνεκτικότητα των Τούρκων σέ ό,τι άφορούσε τί θρησκευτική λατρεία του χριστιανικού πληθυσμού και οί λατρευτικές συνάξεις συνήθως δέν έμποδίζονταν. Στό μέσον του δωματίου είχαν τοποθετήσει κάποια παλιά εικόνα του αγίου Βησσαρίωνος, μπροστά από τίν όποία έκαιγε μέρα-νύχτα κανδήλα. Οί χριστιανοί του άρχοντικού και αρκετοί γείτονες προσέρχονταν τίς Κυριακές και τίς μεγάλες έορτές για νά ανάψουν μιά λαμπάδα και νά προσκυνήσουν τίν εικόνα του αγίου. Κάποια νύχτα όμως του Νοεμβρίου του 1872 μιά πυρκαγιά άποτέφρωσε όλους τους βοηθητικούς χώρους του άρχοντικού. Η οικοδέσποινα άπέδωσε τό καταστρεπτικό γεγονός σέ όλιγωρία του ύπηρετικού προσωπικού. Έκείνο τό βράδυ είχαν ξεχάσει νά ανάψουν τίν κανδήλα και, σύμφωνα μέ τίν παράδοση, ό άγιος Βησσαρίων θέλησε νά τους τό υπενθυμίσει μ' αυτόν τόν τραγικό τρόπο. Όμως έπειτα από μικρό χρονικό διάστημα οί ζημιές άποκαταστάθηκαν και ή λειτουργία του ύποτυπώδους παρεκκλησίου συνεχίσθηκε.

Μετά τόν θάνατο της Νουριέ χανούμ τό μεγάλο αυτό άρχοντικό (κονάκι) περιήλθε στήν κατοχή του άνεπισού της, Χουσνί μπέη. Ό Θρασύβουλος Μακρής αναφέρει ότι μέχρι τό 1878, όταν κηρύχθηκε ή Θεσσαλική Έπανάσταση, σέ ένα από τά δωμάτιά του σωζόταν ή χρυσοποίκιλτη σπάθη του κατα-

τέλος του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα. Πρακτικά του συνεδρίου *Ό Νεοκλασικισμός στή Θεσσαλία. Μέσα 19ου αι.-1920*, Λάρισα (2005), σελ. 166-179.

⁹ Μακρής Θρασύβουλος, *ό.π.*

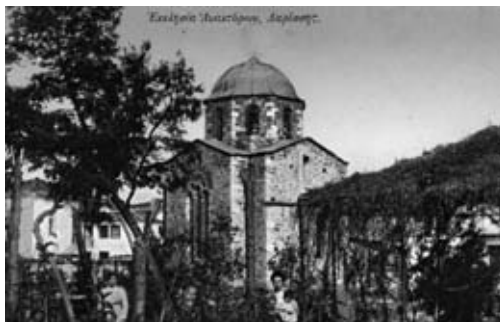
κτητή της Θεσσαλίας Τουρχάν μπέη. Η σπάθη αυτή θεωρείτο θαυματουργική, «τοποθετημένη δέ επί της κοιλίας των επιτόκων επέφερε ταχύν και αίσιον τόν τοκετόν αὐτῶν». Ἀπό τή χρονολογία αὐτή ὅμως ἡ σπάθη χάθηκε καί πιστεύεται ὅτι τήν πῆρε μαζί του σπὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Χουσνὴ μπέης, ὁ ὁποῖος ἐγκατέλειπε τὴ Λάρισα πολὺ πρὶν τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Θεσσαλίας. Ὅταν στίς ἀρχές Ὀκτωβρίου τοῦ 1881, ἓνα μῆνα περίπου μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Λάρισας ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὁ βασιλιάς Γεώργιος Α΄ ἐπισκέφθηκε γιὰ πρώτη φορά τὴν πόλη μας, ὁ Χαϊρὴ μπέης, ἀδελφός του Χουσνὴ μπέη, εὐγενικά προσέφερε τὸ ἀρχοντικό του ἀδελφοῦ του γιὰ νὰ καταλύσει ὁ βασιλιάς μὲ τὴν ἀκολουθία του. Ἰκανοποιημένος ἀπὸ τὴν ἄνεση, τὴν εὐρυχωρία, τίς διευκολύνσεις τοῦ κτηρίου καί τὴν ἀπέραντη αὐλὴ του, ὁ Γεώργιος τὸ ἀγόρασε ἀπὸ τὸν μουσουλμάνο ἰδιοκτήτη του στίς 11 Ὀκτωβρίου 1881 μὲ τὴν ὑπ' ἀριθμὸ 4 συμβολαιογραφικὴ πράξη τοῦ «συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Λαρίσσης Ἀποστόλου Γεωργίου Μαλαχατοπούλου... ἀντὶ τοῦ μεταξύ των συμφωνηθέντος τιμήματος λιρῶν ὀθωμανικῶν χιλίων ἑκατόν (1100), ἥτοι δραχμῶν εἴκοσι ἑπτὰ χιλιάδων ἑπτακοσίων πεντήκοντα δύο (27.752)¹⁰». Μετὰ τὴν ἀγορὰ του ὁ Γεώργιος Α΄ τὸ διαμόρφωσε σὲ ἀνάκτορο καί διέμενε σ' αὐτὸ γιὰ ἀρκετὲς ἡμέρες κάθε φθινόπωρο, ὅταν ἐπισκεπτόταν τὴ Λάρισα γιὰ νὰ παρακολουθεῖ τὰ ἐτήσια γυμνάσια τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ Γεωργίου Α΄, ἡ σύζυγός του βασίλισσα Ὑόλα, Ρωσίδα τὴν καταγωγὴ καί ἔντονα θρησκευόμενη προσωπικότητα, γοητευμένη ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ ὑποτυπώδους ναῖσκου τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος σὲ ἓνα ἀπόμειρο μέρος τοῦ χώρου τῶν ἀνακτόρων, ἀποφάσισε τὸ 1898 νὰ ἀνεγείρει στὸν χώρο ὅπου ὑπῆρχαν τὰ δωμάτια τοῦ προσωπικοῦ, ναὸ μικρῶν διαστάσεων ὡς ἀνακτορικό παρεκκλήσιο (Εἰκ. 1). Γράφει σχετικὰ ἡ ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν «Ἑλλάς» σὲ ἀνταπόκρισὴ τῆς ἀπὸ τὴν πόλη μας: «Ἀπὸ πολλῶν ἡμερῶν ἤρχισεν ἡ ἀνεγερσις τοῦ μικροῦ ναῖσκου εἰς τὸν περίβολον τῶν ἐνταῦθα ἀνακτόρων. Εἰς τὸν ναὸν τοῦτον θὰ ἐκκλησιάζονται τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ὡσάκις μᾶς ἐπισκέπτονται»¹¹. Ὁ δημοσιογράφος Κώστας Περραιβὸς ἀναφέρει σὲ κάποιον σημείωμά του σπὴν ἑβδομαδιαία ἐφημερίδα «Λάρισα» ὅτι μετὰ τὴν ἀποπεράτωσίν του, ὁ ναὸς αὐτὸς διακοσμήθηκε μὲ ἀγιογραφίαις Ρώσων ζωγράφων πού φρόντισε νὰ καλέσει ἡ βασίλισσα Ὑόλα. Ἐπίσης ἐμπλουτίσθηκε μὲ ἀφιερῶματα

¹⁰ Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ αὐθεντικὸ συμβόλαιο, τὸ ὁποῖο βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τῆς Φωτοθήκης Λάρισας.

¹¹ Ἐφ. Ἑλλάς, Ἀθῆναι, φ. τῆς 29 Ἰουνίου 1898.

φιλοθρήσκων Λαρισαίων και φιλοξένησε τις εικόνες, τα ιερά σκεύη και τα άλλα ιερά κειμήλια του προσφάτως κατεδαφισθέντος παρεκκλησίου του Αγίου Βησσαρίωνος στη βασιλική του Αγίου Αχιλλίου. Λόγω της παρουσίας του μέσα στον αυλίο χώρο της βασιλικής κατοικίας, ο ναός αυτός για όσο διάστημα ή βασιλική οικογένεια διέμενε στη Λάρισα, αποτελούσε τό παρεκκλήσιο των ανακτόρων¹². Αρχιτεκτονικά ήταν μονόχωρη σταυρο-

Εικ. 1. Έκκλησία Ανακτόρων Λαρίσης. Έπιστολικό δελτάριο του Γεωργίου Βελώνη, στο οποίο απεικονίζεται ο ναός του Αγ. Βησσαρίωνος στην άρχαία του μορφή. Φωτογραφία άρχών του 20ού αιώνα.

ειδής κατασκευή με τρούλο, αρκετά ψηλή γιά τις διαστάσεις της. Ο τρούλος έδραζόταν πάνω σε τετράγωνη βάση, ή όποία κάλυπτε τό μεγαλύτερο τμήμα της στέγης και είχε στην περιφέρειά του όκτώ πλευρές, κάθε μία από τις όποίες έφερε από ένα παράθυρο. Ολόκληρος ό τρούλος καλυπτόταν από παχιά φύλλα μολύβδου (μολυβδοσκεπάστη). Οί κεραίες του σταυρού της όροφής είχαν διαμορφωμένες δίροχτες στέγες¹³. Η τοιχοποιία του ήταν από πελεκημένη πέτρα και γύρω από τά τρίλοβα παράθυρα των πλάγιων έξωτερικών τοίχων υπήρχαν κεραμοπλαστικές διακοσμύσεις.

Τό 1913 ό βασιλέας Γεώργιος, ως γνωστόν, δολοφονήθηκε στη Θεσσαλονίκη και όλόκληρος ό χώρος των παλαιών ανακτόρων περιήλθε στην κατοχή του δευτερότοκου γιού του, πρίγκιπα Νικολάου, ό όποιος άποφάσισε νά πουλήσει τί νέα ιδιοκτησία του άμεσα. Έπειτα από διαβουλεύσεις πού άρχισαν τίν άνοιξη του 1914, άγοράσθηκε τελικά όλόκληρος ό χώρος από τόν Δήμο τό 1916, επί δημαρχίας Μιχαήλ Σάπκα. Στη συνέχεια έκχωρήθηκε στον έπιχειρηματία Χαλίμαγα για νά δημιουργήσει χώρους άναυχηής. Αυτός κατεδάφισε τό 1918 τό άνάκτορο, διαμόρφωσε τί μεγάλη αυλή με κήπους και διατήρησε τόν ναό του άγιου Βησσαρίωνος, εύπρεπίζοντας τόν περιβάλλοντα χώρο.

¹² Καλογιάννης Βάσος, *Η χρυσή βίβλος του Δήμου Λαρίσης. Από τί μακραίωνη ιστορία της Θεσσαλικής πρωτεύουσής, Λάρισα* (1963) σελ. 198.

¹³ Παλιούγκας Θεόδ. *Η Λάρισα κατά τίν Τουρκοκρατία (1423-1881)*, τ. Α', Λάρισα (1896), σελ. 228.

Εικ. 2. Ο ναός του Άγ. Βησσαρίωνος σε μεταγενέστερη μορφή, από επιστολικό δελτάριο του 1930 περίπου. Ο περιβάλλων χώρος έχει διαμορφωθεί σε πλούσια επιμελημένο πάρκο.

Εικ. 3. Η πρόχειρη παράγκα ή όποια αντικατέστησε προσωρινά τον κατεστραμμένο από τον σεισμό μικρό ναό του Άγ. Βησσαρίωνος. Φωτογραφία του Τάκη Γλούπα του 1950 από το ύψος του γειτονικού μναρέ του Γενί τζαμιού.

Τήν ἴδια χρονιά ὁ ἐστιάτορας Κωνσταντῖνος Γεωργ. Νατάκιας¹⁴, πού ἦταν συμπολίτης φιλόθρησκος καί φιλεύσπλαχνος, μέ δαπάνες του ἀνακαίνισε τό ἐκκλησάκι, κάλυψε μέ ἐπίχρισμα τούς ἐξωτερικούς τοίχους καί τήν κεραμοπλαστική διακόσμηση (Εἰκ. 2), ὀλοκλήρωσε τήν ἀγιογράφησή του καί ἐμπλούτισε τό ἐσωτερικό του μέ ἱερά σκεύη καί ἔπιπλα. Ἔτσι ὁ μικρός ναός τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος περιῆλθε στήν κατοχή τῶν Λαρισαίων καί ἀποδόθηκε στήν κοινή λατρεία τῶν πιστῶν τῆς περιοχῆς.

Δυστυχῶς ὅμως ὁ καταστρεπτικός γιά τήν πόλη μας σεισμός τῆς 1ης Μαρτίου τοῦ 1941 μεταξύ τῶν ἄλλων ἰσοπέδωσε σχεδόν ὀλοκληρωτικά καί τό ἐκκλησάκι τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος. Τά χρόνια τῆς Κατοχῆς κατεδαφίσθηκε καί στή θέση του στήθηκε προσωρινά ξύλινο παράπηγμα¹⁵, γιά νά ἐξυπηρετήσει τίς θρησκευτικές ἀνάγκες τῶν περιοίκων (Εἰκ. 3). Ὁ πρόχειρος αὐτός ναός ἦταν μονόχωρος, οἱ τοῖχοι ξύλινοι καί ἡ στέγη χαμηλή καί δίρριχτη, καλυμμένη μέ κεραμίδια. Δυτικά ὑπῆρχε ὑποτυπώδης ὑπαίθριος νάρθηκας καί γενικά ὅλη ἡ κατασκευή ἦταν πρόχειρη. Ὁ χώρος τῆς πλατείας μπροστά εἶχε

¹⁴ Βλέπε: Παπαθεοδώρου Νικόλαος, «Ξενοδοχείον φαγητοῦ "Ἡ Ἀφθονία" τοῦ Γεωργίου Νατάκια», ἐφ. *Ἐλευθερία*, φύλλο τῆς 21ης Φεβρουαρίου 2018.

¹⁵ Παρόμοια πορεία εἶχε καί ὁ μητροπολιτικός ναός τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, βαριά λαβωμένου ἀπό τόν ἰσχυρό σεισμό τῆς 1ης Μαρτίου 1941. Ἀρχικά κτίσθηκε σέ ἄλλο σημείο τοῦ Λόφου πρόχειρο ξύλινο παράπηγμα (παράγκα), γιά νά ἐξυπηρετήσει τίς λατρευτικές ἀνάγκες τῶν πιστῶν τῆς ἐνορίας. Βλέπε: Παπαθεοδώρου Νικόλαος, *Ἱερός Ναός Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης. Ἱστορική διαδρομή 15 αἰῶνων, περιοδική ἐκδόση "Ἀχιλλίου Πόλις", Λάρισα, τεύχ. 1 (Μάιος 2019) σελ. 139-141.*

Εικ. 4. Ο σημερινός ναός του Ἁγ. Βησσαρίωνος στήν ὁμώνυμη πλατεία, δίπλα ἀπό τό κτίριο τοῦ Δημοτικοῦ Ὡδείου, ὅπως τόν ἔκτισε ἡ εὐλάβεια τῶν διοικούντων τόν ΟΥΗΛ. 1975 περίπου.

Εικ. 5. Ἡ Βαϊοφόρος. Τοιχογραφία τοῦ Ἁγίνου Ἀστεριάδη καί τῶν μαθητῶν του στόν σημερινό ναό τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος. 1961.

μικρή πισίνα, ἐνῶ οἱ δημοτικές ὑπηρεσίες εἶχαν διαμορφώσει ὁμορφα τόν ὑπόλοιπο χῶρο μέ ἄφθονες νησίδες πρασίνου.

Λίγα χρόνια μετά τό τέλος τοῦ πολέμου, μέ πρωτοβουλία τοῦ Δήμου καί τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, ἀναλήφθηκε προσπάθεια ἀνέγερσης νέου ναοῦ. Ἔγιναν τά σχέδιά του μέ ὑπόδειξη τῶν τεχνικῶν τοῦ Δήμου, τά ὁποῖα καί ὑλοποιήθηκαν μόλις τό 1955, χάριη στήν ἐνθερμη οἰκονομική ὑποστήριξη τοῦ τότε ΟΥΗΛ (Ὁργανισμός Ὑδρεύσεως Ἡλεκτρισμοῦ Λαρίσης), κοινωφελοῦς ἰδιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, προδρομοῦ τῆς σημερινῆς ΔΕΥΑΛ, καί τῆ ζωηρῆ ἐπιθυμία τόσο τοῦ ἐπί σειράν ἐτῶν προέδρου τοῦ ΟΥΗΛ Κώστα Ταμπασούλη, ὅσο καί τοῦ δικηγόρου Γεωργίου Ζιαζιά, προέδρου τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου τήν περίοδο ἐκείνη καί ἀκάματου ἱστοριοδίφῃ τῆς πόλεώς μας μέχρι τόν θάνατό του¹⁶. Τά ἐπίσημα ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ἔγιναν στίς 13 Ὀκτωβρίου 1957 (Εικ. 4). Τό 1961 ἀγιογραφήθηκε μέ δαπάνη καί πάλι τοῦ ΟΥΗΛ ἀπό τόν Λαρισαῖο ζωγρά-

¹⁶ Ζιαζιάς Γεώργ. «Τό ναίδριο τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνα», ἐφ. *Ἐλευθερία*, Λάρισα, φ. τῆς 15.8.1998.

φο Ἀγίνορα Ἀστεριάδη καί τούς μαθητές του μέ θαυμάσιες τοιχογραφίες (Εἰκ. 5), χάρι στίς ὁποῖες ὁ ναός ἔχει καταστεῖ σήμερα ἕνα σημαντικό μνημεῖο νεώτερης τέχνης.

Στίς μέρες μας ὁ ναῖσκος αὐτός κοσμεῖ τήν πλατεία τοῦ Δημοτικοῦ Ὡδείου καί εἶναι σημεῖο ἀναφορᾶς γιά πολλούς συμπολίτες μας. Ἐκκλησιαστικά ἀνήκει ὡς παρεκκλήσιο στή δικαιοδοσία καί τήν ἐνορία τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου. Τελευταία οἱ πολύτιμες τοιχογραφίες του εἶχαν ἀρχίσει νά ἐμφανίζουν σέ ὀρισμένα σημεῖα διαβρώσεις λόγω ὑγρασίας. Πιστεύεται ὅτι οἱ ὑπεύθυνοι θά δώσουν τή δέουσα προσοχή, δέν θά ἀδρανήσουν καί θά ἀποδώσουν τό μικρό αὐτό κομμοτέχνημα τῆς πόλεώς μας στή μορφή πού τοῦ ἀξίζει.

ΜΑΡΙΑ Π. ΒΟΥΒΟΥΣΗ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ, MSc

ΕΝΑ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ ΤΩΝ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝΟΣ (ΔΟΥΣΙΚΟΥ) ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1832

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Ἡ Μονή τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος (Δουσίκου) εἶναι γνωστή γιά τόν μεγάλο ἀριθμό τῶν κωδίκων τούς ὁποίους περιλαμβάνει ἡ βιβλιοθήκη της. Παρά τίς κατά καιρούς ἀπώλειες καί τή μεταφορά ἀρκετῶν στήν Ἐθνική Βιβλιοθήκη (ΕΒΕ), σώζονται μέχρι σήμερα 123 κώδικες¹. Ἐνας ἀπό τούς κώδικες αὐτούς εἶναι καί ὁ ὑπ' ἀριθ. 87. Πρόκειται γιά ἕναν αὐτόγραφο κώδικα τοῦ ὀλιγογράμματος μοναχοῦ χατζη-Γεράσιμου, τόν ὁποῖο ἄρχισε τό 1825 καί τόν ὀλοκλήρωσε τό 1839. Ὁ ἐν λόγω κώδικας εἶναι χάρτινος (21X14 ἐκ.), μέ Α-Β φύλλα καί 356 σελίδες². Ὁ χατζη-Γεράσιμος καταχώρησε στόν κώδικά του καταλόγους χειρογράφων, ἐγγράφων, κειμηλίων, σκευῶν, κτημάτων κ.ά. τῆς μονῆς του. Στίς σελίδα 279-280³ καταχώρησε ἕναν κατάλογο μέ τά ἱερά κειμήλια τά ὁποῖα σώζονταν στή Μονή τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος, τό ἔτος 1832. Τόν κατάλογο αὐτό θά παρουσιάσω στό σύντομο ἄρθρο μου.

Ἐπειδή ὁ κωδικογράφος χατζη-Γεράσιμος εἶναι πολύ ἀνορθόγραφος, στήν ἔκδοσι τοῦ καταλόγου προβαίνω σέ φιλολογική ἀποκατάστασι τοῦ κειμένου.

¹ Δημήτριος Ζ. Σοφιανός – Φώτιος Ἄρ. Δημητρακόπουλος, *Τά χειρόγραφα τῆς Μονῆς Δουσίκου Ἁγίου Βησσαρίωνος. Κατάλογος περιγραφικός*, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ΚΕΜΝΕ, Ἀθήνα 2004.

² Δημήτριος Ζ. Σοφιανός – Φώτιος Ἄρ. Δημητρακόπουλος, ὁ.π., σ. 183.

³ Ἐνα φωτοαντίγραφο τοῦ ἐν λόγω κώδικα, ἀπό τό φωτογραφικό ἠλεκτρονικό ἀρχεῖο τοῦ ΠΙΑ/ΜΙΕΤ, κατέχει ὁ ἐκδότης τοῦ Θεσσαλικοῦ Ἡμερολογίου κ. Κώστας Σπανός, ὁ ὁποῖος ἔθεσε στή διάθεσί μου τίς σχετικές σελίδες.

Ο ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ

Ίερά κειμήλια

Κατάστιχον διά τὰ ἱερά σκεύη καὶ ἅγια λείψανα ὅπου ἔχομεν ἡ ἅγια μονή [καί] μετόχια, εἰς τοὺς 1832: Αὐγούστου 15. Ἐκατεστάθην ἐκεῖ ἕνας δικός της ἐπίτροπος μετὰ τοῦ κύριου Στεφάνου καὶ πάλιν εἰς τοὺς 1838, Ἰουλίου πρώτη, πάλιν τὰ ἐθεωρήσαμεν μετὰ τοῦ ἁγίου σκευοφυλάκου κύριου Εὐγενίου καὶ εὐρέθησαν σῶα καὶ ἀνελεϊπή, καὶ τώρα ἀνοίξαμε τὸ μοναστήριον καὶ τὰ ἀποθησαυρίσαμεν ὅλα εἰς τὸ σκευοφυλάκιον νὰ στέκωνται τεταμιευμένα. 1839 ἰουλίου 31. Ὁ τοῦ Δουσίκου ταπεινὸς ἀρχι(μαν)δ(ρίτης) Γεράσιμος ἐπιβεβαιοῖ.

Ἐν πρώτοις, κάρα καὶ σιαγὼν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βησσαρίωνος ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης, τοῦ θαυματουργοῦ καὶ κτίτορος τῆς ἰδίας μονῆς αὐτῆς, καὶ τὰ δύο μέρη ξεχωριστὰ χρυσοαργυρωμένα.

Κάρα τοῦ Ἱερομάρτυρος Ἰω(άννου) τοῦ νέου μέ ἀσῆμι.

1 μέρος τοῦ ὀπίου ἐκ τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους.

1 μέρος ἐκ τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ στρατιλάτου ἀργυρὸ καὶ κεκοσμημένῃ μετὰ πετραῖδια τριγύρω καὶ μέρη ἁγίου λειψάνου τοῦ ἁγίου Στεφάνου, τοῦ ἁγίου Μοδέστου, τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, τῆς ἁγίας Βαρβάρας. Αὐτὰ εἶναι εἰς τὰ Σέρρας.

1 μέρος ἐκ τῆς κάρας τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἦταν πρῶτα εἰς τὸ σκευοφυλάκιον.

1 μέρος ἐκ τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους καὶ χεῖρ τοῦ ἁγίου Κηρύκου, ἡ δεξιὰ, σῶα συρμοδεμένη, εἰς Θεσσαλονίκην.

1 μέρος ἐκ τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου.

σελίδα 280

1 πλάκα μετὰ μέρη ἁγίων λειψάνων εἰς τὸ σκευοφυλάκιον.

1 πλάκα μετὰ μέρη ἁγίων λειψάνων, ἦτον εἰς τὸν κύριον Νάσιον Μπακαλόπλου⁴ καὶ τὰ ἐλάβαμε εἰς τοὺς 1838 Μαΐου 15 καὶ ἔχει μέρη Χριστοφόρου, Βαρθολομαίου [...] καὶ Παντελεήμονος.

1 πλάκα μετὰ μέρη ἁγίων λειψάνων Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου, Μιχαὴλ Συνάδων, Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, τῆς ἁγίας Παρασκευῆς καὶ Ἰακώβου τοῦ Πέρσου.

1 πλάκα μετὰ μέρη ἁγίων λειψάνων τοῦ ἁγίου Μοδέστου, τῆς ἁγίας Φωτεινῆς

⁴ Μπακαλόπλος < Μπακαλόπουλος, γίος τοῦ μπακαλί, παντοπόλη.

καί τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου καί Χαραλάμπους καί Ἐλευθερίου καί Τρύφωνος.

1 πλάκα ἔχουσα μέρη Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου καί Προκοπίου καί Χρυσοστόμου.

1 πλάκα ἔχων μέρη τοῦ ἁγίου Μοδέστου καί Ἀχιλλίου καί Μάμαντος καί τῆς ἁγίας Βαρβάρας.

1 πλάκα μέ μέρη Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου καί Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου καί Στεφάνου Πρωτομάρτυρος καί τρία μέρη ἄνώνυμα.

1 πλάκα μέ μέρη Κοσμᾶ τοῦ Ἀναργύρου καί Παντελεήμονος καί Εὐστρατίου καί Τρύφωνος.

5 κομμάτια ἅγια λείψανα χωρὶς ἀσίμῳ ἄνώνυμα.

1 μέγας σταυρός ὡσάν εὐαγγέλιον ἀργυροχρυσός μέ μαργαριτάρια, ἔχει καί μέρη ἁγίων λειψάνων, Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου καί Χρυσοστόμου καί Χριστοφόρου τοῦ Ρέπρεβου (:) καί ἁγίας Παρασκευῆς καί Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου.

1 πλάκα ἐξαγώνη μέ 4 ὀδόντας τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος καί στή μέση ἓνα ἄνώνυμον ἅγιον λείψανον.

Μερικά ἀπό τά λείψανα, ἄγνωστο γιατί, βρισκόνταν μακριά ἀπό τή Μονή τοῦ Ἁγίου Βησσαρίωνος. Κάποια στίς Σέρρες καί κάποια στή Θεσσαλονίκη. Σχετικά μέ τά ὀνόματα τῶν ἁγίων καί τά λείψανά τους, ὅπως ἀναφέρονται στόν ὡς ἄνω κατάλογο, διαπιστώνουμε τά ἑξῆς:

Δύο ἁγίων, τοῦ Βησσαρίωνος καί τοῦ Ἰωάννη ἱερομάρτυρος τοῦ νέου, ὑπῆρχε ἡ κἀρα. Τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος ἀναφέρεται καί ἡ σιαγών. Τριῶν ἁγίων, τοῦ Διονυσίου Ἀρειοπαγίτη, τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτη καί τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ὑπῆρχε μέρος τῆς κἀρας τους. Τεσσάρων ἁγίων, τοῦ Βαρθολομαίου, τοῦ Κηρύκου, τοῦ Παντελεήμονος καί τοῦ Χριστοφόρου ὑπῆρχε ἓνα χέρι. Τέλος, τῶν ὑπόλοιπων ἁγίων, γιά δώδεκα ἀπό αὐτούς ὑπῆρχε ἀπό ἓνα μέρος τοῦ λειψάνου τους καί γιά ἔννεα ἀπό δύο-τρία τμήματα τοῦ λειψάνου τους. Περιττό, θεωρῶ, νά προσθέσω ὅτι ὁ μέγας ἀριθμός τῶν λειψάνων δείχνει τό πόσο σέβονταν οἱ μοναχοί τους ἁγίους. Ἀναλυτικά ὁ ἀλφαβητικός κατάλογος τῶν ἁγίων μέ τά λείψανά τους ἔχει ὡς ἑξῆς:

ὄνομα τοῦ ἁγίου

κειμήλια τοῦ ἁγίου

Ἀνδρέας Πρωτόκλητος
Ἀχιλλίος

μέρος λειψάνου (3 φορές)
μέρος λειψάνου

Βαρβάρα	μέρος λειψάνου (2 φορές)
Βαρθολομαίος	χέρι
Βησσαρίων	κάρα, σιαγών, 4 ὀδόντες
Γεώργιος Τροπαιοφόρος	μέρος λειψάνου (3 φορές)
Διονύσιος Ἀρειοπαγίτης	μέρος τῆς κάρας
Ἐλευθέριος	μέρος λειψάνου
Εὐθύμιος	μέρος λειψάνου
Εὐστράτιος	μέρος λειψάνου
Θεόδωρος Στρατηλάτης	μέρος τῆς κάρας, μέρος λειψάνου
Ἰάκωβος ὁ Πέρσης	μέρος λειψάνου
Ἰωάννης Χρυσόστομος	μέρος λειψάνου (2 φορές)
Ἰωάννης ἱερομάρτυς νέος	κάρα
Κήρυκος	χέρι
Κοσμάς Ἀνάργυρος	μέρος λειψάνου
Μάμας	μέρος λειψάνου
Μιχαὴλ Συνάδων	μέρος λειψάνου
Μόδεστος	μέρος λειψάνου (3 φορές)
Παντελεΐμων	χέρι, μέρος λειψάνου (2 φορές)
Παρασκευὴ	μέρος κάρας, μέρος λειψάνου (2 φορές)
Προκόπιος	μέρος λειψάνου
Στέφανος	μέρος λειψάνου (2 φορές)
Τρύφων	μέρος λειψάνου (2 φορές)
Φωτεινή	μέρος λειψάνου
Χαράλαμπος	μέρος κάρας, μέρος λειψάνου, μέρος ὀπίου
Χριστόφορος	χέρι, μέρος λειψάνου
ἀνωνύμων ἁγίων	μέρος λειψάνου, 9 φορές

Τοῦ τόπου μας

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ
Δρ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣΤΟ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΟ ΜΟΛΥΒΔΙΝΟ ΕΛΑΣΜΑ
(ΜΑΪΟΣ 842) ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΑΦΟ ΤΟΥ ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΥ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΡΕΣΠΑΣ
ΚΑΙ ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ*

Τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, ὅταν ὁ Σαμουήλ τὸ 985 κατέκτησε τὴ Λάρισα¹, μεταφέρθηκαν στὴν Πρέσπα, στὸν Ἅγιο Ἀχιλλιο στὸ ὁμώνυμο νησί, ὅπου ἀνακαλύφθηκαν στὸν τάφο τοῦ Διακονικοῦ² μαζί με ὑπόλοιπο ἀπὸ ξύλινο κιβώτιο³, εἴτε αὐτὸ πού μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴ Λάρισα εἴτε ἄλλο.

* Αφιερώνεται στὴν μνήμη τοῦ μακαριστοῦ Ἱγνατίου Μητροπολίτη Λαρίσης (1994-2018).

¹ **Ioannes Thurn** (ed.), *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, CFHB, Berlin - New York, 1973, 330, στχ. 5-9: «μετίγαγε δέ καί τό λείψανον τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, ἐπισκόπου Λαρίσης χρηματίσαντος...καί εἰς Πρέσπαν ἀπέθετο, ἔνθα ἦσαν αὐτῶ τά βασιλεια [προσθήκη κωδικῶν ACEU:] «οἶκον κάλλιστον καί μέγιστον ἐπί τῶ ὀνόματι αὐτοῦ δομησάμενος». **Δημήτριος Τσουγκαράκης**, *Κεκαμμένος Στρατηγικόν, Μετάφρασι-Εἰσαγωγή-Σχόλια*, Ἄγρωσις, Ἀθήνα 1993, 214-216 (κεφ. 73). **Ἄννα Ἀβραμέα**, *Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204, Συμβολί εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν*, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου 27, Ἐν Ἀθήναις, 1974, 127-128.

² **Νικόλαος Μουτσόπουλος**, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου στὴν Πρέσπα. Ἐνα μνημεῖο κιβωτός τῆς τοπικῆς ἱστορίας*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1999, 128-131, ὅπου ἡ ἐπιχειρηματολογία του ὡς ὀργανώσαντος τῆς ἀνασκαφῆς καί σχετικῆς ἔρευνας ἀπὸ τὴ δεκαετία 1960. Συνοψίζεται στὰ ἑξῆς: α) Ὁ χώρος εἶναι ὁ μοναδικὸς ἐπίσημος στὸν ναό, δίπλα στὸ Ἱερό Βῆμα, στὸ Διακονικό. β) Ὁ τάφος περιεῖχε στοιχεῖα λατρευτικῶν τιμῶν, ἐφόσον μέσω μᾶς ὅπῃς στὴν καλυπτήρια πλάκα προορισμένης γιὰ χοές, οἱ πιστοὶ ἔριχναν καί νομίσματα, συνήθεια πού κράτησε αἰῶνες. [Γιὰ ἄλλα ἑλλαδικὰ παραδείγματα πού ἀφοροῦν κυρίως σέ ἐπισκόπους καί μάρτυρες ὅπως ὁ ἅγιος Δημήτριος βλ. **Νικόλαος Λάσκαρης**, «Παλαοχριστιανικά καί Βυζαντινὰ ταφικά μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. Διαπιστώσεις καί προβλήματα», *Βυζαντιακά*, 16 (1996), 295-350, 313].

³ Σέ ξύλινο κιβώτιο βρέθηκαν τὰ λείψανα σέ ταφικὸ ἀρκοσόλιο τῶν «οσίῳν Πέτρου καί Ὀνουφρίου» τῆς μονῆς Ἰβήρων, βλ. **Θεοχάρης Παζαράς**, «Οἱ κτητορικοὶ τάφοι στὸ καθολικὸ τῆς μονῆς Ἰβήρων», *Βυζαντινά*, 26 (2006), 125-151, 128129. [Ὁ τάφος ἀνοίχτηκε τὸ 1983]. Ξύλινα φέρετρα, ἐπάγγυρα, ἀναφέρονται σέ πηγές, βλ. **Susan Boyd**, *Literary Evidence for Silver Tomb Revetments in the Early Christian Period*, *Θυμίαμα στὴ Μνήμη τῆς Λασκαρίνας Μπούρα*, τόμος I, Κείμενα, Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀθήνα 1994, 35-37, ὅπου βιβλιογραφία.

Τότε ἴσως προστέθηκαν καί τά λείψανα ἄλλων δύο ἀγίων, ἐξ αὐτῶν πού ὁ Σαμουὴλ κατέσχε σέ καταληφθεῖσες πόλεις⁴. Στή Λάρισα παρέμεινε ἓνα μέρος τοῦ λειψάνου⁵.

Ἡ βασιλική τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, στό «Φρούριο» τῆς Λάρισας, ὅπου βρισκόταν μέχρι τότε τό λείψανο, κτίσθηκε τόν 6ο αἰ., ἀλλά διαπιστώθηκε ὅτι ἀνοικοδομήθηκε πάλι ἐκ βάρθρων τόν 8ο-9ο αἰ.⁶. Σύμφωνα μέ τόν ἀρχικό Βίο τοῦ ἁγίου, τό λείψανο τοῦ ἱεράρχη μετά τήν ταφή του λησιμονήθηκε γιά τρεῖς αἰῶνες, ἀλλά «φανερῶθηκε» τῇ 10ῃ Φεβρουαρίου ἀγνώστου ἔτους⁷. Εἶχε γίνει ἀνακομιδή (φανέρωσις) τοῦ λειψάνου ἀπό τόν τάφο του, ἀπείραχτο ὡς τότε, ἀλλά ὄχι ἀναγκαστικά καί ἀπαρατήρητο. Σχολιάζονται λεπτομέρειες κατασκευῆς του: ὁ ἐπίσκοπος Ἀχίλλιος μόλις ἔνωσε ὅτι θά ἀποβιώσει, φρόντισε νά ἀνεγερθεῖ ὁ τάφος του σέ «ἱερό τόπο»⁸. Ἀργότερα, προφανῶς

⁴ Νικ. Μουτσόπουλος, *Ἡ βασιλική τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου* 1999, 115 κ.ε.: «...μία ἐνδελεχῆς ἀνατομική ἐξέταση τους ἀπέδειξε ὅτι πρόκειται γιά ὁστά πού ἀνήκουν σέ **περισσότερους ἀπό ἓναν σκελετούς...**», πίν. 98-100, 105-111 (ξύλινο κιβώτιο), ὅπου φωτογραφίες ἀπό τεμάχια ὁσῶν τριῶν σκελετῶν (I, II, III), 128. Ὁ ἴδιος πρότεινε ὅτι ἦταν λείψανα τῶν ἁγίων Οἰκουμένιου Τρίκκης καί Ρηγίνου Σκοπέλου, ἀλλά τό θέμα θέλει ἐπανεξέταση, ἀφοῦ ὁ Σαμουὴλ κατέσχεσε καί τό λείψανο τοῦ ἁγίου Τρύφωνα ἀπό τό Κάταρον/Κότορ, βλ. **Σταύρος Γουλούλης**, «Στό περιθώριο τοῦ Βυζαντίου: Ὁ ἀρχιεπισκοπικός ναός τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου Πρέσπας», 38ο *Συμπόσιο Βυζαντινῆς καί Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καί Τέχνης, Πρόγραμμα καί περιλήψεις εἰσηγήσεων καί ἀνακoinώσεων*, Βυζαντινῶ καί Χριστιανικό Μουσείο, Ἀθήνα 11-13 Μαΐου 2018, σσ. 51-52.

⁵ Δημήτριος Σοφιανός, «Ὁ ἅγιος Ἀχίλλιος Λαρίσης. Ὁ ἀρχικός ἀνέκδοτος Βίος (Θ΄ αἰ.) καί ἡ μεταγενέστερη διασκευή του (Π΄ αἰ.)». Ἀνέκδοτα ὑμνογραφικά κείμενα», *Μεσαιωνικά καί Νέα Ἑλληνικά*, 3 (1990), 97-213, 171, στχ. 703-704: «*Ἡ λάρναξ δέ παρὰ Λαρισαίοις καί τί μέρος τοῦ σώματος...*».

⁶ Βασιλική **Συθιακάκη-Κριτσμάλλη**, «Λείψανα γλυπτοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ διακόσμου ἀπό τή Βασιλική «τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου» Λάρισας. Συμβολή στή μελέτη τῆς οἰκοδομικῆς ἱστορίας τοῦ μνημείου», *ΑΕΘΣΕ*, 2, 2006, Βόλος 2009, 457-473. **Λάζαρος Δεριζιώτης**, «Ἡ βασιλική καί ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου στή Λάρισα», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 67 (2015), 255-263. Ὡστόσο οἱ ἀρχαιολόγοι κ.κ. Σταυρούλα Σδρόλια καί Ἄννα Γιαλούρη, σέ συζήτηση πού εἶχα μαζί τους, ἔχοντας πληρέστερη εἰκόνα ὅλης τῆς ἀνακαφῆς ἐντός καί πέραξ τῆς βασιλικῆς, χρονολογοῦν τήν ἐκ βάρθρων ἀναστίλωσιν τῆς τόν 9ο αἰῶνα.

⁷ Δημ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Ἀχίλλιος Λαρίσης*, 147, στχ. 400-402: «...*διημάρτανον ἐπὶ τριακοσίοις, ὡς φάσιν, ἔτεσιν...*». Σέ κώδικα τῆς μονῆς Κρυπτοφόρης Ρώμης ὁρίζεται στίς 8 Φεβρουαρίου, βλ. **Joseph Schirò**, *Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae Inferioris*, IX, Canones Maii, C. Nikas collect et intruxit, Roma, 1973, 176: «*μνῆ Φεβρουαρίῳ ἡ τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου*» Cl. [=Cyrpt.Δ.α.IX]. Γιά τό θέμα βλ. πῶ κατω.

⁸ Δημ. Σοφιανός, *Ὁ ἅγιος Ἀχίλλιος Λαρίσης*, 146, στχ. 373-376: «*λιθοξόοις αὐτίκα μετακαλεῖται καί κελεύει λάρνακα λιθίνην ἐτοιμάσαι τούτω εἰς ὑποδοχὴν τοῦ τληπαθοῦς... σώματος...τῇ ἐτοιμασθείσῃ ἐνθήμενοι λάρνακι ἐν ἱερῷ τόπῳ κρυφίως κατέθεντο*». Στή Διασκευή τοῦ Βίου (13ος αἰ.), δέν σχολιάζεται ἀνάλογά τό ζήτημα αὐτό, βλ. Δημ. Σοφιανός, ὁ.π., 170, στχ. 673-680: «*τῇ παρ'αὐτοῦ κατεσκευασμένη λάρνακι, -ἔτι γάρ ζῶν ἐκεῖνος ταύτην*

κάποιο διάστημα μετά τί «Φανέρωση» τῆς 10ης Φεβρουαρίου, καθιερώθηκε ὡς πολιοῦχος τῆς πόλεως, ὁ δέ ναός μέ τόν τάφο του κατέστη προσκύνημα⁹. Ἐκτοτε ἐπικράτησε νά τιμᾶται ἡ μνήμη του στίς 15 Μαΐου (συναξάρια Κων/πόλεως - Βασιλείου Β΄)¹⁰ ἢ στίς 16 Μαΐου (κώδικας Κρυπτοφέρρης Ρώμης)¹¹. Ὁ «ἱερός τόπος» πρέπει νά εἶναι ὁ προηγούμενος ναός πού κατεδαφίστηκε. Ἐπομένως ἡ «Φανέρωση» τοῦ ἁγίου θά προέκυψε ἀπό τό ἔργο τῆς ἀνακατασκευῆς τοῦ ναοῦ περί τόν 9ο αἰῶνα.

Στήν πρόταση αὐτή συμβάλλει τό πῶς σημαντικό ἀπό τά εὐρήματα στόν τάφο τῆς Πρέσπας, ἓνα ἐνεπίγραφο μολύβδινο ἔλασμα σέ μορφή ἀναδιπλωμένου κυλίνδρου, τό ὁποῖο βρισκόταν στό ξύλινο κιβώτιο καί χρονολογεῖται ὁμοίως στόν 9ο αἰῶνα. Θά δειχθεῖ ὅτι τοποθετήθηκε, ὅταν ἔγινε κατάθεση τῶν λειψάνων στόν νέο ναό.

Παριστάνεται στό κέντρο, ἐπάνω, σταυρός μέ τό «ΙϷ ΧϷ Νι Κα» ἔχοντας 3-4 ἐγκάρσιες κεραίες, ἐφόσον ὁ τεχνίτης ἤθελε νά ἀποδώσει τόν τύπο τοῦ σταυροῦ τῆς Ἀναστάσεως¹². Περιέχει χαραγμένο ἓνα κείμενο χωρίς στίξη, τονισμό ἢ πνεύματα (δείγμα ἀρχαιότητας): 1. Ἀριστερά: «ΨΦΚ» + «Ἐν ὀνόματι τοῦ π(α)τρὸς (καί) τοῦ [υἱοῦ] κ(αί) τοῦ [ἁ]γίου πν(εύματος) / νῦν κ(αί) ἀέι κ(αί) εἰς τοὺς αἰῶν(ας) τῶν αἰῶν(ω)ν». / «ἀνεστή(θη)». 2. Δεξιά: «Ἐν τόπῳ κρانیου ἐστ(αυ)ρῶθ(ης) / ὧ Χ(ριστό)ς, ἐν φάτην ἐγενήθης ἐωτρην (σωτήρ;);». 3. Κάτω ἀριστερά: Ϸ/τν (=6350). Κάτω δεξιά: 4. «Μαΐου. / τοῦ δούλ(ου) / [τ]οῦ [Θ]εοῦ / Ἰβάνη Κουανουμς / κ(αί) ἐξόδ(ου) Καρφκίξυ»¹³. [ΕΙΚ. 1]

ἁγιοπρεπέστερον ὠκονόμψεν...». Γιά τό θέμα τῶν τελευταίων στιγμῶν ἑνός ἁγίου βλ. **Γεώργιος Κ. Σπυριδάκης**, «Τά κατά τήν τελευταίαν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν», *ΕΕΒΣ*, Κ'(1950), 75-171, 85-87 (τελευταία θέληση, παραγγελίες περί ταφῆς: ὑποθήκες, ἀποχαρῆσιμός).

⁹ **Σταῦρος Γουλούλης**, «Ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου καί ἡ τιμὴ τῶν λειψάνων του στή Λάρισα μέχρι τό 985», *Πρακτικά του Α΄ Ἱστορικοῦ-Ἀρχαιολογικοῦ Συμποσίου "Λάρισα: Παρελθόν καί Μέλλον. Λάρισα 26-28/4/1985"*, *Λάρισα 1985*, 211-240, 220-222, 235-236, ὅπου οἱ πηγές πού κάνουν λόγο γιά τάφο. Ἐπίσης **Ἄννα Ἀβραμέα**, *Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία*, 127-128, 130-131.

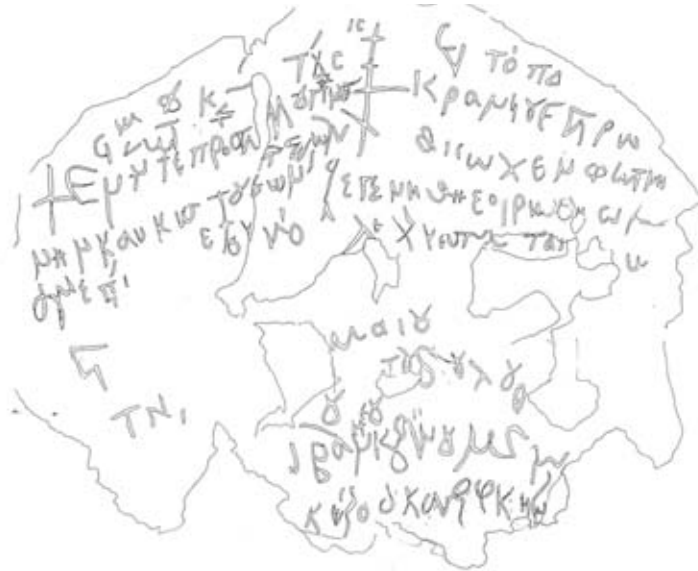
Γιά τί χρησιμοποιοῦμενη ἀπό τίς πηγές ὁρολογία (λάρνακα, τάφος, θήκη, κτλ), βλ. **Νίκος Ἔλ. Ἐμμανουηλίδης**, *Τό δίκαιο τῆς ταφῆς στό Βυζάντιο*, *Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte*, Athener Reihe, Ἐκδόσεις Ἄντ. Ν. Σάκουλα, Ἀθήνα 1989, 257 κ.ε.

¹⁰ *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, στ. 686. PG, 117, στ. 457.

¹¹ **Jos. Schiro**, *Analecta Hymnica Graeca*, 176, 398.

¹² **Ἀλεξάνδρα Β. Καραγιάννη**, «Ὁ Σταυρός στή βυζαντινὴ μνημειακὴ ζωγραφικὴ. Ἡ λειτουργία καί τό δογματικό του περιεχόμενο», *ΚΒΕ-ΒΚΜ 55*, Θεσσαλονίκη 2010, 165-169.

¹³ Στήν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου συνέβαλε ὁ ἀείμνηστος καθηγητής Ν.Μ. Παναγιωτάκης, ἐκ τῶν πλέον εἰδικῶν στήν ἑλληνικὴ παλαιογραφία, βλ. **Νικ. Μουτσόπουλος**, *Ἡ Βασιλικὴ τοῦ*

Ἀντίγραφο τοῦ χαράγματος στό μολύβδινο ἔλασμα, πού βρέθηκε στόν τάφο τοῦ Διακονικοῦ τῆς βασιλικῆς.

Τό κείμενο εἶναι συμπιεσμένο νοηματικά, παρουσιάζοντας πληρότητα, χωρισμένο σέ τρία μέρη, ἀρχή, μέση καί τέλος, ἕναν κλασικό βυζαντινό κανόνα στά δημιουργήματα λόγου καί τέχνης. Ἡ χρονολογία δείχνει νά προέρχεται ἀπό τόν ναό τῆς Λάρισας, σέ κιβώτιο πού συνελέχθησαν μόνο τα λείψανα τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, χωρίς νά ἔχει σχέση μέ τά δύο λείψανα πού βρέθηκαν στόν τάφο¹⁴.

Μέ τί μετακίνηση ἐλάχιστων λέξεων ἀποκτᾶ τίν ἐξῆς μορφή: α) Εἰσαγωγή: ἐπίκληση στήν Ἁγία Τριάδα: + «Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος / νῦν καί ἀεὶ καί εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων». β) Κυρίως

Ἁγίου Ἀχιλλεῖου (1999), 98-106, εἰκ. 89-91, 92-107. Πρὸβλ. τίν ἀρχική ἀνακοίνωση: **Νικ. Μουτσόπουλος**, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου στήν Πρέσπα. Συμβολὴ στή μελέτη τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς περιοχῆς*, ΑΠΘ-ΚΒΕ, τόμ. Α΄, Θεσσαλονίκη 1989, 425-427 (177-179).

¹⁴Ἄν ἦταν ἐξαρχῆς τρία λείψανα καί ὑπῆρχε τέτοιο ζήτημα, θά ἔπρεπε νά τό μαρτυρεῖ ἐπιγραφή στό ἴδιο το ἔλασμα, κάτι πού δέν συμβαίνει. Προφανῶς προστέθηκαν μετὰ ἀπὸ κατασχέσεις τοῦ Σαμουὶλ, ὅποτε ἰσχύει ὡς ἕνα ἀκόμη κριτήριον (βλ. σημ. 2) ὅτι ὁ τάφος τῆς Πρέσπας εἶναι τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου.

θεολογικό θέμα-σχόλιο: «Ἐν τόπων κρανίου ἐσταυρώθης /ὁ Χριστός, ἐν φάτνη ἐγεννήθης σωτήρ (;)». / «Ἄνεστί(θης)...». γ) Ἐπίλογος: Χρονολογία καί ἀφιερωτές: ς /τν Μαΐου / τοῦ δούλου / τοῦ Θεοῦ / Ἰβάνη Κουανουμς / καί ἐξόδου Καρφικῆς». Ἐφόσον εἶναι σπὴν ἴδια σειρά ἢ χρονολογία: «ς/τν Μαΐου», ἀναφέρεται σπὴν χρονολογία Μάιος τοῦ ἔτους 6350 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, δηλαδὴ τὸ ἔτος 842.

Τὸ σχόλιο μπορεῖ νὰ ἀποκατασταθεῖ ὡς διπλὸς ἰαμβικὸς δωδεκασύλλαβος:
+ Ἐν τόπων κρανίου ἐσταυρώθης, Χριστέ. [12 στίχοι, ὁ Χριστός=13 συλλ.]

Ἐν φάτνη ἐγεννήθης, σωτήρ, ἀνεστίθης! (13 συλλ., παρατηρεῖται ὁμως χασμωδία μεταξύ φθόγγων Ζου (νί) καί 4ου (ἔγ), ἀλλὰ γίνονται 12 ἂν θεωρηθεῖ ὅτι γίνεται συνίζηση¹⁵.

Πρόκειται γιὰ μία προσαρμογὴ σέ β' πρόσωπο καί χρῆση ὁμοιοκαταληξίας¹⁶, πού ἔκανε κάποιος μέ γνώση τῆς βυζαντινῆς μετρικῆς, σύνθετες στοὺς κύκλους τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἀλλὰ ὁ χαρακτῆρς δέν εἶναι μορφωμένος. Διακρίνονται δύο «χέρια», ὁ ἀρχικὸς συντάκτης, κάποιος λόγιος, π.χ. ὁ τοπικὸς μπροπολίτης, καί ὁ χαρακτῆρς ἢ αὐτὸς πού τοῦ τό ὑπαγόρευσε¹⁷. Ὁ διπλὸς ποιητικὸς ἔμμετρος στίχος εἶναι ἀποτέλεσμα συνένωσης τοῦ εὐαγγελικοῦ χωρίου γιὰ τὴ Σταύρωση (Ιω. 19.17-18: «...εἰς τὸν λεγόμενον Κρανίου τόπον... ὅπου αὐτὸν ἐσταύρωσαν...») καί στίχων ἀπὸ τὸ κοντάκιο τῶν Χριστουγέννων τοῦ Ρωμανοῦ Μελωδοῦ (Οἴκοι, β': «...ὁ σωτήρ τῶν βρεφῶν, βρέφος ἐν φάτνη ἔκειτο... σύ γάρ ...ἐγεννήθης εὐδοκίσας παιδίον νέον...». Οὐσιαστικὰ ὁ ποιητὴς ἀπομονώνει τὸ «ἀνεστίθης!», ὅποτε θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἕνα θαυμαστικὸ ὡς δῆλωσι βεβαιότητος ἀπέναντι στὰ τεκμήρια πού παραθέτει (τόπος Κρανίου, φάτνη σπηλαίου) (Γιὰ τὰ τεκμήρια τῆς πίστεως βλ. πιὸ κάτω).

Στὸ ὅλο κείμενο συνυπάρχει πεζὸ καί ἔμμετρο κείμενο¹⁸, ἕνα μικρὸ ἐπίγραμμα.

¹⁵ Ἀθανάσιος Κομίνης, *Τὸ βυζαντινὸν ἱερὸν ἐπίγραμμα καί οἱ ἐπιγραμματικοί*, Ἀθήνα 1966, 86-87.

¹⁶ Γιὰ τὴν ἀκρίβεια εἶναι ἐπαναληπτικὴ ῥημάτων παθητικοῦ Ἀορίστου. Γιὰ τὴν ὁμοιοκαταληξία Ἀθανάσιος Κομίνης, *Τὸ βυζαντινὸν ἱερὸν ἐπίγραμμα*, 88-90. Πρβλ. τὸ τροπᾶριο τῆς Μ. Πέμπτης: «Ἐσταυρώθης δι' ἐμέ, ..., ἐκεντήθης τὴν πλευράν... τοῖς ἴλοις...».

¹⁷ Δέν ἀποφεύγονται ὀρθογραφικὰ λάθη, ἢ ἀλλάζοντας λέξεις (π.χ. «ὁ Χριστός» ἀντὶ «Χριστέ» (ὁ τύπος «Σωτήρ» ἀντὶ «Σωτῆρ» χρησιμοποιεῖται), «Μάιος» ἀντὶ «Μαΐου», ἢ παραλείποντας τὴ λέξη «ἔτους» (842), ἐνῶ λησμονεῖ τὴν ἡμερομηνία. Ἐπίσης στὸν σταυρὸ τῆς Ἀναστάσεως προσθέτει μία ἐπιπλέον κεραία. Δείγμα ἀτεχνίας εἶναι οἱ 13 συλλαβὲς τοῦ διστίχου. Ἐπομένως τὸ κείμενο τοῦ ὑπαγορεύτηκε ἢ τὸ διάβασε ἀλλὰ δέν ἀπέφυγε τὰ λάθη.

¹⁸ Π.χ. ὁ γνωστὸς διπλὸς δωδεκασύλλαβος «Θεοδόχε Δέσποινα, πιστῶν το κέρας / σῶζε, φύλαττε

Πλὴν ὁμως δὲν ἔχει σχέση με τὴν τεχνική του ἀφιερωματικοῦ ἐπιγράμματος¹⁹, ἢ πρὸ εἰδικὰ ἐκείνου πού χρησιμοποιεῖται στὶς λειψανοθήκες²⁰, ἀλλὰ **συγκρίνεται με τὴν τυπικὴ δομὴ βυζαντινοῦ ἐγγράφου**: 1. πρωτόκολλο, ἐπίκληση (σπανίως) πού ἀντικαθίσταται με σταυρό ἢ ὅπως ἐδῶ με σταυρό καὶ τὴν ἀναφορὰ στὴν Ἁγία Τριάδα, 2. ἔκθεση (σπανίως ὑπείσερχονται στὴν αἰτιολόγησι) ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ ἀπόφρασι. 3. ἐσχατόκολλο με χρονολογία καὶ ὑπογραφή τοῦ ἐκδότη²¹. Ἐδῶ εἶναι ἀπόσπασμα ἐγγράφου ἢ ὑπάρχει ἐπίδρασι ἐγγράφου. Ὁ τεχνίτης χάραξε τὸ κείμενο σὲ εὐδιάκριτα μέρη τοῦ ἐλάσματος (κατὰ τὸν τρόπο γραφῆς: ἀριστερά, δεξιά, κάτω ἀριστερά, κάτω δεξιά), με βάση τὴν ἀνωτέρω τριμερῆ διάκρισι τοῦ περιεχομένου:

Σταυρός Ἀναστάσεως

1. Ἐπίκλησι
2. Ἐκθεσι
- 3.α. Χρονολογία + 3.β. Ἀφιερωτές

Ἀνάλογα ἐγγράκτα ἐλάσματα καταθέσεως λειψάνων βρέθησαν, καὶ μάλιστα στὴν ἴδια περιοχί: 1) μολύβδινο ἔλασμα (ἀντίγραφο ἐγγράφου) στὴν Telergma (Djebel Teioualt, BA. Ἀλγερία - Μουσεῖο Κωνσταντίνης), τὸ ὁποῖο περιγράφει ἀναλυτικὰ τὴν κατάθεσι ἐν ἔτει 636 τῶν λειψάνων τῶν μαρτύρων

τῶ σῶ πιστῶ ἰκέτη... / ὄνομα δεῖνα, κτλ.», βλ. **A.K. Ὁρλάνδος - Λέανδρος Βρανούσης**, *Τὰ χαράγματα τοῦ Παρθενῶνος*, Ἀθῆνα 1973, 14 (ἀρ. 25), 136 (ἀρ. 169), 149 (ἀρ. 186), κτλ.

¹⁹ Ἡ δομὴ τοῦ ἀφιερωματικοῦ ἐπιγράμματος εἶναι τριμερῆς: 1) **Marc Lauxtermann**, *The Byzantine Epigram in the Ninth and Tenth Centuries: A Generic Study of Epigrams and Some Other Forms of Poetry*, PhD diss., University of Amsterdam, 1994, 23: α) δωρητίες; β) ἀντικείμενο ἀφιέρωσις, γ) ἐπίκλησι γιὰ σωτηρία. 2) **Andreas Rhoby**, *The Structure of inscriptional dedicatory Epigrams in Byzantium*, Στό: *La poesia tardoantica e medievale IV Convegno internazionale di studi Perugia, 15-17 novembre 2007. Atti in onore di Antonino Isola per il suo 70° genetliaco*, eds. Clara Burini De Lorenzi, and Miryam De Gaetano, Quaderni 5. Alessandria: Edizioni dell'Orso, 2010, 309-332: α) αἰτιολογία τῆς δωρεᾶς, παρουσίαισι τοῦ δωρητῆ, ἐπίκλησι γιὰ σωτηρία στὴν Τελικὴ κρίσι. 3) **Foteini Spingou**, *Words and Artworks in the Twelfth Century and Beyond: The Thirteenth-Century Manuscript Marcianus gr. 524 and the Twelfth-Century Dedicatory Epigrams on Works of Art*, DPhil thesis, University of Oxford, 2012, 185-197: α) εἰσαγωγή: γενικότητες, τὸ ὑπέδαφος τῆς ἀφιέρωσις, σημιότυπα τῆς ζωῆς τοῦ ἁγίου, β) Κύριον μέρος: κίνητρο ἀφιέρωσις, γεγονότα πού σχετίζονται με τὴν ἀφιέρωσι, παρουσίαισι τοῦ ἀφιερωτῆ, γ) τελικὴ πρότασι: ἐπίκλησι τοῦ δωρητῆ.

²⁰ **Bradley Hostetler**, *The Function of Text: Byzantine Reliquaries with Epigrams, 843-1204* (PhD diss.), Florida State University, College of Fine Arts, 2016, 137-138: α) ταυτότητα ἱερᾶς μορφῆς ἢ λειψάνων, β) παρουσίαισι τοῦ ἀφιερωτῆ, γ) ἀμοιβή γιὰ τὴ δημιουργία τῆς λειψανοθήκης.

²¹ **Μαρία Νυσταξοπούλου-Πελεκίδου**, *Βυζαντινὴ διπλωματικὴ. Τὰ ἔγγραφα τῶν δημοσίων λειτουργῶν*, Ἐταιρεία Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν 23, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2015, 67-κ.ε. Στὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα βλ. **Ἰωάννης Καραγιαννόπουλος**, «Βυζαντινὴ διπλωματικὴ. Α. Αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα», *KBE-BKM 4*, Θεσσαλονίκη 1972, 131 κ.ε.

Στεφάνου, Φωκᾶ, Θεοδώρου, Βίκτορος καὶ Corona. Προέρχεται ἀπὸ πῖο συστηματικὸ (ἐπαγγελματία) συντάκτη, τὸν Martius, κρατικὸ προφανῶς ἐντολοδόχο ἐπὶ ἐπάρχου Ἀφρικῆς Πέτρου πατρικίου καταγράφοντος τὴν ἐπίσημη πράξη, ἐπομένως εἶναι ἀντίγραφο αὐθεντικοῦ ἐγγράφου²². 2) Βασιλικὴ 1 τῆς Sila (Bordj el Ksar), μολύβδινο ἔλασμα: κατάθεση λειψάνων τῶν ἁγίων Marcus, Ortatus καὶ 108 μαρτύρων (Μουσεῖο Κωνσταντίνης) τὸ 585²³. 3) Βασιλικὴ Henchir Akrib, ἐπιγραφὴ τοῦ *loculus*/ἐγκαίνιου μετὰ κατάθεση λειψάνων τῶν ἁγίων Ἰουλιανοῦ καὶ Λαυρεντίου (Μουσεῖο Ἀλγερίου) τὸ 580²⁴. Στὰ τρία ἀνωτέρω παραδείγματα, ἰδίως στὸ τρίτο, συνδυάζεται ἡ λογικὴ ἐγγράφου καὶ κτιτορικῆς ἐπιγραφῆς.

Διαφορετικὸ κλίμα ὑπάρχει σὲ ἐπιγραφὴ λειψανοθήκης πού βρέθηκε στὸ ἐγκαίνιο τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος Θεσσαλονίκης μετὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων Ὑπατίου καὶ Στεφάνου, τῶν ὁποίων λείψανα περιέχει, σὲ μία ποιητικὴ (θεατρικὴ) πρόσκληση νὰ ἔλθουν στὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ²⁵. Τὸ ἔλασμα τῆς Πρέσπας, φερόμενο κι αὐτὸ ἐπωνύμως, εἶναι στὸ ἐνδιάμεσο τῶν δύο τάσεων, τὸ

²² **Yvette Duval - Paul-Albert Février**, «Procès-verbal de déposition de reliques de la région de Telergma (VIIe s.)», *Mélanges de l'école française de Rome*, 1969, pp. 257-320, 266 (κείμενο), 301-310 (χρονολογία): 1. Στὴν ἀρχὴ ἐπὶ κλίση εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος, 2. Χρονολόγησι ἐπὶ αὐτοκράτορα Ἡρακλεῖου (μετὰ βᾶσι τῆς ἀναλήψεως τῶν ἀξιωματῶν του πού συμπύπτουν τὸ 636), 3. Ἡμερομηνία καταθέσεως τὴν 10ῃ ἰνδικτιῶνα (=1 Σεπτ. 636-31 Αὐγ. 337), πιθανόν τὴν 8ῃ Σεπτεμβρίου στὸ Γενέσιο Θεοτόκου (ἐναλλακτικὴ πρότασις ἡ 10ῃ Μαρτίου 636), 4. Ὄνόματα πέντε Μαρτύρων, 5. Ὄνόματα τεσσάρων ἐπισκόπων πού ἐνήργησαν τὴν κατάθεση τῶν λειψάνων ἐπὶ Πέτρου πατρικίου ἐπαρχίας Ἀφρικῆς, καὶ 6. Στὸ τέλος ὑπογράφει ὁ «debotissimus (εὐσεβής) Martius iscrissi et suscrissi». Ὁ χαρακτὴς μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλο πρόσωπο. Πρβλ. **Yvette Duval**, *Loca Sanctorum Africae. Le culte de Martyrs en Afrique du IVe au VIIe siècle*, École française de Rome, I, 1982, 231-239.

²³ **Yvette Duval**, *Loca Sanctorum Africae*, 215-220: 1. Ἐπὶ κλίση εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Υἱοῦ, Ἁγίου Πνεύματος, 2. Ὄνόματα μαρτύρων, 3. Ἡμερομηνία καταθέσεως (6 Μαΐου 585), 4. Ὄνομα ἐπισκόπου Βονιφατίου, 4. Ἐπὶ βασιλέων Μαυρικίου καὶ Κωνσταντίνης, Γενναδίου *magistri militum* Ἀφρικῆς.

²⁴ **Yvette Duval**, *Loca Sanctorum Africae*, 259-264: 1. Ἐπὶ κλίση εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Υἱοῦ, Ἁγίου Πνεύματος, 2. Ὄνόματα μαρτύρων, 3. Ὄνομα ἐπισκόπου Columbus (per manus, διὰ χειρὸς) τῆς Ecclesiae Nicivensis, καὶ (per instantia, ἐπιμέλεια) πρεσβυτέρου Donatus, 4. Ἐπὶ βασιλείας Τιβερίου, 4. Ἡμερομηνία 6 Ὀκτωβρίου 580. γιὰ τὸν *Loculus* ἐγκαίνιο βλ. Yvette Duval, 548 κ.ε., 561-572.

²⁵ Χρησιμοποιοῦνται μία ὑπάρχουσα λειψανοθήκη, ὅταν ὁ ναὸς ἀνανεώθηκε περὶ τὸ 1500, βλ. **Εὐτυχία Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου**, *Ναὸς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, Θεσσαλονίκη*, ἐκδόσεις Καπόν, 2008, 42-46 (σὲ ἀποκατεστημένη ὀρθογραφία): Α. «*Τίμον φέρω αἶμα μαρτύρων Ὑπατίου τέ φημι Χριστοῦ μάρτυρος τοῦ Πρωτάθλου*». Β. «*Ἐλθόντες ἅμα οἱ Χριστοῦ μάρτυρες ἀθλοθῦται ἐγκαίνισαντες τὸν ναὸν τῆς Παρθένου*». **Εὐτ. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου**, «Τὸ ἐγκαίνιο τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος στὴ Θεσσαλονίκη», *Ἡ Θεσσαλονίκη*, 1 (1985), 205-217.

γραφειοκρατικό δείγμα του πού έντοπίσθηκε στην αφρικανική Δύση καί τό ποιητικό τῆς Ἀνατολῆς, προσθέτοντας ἀντί αἰτιολογίας ἐπίγραμμα ἀφιερωμένο στόν Χριστό, μία ποιητική θεολογική ἀναφορά μέ ἐμφανῆ ὑπανιγμό στόν ἅγιο, τά λείψανα τοῦ ὁποίου προσδιόριζε τό ἔλασμα. Προήλθε κάτω ἀπό εἰδικές συνθῆκες, ἀπό μία διαφορετική κοινωνία, πού μόλις ἄρχιζε νέα πορεία στά ἐκκλησιαστικά, σέ μία διαφορετική ἐποχή (843 κ.έ.).

Ἡ χρονολογία ἀποδίδοντας κατάθεση λειψάνων (842) σηματοδοτεῖ ἐξελίξεις, ἂν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι τίν ἴδια χρονιά, ἀμέσως μετά τόν θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα Θεοφίλου (20 Ἰανουαρίου τοῦ ἴδιου ἔτους), ὁ Ἰωσήφ Ὑμνογράφος προερχόμενος ἀπό Κρήτη καθ' ὁδόν πρὸς Κων/πολη, διερχόταν διά ξηρᾶς ἀπό Θεσσαλία, ὅποτε ὑπάρχουν πολλές πιθανότητες νά ἔγραψε τότε τό πρῶτο χρονολογημένο κείμενο τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, τόν Κανόνα, ἐστιάζοντας στόν τάφο τοῦ ἁγίου²⁶. Ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἦταν τέτοια, ὥστε δέν ἀποκλείεται νά συνεγράφη τίν ἴδια περίοδο καί ὁ ἀρχικός Βίος²⁷.

Ἱστορικά σχόλια

Ἡ ἀνάλυση τῶν δεδομένων τοῦ ἐλάσματος τοῦ 842 προβάλλει δύο θέματα, κείμενο (ἔγγραφο) καί εἰκόνα, ἐκφράζοντας γραπτό-εἰκαστικό λόγο²⁸. Στὴν οὐσία εἶναι ἓνα μικρὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα μέ τόν Σταυρὸ καί σκηνές

²⁶ *Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀχιλλίου ἀρχιεπισκόπου Λαρίσσης τοῦ θαυματουργοῦ*, ἐκδ. Γεωργίου Μακρῆ, Ἐν Λαρίσση 1896, σ. 13, ὠδή α΄, τροπ. 3ο. σ. 16, ὠδή δ΄, τροπ. 3ο. **Δημ. Σοφιανός**, *Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος*, 100-103. Γιά τόν θεωρούμενο ἀπὸ τόν ἴδιο ὡς δεῦτερο Κανόνα τοῦ Ἰωσήφ, πού γράφτηκε ὁμως τόν 13ο αἰ. βλ. **Stavros Gouloulis**, "Καί νῦν τῶν θαυμάτων σου ἀφθόνως ἀπολάβουσι": The "Ἔτερος κανών" to Saint Achillios of Larissa (13th c.) and the Honour of his Relics in the new national Churches of Balkan, *Church Studies*, 12 Nis 2015, 459-472.

²⁷ Ἡ πρόταση τοῦ Δ. Σοφιανοῦ γιά τή χρονολόγησι τοῦ Α΄ Βίου στά χρόνια τῆς ἀνασιπλώσεως τῶν εἰκόνων (843-845) τεκμηριώνεται ἀπὸ τό ἴδιο τό κείμενο, στό ὁποῖο δίδονται πληροφορίες σχετικές μέ τόν θρίαμβο τῆς Ὁρθοδοξίας, βλ. **Δημ. Σοφιανός**, *Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος*, 98-105, 120, 143, στχ. 275-276: «ὁ μέγας Ἀχιλλίος... τοὺς ὀρθοδόξους ἐν τῇ πίστει ἐστήριξε, τοὺς πολεμίους κατὰ κράτος ἐτροπώσατο», 143, στχ. 282-283: «μὴ καὶ θυμοῦ ἔργον οἱ δειλαιοὶ τοῖς ὀρθοδόξοις γένωνται», 144, στχ. 295-296: «...οὗτος τοὺς αἰρεσιάρχας καταβαλὼν, δόξα δέ τοῖς ὀρθοδόξοις γενόμενος». 145, στχ. 339-344: «...ὄν τρόπον καὶ νῦν ἀντετάξατο (ὁ Κύριος) καὶ κατέβαλε τοὺς ἀλαξόνας αἰρετικούς, μετ' ἧχου ἀπολέσας τό ἐκείνων μνημόσυνον. τίν δέ ὀρθόδοξον πίστιν ἐκράτουν στερεώσας αὐτὴν εἰς αἶωνα αἰῶνος...».

²⁸ Ἐφαρμόζεται τριπλὴ λειτουργία: ἐπικυρωτική, διδακτική / ὑπομνηματιστική, διαμεσολαβητική, βλ. **Μαρία Καζανάκη-Λάππα**, «Οἱ ἐπιγραφές καὶ ἡ λειτουργία τους στὶς βυζαντινὲς εἰκόνες», *ΔΧΑΕ*, Δ', ΛΕ'(2014), 313-328.

(Γέννηση, Σταύρωση και Ανάσταση). Άρκετές λειψανοθήκες ήδη από τον 4ο αιώνα έχουν παραστάσεις με ανάλογο νόημα [Βλ. Παράρτημα, Α']. Ασφαλώς δεν αποτελεί εμπόδιο που ο συντάκτης του κειμένου δεν κατέγραψε το όνομα του αγίου Άχιλλίου. Στην πράξη δεν θά τό έβλεπε ποτέ κανείς, εφόσον τό πᾶν όριζε ό περιβάλλον χώρος. Σέ ανασκαμμένα έγκαίνια/loculi μέ άγια λείψανα δεν βρίσκονται συνήθως έπιγραφές²⁹, αλλά ένιστε συμβαίνει τό αντίθετο³⁰.

Στά χριστιανικά κοιμητήρια-κατακόμβες τής Ρώμης υπάρχουν έπιγραφές μέ τά όνόματα τών άγιων (Μαρτύρων): στίς θήκες καταγράφονται τά όνόματα τών νεκρών, ιδίως τών έπισκόπων ή Μαρτύρων³¹. Επίσης σέ τάφους άγιων,

²⁹ Παραδείγματα από τόν έλλαδικό χώρο: 1) Βασιλική εκτός τειχών Φιλίππων, βλ. **Στυλιανός Πελεκανίδης**, «Η έξω των τειχών παλαιοχριστιανική βασιλική των Φιλίππων, *Μελέτες Παλαιοχριστιανικής και Βυζαντινής Αρχαιολογίας*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, 333-394 [= *Αρχαιολογική Έφημερίς* 1955 (1961), 114-179], 338-339 (140, σχ. 2= έγκαίνιο Ροτόντας), όπου βιβλιογραφία. 2) Άγιος Δημήτριος Θεσσαλονίκης, βλ. **Άριστ. Μέντζος**, *Τό προσκύνημα τού Άγιου Δημητρίου Θεσσαλονίκης στά βυζαντινά χρόνια*, Έταιρεία Φίλων του Λαού-Κέντρον Έρεύνης Βυζαντίου, Άθήνα 1994, 37-42, όπου βιβλιογραφία. [Βρέθηκαν μόνον δύο λυχνάκια]. 3) παλαιοχριστιανική βασιλική (6ος αι.) στην Άζωρο (Καστρί) στή θέση Παλιοκκλήσι, βρέθηκαν όσά, αλλά χωρίς έπιγραφή, βλ. **Λάζαρος Δεριζιώτης-Σπύρος Κιουγιουμτζόγλου**, «Ανακαλύπτοντας τήν άγνωστον χριστιανικήν περραιβικήν Τρίπολιν», *Θωράκιον, Αφιέρωμα στή μνήμη Παύλου Λαζαρίδη*, Άθήνα 2004, 63-73, 65, πίν. 26 α-β. 4) Βασιλική Άγιου Λεωνίδα στό Κλαυσεϊον, βλ. **Μαν. Χατζηδάκης**, *ΠΑΕ*, 1965, σ. 60, δεν βρέθηκε κάτι. 4) Άγχιολος Θράκης (ΒΧΜ αρ. 4160) και Βασιλική Άσκληπείου Άθηνών (6ος αι.), βλ. **Eugenia Lazaridou** (ed.), *Transition to Christianity. Art of Late Antiquity, 3rd-7th Century AD*, Hellenic Ministry of Culture & Tourism, Byzantine & Christian Museum, Athens 2011, 140, 141.

³⁰ Βλ. και **H. Leclercq**, «Reliques et reliquaires», *DACL*, 14.2, Paris 1948, 2338-2343 (XX. Autentiques de reliques). Έκτός από τό έγκαίνιο τού Σωτήρος Θεσσαλονίκης παραδείγματα υπάρχουν, π.χ.: 1) Βασιλική Ν. τής Sbeitla, κάλυμμα τού loculus, μέ έπιγραφές τών άγιων Γερβασίου, Προτασίου και Τρύφωνος, βλ. **Yvette Duval**, *Loca Sanctorum Africae* (όπως σημ. 22), 81-83. Henchir Akrib, ναός, loculus, άγιοι Ίουλιανός και Λαυρέντιος cum sociis suis, βλ. **Yvette Duval**, ό.π., 259-264, fig. 2. 2) Ain Guicha, κάλυμμα loculus, άγιοι Ίουλιανός, βλ. **Yvette Duval**, ό.π., 277-281: Beni Fouada, κάλυμμα loculus, άγιοι Λαυρέντιος και Τηπόλυτος, βλ. **Yvette Duval**, ό.π., 299-301. Επίσης: 3) Στόν Ναό τού Άγιου Στεφάνου Ίεροσολύμων (439), αυτοκρατορικό ίδρυμα, κατωθεν τής Άγίας Τραπέζης λίθινη λάγνακα μέ λείψανα: «+(Τά) δ' όστά τά τίμα ά ήγεν τότε ή σεμνή Εύδοκία σεβαστή τών ένδοξοτάτων μαρτύρων ...Καλλινίκου ...Δομνίνου ...Θέκλκς και τών άλλων. + Αύτοις άγιος ή δόξα», βλ. **H. Leclercq**, «Reliques et reliquaires», *DACL*, 14.2, Paris 1948, 2294 κ.ε., 2323-2325, όπου βιβλιογραφία. **Ίωάννης Μπαρνέα**, *Τό παλαιοχριστιανικόν θυσιαστήριον*, Έν Άθήναις 1940, 80-81, 81 κ.ε., όπου και άλλα παραδείγματα. 4) Λίθινη λειψανοθήκη παλαιοχριστιανικής έποχής από τό νησί τού Άγιου Ίωάννη στή Σωζόπολη Βουλγαρίας, όπου δίπλα βρέθηκε λίθος μέ έπιγραφή «Κύριε βοήθει τώ δούλω σου Θωμά» και τήν ήμερομηνία «24 Ίουνίου» (ήμέρα έγκαίνιων τού άνωτέρω ναού τού Προδρόμου), βλ. **Anne O' Connor**, *An Early Christian Reliquary in the Shape of a Sarcophagus in the University of Winsconsin-Milwake Art Collection*, University of Winsconsin-Milwake, 2013, 1 κ.ε., 13, 32-33.

³¹ **Arne Effenberger**, *Frühchristliche Kunst und Kultur von Anfängen bis zum 7 Jahrhundert*, Verlag C.H.Beck, München, 1986, 51 κ.ε., 55-59. **Γεώργιος Γούναρης**, *Εισαγωγή στην*

π.χ. στή σαρκοφάγο τοῦ ἐκ Δορυστόλου Μάρτυρα Δασίου στήν Ἀγκόνα (β' μισό βου αἰ.)³², στόν τάφο τοῦ Κληματίου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν³³ ἢ σέ τράπεζα προσφορῶν Μαρτύρων τῆς Λάρισας³⁴. Παρομοίως στή συγγενῆ κατηγορία, τίς φορητές λειψανοθήκες, ἀναγράφονται σύντομες πληροφορίες σχετικές μέ τήν ταυτότητα τοῦ ἀφιερωτῆ, τοῦ ἀγίου, ἐνίοτε καί τοῦ τόπου πού εὐρίσκεται τό λείψανο³⁵.

Ἐπομένως τό ἔλασμα δείχνει νά συνοδεύει ἅγια λείψανα, προφανῶς τοῦ ἀγίου Ἀχιλλίου. Ἄν ὄντως αὐτό ἰσχύει, τό ζητούμενο εἶναι νά εὐρεθεῖ τί τό συνδέει μέ τί βασιλική τῆς Λάρισας τοῦ 8ου-9ου αἰ., κυρίως ἄν κατατέθηκε ἐξαρχῆς, δηλαδή **στά ἐγκαίνια τοῦ νέου ναοῦ**. Τό ξύλινο κιβώτιο πού βρέθηκε στόν τάφο τῆς Πρέσπας, ἄν εἶναι τό ἀρχικό ἀπό τί Λάρισα, θά ἦταν τοποθετημένο εἴτε στόν ἐκεῖ τάφο τοῦ ἀγίου Ἀχιλλίου, γιά τόν ὁποῖο κάνουν λόγο οἱ πηγές (σμμ. 9), εἴτε –τό πιό πιθανό– κάτω ἀπό τήν Ἁγία Τράπεζα³⁶.

παλαιοχριστιανική Ἀρχαιολογία, Β', Ζωγραφική, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2007, 42-45. Γιά πολυτελεῖς τάφους μαρτύρων πού καταγράφονται ὀνομαστικά, βλ. **Susan Boyd**, *Silver Tomb Revetments* (ὅπως σμμ. 3), 36-37: Ἁγία Ἀγνή Ρώμης (βλ. *Liber Pontificalis*), 234, Ἀλέξανδρος Δριζιπάρα Θράκης ἀλλά καί τοῦ πατριάρχη Ταρρασίου (+805) (Θεοφάνης, Χρονογραφία, C. De Boor, Λειψία 1883, 279, 500), τοῦ Μαρ Θωμά στή Ἔδεσσα, στόν ναό τοῦ ἀγίου Σεργίου στή Ρέσαφα, ὅπως καί τοῦ ἀγίου Δημητρίου στή Θεσσαλονίκη. Ἐπίσης: Λειψανοθήκη Ἰωάννου (Προδρομοῦ), Ἀποστόλων, Χριστοφόρου, Στεφάνου, βλ. **Eugenia Lazaridou** (ed.), *Transition to Christianity* (ὅπως σμμ. 29), 130-131.

³² **Margherita Guarducci**, *Epigrafia Greca*, IV, Roma 1978, IV, 518-521.

³³ **Eugenia Lazaridou** (ed.), *Transition to Christianity*, 48.

³⁴ Π.χ. Στήν τράπεζα προσφορῶν τῶν ἁγίων Πέντε Λαρισαίων μαρτύρων (4ος-5ος αἰώνας) περιέχονται τά ὀνόματα, ἡ ἡμερομηνία τῆς ἐορτῆς (18 Δεκεμβρίου), μέ βάση τόν τύπο ἐκφωνήσεως στό τοπικό ἀγιολόγιο, βλ. **Στ. Γουλούλης**, Οἱ πρῶτοι Μάρτυρες καί τό ἀρχαῖο θέατρο Λάρισας, *Λεπέτυμνος. Μελέτες Ἀρχαιολογίας καί τέχνης στή μνήμη τοῦ Γεωργίου Γούναρη*. Ὑστερη ρωμαϊκή, βυζαντινὴ, μεταβυζαντινὴ περίοδος [=Βυζαντινὸς Δόμος, 26 (2018)], 487-498, ὅπου βιβλιογραφία: «Μαρτύρων Ἰωάννου, Λουκά, Ἀνδρέου, Λεωνίδου, [...] τῆ πρό ε' καλανδῶν Ἰανουαρίων...».

³⁵ Εἶναι τά ἐξῆς: α) ὀνομα ἀναθέτη (ὑπὲρ εὐχῆς δεῖνα), β) ὀνόματα ἁγίων, γ) ὀνόματα μαρτύρων, δ) ὀνόματα ἁγίων καί ἀφιερώσεις ναῶν, βλ. **Marie Christine Comte**, *Les Reliquaires Du Proche-Orient et de Chypre a la Periode Proto-byzantine (IVe - VIIIe Siecles): Formes, Emplacements, Fonctions et Cultes*, Bibliotheque de l'Antiquite Tardive (BAT 20), Turnhout 2012, 99-108, 102. Τό ὄνομα τῶν ἁγίων καί ἄλλα στοιχεῖα ταυτότητας (χρονολογία) περιέχουν λίθινες λειψανοθήκες πού βρέθηκαν σέ σημαντικό ἀριθμὸ στή Βόρεια Ἀφρική, βλ. **Yvette Duval**, *Loca Sanctorum Africae*, (ὅπως σμμ. 22) 160-163 (Dala, Μουσείο Λουβροῦ), 165-167 (Khenchela, Μουσείο Ἀλγερίου), 192-197 (Κωνσταντίνη), 202-207 (Ain Abid), 264-267 (Henchir Akrib), κτλ.

³⁶ **Ἰωάννης Μπαρνέα**, *Τό παλαιοχριστιανικὸν θυσιαστήριον* (ὅπως σμμ. 30), 81 κ.ε. **Jean Cagé**, «Membra Christi et la deposition des reliques sous l'autel», *Revue Archeologique*, 29 (1929), 137-153, 139 κ.ε. **H. Brandenburg**, «Altar und Grab. Zu einem Problem des Martyrer Kults im 4. und 5. Jh.», *Martyrium in Multidisciplinary Perspective; Memorial Louis Reekmans*, edited by M. Lamberigts

Ἡ ἀνάλυση τῶν τριῶν μερῶν τοῦ κειμένου μέ ἀντίθετη σειρὰ δείχνει τά ἑξῆς:

Α. Ἐπίλογος [γ]) (ἐσχατοκόλλο): Οἱ ἀφιερωτές εἶναι ἑλληνόφωνοι λαϊκοί, ἀλλά τά ὀνόματα ἔχουν ὑποστει ἐπίδραση ἀπό τή σλαβική: [Ἰβάνης/Ἰωάννης, Καρφ(ι)κίης, μέ ὑποψία σλαβικῆς παραγωγικῆς κατάληξης [ί(τ)ζης]. Τό ὄνομα τοῦ δευτέρου, τοῦ Καρφ(ι)ζῆ, ὁ ὁποῖος προέβη σέ κάποια ἔξοδα, δύσκολα ἐτυμολογεῖται³⁷. Ὁ πρῶτος, ὁ Ἰβάνης, καί ἡ δυσνόητη λέξη πού τόν ἀκολουθεῖ [Κουανούμ(η)ς]: θεσσαλική προφορά κόβει τό τελικό <η>, δημιουργεῖ ζήτημα. Δύσκολο νά δηλώνει ἀξίωμα (οἰκονόμος), τό ὁποῖο ἀσκοῦσαν κληρικοί, ἢ νά ὑποδηλώνει κάποια φροντίδα στήν ἐκτέλεση μεζονος ἔργου, ἐφόσον στή μεσαιωνική περίοδο αὐτά τά φροντίζουν οἱ ἐπίσκοποι ἢ ἄλλοι ἱερεῖς³⁸. Ὅμως λαϊκοί ἢ κληρικοί δωρίζουν λειψανοθήκες³⁹. Ἡ καταγραφή τῶν δύο «μαρτύρων» φαίνεται νά γίνεται μέ τήρηση ἱεραρχίας. Ὁ πρῶτος, πού πιθανόν λεγόταν Κονόμης/Κονομῆς [μέ ἔκταση Κουνούμης, Κού<α>νούμ(η)ς)], ἴσως ἦταν ἐπίγονος κληρικῶν οἰκονόμου τῆς Μητροπόλεως, προηγεῖται τοῦ δευτέρου

and P. Van Deun, Leuven, University Press, 1995, 72-98. Εἶχε ἦδη σημειωθεῖ ἐξέλιξη τῆς λατρείας ἀπό τήν Ἐκκλησία στό Ἱερό Βῆμα/Ἁγία τράπεζα καί μετὰ στό λείψανο, στό ἐγκαίνιο τῆς Τραπεζῆς.

³⁷ Θά μπορούσε ἴσως νά δηλώνει «καρφωτή» (μεσαιωνικό ρῆμα «καρφώνω» (καρφίον, καρφίν, καρφωτός=καρφωμένος), τεχνίτη μεταλλικῶν μικροαντικειμένων, ὅποτε ἴσως σημαίνει ὅτι τό ἴδιο πρόσωπο ὡς τεχνίτης τῆς πόλης πού κατασκεύασε τό ἔλασμα παρέδωσε δωρεάν τό ξύλινο κιβώτιο τοῦ λειψάνου. Ἡ ἐπίσης ἀπό τό «καρφιχίζομαι» (ἐκ τοῦ «καρφίχτης»=καθρέπτης, δηλαδή «καθρεφτοποιός»), βλ. **Ἐμμ. Κριαρᾶς**, *Λεξικό Μεσαιωνικῆς καί Δημώδους Γραμματείας*, τόμ. 8, 377-378 (1982), 378-379. Δέν ὑπάρχει ἄλλη μεσαιωνική λέξη πλησιέστερη, ἐκτός ἀν εἶναι λέξη σλαβική.

³⁸ **Ἀρχοντοῦλα Ἀναστασιάδου**, *Ἡ χορηγία στίς ἀνατολικές ἐπαρχίες τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἀφιερωματικές καί κτιτορικές ἐπιγραφές ναῶν τῆς Μ. Ἀσίας (4ος-15ος αἰ.)*, τόμος Α', ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2005, 80-83 (ὅπου παραδείγματα γιά τόν οἰκονόμο: κουράτωρ, ἐργολάβος, ἐπιστῆκων, ἐπιστάτης, πάντως διαχειριστής τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ἀπό τή Δ' Οἰκουμενική Σύνοδο/26ος κανών, κατώτερου κληρικῶν), 127 κ.ε. (Μέση βυζαντινή περίοδος). Γιά τόν οἰκονόμο βλ. **Ἰάκωβος Πηλῆης**, *Τίτλοι, ὀφρῆματα καί ἀξιώματα ἐν τῇ βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ καί τῇ χριστιανικῇ Ὀρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ*, Ἀθήνα 1985, 53-58: εἶχε διακόνημα ἐκτέλεση ἔργων. Ἐδῶ δέν πρόκειται γιά κάτι τέτοιο ἢ γιά κουράτωρα (φροντιστή κτιμάτων), βλ. **Κίμων-Ἐμμανουήλ Πασκογιαννάκης**, *Τιμητικοί τίτλοι καί ἐνεργά ἀξιώματα στό Βυζάντιο*, Ἰανός, Θεσσαλονίκη 2001, 252 κ.ε.

³⁹ 2) Λειψανοθήκη Metropolitan Museum Νέας Ὑόρκης 2002.483.3a, b. (δωρεά Miriam N. Rosen) μέ τήν ἐπιγραφή τοῦ δωρητῆ, βλ. **Holger A. Klein**, «Materiality and the Sacred. Byzantine Reliquaries and the Rhetoric of Enshrinement», ed. Synthia Kahn - Holger A. Klein, *Saints and Sacred Matter. The Cult of relics in Byzantium and Beyond*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 239, fig. 12.5: «Υπέρ εὐχῆς Ἰωάννου ἐπισκόπου». 3) Λειψανοθήκη Ferrell Collection, Kansas City, βλ. **Holger A. Klein**, ὁ.π., 239-240, fig. 12.6: «Υπέρ ἀναπαύσεως Ἀντωνίνου καί Λεοντίας καί σωτηρίας Συμεωνίου καί Μαρίας» (ἀπόδοση ἀπό τήν ἀγγλική μετάφραση, δωρητῆς τό β' δίδυμο).

πού ενεργεί δωρεά καί ἴσως εἶναι τεχνίτης⁴⁰. Οἱ δύο λαϊκοί, ὅπως ὁ Martius στό ἔλασμα τῆς Telergma, «ὑπογράφουν» στιγμιαία, ἕως ὅτου τό ἔλασμα κλεισθεῖ στό κιβώτιο. Πρᾶγμα πού ὑποδηλώνει κάποια εἰδική πράξη.

Β. Τό ἕμμετρο θεολογικό σχόλιο πού περιέχει ο διπλός δωδεκασύλλαβος [β], μία σύνοψη τῆς Χριστολογίας, ἀντιστοιχεί μέ τό δεύτερο μέρος ἐγγράφου, τήν αἰτιολογία-ἐκθεση ἢ ἀπόφαση ἐπί ζητήματος. Ἐκφράζει τά τρία κεντρικά σημεῖα τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ: Γέννηση, Σταύρωση, Ἀνάσταση, προφανῶς μέ εὐχαριστιακές ὑποδηλώσεις λόγῳ Ἁγίας τραπέζης. Εἶναι ἐμφανῶς συνέχεια μιᾶς παράδοσης τῆς ταφικῆς λατρείας γνωστῆς ἀπό τήν προχριστιανική περίοδο.

Ὁ τάφος, χῶρος θανάτου, νοεῖται ὡς χῶρος ἀναγέννησης, βίωσης τῶν πέραν αὐτοῦ. Ἐνεπίγραφα χρυσά ἐλάσματα ἀπό τάφους μυημένων Ὀρφικῶν περιγράφουν τί σωτηριολογική τους ἐπαγγελία, μία διατύπωση ἀνώτερου Ἱεροῦ νόμου, πού βιώνουν στά Ἠλύσια Πεδία, στήν πηγὴ τῆς ζωῆς (πηγὴ Λήθης καί Μνήμης)⁴¹. Ἡ εἰκονογραφική παράδοση τῶν τάφων, δείχνει πῶς ἡ τάση αὐτὴ μεταφέρθηκε στήν Ἐκκλησία μέ νέα μέσα καί στόχους⁴². Στὴ χριστιανική σκέψη ὁμως τό λείψανο, κατάλοιπο τοῦ σώματος, δέν εἶναι ὅπως στόν Ὀρφισμό, φυλακὴ τῆς ψυχῆς (σῶμα-σῆμα), ἀλλά τό ἀντίθετο, θεωρεῖται ναός τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁴³, ὡς ἀποτελεσμα τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Θεός Λόγος ἔγινε Ἄνθρωπος. Ἀνάλογη προσέγγιση σέ μεταφυσικό κόσμο, θεωρούμενο Πηγὴ ζωῆς, ἀπαντᾷ στήν ἀρχαία μαντική τέχνη⁴⁴.

⁴⁰ Στὴ λειψανοθήκη τοῦ Πρωτάτου (βλ. **Bradley Hostetler**, «The Iconography of Text. The Placement of an Inscription on a Middle Byzantine reliquary», *Eastern Christian Art*, 8 (2011), 49-55) ὁ πρῶτος (Ζωσιμᾶς) εἶναι ὁ ἰδιοκτίτης καί ὁ δεύτερος (Νικόλαος) ὁ τεχνίτης. Πρβλ. **Bradley Hostetler**, *Byzantine Reliquaries with Epigrams* (ὅπως σημ. 20), 149-151, 172-173, ὅπου βιβλιογραφία.

⁴¹ **Yannis Tzifopoulos**, *Paradise Earned: The Bacchic-Orphic gold lamellae of Crete*, Center for Hellenic Studies, *Hellenic Studies* 23, Washington DC, 2010. Πρβλ. **Margherita Guarducci**, *Epigrafia Greca* (ὅπως σημ. 32), 258 κ.έ., 268: «χαῖρε παθῶν τό πάθημα τό δ' οὐτω πρόσθε ἐποπόνθεις / θεός ἐγένου ἐξ ἀνθρώπου. ἔριφος εἰς γάλα ἔπετες. / Χαῖρε, χαῖρε δεξιάν ὀδοιπορῶν, / Λεμιῶνας τέ ἱερῶς καί ἄλσεα Φερσεφονείας...». Ἡ ψυχὴ τοῦ μυημένου ταυτίζεται μέ τόν παθόντα Δίνυσο.

⁴² Ἐνδεικτικά ἀναφέρεται τό βιβλίον γιά τήν ἐκθεση: *Ἀπό τά Ἠλύσια Πεδία στόν Χριστιανικό Παράδεισο*, 9η Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, Θεσσαλονίκη, 1997.

⁴³ **Νικ. Γκιολές**, «Οἱ Δέκα ἅγιοι Μάρτυρες τῶν Μεγάρων», *ΔΧΑΕ*, Δ, ΚΓ' (2002), 83-98, 83, ὅπου βιβλιογραφία.

⁴⁴ Τήν ἀποτυπῶνουν τά χρυσήθρια ἐλάσματα τῆς Δρυός τῆς Δωδώνης (Δένδρο ζωῆς) μέ πρακτικές συνήθως ὀδηγίες, **Σωτ. Δάκαρης - Ἰ. Βοκοποπούλου - Ἀ.Φ. Χρηστίδης**, *Τά χρυσήθρια ἐλάσματα τῆς Δωδώνης τῶν ἀνασκαφῶν Δ. Εὐαγγελίδου, I. Ἐπιγραφές 1-2220, II. Ἐπιγραφές 2221-4216*, ἐπιμ. Σωτήρη Τσέλικα, Ἀρχαιολογική Ἐταιρεία ἀρ. 285, Ἀθήνα 2013.

Τί ακριβώς όμως θέλει νά αιτιολογήσει; Αντί λεπτομερειῶν ἐπὶ αὐτοῦ εἶναι διατυπωμένος ὁ κατεξοχὴν πνευματικός νόμος. Ὅ,τι ἐμπίπτει στό βιωματικό πρότυπο τοῦ Ἀναστάτου Χριστοῦ ἔχει διαρκῆ ἰσχύ. Οὐσιαστικά γίνεται ἀναγωγή στὴν πηγὴ ὄλων των πραγμάτων. Γι' αὐτό στίς λειψανοθήκες τό ἅγιο λείψανο ἐγκωμιάζεται ὡς Πηγὴ ζωῆς, Ἄνω Ἱερουσαλίμ, Νέα Ἐδέμ⁴⁵. Στόν τάφο τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου Πρέσπας, ὅπου βρέθηκε τό ἔλασμα, ὑπῆρχε μαρμαρίνη πλάκα μέ παράσταση Εὐλοῦ τῆς ζωῆς στὴν Καινὴ Ἱερουσαλίμ⁴⁶.

Ἀπάντηση στό ἐρώτημα δίνει τό παράδειγμα τῆς βασιλικῆς τῆς Belezma Κωνσταντίνης (Lemasha Νουμιδίας), ὅπου βρέθηκε κάτωθεν τῆς Ἁγίας τραπέζης ὡσείδης *loculus* μέ δοχεῖο, στό ὅποιο προβάλλεται ὄχι τό ὄνομα τοῦ Μάρτυρα ἢ τῶν Μαρτύρων ἀλλά τό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ δύο φορές [ἐπιγραφή στό κάλυμμα: «In isto vaso s(an)cto congregabuntur membra X(risti)» (τά λείψανα τῶν ἁγίων) καί στό κυρτό μέρος τοῦ ἀγγείου: «Ecce locus inquirendi domin(um) ex toto corde amen X(ri)ste»]. Εἶναι τό πλησιέστερο στό ἔλασμα τοῦ τάφου τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, ἐξ αἰτίας του ὅτι στὴν Ὁρθόδοξη καθολικὴ παράδοση ἡ τιμὴ τῶν Μαρτύρων (*membra Christi*, μέλη Χριστοῦ), ἀντιμετωπίζεται ὡς κατώτερη αὐτῆς τοῦ Χριστοῦ⁴⁷. Πρέπει νά ληφθεῖ ὁμως ὑπόψη μία βασικὴ ἀντίληψη: Ἡ Ἁγία τράπεζα ὀρίζεται ὡς τάφος τοῦ Χριστοῦ⁴⁸, ὅποτε καί τό λείψανο τῶν ἁγίων στό ἐγκαινίο ἀποκτᾶ ἀνάλογη θέση σέ αὐτόν τόν χώρο.

Ὡς πρὸς τὴν ἀναγωγὴν στὴν Πηγὴ τῆς ζωῆς: 1) Στὴν Ἁγία τράπεζα τοῦ Ἁγίου Στεφάνου Ἱερουσαλίμ ἐπιγραφή τοῦ πλαισίου γράφει: «Τῶν ξύλων

⁴⁵ **Andreas Rhoby**, *Byzantinische Epigramme auf Stein nebst Addenda zu den Banden 1 und 2*, OAW 35, Band 3.1, Wien 2014, 595-597. **Brad Hostetler**, *Byzantine Reliquaries with Epigrams* (ὅπως σημ. 20), 1. A.50, σσ. 189-150: ἐπιγράμμα μάρτυρος Γλυκερίας στί Ραιδεστό/Tekirdag (9ος-10ος αἰ.) ὡς Πηγὴ ζωῆς: «...Γλυκερίας θεῖαν κάραν βρῦουσαν ὄμβρον θαυμάτων...ὡς κρήνη βλύζουσα ζωῆς ρεῖθρα». 2. B.8, σσ. 108-113, 197: Σταυροθήκη Εἰρήνης Δουκάνας (11ος αἰ.) ὡς Οὐράνια Ἱερουσαλίμ. 3. Λειψανοθήκη ἁγίου Δημητρίου (11ος-12ος αἰ., κῶδιξ Marc. Gr. 524, f. 35v (XIII s.): B.10, σ. 198 (ὡς νέα Ἐδέμ). Πρβλ. **Georges Kazan**, «Arks of Constantinople. The New Jerusalem: The Origins of the Byzantine Sarcophagus Reliquary», *Byzantion* 85 (2015), 77-125.

⁴⁶ **Σταύρος Γουλοῦλης**, «Ἡ ἀνάγκη ἐπιτύμια πλάκα ἀπὸ τό Διακονικὸ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου Πρέσπας», *39ο Συμπόσιο Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης*, Ἀθήνα 30, 31 Μαΐου, 1 Ἰουνίου 2019, Ἀθήνα 2019, σσ. 82-83.

⁴⁷ **Ἰωάννης Μπαρνέα**, *Τό παλαιοχριστιανικὸν θυσιαστήριον* (ὅπως σημ. 30), 84-85. Μέσω τῶν μαρτύρων γίνεται ἡ αἰσθητὴ ἢ παρουσία τοῦ Χριστοῦ βλ. **Jean Gagé**, *Membra Christi*, 139-143, ὅπου πηγές γιὰ τά λείψανα τοῦ Μαρτύρων ὡς μελῶν τοῦ Χριστοῦ.

⁴⁸ Π.χ. Γερμανός Κων/πόλεως, *PG* 98, 388-389. **Ἰωάννης Μπαρνέα**, *Τό παλαιοχριστιανικὸν θυσιαστήριον*, 87-90.

φύλαξ», υπενθυμίζοντας κατά μία άποψη τό έργο τών διακόνων νά υπηρετοῦν τίς τράπεζες (Πράξεις 6.2), ανάλογη πρὸς αὐτό τών Χερουβεϊμ, τά ὁποῖα «ἐφύλαττον τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς» (Γένεσις 3.24)⁴⁹. 2) Στον σταυρό τοῦ τύπου τῆς Ἀναστάσεως (πίσω ὄψη) ἀπὸ τῆ σταυροθήκη τοῦ Limburg πού παρήγγειλε ὁ Κωνσταντῖνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος (πέρ. 948-959) ἴσως ὡς ἡ μοναδική μέ σχετικό πρὸς τό ἔλασμα θεολογικό σχόλιο: «Θεὸς μὲν ἐξέτεινε χεῖρας ἐν ξύλῳ /ζωῆς δι' αὐτοῦ τὰς ἐνεργείας βρῦων... Καὶ πρὶν μὲν Ἰαίδου Χριστὸς ἐν τούτῳ πύλας /θραύσας ἀνεζώωσε τοὺς τεθνηκότας. Κοσμίτορες τούτου δὲ νῦν στεφνφόροι θράση δι' αὐτοῦ συντριβουσι βαρβάρων»⁵⁰. Εἶναι, βεβαίως, κείμενο δραματοποιημένο καὶ ὑπὲρ τῆς δυναστείας, ὅπως καὶ σέ ἄλλα συναφῆ ἔργα πού δέν ἔχουν θεολογικά σχόλια, ἀλλὰ δηλώνουν ἀντίστοιχα ἐγκώμιο τοῦ κτίτορα ἢ τοῦ αὐτοκράτορα⁵¹. 3) Σχέση τοῦ σταυροῦ μέ τὴν Ἀνάστασι [βλ. Παράρτημα, Α'] ἐμφανίζει μαρμαρίνη βάση ἀπὸ μνημειώδη παλαιοχριστιανικό σταυρό ἀπὸ τῆ Συρία, ἐξαίροντας μάλιστα τὸν μυστηριακό του χαρακτήρα⁵².

⁴⁹ **Ἰωάννης Μπαρνέα**, *Τὸ παλαιοχριστιανικὸν θυσιαστήριον*, 160-161, ὅπου βιβλιογραφία.

⁵⁰ **Joh. Koder**, «Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος καὶ ἡ Σταυροθήκη τοῦ Λίμπουργκ», *Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος καὶ ἡ ἐποχὴ του, Β' Διεθνῆς Βυζαντινολογικὴ Συνάντησι, Δελφοί, 22-26 Ἰουλίου 1987*, Εὐρωπαϊκὸ Πολιτιστικὸ Κέντρο Δελφῶν, Ἀθῆνα 1989, 165-184, 171-176, ὅπου βιβλιογραφία. Λασκαρίνα Μπούρα, «Ὁ Βασίλειος Λεκαππῖνος παραγγελιοδότης ἔργων τέχνης», *Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος καὶ ἡ ἐποχὴ του*, ὅ.π., 397-434, 410-431, 416. Holger Klein, «Eastern Objects and Western Desires. Relics and reliquaries between Byzantium and the West», *DOP*, 58 (2004), 283-314, 304, fig. 12.

⁵¹ **Antony Eastwood**, «The Heavenly Court, courtly Ceremony, and the Great byzantine Ivory Triptychs of tenth Century», *DOP*, 69 (2015), 71-69, 94-114 (κατάλογος ἔργων μέ ἐπιγράμματα πού εἶναι σχόλια σε σέ ἐγκώμια καὶ εὐχές δωρητῶν καὶ αὐτοκρατόρων. Ἐπίσης: 1) Σταυρὸς τοῦ Λέοντα Δαμοκρανίτη (μετὰ τό 959), βλ. **Werner Seibt**, «Das Reliquiarkreuz de Leon "Damokratites" (πατριᾶος καὶ δομῆστικός τῆς Δύσεως, *Βυζάντιος*). *Festschrift für Herbert Hunger*, Wien 1984, 301-310. 2) λειψανοθήκη καὶ κιβωτίδια τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (11ος-12ο αἰ.), βλ. **Ἀριστ. Μέντζος**, *Τὸ προσκύνημα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης* (ὅπως σμ. 29), 129 κ.ε., 129-130, 137: α) λειψανοθήκη τῆς Μόσχας σέ μορφῇ ναῖσκου (ἐξαγωνικοῦ κιβωρίου) ἀντιγράφει τό κιβώριο τῆς Θεσσαλονίκης ἀλλὰ στίς τρεῖς πλευρὲς εἰκονίζεται ἡ στέψη αὐτοκρατόρων (Κωνσταντῖνου Δούκα καὶ Εὐδοκίας 1059-1067), καὶ στίς ἄλλες δύο πλευρὲς ἡ ἀφῆρωση κάποιου ἀξιωματοῦχο: «Σαφῆς πέφυκα τοῦ κιβωρίου τύπος... Δημητρίου...». Ἀναφέρεται στί στέψη τῶν αὐτοκρατόρων καὶ στό ὄνομα τοῦ ἀφῆρωτῆ, ἔχει ἐγκωμιαστικό χαρακτήρα, χωρίς κανένα θεολογικό σχόλιο. Τά κιβωτίδια μέ ἐπιγραφὲς ἀναφέρουν τό περιεχόμενο μέ λατρευτικά κατάλοιπα τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἀποδεικνύοντας τὴν ταυτότητα τοῦ καθενός. Ἐπίσης στί μικρὴ λειψανοθήκη τῆς Dumbarton Oaks Collection ὁ κάτοχος Σέργιος ἀναφέρεται στό λείψανο (αἷμα, μύθο) τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ὅπως καὶ τῶν μαρτύρων Σεργίου καὶ Βάκχου, βλ. **Andre Grabar**, «Un reliquaire de saint Demetrios», *DOP*, 8 (1954), 307-313.

⁵² **Gary Vican**, *Catalogue of the Sculpture in the Dumbarton Oaks Collection from Ptolemaic Period to the Renaissance*, Washington D.C., 1995 (ἀρ. 31), 75-77: «ὁ σταυρ[ός] ὅς ἀ[ν]έστησι (?)» καὶ «ἔσω

Ούτως ἢ ἄλλως δέν διαπιστώνεται νοηματική σύνδεση μέ τόν κανόνα τοῦ Ἰωσήφ Ὑμνογράφου εἰς τόν ἅγιο Ἀχίλλιο, ἀλλά μέ ποιητικά κείμενα ἢ ἄλλες ἀναγραφές πού ὑπῆρχαν στήν Ἁγία τράπεζα ἢ τό Ἱερό βῆμα ἀπό ἰδρύσεως. Ὅμοια εἶναι ἡ ἀναθηματική ἐπιγραφή τῆς νέας Ἁγίας τραπέζης στήν Ἁγία Σοφία Κων/πόλεως ἀπό τά ἐγκαίνια στά Χριστούγεννα τοῦ 562 (32ο ἔτος Ἰουστινιανοῦ, μετά τήν πτώση τοῦ τροῦλλου): «Τά σά ἐκ τῶν σῶν σοί προσφέρομεν [λεκτική φόρμουλα, ἐπίκλιση στή Μετουσίωση] οἱ δοῦλοι σοί Χριστέ, Ἰουστινιανός καί Θεοδώρα / εὐμενῶς πρόσδεξαι Υἱέ καί Λόγε τοῦ Θεοῦ, ὁ σαρκωθεῖς ὑπέρ ἡμῶν καί σταυρωθεῖς ὑπέρ ἡμῶν καί ἡμᾶς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει σου διατήρησον... πρεσβείαις τῆς... Θεοτόκου...»⁵³. Ὁ Δημ. Πάλλας στό ἴδιο ἄρθρο βρίσκει σχέση μέ τό τροπάριο πού συνέγραψε ὁ Ἰουστινιανός (τό 528 βλ. Θεοφάνης, Χρονογραφία, I, 337, Niebuhr, πού ἐντάχθηκε στήν ἀρχή τῆς Θείας Λειτουργίας, στά Εἰρηνικά, ὡς ἐφύμνιο τοῦ β' ἀντιφώνου): «Τῷ δ' αὐτῷ ἔτει παρέδωκεν Ἰουστινιανός τῷ ψάλλεσθαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τό Ὁ μονογενῆς Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρχων καί καταδεξάμενος διά τήν ἡμετέραν σωτηρίαν, σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου... ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας, σταυρωθεῖς τε, Χριστέ ὁ Θεός, θανάτῳ θάνατον πατήσας, εἷς ὢν τῆς Ἁγίας Τριάδος, συνδοξαζόμενος τῷ Πατρὶ καί τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι...»⁵⁴. Ὁ ὕμνος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀναφέρεται καί στήν Ἀνάσταση, συγχρόνως μέ ἐπίκλιση στήν Ἁγία Τριάδα, ὅποτε μπορεῖ νά θεωρηθεῖ πῶς ἄμεσο πρότυπο τοῦ κεμένου τοῦ ἐλάσματος, ὡς πολύ γνωστός ὕμνος, λόγω τῆς κοινῆς σύνδεσης μέ τά τελούμενα στήν Ἁγία τράπεζα. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι καί τά δύο κείμενα συνάπτονται μέ τά διπλά ἐγκαίνια

ἱερ[όν] ὁ σταυρός» (μεταφράζεται ὡς ἱερεῖον, σφάγιον).

⁵³ *Κεδρηνός*, ἐκδ. Βόννης, 677. PG 121, 737C-740AB. **Δημήτριος Πάλλας**, «Παλαιοχριστιανικές ρυθμικές ἐπιγραφές», *Rivista di Studi Byzantini et Neoelleniki*, 10-11/XX-XXI (1973-1974), 17-56, 47-49, ὅπου πηγές καί βιβλιογραφία [=Συναγωγή μελετῶν βυζαντινῆς ἀρχαιολογίας (τέχνη, λατρεία, κοινωνία), τόμ. Β', Ἀθήνα 1987/88, 535-566, 557-559]. **Ἰωάννης Μπαρνεά**, *Τό παλαιοχριστιανικόν θυσιαστήριον* (ὅπως σημ. 30), 158-160. Ἡ μεταφορὰ τέτοιων κεμένων στήν ἐπαρχία ἦταν κάτι ἀναμενόμενο, ὅπως φαίνεται μέ τό κοντάκιο τῶν νέων ἐγκαϊνῶν τῆς Ἁγίας Σοφίας Κων/πόλεως (562) στίχοι τοῦ ὁποῦ μεταφέρθηκαν σέ ἀνάφλυφο κοσμίτη βασιλικῆς στά Πηγάδια Καρπάθου (10ος-11ος αἰ.), βλ. **Angeliki Katsioti - Georges Kurtzian**, «Epigraphica Carpathica», στό: Christos Stavrakos ed.), *Inscriptions in the Byzantine and Post-Byzantine History and History of Art*, Wiesbaden, 2016, 137-157.

⁵⁴ Πρβλ. ἐπίσης *Κεδρηνός*, ἐκδ. Βόννης, Niebuhr, 650. PG, 121, 709B: δέχεται ὅτι ὁ συγκεκριμένος ὕμνος συντάχθηκε στά πρῶτα ἐγκαίνια τῆς Ἁγίας Σοφίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (537): «Τούτῳ τῷ ἔτει ἀνεκαίνισεν ἐκ θεμελιῶν Ἰουστινιανός τήν τοῦ Θεοῦ Μεγάλῃν Ἐκκλησίαν... παραδούς καί τό τροπάριον αὐτῇ ὑπ' αὐτοῦ μελισθέν ψάλλεσθαι: ὁ μονογενῆς Υἱός καί Λόγος...».

τῆς Ἁγίας Σοφίας (27 Δεκ. 537, 23 Δεκ. 562), δηλαδή τόν ἀντίστοιχο καθαγιασμό τῆς Ἁγίας τραπέζης.

Στὴν οὐσία ἡ θεανδρική θεολογία ἐγκολλῶνει τὰ ὁστὰ ὅλων των χριστιανῶν, ἰδιαίτερος ὅμως τὰ ἐξαγιασμένα λείψανα, τὰ ὅποια μεταμορφώνει ὁ ἐνσαρκωθεὶς (θανῶν καὶ ἀναστάς) Χριστὸς καὶ ἀναμένουν τὴν ἐγερση τῶν νεκρῶν⁵⁵. Ἡ σχέση τῶν λειψάνων μὲ τὴ σειρά τῶν θεανδρικῶν Μυστηριῶν τονίζεται στὴν εἰκονογραφία μερικῶν λειψανοθηκῶν [Παράρτημα, Α΄], ἐντοπίζεται ὅμως καὶ σέ ἄλλα σύνολα σχετικὰ μὲ τὴ μετὰ θάνατον ζωὴ τοῦ νεκροῦ: Ἡ Ἐνσάρκωση ὁδηγεῖ στὴν Ἀνάσταση, κι ἔτσι ἐξηγεῖται λ.χ. γιατί γίνεται θέμα ταφικῶν ἐπιγραφῶν μέσω εἰδικῆς φόρμουλας «ΧΜΓ» ἢ ὀλογράφως (Χριστὸν Μαρία Γεννᾶ, συνδυάζεται ἐνίοτε μὲ ἐπίκληση στὴν Ἁγία Τριάδα)⁵⁶. Ἀφοῦ ἔγινε τὸ θαῦμα τῆς Ἐνσαρκώσεως, μὲ τὴ δύναμη τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ μέλλει νὰ γίνῃ καὶ τὸ θαῦμα τῆς ἀναστάσεως τῶν Νεκρῶν ἢ ἡ Πρῶτη Παρουσία τοῦ Χριστοῦ καταλήξει στὴ Δευτέρα Παρουσία. Τὰ λείψανα διατηροῦνται στοὺς τάφους μέχρι τὴν Τελικὴ Κρίσις⁵⁷, καλυπτόμενα ἀπὸ τὴν σκέπη τοῦ Χριστοῦ⁵⁸. Ἡ μολύβδινη λειψανοθηκὴ πού κατατέθηκε στό ἐγκαίνιο τοῦ Σωτῆρος Θεσσαλονίκης (σμ. 25) προϋποθέτει μία ποιητικὴ-ὄντολογικὴ παρουσία τῶν ἴδιων των ἁγίων, τόσον στά τελούμενα ἄπαξ ἐγκαίνια, ὅσο καὶ διαρκῶς⁵⁹.

⁵⁵ Στὴ χριστιανικὴ ἐποχὴ, οὐσιαστικὰ μετὰ τὸν Ἰουστινιανό, ὁ τάφος λογίζεται ὡς κοιμητήριο, χώρος ἀναπαύσεως γιὰ τὴν ψυχὴ μέχρι τὴν Ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, σὲ περιβάλλον ὅπου αὐτὴ ἢ προσωπικὴ ὑπόθεση ἐντασσόταν στὰ δημόσια, βλ. **Νίκος Ἐμμανουηλίδης**, *Τὸ δίκαιο τῆς ταφῆς*, 275-276, 301 κ.ε. Στὴν ἑλληνορωμαϊκὴ Ἀρχαιότητα ἦταν ἓνα δημόσιο βῆμα γιὰ διαρκὴ μνήμη τοῦ νεκροῦ, ἐξασφαλίζοντας τὴν ἐνότητα οἰκογένειας καὶ κοινωνίας.

⁵⁶ **Margherita Guarducci**, *Epigrafi Greca* (ὅπως σμ. 32), 459-461 (5ος αἰ.): «+ ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, Κύριε ἀνάπαυσον τὴν ψυχὴν τῆς δούλης... καὶ σπῆσον αὐτῆς ἐκ δεξιᾶς σου ἐπὶ θρόνου δικαιοσύνης καὶ πότισον αὐτῆς ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως... Χριστὸν Μαρία Γεννᾶ...».

Σὲ ἐπιγραφὰς ἐπικλίσεων στὸν Θεὸ ἀναφέρεται ἡ ἐνσάρκωση καὶ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, βλ. **Dennis Feissel**, «Recueil des inscriptions chretiennes de Macedoine du IIIe au Vie siecle», *BCH Supplement VIII*, Paris 1983, 189-191, ὅπου βιβλιογραφία (ἐπιγραφὴ Φιλίππων): «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς βοῖθει τῇ πόλει ταύτῃ...».

⁵⁷ **Στυλιανὸς Π. Ντάντης**, *Ἀπειλητικὰ ἐκφράσεις εἰς τὰς ἐπιτυμβίους παλαοχριστιανικὰς ἐπιγραφὰς*, διδ. διατριβή, Ἀθῆναι, 1983, 166 κ.ε.

⁵⁸ Πρβλ. τὴν ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Παγγαῖον (6ος αἰ.), βλ. **Dennis Feissel**, *Recueil des inscriptions chretiennes de Macedoine*, 184-185: «Ἐνθάδε κείται Κυριακὸς μετὰ τῆς συμβίου αὐτοῦ... βασιλεῖοντος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ βασιλείᾳ...».

⁵⁹ **Ἀνδρέας Ι. Φυτράκης**, *Λείψανα καὶ τάφοι μαρτύρων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, χ.χ., 98-101 (Γιὰ τοὺς μάρτυρες καὶ τὴν Ἁγία τράπεζα ὡς θυσιαστήριον). **Γεώργιος Μεταλλινός**, *Ὁ ἅγιος καὶ ὁ μάρτυρας; ὡς μιμητὴς τοῦ Πάθους τοῦ Κυρίου*, 100. **Peter**

Γ. Ἡ εἰσαγωγὴ [α] (πρωτόκολλο) προσφέρει τὸ γενικὸ νόημα. Ὑπάρχει ὁ σταυρὸς τῆς Ἀναστάσεως, πρωτεύον εἰκονογραφικὸ-τελετουργικὸ στοιχεῖο, ὅπως ἀπαντᾷ σέ ὄλους τοὺς τάφους, ἀλλὰ καὶ στίς λειψανοθήκες⁶⁰. Ὁ σταυρὸς μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «ΙϷ ΧϷ Νικᾶ» εἶναι ἐπίσημο κρατικὸ σύμβολο, μάλιστα χρησιμοποιεῖται σέ νομίσματα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Εἰκονομαχίας ὡς τὸν 10ο αἰῶνα⁶¹.

Τὰ γράμματα «ΨΦΚ» ἂν ἀποτελοῦν κρυπτόγραμμα πού προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν σταυρὸ, τὸ 2ο καὶ 3ο γράμμα μποροῦν νὰ ἀποδίδουν μίαν ἔκφραση, ὅπως π.χ. «Φῶς Κόσμου», φῶς Ἀναστάσεως⁶², πού ἐξαίρει ὁ διπλὸς 12σύλλαβος. Μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὸν τιμῶμενο ἅγιος Ἀχιλλεῖο, ἀσκουῖντα ἱεραποστολικὸ ἔργο κατὰ τὸν Α΄ Βίῳ⁶³, ὅπως ἡ ἐπιγραφὴ (Ψαλμ. 131, 15-16) τοῦ ἐπιστυλίου ἀπὸ τὸ κιβώριο τοῦ μαυσωλείου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου στὴν Ἐφεσο/Ἀγιασολοκ ἐξαίρει τὸν Μαθητὴ καὶ εὐαγγελιστὴ ὡς τὸ φῶς τοῦ λύχνου τοῦ Χριστοῦ, ἂν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννη δὲν ἀναφέρεται στὸ

Brown, *Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity*, Chicago, University of Chicago Press, 1981, 109. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ ὑπάρχει σέ ἐπιγραφές μὲ ταφικὴ-εὐχαριστιακὴ ἀντίληψη: 1) Ταφικὴ στίλην πρεσβυτέρου Κυπριανοῦ (6ος-7ος αἰ.): γίνεται ἐπίκληση ὅσων βιώνουν τὴν Ἀνάσταση, βλ. **Dennis Feissel**, *Recueil des inscriptions chretiennes de Macedoine*, 36-37: «...πάντων των ἁγίων, ἀγγέλων, προφητῶν, ἀποστόλων καὶ μαρτύρων τοῖς σοῖ ἀρέσασσι ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἀμὴν...», μίαν μεταφορὰ ἀπὸ τὴν ἐπίκληση τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας, 2) Παρουσία διὰ τῆς μνήμης ὄχι ἁγίων ἀλλὰ κοινῶν θνητῶν, συγγενῶν τοπικοῦ ἐπισκόπου, προϋποθέτει ἡ ἀγρυπὴ ἐπένδυση τάφου ἢ τὸ πιθανώτερο τράπεζας (ὡς προσφορὰ στὸν Χριστὸ) ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τῆς Σιών (Kumluca), βλ. **Susan Boyd**, *Silver Tomb Revetments* (ὅπως σμ. 3), 35, πίν. 17, ὅπου βιβλιογραφία: «+Παρίγορος ἐλάχιστος ἐπίσκοπος ὑπὲρ μνήμης καὶ ἀναπαύσεως τῶν αὐτοῦ γονέων καὶ ἀδελφῶν καὶ Σεβήρου καὶ Ἀπφριανοῦ ἀναγνώστου Χριστῷ ἀληθινῷ Θεῷ προσφέρει». Ἐπίσης **Susan Boyd**, «Art and the Service of the Liturgy». *Byzantine Silver Plate*, ed. Linda Safran, *Heaven on Earth, Art and the Church in Byzantium*, University Park Pennsylvania, 1998, 152-185, 158-160, fig. 6.7. 3) Ἐπιγραφὴ μαρμαρίνης Ἁγίας τραπέζης στὸν Ἅγιο Νικαῖτα Κηπούλας, βλ. **Νικ. Β. Δρανδάκης**, *Βυζαντινὲς τοιχογραφίαι τῆς Μέσας Μάνης*, Ἀθῆναι 1995, 340-341, εἰκ. 2 (δυτικὴ πλευρὰ πλάσιον: «Μνήσθητι Κύριε τοῦ δούλου σου Μάμα, ἅμα συμβίῳ καὶ τέκνονι αὐτοῦ, τοῦ πόθῳ κτίσαντος...»).

⁶⁰ **Kurt Weitzmann** (ed.), «Age of Spirituality. Late Antiquity and Early Christian Art, Third to Seventh Century. Catalogue of the Exhibition at The Metropolitan Museum of Art, November, 19, 1977, through February 12, 1978.», *The Metropolitan Museum of Art*, New York, 1979, 630-636. **Brandley Hostetler**, *Byzantine Reliquaries with Epigrams*, ὅ.π. (σμ. 20).

⁶¹ **Ἀλεξάνδρα Καραγιάννη**, Ὁ σταυρὸς (ὅπως σμ. 12), 36. Πρβλ. καὶ *Βασιλείου-Seibt* στί σμ. 69.

⁶² Ἄν τὸ πρῶτο γράμμα γράφτηκε λοῦξ, μπορεῖ νὰ εἶναι Ξ ἀντὶ Ψ, θὰ μποροῦσε νὰ θρωρηθεῖ ὡς Ξύλον (σταυρὸς). Εἶναι γνωστὰ τα: ΦΧΦΠ (Φῶς Χριστοῦ Φαίνει Πᾶσι) καὶ ΞΖΣΚ (Ξύλον Ζωῆς Σωτῆρος Κυρίου, πρβλ. **Catherine Asdracha**, *Ἀρχ. Δελτίον*, 43 (1988), σ. 269. Ἐδῶ μίαν λύση θὰ ἦταν: Ξ(Ζ)ΦΚ [=Ξύλον (Ζωῆς :) Φῶς Κόσμου :]. Ὡστόσο παραμένει εἰκασία. Γιά τὸ ΙϷ ΧϷ Νι Κα καὶ ΦΧΦΠ βλ. σταυρὸ λιτανείας τοῦ 6ου αἰ., **Eugenia Lazaridou**, *Transition to Christianity* (ὅπως σμ. 29), 146.

⁶³ **Δημ. Σοφτανός**, Ὁ ἅγιος Ἀχιλλεῖος, 139, στχ. 145-152.

σωζόμενο μέρος⁶⁴. Αλλά τό φῶς συνοδεύει τίν ψυχή τοῦ νεκροῦ⁶⁵, εἶναι θέμα πού ἐξαίρεται σέ ἐπιγραφές λειψανοθηκῶν, γενικά στά ἐγκώμια τοῦ σταυροῦ⁶⁶. [Βλ. Παράρτημα, Β']

Ἡ ἐπίκληση στίν Ἁγία Τριάδα γίνεται στίν ἀρχή ἑνός ἐγγράφου –στό ἔλασμα τῆς Telergma ἀναφέρεται στόν Χριστό Σωτήρα–, σάν ἓνα εἶδος ἐπίσημης μαρτυρίας (ὄρκου)⁶⁷, ἀλλά δέν ἰσχύει στό βυζαντινό ἐπίγραμμα. Ὑπάρχει καί σέ τάφους ὅπως στή σλαβική ἐπιγραφή τοῦ τάφου συγγενῶν τοῦ Σαμουήλ (993=6500/1 ἔτος ἀ.κ.κ.), πού ἀρχίζει μέ ἐπίκληση στά τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος πιστοποιώντας τά λείψανα, δείχνει ἐπίδραση ἀπό ἔγγραφα⁶⁸. Ὁ σταυρός ὡς στοιχεῖο χριστιανικῆς ταυτότητας συνάδει μέ

⁶⁴ **Γ.Α. Σωτηρίου**, «Ἀνασκαφαί τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ Ἰωάννου Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ», *Αρχ. Δελτίον*, 7 (1921/22) (1924), 89-226, 116 κ.ε., 156-159: «[Αὕτη ἡ κατάπαυσίς μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος... τοὺς πτωχοὺς ἀλῆτης χορητάσω ἄρτων.] Τούς ἱερεῖς αὐτῆς ἐνδύσω [σωτηρίαν... Ἡτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου...].» Τό ἴδιο ἐκφοράζεται: 1) γιά ναό τοῦ Προδρομοῦ, βλ. **Andreas Rhoby**, *Byzantinische Epigramme* (2014) (ὅπως σημ. 45), 154-158: «Ὡ λύχνη φωτός, ὦ λαλιά τοῦ Λόγου, ...προδρομῶν Πατρός φάους, Ἰωάννη μέγιστε, κληρῆ Τριάδος...». 2) γιά ναό τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου στή Θίβα (871/2), βλ. **Andreas Rhoby**, ὁ.π., 367: «...δόμον, τό γρηγόρον φῶς τῶν Θεοῦ ἀηγιασμάτων...». 3) Γιά κτίσμα (κτιτορική ἐπιγραφή) αὐτοκράτορα: ἐπιγραφή Piazzola di Brenta, Vicenza (9ος-10ος αἰ.), βλ. **Andreas Rhoby**, ὁ.π., 434-435: «Ἀναξ Λέων ἔστισε πύργον ἐνθάδε, λύχνο προβαίνειν τοὺς λόχους τῶν βαρβάρων».

⁶⁵ Πρβλ. ταφική ἐπιγραφή (π10) Ραβέννα, Museo Arcivescovile (χρόν. 625-643), **Andreas Rhoby**, *Byzantinische Epigramme* (2014), 444-446: «Γρηγορίου μέν σώμα κρύπτεται κάτω, ἄνω δέ πρὸς τό θεῖον ἡ ψυχή μένει ποθοῦσα φῶς ἀφθαρτον ὁ τρανώς βλέπει...».

⁶⁶ Ὁ Ἰωάννης Μαυροπόπου PG, 120, 1172: ἀναφέρει ἐπίγραμμα λειψανοθήκης τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου, ὅπου ἐξαίρεται «Σταυροῦ πάλιν φῶς, καί πάλιν Κωνσταντίνος ὁ πρῶτος εἶδεν τόν τύπον δι' ἀστέρων...», τόν ὁποῖο τιμῶν οἱ δύο αὐτοκράτορες, βλ. **Ἀλεξάνδρα Καραγιάννη**, Ὁ σταυρός (ὅπως σημ. 12), 30. Σέ ἄλλη σταυροθήκη τοῦ 10ου ὁ συντάκτης μεταφέρεται στό «φῶς» τοῦ χρυσοῦ, βλ. **Henry M. Willard**, «The Staurotheca of Romanus at Monte Cassino», *DOP*, 30 (1976), 57-64: «Ἐύλον τό λύσαν τίν φθοράν τίν ἐν ξύλῳ /κοσμεῖ Ρωμανός εὐπρεπῶς τῷ χρυσίῳ, /Χριστός γάρ αὐτῷ κόσμος, οὐ τό χρυσίον». Τό «Ἐύλον λύσαν φθοράν» εἶναι ἓνα παράδειγμα τοῦ πῶς μπορεῖ νά σχηματισθεῖ ἓνα τέτοιο κρυπτόγραμμα.

⁶⁷ Εἶναι προσφώνηση πού συνοδεύεται σέ ἔγγραφα μέ συναπτή ἀναφορά τοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορα (διπλαθῆ χρονολογημένα), βλ. **C. Zuckerman**, «On the titles of the byzantine βασιλεῦς», *T.M.*, 16 (2000), 874-876: «Ἐν ὀνόματι τῆς ἁγίας καί ζωοποιοῦ Τριάδος...» ἢ «Ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου καί δεσπότης Ἰησοῦ Χριστοῦ...» (Αἴγυπτος, 7ος αἰ.).

⁶⁸ **A.-A. N. Ταχιάς**, *Τό ἐφήμερο κράτος τοῦ Σαμουήλ (976-1018). Προβλήματα καί ἐρωτηματικά*, Ἑλληνική Ἐταιρεία Σλαβικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1990, 378-384, ὅπου βιβλιογραφία (ἐλληνική μεταφράση). «Εἰς τό ὄνομα τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐγὼ ὁ δούλος τοῦ θεοῦ ὁ Σαμουήλ ἀποθέτω ἐπάνω εἰς σταυρούς αὐτούς μνήμη τοῦ πατέρα, τῆς μητέρας καί τοῦ ἀδελφοῦ. Τά ὀνόματα τῶν κεκοιμημένων [εἶναι αὐτά: T.]: Νικόλαος, δούλος Θεοῦ, <Ριμμία> [δούλη Θεοῦ: M], Δαβίδ. Ἐγράφη τό ἔτος 6501 ἀπό κτίσεως κόσμου, ἰνδικτιῶνος ζ΄». **N.K. Μουτσόπουλος**, *Βυζαντινά καί μεταβυζαντινά Μνημεῖα τῆς Μακεδονίας. Ἐκδόσεις τοῦ νομοῦ*

όμολογία στην Άγια Τριάδα, τό πλήρωμα τῆς Θεότητος, ἐξ οὔ καί ἡ ἀρχή τοῦ κεμένου τοῦ ἐλάσματος (*Εἰς τό ὄνομα τοῦ Πατρὸς...*). Τό σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐκπέμπει τή λογική τῆς γνησιότητος, τήν ἀρχή ὅπου ὀριοθετοῦνται ὅλα. Κάτι ἀνάλογο ὑπῆρχε σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς Εἰκονομαχίας καί μετὰ ἀπό αὐτή σε ἕναν νέο τύπο αὐτοκρατορικοῦ μολυβδόβουλλου πού εἰσήγαγε ὁ Λέων Γ' (717-741) ἔχοντας σταυρό καί τήν ἐπιγραφή «Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»⁶⁹. Ἀλλά ἥδη ἀπό τόν 4ο αἰῶνα στίς ταφικές ἐπιγραφές τῶν κατακομβῶν τῆς Ρώμης, ὅταν γίνονται πιό μακροσκελεῖς, παρέχουν μαζί μέ κάποιον χριστιανικό εἰκονογραφικό σύμβολο ὡς πρῶτο το ὀμολογιακό στοιχεῖο: δηλώσεις πίστεως στόν Θεό, τόν Χριστό ἢ τό Ἅγιον Πνεῦμα, δηλαδή στήν Ἅγια Τριάδα⁷⁰. Κάτι ἀνάλογο μεταφέρεται σέ πρῶτα εἰκονογραφικά προγράμματα. [Βλ. Παράρτημα, Γ']

Συναφῆς τρόπος ὀμολογίας ἀπό τόν προσευχόμενον πιστό εἶναι ὁ **Τρισάγιος ὕμνος (ἢ τρισάγιον)**, πού εἶδε σέ ὄραμα ὁ προφήτης Ἡσαΐας, ὑπανιγμός στήν Ἅγια Τριάδα, ἀλλά στήν εἰκονογραφία ὡς θέμα συναρτάται ἀπό τό λάβαρο τοῦ στρατοῦ τῶν Ρωμαίων⁷¹. [Βλ. Παράρτημα, Δ'] Συγγενῆς ἐπίκληση εἶναι τό **Τρισάγιον** ὡς ἀρχή κάθε εὐχῆς ἢ ἀκολουθίας. Ὁ Σταυρός τοῦ Λούβρου περιέχει τήν ἀρχή τοῦ ὕμνου «Ἅγιος ὁ Θεός, Ἅγιος Ἰσχυρός...» καί τόν Ἄμνο στή διασταύρωση τῶν κεραιῶν⁷². Τό Τρισάγιον τείνει στό νά ἐξαρθεῖ ὁ τόπος, ὁ χριστιανικός ναός, ὁ τιμώμενος ἅγιος. [Βλ. Παράρτημα, Ε']

Ἡ χρήση τοῦ Σταυροῦ, πού εἶναι ἡ πιό ἔγκυρη σφραγίδα, ὑπῆρχε ἀπόλυτα διαδομένη στά παλαιότερα εἰκονογραφικά προγράμματα, κι ὄχι μόνον ἐπί Εἰκονομαχίας, σέ κεντρική θέση συνήθως στήν ἀψίδα, ὀρίζει τόν τόπο καί τή λειτουργία του [Βλ. Παράρτημα, ζ']. Ἄλλωστε ἡ σύνδεση τοῦ σταυροῦ ἐν τόπῳ ἰσχύει μέ τήν πύξη τοῦ κατά τήν ἴδρωση (θεμελίωση) ναοῦ ἀφιερωμένου σέ

Φλώρινας, Μαλλιάρης-Παυδεῖα, Θεσσαλονίκη 2003, 70 κ.ε., 73-79, ὅπου βιβλιογραφία.

⁶⁹ Ἀλεξάνδρα-Κυριακή Βασιλείου-Seibt, «Σύμβολον ζωηφόρον. Παραστάσεις σταυρῶν σέ βυζαντινά μολυβδόβουλλα», *Φιλοτιμία. Τιμητικός τόμος γιά τήν Ὁμοτίμη καθηγήτρια Ἀλκμῖνη Σταυρίδου-Ζαφράκα*, Ἐκδόσεις Βάνιας 2011, 669-685, 670.

⁷⁰ Γεώργιος Γούναρης, *Εἰσαγωγή στήν Παλαιοχριστιανική ἀρχαιολογία* (ὅπως σημ. 31), 46.

⁷¹ Andre Grabar, «La precieuse croix de la Lavra Saint Athanase au Mont Athos», *C. Arch.*, XIX (1969), 101-125, 124-127.

⁷² Anna Kartsonis, *The Emancipation of the Crucifixion, Byzance et les Images, Cycle des conferences organisees au musee du Louvre par le service culturel du 5 octobre au 7 decembre 1992*, Paris 1994, 174, ὅπου βιβλιογραφία. Πρβλ. τμήμα ἐπιγραφῆς ἀπό Ἀθήνα, βλ. Erkki Sironen, *The Late Roman and Early Byzantine Inscriptions of Athens and Attica*, Helsinki 1997, 346 (ἀρ. 343).

άγιους ἢ πατριαρχικοῦ (σταυροπηγικοῦ) ναοῦ⁷³. Σέ κτιτορική ἐπιγραφή (5ος-6ος αἰ.) προϋπάρχοντος ναοῦ στή θέση τοῦ σημερινοῦ Ἁγίου Νικολάου στόν Λόγγο Ἐδέσσης [Αρχ. Σύλλ. Ἐδέσσης, ΑΚΕ 84] ἀποτυπώνεται: «+Κύριε Παντοκράτωρ Σαβαώθ στήριξε τόν οἶκον τοῦτον»⁷⁴. [=ύπαινιγμός στόν Ἐπινίκιο ὕμνο βλ. Παράρτημα, Δ'] Μέ τόν σταυρό, ὀρίζεται ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ σέ συγκεκριμένο τόπο, ὁ ὁποῖος τίθεται στήν ὑπηρεσία τῆς ὀρθῆς πίστεως εἰς τόν Θεό, τόν Ἰησοῦ Χριστό, γεννηθέντα, σταυρωθέντα καί ἀναστάντα, τήν πηγὴ τῆς ζωῆς. Παρομοίως ὁ σταυρός ὀρίζει τόν ἱερό «Τόπο», τόν καθοσιώνει μέ τήν παρουσία τοῦ Χριστοῦ γιά νά συμπεριλάβει τά ἅγια λείψανα.

Ἐφόσον ὁ σταυρός, τεκμήριο τῆς νίκης τοῦ Χριστοῦ, προϋποθέτει τήν Ἐνσάρκωση, ἐκφράζει τό θριαμβικό στοιχεῖο τοῦ θεοῦ Πάθους πού ὀδηγεῖ στήν Ἀνάστασι⁷⁵. Ἐπομένως τό θεολογικό περιεχόμενο τοῦ ἐλάσματος ἐκφράζει **ὅ,τι καί ἡ λειτουργική τέχνη πού οἰκονομεῖ τήν εὐχαριστιακὴ ἱεροπραξία**, ἡ ὁποία προϋποθέτει ἓνα ἅγιο λείψανο (Μάρτυρος ἢ ἀσκητῆ). Ἔτσι ἐξηγεῖται γιὰ τό περιεχόμενό του ἀποτελεῖ μία σύντομη περιγραφή τοῦ κεντρικοῦ μυστηρίου πού τελεῖται στόν ναό, ἀλλά καί ἀναλογεῖ πρός τό εἰκονογραφικό πρόγραμμα. **Τό ἅγιο λείψανο εἶναι τό ἐνδιάμεσο στοιχεῖο γιά νά ἐξαγιασθεῖ ὁ ναός**, ὥστε νά συνδεθεῖ μέ τόν πνευματικό κόσμο πού ὀρίζει ὁ ἐνσαρκωθείς, σταυρωθεῖς καί ἀναστάς Χριστός, ἡ Πηγὴ τῆς ζωῆς καί τῆς ἀθανασίας, παρέχων τόν οὐράνιο κόσμο τοῦ Παραδείσου, ἰδιαίτερα προβεβλημένο στήν εἰκονογραφία τῶν λειψανοθηκῶν.

Ὁ ἐντοπισμός τοῦ τρόπου σύνδεσης τοῦ κεμένου τοῦ ἐλάσματος μέ τά λείψανα τοῦ ἁγίου εἶναι τελικά ζήτημα θεολογικῆς παράδοσης καί ποιητικῆς προσαρμογῆς, ἀλλά καί μιμήσεως ἐγγράφου, γεγονός πού ὑποδηλώνει μιὰ διοικητικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος. Τό τελευταῖο ἐνδιαφέρει ἄμεσα γιά τήν ἀποκάλυψη τῆς ἱστορικῆς ταυτότητας τοῦ ἀντικεμένου. Ὁ εἰσηγητής του

⁷³ **Jacobus Goar**, *Εὐχολόγιον sive rituale Gracorum*, Βενετία 1730, 485 («Τάξις γενομένη ἐπὶ θεμελίῳ ἐκκλησίας... Εἶτα λαβὼν (ὁ ἀρχιερεὺς) ἓνα τῶν λίθων καί χαράξας δι' αὐτοῦ σταυρόν..., τίθησιν ἐν τῷ θεμελίῳ...», «Εὐχὴ λεγομένη ἐπὶ θεμελίῳ ἐκκλησίας ὅπερ καί σταυροπήγιον τινὲς ὠνόμασαν... Εἶτα λαμβάνει ὁ ἀρχιερεὺς σταυρόν ξύλινον... οἰκειοχειρῶς πῆγγυσι δέ αὐτόν μέσον του κτιζομένου ναοῦ...», 487-490 (περὶ σταυροπηγίου). Ἦδη ὁ 4ος κανὼν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὀρίζει τά σχετικά μέ τό σταυροπηγικὸ καθεστῶς μονῶν.

⁷⁴ **Λουκρητία Γουναροπούλου-Π. Πασχίδης-Μ. Β. Χατζόπουλος**, *Ἐπιγραφές Κάτω Μακεδονίας (μεταξὺ Βερμίου ὄρους καί Ἀξιῦ ποταμοῦ)*, Τεύχος Β', Μέρος Α', *Ἐπιγραφές Ἀλώρου, Αἰγεῶν, Μιέζας, Μαρινίας, Σκύδρας, Νεαπόλεως, Ἐδέσσης*, Ἀθῆνα 2015, 409.

⁷⁵ **Ἀλεξάνδρα Β. Καραγιάννη**, *Ὁ Σταυρός* (ὄπως σμ. 12), 109 κ.ε.

ἔβλεπε κάποιο συγκεκριμένο πρότυπο, στό πλαίσιο μιᾶς εὐρύτερης παράδοσης στή θεολογία καί τέχνη τῆς ἀ΄ χιλιετίας.

Συμπέρασμα: Τό κείμενο τοῦ ἐλάσματος φαίνεται νά ἀπαντᾷ ἔμμεσα στό ὅτι τό κιβώτιο (τάφος) πού τέθηκε ἐξ ἀρχῆς στά 842 εἶχε λείψανα ἀγίου, ἐκφράζοντας τήν ἀναγωγί στό πρότυπο τοῦ Χριστοῦ: 1) ὁ νεκρός ἔγινε ἅγιος, ἔχοντας βιώσει τό Πάθος τοῦ Χριστοῦ, ὄντας μέτοχος τῆς Ἀναστάσεως⁷⁶. 2) Ἀνταποκρίνεται στόν πυρίνα τῆς λειτουργικῆς ζωῆς, τή Θεία Εὐχαριστία, τήν Ἁγία τράπεζα, ἐφόσον τό λείψανο ἦταν ἀπαραίτητο γιά τήν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας μέ βάση τήν ὀριστική ρύθμιση πού ἔγινε μέ τόν 7ο κανόνα τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (787), στό πλαίσιο τῆς λειτουργίας πού εἶναι στό σύνολό της ταφική⁷⁷. Τά ἅγια λείψανα ὀρίζουν τή βάση τῆς Εὐχαριστίας, τή νέα Θυσία ὡς νέα Γέννηση τοῦ Χριστοῦ⁷⁸. Ἀπό ἐδῶ προκύπτει ἡ ἄμεση ἐξάρτηση τοῦ κειμένου ἀπό τήν Τράπεζα τῆς Ἁγίας Σοφίας καί τόν ὕμνο τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἄν ἡ κατευθυντήριος ἀρχή μιᾶς ἱερῆς πράξεως ὅπως ἡ δημόσια παραδοχή τῆς ἀγιότητας ἑνός λειψάνου λησιμονημένου ἱεράρχη, ὁ ὁποῖος ἀπότομα γίνεται πολιοῦχος, φερώνυμος τοῦ νέου κεντρικοῦ ναοῦ τῆς πόλης του, ἔγκειτο στό ἄν ἀποκαλύπτει τόν Ἐνσαρκωθέντα, Παθόντα καί Ἀναστάντα Χριστό, αὐτό θά ὑποδιήλωνε μιᾶ ἐποχή, ὅπως στά 842-843, στό τέλος τῆς Εἰκονομαχίας, 120 ἔτη ἀγῶνα ὑπέρ τῶν ὑλικῶν, ὀρατῶν τεκμηρίων τῆς ἀγιότητας, τῶν εἰκόνων, τῶν λειψάνων. Ἡ ἡμέρα τῆς Φανερώσεως (ἀνακομιδῆς)

⁷⁶ Ἀνδρέας Ι. Φυτράκης, *Λείψανα καί τάφοι μαρτύρων* (ὅπως σμμ. 59), 98-101 (Γιά τοὺς μάρτυρες καί τήν Ἁγία τράπεζα ὡς θυσιαστήριο). Γεώργιος Μεταλληνός, «Ὁ ἅγιος καί ὁ μάρτυρας ὡς ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, Εἰσηγήσεις ΙΒ΄ Συνεδρίου Πατερικῆς θεολογίας, Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆνα 1994, 56-68.

⁷⁷ Πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Καραϊσαρίδης, *Ὁ Χριστιανικός ναός. Λειτουργική καί θεολογική θεώρηση*, Ἐκδόσεις Ἄθως, Ἀθῆνα 2007, 173-211, ἰδιαίτερα 178-182, 185-187. Νίκος Ἐλ. Ἐμμανουλίδης, *Τό δίκαιο τῆς ταφῆς*, σ. 424. Todor Enchev, «The Belief in Martyrs and Relics in the Light of Church Canons», *Early Christian Martyrs and Relics and their Veneration in East and West, International Conference, Varna, November 20th - 23th, 2003*, Acta Musei Varnaensis, IV (2006), 43-49.

⁷⁸ Ἀκολουθία τῆς Προθέσεως, βλ. Γρηγόριος Ἱερομόναχος, *Ἡ Θεία λειτουργία, σχόλια, Σύναξη*, Ἀθῆνα 1982, 83 κ.ε.: 1. Ἐνσαρκωσι-νέα Γέννησι: «Ἐτοιμάζου Βηθλεέμ. Ἦνοικται πᾶσιν ἡ Ἐδέμ. Εὐτρεπίζου Εὐφραθᾶ, ὅτι τό ξύλον τῆς ζωῆς, ἐν τῷ σπηκταίῳ ἐξήνθησεν ἐκ τῆς Παρθένου. Παράδεισος καί γάρ ἡ ἐκείνης γαστήρ, εδείχθη νοητός, ἐν ᾧ τό θεῖον φυτόν...Χριστός γεννᾶται, τήν πρῖν πεσοῦσαν ἀναστήσων εἰκόνα». Στή συνέχεια ἡ Θυσία: 2. «Ἐξηγόρασας ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νομοῦ, τῷ σταυρῷ προσπλωθεῖς καί τῇ λόγχῃ κεντηθεῖς...».

δέν είναι σίγουρο ότι υπήρξε καθιερωμένη γιορτή, κι αν ήταν, θά παρήμενε υποτονική. Αντίθετα, ή έορτή τών έγκαινίων ενός ναού (φωτοδρόμο) είναι ευρεία στά έπίσημα άγιολόγια τής Κων/πόλεως, και άφορα σέ άγίους, αλλά και δεσποτικές έορτές⁷⁹. Ό προηγούμενος ναός στή Λάρισα, άφοι επί αιώνες δέν υπήρχε τιμή τοι άγίου Άχιλλίου (Α΄ Βίος) και πιθανώτατα δέν ήταν γνωστή ή ήμερομνία τοι θανάτου του⁸⁰, θά ήταν άφιερωμένος σέ άλλη έορτή (δεσποτικές, Άποστόλων ή Μαρτύρων). Η κατάθεση τών λειψάνων τό 842 φαίνεται ότι ήταν **ταυτόχρονα άγιοκατάταξη** αλλά και **έγκαίνια ενός νέου ναού προς τιμήν τοι μέχρι τότε μή τιμώμενου άγίου**, τότε δηλαδή θά όριζόταν νά φέρει τί μνήμη του. Τό πιό πιθανό, έπομένως, είναι νά λανθάνει ή έορτή τών έγκαινίων τοι ναού του. Άλλωστε τό άμεσο πρότυπο τοι διπλοϋ δωδεκασύλλαβου είναι τά έγκαίνια τής Άγίας Σοφίας Κων/πόλεως.

Τά έγκαίνια, πάντα μέ βάση τό έλασμα, θά είχαν προγραμματισθεί από καιρό τόν Μάιο τοι 842. Ός έτος (6350 από κτίσεως κόσμου) άντιστοιχεί σέ μεγάλη επέτειο, όταν στο Βυζάντιο γίνονταν μεγάλα έργα και ειδικά έγκαίνια ναών⁸¹. Όμοίως υποδηλώνει κατάλοιπο τών έγκαινίων ό μίνας (Μάιος), έφόσον ή έορτή τοι άγίου Άχιλλίου τελείται στις 15 Μαΐου (Θεσσαλία, Κων/πολη, Μηνολόγιο Βασιλείου Β΄) ή τίν 16η Μαΐου (Ρώμη). Μέ δεδομένο ότι τό Πάσχα τί χρονιά αυτή συνέπιπτε στις 2 Άπριλίου, ή γιορτή τοι άγίου Άχιλλίου (15η ή 16η Μαΐου) θά ήταν μεταξύ Άναλήψεως και Πεντηκοστής [Άνάληψη: Πέμπτη 11 Μαΐου, Δευτέρα 15 Μαΐου, Τρίτη 16 Μαΐου, Πεντηκοστή: Κυριακή 21 Μαΐου]⁸². Προκύπτει μία άπλή καθημερινή ήμέρα. Συμβαίνει όμως ή Κυριακή 14 Μαΐου, μεταξύ Άναλήψεως και Πεντηκοστής, νά άντιστοιχεί μέ τίν έορτή τών Άγίων Πατέρων τής Α΄ Οικουμενικής Συνόδου! Η σύνδεση μέ τόν άγιο Άχίλλιο είναι δεδομένη, έπικυρώνοντας τίν πληροφορία τοι

⁷⁹ **Άρχμ. Γεώργιος Θανάσης**, *Η άκολουθία τών έγκαινίων. Ιστορικο λειτουργική θεώρηση και έντυπες εκδόσεις*, ΕΚΠΑ, Άθήνα 2016, 127-135.

⁸⁰ Στις ταφικές έπιγραφές συνηδέστατα υπάρχει ή ήμερομνία θανάτου, αλλά στήν περίπτωση τοι άγίου Άχιλλίου, δέν πρέπει νά σώθηκε τέτοια έπιγραφή, αν υπήρχε ποτέ σέ μάρμαρο και όχι σέ άλλο υλικό. Παρά τό γεγονός ότι ό Κανών τοι Ίωσήφ Ύμνογράφου αναφέρεται στήν κοίμησή του, βλ. *Άκολουθία τοι εν άγίοις πατρός ήμών Άχιλλίου* (όπως σημ. 26), σ. 37: «*Ημέραν εύφροσύνης και φωτισμοϋ... ποιούμενοι σου τίν σεπτήν κοίμησιν...*», ό Α΄ Βίος δέν αναφέρει ήμερομνία κοιμήσεως.

⁸¹ **Στ. Γουλούλης**, «Οί επέτειοι τής εκατονταετίας και ό ρόλος τους στήν δημιουργία έργων λόγου και τέχνης», *Βυζαντιακά* 20 (2000), 79-117, 106-111 (για έτος ά.κ.κ.) και 111-115 (για έγκαίνια, ανανέωση ναών και λατρεία άγίων).

⁸² **Venance Grumel**, *La Chronologie*, PUF, Paris, 1958, 251.

παραθέτουν ό κανών του Ίωσήφ και ό Α΄ Βίος για τί συμμετοχή του στην Σύνοδο της Νικαίας⁸³. Ό τόπος όπου έγινε αργότερα μετετράπη σε ναό τών Αγίων Πατέρων της Συνόδου, άρα ή γιορτή υπάρχει από τότε, δηλαδή πριν από τόν 8ο αι.⁸⁴. Η 14η Μαΐου 842 αποτελεί μία νέα μαρτυρία για τί σχέση του αγίου Άχιλλίου με τί Σύνοδο αυτή⁸⁵.

Ός εκ τούτου, ή 15η και ή 16η Μαΐου αντιστοιχούν σε δύο καθιερωμένες τελετές, καθαγιασμό του ναού και καθαγιασμό της Άγίας Τραπέζης (θεία λειτουργία) με τί μεταφορά τών αγίων λειψάνων⁸⁶. Προκύπτει πώς ό νέος ναός λειτούργησε ως δημόσιος χώρος: 1. τίν Κυριακή (14/5) ως εισαγωγή με τιμές στους Πατέρες της Α΄ Συνόδου, μεταξύ αυτών και του αγίου Άχιλλίου, ένα είδος αποκατάστασης της μνήμης του με τους τότε σύγχρονους όρους, ήταν επίσημη αναγνώριση ως αγίου ενός έξ αυτών. 2. Τή Δευτέρα (15/6) θά έγινε ή καθιέρωση του ναού, και 3. τίν Τρίτη (16/5) τά κανονικά έγκαινία, ή κατάθεση τών λειψάνων (του αγίου Άχιλλίου πιθανώτατα)⁸⁷.

Στις 14 Μαΐου 842 στην έορτή τών Αγίων Πατέρων της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου, θά μπορούσε να αναγνωσθεί και ό αρχικός Βίος του αγίου Άχιλλίου, ή ένα κείμενο πάνω στον όποιο βασίσθηκε. Άν έτοιμάστηκε όλόκληρος ναός, γιατί να μίν δόθηκε παραγγελία να συγγραφεί ό Βίος για έναν νέο άγιο; Τότε μπορεί να έψάλη ή ακολουθία και ό κανών του Ίωσήφ, έφόσον δέν κάνουν

⁸³ 1) Α΄ Βίος, βλ. Δημ. Σοφιανός, *Ό άγιος Άχιλλιος*, 141-145. 2) Κανών Ίωσήφ, βλ. *Άκολουθία του έν αγίοις πατρός ήμων Άχιλλίου*, σ. 14 (ώδή γ΄, τρόπ. 1): «...άπεμείωσας Άρειού τίν πλάνην, συμπληρών τόν αριθμόν τών έν Νικαία πρότερον, ιερουργών πατέρων...», σ. 15-16 (ώδή δ΄, τρόπ.1), σ. 16 (ώδή ζ΄, τρόπ. 3).

⁸⁴ Cyril Mango, «The Meeting-Place of the First Ecumenical Council and the Church of the Holy Fathers at Nicaea», ΔΧΑΕ, πέρ. Δ΄, τόμ ΚΣΤ΄ (2005), Άθήνα 2005, 27-34, 28 κ.ε.

⁸⁵ Η συμπερίληψη του αγίου Άχιλλίου στον γνωστό κατάλογο τών πατέρων της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου δέν είχε συντελεσθεί, κατά μία πρόταση τουλάχιστον περί τό 700, βλ. Cyril Mango, *The Meeting-Place*, 27. E. Honigmann, «La liste originale des peres de Nicee», *Byzantion* 14 (1939), 58 κ.ε.

⁸⁶ Τό τυπικό τών έγκαινίων ναών πού διαμορφώνεται αυτή τίν εποχή περιλαμβάνει δύο πράξεις βάσει της παλαιάς ρωμαϊκής παράδοσης: α) της καθιέρωσης του χώρου (consecration), καθαγιασμός του θυσιαστηρίου και του ναού και β) τών έγκαινίων (dedication), μεταφοράς τών λειψάνων, πρώτη θεία λειτουργία, βλ. Πρωτοπρ. Κων. Καραισαρίδης, *Ό Χριστιανικός Ναός* (όπως σημ. 77), 174 κ.ε. Ίωάννης Φουντούλης, Έγκαινία, *ΘΗΕ*, 5, 319-323. Γεώργιος Θανάσος, *Η ακολουθία τών έγκαινίων* (όπως σημ. 79), 99 κ.ε.

⁸⁷ Είναι άγνωστο αν τό λείψανο είχε χωρισθεί σε δύο μέρη, τό 842 ή αργότερα, τόν 10ο αιώνα, όταν εμφανίζεται ή μυροβλυσία με βάση τόν Κανόνα του Άρσενίου (10ος αι.) ένα σε ειδική λάρνακα για προσκίνηση τών πιστών, και ένα μαζί με άλλα λείψανα στην Άγία τράπεζα. Πιθανόν τό δεύτερο είναι αυτό πού έμεινε στη Λάρισα και ό Σαμουήλ να έλαβε τό τμήμα στη λάρνακα του αγίου πού θά ήταν και φορητό. Μπορεί όμως να αποκλεισθεί και τό αντίθετο,

ειδική αναφορά στή μυροβλυσία του αγίου, πιθανόν γιατί τό λείψανο στήν αρχή ἦταν τοποθετημένο κάτω ἀπό τήν Ἁγία τράπεζα, ὅπως ὑποδιπλώνεται μέ τό ἔλασμα καί ἡ παράδοση πού αὐτό περικλείει.

Τό 842 μόνον τό λείψανο τοῦ Ἀχιλλίου μποροῦσε νά εἶναι τό πρωτεῦον. Ὁ Σαμουήλ τό 985 τό πήρε, ἀφίνοντας μέρος τοῦ λειψάνου στή Λάρισα, ἀλλά τό ἔλασμα θά ἦταν στή μεταφερθεῖσα (μᾶλλον ξύλινη) λάρνακα, ὅπου ἀργότερα προστέθηκαν καί ἄλλα ἅγια λείψανα. Ὁ κύριος στόχος τῶν πληροφοριῶν τοῦ ἐλάσματος θά ἦταν ἡ ἐγκυρότητα τῆς ἀγιότητας τοῦ λειψάνου, ἐκπληρώνοντας τίς προϋποθέσεις λειτουργίας ἐνός νέου ἐγκαινιολογίου ναοῦ. Τό ἔλασμα φαίνεται νά ἐπικαιροποιεῖ τή γνησιότητα τοῦ περιεχομένου τῆς ξύλινης λάρνακας. Ἡ πρώτη καί κύρια θεώρηση τοῦ ἐλάσματος, ἐπομένως, εἶναι ἡ πνευματική διάσταση τῆς σοροῦ τῶν λειψάνων, οἱ ρίζες τῆς θεολογίας-λατρείας τοῦ Χριστοῦ, Πηγὴ τῆς ζωῆς, βάση γιά τήν ἴδρυση τοῦ φερώνυμου ναοῦ τοῦ αγίου τῆς Λαρίσης.

* * *

Ἀπό τό σημεῖο ὁμως αὐτό ἀρχίζει μία ἄλλη, δεύτερη θεώρηση. Τό μολύβδινο ἔλασμα τῆς λειψανοθήκης τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου Πρέσπας ἀνήκει μέν στήν κατηγορία τοῦ ἐθιμικοῦ δικαίου, ἀλλά ὡς ἄγραφος θρησκευτικός θεσμός, δημιουργεῖ Δίκαιο. Ἡ ἀναφορά στήν Ἁγία Τριάδα, ἡ τριπλῆ πορεία τοῦ Χριστοῦ, ἀποτελοῦν καί πιστοποίηση ἐγκυρότητας, τίν ὁποῖα καταθέτουν μέ ἐπισημότητα, ὅπως ἔπρεπε σέ μία εὐνομούμενη κοινωνία, ὁ Ἰβάνης Κού<α>νούμ(η)ς καί ὁ δωρητής Καρφ(ι)κίτης. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιατί, ἐνῶ τό ἔλασμα ἀποτυπώνει στήν οὐσία ἕνα ἐγγραφο, ἡ αἰτιολόγησι στό κύριο μέρος του μεταφέρεται σέ ἄλλο ἐκτός στενῆς ὑπηρεσιακῆς δεοντολογίας, στή μεταφυσική, ἐφόσον τά στάδια τῆς πορείας τοῦ Χριστοῦ ἦταν ἀναγνωρισμένα τεκμήρια στό ρωμαϊκό κράτος⁸⁸. Τά λείψανα τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καί τῶν ἁγίων θεωρήθηκαν ἐπίσης τεκμήρια, ὅπως καί οἱ τόποι τῆς Παρουσίας τοῦ Χριστοῦ στή Γῆ⁸⁹. Δέν εἶναι τυχαῖο πού σέ μερικές σημαντικές λειψανοθήκες

⁸⁸ Τίν προοπτική αὐτή ἔδωσε ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας θεωρώντας τόν Πανάγιο Τάφο ὡς «Μαρτύριον», τεκμήριο πίστεως στόν Χριστό, βλ. *Βίος Κωνσταντίνου*, III, 28, 30.1, 33.1, 34-40. **Α.Ι. Φυτράκης**, *Λείψανα καί τάφοι μαρτύρων* (ὅπως σημ. 59), 57-58.

⁸⁹ Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Κατήχησις 10.19: «Πολλοὶ τυγχάνουσιν... περὶ Χριστοῦ μαρτυρία... ὁ Γολγοθᾶς ὁ ἅγιος... Τό Μνήμα τῆς ἀγιότητος ... ὁ λίθος... τό ὄρος τῶν Ἐλαιῶν...». Πρβλ. **Galit Noga-Banai**, «Visual Rhetoric of Early Christian Reliquaries», *The Oxford Handbook of Early Christian*

τονίζεται ή υπερχογή του νόμου του Θεού (Θεσσαλονίκης, San Nazaro Μιλάνου, Pola/ Βιέννης, Samagher/Βενετίας) [Βλ. Παράρτημα, Α'], γι' αυτό και θεωρούνται ότι εξαρτώνται από το περιβάλλον της Ρώμης.

Τή λογική του τεκμηρίου αποδεικνύει ή αρχαία έλληνορωμαϊκή παράδοση νά δημοσιεύονται έγγραφα στις έπιγραφές, γιά τίν έξ αυτών διατήρησις τής νομιμότητας εις τό διηνεκές. Η αντίληψη αυτή πέρασε στην Έκκλησία, όπως π.χ. σέ ένεπίγραφη ποιμαντική έπιστολή του έπισκόπου της Έφέσου Ύπατιου, όπου προβάλλεται, όπως και στό έλασμα, τό πρότυπο του Χριστού⁹⁰.

Μέσω τών δημοσίων έπιγραφών, ιδίως τών τάφων, έπιδιώκεται ή νομιμοποίηση, πέρα από τί διαρκή καταξίωσι. [Ένδιαφέρει επίσης πού ή άναγωγή στην τάξη (σέ ύποκειμενικό επίπεδο) συμβαίνει σέ τάφους, αλλά μέ άρνητική διάστασι (κακοποιό, πού εΐναι όμως τιμωρητική)⁹¹.] Οί ταφικές έπιγραφές τών κατακομβών στη Ρώμη από τόν 4ο αϊ. περιέχουν νομικές διατάξεις πού όρίζουν τίν κυριότητα του τάφου, τίν κατασκευή του, όταν ήταν έν ζωή ό κάτοχος, άκόμη και πράξεις άγοραπωλησίας⁹². Μερικές περιπτώσεις λειψανοθηκών άγίων Μαρτύρων εΐναι χαρακτηριστικές: 1)

Archaeology, Edited by William R. Caraher, Thomas W. Davis, and David K. Pettegrew, Oxford University Press, 2018 (www.oxfordhandbooks.com), 221. Η λογική αυτή καθιερώθηκε μέ τόν αντί-μονοφυσικό «Οδηγό» του Άναστασίου Σιναιίτη (7ος αϊ.), προβάλλοντας τής «πραγματικές παραστάσεις» (αντικειμενικός λόγος, άποδείξεις, αισθητές άναπαραστάσεις) τών Γραφών, άκόμη και εΐκαστικά έργα, βλ. **Anna Kartsonis**, *Anastasis. The Making of an Image*, Princeton University Press, Princeton, 1986, 40 κ.ε., 43, σημ. 5. (PG, 89.40, 196. **Anna Kartsonis**, *The Emancipation of the Crucifixion* (όπως σημ. 72), 164-166. Έτσι ό Σταυρός υπήρξε όρατός από όλους, όπως και ό Τάφος, ένώ ή Άνάστασις έγινε άντιληπτή μόνον από Πιστούς. Τώρα ή Άνάστασις εΐναι πού εξάγεται παραδειγματικώς, μέσω τής μυστικής θεολογίας.

⁹⁰ Αφορά σέ δωρεές πιστών υπέρ του ύπάρχοντος διπλού ναού τής Θεοτόκου Έφέσου (Double eglise, χρονολόγησι περιό τή 531-537) ό τοπικός έπίσκοπος Ύπάτιος, προβάλλει ως πρότυπο φιλανθρωπίας τόν ίδιο τόν Ίησού Χριστό, ό όποιος υπέστη σταυρικό θάνατο και ταφή στον τάφο ενός άλλου προσώπου, του Ίωσήφ, βλ. **Margherita Guarducci**, *Epigrafi Greca* (όπως σημ. 32), 401-404, όπου στην άρχή του κεμένου σημειώνεται: «Τοῖς κατά τίν Έφρεσίων πιστοῖς. Ύπάτιος ό ελάχιτος έν Κυρίω χαίρειν... (ό Χριστός) υπέρ άπάτου φιλανθρωπίας γυμνός και άταφος άπορριπτεΐται».

⁹¹ Ο τάφος γίνεται ένδιάμεσο προς κακοποιό ρόλο γιά ύποδεικνυόμενα άτομα, αλλά μέ άναγωγή στην πηγή του κακού, όπως άποκαλύπτει ή συνήθεια τών μολύβδινων καταδέσιων, κεμένων (5ος αϊ. π.Χ.-5ος αϊ. μ.Χ.) μέ κακόβουλη τάσι, θίγοντας άνταγωνισμούς σέ θέματα όχι ιδεολογικά, αλλά πρακτικά (έπαγγελματικά, δικανικά, άγωνιστικά), βλ. **Όλγα Δημητρίου**, «Καταδέσιμοι, άρές και κατάρες», *Κτίτωρ, Αφιέρωμα στον δάσκαλο Γεώργιο Βελένη*, έπιστ. Έπιμέλεια: Ι. Δ. Βαράλης - Φλ. Καραγιάννη, Θεσσαλονίκη 2017, 107-122, όπου βιβλιογραφία. **Φαίδων Κουκουλές**, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμος ζ', Έν Αθήναις 1955, 169 κ.ε.

⁹² **Γεώργιος Γ. Γούναρης**, *Εισαγωγή στην παλαιοχριστιανική άρχαιολογία* (όπως σημ. 31), 46.

Λειψανοθήκη μαρμάρινη του ἁγίου Τροφίμου (Αρχαιολογικό Μουσείο Κων/πόλεως ἀρ. 2811 (5ος-6ος αἰ.))⁹³. Στά βασικά στοιχεία ταυτότητας τοῦ μάρτυρα τίθεται κανόνας νά μὴν παραβιασθεῖ ἡ ἀσφάλεια τῆς λειψανοθήκης πού ἰσοδυναμεῖ μέ βεβίλωση τοῦ λειψάνου. 2) Ἀργυρὸ ἐλλειπτικὸ κιβωτίδιο ἀπὸ τὸ Grado (c. 500) ὅπου ἐπιγράφονται ὀνόματα Μαρτύρων καὶ δωρητῶν γιὰ ἐγκυρότητα⁹⁴.

Τὸ ἔλασμα θέτει τὸ ζήτημα τῶν πρακτικῶν τοῦ *jus sepulchri* μέ ὅσα στοιχεία ἀντικειμενικά (κανόνες δικαίου) καὶ ὑποκειμενικά (δυνατότητες ἐξουσίας) ἐξασφαλίζονταν⁹⁵: α) Προσδιορίζεται ἡ πνευματικὴ ταυτότητα τοῦ νεκροῦ ἢ τοῦ ἁγίου λειψάνου ὀνομαστικά σέ κάθε τάφο ἢ λειψανοθήκη πού εἶναι φορητὸς τάφος. β) Ἐξασφαλίζονται τὰ δίκαια τοῦ κατόχου τοῦ τάφου, διατηροῦντος τὴ μνήμη ἐπίσημου προσώπου ἢ ἐκ τῶν ὑστέρων τιμωμένου ὡς ἁγίου, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ὅταν ζοῦσε καθόρισε μέ τὴ βουλή του ἢ τὴ διαθήκη του, δηλαδή τοῦ καὶ πῶς θέλει νά εἶναι θαμμένος⁹⁶.

Ἕνα συγγενές παράδειγμα θεσμικοῦ κανονισμοῦ, καὶ μάλιστα τὴν ἡμέρα ταφῆς τοῦ νεκροῦ (ἐγκαινιαστικὴ ἡμέρα, ἡμέρα μνήμης ἁγίων), ἀφορᾷ στοὺς κτίτορες τῆς μονῆς Βατοπεδίου. Στόν τάφο στό καθολικὸ βρέθηκε ἓνα μολύβδινο ἐνεπίγραφο πινακίδιο ἀνάμεσα στά ὀστά. Περιέχει τὸν «κανόνα» τοῦ ἡγουμένου Ἀθανασίου (ἀναφέρεται σέ ἔγγραφο μεταξὺ 1020-1048, ἀφοῦ ἀπεβίωσε μετὰ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰ.), ὁ ὁποῖος δίνει ἐντολή (μέ βάση τὸν ἄγραφο πνευματικὸ νόμο τῶν μοναχῶν, τὴν ὑπακοή, πού εἶναι ἓνα ὑποκειμενικὸ στοιχεῖο) νά μὴν παραβιαστεῖ ὁ τάφος τοῦ ἴδιου καὶ τοῦ πνευματικοῦ του (προκατόχου ἡγουμένου), συνδυάζοντας τὴν λαϊκὴ παράδοση «ἀρχᾶς» στόν παραβάτη⁹⁷. Εἶναι μία ἐντολή προϊσταμένου πρὸς

⁹³ **Ayse Aydın**, *Reliquaries of the Sarcophagus Type*, Lahit Formlu Rolikerler, Antalya 2011, σ. 56 (no. 6): «Ὡδε ἓνα Τροφίμου τοῦ μάρτυρος ὁστῆα. Τίς ἀν δέ ταῦτα τὰ ὁστῆα ἐκβάλλῃ πότε, ἔσται αὐτῶ πρὸς τὸν Θεόν».

⁹⁴ **Galit Noga-Banai**, *The Trophies of the Martyrs. An Art historical Study of Early Christian Silver Reliquaries*, Oxford Studies in Byzantium, Oxford University Press, 2009, 156-163, 160: μάρτυρες Cantius, Cantianus, Cantianilla, Quirinus (τῆς Siscia), Latinus (τῆς Brescia) καὶ οἱ δωρητῆς «Ioannis», «Nicephorus».

⁹⁵ **Νίκος Ἐμμανουιλίδης**, *Τὸ δίκαιο τῆς ταφῆς* (ὅπως σημ. 9), 299 κ.ε.

⁹⁶ **Νίκος Ἐμμανουιλίδης**, *Τὸ δίκαιο τῆς ταφῆς στό Βυζάντιο*, 240 κ.ε.

⁹⁷ **Θεοχάρης Παζαράς**, «Ὁ τάφος τῶν κητόρων στό καθολικὸ τῆς μονῆς Βατοπεδίου», *Βυζαντινά*, 17 (1994), 407-440, 408-409, 412-413, 421, ὅπου βιβλιογραφία. (ἀποκαθίσταται ἡ ὀρθογραφία): «+Ἀθανάσιος μοναχὸς καὶ ἡγούμενος τοῦ Βατοπεδίου. [Ἐντολὴν ἔχετε ἀπὸ πατρός ἐμοῦ κάμου τοῦ ταπεινοῦ Ἀθανασίου ἦν [...] τὸν τάφον τὸν καλοτηράμενον [...] καὶ εἴ τις

μοναχούς, διαθήκη ή επιστολική ύποθήκη, πράξη που συνήθιζαν οι μοναχοί, αποφεύγοντας να γνωρίσουν τιμές αγίου⁹⁸.

Τό έλασμα-έγγραφο του τάφου της Πρέσπας παρουσιάζει μοναδικότητα σε σχέση με τα ανωτέρω, δέν όρίζει τί βουλή, τί φωνή του νεκρού, έφόσον εκείνος έζησε αιώνες πριν από τό έτος κατασκευής (842), ή ακόμη τίν κρίση των συγχρόνων του, αλλά προβάλλει τί θεολογική κατοχύρωση πρώτα και μετά τί θεσμική (νομική) που εφαρμόζεται σε έναν τόπο ταφής θρησκευτικής αθθεντίας. Η έξάρτηση του λειψάνου ως προς τό Πάθος και τίν Άνάσταση του ένσαρκωθέντος Χριστού φέρει αυτό πρώτα στην Πηγή της ζωής, τίν όποια αναγνωρίζουν ως τεκμήριο άγιασμού οι Ίβάνης Κου<α>νούμης και ό δωρητής Καρρ(ι)κίτης, έξ ού και ή επίκληση στην Άγία Τριάδα διά του λόγου τό αληθές. Άν ό δεύτερος είναι αυτός που δωρίζει –άσχετα αν κατασκεύασε ή όχι– τό επίσημο κιβώτιο των λειψάνων, μά φορητή λάρνακα, ό πρώτος μέ βάση τά παραδείγματα της Βόρειας Άφρικης θά ήταν κάποιος υπάλληλος που ενεργεί για λογαριασμό του κράτους [ό άρμόδιος για τίν ασφάλεια (φύλαξη) του λειψάνου;]. Τό ιερό λείψανο είναι πλέον τεκμήριο (μαρτύριο) του πάθους και της άνάστασης του Χριστού, και ή θέση του πλέον είναι στην Άγία τράπεζα (βλ. Τράπεζα Άγίας Σοφίας, σταυροθήκη Limburg), άρα έμφανίζεται ως μαρτυρία (έγγύηση) της Άναστάσεως των νεκρών της όποίας προηγείται ή Άνάσταση του Χριστού (*Αποκάλυψη*, κεφ. 20-21). Είναι μέν ένα πνευματικό, ύποκειμενικό θέμα, αλλά έχει άντικειμενικές νομικές συνέπειες. Στην ουσία επικυρώνεται ότι τό λείψανο είναι ενός ιεράρχη, του Άχιλλίου, αυτό και όχι άλλο, και ότι διαθέτει τό πνευματικό χάρισμα, τίν αγιότητα, ως σύνδεση μέ τίν Πηγή της ζωής. Όπότε παραδίδεται στην κοινωνία της Λάρισας.

Η ανάγκη της παρουσίας μαρτύρων για πιστοποίηση της αθθεντικότητας των λειψάνων του αγίου Άχιλλίου ως φορέων άγιαστικής δυνάμεως του αναστάντος Χριστού, εις τό όνομα της Άγίας Τριάδος, αποκαλύπτοντας και τίν τυπική νομική διάσταση του θέματος, πιθανόν όφείλεται και σε έναν άλλο λόγο: μία έκδηλωμένη άμφισβήτηση ως λειψάνων αγίου, σε τοπικό επίπεδο. Έδω ίσως πρέπει να ληφθεί ύπόψη ή άμφισβήτηση του λειψάνου του αγίου

*πονηρώς... άρην των [...] πατέρων...». Πρβλ. του ίδιου, «Ο τάφος των κητόρων στο καθολικό της μονής Βατοπεδίου», *Τό Άγιον Όρος Χθές Σήμερα Αύριο*, Θεσσαλονίκη 1996, 247-257, εικ. 3.*

⁹⁸ Όπως π.χ. ό άγιος Νεόφυτος Έγκλειστος στην Κύπρο, βλ. Νίκος Έμμανουιλίδης, *Τό δίκαιο της ταφής*, 248, όπου αναφέρεται ότι ό άγιος ήθελε ό τάφος του να μίν διακρίνεται στο έδαφος που θά πατούσαν οι προσερχόμενοι.

πού αναφέρει ο Β΄ Βίος (Διασκευή) του αγίου Ἀχιλλίου (13ος αἰ.), μέ τό πού αναφέρει τήν ὑπαρξη κάποιων «βεβήλων», ἡ ἀπειλή τῶν ὁποίων πρὸς τό λείψανο ἐπέβαλε γιά ἓνα διάστημα τήν ἀπόκρυψή του, προφανῶς ἀφοῦ «φανερώθηκε» μετὰ ἀπό αἰῶνες, γιά τόν ἀρχικό Βίο 300 χρόνια⁹⁹.

Καί τά δύο διαφορετικά γεγονότα κατατάσσονται σημειολογικῶς στήν ἴδια κατηγορία, κατά τήν ἀρχή τῶν λατρευτικῶν τιμῶν τοῦ ἀφανοῦς ἕως τότε αγίου. Ὁ συγγραφέας τῆς Διασκευῆς (Β΄ Βίος), ἐνῶ στό σημείο αὐτό ἀντιγράφει πλήρως τόν Ἀρχικό (Α΄ Βίος)¹⁰⁰, προβαίνει σέ μία ἀπό τίς ἐλάχιστες διαφοροποιήσεις τοῦ κειμένου του. Τά 300 χρόνια τῆς λήθης τοῦ τάφου τοῦ Α΄ Βίου τά ἐξοβελίζει καί στή θέση τους περιγράφει μία διαμάχη (σύγχυσις) μεταξύ τῶν «εἰσερχομένων» στόν ναό (θεῖο σύνταγμα) καί ἀποτέλεσε τήν αἰτία νά ἀποκρυφτεῖ τό λείψανο γιά κάποιον διάστημα. Στήν οὐσία παραθέτει ἓνα ἄλλο ἄγνωστο περιστατικό, ταυτόχρονα λογοκρίνοντας τό παλαιό κείμενο, ἀποσιωπώντας τήν πληροφορία τοῦ ἀρχικοῦ Βίου γιά τά 300 χρόνια λήθης τοῦ λειψάνου, τήν ὁποία μάλλον δέν συμεριζέται.

Υπάρχει, ἐπομένως, σοβαρό ἐνδεχόμενο οἱ «Βέβηλοι» πού ἀπειλοῦσαν τό λείψανο νά εἶναι κάποιοι πού εἶχαν δύναμη αὐτήν τί μεταβατική περίοδο (842-843). Ἐφόσον τό λείψανο ἐμφανίζεται μετὰ τά 300 χρόνια, βρισκόμαστε κάποια χρόνια πρῖν ἀπό τά 842 (l.a.q.), δηλαδή ἀκριβῶς στό τέλος τῆς Εἰκονομαχίας. Ὁ λαός δέν θά εἶχε λόγο νά ἀπορρίψει ἓναν παλαιό καί γνωστό ἱεράρχη, ἀπλῶς δέν ἐπιμῆτο ἐπίσημα ὡς ἅγιος. Ἀπομένουν κάποιοι τοπικοί παράγοντες μέ ἐξάρτησι ἀπό τήν κεντρική διοίκηση πού θά εἶχαν ἐνστάσεις στήν περίοδο

⁹⁹ Τό ἐπίμαχο σημείο, ἡ νέα προσθήκη στή μέχρι τότε ἀγιολογική παράδοση τοῦ Ἀχιλλίου τόν 13ο αἰῶνα εἶναι τό ἔξῃς: **Δημ. Σοφριανός**, *Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος Λαρίσις*, 170, στχ. 687-691: «...οὐκέτι στάσις τῶν εἰσιόντων ἐγένετο οὐδέ τις παύσις πρὸς τήν συνδρομὴν τέ καί τήν συγκίνησιν. Σύγχυσις διὰ ταῦτα τοῖς εἰσερχομένοις τῷ θεῷ συντάγματι γίνεται. καντεῦθεν ἡ λάρναξ κρύπτεται καί καλύπτεται σῶμα ἱερόν, ἵνα χεῖρες βεβήλων μὴ ἄπτωνται».

¹⁰⁰ Εἶναι τό μοναδικό σημείο πού διαφοροποιεῖται, ἐνῶ μέχρι αὐτό παραφράζει ἐπὶ τό ἀναλυτικότερον τόν Α΄ Βίο, βλ. **Δημ. Σοφριανός**, *Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος*, σ. 146, στχ. 367-370 (Α΄ Βίος): «Ὅτω τόν πάντα βίον οἰκονομῶν ὁ θαυμάσιος καί οὔτω τοῖς ἐκ Θεοῦ δεδομένοις αὐτῷ διαλάμπων χαρίσμασιν, ἐπεὶ τριακοστὸν ἤδη καί πέμπτον ἔτος αὐτῷ ἐν τῷ τῆς ἀρχιερωσύνης βαθμῷ διηνέτο, μνύεται παρὰ Θεοῦ ἡ ποθομένη ἀνάλυσις...». **Δημ. Σοφριανός**, σ. 167, στχ. 591-595 (Β΄ Βίος): «ἡ τῆς ἐκδημίας τοῦ σώματος αὐτοῦ ἡμέρα». Γιά τό ζήτημα βλ. **Στ. Γουλούλης**, *Ὁ τάφος τοῦ αγίου Ἀχιλλίου* (ὅπως σημ. 9), 211-216. Ἡ «λάρναξ», αὐτὴ πού ἀποκρύφθηκε, μπορεῖ νά ἀντιστοιχεῖ μέ τί φορητὴ ξύλινη ἢ ἄλλη κατασκευὴ πού ἐτοιμάστηκε μετὰ τήν Φανέρωσι τῆς 10ης Φεβρουαρίου καί ὄχι τήν λιθίνη λάρνακα πού διέταξε ὁ Ἀχιλλίος νά κατασκευαστεῖ πρῖν ἀποθάνει. Ἐκτός ἂν ὁ λίθινος τάφος «κρύπτεται» (δηλαδή κατακώθηκε), καί τό λείψανο (σῶμα ἱερόν) «καλύπτεται», ἔμεινε στήν ἀράνεια.

αυτή¹⁰¹. Τό θέμα ὅπως διαπιστώθηκε ἦταν πρῶτα νομικό. Ἡ δεύτερη φάση τῆς Εἰκονομαχίας τόν 9ο αἰῶνα¹⁰², ἄν καί ὄχι τόσο ἔντονη, παρέμεινε ἀπορριπτική κατά τῶν εἰκόνων, ὅπως καί κατά τῶν λειψάνων καί τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου¹⁰³, παρ' ὅλο πού ὁ ἑλλαδικός χῶρος δέν ὑπῆρξε πεδίο διώξεων κατά τῶν λειψάνων. Ἄν ἡ ἀποκάλυψη τοῦ λειψάνου μέ τό ἄνοιγμα τοῦ τάφου προσδιορίζεται τότε πού ἄρχισαν τά ἀνακαινιστικά ἔργα τῆς βασιλικῆς τοῦ Φρουρίου τοῦ 9ου αἰ., μερικά χρόνια πρῖν, ὅλο το ἐνδιάμεσο διάστημα μέχρι τό 842 –τυπικά μέχρι τόν θάνατο τοῦ Θεοφίλου στίς 20 Ἰανουαρίου– τό λείψανο θά πρέπει νά ἦταν κρυμμένο. Τά ὅποια ἐπεισόδια ἔγιναν εἴτε ὅσο ὁ ναός κτιζόταν –δέν εἶναι γνωστό πόσο διῆρκεσε ἡ οἰκοδόμησις–, εἴτε ὄχι, πάντως θά ἐντάθηκαν, ὅταν τέθηκε τό θέμα τῆς ἀφιερώσεως τοῦ νέου ναοῦ στόν ἅγιο Ἀχιλλίω, πού ὅπως ἔδειξε ἡ Ἱστορία, τελικά ἐπικράτησε. Οἱ «βέβηλοι» ἐπομένως πρέπει νά εἶναι ὅσοι, ἐκπροσωπώντας τό δίκαιο τοῦ αὐτοκράτορα, δέν ἠθελαν μέν νά καταστρέψουν τό λείψανο προκαλώντας τό κοινό αἶσθημα, εἶχε παρέλθει ἡ ἐποχή τῶν ὑπερβολῶν, ὅμως δέν ἐνέκριναν νά δοθεῖ στή δημόσια λατρεία.

Πέρα ἀπό αὐτό τό εὐλόγο ζήτημα, σημασία ἔχει ὅτι σέ αὐτό τό κρίσιμο σημεῖο ἡ παρουσία τῶν δύο λαϊκῶν Κου<α>νούμη καί Καρφ(ι)κίση ἀνταποκρίνεται στό ἐνδιαφέρον τῆς κοινωνίας τῆς Λάρισας γιά τό κυρίως θέμα, τήν θαυματουργική ιδιότητα τῆς σοροῦ τοῦ τοπικοῦ ἱεράρχη. Οἱ περιπτώσεις μετακομιδῆς τῶν λειψάνων κοινῶν θνητῶν, ὅπως θά ἐθεωρεῖτο ὁ Ἀχιλλίος μέχρι τή φανέρωσι τῆς 10ης Φεβρουαρίου, ἦταν ὑπόθεσι τοῦ ὑπάρχοντος δικαίου. Ἀκόμη καί γιά τήν συντήρησι καί ἐπισκευή τοῦ τάφου

¹⁰¹ Τήν πρότασι εἶχα καταθέσει παλαιότερα **Στ. Γουλούλης**, *Ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου*, 231-235.

¹⁰² Μετά τήν προσωρινή εἰρήνη (787 κ.ε.), ἡ Εἰκονομαχία ἐνέσκηψε, ἄν καί πύ μετριοπαθῆς, ἀφοῦ οἱ εἰκόνες δέν θεωροῦνται πιά εἰδῶλα, πάλι στό ἀ' τέταρτο τοῦ 9ου αἰ. (815 ἐπί Λέοντος Ε', ἕως τό 820), ἐνῶ ὑπῆρξε διασπορά τῆς παλαιᾶς διαμάχης στήν ἐπαρχία. Οἱ διάδοχοι Μιχαῖλ Β' (820-829), ὀπαδός τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως –ὅμως προώθησε πατριάρχη τόν Ἀντώνιο (821-837) πού εἶχε συνδράμει στήν εἰκονομαχική σύνοδο τοῦ 815– καί ὁ γιός του Θεόφιλος (829-842) ὑπῆρξαν μετριοπαθεῖς καί κατά τῶν ὑπερβολῶν τῶν εἰκονομάχων, βλ. **Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου**, *Βυζαντινὴ ἱστορία*, τόμ. Β'1 (610-867), ἐκδ. Βάνιας 1993, 187-192, 202-203.

¹⁰³ **Mansi**, XII, 537: «Κωνσταντῖνος ἄθρον ἐποιήσατο σύνοδον ἐν ἧ Χριστοῦ καί ἀπάντων των ἁγίων τὰς σεβασμίας εἰκόνας ἀπεκάλεσαν εἰδῶλα ...καί τὰ θεοτίμητα πυρὶ παρέδωκε λείψανα...». Γερμανοῦ Κων/πόλεως, *Πρὸς Ἀνθίμον διάκονον*, PG 98, 80: «...Τὰ γὰρ τῶν... μαρτύρων λείψανα, ... καί ἐν τμῶσις κιβωτίσις σωρηδόν ἐντεθέντα ἀπογυμνώσαντες πυρὶ κατηνάλωσαν...». Θεοφάνης, Χρονογραφία, ἐκδ. Bonn, I. Classeni, 1839, σ. 621: «καί πάντων των ἁγίων καί τὰ λείψανα αὐτῶν ὁ παμμάρτος... ἐβδελύττετο...». **Κων. Ἄμαντος**, *Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους*, τόμ. Α', ἐκδ. Γ', Ἀθῆναι 1963, 356. **Βασίλειος Στεφανίδης**, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, Ἀθῆναι 1978, 256, ὅπου πηγές μέ μαρτυρίες ὅτι κατεστράφησαν λείψανα ἁγίων. **Βλάσιος Φειδᾶς**, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, II, Ἀθῆναι 1977, 15.

ἀπαιτείτο ἄδεια ἀπό τόν αὐτοκράτορα - ἱερατεῖο (Ρώμη) ἢ τόν αὐτοκράτορα καί τούς κληρικούς (Βυζάντιο)¹⁰⁴. Ἐπομένως δόθηκε ἄδεια ἀπό κάποιους υπεύθυνους γιά νά ἀνοιχθεῖ ὁ τάφος στίς 10 Φεβρουαρίου. Ἀλλά καί γιά τή μετακίνηση λειψάνου ὁμοίως **ἀπαιτεῖτο ἄδεια** εἴτε ἀπό τήν κεντρική εἴτε ἀπό τήν τοπική ἐξουσία, π.χ. τόν ἐπίσκοπο. Ὅταν ἕνα τέτοιο θέμα ἀφορούσε σέ ἀπλούς πιστούς, ἡ μετακίνηση γινόταν καί χωρίς ἄδεια, ἐθεωρεῖτο δεδομένη¹⁰⁵. Ἀφ' ἧς στιγμῆς συζητήθηκε ἄν πρέπει νά ἀνακηρυχθεῖ ἅγιος, θά ἦταν μεταβολή ἔχουσα ἔννομες συνέπειες, θά ἔπρεπε νά δοθεῖ ἔγκριση ἀπό τήν ἐξουσία, ὡς θεσμική μεταβολή στή ζωή τῆς πόλεως. Ἐνας τάφος εὕρισκόμενος σέ ἱερό τόπο [Α΄ Βίος: «*ἐν ἱερῷ τόπῳ κατέθεντο*»), δηλαδή στά ὄρια τοῦ προγενέστερου ναοῦ, δέν ἐθεωρεῖτο *locus religiosus*. Ἡ ιδιότητα αὐτή δινόταν σέ ιδιωτικούς χώρους ταφῆς, στούς ἰδιοκτῆτες, νόμμιους, κυρίους], ἀφοῦ ὁ ναός στό σύνολό του ἐθεωρεῖτο ἱερός καί –ὡς ἐκ τούτου– στόν χῶρο του «ἦταν πρᾶγμα ἐκτός συναλλαγῆς»¹⁰⁶, ἄρα χρειαζόταν συναίνεση γιά νά θεωρηθεῖ τέτοιος. Ὁ συγκεκριμένος τάφος πού ἀγνοεῖτο ἢ δέν ὑπολογίζοταν ἐπίσημα ἐπί 300 χρόνια (Α΄ Βίος), ἔγινε ἀπότομα ἀντικείμενο νομικῆς σχέσεως. Οἱ Ἀρχές τῆς πόλεως δέν θά συμμερίζονταν, λόγω πάγιων ἐντολῶν ἀπό τήν κεντρική ἐξουσία τήν ἀντιμετώπιση τοῦ ἀνακαλυφθέντος λειψάνου ὡς ἁγίου. Τό πολύ νά ἐπιτρεπόταν νά μεταφερθεῖ μέ δέουσες τιμές σέ νέο τάφο κοινοῦ θνητοῦ, ἢ λόγω ἔλλειψης χώρου, σέ ὀστεοφυλάκιο, κομητήριο κ.ο.κ.¹⁰⁷ Ὅπως καί θά ἔγινε γιά ἕνα διάστημα μέχρι νά κτισθεῖ ὁ ναός, ὅσο οἱ «βέβηλοι» εἶχαν ἰσχύ. Κι ἐφόσον ἐφάρμοζαν ἐντολές αὐτοκράτορα πού εἶχε πολιτική νά μὴν ἀναδεικνύονται λείψανα, τό λείψανο τοῦ Ἀχιλλίου θά εἶχε τήν ἀντιμετώπιση ἑνός ἀπλοῦ ἱερωμένου. Γιά ὀρισμένους ἦταν ἅγιος, γιά ἄλλους ἕνας μακαριστός κληρικός. Τό μολύβδινο ἔλασμα καταγράφει, μᾶλλον, τή στιγμή πού μεταφέρεται ἀπό τό ὀστεοφυλάκιο, γενικά τόν χῶρο φύλαξης. Ἀπό κοινοῦ οἱ δύο λαϊκοί, ὁ ἕνας ὡς ἐντολοδόχος τῆς διοικήσεως, ὁ ἄλλος ὡς δωρητής, παραδίδουν ὡς δημόσιο κεκτημένο τό λείψανο ἑνός παλαιοῦ ἱεράρχη, ὁ ὁποῖος τότε προβαλλόταν ὡς ἅγιος πρώτη φορά, καί μάλιστα σέ νέο ναό ἀφιερωμένο στή μνήμη του. Τά ὅσα πού πρέπει φυλάσσονταν ὡς τότε, ἀποδείχθηκε μετά ἀπό γνωμάτευση τῆς Ἐκκλησίας ὅτι δέν ἦταν ἑνός κοινοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά

¹⁰⁴ Νίκος Ἐμμανουλίδης, *Τό δίκαιο τῆς ταφῆς* (ὅπως σημ. 9), 307-308.

¹⁰⁵ Νίκος Ἐμμανουλίδης, *Τό δίκαιο τῆς ταφῆς*, ὅ.π., 378-383, ὅπου πηγές.

¹⁰⁶ Νίκος Ἐμμανουλίδης, *Τό δίκαιο τῆς ταφῆς*, ὅ.π., 356-357, 359, 364.

¹⁰⁷ Νίκος Ἐμμανουλίδης, *Τό δίκαιο τῆς ταφῆς*, ὅ.π., 381.

πληροῦσαν τή βασική προϋπόθεση τοῦ χριστολογικοῦ προτύπου, περιεῖχαν στοιχεῖα μιᾶς τεκμαρτῆς πλέον ἀγιότητας. Δέν εἶναι μόνον ἐγκώμιο γιά ἕναν τιμώμενο, ἀφοῦ δέν καταγράφεται τό ὄνομα, ἀλλά ἔγγραφο, εἶδος πρωτοκόλλου παραδόσης-παραλαβῆς, ἀπό ἕναν λειτουργό γιά τή δημόσια χρήση του, μέ ταυτόχρονη κάλυψη τῶν ἐξόδων κατασκευῆς τῆς (ξύλινης προφανῶς) λάρνακας. Ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἀγίου χρειάζοταν τά θριαμβικά στοιχεῖα πού χαράχθηκαν στό ἔλασμα, ἡ σύνδεση μέ τήν Πηγί τῆς ζωῆς. **Ὁ ἅγιος ἐπέστρεψε ἐν δόξῃ στήν πόλη του.**

Δέν ἀποκλείεται ἐπομένως ὡς ἔγγραφο, ἀφοῦ εἶχε προηγηθεῖ ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας γιά τήν ἀγιότητα τοῦ λειψάνου νά μεταφέρεται ἀπό ἕνα μεγαλύτερο κείμενο, δηλαδή νά εἶναι ἀπόσπασμα ἔγγραφου, ὅπου κάποιος στέλεχος (π.χ. ὁ τοπικός μητροπολίτης, ἀκόμη καί ὁ πατριάρχης), γνωματεύει γιά τήν ἀγιότητα τῶν λειψάνων τοῦ παλαιοῦ ἱεράρχη τῆς Λάρισας, ἀποτυπώνοντας τήν ὅλη θεολογία ἰδρύσεως τοῦ νέου ναοῦ, τό εἰκονογραφικό πρόγραμμα ἐνδεχομένως, π.χ. κάποιες ἐπιγραφές στό Ἱερό βῆμα, κοντά στόν τάφο τοῦ ἀγίου, διπλώνοντας τήν πηγί τῆς ἀθανασίας, τήν Καινή Ἱερουσαλήμ. Τό ὅποιο κείμενο θά ἦταν ἐπίσημο στηριζόμενο σέ ὑλικό (φιλολογία, τέχνη) ἀπό τήν πρώτη χιλιετία σέ συνάρτηση μέ ὁμόλογα ἔργα (τάφους ἀγίων ἢ ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, λειψανοθῆκες, ταφικές ἐπιγραφές, Ἁγίες τράπεζες πού συμβολίζουν τόν τάφο τοῦ Χριστοῦ, ἐπιγραφές καί νομίματα. Οἱ δρόμοι ὁμως ὀδηγοῦν στήν Κων/πολη (ὕμνος Ρωμανοῦ Μελωδοῦ, ὕμνος Ἰουστινιανοῦ, Τράπεζα Ἁγίας Σοφίας). Ἡ ὑπαρξη τοῦ ἀρχικοῦ λογιῦ κεμένου διασταυρώνεται μέ τή διαπίστωση ὅτι ὁ διπλός δεκαπεντασύλλαβος ὅπως ἀποκαταστάθηκε ὑπῆρξε πρότυπο γιά τό κείμενο πού κατέγραψε παραλλαγμένο καί βροῖθον λαθῶν ὁ χαρακτής.

Τόσο σαφές καί ἰσορροπημένη θεολογική τοποθέτηση σέ ἕνα ὀπωσδήποτε μικρό ἀλλά ὀργανωμένο κείμενο πού δέν θά ἔβλεπε κανείς, μέ τεχνίτη νά τό παραλλάσει καί τό ἀπλοποιεῖ μέ ἀνορθόγραφο τρόπο, δέν θά μποροῦσε νά ἀποτυπωθεῖ, ἄν οἱ συντάκτες δέν τό εἶχαν διαβάσει κάπου γραπτῶς. Τό ζήτημα εἶναι δημόσιο καί κρατικό, ἐφόσον πάνω στό λείψανο ἐφαρμοζόταν τό δίκαιο. Ἀντίθετα, κείμενα πού ἦταν πρὸς δημόσια θέα σέ τάφους καί λειψανοθῆκες εἶχαν τό ὄνομα γραπτό, γιά ἔμφραση στήν ταυτότητα τοῦ ἀγίου καί ὄχι τόσο στή διατύπωση θεολογικῶν ὄρων, ἀλλά στόν ἔπαινο τῶν ἀφιερωτῶν, ἰδίως ἀνθρώπων τῆς ἐξουσίας, καί ὀπωσδήποτε τοῦ τιμωμένου.

Ἄν ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Ν. Παναγιωτάκη ἀποδίδει τή χρονολογία 842, τότε εἶναι ἕνα ἀκόμη τεκμήριο ὅτι τό μολύβδινο ἔλασμα προέρχεται ἀπό τή

Λάρισσα καί ὅτι ἀναφέρεται μόνον στόν ἅγιο Ἀχίλλιο, κι ὄχι σέ αὐτούς πού ἀνῆκαν τά ἄλλα δύο λείψανα, τά ὁποῖα προστέθηκαν ἀργότερα.

Τό μολύβδινο ἔλασμα ὑπῆρξε εἰδικό κείμενο πού χαράχθηκε ὡς ἀπόσπασμα-περίληψη ἄλλου ἐγγράφου. Ἐχοντας ἐξάρτηση ἀπό τήν Ἁγία Σοφία Κων/πόλεως, κρύβει μία ὁλόκληρη τοπική ἱστορία ἰδρύσεως καθεδρικοῦ ναοῦ καί ταυτόχρονα **ἔπαινο σέ μία τεκμηριωμένη μεταφυσική τοῦ σώματος**. Τό κείμενο, εἰδικά ὁ διπλός 12σύλλαβος, δέν εἶναι ὅπως στό ἔλασμα τῆς Telergma (καί γενικά των βορειοαφρικανικῶν μνημείων) καθαρά διοικητική πράξη, ἀλλά ἀποτυπώνει ποιητικά-θεολογικά τήν ὀρθόδοξη θέση γιά τό λείψανο ἁγίου μμπτῆ τοῦ Χριστοῦ, μέσα στόν ζῆλο πού προέκυψε στήν αὐγή τοῦ θριάμβου τῆς Ὁρθοδοξίας. Μετά τόσους ἀγῶνες φάνηκε ὅτι ἡ τιμή τοῦ λειψάνου εἶναι ἓνα τεκμήριο τῆς χριστιανικῆς πνευματικῆς ζωῆς, τῆς μμπίσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐξηγεῖται γιὰτί ὁ συγγραφέας τοῦ διπλοῦ δωδεκασύλλαβου ἐπιγράμματος παραθέτει τεκμήρια (Γολγοθᾶς, Σπήλαιο Βηθλεέμ), ἀλλά τήν Ἀνάσταση τεκμηριώνει τό ἴδιο το λείψανο!

Τά ἐγκαίνια τοῦ νέου ναοῦ εἶχαν προγραμματισθεῖ (μετά τή Φανέρωση τῆς 10ης Φεβρουαρίου) γιά τό 842 ἀπό τήν εἰκονομαχική ἐξουσία, ἀλλά πραγματο-ποιήθηκαν ἀπό τούς κληρονόμους τοῦ Θεοφίλου. Ἡ ἀνακομιδή ὑπῆρξε ἀναγκαία γιά τήν οἰκοδόμησι νέου ναοῦ, ἀφοῦ κατεδαφίστηκε ὁ παλαιός τοῦ βου αἰ., ὅποτε τό λείψανο κατατέθηκε προσωρινά σέ κάποια κρύπτη ἢ ὀστεοφυλάκιο. Οἱ δύο λαϊκοί συντάκτες ἐνεργοῦν, ὅταν πλέον εἶχε καταξιωθεῖ τό λείψανο τοῦ ἄρτι φανερωθέντος ἁγίου ἐπισκόπου, μέσω τῆς θεολογίας τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως, στή συνέχεια τῆς παράδοσης τῶν ὀστών πού ἀναγεννῶνται στήν Πηγὴ τῆς ζωῆς, πού εἶναι ὁ Ἐσταυρωμένος Θεός Λόγος, Ἐνσαρκωθείς καί Ἀναστάς. Ἄν ὁ Καρφικίτης εἶναι δωρητής, ὁ Ἰβάνης Κουανούμης πρέπει νά εἶναι ὁ ἐντολοδόχος, συντάκτης τοῦ κειμένου ὡς υπεύθυνος γιά τή φύλαξη τοῦ λειψάνου. Αὐτοί οἱ δύο μετά τή γνωμάτευση τῆς Ἐκκλησίας παρέδωσαν τό λείψανο μέ ἐπίσημη πράξη εἰς τό ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τό συλλογικό ὑποκειμενικό γεγονός τεκμηριώνεται ἀπό τήν ἀλήθεια τῆς θεολογίας, ἐξελίσσεται σέ ὁμολογία πίστεως καί συνάμα ἀναγνώριση ἀγιότητος, ἡ ὁποία γίνεται νόμος τοῦ κράτους. Τό ἔλασμα τοποθετήθηκε ὄχι τόσο γιά νά δηλώσει κάποιους ἀφιερωτές, τί στιγμή πού κανεῖς δέν θά τό ἔβλεπε, ὅσο τήν ἐπικυρωμένη ἱεροπραξία πρὸς τήν τελική κατάθεση τῶν λειψάνων, κάτι πού σήμαινε αὐτόματα τήν ἀγιοκατάταξη τοῦ ἐπισκόπου καί τοποθέτηση τῶν λειψάνων του στήν ἁγία Τράπεζα ἢ σέ εἰδική λάρνακα, ἢ καί τά δύο συγχρόνως, σέ ἓναν νέο ναό πού θά ἔφερε τό ὄνομά του. Μαζί μέ τά

έλασματα-ἐπιγραφές τῆς Β. Ἀφρικῆς καί τό ἔλασμα τῆς Μ. Βατοπαιδίου, εἶναι ἕνα ἀκόμη πού τίθεται στήν καθιέρωση ἱεροῦ χώρου (ναοῦ ἢ τάφου).

Στίς 14-16 Μαΐου 842, μέ τά ἐγκαίνια τοῦ νέου ναοῦ, κατατέθηκε ἐν δόξῃ καί τιμῇ σέ δημόσια χρήση μέ κρατική ἐγκριση, ἀφοῦ πλέον ὅλα εἶχαν ἀλλάξει μετά τόν θάνατο τοῦ Θεοφίλου. Οἱ «βέβηλοι» παραμερίσθηκαν.

Παράρτημα: Πηγὴ τῆς ζωῆς (δείγματα ἀπό τὴ βυζαντινὴ τέχνη)

Α' (Σύνοψη Χριστολογίας): Ἡ σύνδεση τοῦ περιεχομένου τοῦ κιβωτίου, τοῦ λειψάνου τοῦ ἀγίου Ἀχιλλίου, μέ τό πρότυπο τοῦ Ἐνσαρκωθέντος, Σταυρωθέντος καί Ἀναστάντος Χριστοῦ οὐσιαστικά συνεχίζει μία παλαιότερη παράδοση στήν ὁποία ἐμπίπτει ἡ τέχνη μέ τίς συμβάσεις της. Ἐκφράζει τὴ χριστιανικὴ μεταφυσικὴ πού ἔχει ρίζες στήν Πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸν Παράδεισο, ὅπου θὰ κλείσει ὁ κύκλος τῆς ζωῆς μέ τὴν Ἀνάσταση τῶν νεκρῶν.

Σύνδεση τῆς Χριστολογίας καί ἁγίων λειψάνων ἐκφράζουν: ἡ σταυρόσχημη λειψανοθήκη τοῦ Metropolitan Museum Νέας Ὑόρκης ἢ Fieshi Morgan, α' τέταρτο 9ου αἰ. (ὅπως καί μία σειρά μεταγενέστερων λειψανοθηκῶν) περιέχοντας τίς σκηνές: Εὐαγγελισμός-Γέννηση, Σταύρωση, Ἀνάσταση¹⁰⁸. Ἡ λειψανοθήκη Sancta Sanctorum [Βατικανό, Museo Sacro (περὶ τό 600)] ἐμφανίζει πέντε σκηνές ἀλλὰ ὡς ἐκφάνσεις τῶν Ἁγίων Τόπων, προσκυνήματα [Βηθλεέμ, Ἰορδάνης, Γολγοθᾶς (τό κέντρο, ἡ ἐστία τῆς λειψανοθήκης), Πανάγιος Τάφος, Ἐλαιώνας], τόποι μαρτύρια τῆς γίνης παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Οἱ γνωστές Εὐλογίες τῶν Ἁγίων Τόπων (6ος αἰ.-7ος αἰ.), ἐξαίροντας τὸν Γολγοθᾶ, τὸν Πανάγιο τάφο ἢ τὸν Ἐλαιώνα, ἔρχονται, ὡς λαϊκὸ πρότυπο¹⁰⁹. Μέ εἰδικές λειψανοθῆκες μεταφέρονται ὑλικά των Ἁγίων Τόπων¹¹⁰.

Στήν πρῶξιμη περίοδο μερικὲς λειψανοθῆκες περιέχουν σκηνές μέ

¹⁰⁸ Anna Kartsonis, *Anastasis* (ὅπως σμ. 89), 94-125. Οἱ ὑπόλοιπες σταυροθῆκες πού εἶναι μεταγενέστερες ἔχουν περισσότερες σκηνές καί γενικῶς χρονολογούνται μέχρι τὸν 12ο αἰ. (βλ. σ.101). Anna Kartsonis, *The Emancipation of the Crucifixion* (ὅπως σμ. 72), 151-187, 164-166.

¹⁰⁹ Anna Kartsonis, *The Emancipation of the Crucifixion*, 157, 161.

¹¹⁰ 1) λειψανοθήκη τοῦ Πρωτάτου (11ος-12ος αἰ.) πού φιλοτέχνησαν ὁ Κοσμάς καί ὁ Νικόλαος, περιέχουσα κατάλοιπα ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Τόπους (Πανάγιος Τάφος, Σταύρωση, Βηθλεέμ, Γεθσημανῆ), βλ. Bradley Hostetler, *The Iconography of Text* (ὅπως σμ. 40), 49-55. 2) Ἐγκόλπιτο τοῦ Μιχαὴλ Ἀλουσιάνου Ἀγιοθεοφορίτη (Τίμο ξύλο, λίθος ἀπὸ τὸν Πανάγιο Τάφο, Τάφο τῆς Θεοτόκου, Ὅρος Ἐλαιῶν, Γολγοθᾶ) (β' μισό 12ου αἰ., βλ. Bradley Hostetler, *Byzantine Reliquaries with Epigrams* (ὅπως σμ. 20), 202 (B.14).

διηγηματικό ή συμβολικό νόημα. Χωρίζονται σε δύο ομάδες, αυτές που εικονογραφοῦν Μάρτυρες και αυτές που ἐξαιρουν εἰκόνες τῶν Ἁγίων Τόπων¹¹¹. Η εικονογραφία τους εἶναι ποικίλη (Μάρτυρες ἢ σκηνές ἀπό τή βιβλική Ἱστορία), μέ τίν ὁποία δίδεται **ἐμφαση στόν οὐράνιο κόσμo, τίν Πηγὴ τῆς ζωῆς, ἀλλά καί στόν νόμο** που ἔδωσε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ¹¹². Ξεχωρίζει τό κιβώτιο (ξύλινο μέ ἔλεφαντοστείνη ἐπένδυση) (c. 440) που βρέθηκε κάτω ἀπό τίν Ἀψίδα τῆς Βασιλικῆς του Ἁγίου Ἐρμαγόρα στό Samagher κοντά στήν Pola, σήμερα στό Museo Archeologico Βενετίας¹¹³.

Β΄ (Φῶς): Μέ φῶς καί πῦρ παρομοιάζεται ἡ Ἁγία τράπεζα (Νικόλαος Καβάσιλας, PG, 150, 636A). Τό φῶς (τῶν λαμπάδων) εἶναι βασικό τελετουργικό στοιχεῖο τῆς χριστιανικῆς ταφικῆς λατρείας¹¹⁴. Ὅμοίως τό φῶς (τό ἄναμμα) τῆς ἀκοίμητης κανδήλας τοῦ ναοῦ εἶναι κεντρικό στοιχεῖο τοῦ τυπικοῦ τῶν ἐγκαινίων¹¹⁵. Ὁ Σταυρός τοῦ Μωυσῆ στή μονή Σινᾶ (6ος αἰ.) περιγράφει ἀντί γιά τό φῶς τή θεοφάνεια που ἔγινε ἀντιληπτή στήν κορυφή τοῦ ὄρους Σινᾶ (Ἐξοδος, 19.16-18)¹¹⁶. Ὅμοίως στό πρόγραμμα τῆς κόγχης τῆς μονῆς Σινᾶ ὁ

¹¹¹ Galit Noga-Banai, *Visual Rhetoric* (ὅπως σημ. 89), 221-236, 223.

¹¹² 1) Π.χ. ἡ λειψανοθήκη τοῦ San Nazaro (Basilica Apostolorum) τοῦ Μιλάνου που τοποθέτησε ὁ Ἀμβρόσιος στό ἐγκαίνιο τό 386: Παριστάνεται ὁ Χριστός καί οἱ Ἀπόστολοι, δείχνοντας πῶς παρέσχε τή σωτηρία μέ τόν Νόμο, ὁ ὁποῖος προσημάνθηκε ἤδη ἀπό τόν παλαιό Νόμο (σκηνές: Κρίση τοῦ Σολομῶνα, Τρεῖς Παιδες, Δανυῖλ, Τρεῖς Μάγοι), βλ. Galit Noga-Banai, *Visual Rhetoric*, 223. 2) Λειψανοθήκη Νέας Ἡράκλειας, Βυζαντινοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης, βλ. Maria Panayiotidi - André Grabar, «Un reliquaire paléochrétien récemment decouvert près de Thessalonique», *C. Arch.* XXIV (1975), 33-48. Galit Noga-Banai, ο.π. 227-228: τό Χρίσμα στό κάλυμμα, α) Traditio Legis (πρόσοψη), β) Νομοδοσία τοῦ Σινᾶ, 6), γ) Τρεῖς παῖδες, δ) Δανυῖλ καί λέοντες (β΄ μισό 4ου αἰ.): ὁ Χριστός δίνει τόν νόμο καί σώζει τοὺς πιστοὺς μέ τόν θρίαμβο τοῦ θανάτου του. 3) Στή λειψανοθήκη (σε ἐξαγωνική μορφή) τῶν ἀρχῶν 5ου αἰ., που βρέθηκε κάτω ἀπό τό δάπεδο τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Pola (Pula) τῆς Istria (σήμερα στή Βιέννη, Kunsthistorisches Museum) ἔχει ἕξι μορφές: Χριστό, Πέτρο, Παῦλο, καί τρεῖς τοπικούς Μάρτυρες, τῶν ὁποίων λείψανα περιέχονταν ἐντός. Στό κάλυμμα ὑπάρχουν πάλι προτομές τῶν ἴδιων μορφῶν που ἀναπαριστοῦν ἓνα οὐράνιο συμβόλιο, βλ. Galit Noga-Banai, ὁ.π. 223-224. 4) Τοπικοί ἄγιοι εἶναι καί στή λειψανοθήκη τοῦ Grado (c.500), ὅπου στό κάλυμμα εἰκονίζεται Σταυρός μέ δύο ἄμνους (ψυχές, στήν Πηγὴ τῆς ζωῆς), βλ. Galit Noga-Banai, ὁ.π. 224-225.

¹¹³ Galit Noga-Banai, *Visual Rhetoric*, 229-230, ὅπου βιβλιογραφία: α) κάλυμμα μέ τή σκηνή τῆς παραδόσης τοῦ Νόμου στους Ἀποστόλους, β) Στό μέτωπο ἡ Ἐτοιμασία τοῦ θρόνου μέ τρεῖς καί τρεῖς Ἀποστόλους, γ) στίς πλευρές κιονοστοιχία μέ βῆλα καί ἐνδιάμεσα μορφές, ἐνῶ στό ὀπισθεν τμήμα ὅπου ὑπάρχει κιβώριο μέ ραβδωτοὺς κίονες (ὅπως τοῦ Ἁγίου Πέτρου) καί τέσσερις μορφές, δύο ἄνδρες καί δύο γυναῖκες. Μέσα στό κιβώριο ἓνα ἀνδρόγυνο, ὅπου ἡ γυναῖκα κρατεῖ βρέφος. Προτάθηκε ὅτι εἰκονίζεται ἐπίσημη μᾶς οἰκογένεια σέ ναοὺς τῆς Ρώμης ἢ καί σέ ἐγκαίνια ναοῦ.

¹¹⁴ Alfred C. Rush, *Death and Burial in Christian Antiquity*, Washington D.C., 1941, 221 κ.ε.

¹¹⁵ Ἀρχιμ. Γεώργιος Θανάσος, *Ἡ ἀκολουθία τῶν ἐγκαινίων* (ὅπως σημ. 79), 124-125.

¹¹⁶ Kurt Weitzmann-Ihor Ševčenko, «The Moses Cross at Sinai», *DOP*, 17 (1963), 385-398:

Σταυρός στό μέτωπο τοῦ τόξου εἶναι κάτω ἀπό τόν Χριστό – ἐκπορευόντα τίς ἀκτίνες τῆς Μεταμορφώσεως, ὅπου ἦταν παρών ὁ Μωϋσῆς¹¹⁷. Στόν Σταυρό «λιτανείας» τῆς Ἰαλυσοῦ Ρόδου (6ος αἰ. κ.ε.) νοηματικῶς συνδράμει ἡ ἐπιγραφή: «Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τό φῶς τοῦ προσώπου σου Κύριε» (Ψαλμ. 47, ἀλλά καί μέρος τῆς εὐχῆς μετά τό δεῖπνο)¹¹⁸. Τό τρισάγιον συνδυάζεται μέ τό φῶς σέ ἐπιγραφή ἀπό τό Κορωπί¹¹⁹. Τό φῶς τῆς Ἀναστάσεως προβάλλει ἡ Σταυροθήκη τοῦ Πορφυρογεννίτου.

Γ' (Ἁγία Τριάδα): Ἐξαίρεται στά προγράμματα. Στήν ἀψίδα τῆς Βασιλικῆς των Ἀποστόλων στή Nola (ἀρχές 5ου αἰ.) πού περιγράφει ὁ ἐπίσκοπος Παυλῖνος, ὅπου ὑπολογίζεται ὅτι εἰκονίζοταν ὁ Σταυρός, οἱ ἐπιγραφές ἀναφέρονται στήν Ἁγία Τριάδα (Trinitas), τή φωνή τοῦ Πατέρα (Vox Patris), τόν Ἄμνο (Christus Agnus) καί τήν περιστερά (Columba Spiritus Sanctus)¹²⁰. Γενικά ἀπό τό τέλος τῆς ἀρειανῆς διαμάχης στά προγράμματα τῆς ἀψίδας τονίζεται ἡ σχέση τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ¹²¹. Στό πλαίσιο τῆς Ἁγίας Τραπέζης τοῦ μουσεῖου Borely Μασσαλίας εἰκονίζεται τό Χριστόγραμμα καί περιστερές καί στήν ὄπισθεν πλευρά τοῦ πλαισίου ὁ Ἄμνος μέ τούς ἀποστόλους ἁμνοῦς¹²². Συναφῆ σύνθεση θεολογικῶν ἀντιλήψεων ἐκφράζει ὁ σταυρός ἀπό τήν Ἰαλυσό Ρόδου, ὅπου προστίθενται καί εἰκονογραφικά στοιχεῖα, στά ὁποῖα ἐξαίρονται ἡ Ἐνσάρκωση, τό Πάθος, καί ὁ Θρίαμβος¹²³.

«...ἐγένετο φωνάί καί ἀστραπαί καί νεφέλαι... +Τά σά ἐκ τῶν σῶν σοί προσφέρομεν Κύριε. ὑπέρ σωτηρίας Θεοδώρας τῆς φιλοχρίστου ὑπέρ ἀναπαύσεως Πρόκλου καί Δομετίου...».

¹¹⁷ Γεώργιος Γούναρης, *Εἰσαγωγή στήν Παλαιοχριστιανική Ἀρχαιολογία* (ὅπως σημ. 31), 269-273. Πρβλ. Jerzy Miziolek, «Transfiguratio Domini in the Apse at Mount Sinai and the Symbolism of the Light», *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 53 (1990), 42-60.

¹¹⁸ Ἄννα Νίκα, «Προεικονίσεις τῆς Θεοφάνειας τοῦ Χριστοῦ σέ παλαιοχριστιανικό σταυρό λιτανείας ἀπό τήν Ἰαλυσό Ρόδου», *Χάρις Χαῖρε, Μελέτες στή μνήμη τῆς Χάρης Καντζῆ*, τόμος Β', ΥΠΟ-Ἀρχαιολογικό Ἰνστιτούτο Αἰγαιακῶν Σπουδῶν, Ἀθήνα 2004, 159-173, ὅπου τό χωρίο θεωρεῖται ὡς παραλλαγή τροπαίων τοῦ εορτασμοῦ τῶν Θεοφανείων.

Σέ μεταγενέστερη ἐποχή (11ος αἰ.) σέ σταυρούς ἐκτός ἀπό τίς μορφές αὐτές προστίθενται σκηνές, βλ. Cyril Mango, «La croix dite des Michel le Cérulaire et la croix de Saint-Michel de Sykéon», *C. Arch.*, 36 (1988), 41-49.

¹¹⁹ Erkki Sironen, *Inscriptions of Athens and Attica* (ὅπως σημ. 72), 348 (ἀρ. 344): «ἅγιε, ἅγιε, ἅγιε, Κύριε, φῶς ζώντων, φῶς ζώντων, φῶς ζώντων, ἅγιος ἅγιος ἅγιος».

¹²⁰ Josef Engemann, «Zu den Apsis-Tituli des Paulinus von Nola», *JAC*, 17 (1974), 21-46.

¹²¹ Jean-Michel Spieser, «The Representation of Christ in the Apses of Early Christian Churches», *Gesta*, 37, No. 1 (1998), 63-73.

¹²² Ἰωάννης Μπαρνέα, *Τό παλαιοχριστιανικόν θυσιαστήριον*, ὁ.π. 164-165.

¹²³ Περιέχει ὡς σύμβολο τοῦ Πάθους προτομές τοῦ Χριστοῦ (διασταύρωση κεραῶν), Περιστεράς

Δ΄ (Επινίκιος ύμνος): Σέ τράπεζα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν μέ παράσταση τοῦ Χριστοῦ ὡς Ἄμνοῦ, ἐπιγράφεται «Ἅγιος, ἄγιος ἅγιος Κύριος Σαβαώθ...]» (ἀπό τό ὄραμα τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ (*Ἠσαΐας* 6.3), ἀλλά εἶναι ὕμνος πρὶν ἀπό τόν καθαγιασμό τοῦ ἄρτου στή Λειτουργία¹²⁴. Ἐντυπώνεται στήν κόγχη παρεκκλησιῶν τῆς Αἰγύπτου: ἡ ἀρχή τοῦ Ὑμνου γράφεται στό εὐαγγέλιό που κρατεῖ ὁ Χριστός σέ σύνθεση μέ τά τέσσερα ζῶα ἢ σέ ἐπιγραφή (πιθανόν Ἁγία τράπεζα) ἀπό Ἐλευσίνα (4ος-5ος αἰ.)¹²⁵. Σέ σφραγίδα ἄρτου πιθανόν ἀπό τήν Ἱεράπολη τῆς Φρυγίας (6ος-7ος αἰ.), τό Ἱερό του Φιλίππου, ἐπιγράφεται τό πλῆρες χωρίο¹²⁶. Στή βασιλική Θύρσου Τεγέας στό δάπεδο τοῦ παρεκκλησίου (τέλη 5ου αἰ.) ὑπάρχει συναφής ἐπιγραφή¹²⁷. Ὁ σταυρός ἀπό τόν θησαυρό τῆς Ἀντιόχειας στό Metropolitan Museum of Art στή Νέα Ὑόρκη περιέχει τόν τρισάγιο ὕμνο καί στή συμβολή τῶν κεραίων τή μορφή τοῦ Χριστοῦ¹²⁸. Ἀλλά ἡ συνεκφορά τοῦ Τρισαγίου ὕμνου καί τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ ἐκφράζει καί μιὰ πιό πρακτική πλευρά τῆς ζωῆς, τήν προστασία ἀπό τό κακό. Σέ μερικά ἀντικείμενα-φυλακτά φυσικῶν προσώπων συνδυάζεται ὁ τρισάγιος ὕμνος μέ τή σφραγίδα τοῦ Σολομῶντος¹²⁹. Ὅμοίως τόν ὕμνο

(ἄνω κεραία), Θεοτόκου (κάτω κεραία, που ὑποδιπλώνει τήν Ἐνσάρκωση), Μιχαὴλ καί Γαβριὴλ (πλάγιες ἀπολήξεις). Ἡ Περιστερά (πρὶν ἀπό τόν 11ο αἰῶνα ἀναφέρεται στόν θρίαμβο τοῦ Χριστοῦ καί ὄχι στήν Ἁγία Τριάδα) καί οἱ δύο ἀρχάγγελοι ὑποδιπλώνουν τήν οὐράνια ἱεραρχία, ἐπομένως τόν θρόνο τοῦ Χριστοῦ, ἐνώ τό φῶς ὡς συμπληρωτικό τοῦ σταυροῦ παραλλήλιζεται μέ τόν θρίαμβο τῆς Ἀναστάσεως. **Ἄννα Νίκα**, Προεικονίσεις τῆς Θεοφάνειας τοῦ Χριστοῦ, 159-173.

Σέ μεταγενέστερη ἐποχή (11ος αἰ.) σέ σταυρούς ἐκτός ἀπό τίς μορφές αὐτές προστίθενται σκηνές, βλ. **Cyril Mango**, «La croix dite des Michel le Cérulaire et la croix de Saint-Michel de Sykéon», *C. Arch.*, 36 (1988), 41-49.

¹²⁴ **Μαρία Σκλάβου-Μαυροειδή**, *Γλυπτά τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν*, ΤΑΠΑ, Ἀθήνα 1999, 32, ὅπου βιβλιογραφία.

¹²⁵ **Γεώργιος Γούναρης**, *Εἰσαγωγή στήν Παλαιοχριστιανική Ἀρχαιολογία* (ὅπως σημ. 31), 110, ὅπου βιβλιογραφία. Βλ. καί **Erkki Sironen**, *Inscriptions of Athens and Attica* (ὅπως σημ. 72), 343 (ἀρ. 340): I. Ματθαῖος, Λουκάς, ἁμνός καί σταυρός μέ ΑΩ, Μάρκος, Ἰωάννης (τά τέσσερα ζῶα συμβολίζουν μεταξύ ἄλλων καί τούς εὐαγγελιστές). II. «(ἅγιος) ἅγιος ἅγιος Κύριος Σαβαώθ...».

¹²⁶ **Kurt Weitzmann** (ed.), *Age of Spirituality* (ὅπως σημ. 60), 590-591, ὅπου βιβλιογραφία.

¹²⁷ **Παν. Ἀσημακοπούλου-Ἀτζακά**, *Σύνταγμα τῶν παλαιοχριστιανικῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων τῆς Ἑλλάδος*, II, *Πελοπόννησος-Στερεά Ἑλλάδα*, ΚΒΕ-ΒΜ 7, Θεσσαλονίκη 1987, 79: «Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος Ἄγ[ι]ος (Κύριος ὁ Θεός) σὺν Υἱῷ κ(αί) Πνεύματι...».

¹²⁸ **Anna Kartsonis**, *The Emancipation of the Crucifixion* (ὅπως σημ. 72), 174-175, ὅπου βιβλιογραφία. Ἐπίσης γιά σταυροῦ που βρέθηκε στήν Κων/πολη, στόν Ἱππόδρομο, μέ ἐπιγραφές: 1. Ic Xc NIKA, 2. ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, βλ. **Brigitte Pitarakis**, *Les Croix-reliquaires pectorales byzantines en bronze*, Picard, Paris 2006, 123.

¹²⁹ **Vicky A. Foskolou**, «The Magic of written Word: the Evidence of Inscriptions on Byzantine

ἀποτυπώνει φυλακτό ἀπό τό Ἐρμιάζ¹³⁰.

Ε' (Σταυρός ὡς τρόπαιο): Ὁ Σταυρός προβάλλεται ἀπό τόν στρατό. Στόν ναό τῆς Rusgunia/Bordj el Bahri, ἐπιγραφή (Μουσείο Ἀλγερίου, σήμερα ἀπωλεσθεῖσα) τονίζει τόν ρόλο ἑνός ἀξιωματικοῦ τοῦ Ἴππικοῦ καί τῆς οἰκογενείας του¹³¹. Μαρμάρινος σταυρός πού βρέθηκε στό Ἔβδομον, τό στρατιωτικό κέντρο τοῦ Βυζαντίου, ἴσως ἀφιέρωμα τοῦ Λέοντος Α' (457-474)¹³², εἶναι ἔργο μνηστοπολιτικοῦ κέντρου. Μεταφωτεύθηκε στήν ἐπαρχία, ὅπως δείχνει ἡ ὑπαρξη ἀνάλογων μαρμάρινων σταυρῶν ναῶν τῆς Κρήτης (Γαλιᾶ, Βρέλι Γόρτυνας, Γόρτυνα / Ἄγιοι Δέκα). Στόν σταυρό τῆς Γαλιᾶς (πιθ. 7ου αἰ.) πού εἶναι πιό πλήρης, ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή τοῦ τριαδικοῦ ὕμνου (Ψαλμ. 117.20)¹³³. Στόν σταυρό τῆς Γόρτυνας ἀναφέρεται ὁ ἅγιος Νικόλαος, ἀλλά ἀπό πηγές ἀναφέρουν ὅτι ὁ σταυρός ὡς χριστιανικό τρόπαιο ἦταν σέ κοινή λατρεία μέ τόν τοπικό ἢ ἐπώνυμο ἅγιο¹³⁴. Τόν θρίαμβο τοῦ Σταυροῦ

magical Amulets», *ΔΧΑΕ*, περ. Δ', τόμ. ΛΕ' (2014), Ἀθήνα 2014, 329-348, 338: «Ἄγιος, Ἄγιος, Ἄγιος, Σαβα(ὼθ)», ὅπου βιβλιογραφία γιά τόν Τρισάγιο ὕμνο. Ἐπίσης ἀπαντᾶ σέ περιῆρσο στή Συλλογή τοῦ Houston (6ος-7ος αἰ.), βλ. **Marlia Mundel Mango**, *Silver from Byzantium. The Kaper Koraon and Related Treasuries* (The Walter Art Gallery Publications in Art History), Baltimore, 1986, 265-266 καί σέ βραχιόλι τῆς Νέας Ὑόρκης (σ. 266-267).

¹³⁰ **André Grabar**, «Amulettes byzantines du Moyen âge», *Melanges d' Histoire de religions offerts à Henri-Carles Puech*, Paris 1974, 531-541, 536. pl. V: «Ἄγιος, Ἄγιος κ(υ)ριου Σαβαῶθ ὁ πλῆρης οὐρανόσ».

¹³¹ **Yvette Duval**, *Loca Sanctorum Africae* (ὅπως σημ. 22), 351-353: «De sancto lingo crucis Salvatoris adlato (μεταφερθέντος) adque hic sito» ἀφιερώνεται ἀπό στρατιωτικό τοῦ Ἴππικοῦ «Flavius Nuvel ex praepositis equitum armigerorum iuniorum...» Ὁ ναός ἐγκαινιάσθηκε μέ Τίμο Εὐλο, ἴσως ἦταν ἀφιερωμένος στόν Τίμο Σταυρό.

¹³² **Catherine Asdracha**, «Inscriptions chrétiens et protobyzantines de la Thrace orientale et d' ile d' Imbros (III-VIIe siècles. Présentation et commentaire historique», *Αρχ. Δελτίον*, 53 (1998), Μελέτες, 455-521, 432-434. 1. Τρισάγιον: «Ἄγιος ὁ Θεός...». 2. «ὑπερ εὐχῆς τοῦ βασιλέως Λέοντος Α(ὐ)γούστου ...».

¹³³ **Ὀλγα Γκράτζιου**, «Ὁ σταυρός ὡς λατρευτικό ἀντικείμενο τοῦ πρωτοβυζαντινοῦ ναοῦ. Ἐνα παράδειγμα ἀπό τίν Κρήτη», *ΔΧΑΕ*, Δ', Κ'(1998), Ἀθήνα 1999, 71-79. [Προβλ. **Anastasius Bandy**, *Χριστιανικά ἐπιγραφαί τῆς Ἑλλάδος*, τόμος I, Μέρος Α', Δ'-Θ' αἰ., μ.Χ., ΧΑΕ, Ἀθήνα 1970, ἀρ. 24, 51-53, 81-82: «Ἄγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς...» καί «*Ἄτη ἡ πύλη Κυρίου. Δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ*».] Τό ψαλμικό χωρίο, τό πλέον συνηθισμένο στήν τέχνη, χρησιμοποιεῖται σέ κτιστική ἐπιγραφή (435 κ.ε.), ὅπως στήν βασιλική Παναγίας στήν Παλαιόπολη Κέρκυρας, βλ. **Margherita Guarducci**, *Epigrafia Greca* (ὅπως σημ. 32), 347-350. Συναφῆ σχέση λόγῳ καί λειτουργικῶν ἐξαρτίσεων ὑποδηλώνει ἡ εἰκονογράφηση τοῦ σταυροῦ στόν δυτικό τοῖχο ναῶν, πλαισιούμενο ἀπό τούς Κωνσταντῖνο καί Ἑλένη, βλ. **Natalia Teteriatnikov**, «The True Cross flanked by Constantine and Helena. A Study in the Light of the Post-Icnoclastic Re-evaluation of the Cross», *ΔΧΑΕ*, Δ', ΙΗ' (1995), 169-188, 176-182.

¹³⁴ **Ὀλγα Γκράτζιου**, Ὁ σταυρός, 77-78, σῆμ. 38, ἀναφέρει δύο παραδείγματα, ὅπου βιβλιογραφία: 1) Ναός ἁγίου Δημητρίου στήν Καπιπαδοκία, Ἰωάννης Σταυράκιος, βλ. **Ἰωακείμ Ἰβηρίτης**,

κατά τῶν «Ἐχθρῶν καί τῶν Ἐπανισταμένων» περιέχει ἡ ἐπιγραφή τοῦ σταυροῦ τῆς Λαύρας (10ος-11ος αἰ.) μέ τόν Ψαλμ. 43 (44).5¹³⁵. Τόν θρίαμβο ἐκφράζουν οἱ λιτανεῖες τοῦ Σταυροῦ¹³⁶.

ΣΤ (Σταυρός-κυριότητα τόπου): Ὁ σταυρός σέ δόξα στήν κόγχη στόν Ἅγιο Ἀπολλινάριο In Classe ἐπισκιάζει τόν τοπικό πολιοῦχο ἅγιο ἐπίσκοπο τῆς Ραβέννας καί τό ποιμνιό του¹³⁷. Ἡ τοπικότητα ἐκφράζεται σέ σταυρούς λιτανεῖας πού ἀναφέρονται στόν τόπο ἀφιερώσεως, γιά τήν ἀκρίβεια τελετουργικῆς «πακτώσεως»: 1) Ὁ σταυρός τοῦ Μωυσῆ τῆς μονῆς Σινᾶ πού σχετίζεται μέ τόν τοπικό ἅγιο, τόν θεόσπητη Μωϋσῆ (βλ. πιό πάνω). 2) Σταυρός τῆς Walter Art Gallery (τέλη 6ου αἰ.)¹³⁸. 3) Ὁ ἀσημένιος σταυρός τοῦ Dumbarton Oaks ἀπό τή Συρία (τέλη 6ου αἰ.-ἀρχές 7ου αἰ.)¹³⁹. 4) Ὁ μεταλλικός σταυρός τοῦ Μουσείου Κανελλοπούλου (10ος αἰ.)¹⁴⁰. 5) Ὁ σταυρός λιτανεῖας τοῦ Cleveland Museum of Art (μέσα 11ου αἰ.)¹⁴¹. 6) Ὁ β΄ Σταυρός τοῦ Dinriği, ὅπου ὁ Ἀρμένιος δωρητής, ἀφιερώνοντας ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τόν δωρίζει ὡς ἰδιοκτησία τοῦ ἴδιου ναοῦ¹⁴². 7) Σταυρός χάλκινος τῆς Sbeitla ἐξαίροντας τούς ἅγιους Πέτρο καί Nator¹⁴³.

¹³⁵ Ἰωάννου Σταυρακίου, Λόγος εἰς τά θαύματα τοῦ ἁγίου Δημητρίου, *Μακεδονικά* 1 (1940), σ. 366: «τό μέν φαινόμενον ὁ τροπαιοφόρος σταυρός, ὁ μάρτυς δέ τό νοούμενον...». 2) Συκεώνας (:) τῆς Μ. Ἀσίας, στόν ναό τοῦ Μιχαήλ, ὅπου ὁ Ἡράκλειος ἐπιστρέφοντας νικητής ἀπό Περσία τοποθέτησε σταυρό, βλ. Μιχαήλ Ψελλός, *Michaelis Pselli, Scripta Minora*, ἔκδ. Ed. Kurtz - Fr. Drexl, Milano 1936, σ 124-127.

¹³⁵ Andre Grabar, *La precieuse croix de la Lavra*, 101-125, 100-101.

¹³⁶ Ἄλεξάνδρα Καραγιάννη, Ὁ Σταυρός (ὅπως σημ. 12), 63-64.

¹³⁷ Anna Kartsonis, *The Emancipation of the Crucifixion* (ὅπως σημ. 72), 157-159.

¹³⁸ Kurt Weitzmann (ed), *Age of Spirituality*, 695 (ὅπως σημ. 60): «Κυριακός εὐξάμενος προσήνεγκεν τῷ ἁγίῳ Σεργίῳ».

¹³⁹ *Handbook of the Byzantine Collection*, Dumbarton Oaks, Washington DC, Trustees for Harvard University, 1967, no. 73: «Ἐπί Ἰωάννου πρεσβυτέρου (κατακορ. κεραία) τῆς Θεοτόκου οὐ κόμ<ν> Φέλα» (ὀριζόντια κεραία).

¹⁴⁰ *The Glory of Byzantium. Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843-1261*, ed. Hellen C. Evans and William D. Wixom, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1997, 58: «+ Ὁ Ἅγιος Πέτρος Ἅγιος». [Υαλίου (:), Ἰουλίου (:), κ.ο.κ].

¹⁴¹ *The Glory of Byzantium*, 60-62: Κατασκευάστηκε σύμφωνα μέ τήν ἐπιγραφή «...ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα...» ἀπό τόν Νικόλαο Πρεσβύτερο, κτίτορα τῆς μονῆς Γλαστινῆς.

¹⁴² Timothy Greenwood, «A Corpus of Early Medieval Armenian Silver», *DOP*, 69 (2015), 115-146. 135-144.

¹⁴³ Yvette Duval, *Loca Sanctorum Africae* (ὅπως σημ. 22), 79-81.

**ΤΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ
ΣΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ
Ε.Β.Ε. 1472 ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1647-1868**

Όπως είναι γνωστό, στή Μητρόπολη τῆς Λάρισας υπάγονταν πολλές ἐπισκοπές, καθὼς ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία τῆς ἐκτεινόταν ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο μέχρι τὸ Λιδορῖκι τῆς Φωκίδας. Στὸν πολῦτιμο κώδικά τῆς, τὸν σημερινὸ 1472 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ἔχουν καταχωρισθεῖ 91 ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἐπισκόπων τῆς Μητρόπολης καὶ στὰ τελευταῖα φύλλα του καὶ κάποιες ἄλλες πληροφορίες ἀναφερόμενες σ' αὐτούς.

Μέ βάση τὰ ὑπομνήματα τοῦ ἐν λόγω κώδικα, τὴν περίοδο 1647-1868, στή Μητρόπολη τῆς Λάρισας υπάγονταν 12 ἐπισκοπές, οἱ ὁποῖες μέ τὸν ἀριθμὸ τῶν ὑπομνημάτων τῶν ἐπισκοπῶν τους ἔχουν ὡς ἑξῆς:

- 1) Ἐπισκοπή Γαρδικίου, ὑπομνήματα 9
- 2) Ἐπισκοπή Δημητριάδος ὑπομνήματα 3
- 3) Ἐπισκοπή Διοκλείας ὑπομνήματα 1
- 4) Ἐπισκοπή Ζητούνιου (Λαμίας) ὑπομνήματα 13
- 5) Ἐπισκοπή Θαυμακοῦ (Δομοκοῦ) ὑπομνήματα 12
- 6) Ἐπισκοπή Λιτζᾶς καὶ Ἀγρᾶφων ὑπομνήματα 8
- 7) Ἐπισκοπή Λιδορικίου ὑπομνήματα 10
- 8) Ἐπισκοπή Περιστερᾶς ὑπομνήματα 2
- 9) Ἐπισκοπή Ραδοβισδίου ὑπομνήματα 13
- 10) Ἐπισκοπή Σκιάθου καὶ Σκοπέλου ὑπομνήματα 5
- 11) Ἐπισκοπή τῶν Σταγῶν ὑπομνήματα 7
- 12) Ἐπισκοπή τῆς Τρίκκης ὑπομνήματα 8

Στὸ παρὸν ἀρθρο θὰ παρουσιάσω τὰ 91 ὑπομνήματα τῶν ἱεραρχῶν, κατὰ ἐπισκοπή, συνοπτικά, ὥστε ὁ ἐνδιαφερόμενος νὰ τὰ ἀναζητήσει στὸν κώδικα.

Έκτός από τό φύλλο τοῦ κώδικα, σημειώνω, σέ παρένθεση, καί τί σελίδα τῆς σύγχρονης ἐκδοσίς του. Στήν περίπτωση ποῦ κάποιον ὑπόμνημα ἔχει δημοσιευθεῖ πρῖν ἀπό τήν ἐκδοσὴν τοῦ συνόλου τοῦ κώδικα 1472, παραπέμπω στό σχετικὸ δημοσίευμα.

ΤΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΗΣ ΚΑΤΑ ΕΠΙΣΚΟΠΗ

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΓΑΡΔΙΚΙΟΥ

- 1) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀνθίμου (14.3.1674), φ. 19β (σ. 26).
- 2) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Φιλοθέου (Ἰανουάριος 1686), φ. 25α καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 25β (σ. 30-31).
- 3) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Παγκρατίου (Σεπτέμβριος 1707), φ. 45β καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 46α (σ. 44-45).
- 4) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀνανία (29.12.1751), φ. 59β (σ. 55-56).
- 5) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Παΐσιου (7.5.1783), φ. 71α (σ. 65).
- 6) Παραίτηση τοῦ Ἀνανία Β΄ (17.6.1808), φ. 105β (σ. 119-120).
- 7) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἰερωνύμου (27.6.1808), φ. 106α καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 106β (σ. 120-121).
- 8) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀνθίμου Β΄ (4.8.1839), φ. 169α καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του (Αὔγουστος 1839), φ. 169 (σ. 198-199).
- 9) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἰεροθέου (15.3.1860), φ. 196β, ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 197α (σ. 230) καί μία σύστασί του (25.3.1860), φ. 197α (σ. 229-231).

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ

- 1) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Διονυσίου (1663), φ. 9β καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 11α (σ. 19-20).
- 2) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Καλλινίκου (13.10.1688), φ. 29β καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 30α (σ. 32-33).
- 3) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Τιμοθέου (15.5.1651), φ. 151α (σ. 183-184).

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΔΙΟΚΛΕΙΑΣ

- 1) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Χρυσάνθου (23.6.1850), φ. 176β, ἡ ἄδεια χειροτονίας του (23.5.1850), φ. 177β, συνυποσχετικά τοῦ Λαρίσης Ἀνανία καί τοῦ Διοκλείας Χρυσάνθου (24.6.1850), φ. 179α καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του (24.6.1850), φ. 181α (σ. 204-208).

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΖΗΤΟΥΝΙΟΥ

- 1) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Γρηγορίου (Μάρτιος 1647), φ. 167α (σ. 196-187).
- 2) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Νεοφύτου (7.4.1659), φ. 6α, ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 7α (σ. 17-18) καί ἡ παραίτησί του (16.3.1674), φ. 20β (σ. 26-27).
- 3) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Μελετίου (Μάρτιος 1674), φ. 21α καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 21β (σ. 27).
- 4) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἱερεμῖα (19.1.1689), φ. 31α, ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 31β (σ. 34) καί ἡ παραίτησί του (11.6.1692), φ. 33β (σ. 33-35).
- 5) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Φιλοθέου (25.10.1698), φ. 37β καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του (25.10.1698), φ. 38α (σ. 38) καί (1692), φ. 34α (σ. 35-36).
- 6) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Νικηφόρου (Ιούλιος 1710), φ. 46β καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 47α (σ. 45-46).
- 7) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἰωαννικίου (Μάρτιος 1716), φ. 47β καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 48α (σ. 46-47).
- 8) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Γερασίμου (24.12.1716), φ. 48β καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 49α (σ. 47-48).
- 9) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀνθίμου (21.12.1720), φ. 50β καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 51α (σ. 49).
- 10) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Μακαρίου (12.6.1752), φ. 59β (σ. 56).
- 11) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀμβροσίου (12.4.1771), φ. 65α (σ. 60).
- 12) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀνθίμου (1.5.1786), φ. 73β καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 74α (σ. 67-68).
- 13) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Νικηφόρου (11.6.1819), φ. 110α, ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 110β. Ἐπιπλέον, α) τό περί τῆς εἰδήσεως γράμματός του (12.6.1819), φ. 111α (σ. 124-125). β) πρὸς τοὺς ἐπαρχιώτας αὐτοῦ, φ. 111β. Πράξι τοῦ Θεοδοσίου τῆς Λάρισας γιὰ τόν Νικηφόρο (12.6.1819), φ. 112α-β (σ. 124-128).

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΘΑΥΜΑΚΟΥ

- 1) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Συμεῶνος (1659), φ. 153α (σ. 184-185).
- 2) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἰωάσαφ (1663), φ. 9α, ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 9β (σ. 19) καί ἡμιτελές τό ὑπόμνημα στό φ. 151β (σ. 184).
- 3) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀνθίμου (1683), φ. 24α καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 24β (σ. 29-30).
- 4) Παραίτησι τοῦ Ἀρσενίου (1692), φ. 37α (σ. 37-38).
- 5) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Διονυσίου (21.10.1727), φ. 51β καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 32α (σ. 49-50).

- 6) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Κυρίλλου (14.10.1773), φ. 68α (σ. 60-61, 64 εἰκ.).
- 7) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Εὐγενίου (5.4.1777), φ. 69α (61-62).
- 8) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀθανασίου (22.7.1802), φ. 102α (σ. 116) καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του (23.7.1802), φ. 100α (σ. 113-114) καὶ εὐχαριστίες του πρὸς τὸν μητροπολίτη τῆς Λάρισας Ἰάκωβο (22.7.1802), φ. 102β (σ. 118).
- 9) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Κυρίλλου Β΄ (11.4.1820), φ. 109α (σ. 123).
- 10) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Νικηφόρου (Μάρτιος 1854), φ. 184β, ἓνα συστατικό του, φ. 185β-186β (σ. 212-215).
- 11) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Χρυσάνθου (22.12.1857), φ. 194α, διευθέτησι οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεών του (1857-1859), φ. 194β-195β (σ. 226-229).
- 12) Ἐκλογή τοῦ Χρυσάνθου Β΄ (28.6.1867) καὶ σύστασί του (29.9.1867), φ. 197β-198α, συνοδευτικό του (19.10.1867) καὶ τακτοποίηση χρεῶν τοῦ (17.7.1867), φ. 198α-199α (σ. 231-234).

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΛΙΤΖΑΣ ΚΑΙ ΑΓΡΑΦΩΝ

- 1) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀνθίμου (1647), φ. 166α (σ. 196).
- 2) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἰακώβου (Νοέμβριος 1657), φ. 4α καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 5α (σ. 16-17).
- 3) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Γρηγορίου (17.1.1690), φ. 32α καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 33 (σ. 34-35).
- 4) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Διονυσίου [τοῦ Χίου] (1.8.1693), φ. 35β καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 36α (σ. 36-37).
- 5) Παραίτησι τοῦ Διονυσίου [τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων] (1.2.1739), φ. 54β (σ. 52).
- 6) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Κωνσταντίου (2.2.1739) καὶ ἡμιτελές, φ. 55α καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 55β (σ. 52-53).
- 7) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Διονυσίου [Λαρισαίου] (28.10.1766), φ. 62β (σ. 59) καὶ ἡ παραίτησί του (15.7.1793), φ. 76β (σ. 70-71).
- 8) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Δοσιθέου (16.7.1793), φ. 77α (σ. 71-72).

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΤΟΥ ΛΙΔΟΡΙΚΙΟΥ

- 1) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀνθίμου (1647), φ. 164α (σ. 194-195)
- 2) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Συμεῶνος (1652), φ. 152α (σ. 184).
- 3) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Παγκρατίου (Οκτώβριος 1663), φ. 11β, ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 12α (σ. 21) καὶ ἡ παραίτησί του (4.5.1668), φ. 12β (σ. 20-21).
- 4) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Παγκρατίου Β΄ (1668), φ. 13α καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 13β (σ. 22).

- 5) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Γερμανοῦ (21.3.1673), φ. 18α καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 18β (σ. 25-26).
- 6) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Μητροφάνη (9.1.1681), φ. 22α (σ. 28).
- 7) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Νεοφύτου (24.12.1706), φ. 44β καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 45α (σ. 43-44).
- 8) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Θεοδοσίου (14.3.1758), φ. 3α (σ. 15-16).
- 9) Παραίτηση τοῦ Γαβριὴλ (1.6.1793), φ. 74β (σ. 68-69).
- 10) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Διονυσίου (1.6.1793), φ. 75α καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 75β (σ. 68-70).

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΣ

- 1) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Παΐσιου (26.7.1800), φ. 98α καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του (26.7.1802), φ. 98β (σ. 112-113).
- 2) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Καλλινίκου (25.9.1807), φ. 101β (σ. 115-116).

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΡΑΔΟΒΙΣΔΙΟΥ

- 1) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Μωυσέως (1647), φ. 165α καὶ ἡ παραίτησί του (Ἰανουάριος 1648), φ. 165β (σ. 195-196).
- 2) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Καλλίστου (1648), φ. 149α (σ. 182) καὶ ἡ παραίτησί του (1653), φ. 7β (σ. 18).
- 3) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Δαβίδ (8.4.1659), φ. 8α (σ. 18) καὶ ἡ παραίτησί του (Δεκέμβριος 1669), φ. 14β (σ. 22-23).
- 4) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Καλλινίκου (Δεκέμβριος 1669), φ. 15α, ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 15α (σ. 23) καὶ ἡ παραίτησί του (25.10.1680), φ. 22β (σ. 28).
- 5) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀρσενίου (24.3.1681), φ. 23α καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του (25.3.1681), φ. 23β (σ. 28-29).
- 6) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Σεραφεῖμ (Μάρτιος 1705), φ. 44α (43).
- 7) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Παρθενίου (16.12.1720), φ. 49β καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 50α (σ. 48-49).
- 8) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀνανία (8.9.1738), φ. 53β καὶ ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 54α (σ. 51-52).
- 9) Παραίτηση τοῦ Ἀμβροσίου (12.4.1771), φ. 64β (σ. 59-60).
- 10) Παραίτηση τοῦ Εὐγενίου (Ἀπρίλιος 1777), φ. 68β (σ. 61).
- 11) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Παΐσιου (10.3.1778). φ. 69β, ἡ ὁμολογία πίστεώς του (Μάρτιος 1778), φ. 70α καὶ ἡ παραίτησί του (Μάιος 1783), φ. 70β (σ. 62-63).
- 12) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Παρθενίου (5.8.1783), φ. 71β καὶ ἡ ὁμολογία

πίστεώς του (6.8.1783), φ. 72α (σ. 65-66).

13) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Γρηγορίου (1.5.1810), φ. 107α καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 107β (σ. 121-122).

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΣΚΙΑΘΟΥ ΚΑΙ ΣΚΟΠΕΛΟΥ

1) Παραίτηση τοῦ Καλλίστου (28.7.1671), φ. 16β (σ. 24).

2) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἰωάσαφ (9.8.1671), φ. 17α καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 17β (σ. 24-25).

3) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Κλήμεντος (3.2.1700), φ. 43α καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 43β (σ. 42-43).

4) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Διονυσίου (Ἰανουάριος 1732), φ. 52β καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 53α (σ. 50-51).

5) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἰωσήφ (1648), φ. 150α (σ. 183).

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΣΤΑΓΩΝ

1) Παραίτηση τοῦ Δανιὴλ (Ἀπρίλιος 1687), φ. 26β (σ. 31).

2) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἄρσενίου (Ἀπρίλιος 1687), φ. 27α καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 27β (σ. 32).

3) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Φιλοθέου (5.9.1749), φ. 57β καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 59α (σ. 54-55).

4) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Παΐσιου (11.5.1784), φ. 72β, ἡ ὁμολογία πίστεως, φ. 73α (σ. 66-67) καί ἡ παραίτησί του (17.1.1808), φ. 105α (σ. 119).

5) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Γαβριὴλ (12.4.1808), φ. 104α (σ. 118-119).

6) Καθαίρεσι τοῦ Κυρίλλου (Ἰούνιος 1854), φ. 183β-184α, καταγραφὴ τῶν πραγμάτων του (Ἰούλιος 1854), φ. 185α (σ. 211-213).

7) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Θεοφίλου (Ἰούνιος 1854), φ. 187α (σ. 215-216).

ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΤΡΙΚΚΗΣ

1) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Κωνσταντίου (5.4.1739), φ. 56α, ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 56β (σ. 53-54) καί ἡ παραίτησί του (2.4.1764), φ. 61β (σ. 57-58).

2) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀμβροσίου (2.4.1764), φ. 62α (σ. 58) καί ἡ παραίτησί του (6.6.1796), φ. 94α (σ. 109-110).

3) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Γαβριὴλ (6.6.1796), φ. 94β (σ. 110-111).

4) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἰωσήφ (23.5.1842), φ. 172α, ἡ ὁμολογία πίστεώς του, φ. 172α καί συστατικά του Λαρίσις Ἀνανία γιὰ τὸν Ἰωσήφ (23.8.1842), φ. 173α-175α (σ. 200-203).

5) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Προκοπίου (Μάιος 1849), φ. 175β καὶ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεώς του (6.5.1849), φ. 176α (σ. 203-204) καὶ τακτοποιήσις ὑποθέσεών του (13.5.1857), φ. 191β-192α (σ. 222-223).

6) Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀνθίμου (13.9.1864), φ. 188α, συγκατάθεσις ἐκλογῆς τοῦ (30.8.1854), φ. 187α, συστατικά του, φ. 188β (σ. 216-217) καὶ διευθέτησις χρέους του (15.5.1856-4.6.1856), φ. 192β-193β (σ. 223-225).

7) Ἐκλογή τοῦ Μελετίου (10.12.1860), φ. 197α (σ. 230).

8) Ἐκλογή τοῦ Κωνσταντίου (4.12.1868), φ. 199α, εἰδοποίησί του (10.12.1868) καὶ συνοδική ἐπιστολή ἐκλογῆς του (7.12.1862), φ. 199β-201α (σ. 234-237).

Πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, ὁ κώδικας αὐτὸς ἐκδόθηκε ὡς παράρτημα τοῦ *Θεσσαλικοῦ Ἡμερολογίου*. Βλ. Δημήτριος Γ. Καλούσιος, *Ὁ Κώδικας τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης*. ΕΒΕ 1472: 1647-1868. Λάρισα 2009, σ. 286. Πρώτη παρουσίασις τοῦ κώδικα ἀπὸ τὸν Κ. Ι. Δυοβουνιώτη: «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης», *Ἱερός Σύνδεσμος*, 20 (1916-1917).

Μετά τὰ δημοσιεύματα τοῦ Κ. Ι. Δυοβουνιώτη, στὸν *Ἱερό Σύνδεσμο*, παρουσιάσθησαν ἀρκετὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἐπισκόπων, ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν Πάνο Βασιλείου καὶ στή συνέχεια ἀπὸ τοὺς Γιώργο Ντρογκούλη, Κώστα Σπανό, Βασίλη Κ. Σπανό, Δημήτριο Γ. Καλούσιο, Μάρκο Γκιόλια καὶ Θάνο Ἀθανασόπουλο.

Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς τῶν ἐπισκόπων τοῦ Γαρδικίου Ἀνθίμου (1674) καὶ Φιλοθέου (1686)», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 25 (Λάρισα 1994) 156.

Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα...», ὁ.π., σ. 158-160.

Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἕξι ἐπισκόπων τοῦ Γαρδικίου (1707-1860)», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 26 (1994) 210.

Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἕξι ἐπισκόπων τοῦ Γαρδικίου...», ὁ.π., σ. 211-212.

Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἕξι ἐπισκόπων τοῦ Γαρδικίου...», ὁ.π., σ. 214-215.

Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἕξι ἐπισκόπων τοῦ Γαρδικίου...», ὁ.π., σ. 217.

Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἕξι ἐπισκόπων τοῦ Γαρδικίου...», ὁ.π., σ. 218-219.

Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἕξι ἐπισκόπων τοῦ Γαρδικίου...»,

ὄ.π., σ. 219-220· Δημήτριος Γ. Καλούσιος, «Τρικάλινα Σύμμεικτα ΙΗ΄», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 35 (1999) 220-221.

Κώστας Σπανός, «Τά ὑπομνήματα ἐκλογῆς τριῶν ἐπισκόπων τῆς Δημητριάδος, 1651-1688 (Τιμοθέου, Διονυσίου, Καλλινίκου)», ὄ.π., 35 (1999) 230-231.

Κώστας Σπανός, «Τά ὑπομνήματα ἐκλογῆς τριῶν ἐπισκόπων τῆς Δημητριάδος...», ὄ.π., σ. 234.

Κώστας Σπανός, «Τά ὑπομνήματα ἐκλογῆς τριῶν ἐπισκόπων τῆς Δημητριάδος...», ὄ.π., σ. 227.

Κ. Δυοβουνιώτης, «Συμβολαί εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης», *Ἱερός Σύνδεσμος*, ἔτος ΙΒ (Κ), ἀρ. 286 (Ἀθῆναι 1.4.1917) 7.

Κώστας Σπανός, «Πέντε ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἐπισκόπων τοῦ Ζητουνίου (Μάρτιος τοῦ 1647-29.10.1698)», *Πρακτικά 3ου Συνεδρίου Φθιωτικῆς Ἱστορίας* 4-6.11.2003, Λαμία 2007, 237-238.

Κώστας Σπανός, «Πέντε ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἐπισκόπων τοῦ Ζητουνίου...», ὄ.π., σ. 238-239.

Κώστας Σπανός, «Πέντε ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἐπισκόπων τοῦ Ζητουνίου...», ὄ.π., σ. 239-240.

Κώστας Σπανός, «Πέντε ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἐπισκόπων τοῦ Ζητουνίου...», ὄ.π., σ. 241.

Ἡ δευτέρη ὁμολογία πίστεως (1692), ἐνῶ τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς συντάχθηκε στίς 25.10.1698, εἶναι προβληματικὴ. Ἴσως πρόκειται γιὰ λάθος ἀντιγραφῆς. Ἐκτός κι ἂν πρόκειται γιὰ ἄλλον ὁμώνυμο ἐπίσκοπο, γιὰ τὸν ὁποῖο ὅμως δὲν ὑπάρχει καμία ἄλλη ἀναφορά.

Γεώργιος Ντρογκούλης, «Ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἐπισκόπου Ζητουνίου Ἀνθίμου στή Λάρισα τὸ 1786 καί ἡ ὁμολογία πίστεώς του. Δύο ἀνέκδοτα ἐγγραφα ἀπ' τὸν κώδικα τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης», *Φθιωτικά Χρονικά*, 2 (Λαμία 1981) 103-104.

Βασίλης Κ. Σπανός, «Ἐπομνήματα ἐκλογῆς καὶ πληροφορίες γιὰ ἐπισκόπους τοῦ Θαυμακοῦ (Μάιος 1659-22.12.1857)», *Πρακτικά 3ου Συνεδρίου Φθιωτικῆς Ἱστορίας*, 4-6.11.2003, Λαμία 2007, 231.

Βασίλης Κ. Σπανός, «Ἐπομνήματα ἐκλογῆς καὶ πληροφορίες γιὰ ἐπισκόπους τοῦ Θαυμακοῦ...», ὄ.π., σ. 227-228.

Βασίλης Κ. Σπανός, «Ἐπομνήματα ἐκλογῆς καὶ πληροφορίες γιὰ ἐπισκόπους τοῦ Θαυμακοῦ...», ὄ.π., σ. 229.

Βασίλης Κ. Σπανός, «Ἐπομνήματα ἐκλογῆς καὶ πληροφορίες γιὰ ἐπισκόπους τοῦ Θαυμακοῦ...», ὄ.π., σ. 229-230.

Βασίλης Κ. Σπανός, «Υπομνήματα έκλογής και πληροφορίες για επισκόπους του Θαυμακοῦ...», ὄ.π., σ. 231.

Βασίλης Κ. Σπανός, «Ἐφτά ὑπομνήματα έκλογής επισκόπων τῆς Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων (1647-15.7.1793)», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 49 (2006) 161-180 [τοῦ Ἰακώβου σ. 165-167].

Πάνος Ι. Βασιλείου, *Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1960, 154· Μάρκος Α. Γκιόλιας, *Ἱστορία τῆς Εὐρυτανίας στοὺς νεότερους χρόνους (1393-1821)*, Πορεία, Ἀθήνα 1999, 357· Βασίλης Κ. Σπανός, «Ἐφτά ὑπομνήματα έκλογής επισκόπων τῆς Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων...», ὄ.π., σ. 167-170.

Βασίλης Κ. Σπανός, «Ἐφτά ὑπομνήματα έκλογής επισκόπων τῆς Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων...», ὄ.π., σ. 171-172.

Πάνος Ι. Βασιλείου, ὄ.π., σ. 160· Μάρκος Α. Γκιόλιας, ὄ.π., σ. 257-258· Βασίλης Κ. Σπανός, «Ἐφτά ὑπομνήματα έκλογής επισκόπων τῆς Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων...», ὄ.π., σ. 173.

Βασίλης Κ. Σπανός, «Ἐφτά ὑπομνήματα έκλογής επισκόπων τῆς Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων...», ὄ.π., σ. 176-177.

Πάνος Ι. Βασιλείου, ὄ.π., σ. 188-189.

Πάνος Ι. Βασιλείου, ὄ.π., σ. 194· Θάνος Κ. Ἀθανασόπουλος, «Ὁ Σοφραδίτης Δοσίθεος Παναγιωτίδης (1762-1842) ἐπίσκοπος Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 22 (1992) 85.

Γεώργιος Ντρογκούλης, «Ἐνας Νικιώτης ἐπίσκοπος τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821», *Πρακτικά Ἀ' Συνεδρίου Ἱστορικῶν Σπουδῶν τῆς Νίκαιας*, Νίκαια 1994, 99-102· Βασίλης Κ. Σπανός, «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Ἐπισκοπῆς Περιστεράς. Ἡ ἐκλογή τῶν επισκόπων Παΐσιου (1800) καὶ Καλλινίκου (1807)», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 33 (1998) 249.

Βασίλης Κ. Σπανός, «Υπομνήματα έκλογής και πληροφορίες για επισκόπους του Θαυμακοῦ...», ὄ.π., σ. 228-229.

Δημήτριος Γ. Καλούσιος, «Τρικαλινὰ Σύμμεκτα ΚΔ'», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 43 (2003) 306-307.

Βασίλης Κ. Σπανός, «Ἡ καθάρηση τοῦ ἐπισκόπου τῶν Σταγῶν Κυρούλλου μέ βάση τὸν κώδικα 1472 τῆς ΕΒΕ (Ιούνιος 1854)», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 34 (1998) 189-192.

Δημήτριος Γ. Καλούσιος, «Τρικαλινὰ Σύμμεκτα Κ'», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 376 (2000) 331.

Μετά τὴν ἐπανάσταση τῆς Ἐπισκοπῆς Τρίκκης καὶ τὴν ἐπιστροφή στὴ Λάρισα τοῦ μητροπολίτη τῆς.

Δημήτριος Γ. Καλούσιος, «Ο επίσκοπος τῆς Τρίκκης Ἀμβρόσιος (2.4.1764-6.6.1796)», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 44 (2003) 257-258.

Δημήτριος Γ. Καλούσιος, «Ο επίσκοπος τῆς Τρίκκης Ἀμβρόσιος...», ὅ.π., 258-260.

Δημήτριος Γ. Καλούσιος, «Τρικαλινά Σύμμεκτα ΙΘ΄», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 36 (Λάρισα 1999) 273-280.

Δημήτριος Γ. Καλούσιος, «Τρικαλινά Σύμμεκτα ΙΘ΄», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 36 (Λάρισα 1999) 283.

**ΤΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ 573 ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ
ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΜΕΤΕΩΡΩΝ: ΕΝΑΣ
ΛΗΣΜΟΝΗΜΕΝΟΣ ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ**

Ο κώδικας 573 τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὸν Νίκο Βένι στὶς ἀρχὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα. Ἐμπειρὸς παλαιογράφος καὶ φιλόλογος μὲ εὐρύτερη κατάρτιση ὁ Βένι, διαπίστωσε ἀμέσως ὅτι βρισκόταν ἐνώπιον ἐνὸς θησαυροῦ τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Τὸ χειρόγραφο περιεῖχε ἄγνωστα κείμενα τῆς πρώτης πατερικῆς γραμματείας, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα ξεχωρίζει μία πραγματεία, στὴν ὁποία ἐρμηνεύονται χριστολογικὰ οἱ εὐλογίες τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ στους δώδεκα γιούς του. Ἄν καὶ ἀπὸ τὸν κώδικα τὸ κείμενο αὐτὸ ἀποδίδεται στὸν ἅγιο Εἰρηναῖο ἐπίσκοπο Λουγδούνου, ὁ μεγάλος Γερμανὸς πατρολόγος Harnack διαπίστωσε ὅτι τὸ ἔργο προέρχεται ἀπὸ τὴν γραφίδα τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου Ρώμης. Γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ἔργο ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Βένι καὶ τὸν Ἑλληνα θεολόγο Κ. Δουβουινιώτη¹, ἐνῶ ἀργότερα τὸ κείμενο ἐπανεκδόθηκε ἀπὸ τοὺς Γάλλους πατρολόγους Brière, Mariès καὶ Mercier², οἱ ὁποῖοι διατύπωσαν ὀρισμένες ἐπιφυλάξεις, σχετικὰ μὲ τὸ ἂν τὸ χειρόγραφο παραδίδει τὸ κείμενο στὴν μορφή ἀκριβῶς πού τὸ συνέθεσε ὁ ἅγιος Ἰππόλυτος ἢ ἀντιπροσωπεύει μεταγενέστερη ἐπεξεργασία του. Οἱ τελευταῖοι ἐκδότες ἔλαβαν ὑπόψη τους καὶ τὶς μεταφράσεις τοῦ κειμένου στὴν ἀρμενικὴ καὶ τὴν γεωργιανὴ γλῶσσα, τὶς ὁποῖες ἐξέδωσαν παράλληλα μὲ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο προφανῶς δὲν ἔκαναν τὸ κόπο νὰ τὸ ἀντιβάλουν ξανὰ πρὸς τὸ χειρόγραφο τῶν Μετεώρων.

¹ *Hippolyts Schrift über die Segnungen Jakobs* von C. Diobouniotis and N. Beis. *Hippolyts Danielcommentar in Handschrift 573 des Meteoronkloster* von C. Diobouniotis (*Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Altchristlichen Literatur* 3. Reihe 8. Band, Heft 1), Leipzig 1911, 11-43.

² *Hippolyte de Rome Sur les benedictions d'Isaac, de Jacob et de Moïse* par M. Brière, L. Mariès, B.-Ch. Mercier (*Patrologia Orientalis* 27, Fasc. 1 et 2, no. 130/131), Paris 1954.

Ὡστόσο, τὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου δὲν εἶναι ὁ μόνος θησαυρὸς ποὺ περιέχει ὁ κώδικας. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει ἐπίσης ἄγνωστα ἀρχαῖα σχόλια στὴν Ἀποκάλυψη τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ποὺ ἐξέδωσε πρῶτος ὁ Harnack³, ὁ ὁποῖος ταύτισε τὸν συγγραφέα τους μὲ τὸν Ὁριγένη. Ἡ ἀπόδοση τοῦ κεμένου στὸν Ὁριγένη ἀμφισβητήθηκε πρόσφατα ἀπὸ τὸν Π. Τζαμαλῖκο, ὁ ὁποῖος, μὲ ἰσχυρὴ ἐπιχειρηματολογία, ὑποστήριξε ὅτι τὰ σχόλια προέρχονται ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὸ χαμένο ὑπόμνημα τοῦ Διδύμου τοῦ Τυφλοῦ στὴν Ἀποκάλυψη. Στὴν νέα ἐκδοση τῶν σχολίων⁴ ὁ Τζαμαλῖκος ὑποστήριξε ἐπίσης ὅτι τὰ κείμενα τοῦ ἁγίου Κασσιανοῦ τοῦ Ρωμαίου ποὺ περιέχονται στὸ ἴδιο χειρόγραφο καὶ θεωροῦνταν ὡς πρόσφατα μεταφράσεις στὰ ἑλληνικὰ τῶν πρωτότυπων λατινικῶν κεμένων, δὲν ἀνῆκουν στὸν Ἰωάννη Κασσιανό, ποὺ ἴδρυσε, ὑποτίθεται, μονὴ κοντὰ στὴν Μασσαλία ἀφοῦ περιπλανήθηκε στὰ μοναστήρια καὶ τὶς σκῆτες τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ συντέθηκαν ἀπὸ τὸν μοναχὸ Κασσιανὸ τὸν Ρωμαῖο, ἠγούμενο τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα τῆς Παλαιστίνης τοῦ ἔκτου αἰῶνος, πρόσωπο γνωστὸ ἀπὸ ἄλλες πηγὲς τῆς ἐποχῆς, ὁ ὁποῖος ἐπεξεργάστηκε καὶ ἄλλα κείμενα τοῦ κώδικα, ὅπως τὰ σχόλια στὴν Ἀποκάλυψη, δίνοντάς τους τὴν ὀριστικὴ πλέον μορφὴ τους.

Ὅσο κι ἂν ἡ τελευταία αὐτὴ θεωρία τοῦ Τζαμαλῖκου γιὰ τὴν προέλευση τῶν κεμένων τοῦ κώδικα εἶναι συζητήσιμη, ἡ συμβολὴ τοῦ Ἑλλῆνα ἐρευνητῆ στὴν προώθηση τῆς μελέτης τῶν ζητημάτων ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν κώδικα 573 τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεταμορφώσεως εἶναι ἀναμφισβήτητη. Στὴν συνέχεια θὰ παρατεθοῦν ὀρισμένες παρατηρήσεις φιλολογικοῦ χαρακτήρα στὸ κείμενο τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου καὶ στὰ σχόλια στὴν Ἀποκάλυψη. Ἀκολουθοῦν οἱ παρατηρήσεις στὸ κείμενο τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου.

Κεφ. 1 (σ. 2, 2-3) *Τοὺς περὶ εὐλογιῶν τοῦ Ἰακώβ ποιούμενος λόγους, αὐτός, αὐτὸς τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου εὐλογίαν αἰτῶ.* Τὸ πρῶτο αὐτὸς πρέπει νὰ ὀβελισθεῖ. Πρόκειται γιὰ κλασσικὴ περίπτωση διττογραφίας.

Κεφ. 8 (σ. 36, 11) *ἵνα νοήσωμεν τὸ εἰρημένον.* Τὸ χειρόγραφο παραδίδει τῶ *εἰρημένω*. Προτιμότερο εἶναι νὰ γραφεῖ *τὰ εἰρημένα*.

Κεφ. 12 (σ. 50, 6-7) *Τῶν οὖν ἁγίων γραφῶν κατὰ πάντα λόγον πληροφορῶν ἡμᾶς διὰ τῶν προφητῶν πειρώμενοι ἴδωμεν ἐν τοῖς ἐξῆς τι λέγει.* Ὁ κώδικας

³ *Der Scholien-Kommentar des Origenes zur Apokalypse Johannis nebst einem Stuck aus Irenaeus, Lib. IV, graece.* Entdeckt und herausgegeben von C. Diobouniotis und A. Harnack (*Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Altchristlichen Literatur* 3. Reihe 8. Band, Heft 2), Leipzig 1911.

⁴ P. Tzamalikos, *An Ancient Commentary on the Book of Revelation. A Critical Edition of the Scolia in Apocalypsin*, Cambridge University Press 2013.

παραδίδει πληροφοροεῖν ἡμᾶς διὰ τῶν πληρωμένων ἰδωμεν. Προτείνω νὰ γραφεῖ τὴν οὖν ἀγίαν γραφὴν κατὰ πάντα λόγον πληροφοροεῖν ἡμᾶς διὰ τῶν πεπληρωμένων <εἰδότες>, ἰδωμεν ἐν τοῖς ἐξῆς τί λέγει. Μία ἄλλη λύσις θὰ ἦταν νὰ γράψουμε τὴν οὖν ἀγίαν γραφὴν κατὰ πάντα λόγον πληροφοροεῖν ἡμᾶς διὰ τῶν πεπληρωμένων εἶδομεν. Τί ἐν τοῖς ἐξῆς λέγει;

Κεφ. 12 (σ. 52, 4-6) πῶς συμφωνήσει τὸ προκείμενον ποτὲ μὲν προφητεῖαι δεκνύμεναι, ποτὲ δὲ εὐλογίαι ὀνομαζόμεναι. Μήπως πρέπει νὰ γραφεῖ ποτὲ μὲν προφητεῖα δεκνύμενον, ποτὲ δὲ εὐλογία ὀνομαζόμενον. Τὸ χειρόγραφο ἄλλωστε παραδίδει εὐλογίαν ὀνομαζομένην.

Κεφ. 12 (σ. 50, 2-4) Καὶ οὕτω οὐκ ἀργὸς ἦν Παῦλος ὁ ἀπόστολος, τρισκαίδεκατος μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἐκλεγείς ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φυλῶν, κατελογίσθη καὶ οὕτως τοῖς ἔθνεσι ἀπόστολος ἐπέμφθη. Γιὰ νὰ ἀποκατασταθῆ ἢ σύνδεσι μὲ τὰ προηγούμενα προτείνεται νὰ γραφεῖ τρισκαίδεκατος, <ὄς>. Τὸ οὗτος τοῖς ἔθνεσι τοῦ κώδικα δὲν χρειάζεται νὰ διορθωθῆ.

Κεφ. 13 (σ. 54, 4-5) φαίνεται ἔλεγχος εἶναι μᾶλλον [] τοῦ γεγονότος πράγματος ἢ μέλλοντος γενέσθαι. Μήπως πρέπει νὰ γραφεῖ ἢ <προφητεῖα>;

Κεφ. 13 (σ. 56, 5) καὶ τοῦτο μὲν [] τινες [] φέρουσιν ἐπὶ τὸν σωτήρα... ἐπειδὴ Ῥουβὴμ. Στὴν ἔκδοσι τῶν Βέν-Δυοβουινιώτη τὸ χωρίο ἐκδίδεται ὡς ἐξῆς: καὶ τοῦτο μὲν τρίτον τινὲς ἀλληγοροῦντες φέρουσιν ἐπὶ τὸν σωτήρα. Τὸ μόνο ποὺ ἐπιβάλλεται ἐδῶ εἶναι νὰ διορθώσουμε τὸ ῥητὸν τινὲς ἀλληγοροῦντες. Δεδομένου ὅτι ὁ κώδικας παραδίδει ἀντὶ ἐπειδὴ Ῥουβὴμ τὴν λέξιν παιδίον Ῥουβὴμ, διορθώνω ἐπειδὴ ὁ Ῥουβὴμ.

Κεφ. 13 (σ. 58, 11) ἥλους χερσὶν ἐμπηγνύοντες. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει ἐμπήσσοντες, τὸ ὁποῖο δὲν χρειάζεται νὰ διορθωθῆ.

Κεφ. 15 (σ. 72, 7) τὸ δ' ἐκ κοιλίας ἡγιασμένον ἥδη παρὰ Θεοῦ εὐλογεῖται. Ἐνδεχομένως πρέπει νὰ γραφεῖ εὐλόγηται.

Κεφ. 15 (σ. 74, 4) Ἀντὶ αὐτοῦ τὸ χειρόγραφο ἔχει τοῦ Ἰακώβ.

Κεφ. 16 (σ. 74, 11) ἥτοι διὰ τῆς ἐκτάσεως. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει ἥτοι ὅτι διὰ τῆς ἐκτάσεως.

Κεφ. 17 (σ. 80, 3) ὅτι μὴν οὐ. Ὁ κώδικας παραδίδει ὅτι μὲν οὖν οὐκ.

Κεφ. 18 (σσ. 82, 11-84, 1) ὀφθαλμοὶ γὰρ οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐγένοντο οἱ προφῆται. Μᾶλλον πρέπει νὰ γραφεῖ οἶον τοῦ Χριστοῦ.

Κεφ. 20 (σ. 84, 11-12) ἅτινα νῦν παραλίαν κατοικοῦντα. Ὁ κώδικας παραδίδει παραλία, ποὺ μπορεῖ νὰ διορθωθῆ καὶ σὲ παράλια (ἐπιρρηματικὸ κατηγορούμενο).

Κεφ. 22 (σ. 92, 3-4) καὶ τὸν Ἰούδαν πτερνίσας κατέλαβεν. Ἐνδεχομένως

πρέπει να γραφεί *κατέβαλεν*.

Κεφ. 24 (σ. 96, 10) *ἡ αἰώνιος διάπυρος κόλασις*. Πρέπει να γραφεί *διὰ πυρός*.

Κεφ. 24 (σ. 98, 1) *ὁ γὰρ νῦν προσήμερος ἐστὶν θάνατος*. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει *πρὸς μέρος*, τὸ ὁποῖο σαφῶς πρέπει να διορθωθεῖ σὲ *πρόσκαιρος*.

Οἱ παρατηρήσεις τώρα στὰ σχόλια στὴν Ἀποκάλυψη.

Σχόλιο 7 (σ. 108) *Ὁ τοιαύτας ὡς ἐστὶ θείας θεωρίας ἀνηγμένως νοήσας*. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει *Ὁ ταύτας ὡς ἔχει*. Προτείνεται να γραφεί *Ὁ ταύτας ὡς ἔχει <τάς> θείας θεωρίας ἀνηγμένως νοήσας*.

Σχόλιο 7 (σ. 108) *καὶ πρῶτος καὶ ἔσχατος πάλιν οὐ κατὰ χρόνον, ἀλλ' ὡς ἀρχὴ καὶ τέλος ἐπάγων*. Τὰ γὰρ ἄκρα τῶν στοιχείων ὡς ἀρχὴ καὶ τέλος ἐλήφθησαν καὶ τὰ ἄλλα μέσα περιέχοντα. Προτείνω τὴν διορθωσὴ ἐλήφθη, *<ὡ>ς ἂν καὶ τὰ ἄλλα μέσα περιέχοντα*.

Σχόλιο 7 (σ. 108-109) *καὶ νεκρὸς μὲν γεγονέναι ὠμολόγησεν, ζωὴ δὲ οὐ γέγονεν, ἀλλ' εἶναι διεβεβαιώσατο*. Προτείνεται να γραφεί *οὐ γεγονέναι, ἀλλ' εἶναι διεβεβαιώσατο*.

Σχόλιο 12 (σ. 119) *λόγω γὰρ δεῖ ἐκτέμνειν καὶ ἀναρεῖν*. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει *ἀνέρεσιν*, τὸ ὁποῖο πρέπει να διορθωθεῖ μᾶλλον σὲ *ἀναρῶσιν*.

Σχόλιο 14 (σ. 121) *παντὸς αἰσθητοῦ δηλουμένου περὶ τῆς ψήφου*. Μᾶλλον πρέπει να γραφεί *παρὰ τῆς ψήφου*.

Σχόλιο 15 (σ. 123-124) *χαλκὸς διὰ τὸ τοῖς κτίσμασι συνκαταβαίνειν ἤχον ποιῶν τινὰ ἐπιπορευόμενος διεγερτικὸν τῶν κοιμωμένων*. Ὁ κώδικας παραδίδει *ἤχον ποιεῖν*, τὸ ὁποῖο μπορεῖ να διατηρηθεῖ, ἂν γράψουμε *<καὶ> ἤχον ποιεῖν*. Μία ἄλλη λύση θὰ ἦταν να γραφεί *συγκαταβαίων ἤχον ποιεῖν*. Τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ χαλκοῦ εἶναι ὅτι βγάζει ἤχο.

Σχόλιο 23 (σ. 139) *ὅπερ διλοῖ τὴν πρὸς πάντα ῥαδίαν μετάπτωσιν*. Δεδομένου ὅτι τὸ χειρόγραφο παραδίδει *μετάκλινσιν*, ἐπιβάλλεται να γράψουμε *μετάκλινσιν*.

Adnotatio ad scholium XXIV (σ. 141) *Ἦ σοῦ πάντως ἀκούειν <τά> ἐπιστημονικὰ λέγοντος, ἢ μόνον τοῦ κατὰ τὴν ἐπιστήμην εἰθισμένου*. Οὕτω σοι πάντως ἐστὶν ἀκούειν τοῦ Πνεύματος, ἢ μόνου τοῦ πνευματικὸν ἔχοντος ὡτίον προστεθειμένον αὐτῷ θεόθεν. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπομένου σχολίου, τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 25, πρᾶγμα ποὺ καθίσταται ἐμφανεστερὸ ἂν γράψουμε: *Οὐ τοῦ παντὸς ἀκούειν ἐπιστημονικὰ λέγοντος ἢ μόνον τοῦ κατὰ τὴν ἐπιστήμην εἰθισμένου*. Οὐ τοῦ παντὸς ἐστὶν ἀκούειν τοῦ

Πνεύματος ἢ μόνου τοῦ πνευματικὸν ἔχοντος ὡτίον προστεθειμένον αὐτῷ θεόθεν. Τὸ χωρίο τοῦ Διδύμου τοῦ Τυφλοῦ ποῦ παρατίθεται στὴ σημείωση 1 οὐ παντὸς γὰρ ἔστιν τοῦτο εἰπεῖν σπληρίζει τὶς προτεινόμενες ἐδῶ διορθώσεις.

Σχόλιο 25 (σ. 144) σημαίνει δὲ τὸ οὕτω λεχθὲν τὴν ἐννόησιν <τῆς> μεγαλοφωνίας μετὰ σαφηνείας γενομένης πρὸς αὐτόν. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει μεγαλωφωνίαν ... γενομένην. Προτείνεται νὰ γραφεῖ τὴν ἐν νοήσει μεγαλοφωνίαν μετὰ σαφηνείας γενομένην πρὸς αὐτόν.

Σχόλιο 27 (σ. 149) καθ' ὃν κρίσεις Θεοῦ ἐπάγονται τοῖς ἀνθρώποις ἡδέα τε καὶ ἀπῆ. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει ἐπάγεται. Διορθῶν κρίσει (δοτικὴ ἐνικὴ) Θεοῦ ἐπάγεται τοῖς ἀνθρώποις ἡδέα τε καὶ ἀπῆ (ἀττική σύνταξη).

Σχόλιο 27 (σ. 150) μόνου τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ τὸ κατὰ σάρκα ὄντος φανέντος ἀξίου πρᾶξι τὰ ἐμφερόμενα ἐν τῷ βιβλίῳ. Πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ γραφεῖ ὄντως.

Σχόλιο 28 (σ. 152) ἀρνίον ἐστῆκός ὡς ἐσφαγμένον. Μετὰ <τὴν> ἀνάστασιν γὰρ καὶ ἀνάληψιν ὄφθην τὸ ἀρνίον οὐκέτι ἐσφαγμένον ὄφθη, καὶ ἐπιεκτόν, τουτέστιν οὐκέτι ἀλλοιούμενον. Ὁ ἐκδότης διόρθωσε τὸ ἐπιεστός τοῦ κώδικα σὲ ἐπιεκτόν. Προτείνω νὰ γραφεῖ ἐπ<ε>λῖ ἐστός.

Σχόλιο 30 (σ. 159) Ἐκ τῶν γραφῶν ἔστιν εὐρεῖν <ὅτι> ὡσπερ σῶμα Θεοῦ, ἁγίαί εἰσὶ τινες <δυνάμεις> οἷον αἱ ὑπηρετικαὶ χεῖρες καὶ ἐποπτικοὶ ὀφθαλμοὶ καὶ ἐπὶ τῶν εὐχῶν τεταγμένα ὧτα κολαστικοὶ προνοία Θεοῦ πόδες τοῖς κατὰ γῆν διατωμένοις. Οἱ προσθήκες λέξεων εἶναι μᾶλλον περιττές. Τὸ οἷον αἱ μπορεῖ νὰ διορθωθεῖ σὲ οἶονεῖ, ἐνῶ τὸ ἐπελεστικά τοῦ κώδικα πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἐπελευστικοί, ὅχι σὲ κολαστικοί.

Σχόλιο 30 (σ. 161) ἵνα δύνηται τις παραστήσαι, <εἰ> διὰ τὴν τινος ἀμέλειαν καὶ παράλειψιν τῶν ἐπιβαλλόντων αὐτῷ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐν ἀμαρτήματι ἢ αἰτία γέγονεν. Ἡ προσθήκη τοῦ εἰ εἶναι περιττή. Πρέπει ἀπλῶς τὸ τινος νὰ γίνῃ ἐρωτηματικό: τίνος.

Σχόλιο 30 (σ. 161) εἰς τὴν κατὰ τὸν Θεοῦ λόγον ἀνατροφὴν πρὸς τοὺς υἱούς. Ἐνδεχομένως πρέπει νὰ γραφεῖ ἀναστροφὴν.

Σχόλιο 32 (σ. 169) καὶ ἐὰν λαμβάνης ταύτας τὰς σωματικὰς <ὡς> λεγομένας ἐν τῷ Ἰσραὴλ. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει τὰς σωματικὰς λεγομένας, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ διορθωθεῖ, ὅπως προτείνει ὁ Harnack, σὲ τὰς σωματικῶς λεγομένας.

Σχόλιο 33 (σ. 171) πρὸς ταῖς λευκαῖς στολαῖς ἅς εἰσιν περιβεβλημένοι. Ὁ κώδικας παραδίδει αἰ, τὸ ὁποῖο πρέπει μᾶλλον νὰ διορθωθεῖ σὲ αῖς.

Σχόλιο 34 (σ. 176) ἤδη προτεθεωρημένα ὡς ἀνίστανται ἄφθαρτα καὶ

πνευματικά. Προτείνω τὴν διόρθωση προτεθεωρημένου.

Σχόλιο 35 (σ. 179) *δηλοῦντα ὡς προσκυνοῦσι τινὲς τὰ δαιμόνια τὰ χρυσᾶ.*
Ίσως πρέπει νὰ γραφεῖ δηλοῦντος.

Σχόλιο 37 (σ. 186) *ἐπὶ τὸ λαβεῖν ἕκαστος ἐπαξίως τῶν βεβιωμένων.*
Προτείνω νὰ γραφεῖ *ἐπὶ τὸ λαβεῖν ἕκαστος <μισθοὺς> ἐπαξίους τῶν βεβιωμένων.*

Σχόλιο 38 (σ. 191) *ἄτινα ἄστρα θείας δυνάμεις οὔσας <ἔπεισεν>*
συναποστῆναι αὐτῷ καὶ συγκατενεχθῆναι τῷ δράκοντι, ὡς Ἡσαΐας φησιν. Ἡ
προσθήκη τοῦ ἔπεισεν καθίσταται περιττή ἂν γράψουμε τῷ δράκοντι ὁ
Ἡσαΐας φησίν. Ὁ ὠριγενιστικὸς τόνος τοῦ κεμένου εἶναι προφανής.

Σχόλιο 38 (σ. 192) *ὡς σίτος εἶπ τοῦ Θεοῦ. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει πρῶτο*
πρόσωπο, προτείνω νὰ γραφεῖ εἶπν.

Σχόλιο 39 (σ. 195) *καὶ οὐ περ ἠττωμένη αὕτη ἢ ζήτησις.* Προτείνω νὰ
γραφεῖ *οὐ περατουμένη.*

ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΑΝΔΡΟΥΔΗΣ
ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΓΛΥΠΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΥΣΤΕΡΟΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΤΟ ΣΤΟΜΙΟ (ΤΣΑΓΕΖΙ)*

Τό καθολικό τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στό Στόμιο (τέως Τσαγεζί) τοῦ Νομοῦ Λαρίσης (εἰκ. 1, 2)¹, κτισμένο σπὴν ἀνατολική πλαγιά τοῦ ὄρους Κίσσαβος (Ῥοσσα)² καί κοντά στίς ἐκβολές τοῦ Πηνειοῦ, ἦταν

* Ἀπό τὴ θέση αὐτὴ ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω τὴν προϊσταμένη τῆς Ἐφορίας Ἀρχαιοτήτων Ν. Λαρίσης κ. Σταυρούλα Σδρόλια γιὰ τὴν παραχώρηση ἀδείας μελέτης τῶν γλυπτῶν τῆς μονῆς, ὅσο καί τὸν φίλο Δρα Φιλολογίας τοῦ Α.Π.Θ. κ. Σταύρο Γουλούλη γιὰ τὶς συζητήσεις ποὺ εἶχαμε γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία καί τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Στομίου. Θεμελιεὺς εὐχαριστίες ὀφείλω ἐπίσης καί στοὺς πατέρες τῆς μονῆς γιὰ ὅλες τὶς διευκολύνσεις ποὺ μοῦ παρεῖχαν κατὰ τὴν ἐπιτόπια ἔρευνά μου.

¹ Σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς μονῆς βλ. Α. Ἀρβανιτόπουλου, «Ἀνασκαφαί καί ἔρευνα ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1910 [2. Ἀρχαῖκά καί βυζαντινὰ εὐρήματα ἐν τῇ λεγομένῃ μονῇ Κομνηνῶν]», *ΠΑΕ 1910*, Ἀθήνα 1911, 191-194· Γ. Σωτηρίου, «Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας Π' καί ΙΔ' αἰῶνος. 2. Ἡ μονὴ τῆς Παναγίας καί τοῦ Ἁγίου Δημητρίου παρὰ τὸ Τσαγεζί», *ΕΕΒΣ Ε'* (1928), 348-375· Ν. Νικονάνος, *Βυζαντινοὶ ναοὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἀπὸ τὸν 10ο αἰῶνα ὡς τὴν κατάκτηση τῆς περιοχῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 1393. Συμβολὴ εἰς τὴν βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ*, Ἀθήνα 1979, 99, 141, 152, 156-160, 166· Ν. Παπαδημητρίου, *Ἡ ἐπισκοπὴ Πλαταμῶνος καί Λυκοστομίου (Ἱστορικὴ Γεωγραφία-Τοπικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία)*, Ἀθήνα 2007, 259-287· Σ. Γουλούλης, «Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἢ "Ὀικονομεῖον" στό Στόμιο (Τσαγεζί): Ἱστορικὴ ταυτότητα καί ἀνάπτυξη μιᾶς βυζαντινῆς μονῆς», στό: Σ.Γ. Γουλούλης-Σ.Τ. Σδρόλια (ἐπιμ.), *Ἅγιος Δημήτριος Στομίου. Ἱστορία - Τέχνη - Ἱστορικὴ Γεωγραφία τοῦ μοναστηριοῦ καί τῆς περιοχῆς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ*, Λάρισα 2010, 19-48.

² Ἡ ἀνατολικὴ πλαγιά τοῦ Κίσσαβου στά βυζαντινὰ χρόνια ἀποτελέσε μοναστικὴ κοινότητα, ἢ ὅποια ἦταν γνωστὴ ὡς «Ὀρος τῶν Κελλίων». Βλ. σχετικὰ Σ. Γουλούλης, «Ὀρος τῶν Κελλίων». Συμβολὴ τοπογραφικὴ καί ἱστορικὴ», *Διεθνὲς Συνέδριο γιὰ τὴν Ἀρχαία Θεσσαλία σπὴ μνήμη τοῦ Δημήτρη Θεοχάρη. Πρακτικὰ*, Ἀθήνα 1992, 473-498· Σ. Γουλούλης, «Ἡ ἀνατολικὴ Ὀσσα καί ἡ μοναστικὴ "κοινότητα" τῶν Κελλίων (Νεώτερα δεδομένα: χρονολογικά καί τοπογραφικά ὄρια)», στό: *Ἅγιος Δημήτριος Στομίου*, ὁ.π., 187-204· Σ. Μαμαλοῦκος-Σ. Σδρόλια, «Τὸ ἀρχικὸ καθολικὸ καί ὁ παλαιὸς περιβόλος τῆς Μονῆς Στομίου», στό: *Ἅγιος Δημήτριος Στομίου*, ὁ.π., 93-106· Σ. Μαμαλοῦκος-Σ. Σδρόλια, «Ἀρχαιολογικὰ Κατάλοιπα στό Ὀρος τῶν Κελλίων», στό: *Ἅγιος*

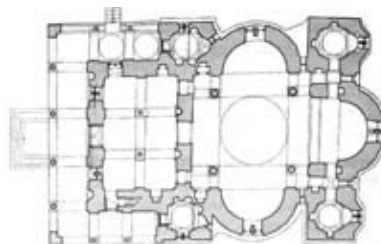
Εικ. 1: Τό καθολικό τῆς Μονῆς Ἁγίου Δημητρίου Στομίου τό 1851 (σχέδιο τοῦ Α. Normand).

Εικ. 2: Τό καθολικό ἀπό τά ΒΔ (σχέδιο τοῦ Α. Normand).

Εικ. 3: Ἐπιπέδα τοῦ ἐρειπωμένου ναοῦ πρὶν ἀπό τίς ἐργασίες ἀναδόμησης (φωτ. Π. Στρούλιας).

Εικ. 4: Κάτοψη τοῦ καθολικοῦ (Χ. Μπούρας).

ἐρειπωμένο γιά πολλά χρόνια (εἰκ. 3). Πρόκειται γιά ἕνα τρίκογχο ναό, «ἀνεπτυγμένου τύπου», δηλαδή σύνθετο τετρακίονιο σταυροειδή ἐγγεγραμμένο, μέ πλευρικές κόγχες (χορούς), μέ δικιόνια λιτή, μέ τυπικαριά καί περίστω (σχίσματος Π) πού συνδέεται μέ τί λιτή καί μέ τά ἀνατολικά του ἄκρα νά ἀπολιγούν σέ παρεκκλήσια (εἰκ. 4). Τό καθολικό, ἄν καί μισοερειπωμένο γιά μεγάλο διάστημα, ἀπασχόλησε ἀπό νωρίς τήν ἐπιστημονική ἔρευνα³. Αἰτία ἀπετέλεσε τό μεγάλο του μέγεθος γιά ναό καί ἡ

Δημήτριος Στομίου, ὀ.π., 205-258· Ἀρχιμανδρίτης Ν. Δρόσος, *Οἱ Ἐπισκοπές Βεσαίνης, Χαρμένον, Κατρίας: Ἡ ἐκκλησιαστική περιφέρεια Ἁγίας κατά τήν βυζαντινή καί μεταβυζαντινή περίοδο* (Ἀδημοσίητη Διδακτορική Διατριβή πού ὑποβλήθηκε στό Τμήμα Βυζαντινῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ.), Θεσσαλονίκη 2012, κυρίως 301-389.

³ Γ. Σωτηρίου, *Βυζαντινά μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας*, 348-375· Ν. Νικονάνος, *Βυζαντινοί ναοί τῆς Θεσσαλίας*, 152, ὑποσημ. 553· Ρ. Vocotopoloulos, «Church architecture in Thessaloniki in the 14th

έκπληκτική ομοιότητα που παρουσιάζει ή κάτοψη του με την αντίστοιχη του ύστεροβυζαντινού ναού της Θεσσαλονίκης που σήμερα είναι γνωστός ως «Προφήτης Ήλιας»⁴. Και αν ο τελευταίος έχει γενικά χρονολογηθεί περί το 1360-1370⁵, ή τον 15ο αιώνα⁶, παρά τις κατά καιρό προταθείσες απόψεις για ταύτισή του (όπως αυτή του Θ. Παπαζώτου για τη Μονή Άκαπνίου)⁷ που ίσως παραπέμπουν σε προγενέστερες χρονολογήσεις, έντοτοι για τον ναό του Στομίου δεν έχουμε κάποια αξιόπιστη πληροφορία σχετικά με τη χρονολογία της ίδρυσης και τον κτίτορά του. Για καλή μας τύχη ή περιγραφή του Γάλλου αρχαιολόγου A. Mezieres –και κυρίως δύο σχέδια του 1851 του ομοειδή του αρχιτέκτονα A. Normand, που τον συνόδευε στην αποστολή του

century. Remarks on the typology», στο: *L'Art de Thessalonique et des pays Balkaniques et les courants spirituels au XIVe siècle* (Recueil des rapports du Vie Colloque Serbo-Grec, Belgrade 1985), Belgrade 1987, 114· P. Mylonas, *Le Catholicon de Kutlimum (Athos). La dernière étape de la formation du catholicon athonite: l'apparition des typicaria*, A 42 (1994), 83, ύποσημ. 46· Σ. Βογιατζής, *Συμβολή στην ιστορία της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής της κεντρικής Ελλάδος κατά τον 16ο αι. Οι μονές του Αγίου Βησσαρίωνος (Δούσκο) και του Όσιου Νικάνορος (Ζάβορδα)*, Αθήνα 2000, 129, ύποσημ. 66· Χ. Μπούρας, «Η αρχιτεκτονική της Μονής Αγίου Δημητρίου Στομίου (τ. Τσάγεζι)», *ΔΧΑΕ* 4/24 (2003), 145-162· Θ. Παπαζώτος, «Η Μονή Άκαπνίου-Ο ναός του Προφήτη Ήλια», *Θεσσαλονικέων Πόλις*, περίοδος Β', τ. 2 (2007), 34-73· Β. Μεσσής, «Τό καθολικό της μονής του Αγίου Δημητρίου στο Τσάγεζι. Ζητήματα οικοδομικών φάσεων», *29ο Συμπόσιο ΧΑΕ. Πρόγραμμα και περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων*, Αθήνα 2009, 78-79· Β. Μεσσής, «Σκέψεις και στοιχεία σχετικά με την οικοδομική ιστορία και την αρχιτεκτονική του καθολικού της Μονής του Αγίου Δημητρίου στο Τσάγεζι», στο *Άγιος Δημήτριος Στομίου*, 83-92· V. Messis, «Le catholicon du monastère de Saint-Démétrius a Tsajézi sur le mont Kissavos en Thessalie orientale: questions de périodes architecturales», *Byzantinoslavica* LXX (2012), 1-2, 220-240.

⁴ Για τον ναό και τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί σχετικά με την ταύτιση και τη χρονολόγησή του βλ. κυρίως Γ.Ι. Θεοχαρίδης, «Η Νέα Μονή Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 3 (1956), 334-352· Γ.Ι. Θεοχαρίδης, «Δύο νέα έγγραφα άφορwντα εις την Νέαν Μονήν Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 4 (1955-1960), 315-351· Α. Goulaki-Voutira, «Zur Identifizierung von Palaologenzeitlichen Kirchen in Saloniki», *JÖB* 34 (1980), 255-264· Β. Δημητριάδης, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας 1430-1912*, Θεσσαλονίκη 1983, 301-303· Τ. Παπαζώτος, «The identification of the Church of "Profitis Elias" in Thessaloniki», *DOP* 45 (1991), 121-127· Θ. Παπαζώτος, *Η Μονή Άκαπνίου*, 34-73· Α. Τάντσης, «Προφήτης Ήλιας», *Αποτυπώματα. Η βυζαντινή Θεσσαλονίκη σε φωτογραφίες και σχέδια της Βρετανικής Σχολής Αθηνών (1888-1910)*, Θεσσαλονίκη 2012, 184-195· Α. Τάντσης, «Ο Προφήτης Ήλιας, ή Άννα της Σαβοΐας και ή Αύλη του Συργή», *Βυζαντινά* 33 (2013-2014), 241-257.

⁵ P. Vocotopoloulos, *Church architecture in Thessaloniki*, 114, ό όποιος ύποστήριξε - κατά την άποψη μας όρθά - ότι ό ναός «του Προφήτη Ήλιας» λευτοόργησε ως πρότυπο για τον ναό στο Τσάγεζι, τον όποιο μάλιστα χρονολόγησε στον 14ο αιώνα.

⁶ P. Mylonas, *Le Catholicon de Kutlimum*, 83, ύποσημ. 46.

⁷ Α. Παπαζώτος, *Η Μονή Άκαπνίου*, 154-207.

Εικ. 5: Άποψη του αναδομημένου καθολικού από τὰ ΝΔ (2013).

Εικ. 6: Ὁ αναδομημένος βόρειος χορὸς τοῦ καθολικοῦ (2013).

Εικ. 7: Ἐσωτερικό του ναοῦ. Τό νεότερο τέμπλο (2013).

(εἰκ. 1 καὶ 2)⁸– μᾶς πληροφοροῦν τουλάχιστον γιὰ τὴ μορφὴ καὶ τὴ διάρθρωση τῶν ὄγκων τοῦ θεσσαλικοῦ μνημείου πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ του ἀπὸ πυρκαγιὰ τὸ 1868⁹. Μὲ βάση τὶς πληροφορίες τῶν δύο σχεδίων, συντάχθηκαν καὶ τὰ σχέδια τῆς μελέτης ἀνακατασκευῆς τοῦ καθολικοῦ στὴ μορφὴ πού παρουσίαζε στὰ μέσα του 19ου αἰῶνα, ἐνῶ πρόσφατα ὑλοποιήθηκε τὸ σχετικὸ ἔργο (εἰκ. 5, 6, 7)¹⁰.

Οἱ παλαιότεροι ἐρευνητὲς ἀπέδωσαν χρονικὰ τα ἐρεῖπια τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Στομίου στὴν ὕστερη βυζαντινὴ περίοδο καὶ –λόγω τῆς ὁμοιότητος τῆς κάτοψης– πολὺ κοντὰ στὴν πιθανὴ χρονολογία τῆς ἀνέγερσης τοῦ ναοῦ τοῦ «Προφήτη Ἡλία» Θεσσαλονίκης. Ὁ Γεώργιος Σωτηρίου χρονολόγησε τὸ καθολικὸ τοῦ ναοῦ μας στὸ τέλος τοῦ 13ου-ἀρχές

⁸ Ὁ κύριος στόχος του ἦταν ἡ ἀνεύρεση χειρογράφων. Βλ. A. Mezières, *Mémoire sur le Pélion et l'Ossa*, Paris 1853, καὶ μετάφραση στὰ ἑλληνικά: «Περιγραφὴ τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὀσσας (1852)-μέρος 5ο (τελευταῖο)», μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά Henri-Pierre Corrieu, σχόλια Κ. Σπανός, στὸ *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο* 41 (2002), 89-95. Ὁ Normand σχεδίασε ἐπιπλέον καὶ μιά κάτοψη τοῦ καθολικοῦ πού δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Mezières.

⁹ Τὰ σχέδια τοῦ A. Normand, ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Παρισιοῦ, δημοσιεύθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ στὸ: M.-C. Hellmann, «Les architectes de l' École Française d'Athènes», *BCH* 120 (1996), 195, εἰκ. 4 καὶ 5.

¹⁰ Κατὰ τὴν ἀποψή μας, ἡ ἐπέμβαση αὐτὴ δὲν εἶναι ἐπιτυχημένη, ὄχι ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς δεοντολογίας καὶ χρήσης τῶν νέων ὕλικῶν, ἀλλὰ λόγω του ὅτι δὲν ὑπῆρχαν στοιχεῖα γιὰ τὸ ὕψος τοῦ ναοῦ ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ κοσμητὴ πού ὀρίζει τὶς γενέσεις τῆς θολοδομίας. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ νέα ἀνακατασκευὴ τοῦ καθολικοῦ βασίστηκε μόνο σὲ ὑποθέσεις, ὑπολογισμοὺς καὶ ἀναγωγές στὰ προοπτικὰ σχέδια τοῦ A. Normand.

του 14ου αιώνα¹¹. Μέ την άποψη αυτή συμφώνησαν αρκετοί έρευνητές¹², ενώ ό καθηγητής Παύλος Μυλωνάς πρότεινε τή χρονολόγηση του ναού τουλάχιστον στο τέλος του 14ου ή έστω στις αρχές του 15ου αιώνα¹³. Τήν απόδοση του Γ. Σωτηρίου άμφισβήτησαν και οι Σωτήρης Βογιατζής¹⁴ και Σταύρος Γουλούλης¹⁵. Πρίν από λίγα χρόνια ή προσεκτική ματιά του καθηγητή Χαράλαμπου Μπούρα χρονολόγησε τήν κατασκευή του ναού, στή μορφή πού απεικονίζεται στα σχέδια του Normand, στα μέσα του 16ου αιώνα¹⁶, άν και βέβαια δέν λείπουν κάποιες μικρές έπιγραφές πού μās πληροφοροούν για μεταγενέστερες έπισκευές του ναού¹⁷. Ο Χ. Μπούρας απέδωσε τήν όμοιότητα τής κάτοψης του Θεσσαλικού ναού μέ αυτή του «Προφήτη Ήλία» στο ότι ό τελευταίος λειτούργησε ως πρότυπο για τήν κατασκευή του, δύο περιπου αιώνες άργότερα¹⁸.

Οί άνασκαφικές έργασίες πού πραγματοποιήθηκαν στο έσωτερικό του καθολικού τής Μονής του Στομίου από τήν 7η Έφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων μέ υπεύθυνη αρχαιολόγο τήν νυν Έφορο Αρχαιοτήτων του Ν. Λαρίσης Σταυρούλα Σδρόλια, άποκάλυψαν τά έρείπια ενός παλαιότερου, μικρότερου όμως σε μέγεθος ναού, των μεσοβυζαντινών χρόνων. Ο ναός αυτός, πού ήταν κτισμένος στον τύπο του σύνθετου τετρακιόνιου σταυροειδούς έγγεγραμμένου μέ νάρθηκα και πού χρονολογήθηκε στο τέλος 11ου ή στις αρχές του έπόμενου αιώνα, θά πρέπει νά ταυτιστεί μέ τό αρχικό βυζαντινό καθολικό τής μονής¹⁹.

Ο Βασίλης Μεσσής ύποστήριξε ότι στή θέση του άνακαινισμένου κατά τον 16ο αιώνα καθολικού, είχε παλιότερα κτιστεί, στο ίδιο περιγράμμα κάτοψης,

¹¹ Γ. Σωτηρίου, *Βυζαντινά μνημεία τής Θεσσαλίας*, ό.π.

¹² Ν. Νικονάνος, *Βυζαντινοί ναοί τής Θεσσαλίας*, 152, ύποσημ. 553.

¹³ Ρ. Mylonas, *Le Catholicon de Kullumus*, 83.

¹⁴ Σ. Βογιατζής, *Συμβολή στην ιστορία τής έκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής*, 129.

¹⁵ Σ. Γουλούλης, «Η βυζαντινή μονή του Αγίου Δημητρίου Μαγμαριανών», *Ιστοριογεωγραφικά 7* (1997-1998), Θεσσαλονίκη-Γιάννενα 2000, 139, 140, ύποσημ. 117α.

¹⁶ Χ. Μπούρας, *Η αρχιτεκτονική τής Μονής Αγίου Δημητρίου Στομίου*, 145-162. Ο ίδιος ύποστήριξε (160, ύποσημ. 123), ότι ή κτητορική έπιγραφή του 1543 πού βρέθηκε εκτός θέσης είτε μαρτυρεί ότι ή άνέγερση του καθολικού ολοκληρώθηκε μετά από διακοπή του έργου για μερικά χρόνια, είτε ότι τό καθολικό άνεγέρθηκε εκ βάθρων στή θέση ενός παλαιότερου ναού.

¹⁷ Για τς έπιγραφές αυτές βλ. Κ. Σπανός, *Έπιγραφές και ένθυμίες από τά χωριά Στόμο και Καρίτσα (4ος αί. μ.Χ.-1888)*, Θεσσαλονίκη 1979, 20 (έπιγρ. άρ. 7) και 24 (έπιγρ. άρ. 16, 17).

¹⁸ Χ. Μπούρας, *Η αρχιτεκτονική τής Μονής Αγίου Δημητρίου Στομίου*, 161.

¹⁹ Σ. Μαμαλούκος-Σ. Σδρόλια, *Τό αρχικό καθολικό και ό παλιός περιβόλος*, 93-106.

Εικ. 8: Πτυχωτό βορειοανατολικό κιονόκρανο και επίθημά του (φωτ. 1990).

Εικ. 9: Πτυχωτό νοτιοανατολικό κιονόκρανο και επίθημά του (φωτ. 1990).

ό ύστεροβυζαντινός ναός²⁰. Τήν άποψη αυτή επανέλαβε και σέ άλλη μελέτη του²¹. Ως ένα πρόσθετο επιχείρημα για τί στήριξη τής ύπόθεσίς του άνεφερε και τό ότι ορισμένα άπό τά γλυπτά πού σήμερα άπόκείνται στήν αυλή τής μονής (άνάμεσά τους και κάποια παλιότερα πού είχάν χρησιμοποιηθεί στήν άνακατασκευή του 16ου αιώνα, βλ. τά επιθήματα κιονοκράνων στίς εικ. 8, 9) είναι ύστεροβυζαντινά²². Μέ τί θέση του αυτή προφανώς και άμφισβητούνται ορισμένες άπό τίς χρονολογήσεις για τά γλυπτά πού πρότεινε σέ ειδικό άρθρο της ή Βασιλική Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη²³, ένω επανέρχονται στό προσκίνιο οί παλιότερες άπόψεις του Γ. Σωτηρίου για τήν άπόδοση πολλών άπό τά γλυπτά του καθολικού στήν ύστερη βυζαντινή περίοδο²⁴. Αντίθετα, ό Χ. Μπούρας είχε ύποστηρίξει ότι τά γλυπτά τής μονής δέν άνήκαν σέ κάποιο παλαιότερο καθολικό, καθώς οί μεγάλες τεχνοτροπικές τους διαφορές μάλλον ύποδεικνύουν ότι έχουν πλείστες προελεύσεις²⁵. Άπό τήν άλλη πλευρά όμως, τίποτε δέν άποκλείει γλυπτά διαφόρων εποχών νά έχουν χρησιμοποιηθεί στήν

²⁰ Β. Μεσσής, *Τό καθολικό τής μονής του Άγίου Δημητρίου, 78-79*. Β. Μεσσής, *Σκέψεις και στοιχεία, 83-92*.

²¹ V. Messis, *Le catholicon du monastère de Saint-Démétrius a Tsajézi, 220-240*.

²² V. Messis, *Le catholicon du monastère de Saint-Démétrius a Tsajézi, 220-240*.

²³ Β. Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη, «Τά γλυπτά του καθολικού της Μονής Άγίου Δημητρίου στό Στόμο (Τσάγεζι)», στό *Άγιος Δημήτριος Στομίου*, ό.π., 123-154.

²⁴ Γ. Σωτηρίου, *Βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλίας, 348-375*.

²⁵ Χ. Μπούρας, *Η άρχιτεκτονική της Μονής Άγίου Δημητρίου Στομίου*, 160, ύποσημ. 125, όπου μάλιστα έρμηνεύει τήν παραπάνω διαπίστωση ως προϊόν «συναγωγής ύλης» ώστε νά άνεγερθεί μία περικαλλής εκκλησία.

κατασκευή ενός νέου καθολικού μαζί με γλυπτά σύγχρονα του ναού, όπως επίσης να υπάρχουν διαφορές στην απόδοση των θεμάτων των γλυπτών ενός ναού, πρακτική που ήταν αρκετά συνηθισμένη στην ύστεροβυζαντινή περίοδο.

Η θέση του Β. Μεσσπ για την ανοικοδόμηση του ναού του 16ου αιώνα επάνω στα ερείπια ενός προγενέστερου ύστεροβυζαντινού (το δεύτερο στην σειρά καθολικό μετά το μεσοβυζαντινό που αποκάλυψε η ανασκαφή) μας βρίσκει απόλυτα σύμφωνους. Το έπιχειρημα αυτό ενισχύεται και από ένα άλλο γεγονός, που τις περισσότερες φορές διαφεύγει της προσοχής των ερευνητών: ότι οι Όθωμανικές Αρχές ήταν ιδιαίτερα αυστηρές στα θέματα της οικοδόμησης ναών. Μάλιστα, σε περιπτώσεις ανοικοδομήσεων παλαιότερων βυζαντινών ναών, οι όποιες εξασφαλιζόνταν μετά και από την έκδοση των σχετικών σουλτανικών φερμανιών, λαμβάνονταν πάντοτε υπόψη το πρότερο σχήμα και ύψος των ναών, μεγέθη που δεν θα έπρεπε να ξεπερνά ο νέος ναός²⁶. Με βάση τα παραπάνω, φαίνεται ως πιο πιθανό, το καθολικό της Μονής του Στομίου του 16ου αιώνα να αντικατέστησε ένα παλαιότερο ναό του 14ου αιώνα, ακολουθώντας το σχήμα της κάτοψής του και να διαφοροποίησε μόνο στοιχεία των τοίχων και της άνωδομής του.

Γλυπτά που θά μπορούσαν να αποδοθούν στόν διάκοσμο του ύστεροβυζαντινού καθολικού

Στην αυλή της μονής έχει συσσωρευτεί ένα μεγάλο απόθεμα βυζαντινών γλυπτών, που χρονολογούνται από την παλαιοχριστιανική έως και την ύστεροβυζαντινή περίοδο. Όρισμένα από τα γλυπτά ήταν άλλοτε έντοιχισμένα, σε β' χρήση, στις τοιχοποιίες του καθολικού και αποτοιχίστηκαν μετά την ανάκτισή του.

Η πρώτη σύντομη παρουσίαση πολλών από αυτά τα γλυπτά πραγματοποιήθηκε από τον Γ. Σωτηρίου²⁷, ενώ ακολουθήσαν κάποιες αναφορές σε αυτά από τους Β. Βέμη²⁸, J.-P. Sodini²⁹, M. Denneri³⁰ και από

²⁶ Βλ. Π. Ανδρούδης, «Οικοδομικά προγράμματα ιδρύσεων και ανακαινίσεων των καθολικών του Αγίου Όρους στον 16ο αιώνα» (υπό έκδοση).

²⁷ Γ. Σωτηρίου, *Βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλίας*, 365-370.

²⁸ V. Vemi, *Les Chapiteaux ioniques à imposte de Grèce à l'époque paléochrétienne (BCH Supplément XVII)*, Paris 1999, 117-118, άρ. 86-88.

²⁹ J.-P. Sodini, K. Kolokotsas, *Aliki II: la basilique double*, Paris 1984, τ. 1, 246, ύποσημ. 1.

ἄλλους ἔρευνητές, ἐνῶ δημοσιεύθηκαν καί φωτογραφίες τους (εἰκ. 3, 7, 9). Ἡ νεότερη μελέτη γιά τόν βυζαντινό γλυπτό διάκοσμο τοῦ καθολικοῦ, ἀπέδωσε τά περισσότερα γλυπτά στή μεσοβυζαντινή περίοδο³¹.

Στίς ἔρευνές μας στό ἀπόθεμα γλυπτῶν στήν αὐλή τῆς μονῆς ἐντοπίσαμε, ἐκτός των πολλῶν μεσοβυζαντινῶν μελῶν, καί ἀνάγλυφα πού μποροῦν νά ἀποδοθοῦν μέ βεβαιότητα στήν ὑστεροβυζαντινή περίοδο. Πιστεύουμε ὅτι τά ἐν λόγῳ γλυπτά ἀνίκουν στόν ὑστεροβυζαντινό γλυπτό διάκοσμο τοῦ καθολικοῦ, καί πιά συγκεκριμένα στήν κατασκευή τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου του.

Γλυπτά τέμπλου

1, 2. Πεσσίσκοι τέμπλου

Ἀνάμεσα στά γλυπτά ἐντοπίσαμε ὀγκώδεις τετράγωνους πεσσίσκους τέμπλου ἀπό λευκό μάρμαρο (εἰκ. 10, 11), μέ λείες καί ἀκόσμητες ἐπιφάνειες, μέ διάσταση βάσης 25 x 25 ἐκ. καί σωζόμενο ὕψος 1,30 μ. περίπου γιά τούς δύο ἀπό αὐτούς (εἰκ. 10). Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι αὐτοί οἱ πεσσίσκοι εἶναι ἐντελῶς διαφορετικοί ἀπό τά τμήματα πεσσίσκων μέ συμφυῆ κιονίσκο, πού κατέγραψε ἡ Β. Συθιακάκη³².

Οἱ δύο ὡς ἄνω πεσσίσκοι φέρουν στήν ἄνω ἀπόληξή τους συμφυεῖς κιονίσκους, μέ διάκοσμο ἀπό ἓνα ζεῦγος βεργίων ἀνά ὄψη (εἰκ. 10, 11). Τά βεργία αὐτά ὀπωσδήποτε συνδέονταν μεταξύ τους, σέ μεγαλύτερο ὕψος, μέ κόμβους (τό γνωστό «ἡράκλειον ἄμμα»)³³, οἱ ὁποῖοι δέν σώζονται πιά.

Ἐπίσης οἱ δύο ἀπό τούς πεσσίσκους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τοποθετηθεῖ ἐκατέρωθεν τῆς Ὁραίας Πύλης, φέρουν συμφυεῖς σταθμούς (εἰκ. 10). Ἀντίθετα, ὁ τρίτος πεσσίσκος δέν παρουσιάζει ἀνάλογο διάκοσμο ψηλά. Οἱ πεσσίσκοι στούς ὁποίους ἀναφερθήκαμε παραπάνω ἀποδόθηκαν στήν

³⁰ M. Dennert, *Mittelbyzantinische Kapitelle. Studien zur Typologie und Chronologie*, Bonn 1997, 129, ἀρ. 277, πίν. 50.

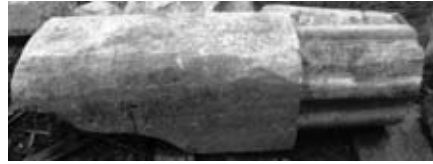
³¹ Β. Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη, *Τά γλυπτά τοῦ καθολικοῦ*, 123-154.

³² Β. Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη, *Τά γλυπτά τοῦ καθολικοῦ*, 133, 151, εἰκ. 15.

³³ Οἱ τετραπλοῖ κιονίσκοι μέ κόμβο στόν κορμό τους ἀποτελοῦν συνήθη μορφή πού ἀπαντᾷ στά βυζαντινά τέμπλα ἀπό τόν 12ο αἰῶνα καί ἐξῆς. Τά παραδείγματα εἶναι πολλά, τόσο στή Μακεδονία, ὅσο καί τί Θεσσαλία.

Εικ. 10: Τμήματα πεσσίσκων τέμπλου με συμφυείς κιονίσκους.

Εικ. 11: Τμήμα πεσσίσκου τέμπλου με συμφυῆ κιονίσκο.

Εικ. 12: Τμήμα στυλοβάτη τέμπλου.

κατασκευή του τέμπλου του ναού, καί μάλιστα στα ανοίγματα της πρόθεσης καί του διακονικού, ἐνῶ ἕνας ἀκόμη πεσσίσκος, διακοσμημένος μέ πλέγμα, ἀποδόθηκε στόν χώρο του Ἱεροῦ Βήματος³⁴. Κατά τήν ἄποψή μας, ἡ ἀπόδοση αὐτή εἶναι μάλλον λανθασμένη, καθῶς οἱ ὀγκῶδεις ἀκόσμητοι πεσσίσκοι δύνανται νά χρονολογηθοῦν στήν ὕστερη βυζαντινὴ περίοδο, σέ ἀντίθεση μέ τόν πεσσίσκο μέ διάκοσμο πλέγματος πού εἶναι σαφῶς προγενέστερος. Ἐπίσης δέν εἶναι δυνατόν, ἀκόμη καί ἂν ἴσχυε κάτι τέτοιο, οἱ πιό ὀγκῶδεις πεσσοί νά εἶναι τοποθετημένοι στα παραβήματα καί ὄχι στό κεντρικό τμήμα τοῦ τέμπλου.

Στόν ἴδιο σωρό γλυπτῶν στήν αὐλή τῆς μονῆς, ἐντοπίσαμε καί λιγοστά τμήματα στυλοβάτη (δηλαδή βατῆρα) τέμπλου ἀπό γκρίζο μάρμαρο, μέ τετράγωνες ὑποδοχές γιά τήν πάκτωση τῶν πεσσίσκων (εἰκ. 12).

Ἐνα ἀκόμη ἀπότμημα κιονίσκου τέμπλου μέ δύο βεργία (τά ὑπόλοιπα δέν εἶναι ἐμφανῆ) ἔχει ἐντοιχιστεῖ, σέ β' χρήση, στή δυτικὴ ὄψη τοῦ καθολικοῦ, ἀλλά δέν εἶναι βέβαιο ὅτι συναντῆκε μέ τά ἄλλα μέλη στα ὅποια ἀναφερθήκαμε παραπάνω.

³⁴ Β. Συθιακάκη-Κριτσιμιάλλη, *Τά γλυπτά τοῦ καθολικοῦ*, 141-142.

3. Τμήμα λοξότμπτου μέλους, πιθανόν έπιστυλίου τέμπλου

Σέ τέμπλο, πιθανόν τῆς ὑστεροβυζαντινῆς φάσης τοῦ καθολικοῦ, θά πρέπει μᾶλλον νά ἀνῆκε καί τό λοξότμπτο μαρμάρινο μέλος μήκους 2 μ. πού ἐντοιχίστηκε ὡς ὑπέρθυρο τῆς δυτικῆς θύρας εἰσόδου στή λιτή (εἰκ. 13). Τό γλυπτό αὐτό, μέ ἄγνωστο πλάτος, καθῶς εἶναι ἐντοιχισμένο, φέρει διάκοσμο ἀπό συνεχόμενα ἀνεστραμμένα καρδιόσχημα πλαίσια, τά ὁποῖα περικλείουν τρίφυλλα ἀνθέμια. Ἡ χρονολόγησί του θά μποροῦσε νά γίνεῖ ἐπίσης στήν ὑστερῆ βυζαντινή περίοδο, ὅπως πρότεινε ὁ Γ. Σωτηρίου³⁵. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι τό βάθος τοῦ ἀναγλύφου δέν εἶναι τόσο μεγάλο, ὅσο στά ἐπιθήματα τῶν κιονοκράνων τοῦ καθολικοῦ (βλ. παρακάτω), καί σαφῶς τό ἔργο εἶναι λιγότερο ἐπιμελημένο. Ἀντίθετα, ἡ Β. Συθιακάκη πρότεινε τή χρήση τοῦ μέλους ὡς κοσμητή (ἡ διάσταση εἶναι μᾶλλον ὑπερβολική) καί τό χρονολόγησε μετά τό 1100³⁶.

Εἰκ. 13: Λοξότμπτο μέλος, πιθανόν έπιστυλίου.

Εἰκ. 14: Πλάκα (πιθανόν θωράκιο), μέ ἀραβουργηματικό διάκοσμο.

4. Πλάκα, πιθανόν θωράκιο τέμπλου

Ὅσον ἀφορᾷ στήν πλάκα ἀπό γκρίζο μάρμαρο πού εἶναι ἐντοιχισμένη σέ β΄ χρήση στήν ποδιά παραθύρου στόν δυτικό τοῖχο τῆς λιτῆς (εἰκ. 14, συνολικό μήκος 1, 30 μ.) αὐτή φέρει, ἐντός ὀρθογωνίων πλαισίων, διάκοσμο ἀπό ἀραβουργηματικά σχέδια, ἀρκετά διαφορετικά μεταξύ τους (εἰκ. 15). Πρόκειται γιά ἕνα ἐπιπεδόγλυφο ἔργο, στό ὁποῖο τό θέμα σκαλίστηκε στή λεία ἐπιφάνεια τοῦ γλυπτοῦ μέ ἀφαίρεση τοῦ ὑλικοῦ. Ἡ τεχνική αὐτή, ἥδη σέ χρήση ἀπό τήν παλαιοχριστιανική περίοδο, γνώρισε μεγάλη ἀνθησι πολύ

³⁵ Γ. Σωτηρίου, *Βυζαντινά μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας*, 369 καί εἰκ. 21 (σχεδιαστική ἀναπαράσταση).

³⁶ Β. Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη, *Τά γλυπτά τοῦ καθολικοῦ*, 130-131.

αργότερα, στά ύστεροβυζαντινά χρόνια, ιδιαίτερα πρὸς τὸ τέλος τοῦ 13ου καὶ στίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰώνα³⁷. Ἡ Β. Συθιακάκη, ἂν καὶ χρονολόγησε σωστά τὴν πλάκα στὴν ύστεροβυζαντινὴ περίοδο, ἐντούτοις πρότεινε τὴ χρήση τῆς ὡς ψευδοσαρκοφάγου, συγκρίνοντάς τὴν καὶ μὲ ἀνάλογα παραδείγματα³⁸. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, οὐσιαστικά διαφώνησε μὲ τὴν παλιότερη ἄποψη τοῦ Γ. Σωτηρίου, ὁ ὁποῖος εἶχε προτείνει τὴν χρήση τῆς πλάκας ὡς θωρακίου τέμπλου³⁹. Ἐδῶ θὰ πρέπει ὅμως νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ διάκοσμος καὶ ιδιαίτερα οἱ διαστάσεις τῶν ψευδοσαρκοφάγων στά μεσοβυζαντινά καὶ ύστεροβυζαντινά χρόνια διαφέρουν ἐντελῶς ἀπὸ αὐτές τοῦ Στομίου⁴⁰. Στὴν περίπτωσή μας ἔχουμε μᾶλλον νὰ κάνουμε μὲ θωράκιο τέμπλου μεγάλων διαστάσεων καὶ ἄλλωστε ἢ χρήση τῆς ὡς πλάκας ψευδοσαρκοφάγου θὰ πρέπει νὰ ἀποκλειστεῖ καὶ λόγω τοῦ μικροῦ τῆς μήκους (μόλις 1, 30 μ.). Τὰ θέματα τοῦ διακόσμου τῆς πλάκας τοῦ Στομίου εἶναι προφανῶς ἐπιηρεασμένα ἀπὸ τὸ ἀραβουργηματικὸ θεματολόγιο τῆς βυζαντινῆς τέχνης πού γνώρισε ιδιαίτερη ἀνθησιὴ κατὰ τὸν 14ο αἰώνα⁴¹.

Εἰκ. 15: Λεπτομέρεια τοῦ διακόσμου τῆς πλάκας.

³⁷ Γιά τὴν ἐπιπεδὸγλυφὴν τεχνική βλ. κυρίως Μ. Šurut, «Vizantijski reljefi sa pastom iz XIII i XIV veka», *Zograf* 7 (1977), 36-44.

³⁸ Β. Συθιακάκη-Κριτσμάλλη, *Τὰ γλυπτά τοῦ καθολικοῦ*, 140.

³⁹ Γ. Σωτηρίου, *Βυζαντινά μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας*, 369, εἰκ. 24.

⁴⁰ Θ. Παζαράς, *Ἀνάγλυφες σαρκοφάγοι καὶ ἐπιτάφιος πλάκες τῆς Μέσης καὶ Ὑστερης Βυζαντινῆς περιόδου στὴν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1988.

⁴¹ Γιά τὸ θεματολόγιο αὐτὸ βλ. S. Nelson, «Palaeologan Illuminated manuscript and the Arabesque», *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 41 (1988), 7-22 καὶ εἰκ. 1-29 στίς σελ. 151-162. Βλ. ἐπίσης Π. Ἀνδρουόδης, «Ἀραβουργηματικές διακοσμήσεις καὶ ἐπιδράσεις τῆς Ἰσλαμικῆς τέχνης στὴν Παλαιολόγια τέχνη τῆς Μακεδονίας», στί: *Γ' Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο «Βυζαντινὴ Μακεδονία». Θεολογία - Ἱστορία - Φιλολογία - Δίκαιο - Ἀρχαιολογία-Τέχνη, 14-15 Μαΐου 2016*, Θεσσαλονίκη 2019 (πρακτικά ὑπὸ ἐκδοσῆ). Π. Ἀνδρουόδης, «Τὸ ζήτημα τῶν διακοσμίσεων ἄραβουργηματικοῦ χαρακτῆρα» στὴν *Παλαιολόγια γλυπτική τῆς Μακεδονίας (β' μισὸ 13ου-14ου αἰώνας)*, στί: *Τιμητικὸς Τόμος στὴ μνήμη τῆς Μαρίας Καζαμία-Τσέρνου*, Θεσσαλονίκη 2020 (ὑπὸ ἐκδοσῆ).

5. Θωράκιο τέμπλου

Στὴν αὐλή τῆς μονῆς ἐντοπίσαμε καὶ μιὰ ἀκόμη, ἀποσπασματικά σωζόμενη, πλάκα μὲ ἐπιπεδόγλυφο διάκοσμο (εἰκ. 16). Σκαλισμένο στὸ ἴδιο γκρίζο μάρμαρο μὲ τὴν προηγούμενη, τὸ γλυπτό φέρει διάκοσμο πού ἐγγράφεται σὲ παρόμοια πλαίσια, μὲ θέματα πού ἀντιγράφουν –ἄτεχνα καὶ ἀδέξια– παλαιότερα μοτίβα τῆς μεσοβυζαντινῆς γλυπτικῆς, ὅπως ρόδακες, πυροστρόβιλους κ.ἄ.

Συμπερασματικά, μὲ βάση ὅσα καταγράψαμε παραπάνω, πιστεύουμε ὅτι ἐντοπίσαμε δύο θωράκια πού θὰ μπορούσαν νὰ ἀποδοθοῦν στὸ βυζαντινὸ τέμπλο τοῦ καθολικοῦ, ἂν καὶ ἡ θεματολογία τους διαφέρει αἰσθητὰ. Λόγω τῆς κάτοψης τοῦ ναοῦ, ὅπου οἱ κίονες πού στηρίζουν τὸν τροῦλο πλησιάζουν πολὺ τους τοίχους (εἰκ. 4) τὰ ἀνοίγματα πρὸς τὰ αὐτόνομα διαμερίσματα τῆς πρόθεσης καὶ τοῦ διακονικοῦ (οὐσιαστικά τα δύο τυπικαριὰ) εἶναι ἐξαιρετικά στενά. Κατὰ συνέπεια, ὁ ναός, ἂν ὄντως εἶχε μαρμάρινο τέμπλο στὴν ὑστεροβυζαντινὴ περίοδο, πράγμα πού εἶναι καὶ τὸ πῶς πιθανό, τότε αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ περιοριζόταν στὸ κεντρικὸ τμήμα τοῦ Ἱεροῦ, δηλαδή στὸ χῶρο τοῦ Ἱεροῦ βήματος (εἰκ. 7). Τὸ ἀνοίγμα αὐτὸ ἔχει λοιπὸν μῆκος 6,40 μ. καὶ μὲ βάση τίς διαστάσεις τῶν μελῶν πού ἀποδίδουμε στὴν κατασκευὴ τοῦ τέμπλου, τὸ τελευταῖο θὰ πρέπει νὰ εἶχε μιὰ κεντρικὴ εἴσοδο καὶ ἀπὸ δύο θωράκια καὶ τρεῖς πεσσίσκους μὲ συμφυεῖς κιονίσκους σὲ κάθε πλευρά. Κιονόκρανα γιὰ τοὺς κιονίσκους, ἢ ἔστω οἱ ἄνω ἀπολήξεις τους πού ἴσως σημάτιζαν συμφυεῖς κιονόκρανα, δὲν ἔχουν μέχρι στιγμῆς βρεθεῖ.

Ἄν ἡ ἀπόδοση ὅλων των παραπάνω γλυπτῶν (πεσσίσκοι, ἐπιστύλιο, θωράκια) στὴν κατασκευὴ τοῦ ὑστεροβυζαντινοῦ τέμπλου τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εὐσταθεῖ, τότε ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἓνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα γνωστὰ βυζαντινὰ τέμπλα τοῦ 14ου αἰῶνα (δὲν σώζεται τὸ τέμπλο τοῦ ναοῦ τοῦ Προφίτη Ἡλία Θεσσαλονίκης).

Ἄλλα γλυπτὰ των Παλαιολόγειων χρόνων στὴν αὐλή τῆς μονῆς

6, 7. Ἀμφικιονόκρανα παραθύρων

Τὰ δύο μαρμάρινα ἀμφικιονόκρανα μὲ ρηχὸ ἐπιπεδόγλυφο διάκοσμο στίς

Εικ. 16: Τμήμα θωρακίου.

Εικ. 17: Αμφικιονόκρανο παραθύρου νοτίου χοροῦ (σήμερινή ἐσωτερική ἄποψη).

Εικ. 18: Αμφικιονόκρανο παραθύρου νοτίου χοροῦ (ἐξωτερική ἄποψη).

Εικ. 19: Αμφικιονόκρανο παραθύρου βορείου χοροῦ (σήμερινή ἐσωτερική ἄποψη).

Εικ. 20: Αμφικιονόκρανο παραθύρου βορείου χοροῦ (ἐξωτερική ἄποψη).

δύο στενές τους ὄψεις, πού σήμερα βρίσκονται στά δίλοβα παράθυρα τοῦ νότιου καί βορείου χοροῦ (εἰκ. 17, 18 καί εἰκ. 19, 20 ἀντίστοιχα) τοῦ ναοῦ, χρονολογοῦνται στήν ὕστεροβυζαντινή περίοδο. Εἶναι σκαλισμένα σέ λευκό μάρμαρο μέ γαλάζιες φλεβώσεις, ἐνῶ τό σχῆμα τους μαρτυρεῖ ὅτι κατασκευάστηκαν ἀρχικά γιά τό καθολικό (τῆς ὕστεροβυζαντινῆς περιόδου) καί ὅτι δέν ἀποτελοῦν ὑλικό παλαιότερης ἐποχῆς σέ β' χρήση.

Τό βυζαντινό ἀμφικιονόκρανο (εἰκ. 17, 18), πού ἐπαναχρησιμοποιήθηκε στό ἀνακατασκευασμένο παράθυρο τοῦ βορείου χοροῦ, χρονολογήθηκε ἀπό τόν Γ. Σωτηρίου στήν ὕστερη Βυζαντινή περίοδο⁴². Ἀντίθετα, ἡ Β. Συθιακάκη τό

⁴² Γ. Σωτηρίου, *Βυζαντινά μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας*, 358, εἰκ. 8.

ἀπέδωσε στήν ἐποχή λίγο μετά τό 1100⁴³. Καί γιά νά στηρίξει τή χρονολόγησί της ἀναφέρεται στόν διάκοσμο τῆς κύριας –ὅπως τήν ὀνομάζει– ὄψης (εἰκ. 17), ὁ ὁποῖος φέρει ἰσοσκελῆ σταυρό μέ φνόμενα ἀνθεμωτά φύλλα ἀπό τούς μυχούς τῶν κεραιῶν του. Παραδόξως δέν ἀναφέρεται καθόλου στόν διάκοσμο τῆς ἄλλης ὄψης (στίβη προκειμένη περίπτωση ἐξωτερικό), ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει σύνθεσι ἀπό πεντάφυλλα ἀνθέμα καί ἡμιανθέμα (εἰκ. 18).

Τό νότιο ἀμφικιονόκρανο παρουσιάζει στήν σημερινή ἐσωτερική του ὄψη τόν διάκοσμο ἑνός μικροῦ σταυροῦ πού περιέχεται μέσα σέ ἀνεστραμμένο καρδiosisημο μοτίβο (εἰκ. 19). Στήν ἄλλη ἐξωτερική ὄψη (εἰκ. 20), εἶναι σκαλισμένο τό μοτίβο ἑνός ἰδιοτύπου ἰσοσκελοῦς σταυροῦ μέ διαμορφωμένα ἐπιμήλα, πού πατᾶ σέ βαθμιδωτή βάση καί πού ἀπό τό κάτω μέρος του φύονται δύο φύλλα. Στούς μυχούς τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ ἔχουν σκαλιστεῖ καί τά γράμματα πού σχηματίζουν τίς συντομογραφίες IC XC NI KA (= Ἰησοῦς Χριστός Νικᾶ).

Ἐπιθήματα κιονοκράνων

Πολύ ἰδιαίτερος καί πλούσιος εἶναι καί ὁ διάκοσμος τῶν τριῶν ἐπιπεδόγλυφων ἐπιθημάτων τῶν κιονοκράνων (διαστάσεις 80 x 80 ἐκ., βλ. εἰκ. 21) πού ὑποβάσταζαν τούς θόλους πού στήριζαν τόν τροῦλο (τό τέταρτο ἐπίθημα στόν ναό τοῦ 16ου αἰῶνα ἦταν ἀπλοποιημένο, δίχως διάκοσμο). Ἡ θέσι τους εἶναι γνωστή ἀπό παλιές φωτογραφίες (εἰκ. 3, 8, 9)⁴⁴, ἀλλά καί ἀπό τήν καταγραφή τῆς Β. Συθιακάκη⁴⁵. Τά ἐπιθήματα ἔχουν διαφορετικό διάκοσμο σέ κάθε πλευρά. Στήν ἴδια ὁμάδα ἀνῆκε μέ βεβαιότητα καί ἕνα τέταρτο ἐπίθημα, πού ἐντοιχίστηκε ἀργότερα στή στοά τοῦ ἐξωνάρθηκα (εἰκ. 36, 37)⁴⁶. Ἡ ἐπιπεδόγλυφη τεχνική μέ τήν ὁποία σκαλίστηκε ὁ διάκοσμος τῶν γλυπτῶν αὐτῶν μελῶν καί ὁ ἐμφανής «ἀνατολίζων» χαρακτήρας τους εἶχε ὀδηγήσει παλιότερα τόν Γ. Σωτηρίου στή χρονολόγησί τους στήν ὕστερη βυζαντινὴ περίοδο, καί πῶς συγκεκριμένα στήν ὑποτιθέμενη –κατά τόν ἴδιο–

⁴³ Β. Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη, *Τά γλυπτά τοῦ καθολικοῦ*, 131.

⁴⁴ Βλ. καί φωτογραφίες τοῦ 1974 στό: Ν. Παπαδημητρίου, *Ἡ ἐπισκοπὴ Πλαταμῶνος καί Λυκοστομίου*, 438, ἀρ. 36.

⁴⁵ Β. Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη, *Τά γλυπτά τοῦ καθολικοῦ*, 128-131, 149, εἰκ. 1, 4, 5.

⁴⁶ Β. Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη, *Τά γλυπτά τοῦ καθολικοῦ*, 150, εἰκ. 7.

Εικ. 21: Πτυχωτά κιονόκρανα και επίθηματα κιονοκράνων του βορειοανατολικού και του βορειοδυτικού κίονα (φωτ. 2011).

Εικ. 22: Επίθημα βορειοδυτικού κιονοκράνου. Ή μιά από τις γωνίες του.

Εικ. 23: Επίθημα βορειοδυτικού κιονοκράνου. Λεπτομέρεια του διακόσμου τής μιάς πλευράς.

Εικ. 24: Επίθημα βορειοδυτικού κιονοκράνου. Λεπτομέρεια του διακόσμου τής ίδιας πλευράς.

Εικ. 25: Επίθημα βορειοδυτικού κιονοκράνου. Ή άλλη γωνία με όμοια μοτίβα διακόσμου.

Εικ. 26: Επίθημα βορειοανατολικού κιονοκράνου. Ή μιά γωνία με όμοειδη μοτίβα διακόσμου.

έποχί ανέγερσης του καθολικού της Μονής Στομίου, δηλαδή στο τέλος του 13ου - άρχές του 14ου αιώνα⁴⁷.

Επίθημα βορειοδυτικού κιονοκράνου

Τό πρώτο από τά επίθηματα αυτά (εικ. 21-24)⁴⁸ κοσμείται σέ όλες του τίς πλευρές μέ διαφορετικά σχέδια από καρδιάσχημα μοτίβα έντός τών όποιων περικλείονται άνθέματα, τά όποια χαρακτηρίστηκαν «άνατολιζόντα»⁴⁹.

⁴⁷ Γ. Σωτηρίου, *Βυζαντινά μνημεία τής Θεσσαλίας*, 367-368 και εικ. 20.

⁴⁸ Φωτογραφία (1974) του επίθηματος στί θέση του στό: Ν. Παπαδημητρίου, *Η έπισκοπή Πλαταμώνος και Λυκοστομίου*, 438, άρ. 36 (κάτω δεξιά).

⁴⁹ Γ. Σωτηρίου, *Βυζαντινά μνημεία τής Θεσσαλίας*, εικ. 20· Β. Συθιακάκη-Κρητσιμάλλη, *Τά γλυπτά του καθολικού*, 128.

Είκ. 27: Ἐπίθημα βορειοανατολικοῦ κιονοκράνου. Ἴδιο μοτίβο διακόσμου καί ἀκόσμητη πλευρά.

Είκ. 28: Ἐπίθημα νοτιοανατολικοῦ κιονοκράνου. Ἡ τέταρτη πλευρά.

Είκ. 29: Ἐπίθημα νοτιοανατολικοῦ κιονοκράνου. Ἡ μιὰ γωνία του.

Ἐπίθημα βορειοανατολικοῦ κιονοκράνου

Τό ἐπίθημα αὐτό (εἰκ. 8, 25-28)⁵⁰ φέρει σέ ὅλες τίς πλευρές του παραλλαγές τοῦ ἰδίου σχεδίου ἑνός σύνθετου πλοχμοῦ μέ «ἀνατολίζοντα» ἀνθέμια.

Ἐπίθημα νοτιοανατολικοῦ κιονοκράνου

Τό τρίτο ἀπό τά ἐπιθήματα (εἰκ. 9, 29-31, 33-35)⁵¹ κοσμεῖται σέ ὅλες τίς πλευρές του μέ τό μοτίβο ἑνός ἐλίσσόμενου βλαστοῦ, ἀπό τόν ὅποιο φύονται ἀνεστραμμένα τρίφυλλα καί βότρυες. Ἀξίζει νά σημειωθοῦν τά δύο μοτίβα πού κοσμοῦν ἀντίστοιχες πλευρές τοῦ ἐπιθήματος. Πρόκειται γιά τό μοτίβο ἑνός πτηνοῦ ἐντός φυτικοῦ πλαισίου (εἰκ. 33, 34) καί ἑνός «προσωπεῖου» (εἰκ. 35), τά ὅποια δέν ἐπισημάνθηκαν μέχρι σήμερα ἀπό τί ἔρευνα. Ἡ παρουσία τῶν

⁵⁰ Βλ. φωτογραφία του (1974) στό: Ν. Παπαδημητρίου, *Ἡ ἐπισκοπή Πλαταμῶνος καί Λυκοστομίου*, 438, ἀρ. 36 (ἐπάνω ἀριστερά).

⁵¹ Φωτογραφία του (1974) στό: Ν. Παπαδημητρίου, *Ἡ ἐπισκοπή Πλαταμῶνος καί Λυκοστομίου*, 438, ἀρ. 36 (ἐπάνω δεξιά).

Εικ. 30: Θραύσμα από τό επίθημα του νοτιοανατολικού κιονοκράνου.

Εικ. 31: Λεπτομέρεια του έπιπεδόγλυφου διακόσμου του νοτιοανατολικού κιονοκράνου.

Εικ. 32: Karaman (Τουρκία). Ύπερθυρο με γλυπτό διάκοσμο στον Hatuniye Medrese (1382).

Εικ. 33: Καθολικό Μονής Στομίου. Μιά από τίς πλευρές του επίθηματος του νοτιοανατολικού κιονοκράνου.

Εικ. 34: Λεπτομέρεια της εικ. 31: πτηνό.

Εικ. 35: Λεπτομέρεια από τον διάκοσμο του επίθηματος του νοτιοανατολικού κιονοκράνου. Κεφαλί-προσωπείο λιονταριού.

δύο αυτών διακοσμητικών λεπτομερειών, από τίς μιά διασπᾶ τήν αισθητική ένότητα τῆς κάθε πλευρᾶς, ἀλλά ἀπό τήν ἄλλη εἶναι πολύ σημαντική, καθώς τά μοτίβα αὐτά ἔχουν χαρακτηριστικά πού μποροῦν νά ἀποδώσουν τά ἀνάγλυφα στόν 14ο αἰώνα. Στόν 14ο αἰώνα παραπέμπει ἄλλωστε καί μιά ἄλλη λεπτομέρεια, τό ἄνθος λωτοῦ τῆς εικ. 31, τό ὅποιο ἔχει ἐπίσης ἔντονα ἀνατολίζοντα χαρακτηριστικά καί μπορεῖ νά συγκριθεῖ μέ ἀντίστοιχα μοτίβα τῆς γλυπτικῆς τῆς Ἀνατολίας τῆς περιόδου τῶν Σελτζούκων Τούρκων καί τῶν Μπενλικιῶν (13ος-14ος αἰώνας), βλ. γιά παράδειγμα τό γλυπτό ὑπερθύρο στόν Hatuniye Medrese στό Karaman, τοῦ 1382 (εἰκ. 32).

Εικ. 36: Επίθημα κιονοκράνου από τόν ύστεροβυζαντινό διάκόσμο του καθολικού.

Εικ. 37: Λεπτομέρεια του διακόσμου του ίδιου επίθηματος.

Τό τέταρτο αρχικό επίθημα κιονοκράνου του ναού

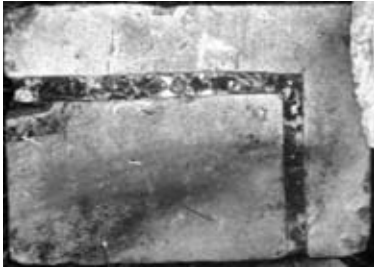
Τό τέταρτο μέλος πού όπωσδήποτε άνηκε στά αρχικά επίθηματα κιονοκράνων του ύστεροβυζαντινού ναού (εικ. 36, 37), χρησιμοποιούθηκε αργότερα στην κατασκευή της μεταγενέστερης στοάς του μεταβυζαντινού καθολικού⁵². Τή θέση του πήρε ένα άλλο άκόσμητο επίθημα, στό όποιο άναφερθήκαμε παραπάνω⁵³.

Τό βάθος του διακόσμου στά επίθηματα τών κιονοκράνων του καθολικού της Μονής του Άγίου Δημητρίου Στομίου είναι σχετικά μεγάλο και κατά μία άποψη προοριζόταν νά δεχθεί κηρομαστίχη⁵⁴. Πιστεύουμε ότι στην περίπτωση αυτή δέν χρειάζόταν νά εφαρμοστεί ή ένθεση του έν λόγω ύλικού, καθώς τό βάθος του διακόσμου είναι αρκετά μεγάλο και, κατά συνέπεια, τό επιδιωκόμενο άποτέλεσμα θά μπορούσε νά παραχθεί μόνο μέ φωτοσκιάσεις. Άλλωστε, τά επιπεδόγλυφα της ύστερης βυζαντινής περιόδου διακρίνονταν σε αυτά στά όποια τό βάθος του διακόσμου έπεξεργαζόταν μέ βελόνι, για τίν ένθεση κηρομαστίχης και σε αυτά πού τό βάθος του διακόσμου σκαλιζόταν έξαρχής λείο, χωρίς νά υποδεχτεί τίν ένθετη ουσία.

⁵² Β. Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη, *Τά γλυπτά του καθολικού*, 128-129, εικ. 7.

⁵³ Βλ. Ν. Παπαδημητρίου, *Η έπισκοπή Πλαταμώνος και Λυκοστομίου*, 438, άρ. 36 (κάτω άριστερά).

⁵⁴ Β. Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη, *Τά γλυπτά του καθολικού*, 150, εικ. 7.

Εικ. 38: Τμήμα μαρμαροθετήματος δαπέδου, πιθανόν από τό ύστεροβυζαντινό καθολικό.

Εικ. 39: Τμήμα μαρμαροθετήματος δαπέδου, πιθανόν από τό ύστεροβυζαντινό καθολικό.

Πλάκες μαρμαροθετήματος

Στά μαρμάρινα μέλη πού πιθανόν ανήκαν στην ύστεροβυζαντινή φάση του καθολικού της Μονής του Άγιου Δημητρίου Στομίου μπορούμε νά εντάξουμε καί τίς δύο μικρές πλάκες από γκρίζο μάρμαρο, μέ μονή ένθετη ταινία από χρωματιστή ψηφίδα, σέ ρομβοειδή καί ὄρθια διάταξη (εικ. 38 καί 39), οί ὁποῖες εἶναι τυπικές σέ βυζαντινά μαρμαροθετημένα δάπεδα του 14ου αἰώνα.

Συμπεράσματα

Σύμφωνα μέ τά ὅσα παρουσιάσαμε παραπάνω, φαίνεται ὅτι στό ἀπόθεμα τῶν γλυπτῶν στην αὐλή της Μονής Άγιου Δημητρίου Στομίου ὑπάρχουν πολλά γλυπτά πού μπορούν νά ἀποδοθοῦν στην ὕστερη βυζαντινή περίοδο καί, μέ ἀρκετή πιθανότητα, στην πιθανολογούμενη ὕστεροβυζαντινή φάση του 14ου αἰώνα του καθολικού. Ἡ διαπίστωση αὐτή ἔρχεται ἀφενός σέ ρήξη μέ τίς θέσεις καί τίς χρονολογήσεις πού πρότεινε ἡ Β. Συθιακάκη-Κριτσιμάλλη γιά τά ἐν λόγω γλυπτά καί ἀφετέρου προσεγγίζει τίς παλαιότερες ἀπόψεις του Γ. Σωτηρίου γιά τί χρονολόγηση κάποιων ἀπό αὐτά τά γλυπτά στην Παλαιολόγεια περίοδο.

Ἀπό τίς καταγραφές μας διαπιστώνουμε τήν ὕπαρξη γλυπτῶν πού μπορούν νά ἀποδοθοῦν στό τέμπλο, ἀλλά καί στά ἐπιθήματα τῶν κιόνων. Ἐπίσης τά ἀμφικιονόκρανα τῶν παραθύρων τῶν χορῶν θά πρέπει μᾶλλον νά

ἀναχρονολογηθῶν στήν ὕστερη βυζαντινή περίοδο. Στά γλυπτά αὐτά κυριαρχεῖ ἡ προτίμηση στήν ἐπιπεδόγλυφη τεχνική, μέ πλοῦτο διακοσμητικῶν στοιχείων καί πρωτότυπων συνθέσεων. Ἄν ἡ ἀπόδοση τῶν γλυπτῶν σέ ὁμιότερη χρονικά περίοδο εὐσταθεῖ, τότε αὐτά θά μποροῦσαν νά χρονολογηθῶν περί τά μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα, ἐποχή στήν ὁποία δύναται νά ἀποδοθεῖ ἡ ὕστερη βυζαντινή φάση τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Στομίου, βάσει τῆς ὁμοιότητος τῆς κάτοψής του μέ τήν ἀντίστοιχη τοῦ ναοῦ τοῦ Προφήτη Ἡλία Θεσσαλονίκης.

Ἡ ὑψηλή καλλιτεχνική ποιότητα τοῦ διακόσμου τῶν γλυπτῶν τοῦ Στομίου καί τό γεγονός ὅτι ἡ μονή βρισκόταν στή δικαιοδοσία τῆς Μητρόπολης Θεσσαλονίκης, συνδέουν τό Παλαιολόγειο καθολικό τῆς Μονῆς Ἁγίου Δημητρίου Στομίου μέ τή Θεσσαλονίκη καί ὅπωςδήποτε μέ κάποιον ἐξέχοντα χορηγό, πιθανόν μέλος τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ὅπως θά συνέβαινε καί μέ τόν ναό τοῦ Προφήτη Ἡλία.

Ο ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ (1870) ΑΙΤΕΙΤΑΙ ΝΑ ΔΙΟΡΙΣΘΕΙ ΕΜΜΙΣΘΟΣ ΙΕΡΟΚΗΡΥΞ ΣΤΗΝ ΣΥΡΟ (1844)

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ-ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΔΩΡΟΘΕΟΥ

Ο (μεταξύ άλλων και) Μητροπολίτης πρώην Λαρίσης Δωρόθεος Σχολάριος¹ υπήρξε ένας σοφός κληρικός, γνωστός για τίν φιλομάθεια

¹ Για βιογραφικά του Δωροθέου, βλ., καταρχήν, όσα ο ίδιος αναφέρει στο ογκώδες έργο του, που δημοσίευσε τό 1877, υπό τόν τίτλο *Δωροθέου Σχολαρίου, Μητροπολίτου Π. Λαρίσης, Έργα και Ημέρα, ήτοι Έκλογή άλληλογραφίας περί τών ύπ' αυτού συστάτων και προικισθέντων Σχολείων και δωρεών μετ' ένεστώσης συντόμου στατιστικής και περιγραφής τών επαρχιών Σωζουαγαθουπόλεως και Δημητριάδος, ών προτάσσεται πρόλογος μετά τών αναλέκτων κατά προτροπήν αξιοτίμων φίλων και επίμονον αίτησιν περιηλημένων πατριωτών, προς γνώσιν τών άγνωσύντων, και υπόμνησιν τοίς τό κλέος της Έκκλησίας και του Έθνους επίζητουσιν*, Έν Αθήναις, Έκ του Τυπογραφείου Γ. Καρυοφύλλη, 1877, ιδίως σ. 109-120 του Προλόγου (υπό τόν τίτλο «Βιογραφία Δωροθέου Σχολαρίου του εκ Βενδίστης»), αλλά και άλλου, σε όλην τίν έκταση του ποιήματος. Επίσης, Ίω. Χ. Κωνσταντινίδης, «Δωρόθεος», *Θρησκευτική και Ηθική Έγκυκλοπαίδεια*, έκδ. Αθ. Μαρτίνοσ, τ. 5 (Αθήνα 1964), στ. 276-278· Νίκος Γιαννούλης, «Σχολείο στα Τρίκαλα στήν Τουρκοκρατία και ό Δωρόθεος Σχολάριος», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 5 (Λάρισα 1983-Ανατύπωση 1993)4-6· Κώστας Σπανός, «Ο Έπίσκοπος Δωρόθεος Σχολάριος ιδρυτής του σχολείου στο Άμάραντο της Καλαμπάκας», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 5 (1983-ανατύπωση 1993)7, Γρηγόριος Βέλλκος, «Ο πρώην Λαρίσης Δωρόθεος Σχολάριος ιδρυτής σχολείων στήν Πορταριά, Σωζουαγαθούπολη και Τρίκαλα», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 62 (2012) 384-394. Έκτενες βιογραφικό, στο Νικ. Αθ. Παπαθεοδώρου, «Ίχνηλατώντας τίν παλιά Λάρισα. Δωρόθεος ό Σχολάριος. Ο μητροπολίτης Λαρίσης που δέν γνώρισε τό ποιμήνιό του», έφημ. *Ελευθερία της Λαρίσης*, φ. 21.10.2015 [αναδημοσίευση στο Νικόλαος Αθ. Παπαθεοδώρου, Ίχνηλατώντας τίν παλιά Λάρισα, τ. Β', Λάρισα 2018]. Μέ ενδιαφέρον αναμένουμε τίν δημοσίευση της ανέκδοτης διδακτορικής διατριβής του Πανοσιολογιωτάτου πατρός Νικηφόρου Ντατζιόπουλου, ή οποία εγκρίθηκε από τό Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., τό 2012, υπό τόν τίτλο *Κωνσταντίνος (Νικηφόρος) Ντατζιόπουλος, «Δωρόθεος Σχολάριος (Πρώην Μητροπολίτης Λαρίσης). Βίος και έργο»* και τίν όποία ό συντάκτης της, τόν όποιο ευχαριστούμε και από αυτών τί θέση, είχε τίν ευγενή καλοσύνη νά θέσει ύπ' όην μας.

καί τήν εὐρύτητα τῆς μορφώσεώς του, συγγραφέας, διδάσκαλος, μέγας εὐεργέτης καί ἔνθερος προστάτης τῶν γραμμάτων καί τῆς παιδείας, ὁ ὁποῖος μερίμνησε γιά τήν ἴδρυση σχολείων καί τήν συντήρησή τους, καθῶς καί γιά τήν μισθοδοσία τῶν διδασκόντων καί κατέλιπε σημερινό συγγραφικό ἔργο. Γεννήθηκε στίς 2 Φεβρουαρίου τοῦ 1812, στήν Βεντίστα (σημερινός Ἀμάραντος) τοῦ Ἀσπροποτάμου² καί ἦταν τό πρῶτο παιδί μιᾶς πολύτεκνης οἰκογένειας, πού ἔλαβε τό βαπτιστικό Δημάκης. Ὅσον ἀφορᾷ τό ἐπώνυμό του, αὐτό δέν ἔχει προσδιορισθεῖ μέ βεβαιότητα. Τήν προσωνομία «Σχολάριος», μέ τήν ὁποία εἶναι γνωστός, τήν ἐπέλεξε ὁ ἴδιος, ἐνῶ ἦταν ἀκόμη μαθητής, στό δεύτερο ἔτος τῶν σπουδῶν του στό Γυμνάσιο τῆς Σύρου³. «Ἐπειδή δέ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας καθ' ὑπερβολήν ἠγάπα τήν ἀνάγνωσιν καί μάλιστα τήν τῶν θεῶν Γραφῶν»⁴, παρά τίς πενιχρές οικονομικές δυνατότητές του, σέ μικρή ἡλικία, τό 1826, καί ἀφοῦ εἶχε στερηθεῖ τήν φυσική παρουσία τῶν ἀποθανόντων γονέων του, ἀνεχώρησε ἀπό τήν πατρίδα του, προκειμένου νά παρακολουθήσει μαθήματα σέ διάφορα σχολεῖα. Ἔτσι, ἔζησε στά Τρίκαλα, στήν Ἱερά Μονή Ἁγίου Στεφάνου τῶν Μετεώρων, στήν Σκόπελο, στό Ἅγιον Ὄρος (Ἱερά Μονή Κουτλουμουσίου καί Καρυές), στό Βουκουρέστι, στήν Θεσσαλονίκη, στήν Σάμο (Μετόχιο τῆς Ἱ. Μ. Κουτλουμουσίου στόν Μαραθόκαμπο καί στά Νέα Καρλοβάσια), στήν Ἐρμούπολη τῆς Σύρου, στό Ρέθυμνο, προκειμένου νά βρεθεῖ κοντά σέ προικισμένους δασκάλους (κάτι πού δέν κατόρθωσε σέ ὅλες τίς περιπτώσεις), ἀλλά καί προκειμένου νά ἐργασθεῖ, διδάσκοντας σέ σχολεῖα καί κατ' ἴδιαν. Μεταξύ ἄλλων, φοίτησε καί στήν Φιλοσοφική καί στήν Θεολογική Σχολή τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου.

Τό 1834, ἡ πίστη τόν ὀδήγησε στήν ἱερωσύνη. Ἀρχικῶς, στίς 26.9.1834, ἐκάφη μοναχός, λαβών τό ὄνομα Δωρόθεος. Δύο μῆνες μετά, στίς 21.11.1834, χειροτονήθηκε ἱεροδιάκονος (σέ συνέχεια τῆς χειροτονίας του ὡς ἀναγνώστη καί ὑποδιακόνου) καί τό 1836 χειροτονήθηκε ἱερομόναχος. Στίς 16.11.1851, προηγούμενος ὢν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κουτλουμουσίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους,

² Γιά τόν οἰκισμό, βλ. Βασίλης Κ. Σπανός, *Οἱ οἰκισμοί τῆς Βορειοδυτικῆς Θεσσαλίας κατά τήν Τουρκοκρατία (ἀπό τόν 17' ἕως τόν 19' αἰῶνα)*, διδακτορική διατριβή, ἔκδ. οἴκος Ἀντώνη Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 211-213.

³ Τίς πληροφορίες γιά τό ἐπώνυμο καί τήν προσωνομία «Σχολάριος» τοῦ Δωροθέου ὀφείλουμε στόν πατέρα Νικηφόρο Ντατζιόπουλο, ὁ ὁποῖος πραγματεύεται τό θέμα στά πλαίσια τῆς διατριβῆς του.

⁴ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καί Ἡμέρα...*, σ. 110 τοῦ Προλόγου. Σέ ἄλλο σημείο (σ. 121 τοῦ κυρίως μέρους), ὁ Δωρόθεος γράφει γιά τόν ἑαυτό του (χρησιμοποιώντας πληθυντικό) ὅτι εἶναι «περιπαθῶς φίλοι τῶν γραμμάτων, καί τῆς Ἱερᾶς καί κατά πάντα ὀφελίμου ἀναγνώσεως».

προήχθη «εις τό ἐκκλησιαστικόν Ὀφίκκιον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου», ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἄνθιμο. Ἐχοντας διδάξει, ἀπό τό 1838 καί ἐξῆς, στήν Σάμο (στήν Ἑλληνική Σχολή τῶν Νέων Καρλοβασίων), στό Ρέθυμνο (στήν Ἑλληνική Σχολή, στήν ὁποία βρέθηκε ἀφοῦ, χάρι στήν παρέμβαση τοῦ διδασκάλου τοῦ Γένους Νεοφύτου Δούκα, δέν μετέβη «εις Καλκούταν ἢ εἰς ἄλλην τῆς Εὐρώπης πόλιν ζητούμενος τότε ὡς ἐφημέριος») καί στήν Κωνσταντινούπολη (στό Ἑλληνικόν Παρθεναγωγεῖον), τό 1849, προσεκλήθη καί ἀνέλαβε Σχολάρχης καί Διευθυντής τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, τῆς σημαντικότερης Σχολῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατά τήν περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς Κυριαρχίας, διατηρώντας τήν θέση μέχρι τῆς 12.3.1852.

Στίς 12.3.1852, ἐξελέγη μητροπολίτης Σωζουαγαθουπόλεως⁵. Συμφώνως μέ τά λεγόμενά του, «διώκησε τήν ἐπαρχίαν ἐκείνην θεοφιλῶς καί θεαρέστως ἐπί ἔτη ἕξ καί ἡμισυ, καί ἡμέρας δέκα: ἀπό 12 Μαρτίου 1852-1858 Σεπτεμβρίου 22»⁶. Στίς 23.9.1858, μετά τόν θάνατο τοῦ Δημητριάδος Γρηγορίου Δ', οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς τῆς Συνόδου τό Πατριαρχεῖο, «προτροπῇ καί ἀδείᾳ» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη Κυρίλλου Ζ', ἐξέλεξαν μητροπολίτη Δημητριάδος τόν «πανιερώτατον

⁵ Βλ. Ἀρχιμ. Αἰμιλιανοῦ Τσακοπούλου, «Ἐπισκοπικοί κατάλογοι κατά τοὺς κώδικας τῶν Ὑπομνημάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου», Ὁρθοδοξία, ἔτος ΔΒ', τεύχος Γ' (Κωνσταντινούπολις 1957)327· Ἀρχιμ. Θεοκλήτου Φιλιππταίου, «Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως Ἐπισκοπαί καί Ἐπίσκοποι (1833-1960)», Θεολογία, τ. 32 (Ἀθῆναι 1961) σ. 79 (Δωρόθεος Μάρτ. 1852 – 23 Σεπτ. 1858). Ἐπίσης, Δωροθέου Σχολαρίου, Ἔργα καί Ἡμέρα ..., σ. 115-116 τοῦ Προλόγου. Ἐκεῖ, μεταξύ ἄλλων, ὁ Δωρόθεος ἀναφέρει ὅτι σχολάρχης καί διευθυντής ὄν τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, προτροπῇ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κουτλουμουσίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους (ὅπου ἐμόναζαν δύο ἀδελφοί, ἐξάδελφοι τοῦ πατρός του), υπέβαλε δις τήν παραίτησή του, προκειμένου νά ἀναλάβει ἠγούμενος τοῦ ἐν Βλαχίᾳ μετοχίου τῆς μονῆς, τό ὅποιο ὀνομαζόταν Κλοκοτζόβι. Ὅμως, «ἠ δέ σεπτῆ Ἐκκλησία βλέπουσα τήν ἐπιμονήν αὐτοῦ εἰς τήν παραίτησιν, καί τήν εἰς ἅγιον ὄρος μετάβασιν αὐτοῦ, καί ἐκ προνοίας ἐκκλησιαστικῆς, μή θέλουσα νά κατέλθῃ εἰς ἅγιον Ὁρος, ὡς δῖθεν ὠφελμώτερος τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἢ τῷ Μοναστηρίῳ, νύδόκησε, θείᾳ ἐπινεύσει πάντως, ἵνα ἐγκαταστήσῃ αὐτόν Μητροπολίτην Σωζουαγαθουπόλεως, προβιβασθέντος τοῦ τέως Μητροπολίτου αὐτῆς κ. Προκοπίου εἰς τήν Μητρόπολιν Πόσνας [Βοσνίας], καί χηρευούσης τῆς Μητροπόλεως Σωζουαγαθουπόλεως». Πληροφορίες σχετικές μέ τήν θητεία του στήν Μητρόπολη Σωζουαγαθουπόλεως, ἀλλά καί σχετικά ἔγγραφα, πού φωτίζουν τῆς δραστηριότητές του, παραθέτει ὁ Δωρόθεος στό κεφάλαιο μέ τόν τίτλο «Ἐγγραφα ἐπίσημα Ἐκκλησιαστικά τέ καί Πολιτικά, ἀφορῶντα τόν τέ διορισμόν καί τήν Πνευματικῶν δικαιοδοσιῶν τοῦ Μητροπολίτου Σωζουαγαθουπόλεως», στίς σελίδες 15 κ.ε. τοῦ κυρίου μέρους τοῦ ὡς ἄνω ἔργου του. Στήν Μητρόπολη Σωζουαγαθουπόλεως ὑπαγόταν ἕνα τμήμα τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί τῆς Βουλγαρίας, στίς ἀκτές τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἡ Σωζουαγαθουπόλεως προέκυψε ἀπό τήν συνένωση, τό 1828, ἐπί Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη Ἀγαθαγγέλου, τῆς Μητροπόλεως Σωζοπόλεως τῆς Θράκης μέ τήν Ἀρχιεπισκοπή Ἀγαθουπόλεως. Βλ. Μανουήλ Ι. Γεδεῶν, Πατριαρχικοί πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικά βιογραφικά περί τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπό Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρις Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπό Θεσσαλονίκης. 36-1884, ἔκδοσις τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων, Ἀθῆναι 1996 (Α' ἔκδοσις, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1885-1890) 607.

⁶ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, Ἔργα καί Ἡμέρα..., σ. 116 τοῦ Προλόγου.

καί θεοπρόβλητον μητροπολίτην Σωζουαγαθουπόλεως» Δωρόθεο⁷. Ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος, «*μετά πολλῆς τῆς θλίψεως καί αὐτοῦ καί τῶν ἐπαρχιωτῶν Σωζουαγαθοπολιτῶν, ἀκουσίως μετετέθη εἰς τὴν Μητρόπολιν Δημητριάδος*». Στὴν ἔδρα τῆς νέας του ἐπαρχίας ἐγκαταστάθηκε στίς 4.11.1860, καθὼς οἱ ὑποχρεώσεις του, λόγῳ τοῦ διορισμοῦ του στὴν «προσωρινή, καταχρηστικῶς λεγομένη, ἐθνικὴν συνέλευσιν», τὸν κρατοῦσαν στὴν Κωνσταντινούπολιν⁸. Στίς 20.2.1865, ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τὴν διαποίμανση τῆς Ἐπαρχίας Δημητριάδος, τὴν ὁποία χαρακτήρισε ὡς «*λίαν ἐπίμοχθον καί δύσκολον εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτῆς διοίκισιν*», «*πρὸς ἡσυχίαν καί ἀποφυγὴν τῶν σκανδάλων*», ἀλλὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο (πατριαρχεῦντος τοῦ Σωφρονίου), «*μετά λύπης*» τοῦ Δωροθέου, δὲν ἔκανε δεκτὴ τὴν παραίτησίν του «*τῇ ἀπαυτίσει καί τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως*», καθὼς οἱ Ὀθωμανικὲς Ἀρχεῖς τῆς Θεσσαλίας ζήτησαν ἀπὸ τίς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀρχεῖς νὰ ἀσκίσουν πιέσεις στό Πατριαρχεῖο πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή⁹.

Μετά τὴν ἐκδημία τοῦ μητροπολίτη Λαρίσης Στεφάνου Β΄ (20.3.1870), «*προτροπῇ καί ἀδείᾳ*» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ΣΤ΄ (1867-1871), οἱ συνοδικοὶ ἀρχιερεῖς συνήλθαν στὸν πατριαρχικὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καί ἐξέλεξαν τὸν διάδοχό του. Πρῶτον στὸν κατάλογο ἔθεσαν τὸν Δημητριάδος Δωρόθεο, ὁ ὁποῖος καί ἐξελέγη, στίς 2.4.1870¹⁰. Ὁ Δωρόθεος «*εἰ καί μετὰ βαθείας λύπης, εὐσεβάστως παρεδέχθη τὴν ἐγκρισιν καί ἀπόφασιν τῆς Ἐκκλησίας*. Ἄλλ’ ἐπὶ χρυσταῖς ἐλπίσι, ὅπως φανῆ ὠφελιμώτερος ἐν τέ

⁷ Βλ. π. Νεκτάριος Δρόσος, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς τῶν μητροπολιτῶν Μελετίου, Γαβριὴλ Β΄, Γρηγορίου Δ΄, Δωροθέου καί Γρηγορίου Ε΄ τῆς Δημητριάδος (-5.1841-2.4.1870)», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 48 (2005) 296-300· Ἀρχμ. Αἰμίλιανου Τσακοπούλου, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι...*, ἔτος ΔΒ΄, τεῦχος Δ΄ (1957)466 [Δημητριάδος καί Ζαγοράς (ἀπὸ Σωζουαγαθουπόλεως) (Γρηγορίου πρὸς Κύριον ἐκδημίσαντος)]· Βασιλείου Γ. Ἀτέσι, Μητροπολίτου πρώην Λίμνου, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ’ ἀρχῆς μέχρι σήμερον», ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ *Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου*, τ. ΝΣΤ καί ΝΖ 91974 καί 1975), ἐν Ἀθίνας 1975, σ. 40.

⁸ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καί Ἡμέραι...*, σ. 116-118 τοῦ Προλόγου. Πληροφορίες σχετικὲς μετὰ τὴν θητεία του στὴν ἐκκλησιαστικὴ Ἐπαρχία Δημητριάδος, ἀλλὰ καί σχετικὰ ἐγγράφα, παραθέτει ὁ Δωροθέος στό κεφάλαιο μέ τὸν τίτλο «Τὰ ἐν Δημητριάδι», στίς σ. 107 κ.ε. τοῦ κυρίως μέρους τοῦ ὡς ἄνω ἔργου του.

⁹ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καί Ἡμέραι...*, σ. 120-124 τοῦ κυρίως μέρους.

¹⁰ Βλ. π. Νεκτάριος Δρόσος, «Ἐφτὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς μητροπολιτῶν τῆς Λαρίσης (1821-1875)», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 50 (2006), 28-29· Ἀρχμ. Αἰμίλιανου Τσακοπούλου, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι...*, ἔτος ΛΓ΄, τεῦχος Α΄ (1958)16· Βασ. Ἀτέσις, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι...*, 139 [Δωρόθεος Σχολάριος ὁ ἀπὸ Δημητριάδος (Ἀπρίλιος – Νοέμβριος) 1870]. Πληροφορίες σχετικὲς μετὰ τὴν θητεία του στὴν Μητρόπολη Λαρίσης, ἀλλὰ καί σχετικὰ ἐγγράφα, παραθέτει ὁ Δωρόθεος στό κεφάλαιο μέ τὸν τίτλο «Τὰ ἀφορῶντα τὴν ἀτυγῆ Λαρίσσαν», στίς σ. 239 κ.ε. τοῦ κυρίως μέρους τοῦ ὡς ἄνω ἔργου του.

Λαρίσση, τῆ Δημητριάδι, καί ταῖς πέριξ ἐπαρχίαις, ὡς Θεσσαλός. Ἐνόμιζεν δέ, ὅτι οἱ Λαρισσαῖοι ἤθελον χαρῆ ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκίῳ ἐπιτυχίᾳ, καί ὅτι ἤθελον εὐχαριστῆ τῷ Θεῷ καί τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῇ δωρεᾷ· διότι κυρίως ἡ Λάρισσα ἔλαβε αὐτόν καί οὐχὶ αὐτός αὐτήν»¹¹. Ἀπεδέχθη τὴν θέσιν, διότι πίστευε ὅτι «ὅλοι ἤθελον χαρῆ καί εὐχαριστηθῆ. Διότι δέν ἐγένετο Λαρίσσης ἐπὶ ἰδίᾳ ὠφελείᾳ, ἀλλὰ ὅπως εὐεργετήσῃ τὴν Λάρισσαν. (...) Εἷς καί μόνον ἦτο καί εἶναι ὁ σκοπός, ἡ ὠφέλεια καί ἡ εὐτυχία τῆς Λαρίσσης καί ἀπάσης τῆς ἐπαρχίας, οὐχ ἦττον δέ καί ἀπάσης τῆς Θεσσαλίας»¹².

Τὴν μετάθεσί του στὴν Λάρισα ὁ Δωρόθεος τὴν ἀποδίδει σέ σκευωρία ἀντιπάλων, πού ἀπέκτησε ἐν ὧσιν ἦταν μέλος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, λόγω τῆς ἄμεμπτης καί σθεναρῆς στάσεως πού τηροῦσε σέ ζητήματα ἐκκλησιαστικά, ἀλλὰ καί ἀφορῶντα τὴν τύχη τοῦ Ἑθνους. Κατὰ τὸν Δωρόθεο, αὐτοὶ παραπλάνησαν δύο Οἰκουμενικοὺς Πατριάρχες, τὸν Γρηγόριο ΣΤ' καί τὸν Ἰωακείμ Β'¹³, ὑποσχόμενοι, μάλιστα, στὸν Γρηγόριο ὅτι «διάδοχον τοῦ Δωροθέου εἰς τὴν Δημητριάδα οἱ δολιευόμενοι αὐτῶν καί πρὶν, ἐγκαταστήσουσιν τὸν ἀνεγιόν αὐτοῦ, ὅπερ καί ἐγένετο, σφετερισθέντων παρ' αὐτοῦ τὴν Δημητριάδα καί κατόπιν εἰς ἐνέργειαν θέντων τὰς σκευωρίας, καί τὰ ἀνόσια χαλκεύματα διὰ τὴν Λάρισσαν»¹⁴.

Καθὼς ἦταν ὑποχρεωμένος, ὡς συνοδικός, νά παραμείνει στὴν

¹¹ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι...*, σ. 239 - 240 τοῦ κυρίως μέρους.

¹² Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι...*, σ. 260 - 261 τοῦ κυρίως μέρους.

¹³ Ἀναφέρεται στοὺς Γρηγόριο ΣΤ' (26.9.1835-20.2.1840, 10.2.1867-10.6.1871) καί Ἰωακείμ Β' (4.10.1860-9.7.1863, 23.11.1873-5.8.1878), οἱ ὁποῖοι ἀνῆλθαν, μεταξύ ἄλλων Πατριαρχῶν, στὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνο κατὰ τὴν περίοδο αὐτή. Βλ. Μανουὴλ Ι. Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ πίνακες...*, σ. 612-614, 621-625. Γιά τὸν πρῶτο, βλ. καί Χρῆστος Β. Ναμχοῦγιας, *Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος ΣΤ' ὁ Φουρτουσιάδης ἐν μέσω φυλετικῶν καί ἐθνοφυλετικῶν ἀνταγωνισμῶν, διδακτορικὴ διατριβὴ ἐγκριθεῖσα ἀπὸ τὸ Τμῆμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2006*.

¹⁴ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι...*, σ. 117-120 τοῦ Προλόγου. Διάδοχος τοῦ Δωροθέου στὴν Δημητριάδος ὑπῆρξε ὁ μέγας ἀρχιδιάκονος τῶν Πατριαρχείων Γρηγόριος Φουρτουσιάδης, ἀνεγρῶς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ΣΤ', ὁ ὁποῖος ἐξέλεγε στὶς 2.4.1870, τὴν ἴδια μέρα πού ὁ Δωρόθεος ἐξέλεγε Μητροπολίτης Λαρίσης. Οἱ συγκροτοῦντες τὴν Σύνοδο τοῦ Πατριαρχείου Ἀρχιερεῖς συνῆλθαν στὸν πατριαρχικὸ Ναὸ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καί «μετὰ τὴν γενομένην συνοδικῶς πρότασιν» κατήρτισαν τὸν πίνακα τῶν ὑποψηφίων, μὲ πρῶτον τὸν ἐπίσκοπο τῆς Ξανθοῦπόλεως Ἰγνάτιο, δεύτερον τὸν ἀρχιμανδρίτη Ἀμβρόσιο καί τρίτο τὸν Γρηγόριο, τὸν ὁποῖον καί ἐξέλεξαν. Βλ. π. Νεκτάριος Δρόσος, *Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς τῶν μητροπολιτῶν...*, σ. 300-301· Ἀρχιμ. Αἰμίλιανου Τσακοπούλου, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι...*, ἔτος ΛΓ, τεῦχος Α' (1958) σ. 16 [Μ. Ἀρχιδιάκονος] Δωροθέου διὰ Συνοδικῆς ἐκλογῆς καί κανονικῶν ψηφίων μετατεθέντος καί προβιβασθέντος εἰς τὸν Θρόνον τῆς Ἀγιωπάτης Μητροπόλεως Λαρίσης]. Βασ. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι...*, σ.40.

Κωνσταντινούπολη, στήν όποία βρισκόταν τότε, στις 3.4.1870, κληνής ών, δρόρισε άντιπρόσωπό του (λαμβάνοντας και τήν έγκριση τής Συνόδου) τόν υπό τήν Μητρόπολη Λαρίσης Έπίσκοπο Γαρδικίου Έρωθέο¹⁵, προκειμένου αυτός νά «*θεωρη τάς έμπιπτούσας ύποθέσεις τής ιεράς Μητροπόλεως μετά τών προκρίτων Λαρίσσης μέχρις ού περί όλων ληφθη ή δέουσα πρόνοια*», και νά τόν άντιπροσωπεύει «*κατά τήν άκουσίαν άπουσίαν*». Ό Δωρόθεος όχι μόνον άγνοούσε, τότε, «*τάς αυτόθι ραδιουργίας ύπό ευαρίθμων τινών τή προτροπή και ύποκινήσει τής θεοφιλίας του [τού Έρωθέου]*», αλλά και δέν άμφέβαλλε ότι «*θά έχαρη ή θεοφιλία της [ό Έρωθέος] επί τῶ διορισμῶ του είς τόν ιερώτατον θρόνον τής άγιωτάτης Μητροπόλεως Λαρίσσης, και ότι θά έλυπήθη διά τά άπρεπή κινήματα τινών, μή καλῶς ποιούντων, και τά άληθή αυτών συμφέροντα παραγνωρίζόντων*». Αρχικά, τουλάχιστον, δέν έλαβε ύπ' όψιν του όσα είχε πληροφορηθεί σχετικά μέ τήν παρασκηνιακή δράση του Έρωθέου, άν και ό Έπίσκοπος Φαναριοφερσάλων Μελέτιος, ό όποιος είχε διορισθεί από τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο έξαρχος στήν Μητρόπολη Λαρίσης, μέ έπιστολή του τής 28.4.1870, τόν είχε ενημερώσει ότι «*τά πάντα ό άγιος Γαρδικίου ύπενεργεί*» προκειμένου νά έπιτύχει τόν σκοπό του «*(...) ίνα άποκατασταθή Λαρίσσης*», κάτι πού έπεδίωκε, κατά τόν Μελέτιο, «*διά τριών τεσσάρων ιδιοτελών και ραδιούργων Λαρισσαίων*», ήδη, εν όσφ ό προκάτοχος του Δωροθέου, ό Στέφανος, άσθενούσε¹⁶.

Ό Έρωθέος, καθώς έποφθαλμιούσε τόν θρόνο τής Λαρίσης για τόν έαυτό του, όργάνωσε στήν Λάρισα μία άνέντιμη έξστρατεία εναντίον του¹⁷. Πήρε μέ τό μέρος του πολλούς κατοίκους τής πόλεως, έξαγοράζοντας συνειδήσεις, διαβάλλοντας τόν νεοδιορισμένο Ιεράρχη και διασπείροντας εναντίον του άσύστολες κατηγορίες. Ό Δωρόθεος κατηγορήθηκε ότι είχε διοικήσει κακῶς τήν Έπαρχία Δημητριάδος, ότι ήταν τυραννικός, άκατάλληλος. Μάλιστα, ό Έρωθέος συγκρότησε έπιτροπή από εκπροσώπους τής κοινωνίας τής Λαρίσσης και τούς έστειλε μέ δικά του έξοδα στήν Κωνσταντινούπολη. Η έπιτροπή βρήκε εκεί και Όθωμανούς συνεργούς, οί όποιοι είχαν μεγάλες κτηματικές περιουσίες στή Θεσσαλία, έπομένως και μεγάλα συμφέροντα.

¹⁵ Ό Έρωθέος έξελέγη Έπίσκοπος Γαρδικίου, στις 15.3.1860. Ποίμανε τήν Έπισκοπή μέχρι τό 1877, όποτε και μετετέθη στήν Έπισκοπή Θαναμακού. Βλ. Κώστας Σπανός, «Τά ύπομνήματα έκλογής έξι Έπισκόπων του Γαρδικίου», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 26 (1994) 220-221.

¹⁶ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Έργα και Ημέρα...*, σ. 254-256, 260 - 262, 264-269, 276-279 του κυρίως μέρους.

¹⁷ Για τά σχετικά μέ τήν εναντίον του Δωροθέου δράση, βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Έργα και Ημέρα...*, στό κεφάλαιο μέ τόν τίτλο «Τά άφορώντα τήν άτυχή Λάρισσαν», στις σ. 239 κ.ε. του κυρίως μέρους. Έπίσης, Νικ. Αθ. Παπαθεοδώρου, *Τχηλατώντας τήν παλιά Λάρισα...*

Ήταν η εποχή που στή Θεσσαλία εκδηλώνονταν συνεχώς απελευθερωτικά επαναστατικά κινήματα. Οί κατηγορίες έναντι του Δωροθέου, που εκτέθηκαν στους παράγοντες της Υψηλής Πύλης και του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ήταν ότι διακατεχόταν από φιλελεύθερα αισθήματα, ήταν φλογερός φιλέλληνας, ως Δημητριάδος βοηθούσε ηθικά και υλικά τα διάφορα επαναστατικά κινήματα, ακόμη και στην Κρήτη, ενώ οι σχέσεις του με τον κληρο και το ποιμνίο του ήταν βάναισες και τυραννικές.

Δυστυχώς, ούτε οι επιστολές του Δωροθέου, ούτε και οι παρανέσεις και νουθεσίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου έφεραν αποτέλεσμα. Μεταξύ άλλων, το Πατριαρχείο δώρισε τον Επίσκοπο Φαναριοφερσάλων Μελέτιο έξαρχο, με αποστολή να μεταβεί στην Έπαρχία Λαρίσης, προκειμένου να πείσει τους πιστούς για το ανυπόστατο των κατηγοριών. Μάλιστα, είναι αξιοσημείωτο ότι ο Οικουμενικός Πατριάρχης Γρηγόριος ζήτησε από τον Ίερόθεο να συνδράμει τον Μελέτιο στο έργο του, κάτι που έκανε και ο ίδιος ο Δωρόθεος. Ακολούθως, αντί, προφανώς του Μελετίου, απέστειλε στην Λάρισα ο «πανοσιώτατος Στέφανος», ως έξαρχος και επίτροπος (μνημονεύεται στις 18.5.1870 και στις 12.6.1870), ενώ «άνθρωπος φρόνιμος και ικανός», ο Άνθιμος, απέστειλε από τον Δωρόθεο «ὅπως μένη παρά τῷ ἁγίῳ Γαρδικίου».

Τελικά, ο Ίερόθεος και οι συκοφάντες κατόρθωσαν να παραπλανήσουν έννεα ευυπόληπτους και έντιμους Λαρισαίους πολίτες και με ισχυρά έρείσματα τώρα, συνέχισαν τον κατηγορητικό τους λόγο, με αποτέλεσμα να επικρατήσουν όριστικά. Στην επιστολή του προς τον Ίερόθεο, με την όποια τον όρζει, λόγω της απουσίας του, αντιπρόσωπό του, και την όποια δημοσιεύει στο «Έργα και Ημέραι», ο Δωρόθεος γράφει, εκ των ύστερων και υπό μορφήν ύποσημείωσης, για τον Ίερόθεο¹⁸: «Ο επίσκοπος ούτος άμαθής και οίηματίας, αντί του να συμμορφωθῆ με τά προς αυτόν γράμματα της Έκκλησίας και του διορισθέντος Λαρίσης Κ[υρίου] Δωροθέου, ένήργει ό άνόπτος ύπέρ έαυτοῦ, διαφθείρων τους άπερισκέπτους εκ των Λαρισαίων όπως λάβη αυτός την Λάρισσαν και ούτως ένεδάρρυνε και νύξησε τάς κακάς εισηγήσεις και τάς επιβούλους ραδιουργίας άλλων όμοίων του, επιδιωκόντων την Λάρισσαν, και ένέγενετο, ό άθλιος, επιβλαβέστατος και εις την Λάρισσαν και εις άπασαν την Θεσσαλίαν. Μιστός δέ παρά τη Έκκλησία και τοις εῷ φρονοῦσαν».

Καθώς η διαμάχη κρατούσε για πολύ, θέλοντας να δώσει ένα τέλος στην θλιβερή αυτή ιστορία, «διά τους έν τοις πρακτικοίς της Ίεράς Συνόδου κατ' έκτασιν αναφερομένους λόγους», ό Δωρόθεος, στις 25 Νοεμβρίου 1870,

¹⁸ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, «Έργα και Ημέραι...», σ. 260 του κυρίως μέρους.

οκτώ μήνες μετά την έκλογή του και μίν έχοντας, κών, έπισκεφθει την νέα του έδρα, την Λάρισα, παρητήθη «οίκειοθελώς και τέλεον». Μετά την παραιτήσή του, οί συνοδικοί άρχιερείς, «προτροπή και άδεία» του Οικουμενικού Πατριάρχη Γρηγορίου ΣΤ΄, συνήλθαν στον πατριαρχικό ναό του Άγιου Γεωργίου και εξέλεξαν τον διάδοχόν του. Πρώτον στον κατάλογο έθεσαν τον πρώην Βελισσού Άνθιμο, αλλά εξέλεξαν παμψηφεί τον τρίτο στή σειρά, τον τριαντατριάχρονο άνειψί του Οικουμενικού Πατριάρχη Ίωακείμ Β΄, άρχιμανδρίτη και άρχιγραμματέα της Ίερās Συνόδου, Ίωακείμ Κρουσουλούδη (μετέπειτα Οικουμενικό Πατριάρχη Ίωακείμ Δ΄), στις 26.11.1870¹⁹. Κατά τον Δωρόθεο, ή κατάληξη της όλης υποθέσεως υπήρξε «πρός δυστυχίαν της Λαρίσσης, και όνειδος αιώνιον των εις τοϋτο συντελεσάντων και άπερισκέπτων εκ των Λαρισσαίων»²⁰. Στις 24.11.1870, ό Δωρόθεος είχε υποβάλει στον Οικουμενικό Πατριάρχη σχετικό υπόμνημα, μέ τίς άπόψεις του επί του ζητήματος, πού είχε άνακύψει, υπό τον τίτλο «Εϋσχημος διαμαρτύρησις», υπόμνημα τό όποιο δημοσιεύθηκε και σε έντυπα έκδιδόμενα στην Κωνσταντινούπολη²¹. Συνολικώς, τό 1870, λίγο πριν παραιτηθει από Μητροπολίτης Λαρίσσης, γράφει για τον εαυτό του ότι «έτη όλα τεσσαράκοντα υπηρετεί εν τῷ κόσμω. 20 ως διδάσκαλος εις επισήμους θέσεις και 20 ως Αρχιερεύς διοικήσας δύο επαρχίας (...) διατελών πιστότατος (...) εις τό τεταγμένον κράτος και ευπειθέστατος εις την πατρώαν και μητέρα Έκκλησίαν»²². Η έκλογή του Ίωακείμ σήμανε, επίσης, τό τέλος της προσπάθειας του Γαρδικίου Ιεροθέου νά προαχθει σε μητροπολίτη Λαρίσσης μέ άνομα μέσα.

Πριν παραιτηθει, αναφερόμενος σε όσα ελάμβαναν χώρα, ό Δωρόθεος έγγραφε, μεταξύ άλλων: «(...) Ουδέποτε, επί Θεῶ μάρτυρι εξήλευσα την Λάρισσαν Δημητριάδος ών (...). Έπί τεσσαράκοντα έτη διατρίβων μακράν της

¹⁹ Βλ. π. Νεκτάριος Δρόσος, *Έφτά υπόμνηματα έκλογής...*, σ. 29. Ο Ίωακείμ παρέμεινε στην Μητρόπολη Λαρίσσης μέχρι τις 7.8.1875, όποτε εκλέχθηκε μητροπολίτης Δέρκων (7.8.1875-1.10.1884) και στή συνέχεια Οικουμενικός Πατριάρχης, ως Ίωακείμ Δ΄ (1.10.1884 - 14.11.1886). Επίσης, Αρχμ. Αϊμιλιανού Τσακοπούλου, *Επισκοπικοί κατάλογοι...*, έτος ΔΓ, τευχος Α΄ (1958) σ. 1 [Ίωακείμ Κοκκώδης (Αρχμ.) - Αρχιγραμματέας Ι. Συνόδου Οικουμεν. Πατριαρχείου). Δωροθέου παραιτηθέντος]. Ο Ίωακείμ είχε λάβει τό επώνυμο του θείου του. Περισσότερα για αυτόν, στό Άλέξανδρος Χ. Γρηγορίου, «Προσωπογραφία της Λαρίσσης. Ίωακείμ Κρουσουλούδης (1837-1887) Μητροπολίτης της Λαρίσσης και μετέπειτα Οικουμενικός Πατριάρχης», έφημ. *Έλευθερία της Λαρίσσης*, φ. 3.12.2017.

²⁰ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Έργα και Ημέρα...*, σ. 223 του κυρίως μέρους.

²¹ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Έργα και Ημέρα...*, σ. 323-326 του κυρίως μέρους. Επίσης, βλ. σ. 239-240 του κυρίως μέρους.

²² Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Έργα και Ημέρα...*, σ. 284-285 του κυρίως μέρους.

πατρίδος, τιμώμενος και αγαπώμενος, και ἤδη κατηγοροῦμαι ἀπό τούς Λαρισαίους, τούς ὁποίους οὐδ' εἶδον, οὐδ' ἔβλαψα, οὐδ' ἀδίκησα. Καί διατί; Διότι θέλω νά δαπανήσω χάριν τῆς πατρίδος εἰς τό γῆρας μου, ὅ,τι ἐν τῇ νεότητί μου μετά κόπου, ἰδρωτῶν και οικονομίας ἀπέκτησα τῇ θείᾳ βοηθείᾳ»²³. Παρόμοιο περιεχόμενο ἔχουν και τά ἑξῆς, τά ὁποῖα, ἐπίσης, ἐμπεριέχουν ἀρκετή δόση αὐτοπεποιθῆσης και βεβαιότητος γιά τίς προθέσεις και τίς δυνατότητες τοῦ ἀνδρός: «(...) Θεία βοηθεία και ἐγκρίσει τῆς Ἐκκλησίας ἐδιωρίσθην Λαρίσσης, ἐν ᾧ ἤμην ἀσθενής και ἐν ἀγνοίᾳ μου, ἐδέχθην τίν Λάρισσαν ἐπί μόνῳ σκοπῷ νά εὐεργετήσω τίν πατρίδα, και σχεδόν ὄλην τίν Θεσσαλίαν τῇ θείᾳ ἀρωγῇ. Ἀπό τίν Δημητριάδα οὐδεμίαν εἶχον δυσαρέσκειαν. Τό κλίμα εὐκράες, ἡ κοινωνία εὐγενής και λογία, τό ποίμνιον εὐάγων, και τό εἰσόδημα ἴσον μέ τό τῆς Λαρίσσης. Ἐδυνάμην νά λάβω μεγαλυτέραν θέσιν, προετίμησα τίν Λάρισσαν, ὅχι νά ὠφελθῶ, ἀλλά νά φανῶ χρησιμώτερος και εἰς αὐτήν ἔτι τίν Δημητριάδα, ἥτις δέν ἔχει τόσπν ἀνάγκην, ὅσπν ἔχει ἡ Λάρισα. Ὅθεν ἡ Λάρισα ἔλαβεν ἐμέ και οὐχί ἐγώ τίν Λάρισσαν»²⁴.

Μετά τίν παραίτησή του²⁵, τόν Νοέμβριο τοῦ 1870, ὁ Δωρόθεος παρέμεινε γιά πέντε χρόνια στήν Κωνσταντινούπολη, φέροντας τόν τίτλο τοῦ «πρώην Λαρίσσης». Κατά τό διάστημα αὐτό, προέβη σέ διάφορες δωρεές γιά τίν ἀνέγερση ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων στή γενέτειρά του Βεντίστα, τά Τρίκαλα, τίν Καλαμπάκα και ἄλλοῦ. Τό 1875, ἐγκατεστάθη μόνιμα στήν Ἀθήνα, «ἐφρησυχάζων ἤδη διά τε τίν ποδαλγίαν και τό γῆρας ὡς εἰς κλίμα θερμότερον και ξηρότερον»²⁶ και, μέχρι τίν ἐκδημία του, ἀσχολήθηκε μέ τίν συγγραφή βιβλίων ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου²⁷, ἀλλά και τοῦ ἤδη προμνημονευθέντος «Ἔργα και Ἡμέραι (...)», ἑνός ὀγκωδестаτοῦ ἔργου, τό ὁποῖο ἐξεδόθη τό 1877 και περιέχει πλῆθος αὐτοβιογραφικῶν στοιχείων τῆς πολυτάραχης ζωῆς του, καθώς και ἀρκετές ἐπιστολές και ἄλλα ἔγγραφα. Στίς 29 Ἰουνίου 1889, ἐπιστρέφοντας, ἀτμοπλοϊκῶς, ἀπό τίν λουτρόπολη Αἰδινπό, στήν ὁποῖα, προφανῶς, εἶχε μεταβεῖ λόγω τῶν προβλημάτων τῆς ὑγείας του, ἄφησε τίν τελευταία του πνοή ἐπάνω στό πλοῖο, σέ ἡλικία 77 ἐτῶν. Τίν ἐπομένῃ, 30 Ἰουνίου, κηδεύθηκε στήν Ἀθήνα μέ τιμές και μέ τόν τίτλο τοῦ «πρώην Λαρίσσης», τόν ὁποῖο ἔφερε πάντοτε σέ ὄλο τό ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του και

²³ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα και Ἡμέραι...*, σ. 309 τοῦ κυρίως μέρους.

²⁴ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα και Ἡμέραι...*, σ. 307 τοῦ κυρίως μέρους.

²⁵ Βλ. Νικ. Ἀθ. Παπαθεοδώρου, *Ἰχνηλατώντας τίν παλιά Λάρισα...*

²⁶ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα και Ἡμέραι...*, σ. 309 τοῦ κυρίως μέρους.

²⁷ Τά δύο σημαντικά ἔργα του, θεολογικοῦ περιεχομένου εἶναι τά *Κλείς Πατρολογίας τοῦ Migne και βυζαντινῶν συγγραφεῶν* (Ἀθήνα 1879), *Ταμείον Πατρολογίας* (Ἀθήνα 1883).

ὅταν ὑπέγραφε τὰ πονήματά του. Μὲ τὴν διαθήκη του, κατέλιπε σημαντικά χρηματικά ποσὰ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ κληροδοτήματα σὲ ἰδρύματα καὶ σχολεῖα σὲ περιοχές στὶς ὁποῖες ἔζησε κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ βίου του. Ὅπως γράφει ὁ ἴδιος²⁸, συνοψίζοντας τὰ τοῦ βίου του, «οἷας μὲν καὶ ὄσας ὑπηρεσίας, κατ' ὀφειλὴν βεβαίως, προσένεγκεν τῇ τε μητρὶ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ Ἔθνει ἡμῶν Δωρόθεος ὁ Σχολάριος, ὁ καὶ πρώην Λαρίσσης (...) ταῦτα κατάδηλα γίνονται ἐκ τε τῆς ἀλληλογραφίας, καὶ τῶν ἐπισήμων καὶ αὐθεντικῶν ἐγγράφων».

Γιὰ τὴν Λάρισα, τῆς ὁποίας ἔφερε τὸν τίτλο, χωρὶς ποτὲ νὰ τὴν ἐπισκεφθεῖ ὡς μητροπολίτης, δὲν ἀναφέρει στὴ διαθήκη του τὸ παραμικρὸ, προφανῶς διότι δὲν μποροῦσε νὰ λησμονήσει ὅσα τὸν ἐμπόδισαν νὰ ἀναλάβει τὰ καθήκοντά του καὶ νὰ προσφέρει στὴν τοπικὴ Ἐκκλησία, στὴν Λάρισα καὶ στὸ ποιμνιὸ του, παρὰ τὰ μεγαλεπήβολα σχέδιά του («*Κτίριον Μητροπόλεως, Γυμνάσιον ἐπαρχιακὸν καὶ Θεσσαλικὸν καλῶς συγκεκριημένον, Σχολεῖον Ἱερατικόν, Νοσοκομεῖον, Ἀναγνωστήριον φιλολογικόν καὶ ὄ,τι ἄλλο παρόμοιον, ἅπανα ἢ ἐπαρχία θέλει ἀνταμειφθῆ θείῳ ἐλέει καὶ δωρεᾷ*»), μὲ σκοπὸ νὰ ἀναδείξει «*τὴν Λάρισσαν καὶ Τύρναβον ἐστὶαν Μουσῶν καὶ ἐπίζηλα*»²⁹.

Ο ΙΕΡΟΚΗΡΥΞ³⁰ ΔΩΡΟΘΕΟΣ

Παράλληλα μὲ τίς σπουδές του στὴν Σύρο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ καθήκοντά του ὡς Ἑλληνοδιδασκάλου στὸ Ρέθυμνο, «*ἐνθα ἐπὶ δύο καὶ ἡμισυ ἔτη*

²⁸ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι...*, σ. 119 τοῦ Προλόγου.

²⁹ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι...*, σ. 256, 280, 290 τοῦ κυρίως μέρους.

³⁰ Τὸ κήρυγμα τοῦ Θείου Λόγου εἶναι ἔργο, πρωτίστως, τοῦ ἐπισκόπου, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν νη' ἀποστολικὸ κανόνα, «ὀλιγορῶν τῆς διδασκαλίας ἀφορίζεται, ἐμμένων δὲ τῇ ραθυμίᾳ καθαιρεῖται». Ὁ ἐπίσκοπος δύναται νὰ ἀναθέσει τὸ ἔργο καὶ σὲ διακόνους, ἀκόμη καὶ σὲ λαϊκοὺς, οἱ ὁποῖοι διακρίνονται γιὰ τὴν εὐσέβεια, τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν σύνεση. Κατὰ τοὺς ἱερούς κανόνες, τὸ κήρυγμα τοῦ Θείου Λόγου ἀνήκει καὶ στοὺς πρεσβυτέρους. Βλ. Κωνστ. Ρ. Ἀθανασιάδης, «Ἱεροκῆρυξ», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, ὁ.π., τ. 6 (1965), στ. 812. Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας, λόγω τῆς ἐλλείψεως ἰκανῶν καὶ μορφωμένων ἐπισκόπων, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀνέθετε σὲ καταρτισμένους κληρικούς, κατὰ κανόνα, ἀλλὰ καὶ σὲ λαϊκοὺς, τὴν διακονία τοῦ κηρύγματος. Αὐτοὶ ἀπετέλεσαν ἕνα νέο σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὸ τῶν κηρῦκων. Ὁ ὅρος «Ἱεροκῆρυξ», ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὸν κήρυκα τοῦ Θείου καὶ ἱεροῦ λόγου τοῦ Εὐαγγελίου, εἶναι ἕνας διάδοχος ὅρος τῶν ὀρφικῶν τοῦ «Ρήτορος» καὶ τοῦ «Διδασκάλου», οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ἔχουν χάσει τὸ περιεχόμενό τους, ἀδυνατοῦν νὰ ἐκφράσουν τὴν ὀγκοῦμενη κατὰ τὴν περίοδο αὐτῆς κηρυκτικὴ διακονία καὶ ὁ ὁποῖος καθιερῶνεται σὲ ὀρφίκο. Ὁ «Ἱεροκῆρυξ» εἶναι ὁ ὀρφικοῦχος ἱερωμένος κληρικός, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς κύριο ἔργο τὴν διακονία τοῦ λειτουργικοῦ κηρύγματος. Βλ. Γεώργιος Ε. Μπορόβιλος, «Ἐμφάνισις καὶ καθιέρωσις τοῦ ὅρου «Ἱεροκῆρυξ». Οἱ ἱεροκῆρυκες τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰ.», *Θεολογία*, τόμ. 2Β', τεύχ. 3 (Ἀθῆναι 1991)569-581, ὅπου καὶ περισσότερα.

ἐδίδαξεν εὐαρεστών καὶ εὐαρεστούμενος»³¹, ὁ Δωρόθεος ὑπῆρξε καὶ ἄμισθος (ἀφοῦ, τελικῶς, δὲν φαίνεται νὰ τελεσφόρησαν οἱ προσπάθειες, τόσο τοῦ ἰδίου ὅσο καὶ ἄλλων γιὰ τὸν ἐπὶ μισθῶ διορισμὸ τοῦ στὴν Σύρο) κήρυκας τοῦ Θεοῦ Λόγου. Σέ σχέση μετὰ τὴν δράση τοῦ ὡς ἱεροκήρυκος, στό Ρέθυμνο, ὁ τοπικὸς ἱεράρχης δηλώνει, σέ «*ἀρχιερατικὸν καὶ βεβαιωτικὸν γράμμα*» του³², ὅτι «*ὁ Ἱερολογιώτατος Προηγούμενος κ. Δωρόθεος Σχολάριος, ἐκ Τρικκάλων διέτριψεν ἐν τῇ πόλει Ρεθύμνη τῆς Θεοσώστου (...) ἐπαρχίας Ἑλληνικὸς διδάσκαλος καὶ Ἱεροκῆρυξ περίπου τῶν τριῶν ἐτῶν, ὅστις καὶ ἐστάθη πολλὰ ἐπιμελής εἰς τὸ ἔργον του, ἡσυχος, φρόνιμος, τίμιος, θεοσεβὴς πάσῃων μόνον καὶ μόνον διὰ τὴν πρόοδον τῶν μαθητῶν του, καὶ ἐμφυτεύων τὰ ὀρθὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου καὶ ἀμωμίτου ἡμῶν πίστεως, καὶ τὴν ἠθικὴν εἰς αὐτούς, καὶ παραινῶν καὶ συμβουλευῶν ἐπ' ἄμβωνος ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς διὰ τοῦ θεοῦ λόγου, εὐχαρίστησεν ἐν τῷ διαστήματι ὅπου διέμεινεν εἰς Ρέθυμναν ὅλους τοὺς κατοίκους αὐτῆς (...)*».

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν δράση τοῦ, ὡς ἄμισθου ἱεροκήρυκος στὴν Σύρο, ἀλλὰ καὶ τίς προσπάθειες γιὰ τὸν ἐπὶ μισθῶ διορισμὸ τοῦ, οἱ πληροφορίες πού ὑπάρχουν εἶναι περισσότερες καὶ θὰ ἀποτελέσουν τὸ δεύτερο καὶ κυρίως μέρος τῆς παρούσας³³. Ὅπως ὁ ἴδιος γράφει, στὴν Σύρο, στὴν ὁποία βρέθηκε τὸ 1841, μετὰ τὴν ἔναρξη τοῦ σχολικοῦ ἔτους, «*ἤκουσε τὰ μαθήματα τῶν τριῶν τάξεων τοῦ Γυμνασίου, Γυμνασιαρχοῦντος τοῦ ἀοιδίμου Γεωργίου Σερούϊου, σοφοῦ διδασκάλου τοῦ ἔθνους, καὶ προστάτου ἐνθέρμου τῶν φιλομαθῶν καὶ ἀπόρων μαθητῶν*»³⁴. Ἐν Σύρῳ δὲ ἐκήρυττε καὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς τότε ἱεραῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μεταμορφώσεως, καὶ τῆς Κοιμήσεως, ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ μακαριστοῦ Σύρου καὶ Κυκλάδων Δανιὴλ καὶ τῶν νομαρχῶν Νικολάου Πονηροπούλου καὶ Ἀδάμ Δούκα»³⁵. Μάλιστα, ὁ Δανιὴλ³⁶ συνέταξε,

³¹ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι...*, σ. 114 τοῦ Προλόγου.

³² Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι...*, σ. 11-12 τοῦ κυρίως μέρους.

³³ Τὴν πτυχὴ αὐτὴ τοῦ βίου τοῦ Δωροθέου διερευνᾷ καὶ ὁ πατέρας Νικηφόρος Ντατζιόπουλος, στό πλαίσιο τῆς διατριβῆς του.

³⁴ Στὸ δημόσιο Γυμνάσιο τῆς Σύρου (πού δὲν ἦταν τὸ μόνο), διδάσκονταν Ἀρχαῖα Ἑλληνικά καὶ Λατινικά, Γαλλικά, Θεωρία Ποιητικῆς, Φιλολογία, Φιλοσοφία, Μαθηματικά. Ὁ γυμνασιάρχης Γεώργιος Σερούϊος (ἢ Σέρβιος), φορέας τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ, μεγαλωμένος στό Φανάρι, ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Δωροθέου Πρώϊου, δάσκαλος στὴν οἰκογένεια τῶν Σούτσων, μεταφραστὴς τοῦ Βολταίρου, συντάκτης τῆς «Καλλιότης», δηλαδὴ μᾶς ποιητικῆς, ποιητῆς καὶ συγγραφέας. Βλ. Ἀλέξης Πολίτης, «Ποίηση στὴν Ἐρμούπολη, 1830-1880. Ἀπὸ τὴν ἰσχνὴ ἔξαρση στὴ σταδιακὴ ἐξαφάνιση», στό *Σύρος καὶ Ἐρμούπολη. Συμβολές στὴν ἱστορία τοῦ νησιοῦ, 15ος-20ος αἰ.*, ἐκδ. Ἰνστιτούτου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, Ἀθήνα 2008, σ. 210, *passim*.

³⁵ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι...*, σ. 114 τοῦ Προλόγου.

στις 8.5.1844, και σχετικό «Πιστοποιητικόν»³⁷, στο οποίο αναφέρει ότι «ὁ Κύριος Δωρόθεος Σ. Σχολάριος διατρίψας ἐνταῦθα εἰς Ἐρμούπολιν ἐπὶ δύο ἔτη διήγεν ἐντίμως καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐνταῦθα διαμονῆς του- κηρῦτων μὲ πολὺν ζῆλον καὶ προθυμίαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτον ὄθεν γνωρίζοντες τὸν εἰρημένον Πανοσιολογιώτατον Κ. Δωρόθεον Σ. Σχολάριον, ἐφοδιάζομεν αὐτὸν καὶ μὲ τὸ παρὸν ἔγγραφόν μας διὰ νὰ τῷ χρησιμεύσῃ ὅπου δεῖ. Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου, τὴν 8 Μαΐου 1844. Ὁ Μητροπολίτης Κυκλάδων Δανιὴλ». Ὁ ἴδιος ὁ Δωρόθεος, μὲ ὑποσέλιδη προσθήκη του, ὑπὸ μορφὴν ὑποσημειώσεως, κατὰ τὴν δημοσίευσή του Πιστοποιητικοῦ, ἀναφερόμενος στὰ, κατὰ τὸν Δανιὴλ, δύο ἔτη παραμονῆς του στὴν Ἐρμούπολη, ἀναφέρει [ὅτι διέμεινε] «καὶ ἔν ἔτος ἐπὶ τοῦ προκατόχου τοῦ Κυρίου Ἀνθίμου»³⁸. Ἐν ὅλοις διέμεινε ἐν Ἐρμουπόλει ἔτη τρία».

Ἐνῶ ὅμως στὸ Ρέθυμνο ἐργαζόταν ὡς Ἑλληνοδιδάσκαλος, καλύπτοντας τίς βιοτικές του ἀνάγκες, στὴν Σύρο βρισκόταν, ὅπως προαναφέρθηκε, ὡς μαθητὴς τοῦ Γυμνασίου, χωρὶς οἰκονομικούς πόρους, καθὼς ἐπὶ πέντε μῆνες δὲν εἶχε λάβει τὸ μνησιαὸ βοήθημα, πού τοῦ εἶχε ἀπονεύσει κάποιος ἐξέχων Ἕλληνας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπὸ «ἐπιστολὴ συστατικὴ τοῦ ἐν Σύρῳ Γυμνασιάρχου κυρίου Γ[εωργίου] Σερουίου πρὸς τὸν Πειζαδὲν Ἀλέκον Καλλιμάχη, εἰς Κωνσταντινούπολιν»³⁹, συνταχθεῖσα στίς 10.12.1842, προκύπτει⁴⁰ ὅτι ὁ Δωρόθεος εὐρίσκετο σὲ μεγάλη, ἂν ὄχι τέλεια, ἀνέχεια. Ὁ Γυμνασιάρχης πλέκει, κατ' ἀρχὴν, τὸ ἐγκώμιο τοῦ Δωροθέου, τοῦ Ἀγορεῖτη ἱερομονάχου, γιὰ τὸν ὁποῖον, μεταξύ ἄλλων, γράφει ὅτι εἶναι «ὄχι μόνον διψῶν ἀληθινὴν παιδείαν καὶ μάθησιν, ὄχι μόνον ἠθικῆς αὐστηρῆς καὶ διαγωγῆς καθ' ὅλα χριστιανικῆς καὶ ἀνεπιλήπτου, ὅποια ἀπαιτεῖ τὸ ἱερόν αὐτοῦ ἐπάγγελμα, ἀλλὰ καὶ φερέπικος καὶ καρτερικός». Ἀκολουθῶς, ἀναφέρεται μὲ κολακευτικά λόγια στὴν «μεγαλοδῶρον καὶ καλοκάγαθον ψυχὴν» τοῦ ἀποδέκτη τῆς ἐπιστολῆς,

³⁶ Ὁ Δανιὴλ Κοντούδης ἀρχιερέτευσε ἀπὸ τὸ 1842 ἕως τὸ 1862. Βλ. Βασ. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι...*, σ. 246.

³⁷ Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καὶ Ἡμέρα...*, σ. 11 τοῦ κυρίως κειμένου.

³⁸ Ὁ Ἀνθίμος Κομνηνός, ὁ ἀπὸ Ἠλιουπόλεως, ἀρχιερέτευσε ἀπὸ τὸ 1833 ἕως τὸ 1842. Βλ. Βασ. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι...*, σ. 246.

³⁹ Δὲν γνωρίζουμε περισσότερα γιὰ τὸν Ἀλέκο Καλλιμάχη, γιὰ τὸν ὁποῖον, ἄλλωστε, δὲν γίνετα ἄλλη μνεία στὸ *Ἔργα καὶ Ἡμέρα* τοῦ Δοσιθέου. Τὸ γεγονός ὅτι προσφωνεῖται ἀπὸ τὸν Γυμνασιάρχη «Πειζαδὲς» [<μπέης + ζαδὲς <τουρκικὸ bey (= μπέης) + zade (= υἱός)], ἴτοι υἱὸς τοῦ μπέη, ἀλλὰ καὶ «ἐκλαμπρότατος» ὑποδηλώνει ὅτι πρέπει νὰ ἦταν ἐξέχων μέλος τῆς κοινωνίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

⁴⁰ Βλ. τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς, στὸ Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καὶ Ἡμέρα...*, σ. 9-10 τοῦ κυρίως κειμένου.

ὁ ὁποῖος «τῷ διώρισε [= στὸν Δωρόθεο] μννιαῖον». Συμφώνως μέ ὅσα πληροφορηθήκε, προφανῶς ἀπό τόν ἴδιον τόν Δοσίθεο, ὁ μαθητής του «μισθοδοτεῖται (...) παρὰ τῆς μεγαλοδωρίας» τοῦ Ἀλ. Καλλιμάχη, ἔχοντας αὐτόν «μόνον μετά Θεόν προστάτην φιλομουσότατον, καί κηδεμόνα καί Πρύτανιν», ἐνῶ «ἡ πρός τόν φιλομαθῆν τοῦτον γενναία περίθαλψις καί εὐγενική τῷ ὄντι προστασία (...) εἶναι μυρίων ἐπαίνων ἀξία· καθότι πίπτει ἐπί γῆς ἀγαθῆς, ὑποσχόμενη τούς καρπούς καλοῦς καί κοινωφελεῖς καί ἀναγκαίους· τόν πρός τά καλά ζῆλον [τοῦ Ἀλ. Καλλιμάχη] κηρύττει διαπρυσίως ἡ φήμη τῆς ἀληθείας».

Ὡστόσο, συμφώνως μέ τόν συντάκτη τῆς ἐπιστολῆς, «ὁ ρηθείς νέος [ὁ Δωρόθεος] ἔχει σχεδόν πέντε μῖνας νά λάβῃ τό ὅποῖον εἰς αὐτόν διώρισε [ὁ Ἀλ. Καλλιμάχης] μννιαῖον· ὅθεν δυστυχεῖ τά μέγιστα, ἐπειδή εἰς τήν πτωχὴν Ἑλλάδα καί λυπηρὰν νῆσον, ἡ κατοικία, ἡ τροφή, καί ὁ ἱματισμός καί ὅλα τά λοιπά ἀφεύκτως χρειώδη, εἶναι βαρύντιμα, καί δυσευπόριστα, καί πολυδάπανα». Γιά τόν λόγο αὐτόν λοιπόν ὁ Γυμνασιάρχης «τολμᾷ νά ἐνώσῃ τās παρακλήσεις μέ τόν ρηθέντα Δωρόθεον μαθητήν του, ἐκθέτων εἰλικρινῶς πᾶσαν τήν ἀλήθειαν. Ἐλπίζει, ἢ μᾶλλον εἶναι βέβαιος ὅτι θέλει ἐπιχορηγήσειν [ὁ Ἀλ. Καλλιμάχης] πρός αὐτόν [τόν Δοσίθεον] εἰς τό ἐξῆς δαφιλεστέρας τās χάριτάς του, καί γενναιότεραν τήν μεγαλοδωρίαν του, καί ὄχι νά παύσῃ, καί τό ὅποῖον ἅπαξ ἀυθορμῆτως ἡ αὐτοῦ ἐκλαμπρότης προείλετο χριστιανικόν καί θεῖον ἔργον, καί τόν ὅποῖον ἅπαξ ὑπό τήν φιλόανθρωπον προστασίαν τῆς ἀνέλαβεν». Ὁ ἴδιος ὁ Δωρόθεος, γιά ἀκόμη μία φορά, μέ ὑποσέλιδη προσθήκη του, ὑπό μορφήν ὑποσημειώσεως, κατά τήν δημοσίευσή τῆς ἐπιστολῆς, διευκρινίζει ὅτι «τό ἐν λόγῳ μννιαῖον ἦτο γρόσια 100, πλὴν ὁμως μιᾶς τριμηνίας προπληρωθείσης ἐκ γροσίων τριακοσίων, οὐδέν ἄλλον ἔλαβεν βοήθημα».

Περίπου ἕναν μῆνα μετά τήν σύνταξη τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς, στίς 14.1.1843, ὁ Δήμαρχος Ἐρμουπόλεως Δ. Ν. Ράλλης ἀπευθύνει στήν Β[ασιλικήν] Διοίκησιν Σύρου ἐπιστολή⁴¹. Ἀφοῦ κάνει λόγο γιά τήν σπουδαιότητα τοῦ κηρύγματος τοῦ Θεοῦ Λόγου καί τήν συμβολή του στήν ἐκπλήρωση τῶν καθηκόντων τῶν πιστῶν, τόσο τῶν θρησκευτικῶν, πού ὑπαγορεύονται ἀπό τόν Οὐράνιο Νομοθέτη, ὅσο καί αὐτῶν πού πηγάζουν ἀπό τήν ιδιότητα τοῦ πολίτη, καί ἀφοῦ μνημονεύει τόν «ἀοίδιμο ἱεράρχην» Ἄνθιμο, ὁ ὁποῖος ἐκήρυττε «τόν λόγον τοῦ Θεοῦ προτρέπων τόν λαόν εἰς τήν ὁμόνοιαν καί

⁴¹ Βλ. *Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους* (Γ.Α.Κ.), Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν καί Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως [1833-1848], Σειρά 001 - Ἐκκλησιαστικῶν [1833-1848], Φάκελος 412 - Ἱεροκίρυκες [1841-1845], Λίφτες ὑπ' ἀριθ. 21-23. Ἀντίγραφα τῶν ἐγγράφων, στήν ἠλεκτρονική διεύθυνση <http://arxiomnimon.gak.gr> τῶν Γ.Α.Κ.

ειρήνην παροξύνων ἀλλήλους εἰς τό καλόν κατά τόν λόγον τοῦ Ἀποστόλου», ζητεῖ, διά τοῦ Διοικητῆ τῆς Σύρου, ἀπό τήν Ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Βασιλ. Γραμματεῖαν «νά εὐαρεστηθῆ νά διορίσῃ καί πέμψῃ ἐνταῦθα [στήν Σύρο]» κάποιον «ἐκ τοῦ ἱεροῦ κλήρου διακρινόμενον καί κατά τήν παιδεῖαν καί τήν διαγωγῆν, καί ἔχοντα τοιοῦτα προσόντα ἰδεῶν καί φρονημάτων ὅποια ἀπαιτεῖ ὁ λαός τῆς Ἐρμουπόλεως, διά νά συντελέσῃ τοιοιτοτρόπως εἰς τό ἔργον τῆς ἀποστολῆς του, τό ὅποῖον εἶναι κυρίως τό παροξύνειν ἀλλήλους εἰς τό καλόν, εἰς τήν κοινήν ὁμόνοιαν καί εἰς τήν ὑποταγήν τῶν Νόμων καί Βασιλ. Διαταγμάτων». Πρός ἐπίρρωσιν τοῦ αἰτήματός του, ὁ συντάκτης ἐπικαλεῖται καί τό γεγονός ὅτι «ἐγγίζουσιν αἱ ἡμέραι τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς».

Στίς 19.1.1843, ὁ Διοικητής τῆς Σύρου Κ. Μοναρχίδης διαβιβάζει στήν Ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Β[ασιλικήν] Γραμματεῖαν τήν πρωτότυπη ἀναφορά τοῦ Δημάρχου Ἐρμουπόλεως. Στό διαβιβαστικό μέ θέμα «Περί διορισμοῦ ἱεροκήρυκος ἐν Ἐρμουπόλει»⁴² ἐνημερώνει ὅτι «ἡ αἴτησις τοῦ κυρίου Δημάρχου περί ἀποστολῆς ἑνός τῶν ἐλλογίμων ἀνδρῶν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ κλήρου ὑψηγορεύθη ἀπό τήν ἔφεσιν, τήν ὁποίαν πάντοτε ἔδειξεν ὁ λαός τῆς Ἐρμουπόλεως διά νά ἀκούῃ εἰς τάς καταλλίλους ἡμέρας καί ἑορτάς ἐπ' ἐκκλησίας τόν λόγον τοῦ Θεοῦ». Ἀπό τά λεγόμενα τοῦ Διοικητῆ, προκύπτει ὅτι, προηγουμένως, σχετική δραστηριότητα ἀσκοῦσε ὁ «ἀοίδιμος ἱεράρχης Ἄνθιμος», ὁ ὁποῖος «οὔτε κόπων, οὔτε ὑγείας ἐφείδετο εἰς τήν διδασκαλίαν τοῦ θείου λόγου». Ὁ Διοικητής συνηγορεῖ ὑπέρ τῆς ἱκανοποιήσεως τοῦ αἰτήματος τοῦ Δημάρχου, «πρός κοινήν εὐχαρίστησιν τῶν κατοίκων τῆς Ἐρμουπόλεως», αἰτούμενος, μάλιστα, «τήν ἀποστολήν τοιούτων ἐλλογίμων ἐκ τοῦ ἱεροῦ κλήρου ἀνδρῶν καί εἰς τάς νήσους Κέα καί Μύκονον», ἄν καί διευκρινίζει ὅτι ἡ ἀνάγκη ἀποστολῆς ἱεροκήρυκος στήν Ἐρμούπολη «θεωρεῖται πρό πάντων ἀναγκαῖα καί διά τό πολυπληθές τῶν κατοίκων τῆς, καί διότι τά ἦθη καί ἔθιμα τοῦ λαοῦ τούτου εἶναι πάντῃ διάφορα πρός ἄλλα, ὡς ἐκ τῶν διαφορῶν τόπων τῆς γεννήσεως ἐκάστου»⁴³. Ὅσον ἀφορᾷ τά ἀπαιτούμενα προσόντα, γιά τήν

⁴² Βλ. Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν..., Λίψεις ὑπ' ἀριθ. 17-19.

⁴³ Νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι στήν Σύρο συνέρρευσαν πρόσφυγες ἀπό πολλά σημεῖα τοῦ Ἑλλαδικοῦ Χώρου, συνεπεία τῶν γεγονότων καί τῶν καταστροφῶν, πού ἔλαβαν χώρα στό πλαίσιο τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ὅσον ἀφορᾷ τήν δημιουργία τῆς Ἐρμουπόλεως, οἱ πρῶτοι οἰκιστές τῆς ἐγκαταστάθηκαν στόν παράλιο τοῦ λιμανιοῦ τῆς Σύρας χώρο, μέ τόν οἰκοδομικό ἰστό τῆς πόλης νά διαμορφώνεται, ἀρχικά, ἀκατάστατα γύρω ἀπό τοὺς δύο ναοὺς, τήν Μεταμόρφωση καί τήν Κοίμηση, καί, στήν συνέχεια νά ἐξαπλώνεται πρός τά ἄλλα σημεῖα τοῦ κατοικηθέντος χώρου, μέ ἀποτέλεσμα νά δημιουργηθῆ ἡ πόλις, πού ἀπό τό 1824 ὀνομάστηκε Ἐρμούπολις. Βλ. Ἀγγελικὴ Φενερί, «Νέα στοιχεῖα γιά τήν πρώτη ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων στήν Ἐρμούπολη», στό Σύρος καί Ἐρμούπολη..., σ. 77.

έπιλογή του καταλλήλου, συμφωνεί με όσα έπισημαίνει ο Δίμαρχος στην αναφορά του, προσθέτοντας ότι τά προσόντα αυτά συγκεντρώνει στο πρόσωπό του ο (μή κατονομαζόμενος από αυτόν) «αυτόθι εύρισκόμενος έλλόγιμος ιεροδιάκονος του Μακαρίτου Ίεράρχου Ανθήμου, και διότι τοιοϋτος υπήρξεν ο προορισμός του απ' αρχής της σπουδής του εις τά διάφορα σχολεία του Κράτους, κατά προτροπήν και παρακίνησιν του αξιοσεβάστου Γέροντός του (...)». Δεδομένου ότι γίνεται αναφορά σέ «ιεροδιάκονο», ένθ ο Δωρόθεος, από τό 1836, ήταν ιερομόναχος, καθώς έφερε τον δεύτερο βαθμό της ιεροσύνης, αυτόν του ιερέως, άν δέν πρόκειται για άβλεπία, πιθανότατα ο περί ου ό λόγος δέν πρέπει νά είναι ο Δωρόθεος.

Η αναφορά του Δημάρχου Έρμουπόλεως και τό διαβιβαστικό αυτής άπεστάλησαν, «έπί έπιστροφή» και έν αναμονή της ταχείας άπαντίσεως, από τον Έπί των Έκκλησιαστικών Γραμματέαν της Έπικρατείας, στις 8.2.1843, στην Ίερά Σύνοδο του Βασιλείου, από την όποία παρελήφθησαν στις 15.2.1843. Ο «Έπί των Έκκλησιαστικών κτλ Γραμματεύς της Έπικρατείας» προέβη σέ διαπιστώσεις, αλλά και στην ύποβολή προτάσεων⁴⁴. Αποδέχεται «τήν περί του κηρύγματος του θείου λόγου, έν ταίς ημέραις μάλιστα της προσεγγίζουσής Αγίας Τεσσαρακοστής έφεςιν των Έρμουπολιτών», αλλά, όσον άφορā τό αίτημα «περί διορισμού Ίεροκήρυκος επίτηδες άποσταλησομένου», υπενθυμίζει ότι ή Ίερά Σύνοδος γνωρίζει πώς «τοιοϋτον διορισμόν τά χρηματικά μέσα του Κράτους δέν έπιτρέπουν επί του παρόντος»⁴⁵. Τόσον τό αίτημα του Δημάρχου Έρμουπόλεως όσον και ή

⁴⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Άρχειον Γραμματείας / Ύπουργείου Έκκλησιαστικών..., Λίψεις υπ' αριθ. 17-18 (τό ίδιο και στην λίψη υπ' αριθ. 20).

⁴⁵ Σχετικά με τό ζήτημα της καλύψεως των θέσεων ιεροκηρύκων, νά αναφέρουμε ότι συνημμένο με τό έγγραφο της 17.3.1844, τό όποιο αξιοποιώμε τελευταίο στην παρούσα, είναι ένα άνυπόγραφο και άχρονολόγητο (συντεταγμένο, πάντως, όχι πολύ μετά τις 4.3.1844) έγγραφο (Βλ. Γ.Α.Κ., Άρχειον Γραμματείας / Ύπουργείου Έκκλησιαστικών..., Λίψη υπ' αριθ. 70), με τον τίτλο «ένθύμσις», στο όποιο αναφέρεται πώς «όταν κατά Ιούλιον 1838 έπαυσαν οι πρωτοσύγγελοι και οι Αρχιδιάκονοι, οι παρά ταίς δέκα Έπισκοπαίς των νομών από του 1834 διωρισμένοι, τότε διωρίσθησαν 5 Ίεροκήρυκες καθ' όλον το κράτος». Από τούς πέντε, ένας παραιτήθηκε, ένας άπεβίωσε, όποτε έμειναν τρεις, οι όποιοι δέν επαρκούν για όλο τό Βασίλειο, «διότι ο μέν πρώτος κηρύττει περιοδεύων εις την Ανατολικήν Ελλάδα, ο δε τρίτος εις την Εύβοιαν, και ο πέμπτος εις την Πελοπόννησον, μισθοδοτούμενοι ανά 200 Δρ(αχμάς) τον μήνα». Συμφώνως με την «Ένθύμψιν», ή Κυβέρνηση, έχοντας αναγνωρίζει την ανάγκη αύξήσεως του αριθμού των Ίεροκηρύκων, διόρισε, «εσχάτως», στις 4.3.1844, έναν στην Ύδρα. Όσο για τον Δωρόθεο Σχολάριο, μās πληροφορεί ότι «ο προτενόμενος διά την Έρμούπολιν Δωρόθεος Σχολάριος έκπληροι τά έργα ταϋτα άμισθί πρό δύο ήδη έτών». Ο Κωνστ. Ρ. Αθανασιάδης (Ίεροκήρυξ..., στ. 813) αναφέρει ότι «ή Ίερά Σύνοδος, την 15ην Άπριλίου 1838, προέτεινε τον διορισμόν έξ ιεροκηρύκων, τριών εις την Πελοπόννησον, δύο εις την Στερεάν Ελλάδα και ενός εις τάς νήσους του Αιγαίου».

«ἔφρεσις» τῶν Ἑρμουπολιτῶν, μποροῦν νά ἱκανοποιηθοῦν χωρὶς νά «προστεθεὶ πρὸς τὸ παρὸν βάρος εἰς τὸ Δημόσιον». Ὡστόσο, ἐπειδὴ «εἰς Σύρον ὑπάρχουσιν (...) ἑλλόγιμοι Ἱερομόναχοι καὶ εἰς Νάξον ὑπάρχει ὁ (...) Ἱερομόναχος Ἥλιος, ὁ καὶ ἄλλοτε, κατὰ πρότασιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐκτελέσας ἀτελῶς ὁμοίαν πνευματικὴν ὑπουργίαν», ἐάν ἡ Ἱερά Σύνοδος συμφωνεῖ, ἡ Γραμματεία θά παρακαλέσει τὸν Διοικητὴ τῆς Σύρου νά συνεννοηθεῖ μὲ τὸν ἱεράρχη τῶν Κυκλάδων, ὥστε νά ζητηθεῖ ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντες κληρικούς νά ἐκφωνοῦν «ἕκαστος ἐν τῇ πόλει τῆς διαμονῆς του λόγους κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς πρὸς ψυχικὴν τῶν Χριστιανῶν ὠφέλειαν».

Στις 27.2.1843, ὁ [ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν] Γραμματέας, σέ ἀπάντησι τοῦ ἀπὸ 19.1.1843 ἐγγράφου τοῦ Διοικητῆ τῆς Σύρου, μὲ τὸ ὁποῖο διαβιβάσθηκε ἡ ἀπὸ 14.1.1843 ἀναφορὰ τοῦ Δημάρχου Ἑρμουπόλεως, ἀπευθύνεται στὸν Διοικητὴ τῆς Σύρου⁴⁶, τὸν ὁποῖο παρακαλεῖ «νά κοινοποιήσῃ ἄνευ ἀναβολῆς τὰ ἐνδιαλαμβανόμενα εἰς τὸν κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν Κυκλάδων Σ. Μητροπολίτην καὶ νά συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Ἑρμουπόλεως κήρυγμα τοῦ θείου λόγου δι' ἑλλογίμων κληρικῶν». Στὸ ἴδιο ἔγγραφο, ἀναφέρεται πῶς «καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις Νάξου καὶ Πάρου κήρυγμα τοῦ θείου λόγου, ὁ αὐτὸς Σ. Ἱεράρχης θέλει νά συνεννοηθῇ ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ Διοικητοῦ Νάξου, εἰδοποιηθεὶς ἥδη»⁴⁷.

Στις 14.9.1843, ὁ [ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν] Γραμματέας ἀπευθύνεται στὸν «κατὰ τὴν Ἐπισκοπὴν Κυκλάδων Σ. Μητροπολίτην»⁴⁸. Ἀρχικὰ, ἀναφέρεται στὴν σπουδαιότητα τοῦ κηρύγματος τοῦ Θεοῦ Λόγου στοὺς ναοὺς, ἐπισημαίνοντας ὅτι τὸ θεωρεῖ «ὡς ἀντικείμενον ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων (...) τὴν παροῦσα μάλιστα ἐποχὴν εἶναι πολλῶ μᾶλλον σπουδαῖον το ἀντικείμενο τοῦτο, διότι τῶρα ὑπὲρ ἄλλοτε ποτέ οἱ ἱεροκήρυκες πρέπει νά ὑπομιμνήσκωσι συνεχῶς εἰς τοὺς πολίτας τὰ χριστιανικὰ καθήκοντά των καὶ προτρέπωσι αὐτοὺς εἰς ἔνωσιν καὶ σύμπνοιαν, ἵνα ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ καὶ

⁴⁶ Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν..., Λίψη ὑπ' ἀριθ. 24.

⁴⁷ Φαίνεται πῶς ζήτημα σχετικὸ μὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀντιμετώπιζαν καὶ ἄλλες ἀπὸ τίς ὑπαγόμενες στὴν Ἐπισκοπὴ Κυκλάδων νῆσοι καὶ ὄχι μόνον ἡ Σύρος. Μαζὶ μὲ τὸ ἔγγραφο πρὸς τὸν Διοικητὴ τῆς Σύρου, καταχωρίσθηκε καὶ ἄλλο, πρὸς τὸν Διοικητὴ τῆς Νάξου, προκειμένου αὐτὸς νά ἐνημερωθεῖ ὅτι «ὁ κατὰ τὴν Ἐπισκοπὴν Κυκλάδων Σ. Μητροπολίτης μέλλει νά προσκαλέσῃ τὸν ἐκ τῆς Μονῆς Φανερωμένης ὀσιολογιώτατον Ἱερομόναχον Ἥλιον νά ἐκφωνῇ ἐν ταῖς κατὰ τὴν Νάξον καὶ Πάρου ἐκκλησίαις λόγους εἰς πνευματικὴν τῶν Χριστιανῶν ὠφέλειαν (...)».

⁴⁸ Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν..., Λίψεις ὑπ' ἀριθ. 29-30, ὅπου τὸ σχέδιο τοῦ ἐγγράφου. Τὸ ἔγγραφο, μὲ παρόμοιο περιεχόμενο (πού ἀφορᾷ, ὅμως, ὅλες τίς ἐπισκοπές) καὶ ἀποδέκτι τὴν Ἱερά Σύνοδο τοῦ Βασιλείου, στίς Λίψεις ὑπ' ἀριθ. 31-32.

συνδέσμου τοῦ ἔθνους μετά τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν βασιλέως». Μάλιστα, οἱ ἱεροκίρρुकες ὀφείλουσι νά «παραινῶσι δέ προσέτι καί ἐξηγῶσι εἰς τοὺς Χριστιανούς καθά ὀφείλουσι νά [—] διά τήν χρῆσιν τοῦ πολυτιμωτάτου δικαίωματος τῆς ψήφου, ψηφοφοροῦντες οὐχί πρὸς χάριν συγγένειαν, φιλίαν ἢ συμπάθειαν ἀλλά καθ[...].εἰδῶσιν ὑπέρ ἐκείνων ἐκ τῶν Συμπολιτῶν των οἱ ὁποῖοι ἀπολαύουσι τό σέβας καί τήν ὑπόληψιν τοῦ λαοῦ καί εἶναι ἄξιοι νά βουλευθῶσι μετά τῶν λοιπῶν Ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους ὑπέρ τῶν κοινῆ συμφερόντων».

Θά τολμοῦσε κάποιος νά παρατηρήσει ὅτι, ἂν, συμφῶνως μέ τόν Δῆμαρχο Ἑρμοῦπόλεως, ἔργο τοῦ ἱεροκίρρुकος «εἶναι κυρίως τό παροξύνειν ἀλλήλους εἰς τό καλόν, εἰς τήν κοινήν ὁμόνοιαν καί εἰς τήν ὑποταγήν τῶν Νόμων καί Βασιλ. Διαταγμάτων» καί ἡ συμβολή του στήν ἐκπλήρωση τῶν καθηκόντων τῶν πιστῶν, τόσο αὐτῶν πού ὑπαγορεύονται ἀπό τόν Οὐράνιο Νομοθέτη, ὅσο καί αὐτῶν πού πηγάζουν ἀπό τήν ιδιότητα τοῦ πολίτη, τά ἀπό τόν Γραμματέα τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μνημονεύόμενα καθήκοντα τῶν ἱεροκίρρुकων, ὀπωσδήποτε, τουλάχιστον ἐκ πρώτης ὄψεως, μᾶς βάζουν σέ σκέψεις (τηρουμένων, βεβαίως, τῶν ἀναλογιῶν, ἀφοῦ μιλάμε γιά τά μέσα τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος), γιά τό πῶς οἱ Ἀρχές (ὁ βασιλιάς καί τό περιβάλλον του) ἀντιλαμβάνονταν, τήν συγκεκριμένη στιγμή, τόν ρόλο καί τήν ἀποστολή τῶν ἱεροκίρρुकων.

Πάντως, τά σχετικά μέ τό ἔργο καί τήν ἀποστολή τῶν κηρυττόντων τόν Θεῖο Λόγο δέν ἀφοροῦσαν μόνον ὅσους θά ἀνελάμβαναν αὐτό τό ἔργο ἐντός τῶν ὁρίων τῆς Ἐπισκοπῆς Κυκλάδων. Ἐγγραφο μέ παρόμοιο περιεχόμενο, πού ἀφορᾷ ὅμως ὅλες τίς ἐπισκοπές τοῦ Βασιλείου καί ἀποδέκτη τήν Ἱερά Σύνοδο τοῦ Βασιλείου, ἀπεστάλη ἀπό τήν Γραμματεία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, στίς 14.9.1843⁵⁰. Μάλιστα, ἡ Ἱερά Σύνοδος ἀπήντησε, στίς 17.9.1843, στό ἔγγραφο αὐτό, ἐνημερώνοντας τήν «Ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ Β[ασιλικήν] Γραμματείας» ὅτι⁵¹ «διέταξε, ἤδη, πρὸς τοὺς κατά τήν Ἐπικράτειαν Σεβασμωτάτους Μητροπολίτας καί Ἐπισκόπους τά δέοντα, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τό θεῖον κήρυγμα ἐκ μέρους αὐτῶν καί τῶν παρ' αὐτῶν διορισθησομένων ἐπί τῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν ἐπισκοπῇ διαμενόντων ἐλλογίμων κληρικῶν, καθὼς καί εἰς τοὺς διορισμένους εἰς τά διάφορα τμήματα ἱεροκίρρुकας ἵνα καί αὐτόθι περιοδεύοντας κατά πόλιν, κόμην καί χωρίον ἐπιτελέσωσι προθύμως καί ἀόκνως τό χρέος τῆς ἀποστολῆς των συμφῶνως πρὸς τά ἐν τῷ ρηθέντι ἐγγράφῳ τῆς Β. ταύτης Γραμματείας διαλαμβανόμενα».

⁵⁰ Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν..., Λήψεις ὑπ' ἀριθ. 31-32.

⁵¹ Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν..., Λήψεις ὑπ' ἀριθ. 33-34.

Μερικούς μήνες μετά, στις 2.1.1844, και έχοντας κηρύξει τόν Θείο Λόγο, ό «*Ιερομόναχος Δωρόθεος Σ. Σχολάριος*» άπευθύνεται στην «*Επί τών Έκκλησιαστικών κτλ Β[ασιλική] Γραμματεία τής Έπικρατείας*»⁵². Αρχικώς, ένημερώνει ότι «*κατά διαταγήν τοῦ σεβασμίου Κυκλάδων και κατά προφορικήν παραγγελίαν τής [Γραμματείας], έξεπλήρωσε και αύθις*⁵³ *τό χρέος του κηρύξας άπ' άμβωνος εις όλον τό ήδη λήξαν τεσσαρακονθήμερον τάς Κυριακάς τε και έορτάς εις άμφοτέρας τάς έκκλησίας*»⁵⁴. Άκολουθως, και χωρίς περιστροφές, έπειδι «*έκπονει τό λίαν επίπονον τοῦτο έργον μέχρι τοῦδε χωρίς δίπλωμα τής Ιερᾶς Συνόδου και χωρίς μισθόν*», άπευθυνόμενος στην Γραμματεία, «*έξαιτεϊται νά διορισθῆ διά διπλώματος ύπομίσθιος Ιεροκῆρυξ*». Άλλως, δπλώνει ότι «*δέν δύναται πλέον τοῦ λοιποῦ νά έξακολουθεϊ τό τοιοῦτον, πρώτον μέν ως μαθητής, έχων πολλάς και βαρείας άσχολίας· έπειτα κ(αι) ως ένδεής κ(αι) αναγκαζόμενος νά έξοδεύη τάς όλίγας ώρας τής άνέσεώς του εις τό διδάσκειν άλλους προς πορισμόν τής ζωτροφίας του*». Κλείνοντας, ύπενθυμιζει στην Γραμματεία ότι αυτός «*μόνος άπάντων ύπηρετεϊ εις τό οῦσιωδέστερον τοῦτο έργον χωρίς μισθόν σχεδόν δύο έτη*».

Στις 8.2.1844, ή άνωτέρω αίτηση τοῦ Δωροθέου διαβιβάζεται στην Ιερά Σύνοδο, ή όποία τίν παραλαμβάνει στις 11.2.1844⁵⁵. Ό «*Επί τών Έκκλησιαστικών κτλ Γραμματεῦς τής Έπικρατείας*» ζητεϊ από τίν Ιερά Σύνοδο, άφοῦ αύτή ύποβάλει έρώτημα στον Σεβασμιώτατο Κυκλάδων περι τοῦ εάν ό Δωρόθεος «*έκπληροϊ έπαξίως τά έργα τά όποια πρό πολλοῦ ήδη ή Σεβασμιότης τοῦ άνέθεσε εις αυτόν*», νά εκφράσει, ακολουθως, τίν γνώμη της σχετικά μέ τίν αίτηση τοῦ Δωροθέου, «*καθ' όσον άφορα τόν τακτικόν διορισμόν του επί άντιμισθία τινί αναλόγῳ προς τίν ήδη άπολαυήν διδάσκων νέους ιδιωτικῶς κατά τάς ώρας τής άνέσεώς του εις πορισμόν τών προς τό ζῆν άπαραιτήτως αναγκαίων*». Πλέον, ή Γραμματεία, ένστερνιζόμενη τό σκεπτικό τοῦ Δωροθέου, κάνει λόγο για διορισμό του μέ μισθό άνάλογο προς τίς άπολαβές αύτοῦ από τίς παραδόσεις ιδιαιτέρων μαθημάτων, αναμένοντας ταχεία άπάντηση από τίν Ιερά Σύνοδο.

⁵² Βλ. Γ.Α.Κ., Άρχειον Γραμματείας / Υπουργείου Έκκλησιαστικῶν..., Λίψη ύπ' αριθ. 47. Φωτοαντίγραφο τοῦ έγγραφου, στό Γρηγόριος Βέλκος, *Ό πρώην Λαρίσις...*, σ. 393. Μνεία από τόν Βέλκο, και στις σελίδες 384-385, όπου και σχόλια για τίν οικονομική κατάσταση τοῦ Δωροθέου.

⁵³ Δέν ήταν ή πρώτη φορά, πού είχε προσφέρει τίς ύπηρεσίες του ως ιεροκῆρυξ, στην Σύρο. Όπως προαναφέρθηκε, συμφώνως μέ τόν ίδιο, είχε προσφέρει τίς ύπηρεσίες του, ως ιεροκῆρυξ, και επί τοῦ αοιδίμου Άνθίμου Κυκλάδων.

⁵⁴ Έννοει τούς Ιερούς Ναούς τής Μεταμορφώσεως και τής Κοιμίσσεως.

⁵⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Άρχειον Γραμματείας / Υπουργείου Έκκλησιαστικῶν..., Λίψη ύπ' αριθ. 47 (τό ίδιο και στην Λίψη ύπ' αριθ. 49).

Ἡ «*Ἱερά Σύνοδος τοῦ Βασιλείου [τῆς Ἑλλάδος]*» ἀπάντησε στήν Γραμματεία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν (ἐπιστρέφοντας καί τήν συνημιμένη ἀναφορά τοῦ Δωροθέου), στίς 25.2.1844⁵⁶ καί ἀφοῦ, στίς 22.2.1844, εἶχε λάβει ἀπό τόν Κυκλάδων τήν ἀπάντησι ὅτι «*ὁ περί οὗ ὁ λόγος κατά τό ἐν Ἐρμουπόλει Γυμνάσιον μαθητεύων Ἱερομόναχος Δωρόθεος Σχολάριος ἐκπληροῖ τό χρέος τοῦ Ἱεροκήρυκος, τό ὅποιον ἐπεφορτίσθη προσωρινῶς, ἐπαξίως, σεβόμενος ἤδη καί τιμώμενος ἔνεκεν τούτου παρὰ πάντων τῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ χριστιανῶν*». Συνεπεῖα τῶν ἀνωτέρω, ἡ Σύνοδος ἀποδέχεται τήν αἴτησι τοῦ Δωροθέου νά διορισθεῖ τακτικός Ἱεροκῆρυξ καί γνωμοδοτεῖ «*ὥστε νά διορισθῆ τοιοῦτος ἐπ' ἀντιμισθία, τήν ὁποῖαν θέλει ἀποφασίσῃ ἡ ἴδια ἡ Β[ασιλική] αὐτῆ Γραμματεία, ἀναλόγως πρὸς ἤν ἀπολαμβάνει διδάσκων ἰδιωτικῶς νέους κατά τάς ὥρας τῆς ἀπό τῶν μαθημάτων του ἀνέσεως πρὸς πορισμόν τῶν πρὸς τό ζῆν ἀπαραιτήτων ἀναγκαιῶν*».⁵⁷ Τό ἔγγραφο ὑπογράφουν ὁ Εὐβοίας Νεόφυτος, Πρόεδρος τῆς Συνόδου, καί οἱ Κυκλάδων Δανιὴλ, πρῶν Ἡλείας Ἰωνᾶς, Ἀχαΐας Γρηγόριος καί Ἀττικῆς Νεόφυτος.

Παρά καί τήν σύμφωνη γνώμη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, συνεπεῖα καί τῆς θετικῆς ἀπάντησις τοῦ Κυκλάδων (ὁ ὁποῖος ἦταν καί μέλος τῆς Συνόδου), ὅμως, ἡ Γραμματεία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν δέν προχώρησε, ἀκόμη, στόν διορισμό τοῦ Δωροθέου. Στίς 12.3.1844, μέ ἔγγραφο, τό ὁποῖο ὑπογράφει ὁ Γραμματεὺς Λ. Μελάς καί τό ὁποῖο φέρει τόν προσδιορισμό «*Περί τοῦ ἐν Ἐρμουπόλει Ἱεροκήρυκος*»⁵⁸, ζητεῖται ἀπό τόν Διοικητή τῆς Σύρου νά πληροφορηθεῖ, «*ἐν τάχει*», τήν Γραμματεία, «*ἐάν ὁ ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ἐρμουπόλεως φοιτῶν Ἱερομόναχος Δωρόθεος Σχολάριος καί ἀπό δύο ἤδη ἐτῶν κηρύττων εἰς τάς Ἐκκλησίας τόν θεῖον λόγον ἐκπληροῖ εὐδοκίμως τό ἔργον τοῦ Ἱεροκήρυκος, εὐαρεστεῖ εἰς τόν Δῆμον, καί ὑπολήπτεται ἀπό τοὺς κατοίκους*»⁵⁹.

⁵⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν..., Λίψεις ὑπ' ἀριθ. 58-59. Μνεῖα τοῦ ἐγγράφου καί στό Γρηγόριος Βέλκος, Ὁ πρῶν Λαρίσις..., σ. 384.

⁵⁷ Νά θυμίσουμε ὅτι, συμφώνως μέ τό συνταχθέν μετὰ τίς 4.3.1844 ἔγγραφο μέ τόν τίτλο «*Ἐνθύμιος*» (Βλ. Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν..., Λίπη ὑπ' ἀριθ. 70) (Βλ. Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν..., Λίπη ὑπ' ἀριθ. 70), οἱ Ἱεροκήρυκες, ποὺ εἶχαν διορισθεῖ τόν Ἰούλιο τοῦ 1838, ἐλάμβαναν μνησιαῖο μισθό ὕψους 200 δραχμῶν.

⁵⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν..., Λίπη ὑπ' ἀριθ. 60.

⁵⁹ Ὑπενθυμίζουμε ὅτι, στίς 19.1.1843, ὁ τότε Διοικητὴς τῆς Σύρου, Κ. Μοναρχίδης, διαβίβασε στήν Ἐπι τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Β[ασιλικῆν] Γραμματεῖαν πρωτότυπη ἀναφορά τοῦ Δημάρχου Ἐρμουπόλεως, μέ θέμα «*Περί διορισμοῦ Ἱεροκήρυκος ἐν Ἐρμουπόλει*», συνηγορώντας ὑπὲρ τῆς ἱκανοποίησις τοῦ αἰτήματος τοῦ Δημάρχου.

Στις 15.3.1844, ὁ Διοικητὴς τῆς Σύρου, Ἀδάμ Δούκας, ἀπάντησε στό ἔγγραφο τῆς Γραμματείας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν «περὶ τοῦ Ἱερομονάχου Δωροθέου»⁶⁰. Χρησιμοποιοῦντας, οὐσιαστικά, τὴν φρασεολογία τοῦ ἐγγράφου στό ὁποῖο ἀπαντᾷ, «σπεύδει νὰ ἀναφέρῃ» ὅτι «κατὰ συνέπειαν τῶν ὁποίων ἔχει πληροφοριῶν ὁ Ἱερομόναχος Δωρόθεος ἐκπληροῖ εὐδοκίμως τὸ ἔργον τοῦ Ἱεροκήρυκος, ὑπολίπτεται παρὰ τῶν κατοίκων, καὶ εὐαρεστεῖ εἰς τὸν Δῆμον τῆς Ἐρμουπόλεως».

Δύο ἡμέρες μετὰ, στίς 17.3.1844, ἡ «Ἱερά Σύνοδος τοῦ Βασιλείου [τῆς Ἑλλάδος]» ἀπευθύνει στὴν Γραμματεία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἔγγραφο τῆς, ὑπογεγραμμένο ἀπὸ τὸν Εὐβοίας Νεόφυτο, Πρόεδρο τῆς Συνόδου, καὶ τοὺς πρῶν Ἡλείας Ἰωνᾶ, Ἀχαΐας Γρηγόριο καὶ Ἀττικῆς Νεόφυτο, μέ θέμα «Περὶ τοῦ Ἱερομονάχου Δωροθέου Σχολαρίου»⁶¹. Ἀνακεφαλαιώνοντας τίς ἕως τότε ἐνέργειες τῆς Συνόδου, οἱ ὑπογράφοντες γράφουν, σχετικά μέ τὸ αἴτημα τοῦ Δωροθέου, ὅτι ἡ Σύνοδος, ἀνταποκρινόμενη σέ αἴτημα τῆς Γραμματείας, ἀφοῦ πληροφορήθηκε ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο Κυκλάδων «περὶ τῆς ἰκανότητος καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ προσόντων, ἔκρινε αὐτὸν ἄξιον τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Ἱεροκήρυκος», καὶ ἀφοῦ, συμφώνως «πρὸς τὴν ἀξίωσιν τῆς Β[ασιλικῆς] ταύτης Γραμματείας», γνωμοδότησε σχετικῶς, στίς 25.2.1844, ζήτησε τὴν ἔγκρισιν τοῦ διορισμοῦ τοῦ Δωροθέου. Ἐπειδὴ ὁ διορισμὸς τοῦ Δωροθέου ὡς τακτικοῦ Ἱεροκήρυκος στὴν Ἐρμούπολιν θεωρεῖται ἀναγκαῖος, «ὡς μὴ ὑπάρχοντος ἄλλου τινὸς νὰ ἐξασκῇ τὸ ἱερόν αὐτὸ χρέος κατὰ τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ ἤδη καὶ πάντοτε εἰς ψυχικὴν τῶν ἐκεῖ πιστῶν ὠφέλειαν», προφανῶς πρὸς ἐπίστευση τῶν διαδικασιῶν, «ἔκρινεν ἡ Σύνοδος νὰ ὑπενθυμίσῃ τὴν Β[ασιλικήν] ταύτην Γραμματείαν περὶ τούτου, καὶ ἐν ταυτῶ νὰ παρακαλέσῃ αὐτήν, νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν εἰς τοῦτο Β[ασιλικήν] ἔγκρισιν».

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Πληροφορίες γιὰ τὸ ἄν, τελικῶς, τὸ αἴτημα τοῦ Δωροθέου γιὰ διορισμὸ του ὡς ἐμπίσθου ἱεροκήρυκος στὴν Ἐρμούπολιν εὐδοκίμηκε, δὲν μπορέσαμε νὰ ἐντοπίσουμε. Ἐξάλλου, οὔτε καὶ ὁ ἴδιος ἀναφέρει κάτι στὴν Βιογραφία του, τὴν συμπεριληφθεῖσα στό «Ἔργα καὶ Ἡμέραι». Θεωροῦμε ὅτι ὁ διορισμὸς του δὲν πρέπει νὰ ὀλοκληρώθηκε. Ἐνῶ, ὡς μαθητὴς τοῦ ἐκεῖ Γυμνασίου, εὐρίσκεται στὴν Σύρο, ὅπου κηρύττει, ἀμισθί, τὸν Θεῖο Λόγο σέ δύο ναοὺς καὶ παραδίδει μαθήματα «ιδιωτικῶς», γιὰ βιοποριστικούς λόγους, καὶ ἐνῶ ἡ

⁶⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν..., Λίψη ὑπ' ἀριθ. 67.

⁶¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν..., Λίψεις ὑπ' ἀριθ. 68- 69.

προσπάθειά του νά διορισθῆ ἔμμισθος ἱεροκῆρυξ βρίσκεται σέ ἐξέλιξη καί ἔχει τήν ὑποστήριξη τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καί τῶν τοπικῶν Ἀρχῶν, ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι⁶² «ἀπό δέ Σύρου μεταβάς εἰς Ἀθήνας, ἐνεγράφη φοιτητής τῶν δύο σχολῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φιλολογίας καί τῆς Θεολογίας [ὡς ἀπόφοιτος, προφανῶς, τοῦ Γυμνασίου]. Ἐνθα διαμείνας, ὅσον χρόνον ἐσυγχώρουν αὐτῷ αἱ περιστάσεις καί οἱ χρηματικοί πόροι, προσεκλήθη εἰς Ρεθύμνιν τῆς Κρήτης, ὡς Ἑλληνοδιδάσκαλος (...) διό καί μετέβη εἰς Ρεθύμνιν», ἀφοῦ (ὅπως προαναφέραμε), χάρι στήν παρέμβαση τοῦ διδασκάλου τοῦ Γένους Νεοφύτου Δούκα, δέν μετέβη «εἰς Καλκούταν ἢ εἰς ἄλλην τῆς Εὐρώπης πόλιν ζητούμενος τότε ὡς ἐφημέριος».

Ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖον ζητοῦσε νά διορισθῆ ἔμμισθος ἱεροκῆρυξ (ἐνῶ ἦδη τοῦ εἶχαν ἀνατεθεῖ καθήκοντα ἱεροκήρυκος χωρίς μισθό) ἦταν, ὅπως ὁ ἴδιος εὐθαρσῶς καί χωρίς περιστροφές δηλώνει, στήν σχετική αἴτησή του, ἡ κάλυψη τῶν βιοποριστικῶν ἀναγκῶν του, δεδομένης μάλιστα καί τῆς μαθητικῆς ιδιότητός του, λόγῳ τῆς ὁποίας εἶχε «πολλάς καί βαρεῖας ἀσχολίας». Ὡν «ἐνδεής», καί εὐρισκόμενος σέ τέλεια ἀνέχεια, κατά τά λεγόμενα τοῦ ἰδίου ἀλλά καί τρίτων⁶³, ὁ «πορισμός τῆς ζωτροφίας του» παρ' ὀλίγον νά τόν ὀδηγήσει στήν Καλκούτα τῆς Ἰνδίας ἢ στήν Εὐρώπη, ὡς ἐφημέριος. Ἀφοῦ, τελικά, γιά βιοποριστικούς λόγους, κατέληξε στό Ρέθυμνο, θεωροῦμε ὅτι, ἂν καί τό αἴτημά του εἶχε γίνει δεκτό, ὁ διορισμός του μᾶλλον δέν πρέπει νά ὑλοποιήθηκε. Ἄλλωστε, στό σχετικό «Πιστοποιητικόν», τό ὁποῖο, ὅπως προαναφέραμε, συνέταξε, στίς 8.5.1844, ὁ Κυκλάδων Δανιὴλ, «διά νά τῷ χρησιμεύσῃ ὅπου δεῖ», ἐνῶ βεβαιώνεται ὅτι, κατά τήν παραμονή του στήν Σύρο, ὁ Δωρόθεος κήρυττε τόν Θεῖον Λόγον, δέν γίνεται καμμία μνεῖα σέ ἐπίσημο καί ἐπί μισθῷ διορισμό του.

Πάντως, τό γεγονός ὅτι μία προσωπικότητα τοῦ ἀναστήματος καί τοῦ διαμετρήματος τοῦ Δωροθέου (ὁ ὁποῖος, ἐκτός ἀπό πνευματικός ἄνθρωπος, ἦταν καί ἱερωμένος, εὐρισκόμενος, μάλιστα, στόν δεύτερο βαθμό τῆς

⁶² Βλ. Δωροθέου Σχολαρίου, *Ἔργα καί Ἡμέραι...*, σ. 114 τοῦ Προλόγου.

⁶³ Ὁ Γρηγόριος Βέλκος (*Ὁ πρῶν Λαρίσης...*, σ. 384) ἀναφέρει τά ἑξῆς, γιά τήν οικονομική κατάσταση τοῦ Δωροθέου: «Στό Κουτλουμουσί ὑπηρετήσε ὑποτακτικός σέ κάποιον πλούσιο μοναχό, ὁ ὁποῖος ἀγάπησε τόσο πολύ τόν Σχολάριο ὥστε, ὅταν χειροτονήθηκε ἱερομόναχος, τοῦ χάρισε ἕνα σημαντικό χρηματικό ποσό, γεγονός τό ὁποῖο ἐπέτρεψε στό Δωρόθεο νά ἀποκτήσει, ἀπό τότε, οικονομική ἀνεση, τίν ὁποῖα χρησιμοποίησε στά κατοπινά χρόνια γιά τήν ἴδρυσή καί συντήρησή σχολείων καί γιά τήν πληρωμή δασκάλων. (...) Παρ' ὅλα αὐτά, ὅμως, στήν αἴτησή του πρὸς τήν Γραμματεία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, γιά νά διορισθῆ τακτικός ἱεροκήρυκας τῆς Ἐρμούπολης, ἀναφέρει ὅτι ἦταν ἐνδεής καί ὅτι παρέδιδε ἰδιαίτερα μαθήματα γιά νά ἐξασφαλίσει τά ἀναγκαῖα του (...)».

ιερωσύνης) φαίνεται να δίνει τόση σημασία στην εξασφάλιση ενός σταθεροῦ μισθοῦ – εισοδήματος, τονίζοντας τήν ἀναγκαιότητα κάλυψης καί τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν, μέ τήν χρήση ἐκφράσεων οἱ ὁποῖες, ἐνδεχομένως, δέν εἶναι ἀναμενόμενες, δέν πρέπει, σέ καμμία περίπτωση, νά μᾶς ξενίζει, ἄν ἀναλογιστοῦμε τίς δυσκολίες πού ἔζησε ἀπό μικρό παιδί, δυσκολίες πού ἔπρεπε νά ἀντιμετωπίσει, προκειμένου νά λάβει τήν μόρφωση πού ἐπιθυμοῦσε καί νά κατακτήσει τό ἐπίπεδο τῶν γνώσεων, πού εἶχε θέσει ὡς στόχο του. Ἐξάλλου, ἡ μετέπειτα πορεία του καί οἱ δωρεές του δέν ἀφήνουν περιθώρια παρανόησης γιά τό εἶδος τῆς σχέσεως πού εἶχε μέ τά χρήματα.

ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ Π. ΛΑΡΙΣΣΗΣ.

Χαρακτικό ἀπό τό ἔργο του
«Ἔργα καί Ἡμέραι...», 1877.

ΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΔΙΟΡΙΣΜΟ ΤΟΥ ΔΩΡΟΘΕΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΩΝ Γ.Α.Κ., ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΕΝΑΠΟΚΕΙΝΤΑΙ ΣΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ / ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ [1833-1848], ΣΕΙΡΑ 001 - ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ [1833-1848], ΦΑΚΕΛΟΣ 412 - ΙΕΡΟΚΗΡΥΚΕΣ [1841-1845], ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΙΜΑ ΣΤΗΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ <http://arxiomnimon.gak.gr>

1) Λήψεις υπ' αριθ. 17-19

Αριθ. 139

Τήν 19 Ιανουαρίου 1843

Ἐν Ἐρμουπόλει

Περί διορισμοῦ ἱεροκέρυκος ἐν Ἐρμουπόλει

σ. 1

Διευθύνεται πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον

τοῦ Βασιλείου ὁμοῦ μὲ τὸ ἐπισυνημιμένον ἐπὶ ἐπιστροφῇ.

Τὴν περὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου, ἐν ταῖς ἡμέραις μάλιστα τῆς προσεγγιζούσης Ἁγίας Τεσσαρακοστῆς ἔφεσαν τῶν Ἐρμουπολιτῶν ἀποδεχόμεθα εὐχαρίστως, ἀλλὰ προκειμένου λόγου περὶ διορισμοῦ Ἱεροκέρυκος ἐπίτηδες ἀποσταλισσομένου, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος γινώσκει ὅτι τοιοῦτον διορισμὸν τὰ χρηματικά μέσα του Κράτους δὲν ἐπιτρέπουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος.

Πλὴν νομίζομεν, ὅτι καὶ ἡ ἔφεσις τῶν Ἐρμουπολιτῶν καὶ ἡ πρότασις τοῦ Διοικητοῦ Σύρου ἠμποροῦν νά ἐνεργηθῶσι χωρὶς ὡς ἐκ τούτου νά προστεθῇ πρὸς τὸ παρὸν βάρος εἰς τὸ Δημόσιον, κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον.

Εἰς Σύρον ὑπάρχουσιν, ὡς πληροφορούμεθα ἐλλόγιμοι Ἱερομόναχοι // καὶ εἰς Νάξον ὑπάρχει ὁ ἐκ τῆς μονῆς τῆς Φανερωμένης Ἱερομόναχος Ἡλίας, ὁ καὶ ἄλλοτε, κατὰ πρότασιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐκτελέσας ἀτελῶς ὁμοίαν πνευματικὴν ὑπουργίαν.

Ἐάν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος συνανῆ, θέλομεν προσκαλέσει τὸν Διοικητὴν Σύρου νά συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Γ(έροντος) Ἱεράρχου Κυκλάδων, διὰ νά προτραπῶσιν οἱ διαληφθέντες κληρικοὶ νά ἐκφωνῶσιν ἕκαστος ἐν τῇ πόλει τῆς διαμονῆς τούς λόγους κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς πρὸς ψυχικὴν τῶν Χριστιανῶν ὠφέλειαν.

Προσδοκῶμεν ταχεῖαν τὴν πρὸς ταῦτα ἀπάντησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

Ἐν Ἀθίνας τῇ 8 Φεβρουαρίου 1843

Ὁ Ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ Γραμματεὺς Τῆς Ἐπικρατείας

I...

Ἐλ(ίφθη) τῆ 15 Φεβρουαρίου 1843
Ἄρ. πρ. 11339

Ἄρ. Πρ. 18787
Πρὸς τὴν Ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν
Β. Γραμματεῖαν

Καθυποβάλλομεν εἰς τὴν Β. Γραμματεῖαν τὴν ἐπισυναπτομένην πρωτότυπον ἀναφορὰν τοῦ κυρίου Δημάρχου Ἐρμουπόλεως.

Ἡ αἴτησις τοῦ κυρίου Δημάρχου περὶ ἀποστολῆς ἐνὸς τῶν ἐλλογίμων ἀνδρῶν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου ὑψηγορευθῆ ἀπὸ τὴν ἔφεσιν τὴν ὁποῖαν πάντοτε ἔδειξεν ὁ λαὸς τῆς Ἐρμουπόλεως διὰ νὰ ἀκούη εἰς τὰς καταλλίλους ἡμέρας καὶ ἑορτὰς ἐπ' ἐκκλησίαις τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ αἰδῆμος Ἱεράρχης Ἀνθίμος, θέλων νὰ διατηρῆται ἀπαραιεῖωτον τό θρησκευτικόν τοῦτο αἴσθημα ἐν ταῖς καρδίαις τῶν Ἐρμουπολιτῶν, οὔτε κόπων, οὔτε ὑγείας ἐφείδετο εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ θείου λόγου, προτρέπων τὸν λαόν εἰς τὴν ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην, καὶ παροξύνων ἀλλήλους εἰς τό καλόν κατὰ τὸν λόγον τοῦ Ἀποστόλου.

Συμμεριζόμενοι ὅθεν καὶ ἡμεῖς // εἰς τὴν αἴτησιν ταύτην τοῦ κυρίου Δημάρχου ὡς ἀξίαν ἀποδοχῆς, τὴν συνιστῶμεν εἰς τὴν Β. Γραμματεῖαν καὶ ἀπεκδεχόμεθα τὴν ταχεῖαν ἐνεργεῖαν τῆς πρὸς κοινὴν εὐχαρίστησιν τῶν κατοίκων τῆς Ἐρμουπόλεως.

Ἐάν μᾶς ἦτο συγκεχωρημένον, κύριε Γραμματεῦ, ἠθέλαμεν παρατηρήσῃ εἰς τὴν Β. Γραμματεῖαν, κατὰ πόσον θεωρῆται λυσιτελές, ἂν ἐνεργεῖτο ἡ ἀποστολή τοιούτων ἐλλογίμων ἐκ τοῦ Ἱεροῦ κλήρου ἀνδρῶν καὶ εἰς τὰς νήσους Κέα καὶ Μύκονον. Ἄλλ' εἰς τὴν Ἐρμούπολιν θεωρεῖται πρὸ πάντων ἀναγκαῖα καὶ διὰ τό πολυπληθές των κατοίκων τῆς, καὶ διότι τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ λαοῦ τούτου εἶναι πάντα διάφορα πρὸς ἄλλα, ὡς ἐκ τῶν διαφόρων τόπων τῆς γεννήσεως ἐκάστου.

Διὰ ταῦτα καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ ἀποσταλισσομένου χρήζει τοιούτων προσόντων, ὁποῖα παρατηρεῖ καὶ ὁ κύριος Δήμαρχος εἰς τὴν μνησθεῖσαν ἀναφορὰν του. Τοιαῦτα προσόντα δὲν διστάζομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι // φέρει ὁ αὐτόθι εὐρισκόμενος ἐλλογίμος Ἱεροδιάκονος τοῦ μακαρίτου Ἱεράρχου Ἀνθίμου, καὶ διότι τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ προορισμὸς τοῦ ἀπ' ἀρχῆς τῆς σπουδῆς του εἰς τὰ διάφορα σχολεῖα τοῦ Κράτους, κατὰ προτροπὴν καὶ παρακίνησιν τοῦ ἀξιοσεβάστου Γέροντός του, καὶ διότι χωρὶς τὴν κοινὴν ὑπόληψιν εἰς τὸν Δῆμον τῆς Ἐρμουπόλεως διὰ τὴν ἐνάρετον τῷ ὄντι διαγωγὴν του.

Εὐπειθέστατος
Ὁ Διοικητὴς Σύρου
Κ. Μοναρχίδης

2) Λήψεις υπ' αριθ. 21-23

Άρ. 63

Ερμούπολις τὴν 14 Ἰανουαρίου 1843

Πρὸς τὴν Β. Διοίκησιν Σύρου

Διδάσκαλον νουθετεῖν, εἰρηνοποιεῖν, πρὸ πάντων τρέφειν καὶ ψυχὰς τῶν χριστιανῶν μέ ψυχοφελῆ καὶ σωτήρια διδάγματα εἶναι τὰ μόνα μέσα, δι' ὧν ὁ λαὸς στηρίζεται εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐκπληροῖ τὰ θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ του ἀληθινοῦ χριστιανοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ πολίτου χρέη, τὰ ὅποια ἐδίδαξεν αὐτός ὁ οὐράνιος Νομοθέτης.

Ἄλλ' ὅσο τὴν διδασκαλίαν ταύτην ὀφείλει πᾶς χριστιανός νά ἀγωνίζεται διὰ νά ἐκπληρώσῃ, οὐχ ἥττον ἀποκεῖται τοῦτο εἰς τὸν Ἱερὸν κλῆρον, καὶ τοῦτο καλῶς ἐπιστάμενος ὁ ἀοίδιμος ἱεράρχης Ἄνθιμος, ἐπιπλήνεται μνήμην ἀθανάτου εἰς τὴν Ἐρμούπολιν διὰ τοὺς ὁποίους κατέβαλε συνεχῶς κόπους, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης Τεσσαρακοστῆς // κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ προτρέπων τὸν λαὸν εἰς τὴν ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην παροξύνων ἀλλήλους εἰς τὸ καλὸν κατὰ τὸν λόγον τοῦ Ἀποστόλου.

Ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μας συναισθανόμενοι καὶ ἡμεῖς ἤδη ὅπόσον καθίσταται ἀναγκαία ἡ διδασκαλία αὕτη καὶ πολὺ περισσότερον ὅτι ὁ λαὸς τῆς Ἐρμουπόλεως ἔδειξε καὶ τότε τὴν ἐπιθυμίαν καὶ εὐχαριστήσιν του ὁσάκις εἶδεν ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ ἄμβωνος τὸν Ἱερὸν κλῆρον διερμηνεύοντα τὰς θείας εὐχὰς καὶ κηρύττοντα τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἀναγνωρίζομεν χρέος μας νά παρακαλέσομεν δι' ὑμῶν Κύριε Διοικητά, τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Βασιλ. Γραμματεῖαν διὰ ἃν εὐαρεστηθῆ νά διορίσῃ καὶ πέμψῃ ἐνταῦθα ἤδη μάλιστα ὅτε ἐγγίζουσιν αἱ ἡμέραι τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, ἵνα ἐκ τοῦ Ἱεροῦ κλήρου διακρινόμενου καὶ κατὰ τὴν παιδείαν καὶ κατὰ τὴν διαγωγὴν, καὶ ἔχοντα τοιοῦτα προσόντα ἰδεῶν καὶ φρονημάτων ὅποια // ἀπαιτεῖ ὁ λαὸς τῆς Ἐρμουπόλεως, διὰ νά συντελέσουν τοιοιτοτρόπως εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀποστολῆς του, τὸ ὅποιον εἶναι κυρίως τὸ παροξύνειν ἀλλήλους εἰς τὸ καλόν, εἰς τὴν κοινὴν ὁμόνοιαν καὶ εἰς τὴν ὑποταγὴν τῶν Νόμων καὶ Βασιλ. Διαταγμάτων.

Εὐπειθέστατος

Ὁ Δῆμαρχος Ἐρμουπόλεως

Δ. Ν. Ράλλης

3) Λήψη υπ' αριθ. 24

19386 Ἐν Ἀθήναις τῆ 27ῃ Φεβρουαρίου 1843

Διευθύνοντες τὴν παροῦσαν πρὸς τὸν Διοικητὴν Σύρου, εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀπὸ 19ης τοῦ παρελθόντος μηνός υπ' ἀρ. 139 ἀναφορᾶς του, παρακαλοῦμεν αὐτὸν νά

κοινοποιήσι άνευ άναβολής τά ένδιαλαμβανόμενα εις τόν κατά τήν έπισκοπήν Κυκλάδων Σ. Μητροπολίτην και νά συνεννοηθῆ μετ' αὐτοῦ, καθ' ὅσον άφορᾶ τό έν ταῖς έκκλησίαις τῆς Έρμοιπόλεως κήρυγμα τοῦ θείου λόγου δι' έλλογίμων κληρικῶν. Καθ' ὅσον δ' άφορᾶ τό έν ταῖς έκκλησίαις Νάξου και Πάρου κήρυγμα τοῦ θείου λόγου, ὁ αὐτός Σ. Έρράρχης θέλει συνεννοηθῆ άπ' εὐθείας μετά τοῦ Διοικητοῦ Νάξου, ειδοδοιοιθέντος ἥδη και ὑφ' ἡμῶν.

Νά έπιστραφῆ ἡ παροῦσα

Ό Γραμματεὺς

Υ...

Πρός τόν Διοικητήν Νάξου

Ό κατά τήν Έπισκοπήν Κυκλάδων Σ. Μητροπολίτης μέλλει νά προσκαλέσι τόν έκ τῆς Μονῆς Φανερωμένης ὀσιολογιώτατον Έρομόναχον Ἡλίαν νά έκφωνῆ έν ταῖς κατά τήν Νάξον και Πάρου έκκλησίαις λόγους εις πνευματικήν τῶν χριστιανῶν ὠφέλειαν, κατά ταύτας μάλιστα τάς ἡμέρας τῆς άγίας Τεσσαρακοστῆς.

Τοῦτο σπεύδομεν νά κοινοποιήσωμεν διά τῆς παρούσης πρὸς γνῶσιν ὑμῶν.

Ό Γραμματεὺς

Υ...

4) Λήψεις ὑπ' άριθ. 29-30

Έν Αθήναις τῆ 14 Σεπτεμβρίου 1843

Πρός τόν κατά τήν Έπισκοπήν Κυκλάδων Σ. Μητροπολίτην

Τό κήρυγμα τοῦ θείου λόγου έν ταῖς άγίαις εκκλησίαις, θεωροῦμεν ὡς άντικείμενον έκ τῶν σπουδαιοτάτων, άτινα ὀσπμέραι άπασχολῶσι τήν ἡμετέραν προσοχήν κατά τήν παροῦσαν μάλιστα έποχὴν εἶναι πολλῶ μάλλον σπουδαῖον το άντικείμενον τοῦτο, διότι τώρα ὑπέρ άλλοτε ποτέ οἱ ιεροκήρυκες πρέπει νά ὑπομνήσκωσι συνεχῶς εις τούς πολίτας τά χριστιανικά καθήκοντά των και προτρέπωσι αὐτούς εις ένωσην και σύμπνοιαν, ἵνα έν ένί στόματι και μιᾷ καρδίᾳ και φρονῶσι και πράττωσι τά καλά και συμφέροντα εις τήν πατρίδα.

Έκ ταύτης τῆς αίτίας ὀρμώμενοι, προσκαλοῦμεν ὑμᾶς, Σεβασμιώτατε, ἵνα παραγγείλιτε τούς έλλογομώτατους ιερομονάχους, εις τούς ὀποίους και προλαβόντος κατά τήν παρελθοῦσαν άγιαν και Μεγάλην Τεσσαρακοστήν εἴχατε έπιτρέψει νά κηρύττωσι τόν λόγον τοῦ Θεοῦ, τόν τε Κύριον Δωρόθεον Σχολάριον έν Σύρω, τόν Κύριον Φιλόθεον έν Τήνω, και τόν Κύριον Ἡλίαν έν Νάξω ὀπως ἄρξωνται άνευ άναβολῆς τοῦ θείου κηρύγματος κατά πᾶσαν Κυριακήν και έορτήν εις τάς άγίας εκκλησίας τῶν πόλεων, τῶν κωμοπόλεων και τῶν χωριῶν τῆς ἰδίας περιφερείας

ἕκαστος καί νουθετοῦντες ὡς πνευματικοὶ πατέρες τόν λαόν τοῦ Κυρίου καθοδηγήσωσιν αὐτόν εἰς τὰ σωτήρια, καί προτρέπωσιν εἰς τήν ἀγάπην, εἰς τήν ὁμόνοιαν, εἰς τήν ἔνωσιν, εἰς τήν διατήρησιν τῆς καλῆς τάξεως καί ἡσυχίας, καί πρὸ πάντων εἰς τήν ἀτάραχον ἐκλογίην τῶν Ἀντιπροσώπων τοὺς ὁποίους ἐκάστη ἐπαρχία ὀφείλει νά στείλῃ εἰς τήν προσεχῶς συγκροτηθησομένην Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐν ἣ ἔπρεπε νά συζητηθῶσι καί ἀποφασισθῶσιν ἐμβριθέστατα καί σπουδαιότατα γενικά συμφέροντα καί τῆς Ἑλλάδος καί τῶν Ἑλλήνων πρὸς κραταίωσιν τοῦ συνδέσμου τοῦ ἔθνους μετὰ τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν βασιλέως // παρανωσὶ δέ προσέτι καί ἐξηγῶσιν εἰς τοὺς χριστιανούς καθὰ ὀφείλουσι νά [- -]διὰ τήν χρῆσιν τοῦ πολυτιμωτάτου δικαϊώματος τῆς ψήφου, ψηφοφοροῦντες οὐχὶ πρὸς χάριν συγγένειαν, φιλίαν, ἢ συμπαθείαν ἀλλὰ κάθ...
... εἶδῃσιν ὑπὲρ ἐκείνων ἐκ τῶν Συμπολιτῶν τῶν οἱ ὅποιοι ἀπολαύουσι τὸ σέβας καί τήν ὑπόληψιν τοῦ λαοῦ καί εἶναι ἄξιοι νά βουλευθῶσι μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους ὑπὲρ τῶν κοινῆ συμφερόντων.

Ὁ Γραμματεὺς
Μ...

5) Λήψη ὑπ' ἀριθ. 47

365

Ἀξιῶμεν τὴν Ἱεράν Σύνοδον τοῦ Βασιλείου, ἵνα ἐρωτήσασα τόν κατὰ τὴν Ἐπισκοπὴν Κυκλάδων Σ. Μητροπολίτην καί πληροφορηθεῖσα, ἐάν ὁ ἀναφέρων ἐκπληροῖ ἐπαξίως τὰ ἔργα τὰ ὅποια πρὸ πολλοῦ ἤδη ἡ Σεβασμότης του ἀνέθεσεν εἰς αὐτόν, ἐκφράσῃ τὴν Συνοδικὴν γνώμην τῆς περὶ τῆς παρούσης αἰτίσεως, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τόν τακτικόν διορισμόν τοῦ ἐπὶ ἀντιμισθία τινὶ ἀναλόγῳ πρὸς τὴν ἤδη ἀπολαυτὴν διδασκῶν νέους ἰδιωτικῶς κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεώς του εἰς πορισμόν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀπαρατίτως ἀναγκαίων.

Τὴν περὶ τούτου δέ ἀπάντησιν προσδοκῶμεν ταχεῖαν ἐπιστρεφομένης καί τῆς παρούσης.

Ἀθήνησι 8 Φεβρουαρίου 1844

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλ(ησιαστικ)ῶν κτλ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας
Μ...

Ἐλ(ήφθη) τὴν 11 Φεβρουαρίου [18]44
ἀρ. πρ. 12169

Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ Β. Γραμματεῖαν τῆς Ἐπικρατείας

Κατὰ διαταγὴν τοῦ σεβασμοῦ Κυκλάδων καί κατὰ προφορικὴν παραγγελίαν σας,

Κύριε Γραμματεῦ, ἐξεπλήρωσα καὶ αὐθις τὸ χρέος μου, κηρύξας ἀπ' ἄμβωνος εἰς ὄλον τὸ ἦδη λήξαν τεσσαρακονθήμερον τὰς Κυριακὰς τέ κ(αί) ἑορτὰς εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ δέ ἐκπονῶ τὸ λίαν ἐπίπονον τοῦτο ἔργον μέχρι τοῦδε χωρὶς δίπλωμα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ χωρὶς μισθόν, ἀναφέρομαι εἰς τὴν σεβαστὴν Γραμματεῖαν ἐξαποῦμενος ἢ νὰ διορισθῶ διὰ διπλώματος ὑπομίσθιος Ἱεροκῆρυξ, ἢ ἄλλως, δὲν δύναμαι πλέον τοῦ λοιποῦ νὰ ἐξακολουθῶ τὸ τοιοῦτον, πρῶτον μὲν ὡς μαθητὴς, ἔχων πολλὰς καὶ βαρεῖας ἀσχολίας· ἔπειτα κ(αί) ὡς ἐνδεὴς κ(αί) ἀναγκαζόμενος νὰ ἐξοδεύω τὰς ὀλίγας ὥρας τῆς ἀνεσεῶς μου εἰς τὸ διδάσκειν ἄλλους πρὸς πορισμὸν τῆς ζωοτροφίας μου. Ὑπενθυμίζω δέ τὴν σεβαστὴν Γραμματεῖαν, ὅτι ἐγὼ μόνος ἀπάντων ὑπηρετῶ εἰς τὸ οὐσιωδέστερον τοῦτο ἔργον χωρὶς μισθόν σχεδὸν δύο ἔτη.

Τῆ 2 Ἰανουαρίου 1844 ἐκ Σύρου
ὁ εὐπειθέστατος
Ἱερομόναχος
Δωρόθεος Σ. Σχολάριος

6) Λήψεις ὑπ' ἀριθ. 58-59
Ἀριθ. Πρωτ. 12169-13212
Ἀριθ. Διεκπ. 85

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ἐν Ἀθίνας τὴν 25
Φεβρουαρίου 1844

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.
Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ Β. Γραμματεῖαν
τῆς Ἐπικρατείας

Ἐπὶ τῆς ὑπ. ἀρ. 24189 διευθύνσεως κτλ.

Ἐρωτηθεὶς ὁ κατὰ τὴν Ἐπισκοπὴν Κυκλάδων Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης ἀνέφερεν ἀπὸ -22- τοῦ παρόντος μηνὸς πρὸς τὴν σύνοδον, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος κατὰ τὸ ἐν Ἐρμουπόλει Γυμνάσιον μαθητεῦν Ἱερομόναχος Δωρόθεος Σχολάριος ἐκπληροῖ τὸ χρέος τοῦ Ἱεροκῆρυκος, τὸ ὁποῖον ἐπεφορτίσθη προσωρινῶς, ἐπαξίως, σεβόμενος ἦδη καὶ τιμώμενος ἔνεκεν τούτου παρὰ πάντων τῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ χριστιανῶν. Ὅθεν κρίνει εὐλογον ἢ Σύνοδος νὰ πληροφορήσῃ περὶ τούτου τὴν Β. ταύτην Γραμματεῖαν εἰς ἀπάντησιν. Ἐπομένως, δέ ἐπειδὴ ἐξαιτεῖται ἦδη οὗτος νὰ διορισθῆι τακτικῶς Ἱεροκῆρυξ εἰς Ἐρμούπολιν, ἀποδέχεται ἡ σύνοδος τὴν αἴτησίν του ταύτην,

καί ἐν ταύτῳ γνωμοδοτεῖ, ὥστε νά διορισθῆ τοιοῦτος ἐπ' ἀντιμισθία, τίν ὁποῖαν θέλει // ἀποφασίση ἢ ἰδίᾳ Β. αὕτη Γραμματεία, ἀναλόγως πρὸς ἦν ἀπολαμβάνει διδάσκων ἰδιωτικῶς νέους κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀπό τῶν μαθημάτων του ἀνέσεως πρὸς πορισμὸν τῶν πρὸς τό ζῆν ἀπαραιτήτων ἀναγκαίων, καί ἀπεκδέχεται τίν πρὸς τοῦτο ἔγκρισιν.

Ἐπιστρέφεται καί ἡ ἀναφορά.-

† Ὁ Εὐβοίας Νεόφυτος, Πρόεδρος:

† Ὁ Κυκλάδων Δανυῖλ:

† Ὁ πρώην Ἡλείας Ἰωνᾶς

† Ὁ Ἀχαΐας Γρηγόριος

† Ὁ Ἀττικῆς Νεόφυτος

Ὁ Γραμματεὺς (Γ.Σ.) Θεοφάνης Σιατιστεὺς

7) Λήψη ὑπ' ἀριθ. 60

24855

Ἐν Ἀθίνας τῇ 12 Μαρτίου 1844

Πρὸς τόν Διοικητὴν Σύρου

Περί τοῦ ἐν Ἐρμουπόλει Ἱεροκίρκου

Παρακαλεῖσθε, Κύριε Διοικητά, νά πληροφορήσετε ἡμᾶς ἐν τάχει, ἐάν ὁ ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ἐρμουπόλεως φοιτῶν Ἱερομόναχος Δωρόθεος Σχολάριος καί ἐπὶ δύο ἥδη ἐτῶν κηρύττων εἰς τὰς ἐκκλησίας τόν θεῖον λόγον, ἐκπληροῖ εὐδοκίμως τό ἔργον τοῦ Ἱεροκίρκου, εὐαρεστῆ εἰς τόν Δῆμον, καί ὑπολίπτεται ἀπὸ τούς κατοίκους.

Ὁ Γραμματεὺς

Λ. Μελάς

8) Λήψη ὑπ' ἀριθ. 67

Ἀρ. 846

τίν 15 Μαρτίου 1844

Ἐρμούπολις

Ἐπὶ τῆς ἀρ. 24886

Περί τοῦ Ἱερομονάχου Δωροθέου

Πρός

τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Β. Γραμματεῖαν

Σπεύδω νά ἀναφέρω εἰς τὴν Β. Γραμματεῖαν εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑπ' ἀρ. 24886 διαταγῆς τῆς ὅτι κατὰ συνέπειαν τῶν ὁποίων ἔχω πληροφοριῶν ὁ Ἱερομόναχος Δωροθέος ἐκπληροῖ εὐδοκίμως τό ἔργον τοῦ Ἱεροκίρκου, ὑπολίπτεται παρά τῶν κατοίκων, καί εὐαρεστεῖ εἰς τόν Δῆμον τῆς Ἐρμουπόλεως.

Εὐπειθέστατος
Ὁ Διοικητής Σύρου
Ἀδάμ Δούκας

9) Λήψεις ὑπ' ἀριθ. 68-69

Ἀριθ. Πρωτ. 12306

Ἀριθ. Διεκπ. 134

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ἐν Ἀθήναις τὴν

17 Μαρτίου 1844

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.

Πρός τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ Β. Γραμματεῖαν
τῆς Ἐπικρατείας

Περί τοῦ Ἱερομονάχου Δωροθέου Σχολαρίου

Ἀποδεχθεῖσα ἡ Β. αὐτῆ Γραμματεία τὴν αἴτησιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐν Ἐρμουπόλει Ἱερομονάχου Κ. Δωροθέου Σχολαρίου, ζητήσαντος νά διορισθῆ τακτικός ἱεροκῆρυξ κατὰ τὴν πόλιν ἐκείνην, προῦκάλεσεν εἰς τοῦτο τὴν γνώμην τῆς Συνόδου, καί αὐτὴ ἐξετάσασα καί πληροφορηθεῖσα παρά τοῦ κατὰ τὴν Ἐπισκοπτὴν Κυκλάδων Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου περὶ τῆς ἰκανότητος καί τῶν ἄλλων αὐτοῦ προσόντων, ἔκρινεν αὐτόν ἄξιον τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Ἱεροκίρκου, καί συμφώνως πρὸς τὴν ἀξίωσιν τῆς Β. ταύτης Γραμματείας γνωμοδοτήσασα ἀπὸ -25- τοῦ παρελθόντος μηνός καί ὑπ' ἀριθ. // 12169-12212 περὶ τοῦ τακτικοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ εἰς τό χρέος τοῦτο, ἐξητήσατο εἰς τοῦτο τὴν Β. ἔγκρισιν.

Ἐπειδὴ δέ ὁ διορισμός αὐτοῦ ὡς τακτικοῦ Ἱεροκίρκου ἐν Ἐρμουπόλει, θεωρεῖται ἀναγκαῖος, ὡς μὴ ὑπάρχοντος ἄλλου τινός νά ἐξασκῆ τό ἱερόν αὐτό χρέος κατὰ τὴν

πόλιν ἐκεῖνην, καί ἤδη καί πάντοτε εἰς ψυχικὴν τῶν ἐκεῖ πιστῶν ὠφέλειαν, ἔκρινεν ἡ σύνοδος νά ὑπενθυμίσῃ τὴν Β. ταύτην Γραμματεῖαν περὶ τούτου, καί ἐν ταυτῶ νά παρακαλέσῃ αὐτὴν νά ἐπικαλεσθῆ τὴν εἰς τοῦτο Β. ἔγκρισιν.

† Ὁ Εὐβοίας Νεόφυτος, Πρόεδρος:

† Ὁ πρώην Ἡλείας Ἰωνᾶς

† Ὁ Ἀχαΐας Γρηγόριος

† Ἀττικῆς Νεόφυτος

Ὁ Γραμματεὺς (Γ.Σ.) Θεοφάνης Σιατιστεύς

10) Λήψη ὑπ' ἀριθ. 70

Ἐνθύμησις

Ὅταν κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1838 ἔπαυσαν οἱ Πρωτοσύγγελοι καί οἱ Ἀρχιδιάκονοι, οἱ παρά ταῖς δέκα Ἐπισκοπαῖς τῶν νομῶν ἀπὸ τοῦ 1834 διωρισμένοι, τότε διωρίσθησαν 5 Ἱεροκίρυκες καθ' ὅλον τὸ κράτος.

α) Ο Κ. Καλλίνικος Καστόρχης

β) Ο Κ. Ἰωάσαφ Βυζάντιος

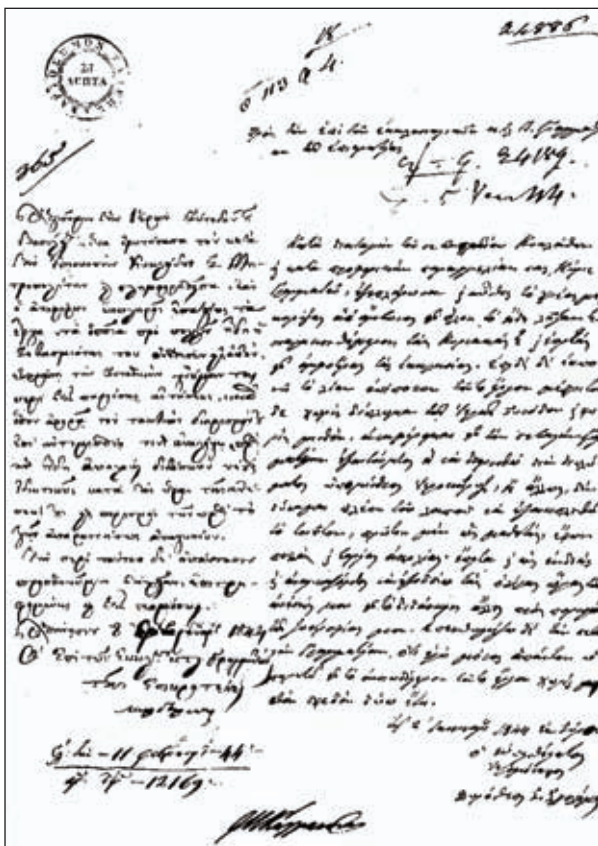
γ) Ο Κ. Καλλίνικος Ἰάσων

δ) Ὁ Ἱερομόναχος Ἡλίας καί

ε) Ο Κ. Δανιὴλ Γεωργόπουλος

Ἐκ τούτων, ὁ μὲν Ἱερομόναχος Ἡλίας παρητήθη καί ἡ παραίτησίς του ἔγινεν ἕκτοτε δεκτή. Ὁ δὲ Ἰωάσαφ ἀπεβίωσε κατὰ τὸ 1839 ἢ 1840. Ἐμείναν λοιπὸν τρεῖς μόνοι Ἱεροκίρυκες, οἱ ὅποιοι δὲν ἔξαρκοῦν καθ' ὅλον τὸ Βασίλειον, διότι ὁ μὲν πρῶτος κηρύττει περιοδεύων εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὁ δὲ τρίτος εἰς τὴν Εὐβοίαν, καί ὁ πέμπτος εἰς τὴν Πελοπόννησον, μισθοδοτούμενοι ἀνά 200 Δραχμᾶς τὸν μῆνα.

Τὴν ἀνάγκην τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ των, ἀναγνωρίσασα ἡ Κυβέρνησις διώρισεν ἐσχάτως (4 Μαρτίου 1844) Ἱεροκίρυκα κατὰ τὴν Διοίκησιν Ὑδρας τὸν Σύγκελον Φασλῖν. Ὁ προτενόμενος διὰ τὴν Ἐρμούπολιν Δωρόθεος Σχολάριος ἐκπληροῖ τὰ ἔργα ταῦτα ἀμισθί πρὸ δύο ἡδὴ ἐτῶν.

Ἡ αἴτηση τοῦ Δωροθέου Σχολαρίου πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματεία γιὰ τὸν διορισμὸ του ὡς Ἱεροκήρυκος καί ἡ διαβίβαση αὐτῆς στὴν Ἱερά Σύνοδο, προκειμένου αὐτὴ νὰ ἐκφέρει ἄποψη. Γ.Α.Κ., Ἀρχεῖον Γραμματείας / Ὑπουργεῖο Ἐκκλησιαστικῶν..., Λίμη ὑπ' ἀριθ. 47.

Λαρίσης και Λαρισαίων Μνήμες

ΑΓΓΕΛΟΣ ΠΕΤΡΟΥΛΑΚΗΣ
ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ - ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

ΜΙΑ ΜΝΗΜΗ. Ο ΑΞΙΟΤΙΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΙΟΣ ΚΥΡΙΟΣ ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ίανουάριος 1972

Στή στοά της Πανεπιστημίου 10, ένας δόκιμος της σχολής ύπαξιωματικών Χωροφυλακής παρατηρεί τά βιβλία στην προθήκη ενός μικρού βιβλιοπωλείου.

Ή τσέπη του είναι γεμάτη χρήματα. Πριν από λίγες ημέρες είχε κερδίσει σέ πανελλήνιο διαγωνισμό της Ακαδημίας Αθηνών για τά 150 χρόνια από τίν Έπανάσταση του 1821, τό Α΄ Βραβείο Ποίησης, πού συνοδευόταν από 50.000 δραχμές. Διόλου εύκαταφρόνητο ποσό για τίν εποχή, και ιδιαίτερα για εκείνον, πού ό μισθός του στή Σχολή ήταν περίπου χίλιες δραχμές τόν μήνα, ενώ όταν αποφοίτησε τόν Αύγουστο του 1972, ήταν κάπου 3.000 δραχμές. Τό όνειρό του ν' αγοράζει βιβλία και νά κάνει σιγά-σιγά τί δική του βιβλιοθήκη είχε αρχίσει νά γίνεται πραγματικότητα.

Άνοίγει διστακτικός τίν πόρτα και ζητά ν' αγοράσει δυό βιβλία: «Αυτοψία της εποχής» και «Η μαρτυρία του ανθρώπου». Συγγραφέας: Κώστας Τσιρόπουλος.

Καθώς έτοιμάζεται νά βγει, ένας εύγενής κύριος τόν ρωτά άν τόν ενδιαφέρει ό κόσμος της φιλοσοφίας και άν γνωρίζει τόν συγγραφέα. Ό δόκιμος ύπαξιωματικός της Χωροφυλακής, συνεσταλμένος, άπαντά πώς προσπαθει νά τόν γνωρίσει (τόν χώρο της φιλοσοφίας), ενώ τόν συγγραφέα για πρώτη φορά θά τόν διαβάσει.

Ό εύγενής κύριος θά τόν ρωτήσει:

«Άπό πού είστε;»

«Άπό τί Λάρισα, κύριε...»

Πλατύ χαμόγελο σχηματίστηκε στο πρόσωπο του κυρίου.

«Είμαστε πατριώτες. Κι εγώ Λαρισαίος είμαι. Χαίρομαι που σ' ενδιαφέρει τό βιβλίο και ασχολείσαι μ' αυτό, αν και η Χωροφυλακή που υπηρετείς δεν φημίζεται για τις καλές σχέσεις της με τό βιβλίο».

«Μου άρέσει τό διάβασμα. Και κάπου-κάπου προσπαθώ νά γράφω. Έχω δημοσιεύσει δυό-τρία διηγήματα στην τοπική εφημερίδα, τίν "Ελευθερία"...»

«Τί μου λές; Ο πατέρας μου, κάποτε, ήταν αρχισυντάκτης της "Ελευθερίας", ό Εύάγγελος Τσιρόπουλος...»

Ό νεαρός δόκιμος ύπαξιωματικός της Χωροφυλακής ξανακοίταξε τά έξώφυλλα των βιβλίων.

«Σεις είστε ό Κώστας Τσιρόπουλος;».

Τό χαμόγελο του συνομιλητή του τόν βεβαίωσε πώς βρισκόταν απέναντι στον συγγραφέα.

Έκτοτε, ό νεαρός δόκιμος ύπαξιωματικός, κάθε απόγευμα Πέμπτης που είχε «έξοδο» από τί Σχολή (όταν δεν ήταν τιμωρημένος με «στέρηση έξόδου»), περνούσε απαραίτητα από τό βιβλιοπωλείο εκείνο (όπως και από τό «Βιβλιοπωλείο της Έστίας») και επέστρεφε στη Σχολή με μιά δυό τσάντες βιβλία.

Ό κ. Κώστας Τσιρόπουλος ήταν πάντα εκεί και πάντα είχαν μιά μικρή συζήτηση, με τόν νεαρό δόκιμο ύπαξιωματικό νά κρέμεται από τά χείλη του.

«Τό άληθινό βιβλίο –και λέμε "άληθινό" γιατί υπάρχουν βιβλία που γεννήθηκαν πεθαμένα, από ψυχές νεκρές– είναι ένας ολάκερος κόσμος, κόσμος συμπτκνωμένος, κόσμος δυναμικός, κόσμος ίκανός νά αλλοιώσει και νά διαμορφώσει τόν άνθρωπο. Τό λιγότερο, ένα βιβλίο είναι μιά ψυχή που ντυμένη

λέξεις, φράσεις κι εικόνες, ταξιδεύει ανάμεσα στους αιώνες, γεμίζοντας φως και πόνο κι αγάπη τους ανθρώπους.

»Αυτή τήν αλήθεια τί νιώθουν βαθιά όσοι στοχάζονται, κι όσοι στοχαζόμενοι γράφουν. Έκείνοι έχουν ἀλλεπάλληλα βιώσει τήν τρομερή αλήθεια, πού μās λέγει κάπου ο Τόμας Χάρντι (σημαντικός Βρετανός συγγραφέας-άγνωστικιστής – από τούς κύριους έκφραστές του ρεαλισμού στην εὐρωπαϊκή λογοτεχνία) πώς, “ἐκείνος πού στοχάζεται χάνει περισσότερο αίμα απ’ όσο θά ἔχανε από μιά βαθιά πλήγή του κορμιού του”».

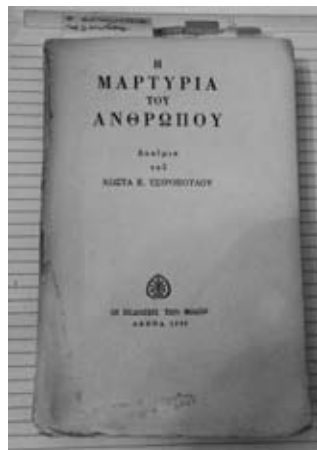
Τό παραπάνω απόσπασμα από ένα κείμενο του Κώστα Τσιρόπουλου (του 1966) πού περιλαμβάνεται στό βιβλίο δοκιμίων του «Ἡ μαρτυρία του Ἀνθρώπου», εἶχε ταρακουνήσει συθέμελα τόν νεαρό, πού βρισκόταν στην ἀρχή τῆς ἀναζήτησης μās πορείας στόν χῶρο τῆς σκέψης.

Οἱ συζητήσεις ἐκεῖνα τά ἀπογεύματα ἦταν μιά ὄαση γι’ αὐτόν, μέχρι πού τήν τελευταία ἡμέρα του Ἰουλίου πῆρε τόν δρόμο γιά τί Δυτική Μακεδονία. Στό μπαούλο του εἶχε καί ἄλλα βιβλία, τά ὅποια εἶχε ἐκδώσει ὁ μικρός ἐκδοτικός οἶκος «Οἱ ἐκδόσεις τῶν Φίλων», πού διύθυνε ὁ Κώστας Τσιρόπουλος (Ἄγγελου Τερζάκη – «Οἱ ἀπόγονοί του Κάιν» καί «Προσανατολισμός στόν αἰῶνα», Κωνσταντίνου Τσάτσου «Πολιτική» καί ἄλλα). Βιβλία πού (μαζί μέ ἄλλα), του κράτησαν οὐσιαστική συντροφιά τά ἐπόμενα χρόνια.

Νοέμβριος 1976

Ὁ ὑπαξιωματικός τῆς Χωροφυλακῆς ἐπιστρέφει στην Ἀθήνα μετά από δύο χρόνια στά Σέρβια τῆς Κοζάνης, ἄλλα δύο στό Σκαλοχώρι Βοΐου, καί τρεῖς μῆνες στό Λιβάδι Ἐλασσόνας. Στά χρόνια αὐτά, συχνά εἰσχωροῦσε στά δύο βιβλία του Κώστα Τσιρόπουλου, πασχίζοντας νά μπεῖ στόν γοητευτικό στοχασμό του ἰδιαίτερου αὐτου διανοούμενου.

Ἐκεῖνο πού τόν καθήλωνε (καί τόν καθιλώνει καί σήμερα, πού διανύει τό 68ο ἔτος τῆς ἡλικίας του) στίς σελίδες τῶν βιβλίων αὐτῶν, ἦταν ἡ τρυφερότητα τῆς διαλεκτικῆς του συγγραφέα, καθώς ἐκεῖνος ἀντιμετωπίζει τήν ἀνθρώπινη ἀγωνία μέσα σέ μιά ὀλότητα ζωῆς μέ ἐντελῶς συγχωρητική διάθεση.

Μέ λόγο θαρραλέο ὁ Κώστας Τσιρόπουλος ἀποκαλύπτει ἕναν ἄλλο Χριστιανισμό, μίαν ἄλλη θρησκεία, ἐντελῶς διαφορετική ἀπὸ ἐκείνη πού βιώνει ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος. Εἶναι ὁ Χριστιανισμὸς τῶν ταπεινῶν, εἶναι ἡ θρησκεία τῆς παρηγορίας, αὐτὴ πού ἀρνείται τόσο τά κοσμικὰ στοιχεῖα, ὅσο καὶ τίς προγονικὲς προκαταλήψεις.

Σήμερα, ὁ κάποτε νέος (ἐγώ), προχωρώντας στὸν «χεμιῶνα» μου, ξεφυλλίζω τὸ ἐξαιρετικὸ βιβλίο (συλλογὴ δοκιμῶν) «Αὐτοψία τῆς ἐποχῆς» καὶ σταματῶ σέ σελίδες πού ἔχω ὑπογραμμίσει μὲ κόκκινο μελάνι, σελίδες πού συνδέουν τὸ μέγα μυστήριο τοῦ θανάτου καὶ τὴν ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ καταφύγει στὴν ἀγκαλιὰ τῆς θρησκείας καὶ κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιο τοῦ Θεοῦ:

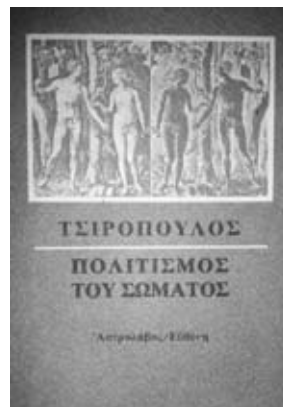
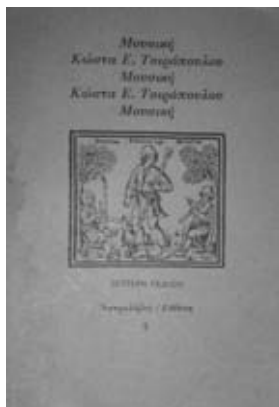
«Τεντώνουμε τὰ χέρια καὶ προσπαθοῦμε νὰ βροῦμε μίαν ἄκρη μέσα σ' αὐτὸ τὸν κόσμο πού στεκόμαστε. Αἰσθανόμαστε, τὸ βλέπουμε καὶ στὰ πρόσωπα, στὰ θολά βλέμματα τῶν ἄλλων, πὼς ὁ χρόνος μᾶς φθείρει ἀδιάκοπα, συστηματικὰ μᾶς μαζεύει σιγά-σιγά σ' ἕνα κουβάρι. Εἶναι λοιπόν, ὁ χρόνος πού πρέπει νὰ μᾶς νικαίει ἢ τάχα ἔχουμε μέσα μας τὴ δυνατότητα νὰ τὸν νικήσουμε μεις, νὰ τὸν ὑπερβοῦμε; Εἴμαστε ὄντα χρονικὰ ἢ ὑπερχρονικὰ;

»Αἰσθανόμαστε, παρὰ τίς προόδους τῆς Βιολογίας, πὼς ἀναδυθίκαμε ἀπὸ ἕνα μυστήριο βαθύ, συγκλονιστικὸ. Καὶ πὼς, ἀφοῦ διαγράψουμε τὴν τροχιά τῆς ζωῆς μας, μικρὴ ἢ μεγάλη, θά ξαναπέσουμε καὶ θά βουλιάξουμε μέσα στὸ ἴδιο μυστήριο πού εἶναι σιωπὴ καὶ ἀνυποψίαστη γαλήνη. Ἄλλὰ αὐτὴ ἢ παράφορη, ἢ ὀλόφλογη, ἢ αἱματηρὴ συνείδηση τῆς ζωῆς πού ἔχουμε, αἰσθανόμαστε πὼς δέν μπορεῖ νὰ σταθεῖ καὶ νὰ βρεῖ ἀπόκριση ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο, τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους μας, μυστήρια.

»Εἶναι εὐκόλο, βέβαια, νὰ βουλιάξεις στὸν παραλογισμό, πού μέ τέτοια σαγηνευτικὴν εὐγλωττία ἐξέφρασαν δυὸ ἀθηντικοὶ ἄνθρωποι τοῦ αἰῶνα μας, ὁ Καμύ καὶ ὁ Σάρτρ, ἀλλὰ οὔτε καὶ αὐτὸ τὸ παράλογο δικαιολογεῖται μέσα σ' ἕναν κόσμο τόσο σοφά, τέλεια ρυθμισμένο, τόσο “λογικὰ” ὀργανωμένο. Κάπου ὑπάρχει ἕνα νόημα συγκεκριλατωτικὸ τῆς ζωῆς, πού ἐρμηνεύει, δηλαδή, ὀλόκληρη τὴ ζωὴ καὶ ὄχι ὠρισμένες τῆς πλευρὲς ἢ κάποιες τῆς στιγμῆς.

»Ἡ φιλοσοφία πάλεψε αἰῶνες, ἀπὸ κείνη τὴν πνευματικὴν αὐγὴ τῆς Ἰωνίας, νὰ βρεῖ μιά συνολικὴ, μιά κυκλικὴ θά ἔλεγα, ἐρμηνεῖα τοῦ κόσμου. Πάλεψε ἀπεγνωσμένα νὰ ὑπερβεῖ τ' ἀνθρώπινα ἐργαλεῖα τοῦ στοχασμοῦ καὶ κάποτε νιώθει, ἰδίως στὸν Πλάτωνα, ὅτι τὸ μεγάλο μυστήριο πᾶει νὰ ραγίσει, νὰ μᾶς ἀποκαλυφθεῖ, νὰ πέσει στ' ἀνθρώπινα χέρια σὰ μαγικὸ πουλί πού τὸ σημάδεψαν οἱ πιὸ παράφοροι, οἱ πιὸ μεγαλεπήβολοι κυνηγοί.

»Ἀλλὰ ἡ φιλοσοφία, ἀποσταμένη, σταματᾷ. Δέν μπορεῖ νὰ προχωρήσει πιὸ

πέρα, γιατί στίς δικές της υποθέσεις χρειάζεται πιά τίς μαρτυρίες τῆς αντικρυνῆς πλευράς, ὅπως οἱ υποθέσεις τῆς Φυσικῆς καί τῆς Χιμείας χρειάζονται τὴν ἐπαλήθευση τῶν πειραμάτων.

»Πείραμα ἐπιστροφῆς ἀπὸ τὸν θάνατο ἡ φιλοσοφία δὲν μποροῦσε ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ πραγματοποιήσει. Ἦξερε πιά, καὶ εἶχε βεβαιωθεῖ πὼς ἀπὸ τὴν αντικρυνή πλευρά ὑπάρχει ἡ δημιουργὸς Δύναμι, ὁ Θεός. Κι ἀφοῦ ἔλαβε ἀλλεπάλληλες πρωτοβουλίες κι ἀφοῦ ἐξάντλησε ὅλες τίς δυνατότητες, περιμένε πιά τὴν πρωτοβουλία τῆς αντικρυνῆς ὄχθης, περιμένε, δηλαδὴ, νὰ μιλήσει το ἀπὸ αἰῶνων μυστήριον. Ὁ λόγος δόθηκε στὴ θρησκεία».

Στὴν Ἀθήνα, λοιπόν, τοῦ 1976, ὁ ἀέρας τῆς Μεταπολίτευσης ἐπιτρέπει τὴ γέννηση μιᾶς ἄλλης πνευματικότητας. Νέοι συγγραφεῖς, νέα συνθήματα. Ὁ Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς συνομιλεῖ μὲ τὸν Μάνο Χατζιδάκι περισσότερο ἀπ' ὅ,τι μὲ τοὺς ὑπουργοὺς του. Ἡ Μ. Μερκούρη ἀπευθύνεται μὲ ἐπαναστατικὴ διάθεση στίς μάζες. Ὅλα μοιάζουν καινούργια.

Ὁ χώρος στὴ στοὰ τῆς Πανεπιστημίου 10 γίνεται ἓνα ἱερό «κρησφύγετο» καὶ παράλληλα ἓνα ὀρμητήριο Ἰδεῶν.

Μέ δέος παρακολουθῶ τὸν λόγο καὶ τὴ σιωπὴ κάποιων ἀνθρώπων, πού ἡ πνευματικότητά τους δὲν μετριέται μὲ τὰ κοινὰ μέτρα καὶ σταθμὰ, πλέον. Κεντρικὸ θέμα στίς συζητήσεις ἡ ἀγωνία γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, ἡ διαλεκτικὴ τῆς Δημοκρατίας, τὸ νόημα τῆς Ἐλευθερίας.

Μέ τὰ τεράστια γυαλιὰ του ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος, συγχωρητικὸς

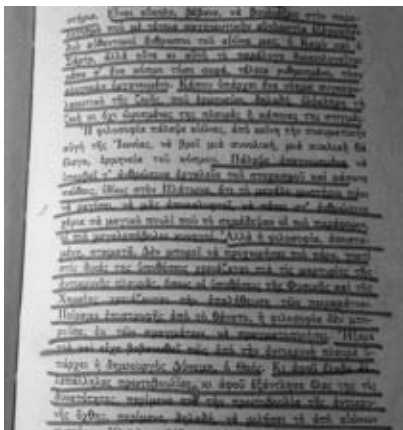
καί απολογητικός, πρώτα μέ τόν έαυτό του. Ήδη έχει κυκλοφορήσει τό μεγαλύτερο από τά έργα του, τήν «Ίστορία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πνεύματος» καί ξέρει πώς μ' αὐτό έχει ἀγκαλιάσει τήν αἰωνιότητα.

Μέ τί σιωπή του ὁ μέγας Ἰωάννης Θεοδορακόπουλος. Ξέρει πώς ὁ τόπος ἀπαλλοτριώνεται. «Οἱ Ἕλληνες δέν ἀγαπᾶνε τήν Ἑλλάδα», λέει συχνά. Μετά τήν ὀγκώδη «Εἰσαγωγή στή Φιλοσοφία», ὁ μέγας Δάσκαλος ἰδρύει καί λειτουργεῖ στή γενέτειρά του τήν Ἐλευθέρα Σχολή Φιλοσοφίας «Ὁ Πλήθων». Γνωρίζει ὅμως πώς ἡ ὑπόθεση τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι χαμένη, ὅπως γνώριζε καί ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ὅταν ἀναλάμβανε τήν αὐτοκρατορία, πώς ἡ Κωνσταντινούπολη ἦταν χαμένη. Ὁ Κώστας Τσιρόπουλος ἀπό τίς «Ἐκδόσεις τῶν Φίλων» ἐκδίδει τή μελέτη τοῦ Ἰωάννη Θεοδορακόπουλου «Τό ΄21 καί ὁ σύγχρονος Ἑλληνισμός». Ἀργότερα θά ἐκδώσει καί τό μεγάλο δοκίμιό του «Εὐρώπη καί Σοσιαλισμός».

Μέ τί γλυκύτητά του ὁ Κωνσταντῖνος Τσάτσος. Εἶχε ἤδη ἐκλεγεῖ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Στόν Κώστα Τσιρόπουλο καί στίς «Ἐκδόσεις τῶν Φίλων» ἐμπιστεύεται τήν ἐκδοσὴ τῶν «Διαλόγων σέ Μοναστήρι» καί τῆς «Πολιτικῆς». Ἀργότερα θά ἐκδώσει τά «Αἰσθητικά Μελετήματα», τή «Θεωρία τῆς Τέχνης», τή «Λογοδοσία μᾶς ζωῆς» κ.ά.

Εἶναι οἱ τρεῖς τους, οἱ τρεῖς τῆς Χαϊδελέβεργης.

Ὁ Κώστας Τσιρόπουλος ἀπό τίς «Ἐκδόσεις τῶν Φίλων» δίνει ἄλλη διάστασι στήν πνευματική τους κατάθεσι...

Καί βέβαια δέν εἶναι μόνο αὐτοί.

Ὁ Κώστας Τσιρόπουλος συγκεντρώνει στόν χῶρο τῆς «Εὐθύνης» δεκάδες προσωπικότητες. Ἐκεῖ καί ὁ αὐστηρός Ἄγγελος Τερζάκης. Νιώθω δέος μπροστά στόν συγγραφέα τῆς «Πριγκιπέσσαις Ἰζαμπῶ». Ἦδη ἡ δημόσια τηλεόραση μεταφέρει τή «Μενεξεδένια Πολιτεία» του. Καί ἤδη, ὁ μέγας Ἄγγελος Τερζάκης ἔχει ἐμπιστευθεῖ στόν Κώστα Τσιρόπουλο τό «Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Κάν» καί τό «Ποντοπόροι».

Τόν ἀκούω ἓνα βράδυ νά διαβάζει ἓνα ἀπόσπασμα ἀπό τό εἰσαγωγικό του σημείωμα στό «Ποντοπόροι». Τό ἀντιγράφο: «Γεννηθήκαμε ποντοπόροι, δηλαδή ὄντα πού ἀρματώνουν καράβια, ξεκινᾶνε γιά νέες, ἄγνωστες ἠπείρους καί δέν ξέρουν ὅτι ἐκεῖνο πού τούς ξεσηκώνει τά μυαλά, πού φουσκώνει τήν καρδιά τους, εἶναι ἡ μαγεία τοῦ ὠκεανοῦ, ὁ ἔρωτας τῆς περιπέτειας, τό ἄγνωστο, πού περιέχει ἓνα κυρίως ἔλκυστικό περιεχόμενο: Νά εἶναι θανατηφόρο».

Στά χρόνια πού θ' ἀκολουθήσουν μέχρι τόν θάνατό του, ὁ εὐγενής κύριος Κώστας Τσιρόπουλος, –ἐκ Λαρίσης, πού τόν ἀγνοεῖ, σχεδόν προκλητικά– θά συγκεντρώσει δεκάδες σημαντικότερα ἄρθρα-δοκίμια τοῦ Ἄγγελου Τερζάκη καί θά τά παραδώσει ὡς ἀνεκτίμητη κληρονομιά στίς ἐπόμενες γενιές, πού θ' ἀγνοήσουν, ὅμως, μέ ἑλαφρότητα τή σκέψη καί τό ἔργο, τόσο τοῦ Τερζάκη, ὅσο καί τοῦ Τσιρόπουλου. Τά βιβλία «Προσανατολισμός στόν αἰῶνα», «Ὀδοιπόροι μᾶς ἐποχῆς», «Σέ καμπή ἱστορίας» κ.ἄ.

Ἐκεῖ, στό κρησφύγετο-ὄρμητήριο τοῦ Κώστα Τσιρόπουλου καί ἄλλοι μεγάλοι. Ὁ Ἰ. Μ. Παναγιωτόπουλος, ὁ ἄνθρωπος πού τόσο ἀπλά μίλησε γιά τά προβλήματα τῆς ἐποχῆς μέ τό «Ὁ στοχασμός καί ὁ λόγος», τό «Ὁμιλίες τῆς γυμνῆς ψυχῆς», τό «Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος», τό «Οἱ σκληροί καιροί», τό «Ἡ σιωπή καί ὁ λόγος», τό «Ἐρήμν των Ἑλλήνων» καί μέ ἄλλα πολλά.

Ἐκεῖ καί ὁ φιλόσοφος Χρῆστος Μαλεβίτσης μέ τήν πρωτοπόρα σκέψη του, πού τή δονοῦσε ἡ μεταφυσική του Χριστιανισμοῦ. Νεότερος ὄλων, μᾶλλον. Εἶχε ἤδη ἐκδώσει τά δοκίμια «Προοπτικές» ἀπό τό βιβλιοπωλεῖο τῆς «Δωδώνης». Εἶχε γράψει ἤδη τήν ἐκπληκτική παρουσίαση τοῦ μεγάλου Θεσσαλονικιοῦ

ποιητή –και άδικημένον– Γιώργου Θέμελη. Είχε ήδη τιμηθεί με τό Βραβείο τής Έθνικῆς Τραπέζης γιά τό δοκίμó του «Η έσωτερική διάσταση» και με τό Κρατικό Βραβείο Δοκίμου γιά τό «Η τραγωδία τής ιστορίας». Δυό χρόνια αργότερα, θά τιμηθεί από τίν Άκαδημία Άθηνων γιά τό «Άγραυλοῦντες» και άμέσως μετά «Οί έκδόσεις τών Φίλων» θά εκδώσουν τό σημαντικóτατο «Ό έγκοπος λόγος».

Η δραστηριότητα τής μικρῆς παρέας πού ηγεΐται ό Κώστας Τσιρόπουλος δέν σταματάει έδω. Αυτό είναι ένα πολύ μικρό μέρος.

Οί «Έκδόσεις τών Φίλων» είναι ό κίπος μῆς ανθρωποκεντρικῆς φιλοσοφίας πού αντικρίζει κατάματα τί μεταφυσική τοῦ Χριστιανισμοῦ, πού άρνεΐται τόν κοσμικό χαρακτήρα τής Έκκλησίας, και πού θέτει σέ νέα βάση τίν άγωνία τοῦ ανθρωποῦ. Κάθε έκδοσή της άποτελεΐ κι έναν σταθμό κριτικῆς σκέψης.

Όμως ό Κώστας Τσιρόπουλος δέν μένει μόνο στόν δοκιμακό του λόγο και στίς έκδόσεις.

Έπιχειρεΐ ένα θαρραλέο βήμα.

Εΐναι η έποχή πού ό άριστερισμός γίνεται μόδα, σημαΐα, λατρεία. Άλλωστε στό βάθος τοῦ κάδρου ό πολιτικός με τό ζιβάγκο άνοΐγει τά χέρια του και έπαγγέλλεται τίν άποθέωση τής πολιτικῆς τών φτωχών. Ό Άνδρέας Παπανδρέου βγαΐνει από τά άριστερά τοῦ ΚΚΕ ξεδοντιάζοντάς το. Εὐαγγελίζεται γιά τούς Έλληνες πολλά «έξω». «Έξω από τό ΝΑΤΟ», «Έξω από τίν ΕΟΚ», έξω άπ' ότιδήποτε φαντάζει δυναστευτικό.

Οί Έλληνες διανοούμενοι έμφανίζονται μάλλον άποπροσανατολισμένοι. Η συντριπτική πλειοψηφία τους σπεύδει νά πάρει θέση στήν «αὐλή» τοῦ λαΐκισμοῦ, δηλώνοντας σοσιαλιστές πριν άκόμα τί γέννησή τους.

Ό Κώστας Τσιρόπουλος, όμως, έπιμένει. Δέν μπορεί νά δει τί σωτηρία τοῦ ανθρωποῦ έξω από τόν αυθεντικό λόγο τής Όρθοδοξίας. Δέν μπορεί νά δεχτεί μιά διαλεκτική χωρίς τίν άπόλυτη έλευθερία σκέψης. Έχει τ' αυτιά του άνοιχτά σέ κάποιες φωνές πού έρχονται από τίν Εὐρώπη και μιλούν γιά τί σύγχρονη τραγωδία τοῦ ανθρωποῦ. Πρόκειται γιά τίς φωνές τών αντιφρονούντων Ρώσων –και όχι μόνο– συγγραφέων και έπιστημόνων.

Ό Κώστας Τσιρόπουλος και οι άλλοι ανθρωποι τής «Εϋθύνης» προχωροῦν στήν ελληνική έκδοση τοῦ «KONTINENT», πού είναι τό «Έλεύθερο βήμα Ρώσων και ανατολικοευρωπαϊών συγγραφέων». Έλληνικός τίτλος: «Εϋρωπαϊκά ΗΠΕΙΡΟΣ».

Σολζενίτσιν, Σαχάρωφ, Ίονέσκο, Τζίλας, Μιζζέντι, Σιανιάφσκι, Μιχαΐλοβ,

Ντοϋμπτσεκ, Μαξίμοφ, Μπουλγκάκοφ, Χάβελ είναι κάποια από τὰ ὀνόματα πού δημοσιεύουν τὴν κριτικὴ τους σκέψη-διαμαρτυρία ἀπέναντι σέ καθεστῶτα πού συνθλίβουν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Κώστας Τσιρόπουλος ξεγυμνώνει τὴν ἀριστερή προπαγάνδα, πού ἤθελε νὰ παρουσιάξει τὸν κομμουνισμό ὡς σωτήρα τῆς ἀνθρωπότητας, ὅταν στὴ Ρωσία καὶ στὶς χῶρες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἐξοντώνονταν ἀδίστακτα χιλιάδες ἐλευθères συνειδήσεις. Ἕνα μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν «Ἀμφισβήτηση τοῦ κατεστημένου» (Ἐκδόσεις τῶν Φίλων – 1975), πού εἶναι σάν νὰ γράφεται γιὰ τίς μέρες μας:

«Μποροῦμε πάντως νὰ ποῦμε πὼς μιὰ καταπληκτικὰ ὁργανωμένη προπαγάνδα, μὲ ὀξύτατη γλωσσικὴ αἴσθηση πού ξέρει νὰ ζυγιάζει σωστά κάθε λέξη καὶ μὲ βαθύτατη γνώση τῆς ψυχολογίας τῶν μαζῶν ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχολογίας πού δημιουργεῖται στὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα, κατόρθωσε ὥστε τίποτα ἀπ' ὅ,τι ἐνδιαφέρει καὶ ἀναφέρεται στὸν κομμουνισμό νὰ μὴν ὀνοματίζεται μὲ τὸ ἀληθινὸ του ὄνομα. Τὸ κομμουνιστικὸ κίνημα ἔτσι παρουσιάζεται πάντα ἀπὸ τοὺς βιαστικὸς κι ἐπιπόλαιους συχνὰ δημοσιογράφους τοῦ Δυτικοῦ κόσμου, μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ πού ἐκεῖνο τὸ ἴδιο σοφὰ διάλεξε: “δημοκρατικὲς δυνάμεις”, “προοδευτικὲς δυνάμεις”, “φιλελεύθεροι πολῖτες”, καὶ στὶς ἔσχατες περιπτώσεις “ἀριστερά” καὶ κάποτε “ἄκρα ἀριστερά” – ἐνῶ οἱ ἀντίπαλοι εἶναι πάντα “σκοταδιστές”, “ἀντιδραστικοί”, “ὀπορτουμιστές” κ.λπ.».

Ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ «ΕΥΘΥΝΗ» μὲ τὰ ἀφιερῶματά της λοιπόν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἢ «Εὐρωπαϊκὴ ΗΠΕΙΡΟΣ».

Ἡ ἀγκαλιά τῶν «Ἐκδόσεων τῶν Φίλων» διευρύνεται. Ὁ κύκλος μεγαλώνει. Ἀπέναντι στό ἀστείο, ὡς καί γελοιο, ἐρώτημα «πού εἶναι οἱ διανοούμενοι;» ὁ Κώστας Τσιρόπουλος καί οἱ συν-μαχητές του ἔχουν νά παρουσιάσουν τεράστιο ἔργο.

Ἄλλά ἓνας λαός πού λατρεύει τήν ὑποκουλοῦρα δύσκολα ν' ἀναζητήσει ἔργα πού ἀναγκάζουν τόν νοῦ νά δουλέψει. Μένει στήν ἡμμάθειά του καί στήν χυδαία καραμέλα πῶς αὐτός ξέρει τά πάντα.

Ἄς εἶναι...

Στά 1981 –εἶναι 51 χρονῶν τότε– κυκλοφορεῖ τό δοκίμῳ του «Πολιτισμός τοῦ σώματος», ἐπιχειρώντας ν' ἀγγίξει τήν ἐσωτερική φωνή τῆς Τέχνης. Ἐκεῖ ἡ συζήτηση μέ τόν θάνατο γίνεται ἀπόλυτα χειροπιαστή. Δηλώνοντας πῶς «ἡ δημιουργία, εἴτε καλλιτεχνική εἴτε ἐρωτο-σαρκική, εἶναι πράξη τραγική», καταθέτει συνάμα πῶς «Ἡ ἀγωνία τῆς δημιουργίας πολιτισμοῦ ὑπάρχει, ἐπειδή ὁ ἀνθρώπος ἀγωνίζεται νά προλάβει τόν θάνατό του».

Ὁ Κώστας Τσιρόπουλος δέν ἀπαξιώνει τό Σῶμα, τό τιμᾶ. Τό θέλει Ὁραίο ὡς ὁ Ἡνίοχος τῶν Δελφῶν. Γράφει:

«Ἀδικοῦμε τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ὅταν ὑποστηρίζουμε πῶς ὁ πολιτισμός εἶναι ἔργο τοῦ πνεύματος. Θά κυριολεκτούσαμε, ἂν λέγαμε πῶς εἶναι καί τοῦ σώματος καί τοῦ πνεύματος ἄθλος. Γιατί τό πνεῦμα δέν ὑπάρχει ἀποσυσχετισμένο ἀπό τό σῶμα. Ἀντίθετα, ὑπάρχει γιατί ὑπάρχει τό σῶμα...»

Στό ἴδιο δοκίμῳ φτάνει στό παρακάτω συμπέρασμα:

«Ὁ Ἅγιος ὑπερβαίνει τόν θάνατό του καί τόν θάνατο τοῦ κόσμου μέ τή μεταφυσική του πίστη. Ὁ Ποιτής, μ' αἴσθημα προσωπικῆς ἀθανασίας, προσπαθεῖ νά μεταπλάσει τόν κόσμο καί τόν ἑαυτό του, νά τόν ἀθανατίσει, νά τόν καθαρίσει ἀπό τόν μολυσμό τοῦ θανάτου καί νά τόν προσφέρει στους ἀνθρώπους ὡς μορφή ἀθανασίας, μορφή πού βρίσκεται πέρα καί πάνω ἀπό τόν θάνατο».

Τό δοκίμῳ «Πολιτισμός τοῦ Σώματος» εἶναι κορυφαίο ἔργο, ἀνάμεσα σέ ἄλλα κορυφαία, τῆς σύγχρονης διανόησης, πού ἀδικεῖται ἀπό τήν κοινότητα τῶν Ἑλλήνων διανοουμένων. Στέκομαι μέ ἀπόλυτη εὐλάβεια ἀπέναντί του, καθῶς προσεγγίζει τήν ὄντοτητα τοῦ Ποιτηῖ, γράφοντας:

«Ὁ κίνδυνος τοῦ θανάτου, ἡ ἄρρητη χαρά τοῦ ἀθάνατου ἔργου Τέχνης, ἡ ψευδαίσθηση τῆς διαώνισης διά μέσου τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὅλα τούτα εἶναι στοιχεῖα πού συγκροτοῦν τήν τραγική φυσιγνωμία τοῦ Ποιτηῖ. [... ...]

»Ὁ Ποιτής καταράσκει τήν ζωή. Τήν ἀντικρῶζει ἔμπληστη ἀπό οὐσές ἄξιες

ν' αναγορευτούν σέ Τέχνη καί νά ύψωθοῦν στήν περρωπή τῆς ἀθανασίας. Ἡ παρουσία του στόν κόσμο καί ἡ ἄσκηση τῆς δημιουργικότητάς του προϋποθέτουν τίν ὑπαρξη τοῦ σώματός του καί τό γεγονός τοῦ θανάτου...»

Τό περί θανάτου ἐρώτημα διατρέχει ὅλο το ἔργο τοῦ Κώστα Τσιρόπουλου. Τό ἔργο ὅμως στό ὅποιο τό συναντᾶμε μέ τίν πλέον ποιητική του ὑπόστασι, εἶναι τό ἀπολογητικό του κείμενο «Μουσική» (1989 - ἐκδόσεις Ἀστρολάβος / Εὐθύνη), σκέψεις πάνω στή μουσική τοῦ Anton Bruckner (Ἐννιά Συμφωνίες). Ξεχωρίζω ἕνα ἀγωνιώδες ἐρώτημα: «Ἀγάπης φωνές ἀπελπισμένα φουντώνουν, δαγκώνοντας τό σκληρό Ἐρώτημα: ὅποιος ἀγαπᾶ, γιατί πεθαίνει;»

Τό «Μουσική» εἶναι μιά ἔκρηξη συναισθημάτων πού ἀποτυπώθηκε στό χαρτί, στή Μύκονο, τό 1980, λίγο μετά τόν θάνατο τῆς μητέρας του, καί πού ὁ Κώστας Τσιρόπουλος εἶχε κρατήσει χρόνια μέσα στά συρτάρια του. Θεωροῦσε τό κείμενο αὐτό πολύ προσωπικό...

«Εἶχα ἀποφασίσει νά σωπάσω. Ἦμουν ἕνα δέντρο κεραυνοβολημένο κατάκαρδα καί οἱ Λέξεις, φλουδία ξερά πέφταν ἀπό πάνω μου, ἀνίκανες νά σαρκώσουν τό Μυστήριο πού ζοῦσα.

»Ἦμωνα προδωμένος ἀπό τόν Θεό καί τούς Ἁγίους πού μέ δάκρυα τούς εἶχα ἀπευθίνει τίς Λέξεις μου.

»Στό τέλος, εἶμαστε μιά Σιωπή πού ὅλο καί πιό βαθιάει, νά χαθεῖ μέσα στή Λήθη πού μᾶς γέννησε. Ὅταν λησμονήσουμε, ὅταν λησμονηθοῦμε, τότε θά μᾶς ξαναθυμηθεῖ ὁ Θεός. Ὅσο ὅμως θυμούμαστε, τόσο καί πιό σπαραχτικά θά κρυβόμαστε στήν Σιωπή, νά μὴν ξαναβρεῖ καμιά Λέξη. [... ...]

»Ἡ Μοίρα μας εἶναι οἱ Λέξεις. Δέν εἶμαστε παρὰ μονάχα Λέξεις. Λέξεις τρομαγμένες ἀπό τ' ἀγιάζι τοῦ Θανάτου, μεμβράνες πού ἡ Καρδιά καί ἡ Συνείδησί μας κρούουν, ρωτώντας, καί πάλι ρωτώντας τόν Θεό. [... ...]

»Γυμνοί, ποτέ τόσο Ἐμεῖς ὅσο τώρα, ἀνακαλύπτοντας ἕνα Σῶμα καί χάνοντας το, Σάρκα πού μμεῖται τά Μέταλλα, αἷμα πού μμεῖται τά Ρόδα, πληγές πού σωπαίνουν. Δέν μπορούμε σ' αὐτή τή Θάλασσα γεροῖ, νά σταματήσουμε τί φοβερή Νεροσυρμή, τά Εἰκονίσματά μας ὑψώνοντας, ὁ Θάνατος νά τά ἰδεῖ, νά φοβηθεῖ...».

Τά «Εἰκονίσματά» μας, πιά στήν ἀρχή τοῦ 21ου αἰῶνα, σαράντα χρόνια μετά ἀπό τότε πού χαραχτηκαν αὐτές οἱ γραμμές, εἶναι ἱστορημένα μέ μυστικά δάκρυα καί ἀναζητήσεις μάτιας, ἀπό τό πρῶτο κίολας γράμμα, τό Α-ΛΦΑ, δηλαδή, πού εἶναι καί πρῶτο στήν Ἀ-πουσία, στό Ἄ-χρονο, στό Ἄ-δικο.

«Εἶμαστε ἀπό τά ὑλικά τῆς Σιωπῆς πλασμένοι

ó Θάνατος
 οί Φωνές μας...
 ἤχοι σκοτώνουν
 ó Θάνατος τίς Λέξεις
 στά σπλάχνα μας ἡ Κραυγή φωλιάζει
 ó Θάνατος καί συντρίμματα...[...]
 ...τά δειλνά στά Κοιμητήρια ὄλοι οί ἤχοι
 πεθαίνουν οί Λέξεις
 ó Θάνατος μέσα στήν ἀπόγνωση
 καί ἡ Σιγή ὄλο πίζει πυκνό ρευστό
 στίς Λέξεις ó Θάνατος
 στίς Ἀρτηρίες πετρώνει
 σώπασε πιά...»
 θά γράφει λίγο πρὶν κλείσει τό κείμενό του γιά τί μουσική.
 Καί ó θάνατος παρών...

Στίς 23 Φεβρουαρίου τοῦ 2017, ó Κώστας Τσιρόπουλος πεθαίνει. Τό πληροφοροῦμαι νωρίς τό ἀπόγευμα, ἀπό μιá ἀνάρτηση τοῦ Γιώργου Γκέλμπεση, πού ἔχει ἀναλάβει τί «Νέα Εὐθύνη», τί διάδοχη κατάσταση στόν ἐκδοτικό χῶρο τῆς πορείας πού χάραξαν «Οἱ ἐκδόσεις τῶν Φίλων».

Μέ περιέργεια παρακολουθῶ, ἐκείνη τήν ἡμέρα, τά βραδινά δελτία εἰδήσεων, ὅπως καί τά πρωινά της ἐπόμενης ἡμέρας. Οὔτε μιá λέξη. Ἀντίθετα, μαθαίνω γιά μιá δημοπρασία πού ἀφορᾷ τουαλέτα τῆς Λαίδης Ντί. Ἄν εἶχαν βγεῖ σέ δημοπρασία καί τά ἐσώρουχα τῆς Μαντόνα, σίγουρα θά μάθαινα καί λεπτομέρειες.

Ὁ Κώστας Τσιρόπουλος εἶναι ἀνύπαρκτος γιά τόν δημοσιογραφικό κόσμο. Κανένας δέν θ' ἀσχοληθεῖ μαζί του. Ἄν εἶχε πεθαίνει κανένας μόνιστρος ἢ κομμωτής, θά μαθαίναμε μέχρι καί πόσες ἀποτριχώσεις εἶχε κάνει. Ἡ Ἑλλάδα συνεχίζει νά πεθαίνει μέσα στήν ἀφασία της. Ἡ Διδώ Σωτηρίου εἶχε γράψει: «Οἱ νεκροί μπορεῖ νά περιμένουν». Γιατί ὄχι;

Μόνο πού «κάποιοι νεκροί εἶναι πιό ζωντανοί ἀπό τούς ζωντανούς». Ἕνας ἀπ' αὐτούς τούς πολύ ζωντανούς νεκρούς θά εἶναι ó Κώστας Τσιρόπουλος. Ἄλλωστε ó ἴδιος στό εἰσαγωγικό σημείωμα μέ τίτλο «Τά τροφεῖα» (26-5-1979) τῆς συλλογῆς μελετημάτων του γιά ἰδιαίτερες φυσιολογίες τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ «Οἱ προλαλήσαντες» εἶχε γράψει γιά τούς συνειδητούς, καί ἀνήσυχους, ἀναγνώστες καί τούς συγγραφεῖς πού νικοῦν τόν χρόνο:

«Από τό άνυποψίαστο όμως άγγισμα ενός βιβλίου ως τόν έρωτα τών βιβλίων, ή απόσταση είναι μεγάλη. Τίν γεμίζει ή παιδεία του άνθρώπου, τό περιβάλλον μέσα κι έξω απ' τό σπίτι, αλλά σύντομα ή ίδια ή ύπαρξη φανερώνει τόν έαυτό της και παίρνει τίν πρωτοβουλία στί συμπεριφορά της προς τά βιβλία.

»Εκείνη θά νιώσει άν τό βιβλίο τίν άφορα κι άν τίν όρίζει. Κι άν άποφασίσει νά προχωρήσει μέσα στό μυστήριο του λόγου, τότε ή συμπλοκή της μέ τά βιβλία της άποκαλύπτει μιá περίεργη, συγκλονιστική πραγματικότητα: πώς άνάμεσα στους νεκρούς πού λάμνουν μισοσκεπασμένοι στάχτη στ' άνοιχτά της ζωής, υπάρχουν κάποιοι νεκροί πού είναι πιό ζωντανοί απ' τούς ζωντανούς: οί συγγραφείς.

»Αυτοί, κρατώντας στό σπῆθος τούς τίν άθανασία του λόγου κατορθώνουν νά διαπλεύσουν τίν πικρή τί λήθη και τίν άσπλαχνη σιγή του κόσμου ξορκίζοντας τόν θάνατο μέ τίς λέξεις...».

Νά διασθανόταν, άραγε, ό Τσιρόπουλος πώς μετά τόν θάνατό του θά έμνε ζωντανός για κάποιους, έστω λίγους, εκλεκτούς, όμως, άναγνώστες; Πιστεύω πώς, ναί. Είχε τίν, άπαραίτητη προς τούτο, αυτογνωσία, αλλά είχε και τί σεμνότητα πού τόν διαφύλασσε από όλισθήματα πού χαρακτηρίζουν κενούς άνθρώπους.

Ό Κώστας Τσιρόπουλος ήταν γεμάτος από πνευματική ζωή και από μιá δυσεύρετη άριστοκρατία. Άλλωστε μέ τόν θάνατο είχε, ως γνήσιος στοχαστής, ιδιαίτερη σχέση. Διαβάζω μιá συνέντευξη του 1968, πού είχε δώσει στον Θανάση Νιάρχο μέ αίτία τίν κυκλοφορία του πρώτου του μυθιστορήματος, τά «Φαντάσματα», και πού περιλαμβάνεται στί συλλογή συνομιλιών του Νιάρχου «Πραγματογνωμοσύνη τής έποχής» (Εκδόσεις τών Φίλων-άχρονολόγητο):

«Γιατί πεθαίνουμε, γιατί όλοι μας πρέπει κάποτε νά πεθαίνουμε; έρώτημα πού σοβαρότερο και συγκλονιστικότερο, δέν μπορεί νά ύπάρξει για τίν άνθρώπινη ύπαρξη. Όταν μιá έποχή –και τέτοια είναι ή δική μας– δέν μπορεί νά δώσει άπόκριση στό έρώτημα αυτό, ό πολιτισμός της περνά κρίση και οί άνθρωποι παραφρονούν μπροστά στήν πραγματικότητα του θανάτου».

Άπέναντι στήν πραγματικότητα του θανάτου ό Κώστας Τσιρόπουλος θά θέσει τί μεταφυσική και τίν παρηγορία τής Όρθοδοξίας. Είναι αυτός πού μιλά για όλα, από τά πλέον άσήμαντα τής ζωής ως τά πλέον σημαντικά, τά κορυφαία, τά καθοριστικά για τί στάση του άνθρώπου άπέναντι στήν πρόκληση τής ίδιας τής ζωής.

Παραθέτω ένα μικρό άπόσπασμα για τά δάκρυα τής μετάνοιας του Χριστιανού, από τό βιβλίο του «Αυτοψία τής έποχής», μιá προσέγγιση του

Κώστα Τσιρόπουλου στήν παγκόσμια συνείδηση, ὅπως αὐτή διαμορφώθηκε μετά τόν τελευταῖο μεγάλο πόλεμο:

«Τά ἀνθρώπινα δάκρυα θεωροῦνται ἀπό τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας – ὅταν εἶναι δάκρυα μετάνοιας, καρποί ἁγίας λύπης – σάν δευτέρο βάπτισμα τοῦ χριστιανοῦ καί μάλιστα, κατά τόν ἅγιο Ἰωάννη τῆς Κλίμακος, πολύ πιό σπουδαῖο, πιό δυνατό, πιό πλούσιο σέ χάρι ἀφοῦ καθαρίζει τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη ἀπό τά παραπτώματα πού ἔκαμε μετά τό πρῶτο, τό βάπτισμα τῆς εἰσόδου στήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ... [... ...]

»Ἀρρενωπό, ἔξοχο φαινόμενο τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ στιγμὴ τῶν δακρῶν στήν ἀρχαία ἑλληνική τραγωδία...

»...Τά δάκρυα στήν ἀρχαία τραγωδία εἶναι ἓνα ὄριο, ὄριο σιγῆς τῆς ὑπαρξης. Κι ὅταν ὁ ἀρχαῖος τραγικός ἀναγκάζεται νά τά σχολιάσει, δέν τά θεωρεῖ βέβαια ὡς ἔκφραση δύναμης τῆς ὑπαρξης, ἀλλά κατορθώνει ν' ἀναδώσει μέσα ἀπό τό γεγονός τῶν δακρῶν τόσον φῶς καί τέτοια ἀρχοντιά, –ἀρχοντιά πού ἐναποθέτει ὁ πόνος καί ἡ εἰλικρινής βίωσή του ἀπό τόν ἀνθρώπο– ὥστε δέν ταπεινώνεται, δέν ἐξευτελίζεται ὁ ἦρωας πού κλαίει...

»Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀποκάλυψαν τήν συγκλονιστική μεταφυσική ἀξία τῶν δακρῶν. Ἀκόμη μιά φορά βρῆκαν στή διαγωγή τοῦ σώματος μίαν εὐθύνη καί μίαν ἄμεση μοναδική ἐπίδραση στό μέλλον τῆς ψυχῆς... [... ...]

»Ἡ νέα ὁμως ἠθική ἀποκρούει τή χρησιμοποίηση τῶν δακρῶν. Πιστεύει πῶς ἡ ἰσορροπία της θά ἐπανευρεθεῖ ὅταν διώξει ἀπό πάνω της τό βάρος τοῦ παρελθόντος, ὅταν ἀφοσιωθεῖ στή ζωή χωρίς τήν “τυραννία” τῶν ἰδανικῶν, μέ μίαν ἀπλότητα κυριολεκτικά ζωῶδη. Δέν θυμᾶμαι κανέναν ἦρωα τῆς μοντέρνας λογοτεχνίας νά κλαίει, νά κλαίει συνειδητά, δέν θυμᾶμαι μάτια δακρυσμένα στόν Σάργε, στόν Καμύ, στόν Φῶκνερ, στόν Ἰονέσκο, στόν Ζενέ, στόν Ἄλμπι. Ὑπάρχει, ἀντίθετα, μιά ἀγχώδης ἐρημιά, μιά ξηρασία πού θά βαραίνει ὅλο καί πιό πολύ τήν ψυχή μας, πού θά μᾶς βασανίζει ὅλο καί πιό βαθιά, πού θά μᾶς φθείρει καί θά μᾶς ἀφανίζει γιατί δέν ἀφήνουμε τά δάκρυα νά μᾶς ποτίσουν, νά μᾶς μαλακώσουν, νά μᾶς γεωργήσουν...».

Στό τέλος τοῦ 1975 ὁ Κώστας Τσιρόπουλος κυκλοφορεῖ μιά ἀκόμα συλλογή δοκιμῶν του, μέ τόν τίτλο «Ἡ ἀμφισβήτηση τοῦ κατεστημένου». Ὁ ἀναγνώστης τους σήμερα, διαβάζοντάς τα, ἀποκομίζει τήν ἐντύπωση πῶς γράφτηκαν μόλις χθές καί ἀφοροῦν τό τώρα καί τό αὔριο, καί ὄχι καταστάσεις πού βίωσε ὁ πολίτης σχεδόν πενήντα χρόνια πρῖν.

Παραθέτω μόνον ἓναν μικρό ἀπόσπασμα πού ἀφορᾷ τά ΜΜΕ καί τήν

κρατική προπαγάνδα, με την οποία κυβέρνηση να προσπαθει να χειραγωγήσει την κοινή γνώμη:

«Η κιβδηλεία της ζωής διευρύνεται όταν υπάρχουν μέσα δημοσιότητας που διαχειρίζεται το κράτος – και στην ουσία, το Κόμμα που κυβερνά όχι με συνείδηση ευθύνης αλλά με άδισταχτη επιθυμία να προβληθούν μόνο οι δικές του θέσεις στο λαό και να υποστηριχτούν τα δικά του πολιτικά συμφέροντα. Δεν έχουμε συνειδητοποιήσει πώς η αλήθεια των πραγμάτων βρίσκεται πάνω από την υπηρέτηση οποιασδήποτε ιδεολογίας και πώς καμιά ιδεολογία τελικά δεν μπορεί να προκύψει και να οδηγήσει σε καλό όταν οι όπαδοί της είναι εξαπατημένοι και τοξινωμένοι από το ψέμα...».

Τεράστιο το δοκιμακό έργο του Κώστα Τσιρόπουλου, αλλά σ' ένα σημείωμα δεν δύναται κανείς να το αναπτύξει.

Προσωπικά όμως ανατρέχω συχνά σε κάποια μελετήματά του, που αναφέρονται σε φυσιογνωμίες του Νέου Έλληνισμού. Συγκεντρωμένα υπό τον γενικό τίτλο «Οί προλαλήσαντες» (1979), προσεγγίζουν τον Καζαντζάκη (Ασκατική), τον Φώτη Κόντογλου, τον Τάκη Παπατσώνη, τον Άγγελο Τερζάκη, τον Γιώργο Θέμελη, τον Ήλία Βενέζη, τον Παντελή Πρεβελάκη, την Πηνελόπη Δέλτα, τον Έλευθέριο Βενιζέλο, τον Ίωνα Δραγούμη και άλλους. Προσέγγιση με ιδιαίτερη ευαισθησία που με οδηγεί στην ευθύνη του Κώστα Τσιρόπουλου καθώς ατένιζε αυτές τις προσωπικότητες του Νέου Έλληνισμού, τις περισσότερες από τις οποίες ούτε καν όνομα έχουν ακούσει οι σύγχρονοι Έλληνες.

Λάρισα, Τετάρτη, 28 Αυγούστου 2019...

Η ώρα πλησιάζει έννια το πρωί. Λέω να κλείσω εδώ το κείμενο αυτό για τον σημαντικό συμπατριώτη μου, που τελευταία φορά τον είχα συναντήσει πριν έννια χρόνια. Θυμάμαι κάποια μικρά παράπονα για συμπατριώτες κι εφημερίδες, που προκλητικά τον αγνόσαν.

Όμως με παρηγορεί ή σκέψη πώς ο φίλος γιατρός και άξιος ποιητής Κώστας Λάνταβος, όταν διτύθυνε το περιοδικό «Γραφή», είχε αφιερώσει ένα τεύχος της στον Κώστα Τσιρόπουλο. Είναι ένα συλλεκτικό πλέον τεύχος και όλη η τιμή ανήκει στον Κώστα Λάνταβο, που και ο ίδιος με τη σειρά του αποτελεί μιά παρηγορία γόνιμης δημιουργίας για την πόλη.

ΠΡΩΤ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
Δρ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ - ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ

ΜΝΗΣΘΗΤΙ, ΚΥΡΙΕ, ΤΩΝ ΚΟΠΙΑΣΑΝΤΩΝ... ΠΡΩΤ. ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ ΚΩΣΤΟΥΛΑΣ

Από τό τεύχος αυτό του περιοδικού μας θά προσπαθήσουμε νά κάνουμε μικρά αφιερώματα σέ ιερείς, ιεροψάλτες, θεολόγους, κατηχητές, επιτρόπους οί όποίοι προσέφεραν στήν τοπική μας Έκκλησία τόν έαυτό τους, δίδοντας μαρτυρία πίστεως, έλπίδος και αγάπης. Τό τιμήμα αυτό του περιοδικού μας είναι άνοιχτό σέ συνεργασίες, ώστε όποιος ή όποια επιθυμεί νά καταθέσει τήν μαρτυρία του γιά τούς κοπιάσαντας στόν τόπο μας, νά μπορεί νά βρει φιλόξενη γωνιά. Θα ξεκινήσουμε τό αφιέρωμά μας μέ λίγα λόγια γιά τόν μακαριστό Πρωτοπρεσβύτερο π. Ευκλείδη Κωστούλα, στό πετραχήλι του όποιού αναπαύτηκαν πολλοί χριστιανοί, και στόν μακαριστό Πρωτοψάλτη Άριστείδη Γρηγοριάδη, ό όποίος έκανε πλῆθος πιστών νά συμμετέχει «ψυχῆ τε και καρδιά» στήν μυσταγωγία τῆς ψαλτικῆς τῆς Θείας Ευχαριστίας.

Ό παπα-Ευκλείδης

Γίνεται συζήτηση τά τελευταία χρόνια γιά τήν ανάγκη νά έχουμε μορφωμένους κληρικούς, ικανούς νά ανταποκρίνονται στίς απαιτήσεις τών καιρών. Προσόντα γιά τόν ιερέα του σήμερα θεωρούνται ή πανεπιστημιακή μόρφωση, ή άσκητική ζωή και εμπειρία, ή ικανότητα διαλόγου μέ τόν σύγχρονο άνθρωπο, ή επίγνωση τῆς λειτουργικῆς ζωῆς και διακονίας.

Όποιος όμως είχε γνωρίσει τόν μακαριστό παπα-Ευκλείδη Κωστούλα, είχε καθίσει απέναντί του στό έξομολογητάρι στόν Άγιο Άθανάσιο ή και στό σπίτι του τά τελευταία χρόνια τῆς ζωῆς του, δέν μπορεί παρά νά προσθέσει στά παραπάνω προσόντα τήν αφιέρωση στόν Θεό. Τό νά λέει αυτό τό τόσο ζεστό, αλλά και κάποτε τόσο στανρικό «Λάλει Κύριε, λάλει άνθρωπε», τό νά κάθεται μέ ύπομονή νά μοιράζεται πόνους, πτώσεις, τήν ανάγκη νά αφήσει τόν άνθρωπο νά βγάλει από μέσα του τήν λύπη και τό φορτίο του, χωρίς νά

διακόπτει, χωρίς νά μαλώνει, αλλά και χωρίς νά ἀμνηστεύει σάν νά μίν τρέχει τίποτα. Τό νά μίν γνωρίζει ώράραιο. Τό νά μίν ξέρει τί σημαίνουν διακοπές και ἀργίες. Τό νά κοιτάζει τόν ἐξομολογούμενο στά μάτια μέ ἐκείνο τό σοβαρό, αλλά και πατρικό συνάμα βλέμμα, τό νά βρίσκει συχνά μιά δικαιολογία ἀγάπης γιά τίν ἦττα, αλλά και νά προτρέπει σέ μετάνοια. Τό νά παίρνει τόν σταυρό του Κυρίου πού εἶχε πάντα μαζί του και μαζί μέ τίν συγχωρητική εὐχή νά σταυρώνει στό κεφάλι τόν ἐξομολογούμενο λέγοντας τό «Σταυρός ὁ φύλαξ πάσης της οἰκουμένης...». Τό νά μοιράζεται ἀνθρώπινες στιγμές, μνήμες, ιστορίες ἀπό τίν δική του πορεία, δείχνοντας ὅτι ὁ ἱερέας δέν παύει νά εἶναι ἄνθρωπος. Τό νά αἰσθάνεται ὅτι ὑπάρχει μιά λέξη πού ἀποτυπώνει τίν ἀποστολή τοῦ κληρικοῦ: «χρέος».

Και νά ἔχει κοντά του τίν εὐγενική πρεσβυτέρα Εὐγενία, πιστή συνοδοιπόρο μέχρι τό τέλος τῆς ζωῆς του, ἡ ὁποία οὐδέποτε παραπονέθηκε γιατί ὁ παπάς της εἶχε τίν ἱερωσύνη πιό ψηλά ἀπό τίν ζωή. Ἦξερε ἐκεῖνη νά συμπληρώνει τά ἐλλείποντα. Νά προσεύχεται. Νά σιωπᾷ ἐκεῖ πού χρειαζόταν. Εὐλογημένο ἀληθινά ἱερατικό ζευγάρι.

Ἐκκλησιαστικό το φρόνημα τοῦ παπα-Εὐκλείδη. Δέν ἀνῆκε σέ ομάδες. Ἐκανε ὑπακοή στήν Ἐκκλησία. Δέν καλλιέργησε ὀπαδούς. Δέν ἤθελε νά τόν ἀποθεώσουν οἱ ἄνθρωποι, αλλά, ὡς μιά οἶονεῖ παπαδιαμαντική μορφή, ἔκανε τό χρέος του πέρα ἀπό τό ποιός ἦταν ὁ ἐπίσκοπος, πόσο ἤρεμα ἦταν τά πράγματα στήν τοπική Ἐκκλησία, ποιόν ἤθελαν και ποιόν δέν ἤθελαν οἱ πιστοί. «Ἡ Ἐκκλησία εἶναι πιό πάνω ἀπό τά πρόσωπα», δίδασκε. «Κάνε τόν ἀγῶνα σου τόν πνευματικό, κάνε τίν προσευχή σου, τίν νηστεία σου, δεῖξε ἀγάπη, μίν κρατᾶς στήν καρδιά σου κακία, νά λειτουργεῖσαι, νά θυμᾶσαι ὅτι ἡ ζωή εἶναι σταυρός, αλλά ὁ Χριστός δίνει τίν ἀνάστασι!». Κι ὅλες αὐτές οἱ συμβουλές βγαλμένες ἀπό μιά καρδιά πού χαίροταν γιά τόν κάθε ἄνθρωπο πού ἔβλεπε: «Καλῶς τον!», ὁ λόγος πού ἔκανε τό πρόσωπό του νά φωτίζεται.

Ὁ παπα-Εὐκλείδης ἦταν ὁ πνευματικός τῶν καθημερινῶν ἀνθρώπων, ὄχι ἐκείνων πού εἶχαν ἔπαρση γιά τόν ἑαυτό τους. Ἐξομολογοῦσε οἰκογένειες και φερόταν πατρικά ἰδίως στους νέους. Δέν ξεχνοῦσε τό φροντιστήριο πνευματικῶν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας πού εἶχε παρακολουθήσει, στό ὁποῖο οἱ διδάσκοντες, μεταξύ τῶν ὁποίων και ὁ μακαριστός Μητροπολίτης Τριφυλίας και Ὀλυμπίας Στέφανος, τούς συνιστοῦσαν τίν ἐπιείκεια στόν μετανοοῦντα, ἔκαναν προσομοίωση ἐξομολόγησης, ὥστε νά μποροῦν οἱ πνευματικοί νά ἔχουν ὑποδείγματα πνευματικῆς πατρότητας, αλλά και τούς βοηθοῦσαν νά διακρίνουν τίς ρίζες τῶν παθῶν στήν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄνθρωπος λιτός καί ἀπλός, μετρημένος, παρέμεινε πιστός στήν ἀγάπη του γιά τόν Θεό καί τήν Ἐκκλησία μέχρι τό τέλος τῆς ζωῆς του. Λίγες μέρες πρὶν τήν ἐκδημία του μετέλαβε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἐνῶ οἱ δυνάμεις του τόν εἶχαν ἐγκαταλείψει, καί ἓνα χαμόγελο ἰλαρότητας ἔλαμψε στό πρόσωπό του. Τό χαμόγελο τοῦ ἱερέα πού ἔκανε τό χρέος του. Ἄς εἶναι αἰωνία ἡ μνήμη του καί ἄς ἔχουμε τήν εὐχή του!

* * *

Ὁ μακαριστός Πρωτοπρεσβύτερος Εὐκλείδης Κωστούλας γεννήθηκε τό

1910 στά Κανάλια Καρδίτσας, ένα πολύ γραφικό χωριό στους πρόποδες τῶν Ἀγραφῶν μέ θέα τόν Θεσσαλικό κάμφο. Γόνος ἀγροτικῆς οἰκογένειας μέ πολύ μικρό κληρο γῆς, κυρίως καπνά καί λίγα κηπευτικά γιά οἰκιακή χρήση.

Εἶχε τρία ἀδέρφια, ἐκ τῶν ὁποίων ἕναν μεγαλύτερο ἀδερφό, τόν Γιῶργο, καί δύο μικρότερες ἀδερφές, τίν Εὐανθία καί τίν Ἀθηνᾶ, ἐνῶ τόν πατέρα τους τόν ἔχασαν σέ μικρή ἡλικία ἀπό ἀσθένεια.

Ἀπό πολύ μικρός βρισκόταν κοντά στό ψαλτήρι τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ χωριοῦ. Μόλις τελείωσε τό σχολαρχεῖο, πῆγε στήν Ἄρτα, ὅπου ὑπῆρχε ἱερατική σχολή, προκειμένου νά γίνει ἱερέας. Ὁ πόλεμος ὅμως τόν πρόλαβε φέρνοντας ριζικές ἀλλαγές στή ζωή του, καθώς σκότωσαν τόν ἀδερφό του γιά ἀσίμαντη αἰτία, συνεπῶς, ὡς προστάτης πλέον τῆς οἰκογένειας, ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψει προσωρινά τό ὄνειρό του. Παρέμεινε στό χωριό, ὅπου καί ἀσχολήθηκε μέ τί γεωργία καί τίν ἀποκατάσταση τῶν μικρότερων ἀδερφῶν του.

Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1940, κατετάγη γιά μικρό χρονικό διάστημα, ὄντας προστάτης τῆς οἰκογένειας, στό στράτευμα τῆς Καλαμάτας.

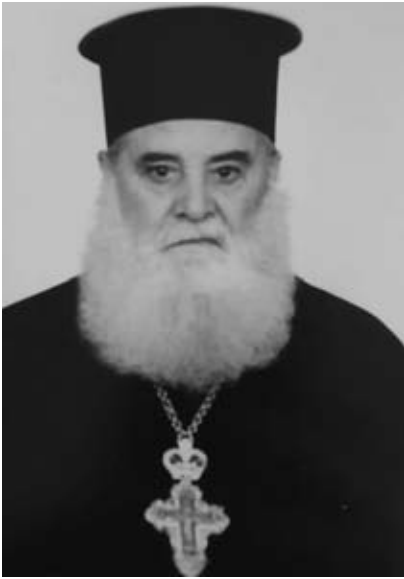
Ἡ μεγάλη του ἀγάπη γιά τίν ἐκκλησία δέν ἔσβησε ποτέ. Μέ τίν πάροδο τοῦ χρόνου καί μέ μεγάλη προσπάθεια, καθώς ἡ κατάσταση εἶχε ἀρχίσει νά ἰσορροπεῖ, ἀποφάσισε νά συνεχίσει στόν δρόμο τῆς ἱερωσύνης. Περίπου τό 1955 παντρεύτηκε τίν Εὐγενία Ζέκιου ἀπό τό ἴδιο χωριό, μέ τίν ὁποία ἀπέκτησε δύο παιδιά, τίν Γεωργία καί τόν Ἀποστόλη. Ἐπειτα ἀπό μικρό χρονικό διάστημα κατέβηκε στή Λάρισα, ὅπου ἐπίσκοπος ἦταν ὁ Δημήτριος Θεοδόσης. Ὁ ἐπίσκοπος τόν χειροτόνησε διάκονο στίς 7.5.1956 καί τίν ἐπομένη 8.5.1956 ἱερέα πλέον.

Ἐπειτα τόν ἔστειλε νά ἱερουργεῖ στήν Κοιλιάδα Λάρισας, ὅπου καί παρέμεινε γιά τέσσερα χρόνια. Στή συνέχεια ὁ ἐπόμενος ἐπίσκοπος Ἰάκωβος Σχίζας τόν ἔφερε στή Λάρισα, στήν ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ὅπου παρέμεινε μέχρι τίν ἀφυσπηρέτησή του.

Κάθ' ὅλη τί διάρκεια τῆς ἱερατικῆς του διακονίας του, ἀλλά καί μετά τίν συνταξιοδότησή του, κύριο μέλημα ἦταν ἡ οἰκογένειά του καί ἡ πολύωρη μελέτη ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, καθώς καί τῆς ψυχολογίας, ἐνῶ ἀσχολοῦνταν ἰδιαίτερος μέ τό μυστήριο τῆς ἱερᾶς ἐξομολόγησης. Σχεδόν καθημερινά ἐξομολογοῦσε καί βοηθοῦσε μέ ὑπομονή καί ἀνιδιοτέλεια πλῆθος κόσμου πού ἀναζητοῦσε τή βοήθειά του, ἀκούραστα ἀκόμα καί τό διάστημα πρὶν κοιμηθεῖ.

Ἐκομίσθη στίς 14 Σεπτεμβρίου 2005, σέ ἡλικία 95 ἐτῶν, ἔπειτα ἀπό μικρή πάλι μέ τίν ἐπάραιτη νόσο.

(Τά στοιχεῖα βιογραφίας του μᾶς ἔδωσε ὁ γιός του Ἀποστόλης Κωστούλας)

ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ

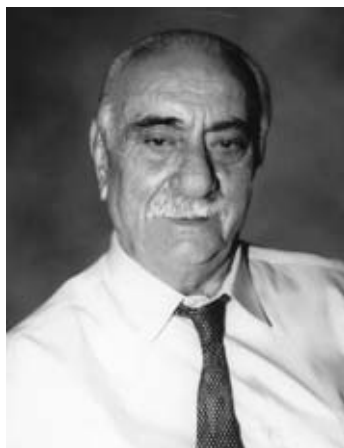
ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ (1922-2007)

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Ένας μεγάλος ψάλτης έφυγε. Ένας δάσκαλος τής Βυζαντινής Μουσικῆς, πού έψαλλε σ' όλη του τή ζωή. Ένας αξιοπρεπής άνθρωπος, πάντα εύχαρις καί προσπνής, σεμνός καί ταπεινός, σοβαρός, έντιμος, ψύχραιμος καί συνετός, τολμηρός καί ουδέποτε δειλός, διότι όπως έλεγε πάντοτε «Ουδέεις δειλός έδοξάσθη».

Ό καλλικέλαδος Πατέρας μας μέ τήν ώραία καί γλυκειά φωνή Του, πού ἦταν δύναμη, ἤξερε καλά μουσική καί ανέβαινε στό Άναλόγιο καί τό κατακυρίευε. Άνθρωπος πανέξυπνος καί σπινθηροβόλος, μέ παρηρσία καί αυτοπεποίθηση, όχι τραγουδιστής, μύστις πού θεράπευε τραύματα ψυχῶν. Εἶχε τάλαντο πού τοῦ εἶχε δώσει ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καί ἐκεῖνος τό καλλιέργησε καί τό ἀξιοποίησε μέ τή γνώση. Άγαπούσε πολύ τό ἀναλόγιο, γιατί αὐτό έλεγε, θέλει ἀρετή, θέλει συνέπεια καί ἐπιμέλεια. Άνίσυχος περιέμενε πάντα τήν ώρα πού θά πήγαινε στήν Ἐκκλησία, καί πρίν τόν ἦχο τῆς καμπάνας βρισκόταν ἐκεῖ πού θά τόν καλοῦσε τό χρέος καί ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ.

Τό στίτι μας ἕνας μικρός Ναός. Παντοῦ εὐλογία καί ὕμνολογία. Ὀλημερίς καί όλονυκτίς έψαλλε, κρατώντας πάντα στό χέρι του τό μικρό καί ἀγαπημένο μας κασετοφωνάκι όπου έγραφε τίς κασέτες μέ ἀφιέρωση. «Σᾶς τή χαρίζω γιά νά μέ θυμᾶστε ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ».

Δέν τοῦ πήγαινε τό γῆρας. Τό σίκωνε σάν βαρύ φορτίο, τό ἔλεγε καί τό ἔδειχνε μέ μερικούς καί ἀξέχαστους ἀναστεναγμούς. Ὅταν κατάλαβε ὅτι ἡ ἡλικία τόν ἔκαμπτε, ἔφυγε ἀπό τό μόνιμο Ἀναλόγιο καί ἄρχισε νά ψάλλει παντοῦ, ὅπου ἐκαλεῖτο. Ἡ φωνή του ἴδια, δέν τοῦ εἶχε μειωθεῖ. Πάντα ὅμως ἔλεγε: «Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά ξέρει πότε νά φεύγει». Καί αὐτό ἔπραξε.

Ὁ Πατέρας μας, ὁ ὑπερπροστατευτικός, ἡ ἀγαθή αὐτή ψυχή, πού ἀγαποῦσε τούς πάντες, πού δέν ἀκούστηκε ποτέ κακός λόγος ἀπό τά χεῖλη του, «ὁ Ἄρχοντας» κατά τὴν προσφιλή ρήση τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου κυροῦ Ἰγνατίου μᾶς ἔδωσε πάρα πολλά ἀπό αὐτά πού δέν εἶχε καί τοῦ δώσαμε λίγα.

Γεννήθηκε τό 1922 στὴν Τραπεζοῦντα. Ἦταν τό προτελευταῖο ἀπὸ τὰ ἔξι παιδιά μᾶς πολυμελοῦς ἀγροτικῆς οἰκογένειας ξεριζωμένης, κατατρεγμένης, φοβισμένης καί τρομοκρατημένης, μέσα στὴ φρίκη τοῦ πολέμου, στὶς φωτιές καί στὶς σφαγές τῶν Τούρκων, τῆς Γενοκτονίας τῶν Ποντίων, τὴν ἱστορία τῆς ὁποίας ἐγνώριζε ἄριστα μέ ἡμερομνηνο-χρονολογίες καί τὴν ὑποστήριζε πάντα μέ ἐπιχειρήματα.

Ἡ οἰκογένεια, μετὰ ἀπὸ πολλές περιπλανήσεις βρῖσκει ἐπιτέλους καταφύγιο καί στέγη στὰ παράλια τῆς Κομοτηνῆς γιὰ λίγο καιρὸ, ὅποτε ἀκολουθεῖ μιά δευτέρα μετεγκατάσταση σὲ διπλανὸ χωριό, τὸν σημερινὸ Δῆμο Αἰγείρου. Ἕνα ὑπέροχο χωριὸ μέ ἀπέραντο κάμφο καί ὠραίους ἀνθρώπους.

Ρακενδῦτοι καί νηστικοὶ δέν γνωρίζουν κἂν τί μέλλει γενέσθαι. Ὁ καιρὸς κυλᾷ βασιανιστικά, σκληρά καί δύσκολα γιὰ ὅλους. Τὰ παιδιά μεγαλώνουν καί

στόν ορίζοντα κάποια κομμάτια γῆς ἀρχίζουν νά γίνονται ὄρατά. Ὅλα στόν ἀγῶνα γιά τήν ἐπιβίωση, καί σέ πρώτο πλάνο ἡ καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ, καί τό μάζεμα νωρίς τό πρωῖ, χαράματα πρὶν βγεῖ ὁ ἥλιος. Ἀκολουθεῖ τό σχολεῖο τό πρωῖ καί ἀργότερα ἡ δουλειά.

Ὁ πατέρας μας ἀρχίζει νά ἔχει μουσικές ἀνησυχίες, καί μάλιστα βυζαντινές, ἀκολουθώντας τόν πρωτότοκο ἀδελφό του μακαριστό ἱερέα π. Κωνσταντίνο, μετέπειτα ἱερέα τοῦ χωριοῦ. Διανύοντας καθημερινῶς μερικά χιλιόμετρα πότε πεζός, πότε μέ κάποιο ἱππίατο τροχοφόρο ἢ βραδυκίνητο ἀραμπά ἢ ἀργότερα μέ κάποιο ποδήλατο, ἔφθανε στήν πόλη ἐξουθενωμένος ἀπό τήν κούραση, ἀλλά ὅπως πάντα πεισματάρης καί ἐπίμονος προκειμένου νά διδαχθεῖ τή Βυζαντινή Μουσική, ἀπό τόν ἐξαιρετο μουσικοδιδάσκαλο μακαρίτη Τραπεζούντιο Παναγιώτη Στεφανίδη καί προσωπικό φίλο τοῦ Ἄρχοντος Πρωτοψάλτου τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου Κ. Πρίγκου. Ὁ Δάσκαλός του τόν ἀγάπησε πολύ. Εἶχε διακρίνει ἀπό νωρίς τίς ἱκανότητές του, τοῦ ἔδωσε τά φῶτα του καί τόν βοήθησε σημαντικά. Γι' αὐτό καί ἐκεῖνος ἀναφερόταν συχνότατα σέ αὐτόν μέ σεβασμό καί ἀλήθεια. Ἦταν ἡ σημαία του. Ἀρχίζει νά ψάλλει περιοδικά σέ διάφορες Ἐκκλησίες. Σιγά-σιγά γίνεται γνωστός καί σέ νεαρή ἡλικία προσελήφθη στή Μητρόπολη Κομοτηνῆς στόν Ἰ.Ν. Κομίσσεως τῆς Θεοτόκου. Ὅποια χαρά. Ὑπηρετήσε τόν Ναό πάνω ἀπό 20 ἔτη μέ ἀγάπη καί μέ προσήλωσιν σέ αὐτό πού ἔκανε. Συγχρόνως ἀποκτᾷ τή δική του οἰκογένεια μέ τήν μετέπειτα ἀγαπημένη σύζυγο, τήν 17χρονη τότε Δήμητρα, μιᾷ γυναίκα ἡσυχῆ, πάντα γελαστή καί φιλόξενη, ἥπιων τόνων (τή χάσαμε προσφάτως), ἡ ὁποία τόν στήριξε σέ ὅλες τίς δύσκολες στιγμές τῆς ζωῆς τους (καί ἦταν πολλές) μέχρι τήν κοίμησή του. Ἀπέκτησαν τρία παιδιά, τή Δήμητρα, τήν Κωνσταντίνα καί τόν Βασίλη. Εὐτύχησε νά τά καμαρώσει ὅπως ἤθελε. Εὐτύχησε νά καμαρώσει καί τά δυό του ἐγγόνια, τόν Παναγιώτη

καί τόν Ἀριστείδη, στά ὁποία ἔτρεφε ὑπερβολική ἀδυναμία. Ἐξήσαν μαζί περὶ τὰ ἐξήντα καί πλέον ἔτη καί ἄς μὴν εἶχαν καί πολλά πολλά. Εἶχαν ὁμως κάτι σημαντικό. Τὴν ἀγάπη καί τόν Θεό μαζί τους.

Τό 1954 γίνεται μιά ἐσωτερική μετανάστευση. Ἠλθαμε στή Λάρισα, στήν πόλη τοῦ Ἁγ. Ἀχιλλίου. Ξένοι μέσα στους ξένους. Μᾶς ἀγκάλιασαν ὁμως οἱ ἄνθρωποι καί ἐκτοτε ἀποκτήσαμε πολλούς καί καλούς φίλους, ἀξιόλογους ἀνθρώπους πού μᾶς τιμοῦν καί τούς τιμοῦμε μέχρι σήμερα μέ τή φιλία μας. Ὁ πατέρας μας ψάλλει στόν Ἱ. Ν. Ἁγ. Κωνσταντίνου καί Ἑλένης πάνω ἀπό 40 ἔτη καί ἐμεῖς τόν τιμοῦμε καί μετά τὴν κοίμησή του. Τόν ἐκτιμοῦσαν οἱ ἐνορίτες καί τούς τό ἀνταπέδιδε μέ εὐγνωμοσύνη καί εὐλοκίαια. (Ἦταν κάτι πού τόν χαρακτήριζε).

Ὁ χρόνος ὁμως εἶναι ἀμείλικτος. Ἡ ζωή μᾶς ἔφερε τὰ πάνω-κάτω. Ὁ πατέρας μας ἀδιαθέτησε καί χρειάσθηκε κάποια στιγμή νά χειρουργηθεῖ, τῆ προτροπῆ τοῦ καθηγητοῦ Ἀγγειοχειρουργοῦ κ. Ἀθ. Γιαννούκλα πάραυτα. Ἔτσι κι ἔγινε. Παρομοιώδης θά μείνει ἡ ἀτάκα του πρὸς τόν κύριο καθηγητή: «Κύριε καθηγητά, πάρτε τὰ μαχαίρια καί τὰ ψαλίδια νά φύγουμε ὅσο εἶναι καιρός», ἐκπλήσσοντάς τον εὐχάριστα γιά τό θάρρος του, καί κάνοντάς τον νά γελάσει. Καί ὄντως ἔτσι ἔγινε. Χειρουργήθηκε πάραυτα καί βγήκε παλληκάρη.

Ποίος δέν θυμᾶται τὰ ἀστεία καί τὰ πειράγματα πρὸς τούς φίλους, τό πηγαῖο χιοῦμορ του, ὅταν κάθε Κυριακή μετά τό τέλος τῆς θείας Λειτουργίας συγκεντρώνονταν στήν πλατεία Ἀβέρωφ γιά τόν πρωινό καφέ; Ὁ Ἀποστόλης, ὁ Θεοδόσης, ὁ Γωῆργος, ὁ Θανάσης, ὁ Ἄρης, ὁ Γρηγόρης, ὁ..., ὁ..., ὁ..., ὁ...

Τόν ἀναζητοῦν καί κρατοῦν πάντα δίπλα τους μιά καρέκλα ἄδεια καί ἓνα φλιτζάνη καφέ, καί ἐκείνος τούς κοιτάζει ἀπό ψηλά χαμογελώντας.

Ὅμως ὅπως προείπαμε, ἑνός κακοῦ μύρια ἔπονται. Τοῦτο ἦταν καί τό

τελειωτικό. Ὁ πατέρας μας εὐρίσκεται γιὰ δεύτερη φορά στό Π.Π.Ν.Α. ἐμπύρετος καί στενοχωρημένος. Σέ ἐρώτησι συνασθενοῦς του ἐάν μπορεῖ νά ψάλλει ἕναν Ὑμνο μελαγχολικό, λές καί κάτι νά προμίνυε, ἐκπλήσσοντας γιατρούς καί νοσηλευτές, καί ὄσους Λαρισαίους ἀσθενεῖς καί συνοδοῦς αὐτῶν εὐρίσκοντο ἐκεῖ, μέ τή στεντόρεια φωνή του πού ἔφθανε ἕως τόν Οὐρανό, ἔκανε τόν σταυρό του καί κυλώντας ἕνα δάκρυ ἀπό τά μάτια του ξάπλωσε. Ἦταν καί ὁ τελευταῖος ὕμνος τῆς ζωῆς του πού ἔμελλε νά ψάλλει στό κρύο δωμάτιο τοῦ νοσοκομείου, καί μετά χάθηκε στίς ἀγκαλιές μας. Τό ἀπδόνι ἐσίγησε γιὰ πάντα. Το ρολόι ἔδειχνε 19.45 μ.μ. ἡμέρα Παρασκευή 2007.

Προσπαθήσαμε μέσα σέ μεγάλη συγκινησιακή φόρτιση νά σκιαγραφήσουμε τόν πατέρα μας τόν Ἀριστείδη, γιὰ τόν ὁποῖο θά μπορούσαμε νά γράψουμε πολλά, πάρα πολλά καί χωρῖς ὑπερβολή.

Πατέρα μας, μᾶς ἔδωσες πολλά ἀπό αὐτά πού δέν εἶχες καί σοῦ δώσαμε λίγα. Θά σέ ἀποχαιρετήσουμε φιλεύσπλαχνη Πατέρα, εὐχόμενες νά ψάλλεις περὶτρانا μέ τούς Ἀγγέλους καί ἡ φωνή σου νά ἀντηχεῖ στά αὐτιά μας.

Θά σέ ἀποχαιρετήσουμε ἀπό καρδιᾶς γιὰ ὅ,τι προσέφερες στήν Ἐκκλησία μας, ζητώντας σου παράλληλα συγγνώμη γιὰ ἐκεῖνο τό ταξίδι πού δέν προλάβσαμε νά κάνουμε στά πάτρια ἐδάφη, στόν ἀγαπημένο σου Πόντο καί τήν Τραπεζούντα, διότι «ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων, ἄλλα δέ Θεός κελεύει».

Παρακαλοῦμε τόν Θεό νά ἀναπαύει καί νά ξεκουράζει τήν ψυχὴ σου, καί νά τάξει αὐτή ἐκεῖ, ὅπου οἱ δίκαιοι ἀναπαύονται.

ΑΝΤΙΟ, ΠΑΤΕΡΑ ΜΑΣ!

ΟΙ ΚΟΡΕΣ ΣΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΑ - ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ

Ἐκκλησία καί Κοινωνία

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΑΝΤΗΛΑΣ
ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΔΥΣΠΙΣΤΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΚΟΛΟΠΙΣΤΟΥΣ – ἢ ΑΜΑΡΤΙΕΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΠΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΑΠΙΣΤΩΝ

Δέν εἶναι καθόλου εὐκόλο νά γράφεις ὅτιδήποτε πού νά γνωρίζεις ἐκ τῶν προτέρων ὅτι προορίζεται νά δημοσιευθεῖ στό, ἂν μί τί ἄλλο, φιλόξενο καί ἐπιστημονικό περιοδικό τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης καί Τυρνάβου. Τό γεγονός ὅτι, ἐφόσον τύχει φιλοξενίας, θά διαβαστεῖ κατά κύριο λόγο ἀπό χριστιανούς ὀρθοδόξους, πού τρέφουν τεράστιο σεβασμό στά Θεῖα καί οἱ ὅποιοι σπίν συντριπτική πλειονότητά τους, στόν δρόμο ὅταν τόν συναντοῦν σκύβουν καί φιλοῦν ἀπό σεβασμό ζητώντας εὐλογία, τό χέρι τοῦ παπαῦ, ἀπό ὅλους ἐκείνους τούς πεισματικά βαθειά θρησκευόμενους ὀρθοδόξους, πού συμβαίνει ἀπό τήν φύση τους νά ἀξιολογοῦν τά κείμενα μέ τά αὐστηρότερα κριτήρια, πρὶν κἂν ἀκόμα ἀρχίσουν καλά καλά νά τά διαβάζουν...

Κοινωνία καί ἐκκλησία λοιπόν, πιστοί καί πίστη, σεβασμός καί ἀσέβεια, δυσπιστία καί εὐκολοπιστία, θαυμασμός καί ἀντιπάθεια, ἀγάπη καί μίσος, ἐνοχή καί ἀθωότητα, προσοχή καί ἀδιαφορία, παραδοχή καί ἀπόρριψη, ὑπομονή καί ἀνυπομονησία, ἔννοιες ἀνθρώπινες, ὑποφερτές ἢ ἀνυπόφορες, ὅλα ἕνας ἐγκεφαλικός γόρδιος δεσμός πού λύσεις δέν βρίσκει σχεδόν ποτέ, παρὰ μόνον στούς Ναοούς τῆς ἀναζήτησης ἐλπίδας, σέ κείνους τούς χώρους ὅπου προσφέρεται ἀποκλειστικά ἡ ἀγάπη καί ὁ λόγος εὐλογημένα ἐξ οὐρανοῦ...

Τήν ὑπαρκτή γιά πολλούς διαχωριστική γραμμή μεταξύ τῶν «βαθύτατα πιστῶν» καί τῶν «λιγότερο πιστῶν» πού ἔχει μόνον νά κάνει μέ τίς διαφορές στόν τρόπο ἀπόδοσης (κυρίως στούς ἑαυτούς μας) ἀπό τούς δρόμους τῆς ἔκφρασης, διαμέσου τῶν τελετουργιῶν, στούς οἴκους τοῦ Θεοῦ, δέν μπορεῖ νά τήν ἐρμηνεύσει κανεῖς, ἐάν εὐρισκόμενος σέ κάποια δύσκολη κατάσταση τῆς

ζωής του, κάποια στιγμή, δέν τήν βιώσει. Οί προσωπικές ἐμπειρίες λοιπόν γιά τόν καθένα ἀπό ἐμᾶς, ἀποτελοῦν ἀναμφίβολα μέτρο αὐτογνωσίας, εἶναι κάτι σάν εὐκαιρίες νά ἀποκρυσταλλώσουμε ἄποψη γιά θέματα πού δυσκόλως κατανοοῦμε, ἢ πού δέν θέλουμε νά κατανοήσουμε. Καί συνήθως αὐτές τίς προσωπικές εὐκαιρίες αὐτοαναηπλάφησης δέν τίς κοινοποιοῦμε, δέν τίς κάνουμε γνωστές, τίς κρατᾶμε γιά τόν ἑαυτό μας, παρεκτός ἐάν ὑπάρχει σοβαρός λόγος.

Ἄν ἐπιλέξεις νά ἀφηγηθεῖς προσωπική ἐμπειρία, ἢ ὁποία σοῦ ἄφησε ἀποτύπωμα ζωῆς στό θέμα τῆς σχέσης κοινωνίας-ἐκκλησίας, λαϊκῶν καί ἱερωμένων, τότε θά ἀποφύγεις τίς ἐπιστημονικές ἀναλύσεις καί τίς πολύπλοκες ἐξηγήσεις τῶν διαφόρων εἰδημόνων. Ἐπισκεπτόμενος κάποια φορᾶ τό Ἅγιον Ὅρος, μέ παρέα συναδέλφων δημοσιογράφων καί κάποιων ἐπαγγελματιῶν, χρειάστηκε νά εἰσπράξω ἕνα δυνατό μάθημα πίστεως καί ταπεινοφροσύνης γιά νά ἀποβάλω μιά κάποια ἄσχημη εἰκόνα πού εἶχα γιά πολλούς καί προβεβλημένους λειτουργούς τῶν ἱερῶν ναῶν. Μιά δυσάρεστη εἰκόνα πού εἶχα ἀποκτήσει ὄντας ἐπαγγελματίας τῆς ἐνημέρωσης, ὡς ἀρχισυντάκτης γιά κάποιες δεκαετίες, τῆς ἐφημερίδος «Ἐλευθερία» Λαρίσης. Μιά δυσωδία πού ἔνωθα ἀκόμη ἀπό τά χαλασμένα αὐγά πού ἐκσφενδόνιζαν χριστιανοί ἐναντίον χριστιανῶν (!) κατά τήν περιφορᾶ τῶν ἐπιταφίων, μιά ἀναστάσιμη ὅταν μέ τήν δημοσιογραφική πένα κατέγραφα τό ἀνθρωποκυνηγητό τῶν ἱερέων καί μητροπολιτῶν (!) ἀπό ὑποτιθέμενους χριστιανούς «διαδηλωτές τῆς νομιμότητας», ἕνα περιέργο μίσος ἐναντίον κάποιων πού οἱ πέτρες τους καί τά αὐγά δέν εὗρισκαν πάντα τόν στόχο τους καί ἐξοστρακίζονταν στά κεφάλια καί στήν πλάτη τῶν δημοσιογράφων πού κάλυπταν τά γεγονότα τῆς ντροπῆς. Ἀλλά τό χειρότερο ὅλων, πού τροφοδοτοῦσε τήν ἀρνητική ἔως ἐχθρική στάση μου, ἀπέναντι σέ κείνη τήν πλευρά τῆς κοινωνίας, ἦταν τό μίσος πού ἔτρεφαν ἱερωμένοι ἐναντίον ἄλλων ἱερωμένων, ἐπίσκοποι ἐναντίον ἐπισκόπων, ὅπως καί οἱ κατάρες πού ἐκστόμιζαν ἐναντίον τῶν οἰκογενειῶν μας ἀνθρώποι πού ἐκμεταλλεύονταν τό φιλανθρωπικό ἔργο τῆς ἐκκλησίας καί τίς γνωριμίες γιά νά στήσουν μικρές ἐπιχειρήσεις ἔξω ἀπό ἱεροῦς ναούς, σέ δοξολογίες, μυστήρια καί πανηγύρια.

Μέ μιά τέτοια «ἀμαρτωλή δυσπιστία» στάθηκα τά μεσάνυχτα γιά ὄρες στό στασίδι δίπλα ἀπό τό σκῆνωμα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτη, νά παρακολουθήσω τήν ἀγνή πλευρά τῆς ἱερωσύνης, τήν ἀνεξηρεύνητη γιά μένα καί ἀπό περιέργεια, νά γνωρίσω ἀπό κοντά, τόν ἡγούμενο πού μέ εἶχε προσκαλέσει στή Μονή. Ἀπό τήν Ὁραία Πύλη, ἐξῆλθαν τότε καί τέλεσαν τήν

λειτουργία, δυό ιερείς φορώντας διαφορετικά χρυσοκέντητα και χρωματιστά άμφια, ξεχωριστοί μέσα στο θεοσκότεινο μαύρο περιβάλλον του ναού, πού σκορπούσε κατάνυξη και μυσταγωγία, πού γινόταν πίο μαύρο από τά ράσα δεκάδων μοναχών πού έστεκαν σκυμμένοι, όρθιοι όμως, στά στασίδια και χωμένοι στίς κουκούλες τους, περιμετρικά σαν σέ διάταξη κρυφού σχολείου, στο έσωτερικό του ναού πού τρεμοφώτιζαν άμυδρά λιωμένα κεράκια πάνω από τά ψαλτήρια. Μιά άτμόσφαιρα καταλυτική πού διαπερνούσε τίν ψυχή μου, τόνωνε τίν περιεργεία μου, κάλυπτε τίς άπορίες μου, μου πρόσφερε έξηγήσεις και μέ έκανε νά μίν μετανιώσω ούτε στιγμή πού σηκώθηκα τά άγρια μεσάνυχτα νά παρακολουθήσω μαζί μέ δεκάδες μοναχούς, τίν λειτουργία στον ναό.

Ή περιέργεια όμως, έμφυτη του δημοσιογράφου, μέ ώθησε νά σκουντήξω μέ τόν άγκώνα τόν μοναχό πού ήταν ώρα πολύ άκίνητος και σκυμμένος δίπλα μου.

«Συγγνώμη, αλλά νά ρωτήσω θέλω, ποιός από τούς δυό πού λειτουργούν είναι ο ήγούμενος; Μέ κάλεσε, αλλά δέν τόν γνωρίζω».

Ό ρασοφόρος άνασήκωσε τίν κουκούλα και τότε φάνηκε τό πρόσωπό του.

«Εγώ είμαι αυτός πού ψάχνεις», μου κάνει ψιθυριστά. Και βάζει ταυτόχρονα τό δάκτυλο κάθετα στά χείλη του, σαν νά μου λέει «ήσυχία τώρα, ήσυχία...».

Τόση ταπεινοφροσύνη, τέτοια ήρεμία από εκείνον τόν άνθρωπο, πού λίγες ώρες άργότερα, όλοι στή μονή, από τόν νεότερο μέχρι και τόν γηραιότερο, ασπάζονταν τό χέρι του και ζητούσαν εύλογία, δέν είχα συναντήσει πουθενά. Ούτε στους ισχυρούς έξουσιαστές πρωθυπουργούς και ύπουργούς, τούς όποιους κάλυπτα δημοσιογραφικά τόσα χρόνια σέ διάφορες άποστολές στο έξωτερικό. Ό ήγούμενος-μοναχός, από τό διπλανό στασίδι, μέ έντυπωσίασε. Μέ έκανε νά δώ πίο καθαρά ότι δέν χρειάζεται νά φοράς διακριτικά γιά νά άσκεις έξουσία, ότι ο σεβασμός δέν άπαιτείται ούτε επιβάλλεται, παρά μόνον κερδίζεται μέ πράξεις αγάπης, ανθρωπιās, κατανόησης, άριστη συμπεριφορά, δικαιοσύνη και ταπεινοφροσύνη.

Ή δυσπιστία όμως, γιά πολλούς, δυστυχώς, είναι έμφυτη και ιδιαίτερο γνώρισμα των ανθρώπων εκείνων πού εκτός από τίς πολλές έμπειρίες ζωής διαθέτουν και κάτι άλλο πού τό χαρακτηρίζω ως «άρρωστημένη έξυπνάδα». Έτσι, μεγάλο κομμάτι τής κοινωνίας πού δέν επισκέφτηκε ούτε μία φορά τό κοινόβιο ενός μοναστηριού, ούτε κατανόησε ποτέ τίν ανάγκη κάποιων γιά μοναστική ζωή, προσπαθεί μέ ύποκρισία, άπόρριψη και κοινωνικό άφορισμό, νά «νομιμοποιήσει» έσφαλαμένες ιδέες χρησιμοποιώντας άστείες άποδείξεις...

Στήν ἄλλη πλευρά τοῦ λόφου τώρα, τῶν περιέργων ἐντυπώσεων πού ἔφερε ἡ προσκυνηματική ἐκδρομή, ἀστειοποιήθηκε ἡ ἀναφορά τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Μονῆς ὅτι τή νύχτα ὁ «ἔξαποδώ» προσπάθησε τρεῖς φορές νά μπεῖ στό μοναστήρι, ὅμως οἱ Ἅγιοι πατέρες δέν τό επέτρεψαν. Αὐτό ἐσεῖς οἱ λαϊκοί – συνέχισε ὁ καλόγερος– δέν μπορέσατε νά τό ἀντιληφθεῖτε. Ἐμεῖς τό εἶδαμε καθαρά καί δέν εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ἐπιχειρεῖ. Κάθε βράδυ προσπαθεῖ νά μπεῖ ὁ διάβολος στή Μονή, δέν μπορεῖ ὅμως. Τροφή γιά τήν ἄλλη πλευρά τά λόγια τοῦ μοναχοῦ, βούτυρο στό ψωμί τῶν δύσπιστων. «Λές νά εἶδαν ἐσένα πού περπατοῦσες στά στενάκια τά μεσάνυχτα, ἐπειδή δέν εἶχες ὕπνο;» – ἀμέσως νά ἐνοχοποιηθεῖ ἡ αὐπνία. Ἐκεῖνο τό βράδυ μέ τό ἀστεῖο αὐτό ἕνας ἀπό τήν παρέα δέν γέλασε. Ἐκρυβε τό μυστικό του γιά χρόνια. Ὡσπου τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά τό ἀποκαλύψει. Ἔτσι, ἐπειδή χρειάστηκε νά ἐνισχύσει τήν μιά ἄποψη τῆς κοινωνίας, πού ἀσπάζεται καί ὑπηρετεῖ τήν ἐκκλησία. Κάποιες πέτρες στή χολή ἀπό ἐκείνη τή μέρα δέν τόν ξαναενόχλησαν ποτέ. Ἐξαφανίστηκαν! Τώρα μπορεῖ νά γελάει μέ ὅλα τα ἀστεῖα. Καί τῶν πιστῶν καί τῶν δύσπιστων...

ΒΑΡΒΑΡΑ ΒΑΣΙΛΑΚΗ
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΓΟΝΕΩΝ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΜΕ ΑΓΑΠΗ, ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΟΥ...

Στό πέρασμα τῶν ἐτῶν καί ἐν τῷ μέσῳ κοσμογονικῶν ἀλλαγῶν πού εἰσέρχονται στήν Ἑλλάδα, κάποιες μέ χρονοκαθυστέρηση καί κάποιες μέ συρρίκνωση, ἡ ἑλληνική οἰκογένεια πέρασε, καί περνᾷ ἀκόμη ἄλλωστε, ἀπό πολλά καί ποικίλα πλαίσια, ἔχοντας ὡς ἐπακόλουθο τά ἐξελικτικά της στάδια νά μῖν ἀφομοιώνονται ἀνώδυνα καί ὁμαλά. Εἶναι διακριτή πλέον, ἡ διαφοροποίηση καί ἡ εὐαλωτότητα στή μορφή, στή δομή, στή σταθερότητα, στούς ρόλους, στή συνοχή, ἀλλά καί πολλές φορές στόν σκοπό της. Κανείς ὅμως δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητήσει πῶς ἡ οἰκογένεια εἶναι μιᾶ σταθερή ἀξία πού ἄντεξε καί ἀντέχει στόν χρόνο, ἀναπτύσσοντας νέες δυναμικές καί θεσμικές ἀξίες. Οἱ γονεϊκοί ρόλοι, οἱ τρόποι ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν, τά εἶδη ἐπικοινωνίας, οἱ σύνθετες προσωπικές ἀνάγκες τῶν μελῶν κ.ἄ., περνοῦν πλέον ἀπό ἕναν νεοσύστατο τροχό ἐξελίξεων, πού δέν θά ἦταν ὠφέλιμο νά παρασύρει μέ τήν ταχύτητα ἢ νά ἀπογοητεύσει μέ τόν ρυθμό του, ἀλλά νά ἀποτελέσει ἀντικείμενο οὐσιαστικῆς μελέτης, ἀναγνώρισης, κατανόησης γιά τή στοιχειοθέτηση ἑνός νέου τύπου λειτουργικῆς οἰκογένειας. Σαφῶς καί τά πεδία τῶν παραγόντων πού στοιχειοθετοῦν ἕνα λειτουργικό οἰκογενειακό περιβάλλον εἶναι πολλά καί ἐξαρτῶνται ἀπό ποικίλες πολιτισμικές, οικονομικές ὅσο καί κοινωνικές μεταβλητές. Ὅσες καί ἂν εἶναι ὅμως οἱ μεταβολές σέ ρόλους καί λειτουργίες μέσα στό οἰκογενειακό σύστημα, ἡ πρωταρχική ἀξία τοῦ συστήματος οὐσιαστικά στηρίζεται στούς ἀναντικατάστατους συναισθηματικούς δεσμούς πού ἀναπτύσσονται μεταξύ τῶν μελῶν του. (McGoldrick, Heiman, & Carter, 1993) (Ponzetti, 2003) (Essays UK, 2018).

Μία μορφή ὑγιούς οἰκογένειας μπορεῖ συνοπτικά νά ἀποδοθεῖ μέ τίς ἑξῆς διαστάσεις:

1. Αὐτή πού ἀφορᾷ στίς λειτουργίες ταυτότητας
 - α. Ἐξατομίκευση τῶν μελῶν ἔναντι ἐμπλοκῆς (συναισθηματικῆς)
 - β. Ἀμοιβαιότητα ἔναντι ἀπομόνωσης

2. Διαχείριση τῆς ἀλλαγῆς
 - α. Εὐελιξία ἔναντι ἀκαμψίας
 - β. Σταθερότητα ἔναντι ἀποδιοργάνωσης
3. Ἐπεξεργασία πληροφοριῶν
 - α. Ξεκάθαρες ἀντιλήψεις ἔναντι συγκεχυμένων ἢ ἀλλοιωμένων ἀντιλήψεων
 - β. Ξεκάθαροι ρόλοι ἔναντι συγκεχυμένων ἢ ἀλλοιωμένων ρόλων ἢ συγκρούσεων ρόλων
4. Δόμηση ρόλων
 - α. Ἀμοιβαιότητα ρόλων ἔναντι ἀσαφῶν ἢ συγκρουσιακῶν ρόλων
 - β. Ξεκάθαρα ὄρια ἔναντι συγκεχυμένων ἢ διασπασμένων διαγενεαλογικῶν ὁρίων (Barnhill, 1979) (Herbert, 1988) (Handfield, 2000) (Nelson-Jones, 2005).

Ἐξίσου σημαντικὲς παράμετροι, πού συμβάλλουν σέ καλύτερες σχέσεις στό οἰκογενειακό περιβάλλον, σύμφωνα μέ τό MacMaster Family Assessment Device (FAD), εἶναι ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ των μελῶν μιᾶς οἰκογένειας, ὁ παραγωγικός καί πολύτιμος χρόνος πού περνοῦν μαζί, τό ὁμαδικό πνεῦμα, ἡ ἀλληλοεκτίμηση τῶν μελῶν, ὁ τρόπος ἐπίλυσης τῶν προβλημάτων, τῶν διαφωνιῶν καί τῶν συγκρούσεων, ἡ ἐνίσχυση καί ἡ ἀποδοχή, ἡ ἔκφραση, ἡ ἀναγνώριση, ἡ ἐμπλοκή καί ἡ ἀνταπόκριση τῶν συναισθημάτων τους μέ ἐνσυναίσθηση, τά συμπεριφορικά μοντέλα καί ἡ ἐπίτευξη τῶν στόχων (Miller et al, 2008).

Τό 2004, οἱ Whiston καί Keller κατέληξαν σέ δύο ἄξονες, σύμφωνα μέ τούς ὁποίους ἡ οἰκογένεια ἐπιδρᾷ στήν ἀνάπτυξη τῶν παιδιῶν. Ἀρχικά εἶναι ἡ δομή τῆς οἰκογένειας, δηλ. τά βασικά χαρακτηριστικά της, ὅπως τό μέγεθός της, τό εἶδος, τό μορφωτικό ἐπίπεδο τῶν γονέων καί παράλληλα οἱ σχέσεις τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας, καθώς καί τά ἐρεθίσματα πού λαμβάνουν τά παιδιά ἀπό τούς γονεῖς. Οἱ δύο ἀνωτέρω σημαντικοί ἄξονες δέν λειτουργοῦν ἀνεξάρτητα μεταξύ τους, ἀλλά ἀλληλεξαρτῶνται καί ὑπόκεινται σέ διαρκεῖς χρονικά ἀλλαγές (Whiston & Keller, 2004).

Γίνεται σαφές πῶς σίγουρα δέν ὑπάρχει συνταγή γιά μιᾶ εὐτυχημένη οἰκογένεια. Ὑπάρχουν ὅμως πολλοί τρόποι νά γνωρίσει καί νά μάθει κάποιος, πῶς νά μῖν κάνει τόν ἑαυτό του ἢ τήν οἰκογένειά του δυστυχημένη (Purdie, Carroll, & Roche, 2004). Πόση ἀλήθεια, συνεπῶς, στά λόγια τοῦ Λέοντος Τολστόι: «Ὅλες οἱ εὐτυχησμένες οἰκογένειες μοιάζουν μεταξύ τους. Κάθε δυστυχημένη οἰκογένεια, ὅμως, εἶναι δυστυχημένη μέ τόν δικό της τρόπο».

Μέσω όλων τών παραμέτρων πού προαναφέρθηκαν, όταν κάποιος αποικτᾶ τόν γονεϊκό ρόλο, αναδύεται στὴν ἐπιφάνεια ὁ ρόλος πού εἶχε ὡς παιδί, ἢ ἀλλιῶς τὸ δικό του ἐσωτερικό παιδί, φέρνοντας ὅλα τὰ παιδικὰ του βιώματα, τὰ συναισθήματα, τίς οἰκείες συμπεριφορές, τὰ τραύματά του. Στό σημεῖο αὐτὸ ἔχει τὴν ἐπιλογὴ ἢ νὰ τὰ διαιωνίσει ἢ νὰ σπάσει τόν δυσλειτουργικό κύκλο. Εἶναι πολλοὶ οἱ γονεῖς πού δὲν εἶναι σίγουροι γιὰ τὴ θέση τους, ἀκροβατοῦν σὲ καλυμμένες κακοποιητικές συμπεριφορές μὲ ἀγάπη ὑπὸ ὄρους, χωρὶς ἀποδοχὴ, μὲ τὴ σιωπὴ ὡς μέσο συγκάλυψης, μὲ τόν φόβο ὡς μέσο ἐπιβολῆς, μὲ ἄσκηση ἀπόλυτου ἐλέγχου σὲ παιχνίδια ἐξουσίας, μὲ καταπιεσμένα συναισθήματα (Grotevant & Cooper, 1985). Εἶναι ἐπίσης πολλοὶ οἱ γονεῖς, πού ἀντιμετωπίζουν τὸ παιδί τους, ὄχι ὡς ξεχωριστὴ προσωπικότητα, ἀλλὰ ὡς προέκταση τοῦ ἐαυτοῦ τους, πού τοῦ ἐπιβάλλουν νὰ κάνει ὅ,τι δὲν ἔκαναν ἐκεῖνοι, νὰ τελειοποιήσει τὴ ζωὴ πού ἐκεῖνοι δὲν διόρθωσαν, νὰ γίνῃ τὸ ἰδανικό παιδί πού ἐκεῖνοι δὲν κατάφεραν νὰ γίνουν, σύμφωνα μὲ τίς γονεϊκὲς ἀπαιτήσεις πού βίωσαν. Κάθε προσπάθεια ἐπιβολῆς τοῦ γονέα στὰ παιδιά του εἶναι μιά ὕστατη προσπάθεια ἐπιβολῆς στὰ παιδικὰ του τραύματα γιὰ νὰ μὴν ποναίῃ ὁ ἴδιος καὶ ὁ φαῦλος κύκλος τῶν γενεῶν συνεχίζεται... (Wegscheider-Cruse & Cruse, 2012).

Με περισσότερα ἀπὸ τριάντα χρόνια ἀφιερωμένα στὴν ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ, ὁ ψυχίατρος Rudolf Dreikurs, ἔχοντας μιά βαθιὰ κατανόηση τῶν προβλημάτων πού ἀντιμετωπίζουν οἱ γονεῖς, χαρακτηριστικά, ἀναφέρει: «Δὲν ὑπάρχουν κακὰ παιδιά – ὑπάρχουν μόνο ἀποθαρρημένα καὶ δυστυχημένα παιδιά, πού δὲν εἶχαν τὴν τύχη νὰ δεχτοῦν ἐκεῖνη τὴν ἀνατροφή πού θὰ τοὺς ἄνοιγε τὰ φτερά γιὰ νὰ ὀλοκληρωθοῦν μέσα στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία. Δὲν ὑπάρχει, ὁμως, καὶ γονιὸς πού δὲν θὰ κάνει λάθη στὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν. Ἀπαλλαγείτε, λοιπόν, ἀπὸ τίς ἐνδεχόμενες ἐνοχές σας. Καὶ ἡρεμῆστε» (Dreikurs, 1991).

Στό ἴδιο κλίμα, παρατίθεται ἡ φράση τοῦ Wilhelm Busch: «Εἶναι εὐκόλο νὰ γίνεις γονιός, ἀλλὰ εἶναι δύσκολο νὰ εἶσαι γονιός», ὅπου, περιεκτικά καὶ συνοπτικά, περιγράφεται ἡ δυσκολία τῆς οὐσιαστικῆς σχέσης τόσο μεταξύ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας, ὅσο καὶ τῆς γονικότητας. Εἶναι γεγονός ὅτι τέλειοι γονεῖς δὲν ὑπάρχουν, ὅπως ἀντίστοιχα δὲν ὑπάρχουν τέλειοι παιδιά, διαπίστωση πού ἀφενὸς ἀνακουφίζει, καθησυχάζει καὶ διευκολύνει τὴν ἀνάπτυξη ὑγιῶν οἰκογενειακῶν ρόλων, ἀφετέρου, καταρρίπτει τὴν μύηση στὴ διαστρεβλωμένη καὶ καταστροφικὴ ἀντίληψη: «ἐπιτυχάνω, ἄρα ὑπάρχω». Ἡ ἀνατροφή καὶ ἡ οἰκειοποίησις τῶν μελῶν κάτω ἀπὸ τὴ σκιά τῆς ψευδαίσθησις τῆς τελειότητας καλλιερθεῖ ἓνα φαῦλο κύκλο δυσλειτουργικῶν μοτίβων, μπλοκαρισμένων συναισθημάτων καὶ λανθασμένων συμπεριφορῶν (Gottman &

Declaire, 1997). Τό νά εἶσαι γονέας εἶναι μιά πρόκληση, σύμφωνα μέ τόν Rudolf Dreikurs, καί ἡ πρόκληση αὐτή ἀποτελεῖ παγκόσμιο ἀντικείμενο μελέτης ἀπό τή δεκαετία τοῦ 1930 μέχρι καί σήμερα. Παρ' ὅλη τήν ἐξέλιξη, τά διαφορετικά εὐρήματα, τίς προσεγγίσεις, ἕνα εἶναι βέβαιο: ἡ οἰκογένεια εἶναι ἕνα βασικό διαπροσωπικό περιβάλλον ψυχοκοινωνικῆς ἀνάπτυξης τοῦ παιδιοῦ.

Ἡ οἰκογένεια εἶναι ἕνας βασικός πυρήνας, μέσα στόν ὁποῖο ἀνιχνεύεται (δυστυχῶς πολλές φορές καθυστερημένα) τό πόσο οἱ γονεῖς ἔχουν μεγαλώσει, ὠρμάσει. Συχνά συναντῶνται τά φαινόμενα τῶν ἀνίλικων συναισθηματικά γονέων, παιδιά νά μεγαλώνουν γονεῖς, σέ ἀντιστροφές ρόλων μέ καταστροφικές συνέπειες γιά τά οἰκογενειακά, συστήματα ἀλλά καί τήν προσωπική ἀνάπτυξη. Ἕνας οὐσιαστικός τομέας ἐμπλοκῆς στήν οἰκογενειακή δυσλειτουργία, πού δέν εἶναι ἰδιαίτερα διαδεδομένος στήν Ἑλλάδα, εἶναι ἡ συνεξάρτηση (Aderson, 1994).

Ἡ συνεξάρτηση (ἀγγλ.: codependence), ὡς ὅρος, ἀρχικά χρησιμοποιοῦθηκε κυρίως στήν ἀμερικανική βιβλιογραφία, πρὶν ἀπό δύο δεκαετίες, σέ ἄτομα-μέλη οἰκογενειῶν, στά ὅποια ὑπῆρχε ἐθισμός ἀπό ἀλκοόλ ἢ ἀπό χρήση ναρκωτικῶν οὐσιῶν. Μέ τήν πάροδο τῶν ἐτῶν, ἡ λέξη *συνεξάρτηση*, ἐπεκτάθηκε ὡς ὅρος, μέ σκοπό νά ἀποτυπώσει τή νοσηρή δυναμική συγγενικῶν προσώπων καί μέ ἄλλου εἴδους ἐξαρτίσεις (λίψη τροφῆς, ἐργασία, καταναλωτισμός, διαδίκτυο, σωματική γύμναση, ἐθισμός στό σέξ, τυχερά παιχνίδια, κατάχρηση φαρμάκων, βιντεοπαιχνίδια κ.ά.), μέ τή σιωπή ὡς μέσο τιμωρίας, τόν ἀσφυκτικό ἔλεγχο, τή νοσηρή θρησκευτική προσκόλληση, μέ χρόνια ἢ ψυχικά νοσήματα, ἐγκληματικές συμπεριφορές, ἀσκηση βίας (σωματικῆς, ψυχικῆς, λεκτικῆς, σεξουαλικῆς) ἀλλά κυρίως τή δυσλειτουργικότητα στά πλαίσια τῶν σχέσεων, ὡς τήν ἐξάρτηση ἀτόμων σέ επίπεδο ἐθισμοῦ καί ἀπουσίας κλίματος ὑγιῶν ὁρίων, ἀγάπης, ἀσφάλειας, ἀποδοχῆς καί ἐμπιστοσύνης (Cunningham, 2006).

Ἡ συνεξάρτηση καταγράφεται σέ δύο βασικούς ἄξονες, οἱ ὅποιοι ἀφοροῦν στή σχέση τοῦ ἀτόμου μέ τόν ἑαυτό του καί στή σχέση πού ἀναπτύσσει μέ τά ἄλλα ἄτομα. Οἱ αἰτιολογικές τῆς ρίζες συναντῶνται στήν πρῶτη παιδική ἡλικία καί ἔχει διαγενεακὴ μεταβίβαση. Συγκεκριμένα, ἀναπτύσσεται ὅταν ἕνα παιδί βρῆται σέ μιά μὴ ἰσοτιμὴ σχέση μέ τούς γονεῖς του, στήν ὅποια μαθαίνει νά παραμερίζει τίς δικές του ἀνάγκες καί ἐπιθυμίες, ὥστε πρῶτα νά ἀνταποκριθεῖ στά θέλω καί στίς ἀνάγκες τῶν γονιῶν του, προκειμένου νά ἀποφύγει συγκρούσεις, νά ἀποσπάσει τήν προσοχή, τή φροντίδα, τήν ἀποδοχή τους. Ὅσο τό παιδί μεγαλώνει, μαθαίνει καί οἰκειοποιεῖται μιά συμπεριφορὰ, στήν ὅποια νιώθει ὑπεύθυνος γιά τά συναισθήματα τῶν ἄλλων,

Άγχος για τις αντιδράσεις τους, φόβο απόρριψης, ευαλωτότητα στο να συζητάει τα προβλήματά του, σπίν έκφραση των συναισθημάτων, αδυναμία αυτοφροντίδας, έλλειψη και παραβίαση των ορίων του, ασταθῆ επίπεδα αυτοεκτίμησης κ.ά. (LaCour, 2005). Σέ μία τέτοια σχέση, τό παιδί ἀναγνωρίζει τήν «ἀγάπη», μόνο ὅταν αἰσθάνεται χρήσιμο γιά τούς ἄλλους καί ὅταν καλύπτει τίς ἀνάγκες τους, ὅταν μειώνει ἢ ἀρνεῖται δικά του συναισθήματα γιά νά μὴν τούς πληγώσει καί ὅταν ἡ πραγματικότητά του φιλτράρεται καί καθορίζεται μόνο μέσα ἀπό τά ὅρια τῶν ἄλλων (Beattie, 1992).

Μέσα στή δυσλειτουργική οἰκογένεια, τά παιδιά «ἐκπαιδεύονται» νά μὴν ἐμπιστεύονται, νά μὴν ἐκφράζονται, νά μὴν κλαῖνε, νά μὴ συνάπτουν εὐκόλα σχέσεις, νά ἀποδέχονται ἄκαμπτους κανόνες καί πολλές φορές ἀμφίσημους, νά τείνουν σπίν τελειομανία, νά διαφυλάσσουν πιστά τα οἰκογενειακά μυστικά, νά ἀκροβατοῦν σέ δίπολα καλοῦ-κακοῦ, ἄσπρου-μαύρου, λάθους-σωστοῦ, χωρίς νά ἀναζητοῦν τήν οὐσία καί τί δική τους θέληση, ἀντίληψη καί πεποίθηση, μέ σκοπό νά διαμορφώσουν τήν ἀτομική τους ταυτότητα. Τόσο ἡ ἀναζήτηση βοήθειας, ὅσο καί ἡ συναισθηματική έκφραση, ἀποτελοῦν τραυτικές καί μὴ φυσιολογικές καταστάσεις. Τό παιδί μαθαίνει κανόνες, πού μοιάζουν μέ ὅρια, ὅμως σπίν οὐσία μαθαίνει νά σπκώνει τείχη θυμοῦ καί φόβου, ὅπου μόνο μέσα σ' αὐτά παραμένει ἀσφαλές. Καλλιιεργεῖται ὁ ψυχαναγκασμός νά εἶναι πάντα τό «καλό παιδί», ἐνεργοποιώντας πάντα τούς ὑπερευαίσθητους αἰσθητῆρες γιά τόν ἔγκαιρο ἐντοπισμό καί τήν ἀποκωδικοποίηση τῶν προσδοκιῶν τοῦ περιβάλλοντός του. Οἱ πράξεις του καί τά λόγια του ἀξιολογοῦνται μόνο μέσα ἀπό τήν κριτική τῶν ἄλλων καί παρ' ὅλες τίς ὑπεράνθρωπες προσπάθειές του, τίς περισσότερες φορές τίποτε ἀπό ὅ,τι κάνει τό ἴδιο τό παιδί, δέν νιώθει νά εἶναι ἀρκετό. Σέ ὅλο αὐτό τό πλαίσιο, ἀναπτύσσεται ἕνα δύσκαμπτο δίκτυο ἐπικοινωνίας, ὅπου τό παιδί διδάσκεται νά φορᾶ μιά μάσκα πού τό ἐμποδίζει νά εἶναι αὐτόνομο, ἐλεύθερο καί σέ ἐπαφή μέ τά συναισθήματά του. Ὅλες αὐτές οἱ μορφές ἀποτελοῦν στρατηγικές ἀντιμετώπισης καί ἐπιβίωσης, σέ ἕνα δυσλειτουργικό οἰκογενειακό περιβάλλον καί συνοδεύονται μέ αἰσθήματα ντροπῆς, ἐνοχῆς, ἐντονης δυσφορίας καί προσωπικῆς ἀνεπάρκειας, ἀναγκάζοντας τό παιδί νά υἰοθετήσει ρόλους, ὅπως «κλόουν», μέ σκοπό νά ἀποσβέσει τίς ἐντάσεις μέ ἀστεῖες καταστάσεις καί χιουμοριστική διάθεση, «ἀόρατου» γιά νά μὴν ἐνοχλεῖ καί νά περνᾶ ὅσο τό δυνατόν ἀπαρατήρητο, «ἐπαναστάτη» ὅπου προκαλεῖ ἢ ἀντιδρᾶ μέ ἐπιθετικότητα σέ κάθε ὅριο καί ὑπόδειξη, ἀλλά καί τοῦ «ἥρωα» πού, ὡς τό πλέον δυνατό πρόσωπο, προσφέρεται πάντα νά σώσει τούς πάντες μέ τόν

καλύτερο δυνατό τρόπο. Έχοντας συνδέσει τό παιδί τίν αγάπη μέ τό ανέμφικτο καί τί δυσλειτουργία, σπίν ενήλικη ζωή του, τρεις ασφαλείς κανόνες διέπουν τή ζωή του: «Δέν θά μιλάς, Δέν θά νιώθεις, Δέν θά εμπιστεύεσαι κανέναν» (Fuller & Warner, 2000) (Bornstein, 2002) (Gibson, 2015) .

Άπό τίν άλλη πλευρά, ό γονέας συντηρεί τί συνεξάρτηση μέ τό νά τοποθετεί, μέ τρόπο ανθυγιεινό, τό παιδί του στό κέντρο τής ζωής του, ως γονέας-αιώνιο θύμα. Άς γίνει σαφές, στό σημείο αυτό, ότι ή συνεξαρτητική συμπεριφορά δέν ταυτίζεται μέ τίν υπερβολική αγάπη ή τόν συναισθηματισμό, αλλά κυρίως μέ τίν έννοια του «καλού γονέα» πού δέν λέει ποτέ «όχι», πού κάνει ύπομονή δίχως λόγο καί σκοπό, πού τά άνέχεται όλα, πού προλαμβάνει, άνταποκρίνεται καί αναλαμβάνει κάθε άνάγκη καί ύποχρέωση του παιδιού, στερώντας του τί δυνατότητα καί τίν ευθύνη νά αισθανθεί ικανό, δυνατό, χρήσιμο, νά αναπτύξει τίν αυτοπεποίθηση καί τίν αυτονομία του, άποφεύγει τίς συγκρούσεις καί παρατείνεται άπό τίν προσωπική του ζωή, γιατί ή θυσία καί ή άνευ όρων καί όρίων προσφορά πρός τό παιδί άποτελεί άνυπερβλητο καθήκον του. Τό οικογενειακό σύστημα άκροβατεί καί τά μέλη του στερούνται προσωπικής άνάπτυξης, ίσορροπίας, αυτογνωσίας καί αυτοπραγμάτωσης (Hintze, 2006 καί Cohen, 2017).

Μέ αυτή τί δικαιώνιση, δημιουργούνται ενήλικες πού κλείνουν μέσα τους θυμωμένα, πληγωμένα καί άνεπαρκή παιδιά, χωρίς βάσεις ύγιους έσωτερικής ζωής. Ό άληθινός έαυτός, οί πραγματικές άνάγκες καί ή αυθεντική ταυτότητα, έχουν έξοριστεί άπό τίν πραγματικότητα καί ό ενήλικας ζητά άπεγνωσμένα τίν εκπλήρωση σέ έξωτερικά μονοπάτια. Ζώντας χρόνια ως παιδί τόν πόνο (μέ όποια μορφή κι άν ήταν), έχει άποσυνδεθεί άπό τίν ταυτότητά του, ταυτίστηκε μέ τό πρόσωπο γονέα-πηγή του πόνου, μέ τόν όποιο έχει άλλο θυμό καί εκφράζει όλη αυτή τί δυσφορία είτε μέ άπόσυρση, είτε μέ επιθετικές συμπεριφορές, μέ άποφυγή αυθεντικών συναισθημάτων, μέ ένοχές, μέ άπόρριψη ύγιων σχέσεων του άλλου φύλου, μέ ύψηλές προσδοκίες, μέ αυστηρή αυτοκριτική, μέ έλλειψη εμπιστοσύνης, καταναγκαστικές συμπεριφορές, άνάγκη έλέγχου, αυτοαμφισβήτηση, άρνηση, άπομόνωση, έξάρτηση, άκαμψία στί σκέψη, δυσκολία ή άμφιθυμία στί λήψη άποφάσεων, άνασφάλεια, χαμηλή αυτοεκτίμηση καί προσαρμογή στους άλλους, μόνιμη έγρήγορη, ύψηλά τείχη άμυνας (LaCour, 2005).

Η άπόφαση νά σπάσει ό γονέας τίς δυσλειτουργικές του άλυσίδες καί νά άντιμετωπίσει τίς σκοτεινές του πλευρές, δέν είναι εύκολη, αλλά είναι ίσως ή πιο σημαντική στόν ρόλο του. Είναι πολλές οί φορές, όπου ό γονέας συνηθίζει

νά λέει «Το πώς μεγάλωσα εγώ δέν έχει καμία σημασία. Μιά χαρά μεγάλωσα. Ούτε έχω, ούτε έπαθα κάτι. Κοίτα που είμαι, έχω τή δουλειά μου, τήν οικογένειά μου» (Pearson, Thoennes & Davis 2009). Καί όμως, μιά πίο βαθιά ματιά καί εἶναι εύκολο νά ἀναγνωριστοῦν στόν συγκεκριμένο ἐνήλικα, πόσο δυσκολεύεται νά δεῖ καί νά ἐκφράσει τά ἀληθινά του «θέλω», νά ἀγαπήσει καί νά ἀποδεχθεῖ τόν ἑαυτό του, νά στρέφει τά ἀδιάλυτα συναισθήματα ἀπό τό παρελθόν ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του, νά παρουσιάζει δυσλειτουργία στήν οικειότητα καί στήν ἐγγύτητα τῶν σχέσεων, ὅτι χρησιμοποιεῖ τά παιδιά του γιά νά καλύψει τίς ὑγιείς ναρκισσιστικές παιδικές του ἀνάγκες πού ὁ ἴδιος στερήθηκε, ὅτι πιστεύει «μαγικά» ὅτι κάποιες συμπεριφορές του μπορεῖ νά ἀλλάξουν τήν πραγματικότητα πού δέν τόν ικανοποιεῖ, ὅτι γενικεύει ἢ λεπτολογεῖ στή σκέψη γιά νά ξεφύγει ἀπό τά ὀδυνηρά του συναισθήματα, ἢ νά νιώθει ἕνα κενό ἢ μιά ἀπάθεια λόγῳ μιᾶς κατάστασης πένθους τοῦ ἀληθινοῦ του ἑαυτοῦ (Hacker, 2009). «Αὐτό τό παραμελημένο, πληγωμένο μέσα παιδί τοῦ παρελθόντος εἶναι ἡ μεγαλύτερη πηγὴ τῆς ἀνθρώπινης δυστυχίας» (Bradshaw, 1992).

Ἐφόσον λοιπόν, ἡ μεγαλύτερη δυσκολία, σέ ἕνα συνεξαρτημένο γονέα, προέρχεται ἀπό τόν ἴδιο του τόν ἑαυτό, εἶναι αὐτονόμο ὅτι ἡ λύση ἐγκτεται στήν ἀπόφασή του νά ἐντοπίσει τή νοσηρότητα καί νά ἀναλάβει δράση. Σέ αὐτό τό καινούργιο μονοπάτι, θά ἀνακαλύψει τόν ἀληθινό του ἑαυτό καί θά κλείσει τά δυσφορικά τραύματα τῆς δικῆς του παιδικῆς ἡλικίας. Ἔτσι, ὡς προσωπικό του βίωμα πλέον, θά μπορέσει σάν ὀλοκληρωμένος καί ἄρτιος ἐνήλικας-γονέας, χωρίς συνεξαρτητικές συμπεριφορές, νά διαπαιδαγωγήσει τό παιδί του μέ ἰσοτιμία καί σεβασμό, νά θέσει ὑγιῆ ὅρια, κανόνες, ρόλους, δικαιώματα καί ὑποχρεώσεις μεταξύ των μελῶν, ὑγιῆ συναισθηματικές βάσεις καί ἐπικοινωνιακούς τρόπους, ἐγγύτητα, ὑπευθυνότητα, αὐτονομία, ἀποδοχή, αὐτορρύθμιση καί διαχείριση (Meier Clinics, 2012).

«Εἶναι εύκολο νά γίνεις γονιός, ἀλλά εἶναι δύσκολο νά εἶσαι γονιός», ἀλλά δέν εἶναι ἀκατόρθωτο. Χρειάζεται προσωπική δουλειά, θέληση, γνώσεις, βοήθεια καί ὑποστήριξη. Εἶναι ἕνας ρόλος πού δέν ἀπαιτεῖ ἐξειδικευμένες σπουδές καί πτυχίο. Εἶναι ἕνας ρόλος πού προασπίζεται τήν ψυχική ὑγεία τοῦ παιδιοῦ καί θά πρέπει νά ἀντιμετωπίζεται μέ σοβαρότητα καί ὑπευθυνότητα. Κύριοι ἄξονες αὐτοῦ τοῦ ρόλου εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ ἄνευ ὄρων ἀποδοχή, οἱ ὑγιῆ σχέσεις, ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ των μελῶν μιᾶς οἰκογένειας καί ἡ προσωπική τους ἀνάπτυξη (Tessina, 2003). Τά παιδιά εἶναι ἀπαραίτητο νά γνωρίζουν ὅτι εἶναι ἰκανά καί μποροῦν νά τά καταφέρουν. Ἡ λέξη «μῖ» δέν διδάσκει τίποτε, ἄν ὅμως ἀντικατασταθεῖ ἀπό τή λέξη «προσπάθησε», θά

βοηθήσει τό παιδί νά εἶναι αὐτό πού εἶναι, νά σκέφτεται αὐτό πού σκέφτεται, νά αἰσθάνεται αὐτό πού αἰσθάνεται, νά παίρνει τά δικά του ρίσκα, νά μεγαλώνει, νά ἀναπτύσσεται, νά ὠρμάζει, νά εἶναι αὐτόφωτο καί πραγματικά εὐτυχημένο. Νά γίνει ἕνας ἐνήλικας χωρίς ὅποιοιδήποτε εἴδους ἐθισμούς, ἐξαρτήσεις καί συνεξαρτήσεις, πού δέν κουβαλάει ἄλυτους πόνους ἀπό τήν παιδική του ἡλικία καί δέν σπκώνει τείχη ἀσφαλείας γιά νά ζεῖ μέσα (Gottman & Declaire 1997). Ὁ Χόρχε Μπουκά τονίζει: «Τέλειες οἰκογένειες, τέλειοι γονεῖς καί τέλεια παιδιά δέν ὑπάρχουν. Γι' αὐτό δέν εἶναι ἀπαραίτητο νά τά κάνουμε ὅλα τέλεια. Τό μόνο πού χρειάζεται εἶναι ὅ,τι κάνουμε, νά τό κάνουμε μέ ἀγάπη».

Ἴσως, ὅλα τα ἀνωτέρω θά ἦταν πιό κατανοητά μέσα ἀπό τό παρακάτω ἀπόσπασμα, ὅπου ἕνα παιδί ἀπευθύνεται στόν γονιό του:

- Μή μέ κάνεις νά νιώθω μικρότερος ἀπό ὅ,τι εἶμαι. Αὐτό μέ κάνει νά παριστάνω τόν σπουδαῖο.

- Μή μοῦ κάνεις παρατηρήσεις μπροστά στόν κόσμο, ἂν μπορεῖς. Θά προσέξω περισσότερο αὐτά πού θά μοῦ πεῖς, ἂν μου μιλήσεις ἤρεμα μιά στιγμῆ, πού θά εἶμαστε οἱ δύο μας.

- Μή μέ προστατεύεις πάντα ἀπό τίς συνέπειες. Χρειάζεται καμιά φορὰ νά πάθω, γιά νά μάθω.

- Μή μοῦ δημιουργεῖς τό αἶσθημα ὅτι τά λάθη μου εἶναι ἁμαρτήματα. Μπερδεύονται ἔτσι μέσα μου ὅλες οἱ ἀξίες, πού ἔχω μάθει νά ἀναγνωρίζω.

- Μή δίνεις μεγάλη σημασία στίς μικροαδιαθεσίες μου. Καμιά φορὰ γίνονται μόνο καί μόνο γιά νά κερδίσω τήν προσοχή σου, πού ζητοῦσα.

- Μή μοῦ κάνεις συνεχῶς παρατηρήσεις, γιατί τότε θά χρειαστεῖ νά προστατέψω τόν ἑαυτό μου, παριστάνοντας τόν... κουφό.

- Μή μέ παραχαϊδεύεις. Ξέρω ὅτι δέν γίνεται νά ἔχω πάντα αὐτό πού θέλω.

- Μή μοῦ δίνεις ἐπιπόλαιες ὑποσχέσεις. Νιώθω πολύ περιφρονημένος, ὅταν δέν τίς κρατᾶς.

- Μή μέ ἀγνοεῖς, ὅταν σοῦ κάνω ἐρωτήσεις. Ἄν κάνεις κάτι τέτοιο, σύντομα θά ἀρχίσω νά ἀναζητῶ ἀπαντήσεις ἀπό ἄλλες πηγές.

- Μήν πέφτεις σέ ἀντιφάσεις. Μέ μπερδεύεις ἀφάνταστα καί χάνω τήν ἐμπιστοσύνη μου σέ σένα.

- Μήν προσπαθεῖς νά μέ κάνεις νά πιστέψω ὅτι εἶσαι τέλεια/-ος καί ἀλάνθαστη/-ος. Εἶναι μεγάλο σόκ γιά ἐμένα νά καταλάβω ὅτι δέν εἶσαι τίποτα ἀπό τά δύο.

- Μή διανοηθεῖς ποτέ νά πιστέψεις ὅτι θά πέσει ἡ ὑπόληψή σου, ἐάν μοῦ

ζητήσεις συγγνώμης. Μιά τιμία αναγνώριση ενός λάθους σου μου δημιουργεί θετικά αισθήματα απέναντί σου.

- Μήν ύποπτιμᾶς τὴν τιμιότητά μου. Συχνά οἱ ἀπειλές καὶ ὁ φόβος τῆς τιμωρίας μὲ κάνουν νά καταφεύγω στὰ ψέματα.

- Μην ξεχνᾶς πόσο γρήγορα μεγαλώνω. Θά πρέπει νά σοῦ εἶναι δύσκολο νά κρατήσεις τόν ἴδιο βηματισμό μὲ μένα, ἀλλὰ προσπάθησε σέ παρακαλῶ.

- Μήν ξεχνᾶς πὼς χρειάζομαι πολλή κατανόηση καὶ ἀγάπη. Αὐτό, ὅμως, δέν χρειάζεται νά τό πῶ, ἔτσι δέν εἶναι;

Μέ ἀγάπη, τό παιδί σου.

(Επιστολή βασισμένη στὴν Ἀτομικὴ Ψυχολογία του Α. Adler)
(Dreikurs, 1991).

ΠΗΓΕΣ

Aderson, S. (1994), *A Critical Analysis of the Concept of Codependency*, Washington: National Association of Social Workers.

Barnhill, L. (1979), *Healthy Family Systems*, Family Coordinator, 28,94-100.

Beattie, M. (1992), *Codependent No More: How to Stop Controlling Others and Start Caring for Yourself*, Center City MN: Hazelden.

Bornstein, M. (2002), *Handbook of Parenting Volume 1 Children and Parenting*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Bradshaw, John. (1992), *Ὁ γυρισμός στό μέσα μας παιδί*, Ἐκδόσεις Λύχνος.

Cohen, D. (2017), *Great Psychologists As Parents. Does knowing the theory make you an expert?* New York: Routledge.

Cunningham, D. (2006), *Codependency, The Adult Child Syndrome*, Moon Maven.

Dreikurs, R. (1991), *The Challenge of Parenthood*, New York: Plum Books.

Essays, UK. (November 2018), *The Changing Of The Family Structure Sociology Essay*, Retrieved from <https://www.ukessays.com/essays/sociology/the-changing-of-the-family-structure-sociology-essay.php?vref=1>

Fuller, J. & Warner, R. (2000), *Family Stressors as Predictors of Codependency*, Genetic, Social and General Psychology Monographs.

Gibson, L. (2015), *Adult Children of Emotionally Immature Parents. How to Heal from Distant, Rejecting, or Self-involved Parents*, Oakland: New Harbinger.

Gottman, J. & Declaire, J (1997), *Raising An Emotionally Intelligent Child. The*

Heart of Parenting, New York: Simon & Schuster Paperbacks.

Grotevant, H. D., & Cooper, C. R. (1985), *Patterns of interaction in family relationships and the development of identity exploration in adolescence*. *Child development*, 56(2), 415-428. doi: 10.2307/1129730

Hacker, C. (2009), *Child Parent Relationship Therapy: Hope for Disrupted Attachment*, Knoxville: University of Tennessee.

Handfield, K. (2000), *A Structural Family Therapy Approach to Counselling Families*, Ottawa: Acquisitions and Bibliographic Services.

Herbert, M. (1988), *Working with children and their families*, London.

Hintze, R. (2006), *Healing your Family History. 5 steps to break free of Destructive Patterns*, California: Hay House.

LaCour, J. (2005), *Counseling the Codependent. Leading the way to Wholeness*, Orlando: IAPRC.

McGoldrick, M. Heiman, M. & Carter, B. (1993). «The changing family life cycle: A perspective on normalcy». In F. Walsh (Ed.), *Normal family processes* (2nd ed., pp. 405-443), New York: Guilford Press.

Meier Clinics. (2012), *Codependency*, Day Program Education.

Miller, W.I., Ryan, C., Keitner, G., Bishop, D., Epstein, N. (2008), *The McMaster Approach to Families: theory, assessment, treatment and research*, <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00145>

Nelson-Jones, R. (2005), *Practical Counselling and Helping Skills. Text and Activities for the life skills Counselling model*, New Delhi: Sage.

Pearson, J. , Thoennes, N. & Davis, L. (2009), *Building Healthy Marriages and Family Relationships: A Collaboration for Boston Families Final Report on Relationships for Real Life*, Denver: Center for Policy Research.

Ponzetti, J. (2003), *International Encyclopedia of Marriage and Family*, Volume 3. New York: Macmillan Reference.

Purdie, N., Carroll, A., & Roche, L. (2004). «Parenting and adolescent self-regulation». *Journal of adolescence*, 27(6), 663-676. doi: 10.1016/j.adolescence. 2004.01.002

Tessina, T. (2003), *It Ends With You. Grow Up and Out of Dysfunction*, New Jersey: The Career Press.

Wegscheider-Cruse, S. & Cruse, J. (2012), *Understanding Codependency. The Science Behind It and How to Break the Cycle*, Florida: Health Communications.

Whiston, S. C., & Keller, B. K. (2004). «The influences of the family of origin on career development: A review and analysis», *The counseling psychologist*, 32(4), 493- 568. doi: 10.1177/0011000004265660

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α. ΠΑΥΛΟΥ
Δρ ΘΕΟΛΟΓΟΣ - ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ Μ.Α.
ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ Ε.Ε.

ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΑΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΜΕ ΝΕΕΣ ΜΕΘΟΔΟΥΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν εἶναι ἐνταγμένο στό νεοελληνικό ἐκπαιδευτικό σύστημα ἀπό τήν ἰδρυσί του (βλ. γιά παράδειγμα *Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος*, φ. 11, *Ἐν Ναυπλίῳ*, 3 Μαρτίου 1834). Μέσω τῆς διδασκαλίας του οἱ μαθητές ἀποκοτοῦν γνώσεις καί δεξιότητες. Ἀποσκοπεῖ καί αὐτό, ὅπως ὅλα τα μαθήματα τοῦ ὠρολογίου προγράμματος τῶν σχολειῶν μας, στή δημιουργία ὀλοκληρωμένων προσωπικοτήτων.

Οἱ τρόποι διδασκαλίας τοῦ μαθήματος ἔχουν ἀπασχολήσει παιδαγωγούς, θεολόγους καί ἱστορικούς τῆς ἐκπαίδευσης. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ παρακάτω πρόταση τοῦ λογίου τοῦ 19ου αἰ. Ἰωάννη Πανταζίδη, πού ἀναδεικνύει τό διαχρονικό ἐνδιαφέρον γιά ἕνα θρησκευτικό μάθημα πού θά ἀγγίζει τά ἐνδιαφέροντα τῆς σχολικῆς τάξης καί θά προσεγγίζει τά θέματα πού θά περιλαμβάνει, μέ τρόπο προσιτό καί εὐχάριστο στους μαθητές:

«Ἄλλ' ἵνα ἀποβῇ ἡ διδασκαλία τῆς ἱερᾶς ἱστορίας ὠφέλιμος εἰς τήν ἱστορικήν διδασκαλίαν, πρέπει νά διδάσκηται καθ' ἃ ἤδη εἵπομεν πραγματευόμενοι περί τήν διδασκαλίαν τῶν ἱερῶν (σελ. 71. ἐξ.): νά μί ἀποστηθίζονται τά διδασκόμενα κατά λέξιν ἐκ τοῦ βιβλίου, ἀλλά νά διδάσκονται ζωηρῶς, νά μανθάνονται εἰς ὀρθήν, ἀλλά παιδικήν φράσιν οὕτως, ὥστε νά ἐννοῶσιν οἱ μαθηταί καί νά φαντάζονται ζωηρῶς τά δρῶντα πρόσωπα...» (Πανταζίδης 1889).

Εἰδικά τα τελευταῖα χρόνια οἱ σχετικές προτάσεις εἶναι συνεχεῖς, πρωτοποριακές καί ἀναδεικνύουν τό ἐνδιαφέρον τῶν θεολόγων, ἀλλά καί τῆς σχολικῆς κοινότητος γιά τήν ἐπικαιροποίηση τοῦ λόγου μέ τόν ὅποιο θά προσφέρεται τό μάθημα, καί τῶν καλῶν πρακτικῶν πού θά χρησιμοποιήσει ὥστε νά ἀναδειχθοῦν οἱ πτυχεῖς τῶν διδακτικῶν του ἀγαθῶν καί νά γίνουν προσιτές σέ ὅλα τα παιδιά.

Οί καλές πρακτικές στην εκπαίδευση βοηθούν στην ανάπτυξη δεξιοτήτων, δημιουργούν κλίμα επικοινωνίας και ομαδικής εργασίας, προτρέποντας τους μαθητές να μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν (Tomlinson, C. 2003). Είναι στρατηγικές μαθησιακής διαδικασίας που βασίζονται σε βέλτιστα πρότυπα τα όποια έχουν δοκιμαστεί στην σχολική πράξη και έχουν αποδείξει την αξία της προσφοράς τους. Ως στόχο έχουν να γίνει ο μαθητής το επίκεντρο της διδασκαλίας, να μπορεί να αυτενεργεί και να συνεργάζεται με τα υπόλοιπα μέλη της τάξης του και της σχολικής κοινότητας (Zemelman & Daniels & Hyde 1998).

Για την Ευρωπαϊκή Έπιτροπή κύρια χαρακτηριστικά που καθιστούν μία πρακτική «καλή» είναι (Μπαλοϋρδος & Φρονίμου 2011):

- α) η καινοτομία, δηλ. η πρόταση νέων δημιουργικών λύσεων που να είναι σύμφωνες με ρεαλιστικές πολιτικές
- β) η αποτελεσματικότητα
- γ) η βιωσιμότητα (να έχουν διάρκεια τα αποτελέσματά της)
- δ) οι δυνατότητες αναπαραγωγής κάτω από ίδιες συνθήκες
- ε) οι δυνατότητες μεταφοράς και αξιοποίησης σε διαφορετικά περιβάλλοντα από νέους χρήστες που θέλουν να τις υιοθετήσουν.

Με βάση τα παραπάνω, για να θεωρηθεί μία μαθησιακή πρακτική πρότυπο και να είναι «καλή», ώστε να χρησιμοποιηθεί στα Θρησκευτικά στοχεύοντας να κινήσει το ενδιαφέρον των μαθητών και να τους οδηγήσει στο ποθητό αποτέλεσμα, να βρίσκουν οι ίδιοι δηλαδή τρόπους έμπνευσης και εφαρμογής της γνώσης («να μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν»), ώστε να μπορούν να χρησιμοποιούν τα διδακτικά αγαθά και να γίνονται μέτοχοί της (OECD, 2018), θά πρέπει να είναι καινοτόμος, διαθεματική, να συγχρονίζεται με τις υπόλοιπες δραστηριότητες των μαθητών (καινοτόμες δράσεις, προγράμματα ανταλλαγής κ.ο.κ.), να γίνεται ευχάριστα δεκτή από την τάξη για να είναι αποτελεσματική, να είναι βιώσιμη, να μπορούν οι εκπαιδευτικοί θεολόγοι να την αναπαράγουν, χωρίς να υπάρχουν περιορισμοί από τις δυνατότητες και το περιβάλλον του σχολείου. Με άλλα λόγια, οι καλές πρακτικές έχουν ως στόχο να βοηθήσουν στη δημιουργία μιας σύγχρονης διδασκαλίας, έναρμονισμένης στις ανάγκες των μαθητών.

Βέβαια, όπως είναι γνωστό, τα πάντα κρίνονται εκ του αποτελέσματος. Για να γίνει όρθη αξιολόγηση, χρειάζεται όπωςσδήποτε ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Έντούτοις, η αντίδραση των μαθητών αναδεικνύει την ποιότητα μιας πρακτικής. Όποτε οι καλύτεροι αξιολογητές για την αποδοχή της είναι τα παιδιά, στα όποια απευθύνεται το διδακτικό αγαθό.

Καινοτομία στην εκπαίδευση, για να γίνει λόγος για μία βασική παράμετρο

των καλών πρακτικών, είναι κάθε νέα ιδέα, φιλοσοφία ή μέθοδος που εισηγείται την αλλαγή σε στάσεις και πρακτικές του επίσημου και του κρυφού αναλυτικού προγράμματος (Κουλουμπταρίτση 2006) με στόχο τη βελτίωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Χωρίς αμφιβολία η χρήση της προϋποθέτει ότι ο εκπαιδευτικός που θα την εφαρμόσει διατρέχει τον κίνδυνο να μη γίνει αποδεκτός ή προσπαθείά του, να αντιμετωπίσει την δυσπιστία και, εντέλει, να θεωρηθεί άκομψα και «γραφικός» από όποιους έχουν συνηθίσει σε παραδοσιακούς και γραφειοκρατικούς τρόπους μάθησης (Fullan M. & Hargreaves A. 1988).

Η καινοτομία θεωρείται σε μεγάλο ποσοστό ότι συνδέεται με τη χρήση των ΤΠΕ (Τεχνολογίες Πληροφορίας και Έπικοινωνίας). Η χρήση του υπολογιστή δημιουργεί νέες συνθήκες μάθησης, κάνει το μάθημα περισσότερο ευχάριστο, και ενθαρρύνει τη δημιουργία δραστηριοτήτων που συνδέονται με την καλύτερη κατανόηση της γνώσης (Βαβουράκη 2006). Όμως είναι βασικό να διευκρινιστεί ότι οι ΤΠΕ είναι μέσον για σύγχρονες παιδαγωγικές προσεγγίσεις, ενισχύοντας έτσι την παροχή των μαθησιακών αγαθών (Bocconi, Kampylis & Punie, 2012, Sharples et al., 2015), ενώ καινοτομία είναι ευρύτερη έννοια που συνδέεται με πρωτοποριακές πρακτικές, όπως η ανεστραμμένη τάξη (flipped classroom), η κινητή μάθηση (mobile learning), παιχνιδιοποίηση (gamification), Μαζικά Άνοιχτά Ψηφιακά Μαθήματα (MOOCs) κ.ο.κ. (Κυριακώδη & Τζμογιάννης 2015).

Τά τελευταία χρόνια καταβάλλονται προσπάθειες από θεολόγους εκπαιδευτικούς να συνδέσουν τη δουλειά στην τάξη με την καινοτομία. Έχουν λοιπόν δει τό φως της δημοσιότητας εργασίες για τη χρήση ηλεκτρονικών επιτραπέζιων παιχνιδιών στη διδασκαλία του θρησκευτικού μαθήματος (Αλμπανάκη 2018), για τη σύζευξη της ρομποτικής με το θρησκευτικό γραμματισμό (Παύλου 2015), για τις θεραπευτικές διαστάσεις των θρησκευτικών (Παύλου 2016) κ.ά., ενώ στο Τμήμα Θεολογίας του ΑΠΘ διδάσκεται το μάθημα «Διδακτική του Μαθήματος των Θρησκευτικών και ΤΠΕ» (Τεχνολογίες της Πληροφορίας και Έπικοινωνίας).

Η άποτελεσματικότητα μιας καλής πρακτικής σημαίνει ότι αυτή έχει συμβάλει στη διαδικασία μάθησης και έχει κατορθώσει να κινήσει το ενδιαφέρον όλης της τάξης, έδωσε ίσες ευκαιρίες μάθησης σε όλους τους μαθητές της, και ο ρόλος του εκπαιδευτικού ήταν καιρικός και συνεπής, αφού έχει κατορθώσει να έμφυσήσει το ενδιαφέρον για τα στοιχεία της, ανεξάρτητα από τις κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο του κάθε παιδιού (Murphy, 1992).

Πιο συγκεκριμένα, ο εκπαιδευτικός θεολόγος που θα κάνει διάχυση αποτελεσματικών καλών πρακτικών στην σχολική τάξη, σίγουρα διακρίνεται σε

γενικές γραμμές από τή διδακτική μεθοδολογία και τό στύλ έπικοινωνίας πού χρησιμοποιεΐ. Διαφορετικά, δύσκολα –ένδεχομένως– ή τάξη θά δεχτεί διαφορετικές προτάσεις προσέγγισης του γνωστικού αντικειμένου ή μπορεί νά θεωρήσει τίν καλή πρακτική ως κάτι «έξωτικό». Σέ αὐτή τίν περίπτωση ό στόχος διδασκαλίας δέ θά έπιτευχθεί, και οι προσεγγίσεις πού θά έπιχειρηθοῦν δέ θά βοηθήσουν στήν διαδικασία τής μάθησης (Παμουκτσόγλου 2001).

Ή βιωσιμότητα μιās καλῆς πρακτικῆς στό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν έξαρτᾶται από τίν ἀποδοχή πού θά ἔχει από τούς μαθητές, από τά στοιχεία πού θά περιλαμβάνει, ἀλλά και τόν τρόπο μέ τόν όποιο θά παρουσιαστεΐ. Σίγουρα ή τρίτη διαπίστωση εΐναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση για τίς ὑπόλοιπες. Γιατί ή καλή παρουσίαση θά βοηθήσει νά ἀναδειχθοῦν ὅλα τα στοιχεία τής καλῆς πρακτικῆς και νά παραμείνει ως έμπειρία μάθησης στους μαθητές.

Τέλος, οι δυνατότητες ἀναπαραγωγῆς τής καλῆς πρακτικῆς, καθώς και οι δυνατότητες μεταφορᾶς και ἀξιοποίησης σέ διαφορετικά περιβάλλοντα από νέους χρῆστες, εΐναι στοιχεία πού τή βοηθοῦν νά διαχωριστεΐ από ἄλλες εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Τίν καθιστοῦν διαχρονική, πού μπορεί νά ἔχει οὐσιαστική παρέμβαση στίς εκπαιδευτικές δραστηριότητες.

Όσα εἰπώθηκαν παραπάνω, μέ ἔμφαση ὅπως εΐναι φυσικό στήν καινοτομία, εΐναι στοιχεία πού θά βοηθήσουν νά ἀναδειχτεΐ ή καλή πρακτική στό θρησκευτικό μάθημα. Πρέπει νά τά λάβει ὑπόψη του ό διδάσκων, ἄν θέλει νά ἔχει ἔπιτυχία ή προσπάθειά του.

* * *

Στή συνέχεια θά γίνει προσπάθεια νά παρουσιαστοῦν καλές πρακτικές, στό πλαίσιο διδασκαλίας τῶν Θρησκευτικῶν. Αὐτές εΐναι ή Ἀντεστραμμένη διδασκαλία (Flipped Classroom και Flipped Teaching), ή Κινητή μάθηση και ή διδασκαλία μέ τή χρήση τής Ρομπωτικῆς, ὥστε νά ἀποδειχτεΐ ὅτι τά Θρησκευτικά μποροῦν νά διδαχθοῦν μέ τίς πλέον σύγχρονες μεθόδους διδασκαλίας.

Ή ἀντεστραμμένη διδασκαλία εΐναι μία σχετικά νέα μέθοδος διδακτικοῦ σχεδιασμοῦ, πού ἔχει ὡς βασικό χαρακτηριστικό της τίν ἀντιστροφή του παραδοσιακοῦ τρόπου προσφορᾶς τῶν διδακτικῶν ἀγαθῶν (Κανδρούδη & Μπράττισης 2013). Όπως εΐναι γνωστό, σύμφωνα μέ τή γνωστή πορεία τής διδασκαλίας, στό σχολεΐο γίνονταν ή παράδοση και ή έπεξεργασία του μαθήματος, ἔνω, κατά κανόνα, δίνονταν ἀσκίσεις τίς ὁποίες οι μαθητές για ἔμπέδωση ἔπρεπε νά τίς λύσουν στό σπίτι. Στήν ἀντεστραμμένη διδασκαλία ἀντιστρέφεται ή παραπάνω «φυσιολογική» πρακτική, και ό μαθητής στό σπίτι,

συνήθως με oligόλεπτα βίντεο, γνωρίζει τά διδακτικά αγαθά καί στό σχολείο σέ συνεργασία μέ τούς συμμαθητές του κάνει τήν έπεξεργασία τους μέσω δραστηριοτήτων, ασκήσεων καί πρακτικῶν εμπέδωσης (Lage et al., 2000).

Βάση τῆς μεθόδου εἶναι ἡ διαπίστωση ὅτι οἱ μαθητές, ὡς «ψηφιακοί ἰθαγενεῖς» (digital natives, ὁ ὅρος ἀπό Prensky 2001), εἶναι ἐξοικειωμένοι μέ τίς ψηφιακές τεχνολογίες καί μποροῦν νά τίς χειρίζονται μέ ἀπίστευτη –γιά τά δεδομένα τῶν ἐνπλίκων– εὐκολία, ἐνῶ ἡ πρόσβαση σέ συσκευές πού μποροῦν νά μεταδώσουν σχετικό ὑλικό εἶναι προσιτή καί μπορεῖ νά ἀποκτηθεῖ μέ ἕνα ἀντιμετωπίσιμο κόστος.

Τό βασικό πλεονέκτημα τῆς ἀντεστραμμένης διδασκαλίας εἶναι ὅτι ὁ μαθητής ἔχει τή δυνατότητα νά παρακολουθήσει τό προσφερόμενο ὑλικό ὅσες φορές ἐπιθυμεῖ, ἐνῶ ὁ ρόλος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ παραμένει κομβικός καί ἀναντικατάστατος, ἀφοῦ εἶναι αὐτός πού ἐπιλέγει καί, ἐνδεχομένως, παράγει τό διδακτικό ὑλικό, δημιουργεῖ τίς ομάδες ἐπεξεργασίας του, ἐμψυχώνει, λύνει ἀπορίες καί δίνει συμβουλές. Ἔχει δηλαδή ἕναν ρόλο κατεξοχίην ἐνεργητικό, πού δέν περιορίζεται μόνο στή διάλεξη. Πρωταγωνιστές ὅμως εἶναι οἱ μαθητές, ἀφοῦ ἡ γνώση γίνεται κατεξοχίην δική τους ὑπόθεση, θά τήν ἐπεξεργαστοῦν ὁμαδικά καί θά φροντίσουν, μέσω τῶν δραστηριοτήτων, νά μάθουν τρόπους γιά νά τήν κάνουν κτῆμα τους μέ βασικό μέσον τή συνεργασία ὄλων των μελῶν τῆς σχολικῆς τάξης. Ὅποτε ἡ μέθοδος δέν καταργεῖ σέ καμία περίπτωση τόν ἐκπαιδευτικό, ἀλλά δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις ποιοτικῆς διδασκαλίας. Ὅπως ἔχει τονιστεῖ, εἶναι μία μορφή μεικτῆς μάθησης (Κανδροῦδη & Μπράττισης 2013).

Βέβαια τό ἐρώτημα γιά τόν θεολόγο ἐκπαιδευτικό εἶναι πῶς θά μπορούσε νά ἐφαρμοστεῖ στό θρησκευτικό μάθημα ἡ ἀντεστραμμένη διδασκαλία καί ποιὰ ἀποτελέσματα μπορεῖ νά ἔχει. Παράλληλα, ἡ ἔνσταση ἐπικεντρώνεται στό γεγονός ὅτι ὁ μαθητής ἔχει πλέον ἐργασία γιά τό σπίτι, ἐνῶ στόχος εἶναι νά «κρατάει» τήν ἀπόλυτη διαχείριση τοῦ ἐλεύθερου χρόνου του καί ὅλες οἱ διδακτικές διαδικασίες νά ὀλοκληρῶνεται στό σχολείο. Ἡ ἀπάντηση σέ αὐτό εἶναι ὅτι μπορεῖ νά ἀφιερῶνεται ἕνα τέταρτο ἀπό τή διδακτική ὥρα γιά τήν παρακολούθηση τῶν σχετικῶν βίντεο (πού πρέπει νά εἶναι περιεκτικά καί νά μὴν ἔχουν μεγάλη διάρκεια), καί ἡ ὑπόλοιπη μισή ὥρα νά ἀφορᾷ τίς δραστηριότητες μάθησης. Ἐννοεῖται ὅτι τά βίντεο θά εἶναι στή διάθεση τῶν μαθητῶν, ἐνδεχομένως μέσω τῆς επίσημης ἰστοσελίδας τοῦ σχολείου, προτοῦ ἀρχίσει ἡ ἐπεξεργασία τῆς διδακτικῆς ἐνότητας, ὥστε νά ὑπάρχει ἡ εὐχέρεια παρακολούθησής τους, ὅποτε τό ἐπιθυμοῦν.

Ἡ κινητή μάθηση (mobile learning) βασίζεται στή χρήση φορητῶν ἠλεκτρονικῶν

ἀσύρματων συσκευῶν ἐπικοινωνίας. Ὁ χρήστης τους, βασιζόμενος σπὴν ὀλματώδη ἀνάπτυξη τοῦ διαδικτύου, τίς ἀξιοποιεῖ χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ βρίσκεται σέ προκαθορισμένο σημεῖο καὶ σέ χρόνο πού αὐτός ἐπιλέγει (Sharples, Taylor & Vanoula, 2010). Μπορεῖ δηλαδή νὰ διδαχτεῖ ἀκόμη καὶ σέ «νεκρές» στιγμές (ἐπιβάτης σέ μέσο μαζικῆς μεταφορᾶς, κατὰ τὴν ἀναμονή κ.ο.κ.) γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐμπλουτίσει τίς γνώσεις του, νὰ ἐμβαθύνει σέ ζητήματα πού σχετίζονται μέ τὴν ἐκπαίδευσή του, νὰ ἀποκτήσει καινούργια μαθησιακά ἐνδιαφέροντα.

Οἱ μαθητές σήμερα, ὅπως τονίστηκε, εἶναι ἐξοικειωμένοι μέ τίς κινητές ἠλεκτρονικές συσκευές (κινητὰ τηλέφωνα, laptop, notebooks, tablets) καὶ μποροῦν νὰ διαχειρίζονται τό ὑλικό πού παρέχουν μέ μεγάλη εὐκολία. Μέ τίς ὁδηγίες τοῦ διδάσκοντος μποροῦν νὰ τίς ἀξιοποιήσουν καὶ νὰ γίνουν συμμετοχοὶ στή γνώση καὶ ὄχι παθητικοὶ δέκτες.

Δέν χωραεὶ ἀμφιβολία ὅτι καὶ οἱ ἐνστάσεις γι' αὐτή τὴ μορφή διδασκαλίας εἶναι πολλές. Ἡ κυριότερη σίγουρα ἀφορᾷ τὸν οὐσιαστικό ρόλο τοῦ διδάσκοντος. Πρέπει λοιπόν ἐδῶ νὰ τονιστεῖ ὅτι ὁ ἐκπαιδευτικός ὀφείλει νὰ ἀνακαλύπτει συνεχῶς καινούργιους τρόπους παροχῆς τῶν διδακτικῶν ἀγαθῶν, πού νὰ εἶναι συνδεδεμένοι μέ τὰ ἐνδιαφέροντα τῶν παιδιῶν καὶ νὰ μὴ μένει προσκολλημένος σέ μεθόδους πού σήμερα δέν βοηθοῦν σπὴν ἀνακάλυψη τῆς γνώσης, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ δασκαλοκεντρική. Αὐτό βέβαια δέν σημαίνει ὅτι ὁ σχεδιασμός του δέ θὰ περιλαμβάνει παραδοσιακά στοιχεῖα. Εἶναι ἀπαραίτητο ὅμως αὐτὰ νὰ συνδέονται μέ τίς σύγχρονες τάσεις καὶ ἀνάγκες, ὥστε νὰ εἶναι λειτουργικά.

Βεβαίως γιὰ νὰ μπορέσει νὰ χρησιμοποιήσει ὡς μέσον διδασκαλίας τὴν κινητὴ μάθηση, εἶναι ἀπαραίτητο ὁ ἴδιος νὰ εἶναι ἄριστος γνώστης τῶν ΤΠΕ, νὰ μπορεῖ νὰ παρακολουθεῖ τίς ἐξελίξεις στὸν χῶρο τῆς τεχνολογίας καὶ νὰ κατανοεῖ ὅτι ὄλοι οἱ μαθητές του δέν ἔχουν τὸν ἀπαιτούμενο ἠλεκτρονικό (καὶ ὄχι μόνο) γραμματισμό, πού θὰ τοὺς κάνει ικανοὺς νὰ διαχωρίζουν τὴν ὀφέλιμη ἀπὸ τὴ βλαβερή γνώση καὶ τό ἀπαραίτητο ἀπὸ τό περιττό. Ὁ ρόλος του, δηλαδή, εἶναι καθοριστικός καὶ σπὴν κινητὴ μάθηση, ὅπως ἄλλωστε καὶ σέ κάθε πτυχή τῆς σχολικῆς καθημερινότητας.

Ἡ κινητὴ μάθηση ἀποτελεῖ πρόκληση καὶ γιὰ τὸν θεολόγο ἐκπαιδευτικό πού θὰ κληθεῖ νὰ διδάξει θρησκευτικά μέ τρόπο σύγχρονο καὶ εὐχάριστο στοὺς μαθητές του, δημιουργώντας ἔτσι τίς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς γνώσης καὶ τὸν μετασχηματισμό τῆς σέ ἐμπειρία πού θὰ βοηθήσει τοὺς μαθητές νὰ γίνουν ὀλοκληρωμένες προσωπικότητες.

* * *

Ἡ Ρομποτική εἶναι ἐργαλεῖο πού θά κάνει ἐποπτικότερη τή διδασκαλία, θά βοηθήσει τούς διδάσκοντες νά ἀναδείξουν ποικίλες πτυχές τοῦ διδακτικοῦ ἀγαθοῦ καί θά κάνουν εὐχάριστο τό μάθημά τους. Βεβαίως ἀπαραίτητη προϋπόθεση εἶναι οἱ ἐκπαιδευτικοί, ἀνεξάρτητα ἀπό εἰδικότητα, νά πληροφορηθοῦν γιά τά πλεονεκτήματα πού θά ἔχει ἡ διδασκαλία τους ἀπό τή χρήση τῆς ρομποτικῆς, νά ἔχουν γίνει τά ἀπαραίτητα σεμινάρια, νά διαθέτει τό σχολεῖο τό κατάλληλο ἐργαστήριό πού θά λειτουργεῖ παράλληλα ἢ στήν αἴθουσα πληροφορικῆς, ἀφοῦ ἡ ρομποτική ἀποτελεῖ μέρος τῶν Τεχνολογιῶν τῆς Πληροφορίας καί Ἑπικοινωνίας (Κόμης, 2004).

Γιά τόν θεολόγο ἐκπαιδευτικό τό βασικό ζήτημα εἶναι πῶς μπορεῖ ἡ ρομποτική νά ἀποτελέσει μέσον προσφορᾶς τῶν διδακτικῶν ἀγαθῶν τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος καί ποιά θά εἶναι ἡ «χρησιμότητα» γιά τούς μαθητές ἀπό τή χρήση τῶν ἐφαρμογῶν τῆς. Ἄλλωστε μπορεῖ νά ὑπάρξουν καί ἐνστάσεις, καί νά θεωρηθεῖ ὅτι εἶναι μία περιττή ἐνασχόληση, πού θά εἶναι εἰς βάρος τοῦ χρόνου πού ἀπαιτεῖται γιά τήν παροχή τοῦ θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ.

Εἰδικά ἡ χρήση τοῦ ρομπότ σέ ἕνα μάθημα Θρησκευτικῶν του Λυκείου πού εἶναι γεμάτο μέ ἔννοιες, ἀπόψεις, παρουσιάσεις θεωριῶν/ἀντιλήψεων καί ἐπεξηγήσεις νά ἀποτελεῖ μία δύσκολη ὑπόθεση γιά τόν διδάσκοντα πού πρέπει νά ἀνακαλύψει τρόπους ἔνταξίς του στή μαθησιακή διαδικασία. Πάντως καί σέ αὐτή τή βαθμίδα ἐκπαίδευσης εἶναι ἕνα ἐνδιαφέρον ἐποπτικό μέσον πού βοηθάει νά ἀναδειχτοῦν καί νά ἐπικαιροποιηθοῦν πτυχές τοῦ μαθήματος, κεντρίζοντας τό ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν

Σέ κάθε περίπτωση, ὁ διδάσκων μπορεῖ νά χρησιμοποιήσει τό ρομπότ γιά νά ὑπογραμμίσει τά κύρια σημεῖα τῆς διδασκαλίας καί νά ἐπικεντρώσει τό ἐνδιαφέρον τῆς τάξης σέ ἐπισημάνσεις πού θεωρεῖ ὅτι παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον. Τό ρομπότ μπορεῖ νά ἐντοπίζει σημαντικούς σταθμούς, νά ἐπεξηγεῖ ὄρους, ἔννοιες κ.ο.κ., κάνοντας ἔτσι ἐνδιαφέρουσα τήν παρουσίαση τοῦ διδακτικοῦ ἀντικειμένου, ἐνῶ μπορεῖ νά βοηθήσει καί στόν ἐντοπισμό τῶν σημαντικῶν σταθμῶν μιάς θρησκευτικῆς προσωπικότητας (Παύλου 2015).

Εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ παρέμβαση ἑνός ρομπότ στήν ἐκπαιδευτική διαδικασία ἀναμφίβολα κεντρίζει τό ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν πού τό θεωροῦν ἕνα καινοφανές ἐποπτικό μέσον. Βέβαια οὔτε τόν διδάσκοντα μπορεῖ νά ὑποκαταστήσει, οὔτε διδακτικά μέσα πού ἐνδεχομένως νά ἔχουν ἕναν οὐσιαστικότερο ρόλο στήν παράδοση τῶν νέων ἀντικειμένων τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος.

Ταυτόχρονα, απαιτεί τον προγραμματισμό του ρομπότ, έξοδα για την αγορά του ειδικού μουσαμά που ενδεχομένως να μίν είναι δυνατό να καλυφθούν από τή σχολική επιτροπή κ.ο.κ.

Αυτά όμως δέν σημαίνουν ότι δέν πρέπει να γίνει ή προσπάθεια και ότι δέν μπορεί να αξιοποιηθεί ή ρομποτική από τον εκπαιδευτικό που επιθυμεί να μεταδώσει γνώσεις και βιώματα μέ τρόπους που θά είναι αρκετά ενδιαφέροντες για τούς μαθητές. Φροντίζοντας να μη θεωρηθεί ή ρομποτική ένα «έξωτικό» προϊόν –χωρίς πραγματική παρέμβαση στή σχολική πραγματικότητα– που κάποια στιγμή μπορεί να φανεί ακόμη και άνιαρό. Είναι λοιπόν στό χέρι του καθηγητή θεολόγου να μη συμβεί αυτό.

Στή συνέχεια θά δοθεί επί τροχάδην ένα δείγμα διδασκαλίας ενότητας του θρησκευτικού μαθήματος μέ τή χρήση τής Ρομποτικής, ώστε να αναδειχτεί τό «πώς» τής διδασκαλίας (Παύλου 2015). Προέρχεται από τή ΔΕ 1.2 του Φακέλου μαθήματος τής Β΄ Λυκείου που επικεντρώνεται στή Δημιουργία.

Ο καθηγητής μπορεί να χρησιμοποιήσει τό ρομπότ σέ ρόλο παρουσιαστή κύριων σημείων του μαθήματος. Τό προγραμματίζει, δηλαδή, να τά εντοπίσει και να «μιλήσει» γιά αυτά. Η διαδρομή είναι ή εξής:

1ο κύριο σημείο.

Η αφήγηση του βιβλίου τής Γενέσεως γιά τή δημιουργία

1ο βήμα: Ο διδάσκων χρησιμοποιεί ένα πρόγραμμα παρουσίασης στό οποίο περιέχονται οί παλαιοδιαθηκικοί στίχοι γιά τή δημιουργία.

2ο βήμα: Τό ρομπότ παρουσιάζει τά δημιουργήματα και ό διδάσκων δίνει τίς επεξηγήσεις.

2ο κύριο σημείο.

Συνθέσεις και αντιθέσεις στό ζήτημα τής δημιουργίας.

Έπιστήμη και θρησκεία

1ο βήμα: Η «μεγάλη έκρηξη». Ο διδάσκων δημιουργεί αφίσα τής «μεγάλης έκρηξης». Τό ρομπότ κινείται σέ αυτή. Έχει προγραμματιστεί να κάνει στάσεις σέ κομβικά σημεία, γιά να ενεργοποιηθεί ή προσοχή τών μαθητών.

2ο βήμα: Ο διδάσκων παρουσιάζει ταυτόχρονα τήν «μεγάλη έκρηξη». Συζήτηση στήν τάξη μέ θέμα: Η Όρθοδοξία και ή σχέση της μέ τήν επιστήμη.

* * *

Ο στόχος όλων αυτών που ειπώθηκαν είναι να αποδειχτεί ότι το θρησκευτικό μάθημα μπορεί να χρησιμοποιήσει όλες τις νέες μεθόδους διδασκαλίας με βασικά στοιχεία των οποίων είναι εξοικειωμένοι οι μαθητές των σχολείων μας. Τά Θρησκευτικά είναι ένα σύγχρονο μάθημα με περιεχόμενο απαραίτητο για την έρμηνεία του κόσμου που θιά ζήσουν οι μαθητές και αυριανοί πολίτες. Είναι αναγκαίο όμως να δοθεί με σύγχρονο τρόπο και κατά τη διδασκαλία του να αξιοποιηθούν καλές πρακτικές που ενεργοποιούν τη σχολική τάξη, τί μαθαίνουν να σκέπτεται και τί βοηθούν να μαθαίνει πώς να μαθαίνει. Οί καθηγητές του μαθήματος έχουν σημαντικό ρόλο σε αυτή την προσπάθεια, αφού, όπως οι διευθυντές της ορχήστρας, κατευθύνουν αυτή την προσπάθεια. Απαραίτητος στό έργο τους είναι ο λόγος του Μεγάλου Βασιλείου που προτρέπει να χρησιμοποιούνται τά ωφέλιμα: «Καί καθάπερ τής ροδωνιάς του άνθους δρεψάμενοι τας ακάνθας εκκλίνομεν, ούτω και επί των τοιούτων λόγων όσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τό βλαβερόν φυλαξόμεθα» (Μεγάλου Βασιλείου, *Πρός τούς νέους, όπως άν έξ έλληνικων ώφελοίντο λόγων* 4,49).

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ξενόγλωσσες

- Bocconi, S., Kampylis, P., & Punie, Y. (2012). "Innovating Learning: Key Elements for Developing Creative Classrooms in Europe". *eLearning Papers*, No 30.
- Fullan M. & Hargreaves A. (1988). *What's worth, fighting for in your school?* Buckingham: Open University Press.
- Lage, M., Platt, G., & Treglia, M. (2000). «Inverting the Classroom: A Gateway to Creating an Inclusive Learning Environment». *Journal of Economic Education*, 31 (1), 30-43.
- Murphy, J. (1992). "Effective schools: Legacy and future directions". Στο D. Reynolds and P. Cuttance (Eds), *School Effectiveness, Research, policy and practice*. London, Cassel OECD (2018), *Teaching for the Future: Effective Classroom Practices to Transform Education*, Paris, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264293243-en>.
- Sharples, M., Taylor, J., & Vavoula, G. (2010). "A theory of learning for the mobile age: Learning through conversation and exploration across contexts". In B. Bachmair (Ed.), *Medienbildung in neuen Kulturraumen: Die deutschsprachige und britische Diskussion* (87-99). Wiesbaden, VS Verlag fur Sozialwissenschaften.
- Tomlinson, C. (2003). *Differentiation in Practice: A Resource Guide for Differentiating Curriculum*. Alexandria, A: ASCD.

Zemelman, S., Daniels, H., & Hyde, A. (1998). *Best Practice: New Standards for Teaching and Learning in America's Schools 2nd Edition*. Portsmouth, NH: Heinemann.

Ἑλληνόγλωσσες

Ἀλμπανάκη Ξανθή (2018), «Συμβολή στή θεωρία καί πράξη τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς στό πλαίσιο τῆς ὀρθοσκευτικῆς Ἐκπαίδευσης: Ὁ διδακτικός μετασχηματισμός τῶν περιοδίων τοῦ Ἀπ. Παύλου μέ τή χρήση τῶν ἐπιτραπέζιων ἠλεκτρονικῶν παιγνιδιῶν». Στό «*εκπ@ιδευτικός κύκλος*» 3, 91-106.

Βαβουράκη Α. (2006), «Ἐκπαιδευτική καινοτομία καί ἀξιοποίηση τῶν τεχνολογιῶν τῆς πληροφορίας καί τῆς ἐπικοινωνίας στήν ἐκπαίδευση». Στό Γ. Μπαγάκης (ἐπιμ.), *Ἐκπαιδευτικές ἀλλαγές, ἡ παρέμβαση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καί τοῦ σχολείου*, Ἀθήνα, Μεταίχμο 389-397.

Κανδρουδή Μαρίνα–Θαρενός Μπράιτσης (2013). «Ἡ ἄντεστραμμένη Διδασκαλία ὡς συνεργατική προσέγγιση μάθησης: Βιβλιογραφική ἐπισκόπηση». Στό Α. Λαδιάς, Α. Μικρόπουλος, Χ. Παναγιωτακόπουλος, Φ. Παρασκευᾶ, Π. Πιντέλας, Π. Πολίτης, Σ. Ρετάλης, Δ. Σάμψων, Ν. Φαχαντίδης, Α. Χαλκίδης (ἐπιμ.), *Πρακτικά Ἔργασιῶν 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου «Ἐνταξη τῶν ΤΠΕ στήν Ἐκπαιδευτική Διαδικασία» τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑνώσης ΤΠΕ στήν Ἐκπαίδευση (ΕΤΠΕ), Τμῆμα Ψηφιακῶν Συστημάτων, Πανεπιστήμιο Πειραιῶς, Πειραιᾶς, 10-12 Μαΐου 2013*.

Κόμης, Β. (2004), *Εἰσαγωγή στίς ἐκπαιδευτικές ἐφαρμογές τῶν ΤΠΕ*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Νέων Τεχνολογιῶν.

Κουλουμπαρίτση, Α. (2006). «Ἐκπαιδευτική ἀλλαγὴ καί συνέχεια»: Νομοθετική ἐπιταγή ἢ θεσμοθετημένη ἐπιλογή»; Στό Γ. Μπαγάκης (ἐπιμ.), *Ἐκπαιδευτικές ἀλλαγές, ἡ παρέμβαση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καί τοῦ σχολείου*, Ἀθήνα, Μεταίχμο 66-73.

Κυριακῶδη Δέσποινα, Τζμογιάννης Ἀθανάσιος (2015). «Οἱ ἐκπαιδευτικές καινοτομίες στήν πρωτοβάθμια ἐκπαίδευση: Μελέτη τῶν βραβευμένων ἔργων τῆς δράσης “Θεσμός Ἀριστείας καί Ἀνάδειξη Καλῶν Πρακτικῶν”». Στό *Θέματα Ἐπιστημῶν καί Τεχνολογίας στήν Ἐκπαίδευση*, 8(3), 123-151, 2015.

Παμουκτσόγλου, Α. (2001). «Ἀποτελεσματικό σχολεῖο: Χαρακτηριστικά καί ἀντιλήψεις σέ μιά προσπάθεια ἀξιολόγησής του». *Ἐπιθεώρηση Ἐκπαιδευτικῶν Θεμάτων*, 5, 81-90.

Πανταζίδου Ι. (1889). *Γυμνασιακὴ παιδαγωγική: Πρὸς χρῆσιν τῶν τε φοιτητῶν*

τῆς φιλολογίας καί πάντων ἐν γένει τῶν διδασκάλων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἀθήναι, Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδη.

Παύλου Νικόλαος (2015). «Ἐγώ τό ρομπότ διδάσκω Θρησκευτικά». Ἡ σύζευξη ρομποτικῆς καί θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ», στό *1ο Πανελλήνιο Συνέδριο γιά τήν προώθηση τῆς ἐκπαιδευτικῆς καινοτομίας. Πρακτικά Συνεδρίου - Τόμος Α. Εἰσηγήσεις-Βιντεοεισηγήσεις (Μέρος Ι)*, Λάρισα, 764-769.

Παύλου Νικόλαος (2016). «Οἱ θεραπευτικές διαστάσεις τῶν Θρησκευτικῶν: Περιπτώσεις ἀντιμετώπισης τῆς σχολικῆς βίας (bullying) μέσω τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος», στό *2ο Πανελλήνιο Συνέδριο γιά τήν προώθηση τῆς ἐκπαιδευτικῆς καινοτομίας. Πρακτικά Συνεδρίου Τόμος Α' - Εἰσηγήσεις Βιντεοεισηγήσεις (Μέρος Ι)*, Λάρισα, 882-886.

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΜΑΝΔΗΛΑΣ
ΔΑΣΚΑΛΟΣ - ΘΕΟΛΟΓΟΣ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Τοπίο νέο

Η επικράτηση τῆς εἰκονικῆς πραγματικότητας εἶναι κατάσταση, πλέον, δεδομένη καί κανείς δέν μπορεῖ νά τήν ἀμφισβητήσῃ, ἀφοῦ οἱ ἐπιρροές τῆς εἶναι ἐμφανεῖς καί καθοριστικές γιά τό κοινωνικό σῶμα. Ἐπιδράσεις, δηλαδή, πού διαποτίζουν καί τόν ὑπαρξιακό τόπο καί, συνεπῶς, αὐτή ἡ διαπίστωση καθίσταται ἰδιαζόντως ἀνησυχητική.

Ἀπό τί στιγμή πού τό εἰκονικό εἰσέβαλε γιά τά καλά στή ζωή τῶν ἀνθρώπων ὑποκειμένων καί ἄρχισαν νά διαφαίνονται οἱ πρῶτες ἐπιρροές – θετικές καί ἀρνητικές–, ἡ νέα πραγματικότητα προσέλκυσε τό ἔντονο ἐνδιαφέρον πολλῶν εἰδημόνων (ἀπό τό σύνολο τῶν ἐπιστημονικῶν περιοχῶν), οἱ ὅποιοι ἐνδελεχῶς καί πολυπρισματικά ἐξετάζουν τήν ἀνάδυση καί ταχύτατη ἐπέκταση τοῦ νέου αὐτοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου¹. Καί πῶς μποροῦν νά εἶναι τά πράγματα διαφορετικά, ἀφοῦ τό μέγεθος τοῦ εἰκονικοῦ ἔχει διαποτίσει γιά τά καλά ὅλα τά ἐπίπεδα τῆς ζωῆς καί πρωτίστως τό ὑπαρξιακό, ὥστε πολλοί μελετητές-διανοητές νά μιλοῦνε πλέον, μέ τρόπο κατηγορηματικό, γιά μετάλλαξη τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ μας τύπου². Μία τέτοια ἀλλοίωση, βέβαια, εἶναι λογικό νά προβληματίζει, ἐντονότατα, φιλοσοφία, θεολογία, ψυχανάλυση καί γενικότερα ὅλες τίς ἀνθρωπιστικές ἐπιστῆμες, οἱ ὅποιες πάντοτε ἀγωνιοῦν καί μερμνοῦν

¹ Χρ. Ν. Τσιρώνη, «Ἐκκλησία, κοινοτικοί δεσμοί καί κοινωνικά δίκτυα», *Σύνθεσις*, τχ. 5 (2014), σ. 152, <https://ejournals.lib.auth.gr/synthesis/article/viewFile/4306/4383> (Ἡμ. Ἀνάκτησης: 28 Αὐγούστου 2019).

² Θεοφ. Τάση, *Ἡ ἐπιμέλεια ἐαυτοῦ στήν εἰκονιστική κοινωνία, Πολιτικές τοῦ βίου II*, ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 2017, σσ. 315-316.

γιά τή θεραπεία τῶν ὀποιων ψυχικῶν παρεκκλίσεων, κατανοώντας ὅτι μονάχα μία ὑγιής ὑπαρξιακή κατάσταση μπορεῖ νά διασφαλίσει καί τήν ἰσορροπία σέ ἐπίπεδο κοινωνικο-πολιτικό. Μάλιστα, αὐτό πού ἀπασχολεῖ, πρωτίστως, τούς ὑποψιασμένους περὶ τήν εἰκονική πραγματικότητα ἐρευνητές, εἶναι οἱ ἐπιδράσεις πού αὐτή ἐπιφέρει πάνω στίς πύ εὐαίσθητες πληθυσμιακές ομάδες, ὅπως αὐτές τῶν παιδιῶν, τῶν νέων, ἀλλά καί τῶν ἀπαιδευτῶν γενικότερα, ὅπου διαπιστώνεται ἀπουσία κριτικοῦ καί ἀμυντικοῦ μηχανισμοῦ, ἀπαραίτητων δομικῶν ἐργαλείων γιά τήν οἰκοδόμησι ἐνός ὀλοκληρωμένου καί ὑγιούς Ἐαυτοῦ³. Ὅλα τα ἀνωτέρω εἶναι ἀνάγκη ἐπιτακτική νά προσεχθοῦν μέ τρόπο ξεχωριστό καί ἰδιαίτερο, ἐάν θέλουμε, φυσικά, νά θεραπεύσουμε τά ψυχικά καί κοινωνικά νοσήματα, πού ἡ εἰκονική πραγματικότητα σέ κάθε περίπτωση ἐνισχύει καί τροφοδοτεῖ.

Τό νέο εἰκονικό τοπίο εἶναι ἐδῶ καί θά παραμεῖνει γιά πάντα στή ζωή μας. Κατά συνέπεια, ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὄν κοινωνικό, θά ἀνακαλύπτει, πάντοτε, νέους τρόπους ἐπικοινωνίας καί ἔκφρασης, ἐφόσον αὐτοὶ ὀλοκληρῶνουν καί ὀδηγοῦν τήν ἀνθρώπινη φύση στήν πραγματάωσή της. Ἀπομένει στά ἀνθρώπινα ὑποκειμένα νά ἐντοπίσουν τούς ὀποιους ὑπαρκτοὺς κινδύνους καί νά τούς ἀποτρέψουν, μέ τρόπο μεθοδικό, δημιουργικό καί γόνιμο.

Ἀναμφίβολα, ἡ Ἐκκλησία καί ὁ εὐαγγελικός λόγος πάντοτε ἐνθάρρυναν τήν ἀγαπητική κοινωνία, πού θεραπεύει τά ἀνθρώπινα ὄντα ἀπό τίς ἐμπαθεῖς ἐκτροπές καί τίς ὀποιες ἄστοχες ὑπαρξιακές ταλαντεύσεις. Ὅταν, μάλιστα, τοῦτες ἐνισχύονται ἀπό τίς καθημερινές μεθοδεύσεις καί πρακτικές τῆς εἰκονικῆς πραγματικότητας, τότε καθίσταται ἐπιτακτική ἀνάγκη δημιουργίας ἐνός ἀμυντικοῦ μηχανισμοῦ, ὁ ὀποῖος θά προστατεύει τίς ἀνθρώπινες κοινότητες ἀπό τίς στρεβλώσεις τῆς τεχνικῆς.

Συνεπῶς, ἡ ταχύτατη ἐξάπλωσι τοῦ εἰκονικοῦ «ἰοῦ» δέν θά μποροῦσε σέ καμία περίπτωση νά ἀφήσει ἀνεπηρέαστη τήν ποιμαντική φροντίδα τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας, ἡ ὀποία πάντα πρώτη ἐνδιαφέρεται γιά τήν πνευματική καρποφορία τῶν παιδιῶν της. Ὅταν, μάλιστα, ἡ ἴδια διαπιστώνει –σέ θεσμικό, χαρισματικό, ἀλλά καί πρακτικό καθημερινό ἐπίπεδο– ὅτι ὁ εἰκονικός «βομβαρδισμός» ἔχει τή δύναμη νά ἐπιφέρει τραγικές ὑπαρκτικές ἀλλοιώσεις στό σύνολο τῆς πιστεύουσας κοινότητας, ἀσφαλῶς καί δέν μπορεῖ νά παραμεῖνει ἀδιάφορη καί ἀδρανής, τή στιγμὴ πού διαδραματίζονται

³ Sherry Turkle, «Whither psychoanalysis in computer culture?», *Psychoanalytic psychology*, Vol. 21, No.1(2004), σσ. 18- 27.

κοσμογονικές ανατροπές εξαιτίας τῆς πληροφορικῆς ἐπανάστασης. Καί οἱ ἀνατροπές αὐτές ἐντοπίζονται, κυρίως, σέ ἐπίπεδο ὄντολογικό-ἀνθρωπολογικό καί ἐδῶ εἶναι πού ὁ ἐκκλησιαστικός-πατερικός λόγος ἔχει βαρύνουσα σημασία, ἐφόσον στοχεύει στά καίρια καί θεμελιώδη τοῦ βίου καί πρωτίστως στή σωτηρία τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων. Ἡ Ἐνσάρκωση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ πραγματώθηκε μέ μία καί μοναδική στόχευση: τή θέωση τῶν κτιστῶν ἄλλογον ὄντων. Ὄταν τούτη ἡ ἀπερινόητη θεϊκή δωρεά κινδυνεύει νά ἀλλοιωθεῖ, μέ τρόπο ὀδυνηρό καί ὑπουλο, τότε ἡ ἐκκλησιαστική κοινότητα εἶναι ἐπείγουσα ἀνάγκη νά ἀφυπνιστεῖ, μίπως καί διασωθοῦν τά πολῦτιμα, ἀφοῦ μονάχα γιά τούτα ἀγωνιᾷ καί φροντίζει, σύμφωνα, πάντοτε, μέ τό ὑπόδειγμα τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ καί τῶν Ἁγίων τῆς. Καί ὅλα αὐτά, μέ τήν ἐπιθετική ἔλευση τῆς εἰκονικῆς πραγματικότητας, κινδυνεύουν νά ἀπωλεσθοῦν, ἐάν δέν λειτουργήσουν πνευματικά ἀμυντικά κέντρα.

Στὴν παρούσα σύντομη μελέτη μας θά ἀσχοληθοῦμε μέ τίς διαφορές μορφές θρησκευτικότητας πού ἐπιβιώνουν στὸν εἰκονικό διαδικτυακό τόπο καί θά ἐξετάσουμε σέ ποιό βαθμὸ αὐτές μποροῦν νά προκαλέσουν πολυποικίλες μεταλλάξεις, τόσο στό κοινωνικό-πολιτικό σῶμα ὅσο καί στὸν τόπο τῆς ψυχῆς. Θά ἐπισημανθοῦν, πρωτίστως, οἱ τυχόν ὑπαρξιακές ἐκτροπές, ὅπως καί οἱ ἀλλοιώσεις –θεσμικές, χαρισματικές– τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος.

Οἱ θρησκευτικές ἀφηγήσεις στὸν διαδικτυακό τόπο

Δέν χωρᾷ καμία ἀμφιβολία ὅτι κύριο χαρακτηριστικό του διαδικτυακοῦ χώρου εἶναι ἡ ἐλεύθερη διακίνηση κάθε εἴδους πληροφορίας, ἔννομης καί ἔκνομης, ἔλλογης καί παράλογης, μέ ἀποδέκτες, πάντοτε, ὅλα τά ἀνθρώπινα ὑποκείμενα πού ἐνδιαφέρονται νά γίνουν κοινωνοὶ τῆς ἀποθησαυρισμένης παγκόσμιας γνώσης.

Τό ἐρώτημα, βέβαια, πού ἐγείρεται εὐθύς ἀμέσως εἶναι κατά πόσο αὐτή ἡ γνώση εἶναι χρήσιμη καί σέ ποιόν βαθμὸ μπορεῖ νά ἀφομοιωθεῖ μέ τρόπο δημιουργικό καί γόνιμο, ὥστε νά συντελέσει στήν πνευματική ὀρίμανση τοῦ ἀτόμου. Ἐρώτημα δύσκολο, πού σέ κάθε περίπτωση δέν μπορεῖ νά ἀπαντηθεῖ-ἐξαντληθεῖ στό πλαίσιο αὐτῆς τῆς σύντομης μελέτης. Εἶναι ἀπαραίτητο, ὅμως, νά γίνουν κάποιες νύξεις, ὥστε νά σκιαγραφηθεῖ, σέ βαθμὸ ἱκανοποιητικό, ἡ ὅλη προβληματική κατάσταση. Ἐν πρώτοις, πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ἡ ὑπάρχουσα διαφορά μεταξύ πληροφορίας, γνώσης καί ἐπίγνωσης, ὥστε νά κατανοηθεῖ τό ἐννοιολογικό τους ἀσύμπτωτο. Ἡ γνώση,

λοιπόν, έχει να κάνει με κάτι πολύ βαθύτερο, αφού εἶναι καρπός ἀναστοχαστικῆς καί κριτικῆς διαδικασίας (ἐπίγνωση)⁴, ἡ μοναδική πού γεννᾷ μία στέρεη καί εἰς βάθος κατανόηση τῶν πραγμάτων, ἄνευ τῆς ὁποίας δέν μπορεῖ νά ὑφίσταται μάθηση οὐσιαστική. Ὡς ἐκ τούτου, μία γνώση δίχως ἐμπειρικό ὑπόστρωμα καθίσταται, μᾶλλον, ρηχὴ πληροφορία, πού σκοπὸ ἔχει νά ἐντυπωσιάσει καί σέ κάθε περίπτωση νά καταναλωθεῖ διαδικτυακά, σέ σύντομο χρονικό διάστημα, ἀφοῦ ἡ ἀπουσία κριτικῆς ἰκανότητας καί σκέψης ἐκ μέρους τοῦ θρησκευόμενου ἀναγνώστη-καταναλωτῆ καθιστᾷ αὐτὴν περισσότερο θελκτικὴ καί ἀναλώσιμη⁵. Μὴν λησμονοῦμε, ἄλλωστε, πὼς τὰ ἀνθρώπινα ὑποκείμενα, λόγω καί τῆς ἔλλειψης οὐσιαστικοῦ ὑπαρξιακοῦ νοήματος, παρουσιάζουν ἔντονες τάσεις ἄμετρης καταναλωτικῆς ἀπληστίας. Καί φυσικὰ ἡ ἀναφορὰ μας γιὰ τὴν ἔλξη πού ἀσκεῖ στοὺς χρῆστες τὸ πλῆθος τῶν ἀνοηματικῶν καί ἀνούσιων εἰκονικῶν εἰδώλων πού κατακλύζουν τὸν διαδικτυακὸ τόπο. Ἔτσι, τὸ εἰκονικὸ εἶναι τὸ κατεξοχὴν μέγεθος πού ἀλλοιώνει τὰ οὐσιαστικὰ δομικὰ στοιχεῖα τῆς γνώσης ἀλλὰ καί τῆς ἴδιας τῆς ὑπαρξῆς καί ἐπιτρέπει, μὲ τρόπο ἄκομμο καί σκανδαλώδη, τὴν εἴσοδο στὸν ὀμιχλώδη κόσμο τῶν ψευδαισθήσεων, ἕναν κόσμο δίχως ἐπιστροφή καί νόημα.

Ἀπὸ τὸν τόπο τοῦ εἰκονικοῦ ὁμως δέν ἀπουσιάζουν καί οἱ διαφορῶν εἰδῶν θρησκευτικὲς ἀφηγήσεις, οἱ ὁποῖες, ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας στιγμή, εἰσέβαλαν δυναμικὰ στὸν διαδικτυακὸ χῶρο. Καί πὼς θὰ μπορούσε νά γίνῃ διαφορετικά, ἀφοῦ τὸ θρησκευτικὸ φαινόμενο, μέγεθος κατεξοχὴν πνευματικὸ, δέν μπορεῖ γιὰ κανένα λόγο νά ἀφήσει τὰ ἀνθρώπινα ὑποκείμενα ἀμέτοχα καί ἀνεπηρέαστα. Ἡ περίπτωση, μάλιστα, τῆς ἄμετρης καί πολλές φορές ἀσύνητης διακίνησης θρησκευτικῶν εἰκονικῶν προϊόντων εἶναι ἕνα θέμα, ἀναμφίβολα, κεφαλαῖους σημασίας καί εἶναι ἀνάγκη νά μελετηθεῖ μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς. Καί ὅλα αὐτὰ γιατί οἱ ἐπιπτώσεις τῶν ἀνωτέρω πρακτικῶν σέ ἀνθρωπολογικὸ-ὄντολογικὸ ἐπίπεδο –καί ὄχι μονάχα σ’ αὐτό– εἶναι βαθύτατες γιὰ τὸ κοινωνικὸ σῶμα καί εἰδικότερα γιὰ τὶς πιστεύουσες θρησκευτικὲς κοινότητες.

Ἡ παρουσία, λοιπόν, τῶν διαφορῶν θρησκευτικῶν ἀφηγήσεων στὸν κυβερνοχῶρο παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐρευνητικὸ ἐνδιαφέρον, ἐφόσον προκαλεῖ ποικίλες ἀντιδράσεις, θετικὲς καί ἀρνητικὲς, ἐνεργοποιώντας ὅλους τους

⁴ Χρ. Μαλεβίτσι, «Ἀπὸ τί γνώση στὴν πληροφορία», *Σύναξη*, τχ. 50 (1994), σσ. 24-26.

⁵ Ed. Shils, «Ἡ μαζικὴ κοινωνία καί ἡ κουλτούρα τῆς», μτφ. Ἄμ. Λυκιαρδόπουλου, στὸν συλλογικὸ τόμο: *Μαζικὴ κοινωνία καί πολιτιστικὴ βιομηχανία*, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα 1991, σσ. 148-152.

δημιουργικούς και άμυντικούς μηχανισμούς των ανθρώπινων ύποκειμένων, τά όποια σέ κάθε πρώτη επαφή μέ τά έν λόγω προϊόντα καλοϋνται νά αντιδράσουν κριτικά και νά λάβουν συγκεκριμένη θέση. Καί μία τέτοια στάση εἶναι απαραίτητη γιατί οί αφηγήσεις αυτές δέν έχουν μονάχα γνωσιολογικό και ένημερωτικό χαρακτήρα· στοχεύουν και στίς ύπαρξιακές-μεταφυσικές ανάγκες των χρηστών⁶, πού στίς περισσότερες περιπτώσεις εἶναι άμαθεῖς και άνυποφίαστοι περί των κινδύνων τῆς εἰκονικῆς εἰδωλολατρίας και των μινυμάτων –κρυφών και φανερω⁷– πού αὐτή κομίζει.

Αναμφίβολα, λοιπόν, ό διαδικτυακός τόπος φιλοξενεί και διακινεί έναν τεράστιο όγκο θρησκευτικῶν πληροφοριῶν, ό όποῖος σέ πολλές περιπτώσεις εἶναι μί έλεγχόμενος και γι' αὐτό άκρως επικίνδυνος γιά τίς πιστεύουσες κοινότητες. Όταν, μάλιστα, γνωρίζουμε πώς ή γνώση στον ίστοχώρο – θρησκευτική ή όποια άλλη– κατασκευάζεται γιά νά καταναλωθεῖ, τότε τό τοπίο σκοτεινιάζει περισσότερο και εἶναι άνάγκη έπιτακτική νά έπιστρατευθοῦν οί άνάλογοι προστατευτικοί μηχανισμοί. Η ταχύτητα, μάλιστα, κατανάλωση τῆς ανεπεξέργαστης θρησκευτικῆς πληροφορίας εἶναι δηλωτική, τῆς άνυποφίαστης και ένθουσιαστικῆς στάσης του άμαθούς, συνήθως, χρήστη, ό όποῖος άναζητᾶ, μέσα στήν ύπαρξιακή του δίαιτα και θολούρα, ένα κάποιο νόημα, πού οί έν λόγω ιστοσελίδες του προσφέρουν πλουσιοπάροχα και ραφιναρισμένα. Απομένει, λοιπόν, στά θρησκευόμενα άτομα νά αναπτύξουν τά άμυντικά τους άντανακλαστικά, εάν έπιθυμοῦν, βέβαια, νά διασώσουν κάποιο ύπαρκτικό νόημα, τό όποῖο στον εἰκονιστικό ώκεανό φαντάζει άγνωστο μέγεθος, άφοῦ ή ταχύτητα των έπιφανειακῶν διαδικτυακῶν πληροφοριῶν δέν άφίνει περιθώρια άναστοχαστικῶν λειτουργιῶν, απαραίτητων, έξάπαντος, εργαλείων γιά τήν οίκοδόμηση στέρεης κριτικῆς σκέψης και ύγιους θρησκευτικῆς πίστης.

Ός εκ τούτου, εγείρονται ποικίλα και θεμελιώδη ερωτήματα, τά όποια έχουν άμεση σχέση, πρωτίστως, μέ τίς συνέπειες πού έπιφέρει ή άσύνητη και μεθοδευμένη διακίνηση θρησκευτικῶν προϊόντων, πού σκοπό δέν έχει μονάχα τήν ένημέρωση και τή δῆθεν θρησκευτική εκπαίδευση των χρηστών, αλλά, μάλλον, τήν προπαγάνδα και τή συστηματική έξαπάτηση, γιατί όχι και τήν έδραΐωση μιάς κάποιας θρησκευτικῆς-πνευματικῆς έξουσιαστικότητας γιά τήν πραγμάτωση ιδιοτελῶν στοχεύσεων. Άλλωστε, δέν πρέπει νά λησιμονοῦμε ότι

⁶ Dan. J. Boorstin, «Από τί συλλογή ειδίσεων στήν κατασκευή ειδίσεων: ένας κατακλυσμός ψευδογεγονότων», μτφ. Άμ. Λυκιαρδόπουλου-Λευτ. Αναγνώστου, στό συλλογικό *Η έκρηξη τῆς μαζικῆς επικοινωνίας*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1991, σσ. 185-196.

⁷ Th. W. Adorno, «Η τηλεόραση και ή διαμόρφωση τῆς μαζικῆς κουλτούρας», ό.π., σ. 97.

οί περισσότερες θρησκευτικές ιεραρχικές δομές επιδιώκουν τή δημιουργία εξουσιαστικῶν μηχανισμῶν⁸, ἀφοῦ γνωρίζουν πῶς μονάχα μέ αὐτόν τόν τρόπο μποροῦν νά διατηρηθοῦν καί νά ἐδραιωθοῦν στό κοινωνικό σῶμα.

Όταν λοιπόν εἶναι ἀποδυναμωμένοι ὁ χαρισματικός παράγοντας ἢ, ἀκόμη ἀπουσιάζει παντελῶς ἀπό κάποιες κοινότητες πιστῶν, εἶναι λογικό νά γεννιοῦνται ψυχοπαθολογικές μορφές θρησκευτικῆς ἔκφρασης, οἱ ὁποῖες, μάλιστα, μέ τρόπο βλαπτικό, επιδιώκουν μία ἔντονη παρουσία στόν διαδικτυακό τόπο, πού τίς περισσότερες φορές, ὁμως, ἔχει ἐπιθετικό καί προσπλυτιστικό χαρακτήρα⁹. Αὐτές οἱ ἀφηγήσεις σέ καμία περίπτωση δέν ἔχουν θεραπευτικό καί σωτηριολογικό χαρακτήρα, ἀφοῦ στοχεύουν σέ οικονομικά καί ἄλλα ὀφέλη, τά ὁποῖα οὐδεμία σχέση ἔχουν μέ τίς ὑπαρξιακές ἀνάγκες-ἀνησυχίες τῶν ὑποψήφιων «πιστῶν» χρηστῶν.

Συνεπῶς, ἡ θρησκευτική ἔκφραση εἶναι θεμελιώδους σημασίας γιά τήν ὑγιή πνευματική ἀνάπτυξη τῶν πιστευόντων καί ἐδῶ ἀκριβῶς ἐντοπιζοῦνται οἱ κίνδυνοι: ὅταν ἡ παρουσία, δηλαδή, χαρακτηρίζεται ἀπό παθογένεια. Καί εἶναι, ἐξάπαντος, ἐμφανής παθογένεια ὅταν ἡ ὅποια προσφορά τῶν θρησκευτικῶν ἀφηγήσεων ἔχει προσπλυτιστικό ἔνδυμα, μέ σκοπό τήν ἄμεση ἐξαπάτηση καί ἀλλοίωση τῆς θρησκευτικῆς συνείδησης. Στό σημεῖο αὐτό, μάλιστα, εἶναι σκόπιμο νά ἐξεταστεῖ ἡ περίπτωση τῆς online καί offline πραγματικότητας, οἱ ὁποῖες παρουσιάζουν μέγιστο ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ ἐστιάζουν στά πολύ σημαντικά τῆς εἰκονικῆς εἰδωλοποίησης. Στήν πρώτη λοιπόν περίπτωση (online) ὁ ἐνδιαφερόμενος χρήστης-«πιστός» δέν ἐνημερώνεται μόνο γιά θέματα θρησκευτικά, ἀλλά τοῦ παρέχεται καί ἡ δυνατότητα νά συμμετέχει, μέ τρόπο εἰκονικό βέβαια, σέ συγκεκριμένο θρησκευτικό τελετουργικό τυπικό (ἀφή ἑνός κεριοῦ, εἰκονική ἐξομολόγηση κ.ἄ.), ἔχοντας τήν ψευδαίσθηση πῶς συμμετέχει σέ πραγματική τελετουργία¹⁰. Στήν offline κατάσταση ὁ ἐνδιαφερόμενος χρήστης ἐνημερώνεται, πάντα εἰκονικά, γιά τίς διάφορες θρησκευτικές τελετές, μερμνᾶ ὁμως ὥστε ἡ θρησκευτική του δραστηριότητα νά λαμβάνει χώρα σέ τόπο πραγματικό (Ἐκκλησία) καί ὄχι διαδικτυακό, ἐφόσον γνωρίζει συνειδητά ὅτι μία τέτοια

⁸ Πολ. Καραμούζη, «Ἡ ἀναπαραγωγή τῶν θρησκευτικῶν δομῶν ἐξουσίας στό Διαδίκτυο», *Παιδαγωγικά Ρεύματα στό Αἰγαῖο*, τχ. 8 (2015), σ. 1-3.

⁹ Ξ. Ἀλμπανάκη, «Ἡ θρησκευτική πραγματικότητα τοῦ 21ου αἰῶνα μέσα ἀπό τόν κυβερνοχώρο. Θεσμικό πλαίσιο, προβληματικές καί προεκτάσεις», περ. *ἐκπ@ιδευτικός κύκλος*, τόμ. 1, τχ. 3 (2013), σσ. 95-96.

¹⁰ Πολ. Καραμούζη, «Ἡ ἀναπαραγωγή...», ὁ.π., σσ. 3-5.

πρακτική είναι ξένη με τί θρησκευτική του παράδοσι¹¹ και συνιστά τραγική έκπτωση πάνω σε θέματα πίστης. Καί είναι, ξεάπαντος, έκπτωση από τό εκκλησιαστικό γεγονός, τό όποιο σέ κάθε περίπτωση είναι κοινωνία προσώπων και κατόρθωμα σχεσιακό, άφοϋ μονάχα με τούτη τήν πρακτική πραγματώνεται ή άγαπητική έν Χριστώ κοινωνία. Κατά συνέπεια, όλες οι εικονικές τελετουργικές ειδωλοποιήσεις πόρω απέχουν από τήν έμβίωση τής άγιοπνευματικής έμπειρίας, πού άπολυτρώνει τά έλλογα κτιστά όντα από τί φθορά και τόν άπόλυτο μηδενισμό.

Ός έκ τούτου, ή επίδειξη, με τρόπο προκλητικό, άκοιμο και ύποπτο, τών θρησκευτικών προϊόντων στον κυβερνοχώρο δέν είναι ύπόθεση άνέξοδη και μάλιστα δίχως ψυχικές άναταράξεις. Η άνωτέρω πρακτική είναι μία κατάσταση, ιδιαζόντως, προβληματική και, συνεπώς, πρέπει νά άντιμετωπιστεί με τί δέουσα μεθοδικότητα και σοβαρότητα, εάν επιθυμούμε, βέβαια, νά βοηθήσουμε πνευματικά τα θρησκευόμενα ύποκείμενα και δέν εκπροσωπούμε τί σχολή τής ξεπάτησης και τής συστηματικής θρησκευτικής άποπλάνησης. Μιάς πνευματικής έκτροπής για λόγους ύποπτους και ιδιοτελείς, ή όποία ουδεμία σχέση έχει με τήν Άλήθεια του Θεανθρώπου Χριστού, πού είναι έλευθερία και μόνο έλευθερία και όχι φυσικά προσηλυτιστικός όλοκληρωτισμός και, σέ τελικό στάδιο, άφανισμός του άνθρωπίνου προσώπου. Τό άλλο έξίσου σοβαρό ζήτημα, πού έχει άμεση σχέση με τί διακίνηση τών όποιων θρησκευτικών άφηγήσεων-προϊόντων, είναι ή κραυγαλέα άπουσία τής άνθρώπινης ύλης με τήν εικονιστική συμμετοχή στις διάφορες τελετουργικές πρακτικές, πράγμα πού σέ κάθε περίπτωση σημαίνει σταδιακή άνθρωπολογική μετάλλαξη και έκπτωση, ή όποία και άνησυχεί, ιδιαζόντως, σύνολη τήν κοινότητα τών πνευματικών άνθρώπων (φιλοσόφων, θεολόγων, κοινωνιολόγων, άνθρωπολόγων, ψυχολόγων, παιδαγωγών κ.ά.), πού διαπιστώνει, πλέον, μία άμετακίνητη άνθρωπολογική παρέκκλιση¹², ή όποία εάν δέν προσεχθεί και θεραπευθεί σύντομα, τότε ή άνθρωπότητα πρέπει νά προετοιμαστεί για πολύ μεγάλες περιπέτειες.

Μία διακίνηση-προσφορά, λοιπόν, τών ποικίλων θρησκευτικών προϊόντων με σύνεση και άγαθοποιητική πρόθεση, πού στοχεύει στα ούσιώδη και θεμελιώδη του πνευματικού μας βίου, μπορεί, ξεάπαντος, νά θεραπεύσει τίς όποιες νοσηρές διαδικτυακές πρακτικές και νά συντελέσει στην ψυχοπνευματική

¹¹ Πολ. Καραμούζη, «Η άναπαγωγή...», ό.π., σ .5.

¹² Βασ. Θεοδοϋ, Πρεσβ., «Και με φως και με θάνατον...», Σύναξη τχ. 50 (1994), σσ. 41-44.

όλοκληρώσει των θρησκευομένων.

**Όρατοί κίνδυνοι από τή διακίνηση τών θρησκευτικῶν προϊόντων –
Μεταξύ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καί παραβατικῆς συμπεριφορᾶς**

Ἡ μεθοδευμένη προώθηση θρησκευτικῶν προϊόντων στόν παγκόσμιο ἴστό ἀποτελεῖ, πλέον, κατάσταση δεδομένη, ἡ ὁποία καί δέν δύναται ν' ἀνατραπεί, ἀφοῦ ἡ δίψα τῶν ἀνθρώπων γιά γνώση, ἔστω καί ἐπιφανειακή καί μί συστηματική, εἶναι δομικό στοιχεῖο τῆς ἀνθρωπολογικῆς τους σύνθεσης καί φυσικά δέν πρέπει νά λησμονοῦμε τό οὐσιαστικότερο: ἡ θρησκευτική ἐλευθερία εἶναι ἀναφαίρετο ἀνθρώπινο δικαίωμα, πού ἔχει κατακτηθεῖ μέ τιτάνιους ἀγῶνες καί σέ καμία περίπτωση δέν μπορεῖ νά περιοριστεῖ ἢ ἀκόμη καί νά ἀπωλεσθεῖ.

Εἶναι χρήσιμο, ὅμως, νά ἐξετάσουμε ἐάν ὑπάρχουν κίνδυνοι ἀπό τήν ἐπικράτηση μίας τέτοιας κατάστασης καί ποιοί εἶναι τελικά αὐτοί. Ὁ πρῶτος λοιπόν κίνδυνος ἐντοπίζεται στό πεδίο τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἐλεύθερης ἔκφρασης καί πῶς τούτη μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ σέ εἰκονικά θρησκευτικά περιβάλλοντα. Κατά συνέπεια, ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ἐμπνέεται καί διαμορφώνεται ἀπό τά προσωπικά βιώματα τῶν πιστῶν. Τοῦτο τό μέγεθος ἐπειδή ἔχει ἐσχατολογικές καί σωτηριολογικές προοπτικές, πάρα πολύ εὐκόλα μπορεῖ νά ἐγκλωβίσει πνευματικά τά θρησκευόμενα ἄτομα καί νά τά ὀδηγήσει σέ πειθαναγκαστικές στάσεις ζωῆς, βυθίζοντάς τα ἀκόμη καί σέ ἀνεξέλεγκτες προβληματικές ψυχικές καταστάσεις¹³. Ὅταν, μάλιστα, ἡ πρόσληψη τῶν θρησκευτικῶν ἀφηγήσεων γίνεται σέ μεγάλες ποσότητες καί σέ τακτά χρονικά διαστήματα, καί δὴ μέ τρόπο συστηματικό καί συνάμα ἐπιθετικό καί ὑποπτο, τότε οἱ κριτικοί ἀμυντικοί μηχανισμοί ἀποδυναμώνονται, ὀδηγώντας τούς πιστούς ὁπαδούς σέ καταστάσεις παραληρηματικές¹⁴, πολλές φορές μάλιστα καί σέ ὁμαδικές αὐτοκτονίες. Τό ἀνησυχητικό τοῦτο φαινόμενο προσλαμβάνει τραγικές διαστάσεις ὅταν τά ἐν λόγω ἄτομα εἶναι ἤδη ἀποσυντονισμένα ψυχικά καί εἶναι καί ἄμοιρα οὐσιαστικῆς παιδείας καί καλλιέργειας. Μάλιστα, μεγάλοι θρησκευολόγοι καί διανοητές ἔχουν ἐπισημάνει, μέ ἰδιαίτερη ἔμφραση, τούς τεράστιους κινδύνους πού ἐλλοχεύουν

¹³ Βασ. Θεομοῦ, *Μουσικές γιά τήν ψυχή καί τόν κόσμο*, ἐκδ. Ἀρχιός, Ἀθήνα 2018, σσ. 107-109.

¹⁴ Πολ. Καραμούζη, «Ἡ ψηφιακή παρουσία τῶν θρησκευτικῶν προϊόντων στήν κοινωνία τῆς πληροφορίας. Ἡλεκτρονικές ἀποτυπώσεις ἢ ἐπιβλαβεῖς ἐπιβιώσεις τοῦ ἀνορθολογισμοῦ», στό συλλογικό: *Παιδαγωγικές Διαστάσεις τῶν Νέων Μέσων*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 2009, σσ. 148-149.

στά θρησκευτικά περιβάλλοντα των ποικίλων σεκτών. Έκει το ανθρώπινο Πρόσωπο αφανίζεται στην κυριολεξία, αφού έχει προηγηθεί μία μεθοδευμένη αλλοίωση του ψυχικού τοπίου, εξαιτίας της επιθετικής και συστηματικής θρησκευτικής προπαγάνδας, που τελικό σκοπό έχει την ολοκληρωτική καθυπόταξη των υποκειμένων-όπαδων προς όφελος, πάντοτε, των όποιων θρησκευτικών αρχηγών¹⁵. Γι' αυτό και οι υπεύθυνοι θρησκευτικοί ταγοί φροντίζουν τά εν λόγω προϊόντα να προσφέρονται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, και μάλιστα ραφιναρισμένα και ωραιοποιημένα, ώστε να εξουδετερώνεται και ο ελάχιστος άμυντικός εαυτός¹⁶, εφόσον μία τέτοια τακτική έχει, εξάπαντος, ανασταλτικό χαρακτήρα στην πνευματική ενδυνάμωση του πιστού, τί στιγμή που η αρχική στόχευση είναι η ολοκληρωτική του υποδούλωση.

Μία τέτοια πρακτική όμως είναι ξένο σώμα με τί δομική καταστατική αρχή των υγιών θρησκευτικών κοινοτήτων, που πρωταρχικός σκοπός τους είναι η πραγμάτωση της ελεύθερης βιωματικής έκφρασης και η επίτευξη ψυχικής γαλήνης και ισορροπίας. Ασφαλώς και από τίς θρησκευτικές κοινότητες εξαιρούνται όλες εκείνες που έμπορούνται και διαποτίζονται από ολοκληρωτικές και κτηνώδεις αίρετικές ιδεολογίες, όπως είναι για παράδειγμα η σύγχρονη μάλιστα του τζιχαντισμού και όποιες άλλες ασπάζονται παρόμοιες, ανάξιες λόγου, απανθρωπίες, που ουδέμία σχέση έχουν με τον θεραπευτικό-λυτρωτικό χαρακτήρα των υγιών θρησκευτικών μεγεθών. Έπομένως, όλες οι ανωτέρω παρεκκλίνουσες παραθρησκευτικές μεθοδεύσεις καλό είναι να αποφεύγονται και να λαμβάνεται ειδική θεσμική μέριμνα, ώστε να αποκλείονται ενδεχόμενες ψυχοπαθολογικές παρουσίες στον χώρο των θρησκευτικών κοινοτήτων, αφού αυτές είναι επιτακτική ανάγκη να προστατευτούν από παρόμοιες αποκλίνουσες θρησκευτικές συμπεριφορές.

Ο έτερος μέγιστος κίνδυνος από την παρουσία των θρησκευτικών αφηγήσεων είναι και αυτός της έρμηνευτικής αδιαλλαξίας, από όπου κι αν προέρχεται, που στον διαδικτυακό τόπο καθίσταται πληθωρική και εκδηλώνεται με ιδιαίτερη ένταση, έτσι ώστε να είναι απαραίτητη μία κάποια θεσμική παρέμβαση και νομική προστασία¹⁷, αφού σε πολλές περιπτώσεις η αντιμετώπιση της διαφορετικής θρησκευτικής άποψης-έρμηνείας τείνει να

¹⁵ Άπ. Β. Νικολαΐδη, *Κοινωνιολογία των αίρέσεων*, έκδ. Γρηγόρης, Άθήνα 2009, σσ. 128-130.

¹⁶ Ed. Morin, «Τό πνεύμα των καιρών», μτφ. Α. Ζήση, στό συλλογικό «*Μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία*», ό.π., σσ. 244-247.

¹⁷ Ξ. Άλμπανάκη, «*Η θρησκευτική πραγματικότητα...*», ό.π., σσ. 95-97.

πάρει τή μορφή «ἀσύμμετρης ἀπειλῆς». Ὡς ἐκ τούτου, ἐπιστρατεύονται ἅμεσα μηχανισμοί ἐξουδετέρωσης τῶν «αἵρετικῶν» ὑποκειμένων, μέ ἀπώτερο σκοπό τήν ἐκμηδένιση τῆς ἐλεύθερης θρησκευτικῆς ἔκφρασης, πού ἀποτελεῖ καί τήν πεμπτουςία τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. Οἱ ἀντιδημοκρατικές αὐτές σέκτες δροῦν πάντοτε μέ τρόπο συστηματικό καί ὀργανωμένο, γιά νά πετύχουν μέ κάθε μέσο τους ἰδιοτελεῖς καί ἀπάνθρωπους στόχους τους, δίχως, μάλιστα, νά δείχνουν τόν παραμικρό σεβασμό στήν ἀνθρώπινη ἐτερότητα, ἢ ὅποια εἶναι καί ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος κάθε ὑγιούς θρησκευτικῆς παράδοσης, πολύ περισσότερο τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς, μέ τή συγκλονιστική θεολογική-σωτηριολογική προσέγγιση τοῦ Πλησίον, πού ἀποτελεῖ καί τόν πυρήνα τοῦ εὐαγγελικοῦ Λόγου.

Εἶναι ἀνάγκη, ὅμως, νά ἐπισημανθεῖ ὅτι αὐτά τά φαινόμενα δέν ἐνδημοῦν μονάχα στίς προτεσταντικές ὁμολογίες καί στίς μουσουλμανικές φονταμεταλιστικές σέκτες. ὑφίστανται, σέ ἀνψυχητικό βαθμό, καί σέ Ὁρθόδοξες χριστιανικές κοινότητες. Ἐνα χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτελεῖ καί ἡ δομύτατη μετωπική ἐπίθεση πού ἐξαπέλυσαν ὀρισμένες θρησκευόμενες ὁμάδες, ἀντιτιθέμενες στή Σύγκληση ἀλλά καί στίς τελικές ἀποφάσεις τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου. Ἀπό τήν πρώτη κιάλα στιγμή χαρακτήρισαν τή Σύνοδο «ληστρική» καί ἔσπευσαν, μέσω σχετικῶν ἀντιρρητικῶν καί ἀντιεκκλησιολογικῶν διαδικτυακῶν ἀφηγήσεων, νά συμπαρασύρουν ἕνα μέρος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος σέ ἀντισυνοδικές μεθοδεύσεις καί πρακτικές¹⁸.

Ἡ ἐξουσία λοιπόν τῆς εἰκονικῆς πραγματικότητας¹⁹, βλέπουμε νά ὀδηγεῖ τίς ὁμάδες αὐτές σε κραυγαλέες ἀντιεκκλησιαστικές καί ἀποκλίνουσες συμπεριφορές, μέ ἅμεσο ἀποτέλεσμα τήν ἀλλοίωση καί ἀκύρωση τοῦ εὐαγγελικοῦ σωτηριολογικοῦ μηνύματος καί τή διάσπαση τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος. Μάλιστα, ἡ ἀπήχηση τῶν ἀντισυνοδικῶν αὐτῶν ἀφηγήσεων, στά πύο εὐαίσθητα καί ἀνυποψίαστα θρησκευόμενα ἄτομα, ὀδήγησε καί στήν ἐπικίνδυνη, ἐξ ἐπόψεως πάντοτε σωτηριολογικῆς, πρακτικῆς τῆς ἀποτειχίσης ἀπό τήν ἐπίσημη Ἐκκλησία. Οἱ παραπάνω παραβατικές θρησκευτικές συμπεριφορές σέ κάθε περίπτωση ἀποτελοῦν προβληματικές καταστάσεις γιά τίς ἐκκλησιαστικές κοινότητες, πού μοναδική τους μέριμνα πρέπει νά εἶναι ἡ

¹⁸ Στ. Γιαγκάζογλου, «Μετά τήν Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδο τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας», *Σύναξη*, τχ. 140 (2016), σ. 60.

¹⁹ Πολ. Ι. Παπαγελοπούλου, «Ἡ ἐπρροή τοῦ facebook στήν πολιτική καί κοινωνική ζωή καί στήν προσωπικότητα τῶν χρηστών. Ἐλεύθεροι ἢ παγιδευμένοι στά social media;», στό συλλογικό ἔργο: *Κοινωνικές ταυτότητες καί κοινωνική συνοχή – Προκλήσεις καί προοπτικές*, Ἀθήνα 2014, σσ. 481-489.

διαφύλαξη τῆς ἐν Χριστῷ Ἀλήθειας, πού δέν ἀποδέχεται φανατικές ἐξάρσεις καί αὐτονομίσεις, οἱ ὁποῖες οὐσιαστικά ἀκυρώνουν στήν πράξη τό ἴδιο το ἐκκλησιαστικό-εὐχαριστιακό γεγονός²⁰.

Κατά συνέπεια, πρέπει νά γίνει κατανοητό ἀπό τά θρησκευόμενα ὑποκείμενα ὅτι ὁ χώρος τοῦ διαδικτύου εἶναι τόπος ἐλευθερίας καί γόνιμης-θεραπευτικῆς ἔκφρασης, καί φυσικά δέν εἶναι χώρος ἀντιεκκλησιαστικοῦ παραληρήματος. Πόσο μᾶλλον, δέν μπορεῖ νά εἶναι βῆμα ἐξόντωσης τῶν θρησκευομένων-Ἀδελφῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποζητοῦν στίς δύσκολες μέρες μας ἐπικοινωνία (ἔστω καί διαδικτυακή-εἰκονική), πνευματική φροντίδα καί βοήθεια, ἀφοῦ τά ὑπαρξιακά ἀδιέξοδα ἔχουν πληθυνθεῖ ἀνησυχητικά. Καί μία θρησκευτική προπαγανδιστική ἀφήγηση δέν μπορεῖ νά θεραπεύσει σέ καμία περίπτωση τίς ὁποῖες ψυχικές ἀναζητήσεις. Αὐτό τό πνευματικό ἄθλημα μπορεῖ νά τό πραγματώσει μονάχα ἡ ἀγαπητική καί ἐν Χριστῷ σχέση, πού στίς μέρες μας δέν εἶναι εὐκόλο νά κατακτηθεῖ καί νά βιωθεῖ. Ἡ Ὁρθόδοξη χριστιανική θεολογία, ὅμως, μέ τό ὄντολογικό μέγεθος τῆς Σάρκωσης τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ καί τῆς ἀγιότητας, εἶναι πάντοτε παρούσα γιά νά μᾶς θυμίζει τά οὐσιώδη του χριστιανικοῦ βίου: τήν Κάθαρση, τόν Φωτισμό καί τή Θέωση²¹.

Ἡ παρουσία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στόν εἰκονικό Τόπο

Δέν χωράει καμία ἀμφιβολία πῶς ἡ Μητέρα Ἐκκλησία ἔχει μία καί μοναδική μέριμνα: νά διασώσει τά ἔλλογα κτιστά ὄντα ἀπό τή φθορά καί τόν θάνατο. Ὡς ἐκ τούτου, δέν ἀφήνει κανένα μέσο ἀνεκμετάλλευτο, ὥστε νά πραγματώσει τούς θεάρεστους ποιμαντικούς σκοπούς της. Ἔτσι, δέ θά μποροῦσε νά παραμείνει ἀμέτοχη καί ἀδρανής ἀπέναντι στόν προκλητικό καί πληθωρικό κόσμο τῆς Πληροφορίας καί τῆς διαδικτυακῆς παρουσίας, ἡ ὁποία ἔχει ἀνατρέψει τά παγκόσμια ἐπικοινωνιακά, κοινωνικό-πολιτικά καί μορφωτικά δεδομένα, μέ τρόπο συγκλονιστικό καί ἀνεπανάληπτο.

Ἄλλωστε, δέν πρέπει νά λησμονοῦμε ὅτι καί οἱ ἅγιοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, τά δύσκολα χρόνια τῆς πολεμικῆς τῶν αἰρέσεων, πού ὑποβίβαζαν τό Πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ καί ἀρνοῦνταν τή θεϊκή Του φύση, πού περιφρονοῦσαν καί λοιδοροῦσαν τόν θεολογικό ἐκκλησιαστικό λόγο, ὡς δῆθεν

²⁰ Ι. Ζηζιούλα, Μητρ. Περγάμου, «Εὐχαριστία καί Βασιλεία τοῦ Θεοῦ», *Σύναξη*, τχ. 52, (1994), σ. 18.

²¹ Βλ. Λόσκι, *Ἡ Θέα τοῦ Θεοῦ*, μφρ., Μελέτιος, Μητρ. Νικοπόλεως, ἐκδ. Ἱερά Μητρόπολη Νικοπόλεως, Πρέβεζα 2004, σσ. 168-178.

υποδεέστερο και χαμηλῆς αἰσθητικῆς και πνευματικῆς στάθμης²², κατορθωσαν, ὄχι βέβαια χωρὶς προβλήματα, τῆ συγκλονιστικῆ σύνθεσῃ φιλοσοφίας και θεολογίας, δίχως νά φοβηθοῦν τυχόν ἐκπτώσεις τοῦ εὐαγγελικοῦ Λόγου. Καί τὰ ἀποτελέσματα ἦταν θαυμαστά και μεγαλειώδη και τὰ γευόμαστε μέχρι σήμερα, μέ δέος και ἀπέραντο σεβασμό. Ἐάν δέν ἀποτολοῦσαν λοιπόν τό ἀκατόρθωτο γιά τῆ δύσκολη ἐκείνη ἐποχή ἀγώνισμα τῆς σύνθεσῃ, ὁ θεολογικός μας λόγος θά ἦταν σήμερα περισσότερο φτωχός και ἀποδυναμωμένος. Μάλιστα, δέ θά ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα νά συγκινήσει και νά ἀγκαλιάσει τό σύνολο τῆς ἀνθρωπότητος. Τό ἴδιο λοιπόν τόλμημα καλεῖται νά πράξει και ἡ σημερινῆ Ἐκκλησία, ἔχοντας ἀπέναντί της τόν προκλητικό κόσμο τῆς εἰκονικῆς πραγματικότητας, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπικυριαρχήσει σέ ὀλόκληρη τὴν παγκόσμια κοινότητα. Ἐφόσον, πρωταρχικό μέλημά της εἶναι ἡ λύτρωσῃ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους και ἡ θεραπεία του ἀπό τίς δυνάμεις τῆς φθορᾶς και τοῦ μηδενισμοῦ, ἀπομένει σ' αὐτὴν ἡ εὐρεσῃ ἑνός νέου τρόπου ἔκφρασης και παρουσίας.

Σίγουρα τό ποικιαντικό αὐτό ἐγχεῖρημα δέν εἶναι ὑπόθεσῃ εὐκόλη, ἀφοῦ γιά τῆ χαρισματικῆ και θεσμικῆ Ἐκκλησία ὁ ἀγιοπνευματικός-σωτηριολογικός παράγοντας εἶναι ὑψίστης σημασίας και σέ πολλές περιπτώσεις οἱ εἰκονικῆς διαδρομῆς φαίνεται νά τόν κλονίζουν ἐπικίνδυνα²³. Ἡ ἐλπίδα ὅμως ὅτι ἴσως κάτι ὠφέλιμο μπορεῖ νά προκύψει, ἔστω και γιά ἐλάχιστες ἀνθρώπινες ψυχῆς, ἀναξωπυρῶνει τὴν ὅποια ποικιαντικῆ φροντίδα, ἀφήνοντας βέβαια και τῆ Θεία Χάρη τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ «νά θεραπεύσει τὰ ἀσθενῆ και νά ἀναπληρώσει τὰ ἐλλείποντα».

Στό σημείο αὐτό φρονῶ πῶς εἶναι χρήσιμο νά ἐξετάσουμε τόν τρόπο παρουσίας τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας στόν κυβερνοχώρο, καθὼς ἐπίσης και τό εἶδος τῆς σχέσης πού πρέπει νά διατηρεῖ ἡ ὀρθόδοξη χριστιανικῆ θεολογία μέ τίς ἄλλες θρησκευτικῆς ἀφηνίσεις πού κατακλύζουν καθημερινά τό διαδικτυακό παγκόσμιο Χωριό.

Ἡ παρουσία, λοιπόν, τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας θά λέγαμε ὅτι εἶναι ἱκανοποιητικῆ και ἀξιοπρεπῆς, ἀφοῦ οἱ περισσότερες ἐκκλησιαστικῆς ιστοσελίδες τηροῦν τίς ἀπαραίτητες θεολογικῆς προϋποθέσεις, ὥστε νά διασφαλιζεται και ἡ ἐκκλησιολογικῆ ἐγκυρότητα τῶν σχετικῶν ἀναρτήσεων.

²² Ν. Α. Μαρτσούκα, *Ὁρθόδοξια και αἵρεσι*, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 147.

²³ Στ. Παγκάζογλου, «Ἐκκλησία και Διαδίκτυο», <http://ikivotos.gr/post/239/ekklhsia-kai-diadiktyo> (Ἡμ. Ανάκτησις: 28 Αὐγούστου 2019).

Οί άρθογράφοι τών περισσότερων θρησκευτικών κειμένων εἶναι ἐπώνυμοι καί καταξιωμένοι θεολόγοι, πού ἐγγυῶνται, σέ πολύ μεγάλο βαθμό, ἀξιόπιστη θεολογική κατάρτιση καί κατά συνέπεια ἐκφέρεται λόγος ἐκκλησιαστικός καί μί προσπλυτιστικός, σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου²⁴. Δυστυχῶς, ὁμως, παρατηροῦνται πολλές φορές σέ διάφορα ἐκκλησιαστικά ἱστολόγια νοσηρές καί προβληματικές ἐκδηλώσεις-παρουσίες, πού ἀποτυπώνονται σέ ἀναρτήσεις θεολογικοῦ-«ἀντιρρητικοῦ» περιεχομένου, μέ κύριο χαρακτηριστικό τήν ἐμπνευστική φοβική κλειστότητα, ἀπό θεολόγους καί μί, ὑποδύμενοι, μάλιστα, τόν ρόλο τοῦ «Σωτήρα», πού θά θεραπεύσει, δῖθεν, τό ἐκκλησιαστικό σῶμα ἀπό τά δεινά της «αἵρεσης» καί τῆς «ἐκκοσμίκευσης». Γιά τό ἀνησυχητικό τοῦτο φαινόμενο διαπιστώνεται πῶς ἡ θεσμική Ἐκκλησία, μέ τά συνοδικά της ὄργανα, ἀδυνατεῖ νά λάβει τά δέοντα μέτρα, ἐπειδή φοβᾶται, ἴσως, πῶς μία «τιμωρητική» (παιδαγωγικοῦ χαρακτήρα) ἀπόφαση ἐνάντια στίς φονταμενταλιστικές αὐτές φωνές μπορεῖ νά ὀδηγήσει ἀκόμη καί στήν ἠρωσοποίησή τους. Μία κατάσταση, ἰδιαζόντως δυσάρεστη καί προβληματική γιά τήν εἰρήνη καί τήν ἐνότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Πάντως καί μία στάση παρατεταμένης ἀδράνειας καί ἀνεκτικότητας σίγουρα δέν ὠφελεῖ καί καλό θά εἶναι κάποια στιγμή νά ληφθοῦν ἀποφάσεις γενναίες, γιατί σέ ὀρισμένες διαδικτυακές περιπτώσεις ἡ κατάσταση βρίσκεται, πραγματικά, ἐκτός ἐλέγχου.

Τό ἄλλο, ἐξίσου σημαντικό ζήτημα, πού θά πρέπει ἔντονα νά προβληματίσει τήν ποιμαντική τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μας, εἶναι τό κατά πόσο ἡ εἰκονική πραγματικότητα προάγει ἢ ὄχι τήν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων Προσώπων καί, κατ' ἐπέκταση, σέ ποιο βαθμό αὐτή ἔχει (ἐάν ἔχει) σωτηριολογική προοπτική ἢ ἀπλῶς παραμένει ἕνα στεῖρο ἐπικοινωνιακό γεγονός καί τίποτα παραπάνω. Μία θέση, φυσικά, παντελῶς ξένη μέ τήν ἱλιγγιώδη θεολογία τοῦ Προσώπου πού ἀνέπτυξαν οἱ Ἅγιοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας²⁵. Ὀντολογία πού ἀπελευθερώνει τά κτιστά ὄντα ἀπό τά δεσμά τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητας καί τά ὀδηγεῖ, μέ τί μετάνοια, στήν ὁδό τῆς θέωσης καί τῆς παρουσίας τοῦ Ζῶντος Θεοῦ, τήν οὐσία, δηλαδή, τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Κι αὐτή ἡ σωτηριολογική προοπτική φαίνεται, μᾶλλον, νά χάνεται μέσα στόν εἰκονικό τόπο, ὅπου θριαμβεύει τό ἄυλο καί τό ἀπρόσωπο καί σέ κάθε περίπτωση τό

²⁴ Ξ. Ἀλιπανάκη, «*Ἡ θρησκευτική πραγματικότητα...*», ὅ.π., σσ. 91-94.

²⁵ Βασ. Ι. Καλλιακιάνη, Πρωτοπρ., «Ὁ ρόλος τῶν κοινωνικῶν δικτύων στή χριστιανική ζωή», http://www.churchofcyprus.org.cy/documents/Untitled_2.pdf (Ἡμ. Ἀνάκτησης: 28 Αὐγούστου 2019).

μή σχεσιακό²⁶, ξένο σώμα μέ τόν θεολογικό πυρῆνα τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας²⁷. Ὡς ἐκ τούτου, τό ἀνθρώπινο πρόσωπο κατακερματίζεται στόν κόσμο τῆς ὁποιας ἀνούσιας καί ἀνεύθυνης πληροφορίας – θρησκευτικῆς ἢ ἄλλης, αὐτό εἶναι ἀδιάφορο–, δίχως νά μπορεῖ νά διασώσει τό ὄντολογικό ὑπαρξιακό του νόημα, πού σημαποδοτεῖ καί τίν ἐξοδό του ἀπό τό «Σπίλαιο» τῶν «Δεσμωτῶν». Ἐδῶ, λοιπόν, ὁ θεολογικός-σωστικός λόγος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι καί ὁ μοναδικός πού θά διαφυλάξει τά θρησκευόμενα ὑποκείμενα ἀπό τίν τραγική τους ἐκπτώση καί τόν ἀπόλυτο μηδενισμό: τίν ὀλοκληρωτική ἐπικράτηση τοῦ εἰκονικοῦ καί τίν ψυχική ἀποδόμηση.

Ἔχει, ὅμως, ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον νά ἐξεταστῆ καί ἡ σχέση πού πρέπει νά υφίσταται ἀνάμεσα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καί τίς ἀφηγήσεις ἄλλων θρησκευτικῶν κοινοτήτων. Ἐάν μποροῦν, δηλαδή, αὐτά τά μεγέθη νά συνομιλήσουν ἢ ἀκόμη καί νά συνυπάρξουν²⁸. Σέ κάθε περίπτωση, μία συνομιλία σέ ἐπίπεδο θεολογικό –καί ὄχι μόνο– δέν πρέπει νά ἀποκλεισθεῖ, ἄν καί δέν εἶναι εὐκόλη ὑπόθεση, ἀφοῦ ἔχουμε νά κάνουμε μέ διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις, πού τίς περισσότερες φορές ἀμφισβητοῦν κι αὐτό ἀκόμη τό σωτηριολογικό γεγονός τῆς Σάρκωσης τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ. Κατά συνέπεια, δέν μπορεῖ νά γίνηται λόγος γιά μία συνύπαρξη οὐσιαστικοῦ καί ὄντολογικοῦ χαρακτήρα. Μᾶλλον πρέπει νά ἐννοήσουμε μία «συνάντηση» περισσότερο ἐπικοινωνιακή, πού ὡς στόχευση καί ἄμεση προτεραιότητα ἔχει τίν ἀλληλογνωριμία καί ἀλληλοκατανόηση τοῦ θρησκευόμενου καί διαφορετικοῦ ἄλλου, ἀπαραίτητος συστατικός παράγοντας γιά τίν κοινωνική συνοχή καί τίν εἰρηνική συνύπαρξη τῶν λαῶν²⁹, ἡ ὁποία τόσο πολύ κινδυνεύει στίς ταραχώδεις μέρες πού ζοῦμε. Ἔτσι, πρέπει νά γίνη κατανοπτό ἀπό ὅλες τίς θρησκευόμενες πλευρές ὅτι ὁ γόνιμος καί ἀγαπητικός διάλογος ποτέ δέν ἔβλαψε κανέναν. Τό ἀντίθετο, μάλιστα, συμβαίνει μέ τίν ἀδιαλλαξία καί τόν ὀλοκληρωτικό φονταμενταλισμό (ἡ περίπτωση τοῦ βδελυροῦ τζιχαντισμοῦ εἶναι χαρακτηριστική), πού ἀφανίζει τό ἴδιο το ἀνθρώπινο Πρόσωπο, τό μοναδικό καί ἀνεπανάληπτο, πρῶτα ὑπαρξιακά, πολλές φορές

²⁶ Todd McGowan, *The end of dissatisfaction: Jacques Lacan and the emerging society of enjoyment*, ἐκδ. State University of New York Press, New York 2004, p. 70.

²⁷ Γεῖ. Βλάχου, Μητρ., «Ἐκκλησία καί Μέσα Μαζικῆς ἐνημέρωσης», <https://www.dogma.gr/dialogos/ekklisia-kai-mesa-mazikis-enimerosis/10463/> (Ἡμ. Ἀνάκτησης: 28 Αὐγούστου 2019).

²⁸ Πολ. Καραμούζη, «Ἡ ψηφιακή παρουσία...», ὁ.π., σσ. 132-134.

²⁹ Ἀναστασίου Γιαν, Ἀρχ. Τιράνων, Δυρραχίου καί πάσης Ἀλβανίας, *Συνύπαρξη: Εἰρήνη, φύση, πτώχεια, τρομοκρατία, ἀξίες-Θρησκευτολογική θεώρηση*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2015, σσ. 36-41.

ὅμως καί βιολογικά (ή τραγικότητα καί ἀπανθρωπία τοῦ πολέμου).

Τέλος, θά εἶχε μέγιστο ἐνδιαφέρον νά ἐξεταστῆ καί ὁ κίνδυνος πού πολλές φορές προκύπτει ἀπό τήν ἀλόγιστη καί ἄμετρη διακίνηση θρησκευτικῶν ἀφηγήσεων-προϊόντων καί ἀπό τήν πλευρά τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Δέν εἶναι λίγες οἱ περιπτώσεις πού ἱερωμένοι, θεολόγοι καί λαϊκοί ἐπιδίδονται, μετά μανίας, σέ μία ἀσύνητη καί μάλλον βλαπτική χρήση τοῦ εἰκονικοῦ τόπου³⁰, πιστεύοντας, μάλιστα, πώς μέ τόν τρόπο αὐτό ἐπιτελοῦν καί θεάρεστο ποιμαντικό θεραπευτικό ἔργο. Ὁ κίνδυνος, ὅμως, στίς περιπτώσεις αὐτές εἶναι σαφέστατος, ἀφοῦ ὁ ὑποψιασμένος περὶ τῶν θεολογικῶν καί ἀγιοπνευματικῶν ἐμπειριῶν τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς παράδοσης (ή περίπτωση ὄλων των ἁγίων Πατέρων), πολύ εὐκόλα διαπιστώνει ὅτι ἀπό τίς ἐν λόγῳ, ὑποτίθεται, «προστατευτικές-θεραπευτικές» θεολογικές παρεμβάσεις, ἀπουσιάζει τό σημαντικότερο: ἡ ἀνυπόκριτη καί δίχως ἐξουσιαστικότητα ἀγάπη πρὸς τόν Πλῆσιον, ἡ διάκριση (ὅπως αὐτή τῶν Ἁγίων μας) καί ἡ ἀποδοχή τῆς ὁποιασδήποτε θρησκευτικῆς καί ὑπαρκτικῆς ἐτερότητας. Δέν πρέπει ἀκόμη νά παραλείψουμε νά ἐπισημάνουμε καί μία κάποια ναρκισσιστική διάθεση³¹ ἀπό τήν πλευρά πολλῶν θρησκευόμενων χρηστῶν, κληρικῶν, θεολόγων ἀλλά καί ἀπλῶν πιστῶν, μέ πρακτικές καθημερινές ἀλλά συνάμα προβληματικές, πού σέ κάθε περίπτωση ἀλλοιώνουν, μέ τρόπο τραγικό, τό εὐχαριστιακό-σωτηριολογικό γεγονός.

Συνεπῶς, ὅλες οἱ ἀνωτέρω ἀμφιλεγόμενες διαδικτυακές ἐκδηλώσεις ἀποκαλύπτουν τί σέ μεγάλο βαθμό ἔλλειψη ἐκκλησιαστικῆς αὐτοσυνειδησίας καί Ὁρθόδοξου ἠθους πού ἐπικρατεῖ μέσα στίς χριστιανικές πιστεύουσες κοινότητες. Πρέπει νά γίνει κατανοητό, ὅμως, ἀπ' ὅλους τους συνειδητούς πιστούς ὅτι χωρίς αὐτά τά ἀγιοπνευματικά ὄντολογικά μεγέθη δέν μπορεῖ νά ὑφίσταται, μέ τρόπο ὑγιῆ, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ. Μία θέση ἀκλόνητη, ἡ ὁποία πιστοποιεῖται, ἐξάπαντος, σέ κάθε φράση τοῦ Εὐαγγελίου.

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Συμπερασματικά, ἡ πληθωρική καί ἐπιθετική παρουσία τῆς εἰκονιστικῆς πραγματικότητας στήν παγκόσμια κοινότητα ἔχει ἀνατρέψει, ὄχι μονάχα τά

³⁰ Eva Xalavi (Σάρα), Μοναχί, *Ἡ χρήση τοῦ διαδικτύου στήν ποιμαντική πράξη τῆς Ἐκκλησίας*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσ/νίκη, 2012, σσ. 117-137.

³¹ Γεωρ. Κίσσα, «Ναρκισσισμός, αὐτοθεματοποίηση καί μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης», στό συλλογικό: *Ναρκισσισμός καί Αὐτοθεματοποίηση στά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης*, Ἐκδοτική Δημοπραδός, Βόλος 2019, σσ. 23-27.

κοινωνικο-πολιτικά δεδομένα, αλλά και αυτά άκομψά τὰ ἀνθρωπολογικά³² καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς συνίσταται καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἐν λόγῳ προβλήματος, τὸ ὅποιο καὶ πρέπει, ἐξάπαντος, νὰ θεραπευθεῖ, ἐάν θέλουμε νὰ ἐλπίζουμε σέ κάτι καλύτερο.

Τὸ φαινόμενο μάλιστα τοῦ διαδικτυοῦ ἀποκτίνει ἀκόμψα μεγαλύτερο ἐρευνητικό ἐνδιαφέρον, ὅταν αὐτὸ ἐστιάζεται στὶς ἐπιπτώσεις πού δημιουργεῖ ἢ προσφορά-παρουσία τῶν θρησκευτικῶν ἀφηγήσεων στὴ ζωὴ συνόλης τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅταν, μάλιστα, ἔχουμε νὰ ἀντιμετωπίσουμε καταστάσεις ὅπου ἐπικρατεῖ θριαμβευτικά τὸ ἀνορθολογικὸ στοιχεῖο, τότε τὸ ἐνδιαφέρον δέν μπορεῖ νὰ εἶναι μονάχα ἐρευνητικό. Ἐκεῖ σπεύδεις μὲ ποιμαντικὴ φροντίδα νὰ θεραπεύσεις, ὅπου καὶ ὅσο μπορεῖς, τίς νοσηρῆς καταστάσεις πού προκύπτουν, ἐφόσον γνωρίζεις ὅτι ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπινου Προσώπου καὶ ἡ σωτηρία του εἶναι πρωταρχικῆς καὶ ὑψιστῆς σημασίας γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία καὶ προσοπτική. Ὑπάρχουν βέβαια καὶ περιπτώσεις ὅπου ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ παθογένεια ἔχουν διαποτίσει σέ βάθος ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, δημιουργώντας, ἐν προκειμένῳ, πληθῶρα ἐκκλησιολογικῶν καὶ ποιμαντικῶν προβλημάτων. Στὶς δύσκολες αὐτῆς καταστάσεις εὐελπιστεῖς νὰ δώσουν τὴν ὅποια θεραπευτικὴ λύση τὰ θεσμικά συνοδικὰ ὄργανα. Ἐκεῖνο ὅμως πού προέχει εἶναι ἡ σωστὴ περὶ εἰκονικῶν θρησκευτικῶν ἀφηγήσεων ἐνημέρωση καὶ ἡ λιπαρὴ θεολογικὴ σπουδὴ, χωρὶς νὰ λησιμονοῦμε καὶ τὴν ἀγιοπνευματικὴ ἐμπειρία, ἡ ὅποια κάθε φορὰ θὰ πιστοποιεῖ τὸ ὑπαρκτικὸ μας ἀγώνισμα.

Πάντως, δέν πρέπει νὰ διαφεύγει τῆς προσοχῆς μας ὅτι ὁ χώρος τῆς διαδικτυακῆς εἰκονικῆς πραγματικότητας εἶναι πολυεπίπεδος καὶ σέ καμία περίπτωση δέν μπορεῖ νὰ ἀγνοηθεῖ, οὔτε ὅμως νὰ ἀντιμετωπιστεῖ μὲ ἐπιπολαώσιμα καὶ ρηχότητα, ἐφόσον οἱ ἐπιπτώσεις, πλέον, εἶναι ἀνυπολόγιστες, σέ ἐπίπεδο κοινωνικό-πολιτικό, ψυχολογικό-ἀνθρωπολογικό καὶ πρωτίστως σωτηριολογικό. Καὶ οἱ ἀρνητικῆς αὐτῆς συνέπειες θὰ γιγαντώνονται τὰ ἐπόμενα χρόνια, ἀφοῦ ὁ κίνδυνος μιᾶς αἰσθητῆς ἀνθρωπολογικῆς μετάλλαξης εἶναι, σαφέστατα, ὁρατός.

Ἀπομένει μονάχα στὶς θρησκευτικῆς-ἐκκλησιαστικῆς κοινότητες νὰ ἐξετάσουν, μὲ τρόπο συνεπῆ καὶ νηφάλιο, ποιά στάση θὰ κρατήσουν ἀπέναντι σέ φαινόμενα νοσηρῆς θρησκευτικῆς ἀδιαλλαξίας, καθὼς ἐπίσης καὶ στὶς

³² Z. Bauman, *Γεννημένοι ρευστοί – Μεταμορφώσεις τῆς τρίτης χιλιετίας*, μτφρ. Σ. Τριανταφύλλου, ἐκδ. Πατάκης, Ἀθήνα 2019, σσ. 84-90.

ἀνεπιθύμητες καί λίαν ἐπικίνδυνες καταστάσεις τοῦ ἐπιθετικοῦ προσηλυτισμοῦ (πρωτίστως, στίς προτεσταντικές ὁμολογίες), πού σκοπό ἔχουν τήν ὠμή ἐξαπάτηση τῶν θρησκευομένων καί τήν ἱκανοποίηση ἰδιοτελῶν συμφερόντων. Γ' αὐτό καί τά ἐπίσημα ἐκκλησιαστικά θεσμικά ὄργανα (ἡ περίπτωση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας) εἶναι ἀνάγκη σέ ὀρισμένες περιπτώσεις, μέ τόλημ περισσή, νά θεσπίσουν προστατευτικές διαδικτυακές δικλείδες, ἀφοῦ μονάχα αὐτές μποροῦν νά διαφυλάξουν τήν ὅποια ἐκκλησιολογική ἰσορροπία. Οἱ ἴδιες, μάλιστα, θρησκευτικές κοινότητες θά πρέπει νά θεσπίσουν καί ὀρισμένα κριτήρια (θεολογικά, κοινωνικά, ψυχολογικά, νομικά κ.ά.), διασφαλίζοντας τήν ὁμαλί καί συνετή πρόσβαση στόν διαδικτυακό τόπο καί καθορίζοντας μέ ποιόν τρόπο θά γίνεται ἡ διακίνηση τῶν θρησκευτικῶν ἀφηγήσεων-προϊόντων³³. Σέ κάθε περίπτωση, βέβαια, πρέπει νά ἀποκλεισθεῖ ἀπό τήν πλευρά τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἡ online τελετουργική δραστηριότητα, πού στίς προτεσταντικές Ὁμολογίες ἀποτελεῖ πραγματική λοικμή. Ἀκόμη εἶναι χρήσιμο νά δοθεῖ ἰδιαίτερη προσοχή στίς online πρακτικές πολλῶν ἱερέων καί θεολόγων, πού μέ τίς ἀδιάκριτες, ἐπιθετικές καί ἀκομψες παρεμβάσεις τους σκανδαλίζουν, ὄχι λίγες φορές, τό ἐκκλησιαστικό σῶμα.

Ὡς ἐκ τούτου, τό μέγεθος τῆς εἰκονικῆς πραγματικότητας θά βρίσκεται πάντα ἐδῶ, ἀνανεωμένο, πληθωρικό, γιατί ὄχι καί ἰδιαζόντως ἐπιθετικό. Ἡ ἀναμέτρηση μαζί του εἶναι ὑπόθεση δύσκολη. Δέν πρέπει ὅμως σέ καμία περίπτωση νά μᾶς φοβίζει καί νά δημιουργεῖ στίς πιστεύουσες ἐκκλησιαστικές κοινότητες «κρίσεις πανικοῦ». Ὁ ἀστείρευτος θεολογικός μας θησαυρός μᾶς προσφέρει πλουσιοπάροχα κριτήρια ἐκκλησιολογικά καί σωτηριολογικά. Εἶναι καιρός νά τά ἀξιοποιήσουμε καί στή μεταμοντέρνα ἐποχή.

³³ Χρ. Ν. Τσιρώνη, «Ἐκκλησία, κοινοτικοί δεσμοί καί κοινωνικά δίκτυα», ὅ.π., σσ. 159-166.

ΜΕΡΟΣ ΣΤ΄

Ἑορτολόγιο

ΑΒΕΛ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ
ΑΡΧΙΜ. Ι. ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

Ο ΣΤΑΥΡΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Τί είναι

Γιατί ἄραγε περιβάλλουμε τόν Σταυρό μέ τόση τιμή καί εὐλάβεια; Διότι μέ τά πάθη τοῦ Σωτῆρος, ὁ Σταυρός ἔγινε «τό σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἄνθρώπου». Ἐπάνω σέ αὐτόν καί μέ αὐτόν μᾶς ἔσωσε ἀπό τή δουλεία τοῦ ἔχθρου. Ὁ Σταυρός εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ σταυρωμένου Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Σταυρός ἐν τῷ Χριστῷ καί ὁ Χριστός ἐπί τοῦ Σταυροῦ. Γι' αὐτό εἶναι ὄπλο αἰτήτων. Γι' αὐτό τρέμουν οἱ δαίμονες. Γι' αὐτό βυθιζόμενος στό νερό, τό νερό γίνεται ἱαματικό καί ἁγιασμός.

Γιατί εἶναι δύναμις Θεοῦ;

Ὁ Σταυρός εἶναι δύναμις Θεοῦ. Ἐξ αἰτίας τῆς ὀλιγοπιστίας μας ἀμφιβάλλουμε πολλές φορές γιά τή δύναμή Του. Ὅμως ὁ Σταυρός τοῦ Χριστοῦ εἶναι καί ζωοποιός καί ζωηφόρος ὅπως λέμε στά τροπάρια. Γιατί ἐπί τοῦ Σταυροῦ ἐκρεμάσθη «ἡ Ζωή τῶν ἀπάντων», ὁ Χριστός.

Σταυρός καί ἀγάπη

Ὁ Σταυρός ἀποτελεῖ τό μέτρο τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο. Ὅπου ὁ Σταυρός, ἐκεῖ ἀγάπη. Στίς ἐκκλησίες ὅλα τά ἀντικείμενα ἔχουν σταυρό γιά νά μᾶς ὑπενθυμίζουν ὅτι βρισκόμαστε στόν ναό τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγάπης, ἀλλά καί συγχρόνως ὅτι κάτι θά πρέπει νά κάνουμε καί ἐμεῖς σάν ἐλάχιστη ἀνταπόδοση γιά τήν Σταυρικὴ θυσία.

Πώς κάνουμε τό σημείο του Σταυρού

Όταν κάνουμε τόν σταυρό μας, σχηματίζουμε μέ τά τρία δάχτυλα στό μέτωπο τήν ἐπάνω ἄκρη τοῦ Σταυροῦ εἰς τύπον τοῦ Πατρός, πού εἶναι ὁ Νοῦς ὁ ἄκτιστος· τήν κάτω ἄκρη σπίν κοιλιά εἰς τύπον τοῦ Υἱοῦ πού γεννήθηκε ἀπό τόν Πατέρα πρό πάντων τῶν αἰώνων· καί τό ὀριζόντιο ξύλο στούς ὤμους ἢ τά χέρια εἰς τύπον τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Σχηματίζουμε τό σημείο τοῦ σταυροῦ στό μέτωπό μας, τήν καρδιά, τούς ὤμους μας, γιά νά περιτριχίσωμε μέ τή δύναμη τοῦ Χριστοῦ τά ὄργανα αὐτά τῆς ἀλήθειας ἀλλά καί τῆς ἁμαρτίας καί νά τά καταστήσωμε ὄργανα μόνον δικαιοσύνης. Ὡστε νά ἀνασταυρώσωμε χάριν τοῦ Χριστοῦ ὀλόκληρον τόν παλαιόν ἄνθρωπον, πού ἐκδιπλώνει τήν ὀλέθρια, ἁμαρτωλή καί θεομίσητη δράση του στίς σκέψεις, στά συναισθήματα καί στίς ἐνέργειές του. Καί ἔτσι νά ξαναζωντανέψωμε τόν νέον ἄνθρωπο, πού δημιουργήθηκε κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Σταυρώνοντας τά πάθη μας, τίς κακές σκέψεις μας, τίς ἐπιθυμίες, τά αἰσθήματα, νεκρώνουμε τόν ἑαυτό μας γιά τήν ἁμαρτία καί ζωντανεύουμε μέσα μας κάθε ἀρετή. Γινόμαστε ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, ἔτοιμοι γιά κάθε καλό ἔργο.

Ἔσπλον εἰρήνης

Ἐσπλον εἶναι ὁ σταυρός. Ὄταν λογισμοί, θλίψεις, πικρίες, πειρασμοί καί τά κύματα τῆς ζωῆς μᾶς προκαλοῦν ταραχή καί ἀναστάτωση, πόνος, ἀπογοήτευση καί ἀπελπισία, ὅταν βρισκόμαστε σέ ἀδιέξοδα πού προέρχονται ἀπό τίς ἐνέργειες τοῦ διαβόλου, τότε νά σχηματίζουμε μέ πίστη τό σημείο τοῦ Σταυροῦ, νά τόν ἀσπαζόμαστε καί νά τόν προσκυνοῦμε καί νά τόν ἐπικαλοῦμαστε λέγοντας: «Σταυρέ τοῦ Χριστοῦ, σῶσον ἡμᾶς τῆ δυνάμει σου». Τότε ἡ χάρις καί ἡ δύναμις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ θά διώχνει τούς πειρασμούς, θά φέρει τή γαλήνη καί τή χαρά, θά ἐλαφρύνει τό βᾶρος τῶν θλίψεων καί τῶν περιστάσεων. Πολλές φορές δίνουμε δικαιώματα στόν διάβολο καί ζοῦμε δαμιονικές καταστάσεις. Ἄς μετανοοῦμε καί ἄς ταπεινωθῶμε καί ἄς μὴ λησμονοῦμε τόν Σταυρό τοῦ Χριστοῦ πού εἶναι τό ἔσπλον καί ἡ καταφυγή μας.

Ἡ εὐλογία

Τό σημείο τοῦ Σταυροῦ, πού σχηματίζει ὁ ἱερέας ἢ ὁ ἀρχιερέας, εἶναι ἔκφραση τῆς εὐλογίας καί εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καί χάριν τοῦ Χριστοῦ. Καλότυχοι ὅσοι δέχονται τήν εὐλογία αὐτή

μέ πίστη και άπλότητα. Άλλά και οι ιερείς, όταν δίνουν τήν εϋλογία στους πιστούς, πόσο θά πρέπει νά τούς διακρίνει ή σεμνότητα και ή σοβαρότητα!

Γιατί σήμερα όσοι χρησιμοποιούν τόν άγιασμό μέ πίστη και συναίσθηση και όχι μαγικά και αναγκαστικά θεραπεύονται και πραγματοποιούνται όλες οι εϋχές τής ακολουθίας του άγιασμού.

Ό Σταυρός, πού βυθίζομε στό νερό λέγοντας τίς εϋχές, εἶναι, όπως ο Κύριος, ζωοποιός. Όπως τά ένδύματα του Σωτήρος διαποτίσθηκαν από τή ζωή Του, έτσι και τό νερό, στό όποιο βυθίζεται ο Σταυρός, διαποτίζεται από τή ζωή και γι' αυτό γίνεται ιαματικό και άποτρόπαιο κάθε κακού.

Μαρτυρία πίστεως – ελπίδα άναστάσεως

Υπάρχει άραγε γιά τούς Χριστιανούς κάτι πιό γνωστό από τόν Σταυρό του Χριστού, πού, από τήν ώρα πού έρχόμεθα στον κόσμο, μάς συνοδεύει παντού: καθ' όλο τό διάστημα τής περιπλανήσεώς μας στή γη, μέχρι τό ταπεινό κρεβάτι μας στά σπλάχνα τής γης; Όπότε, γιά τελευταία φορά τό κάνουμε γιά μαρτυρία τής πίστεως και ελπίδα άναστάσεως. Υπάρχει άραγε κάτι πιό γνωστό από αυτό τό ιερό και φοβερό στους δαίμονες και σωτήριο γιά τούς χριστιανούς τετραπέρατο (μέ 4 άκρες) σημείο του ζωοποιού Σταυρού, πού τόσο συχνά έμεις τό κάνουμε στό σώμα μας και πού τό βλέπουμε στίς εκκλησίες μας νά δεσποζει στους τρούλλους, στίς διάφορες ιερές τελετές, στίς άγιες εικόνες, στα ιερά σκεύη και τά άμφια;

Νά πιστεύεις και νά θυμάσαι πάντοτε καλά, ότι όπουδήποτε και άν εύρίσκεσαι μέ τόν Σταυρό του Κυρίου –σέ προσευχή ή σέ οποιαδήποτε άλλη άπασχόληση– πάντοτε ο Σταυρός αγιάζει τόν άέρα και όλα όσα τόν εγγίζουν.

Ένας Σταυρός από σαθρά υλικά

Πολλές φορές, κάποιοι χριστιανοί φαντάζονται ότι βαστούν Σταυρό βαρύ πού επέτρεψε ο Κύριος νά τόν βαστούν. Όμως κάποιος πού ξέρει νά διακρίνει βαθειά και μακριά, καταλαβαίνει ότι τά ξύλα πού άποτελούν αυτόν τόν σταυρό άνθισαν και αύξήθηκαν στήν καρδιά αυτών πού τούς κουβαλάνε.

Άρα ο αίτιος εἶναι αυτός πού τόν κουβαλάει. Λέμε ότι τάχα κουβαλάμε σταυρό, πού στήν πραγματικότητα εἶναι γέννημα άδιακρισίας, σκληρότητας, ζήλου ού κατ' έπίγνωση, έγωισμού, συμπεριφορών και ενεργειών αντιθέτων προς τό πνεύμα του Χριστού, τών έντολών του και του θελήματός Του. Πόσοι χριστιανοί ταλαιπωρούνται, ενώ εἶναι οι ίδιοι αίτιοι τής ταλαιπωρίας τους.

Ἄντί αὐτοί οἱ χριστιανοί νά στρέφουν τό βλέμμα τους στήν καρδιά καί τόν νοῦ, τό στρέφουν λανθασμένα στόν οὐρανό.

Δόξα, Κύριε, τῷ Σταυρῷ Σου!

Δόξα, Κύριε, στή δύναμη τοῦ Σταυροῦ Σου, πού τίποτε ποτέ δέν τῆς εἶναι ἀδύνατο. Ὅταν ὁ ἐχθρός μέ σκοτίζει μέ ἁμαρτωλούς λογισμούς καί αἰσθήματα καί ἐγώ χωρίς νά ἔχω πιά ἐλευθερία στήν καρδιά, κάνω μερικές φορές μέ πίστη τό σημεῖο τοῦ Σταυροῦ, τότε ἀπότομα ἡ ἁμαρτία μου φεύγει ἀπό πάνω μου· τό σκοτάδι διαλύεται· καί ἐγώ ἐλευθερώνομαι. Δόξα σοι, Κύριε. Εἶθε, Κύριε, τίποτε γίνο ἢ ἐφήμερο νά μί μέ χωρίσει ἀπό Σένα. Νά εἶμαι πάντοτε μαζί Σου. Γένοιτο!

ΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ. ΜΙΑ ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΟΝ ΜΥΣΤΙΚΟ ΚΟΣΜΟ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ποιά εἶναι αὐτή πού ἀνεβαίνει μέσ' στά λευκά ντυμένη καί μέ λουλούδια στολισμένη¹;

Ποῦ πηγαίνεις τριετίζουσα κόρη; ἀναφωνεῖ μέ ἔκπληξη ὁ μυστικός καί γεμάτος θείων χαρίτων Ναός τοῦ Θεοῦ. Ἐγώ εἶμαι ἕνας κλειδωμένος κῆπος καί μία πηγή σφραγισμένη, ὥστε κανεῖς νά μή μπορεῖ νά γευθεῖ τά ἀγαθά μου². Ποῦ πηγαίνεις, λοιπόν; Ἀλλά καί σύ, Ζαχαρία, ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου, τί κάνεις ἐκεῖ; γιατί εἰσάγεις τήν τριετίζουσα κόρη στά Ἅγια τῶν Ἁγίων; Γιατί καταργεῖς τόν νόμο τοῦ Θεοῦ πού δέν ἐπιτρέπεται νά εἰσέλθει κανεῖς ἐκεῖ, παρά μόνον ὁ ἀρχιερεὺς καί μάλιστα μία φορά τόν χρόνο³;

Ὅμως μπροστά στή θέα τῆς τριετίζουσας Νύμφης κάθε συλλογισμὸς καί κάθε ἀνθρώπινη σκέψη σταματᾷ νά λειτουργεῖ⁴ καί μόνον ἀναφωνεῖ: «Ἀδελφί μου καί νύμφη μου, αἰχμαλώτισες τήν καρδιά μας. Μᾶς αἰχμαλώτισες μέ τό βλέμμα τῶν ματιῶν σου καί μέ τό κόσμημα πού φέρεις στό λαϊμό σου»⁵.

Αἰχμαλώτισες τόν ἴδιο τόν Δημιουργό, πού ἄν καί ἤξερε ὅτι ὁ Ἀδάμ καί ἡ Εὔα δέν θά ὑπακούσουν στό θέλημά Του, ὀλοκλήρωσε τή δημιουργία Του καί «εἶδεν... τά πάντα, ὅσα ἐποίησε, καί ἰδοὺ καλά λίαν»⁶. Ἀλήθεια, ὅταν ὁ Θεὸς Δημιουργὸς μόνον μέ τόν Λόγο Του «εἶπε καί ἐγενήθησαν»⁷ καί δημιούργησε

¹ «Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα λελευκανθισμένη»: Ἐσθθ, 8, 5.

² «κῆπος κεκλεισμένος, ἀδελφί μου νύμφη»: Ἐσθθ 4, 12.

³ «μὴ εἰσπορευέσθω πᾶσαν ὥραν εἰς τὸ ἅγιον ἐσώτερον τοῦ καταπατάσματος»: Λευκ. 16, 2 «ἅπαξ τοῦ ἔνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς»: Ἐβρ. 9, 7.

⁴ «Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία...»: Χερουβικός Ὕμνος Μ. Σαββάτου.

⁵ «ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, ἀδελφί μου νύμφη· ἐκαρδίωσας ἡμᾶς ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου, ἐν μιᾷ ἐνθέματι τραχήλων σου»: Ἐσθθ, 85.

⁶ Γέν. 1, 31.

⁷ Ψαλμ. λβ' 9.

ὅλη αὐτή τὴν ὁμορφιά τῆς δημιουργίας, εἶχε ἀνάγκη νὰ τὴν ἐλέγξει μὴ τυχόν καὶ κάτι δὲν ἔγινε σωστά; Ἄν εἶναι ἔτσι τότε δὲν εἶναι τέλειος Θεός, διότι κάνει λάθη, «ὅπερ ἄτοπον». Γιατί λοιπὸν καταγράφεται αὐτός ὁ λόγος; Διότι ὁ καλὸς Θεός – ἂν καὶ γνωρίζε ὅτι οἱ πρωτόπλαστοι θὰ πέσουν, ἔβλεπε ὅμως καὶ τί μεγάλη προσωπικότητά σου, Θεοτόκε· γι’ αὐτὸ καὶ μόνο, γιὰ σένα Νύμφη, ἄξιζε νὰ δημιουργήσει τὸν ὁμορφο αὐτὸν κόσμο. Γιὰ δική σου κατοικία τὸν δημιούργησε, ἀφοῦ διὰ σοῦ θὰ ἐννηθρόπιζε. Γιὰ σένα πού ταύτισες τὸ θέλημά σου μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Γιὰ σένα πού προκάλεσες τὸν Θεὸ Λόγο νὰ γίνει ἄνθρωπος, ἀφοῦ ταπεινώθηκες καὶ πλούτισες μὲ θεῖα χαρίσματα καὶ ἔγινες ἡ σκάλα πού ἐνώνει τὴ γῆ μὲ τὸν οὐρανό. Προκάλεσες Αὐτὸν πού ἤθελε νὰ γίνει ἄνθρωπος καὶ νὰ κατοικήσει ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ βρῆκε ἐσένα τὸν μοναδικὸ δρόμο καὶ ἔκλεινε τοὺς οὐρανοὺς καὶ κατέβηκε καὶ κατοίκησε ἀνάμεσα μας⁸.

Τί θαυμαστὸ γεγονός! Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος, ἡ τριετίζουσα Νύμφη⁹, εἰσέρχεται στὸν Ναὸ τοῦ Θεοῦ στὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων. Εἰσέρχεται σ’ ἓνα χειροποίητο ναὸ καὶ οὐσιαστικά ἐξέρχεται σ’ ἄλλο χωρὸ. Εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθε, ὅπως λέγει ὁ Κύριος¹⁰, σέ χωρὸ θεῶν μυστηρίων καὶ χάριτος Θεοῦ, «εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ»¹¹, πού συνδέει τὸ ἐφήμερο μὲ τὸ αἰώνιο. Εἰσῆλθε γιὰ νὰ γίνει ἡ γῆ τῆς Ἐπαγγελίας¹², τὸ χωράφι τοῦ Θεοῦ¹³ καὶ ἐκεῖ νὰ σπαρεῖ, ἀσπύρος, ὁ σπύρος τοῦ Θεοῦ μὲ τρόπο μυστικὸ «ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ τῆς πρώτης τοῦ Ἀδάμ γενέσεως»¹⁴.

Εἰσῆλθε γιὰ νὰ γίνει ἡ Κεχαριτωμένη, ὁ νέος Παράδεισος ὅπου θὰ φυτρώσει τὸ νέο φυτὸ τὸ ὁποῖο ἀφοῦ γευθοῦμε, νὰ ζήσουμε καὶ νὰ μὴν πεθάνουμε ὅπως ὁ Ἀδάμ¹⁵.

Εἰσῆλθε ὡς ἄνθρωπος γιὰ νὰ γίνει ἡ Πλατυτέρα τῶν Οὐρανῶν, γιὰ νὰ χωρέσει τὸν «ἀχώρητον παντί»¹⁶ πού θὰ συμμαζέψει τὸ κακὸ πού σκορπίσθηκε μέσα

⁸ Βαρ. 3, 38.

⁹ «τριετίζουσα μὲν τῷ χρόνῳ τῆς ἡλικίας, ὑπερτελής δὲ τῇ χάριτι τῇ θεία» Γερμανὸς Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν εἰσοδὸν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 98, σ. 309-320.

¹⁰ Ἰωάν. 10, 9.

¹¹ Ρωμ. 8, 21.

¹² Χαιρετισμοί, Β΄ Στάση.

¹³ Α΄ Κορ. 3, 9.

¹⁴ Ἰω. Δαμασκηνοῦ *Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς Ὄρθοδόξου πίστεως*, Ε.Π.Ε. τόμ. 1. σ. 282.

¹⁵ «...Παράδεισος καὶ γὰρ ἡ ἐκεῖνης γαστήρ, ἐδείχθη νοητός, ἐν ᾧ τὸ θεῖον φυτὸν· ἐξ οὗ φαγόντες ζήσομεν, οὐχὶ δὲ ὡς ὁ Ἀδάμ τεθνηξόμεθα». *Προεόρτιο ἀπολυτικῶν τῶν Χριστουγέννων*.

¹⁶ Κάθισμα ὀρθρου Χριστουγέννων.

στή δημιουργία με τήν πτώση τῶν πρωτοπλάστων¹⁷. Νά συμμαζέψει τήν φθορά καί τήν ἁμαρτία πού σάν ἄλλη πέτρα κατρακυλᾷ καί γίνεται χίλια κομμάτια. Νά ἀνακαινίσει «τήν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθεῖσαν ἡμῖν ὠραιότητα»¹⁸, πού μέ τήν πτώση τῆς ἔγινε χίλια κομμάτια. Νά συνενώσει τί βούληση, τί νόηση καί τό συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου πού κομματιάστηκαν μέ τήν πτώση καί γέμισαν τόν ἄνθρωπο μέ χίλιες δυό ἐπιθυμίες, σκέψεις, συλλογισμούς ἀθείας, ἀπιστίας, ἀρνήσεως, διαστροφῆς, αἰρέσεως καί ὅ,τι ἄλλο δημιουργεῖ ἡ πτώση μας.

Εἰσῆλθε γιά νά γίνει ἡ θύρα¹⁹ καί νά ἔλθει ὁ καλός Σαμαρείτης²⁰ νά προσλάβει τόν πληγωμένο πού εἶναι ὀλόκληρος μιά πληγή²¹ θεραπεύοντας τό ἀθεράπευτο²², κάτι πού δέν τό μποροῦσε ὁ νόμος²³.

Ὅμως «καί τί ἔτι λέγω; ἐπιλείπει γάρ μέ διηγούμενον ὁ χρόνος»²⁴ τά θαυμαστά πού ἀπορρέουν ἐκ τῆς εἰς τόν Ναόν Εἰσόδου τῆς τριετίζουσας Νύμφης ὅπου ζώντας στά ἱερά ἄδυνα, ἔκαμε τίς ἱεραποδημίες στήν καρδιά τῆς²⁵, πού φθάνουν στούς οὐρανοῦς καί ἔλκουν πρὸς ἐμᾶς τόν ἐπουράνιο δεσπότη.

Ποίος ὅμως θά ἐνθαρρύνει κι ἐμᾶς γιά νά εἰσέλθουμε στόν δικό μας Ναό; Ὁ ἀπ. Παῦλος τονίζει: «**ναός Θεοῦ ἐστέ ζώντος**»²⁶. Σ' αὐτόν λοιπόν τόν Ναό νά εἰσέλθουμε, καί μάλιστα στά ἐνδότερα τοῦ καταπετάσματος, ἐκεῖ πού τό ὑποσυνειδητο ὀργώνει καί καταστρέφει τί ψυχή μας κάτω ἀπό τό πέπλο τοῦ ἐγωϊσμοῦ μας. Στά βάθη τῆς ψυχῆς μας ὅπου «δεῖται Δηλίου κολυμβητοῦ»²⁷, εἰς τό μί ἀποπνιγῆναι ἐν αὐτῶν» ἔχοντας ὡς ἐφόδιο δυνατό τήν πνοή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, γιά νά ἀνασύρουμε στήν ἐπιφάνεια τό βάρος τῶν ἁμαρτιῶν μας μέ τί δύναμη τοῦ Τιμίου Σταυροῦ²⁸.

¹⁷ Γεωργίου μητροπολίτου Νικομηδείας, *Λόγος εἰς τὰ εἰσόδια τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου*, PG 100, σ. 1420-1440.

¹⁸ Τροπάριο Ἐξοδίου Ἀκολουθίας εἰς Κεκοιμημένους.

¹⁹ «Χαῖρε, σεπτοῦ μυστηρίου θύρα» *Χαιρετισμοί*, Γ' Στάση.

²⁰ *Λουκ.* 10, 33.

²¹ *Ἦσ.* 1, 6.

²² «Τό γάρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον· ὃ δέ ἴνωται τῷ Θεῷ, τοῦτο καί σώζεται». Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπιστολή 101. Πρὸς Κληδόνιον*, PG 37, σ. 181.

²³ «οὐδέν γάρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος». *Ἐβρ.* 7, 19 καί «οὐδέποτε δύναται τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι»: *Ἐβρ.* 10, 1-4.

²⁴ *Ἐβρ.* 11, 32.

²⁵ *Ψαλμ.* 83, 6.

²⁶ *Β' Κορ.* 16.

²⁷ *Souida Lexicon*, Immanuelis Bekkeri, Berolini 1854, σ. 276.

²⁸ *Δ' Βασ.* 6, 4-7.

ΑΓΙΑ ΘΕΟΦΑΝΕΙΑ

«Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου, Κύριε, ἢ τῆς Τριάδος ἐφανερώθη προσκύνησις»

Ἡ μεγάλη δεσποτική ἑορτή τῶν Θεοφανείων, σύμφωνα μέ τόν Ἅγιο Πρόκλο, Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ἀποκαλύπτει μεγαλύτερα θαύματα ἀπό τήν προλαβοῦσα ἑορτή τῆς Νύκτας τῶν Χριστουγέννων. Ἐκεῖ ὀλόλαμπρο ἀστέρι ἔδειξε τόν θεῖο Λυτρωτή. Ἐδῶ ὁ Οὐράνιος Πατέρας δείχνει σέ μᾶς τούς ἀνθρώπους τόν Μονογενῆ Υἱό Του. Ἐκεῖ Μάγοι προσέφεραν δῶρα στό Βρέφος τῆς Βηθλεέμ. Ἐδῶ ἅγιοι ἄγγελοι προσκυνοῦν καί διακονοῦν τόν βαπτιζόμενο Χριστό ὡς τέλειο Θεό καί τέλειο ἄνθρωπο.

«Σήμερον τά ἄνω τοῖς κάτω συνεορτάζει καί τά κάτω τοῖς ἄνω συνομιλεῖ». Σύμπασα ἡ θριαμβεύουσα καί ἡ στρατευομένη Ἐκκλησία συμμετέχουν σπίν ἱερή καί μεγαλόφωνη τῶν Ὁρθοδόξων πανίγυρη. Εἶναι συγκινητική ἡ λαοθάλασσα τῶν συμπροσευχομένων πιστῶν κι ἀκόμη συγκινητικότερη ἡ παρουσία μυριάδων ἀγγέλων, πού δορυφοροῦν τόν Βαπτιζόμενο Κύριο. «Σήμερον ἄγγελοι μετά ἀνθρώπων συνεορτάζουσι». Καί τί λέγω ἄγγελοι, ἀφοῦ αὐτή ἡ Παναγία Τριάδα κατέρχεται στή θεία βάπτισις τοῦ Κυρίου μας!

Σήμερα ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί καί φανερόνεται ὁ Πατήρ, ὁ Υἱός καί τό Ἅγιο Πνεῦμα. Γι' αὐτό ἡ δεσποτική ἑορτή τῶν Φώτων ὀνομάζεται ἅγια Θεοφάνεια. Διότι ὁ Θεός, τόν ὁποῖο «οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε» (Ἰωάν. 1,18), ἕως τότε, φανερόνεται σέ μᾶς τούς χοϊκοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ βαπτίζεται. Ὁ Οὐράνιος Πατέρας Του μαρτυρεῖ ὅτι «οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ νύδόκησα» (Ματθ. 3,17). Καί τό Ἅγιο Πνεῦμα «ἐν εἶδει περιστερᾶς» κατέρχεται ἐπάνω στόν βαπτιζόμενο Χριστό καί βεβαιώνει «τοῦ λόγου τό ἀσφαλές». Τώρα πλέον οἱ πιστοὶ ἔχουμε τή δυνατότητα νά κατανοήσουμε ὅτι ὁ Ἕνας Θεός εἶναι Τρισυπόστατος. Ἕνας Θεός ὡς πρὸς τήν Οὐσία καί τή Θεότητα. Ἀλλά Τριαδικός ὡς πρὸς τίς

Ὑποστάσεις καί τά Πρόσωπα. Μονάς ἐν τριάδι καί Τριάς ἐν μονάδι. Τριάδα ὁμοούσιος, ἀδιαίρετος καί ἀχώριστος.

Φλυαροῦν οἱ ποικιλώνυμοι αἰρετικοί λέγοντας: Πῶς εἶναι δυνατόν ὁ Ἕνας Θεός νά εἶναι Τριαδικός; Διπλαδί, πῶς εἶναι δυνατόν τό ἕνα νά εἶναι συγχρόνως καί τρία; Προσπαθοῦν μέ τήν πεπερασμένη λογική τους νά ἐρμηνεύσουν τά ἀνερμίνευτα. Σάν νά μὴν ἄκουσαν ποτέ τό Ἀπολυτίκιο τῆς ἑορτῆς: «Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου, Κύριε, ἡ τῆς Τριάδος ἐφανερώθη προσκύνησις!» Ἀποστομωτική ἀπάντησι κατὰ τήν πρώτη Οἰκουμενική Σύνοδο τοῦς δίνει ἕνας πρῶν βοσκός, ὁ ἅγιος Σπυρίδων, ὁ ὁποῖος παίρνει στήν παλάμη του ἕνα κεραμίδι, τό εὐλογεῖ καί τό κεραμίδι χωρίζεται στά τρία συστατικά του. Ἡ φωτιά, πού χρειάστηκε γιά νά ψηθεῖ τό κεραμίδι, ἀνεβαίνει πρὸς τόν οὐρανό. Τό νερό, πού χρειάστηκε γιά νά ζυμωθεῖ τό κεραμίδι, τρέχει κάτω στή γῆ. Καί στήν παλάμη τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος μένει μόνο τό χῶμα. Ἔτσι μέ ἀπλότητα καταδεικνύεται ὅτι τό ἕνα μπορεῖ νά εἶναι συγχρόνως καί τρία.

Μέχρι τότε ποτέ δέν εἶχε φανερωθεῖ τόσο καθαρά στόν κόσμο μας ὁ Τριαδικός Θεός. Ἀλλά κατὰ τί θεία Βάπτισι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ «ἐπεφάνη ἐν τῷ κόσμῳ ὁ τόν κόσμον ποιήσας». Ἐκεῖνος, τόν ὁποῖον «ὕμνεϊ ἥλιος καί δοξάζει σελήνη». Ἐκεῖνος, στόν ὁποῖο «ὕπακούει τό φῶς καί δουλεύουσιν αἱ πηγαί», ἀποκαλύπτεται πλέον ἐνώπιόν μας.

Ἔχουμε μαρτυρία τοῦ Οὐρανίου Πατρός ὅτι Αὐτός πού γεννήθηκε στό σπίλαο τῆς Βηθλεέμ· Αὐτός πού πῆρε τόν δρόμο τῆς προσφυγιάς πρὸς τήν Αἴγυπτο· Αὐτός πού βαπτίζεται σήμερα στόν Ἰορδάνη· Αὐτός πού θά κηρύττει, θά θαυματουργεῖ καί θά θυσιασθεῖ ἐκουσίως ἐπάνω στόν Σταυρό ὑπέρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καί σωτηρίας, εἶναι ὁ Μονογενής Υἱός τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀγαπητός Υἱός τοῦ ἐπουρανίου Πατρός. «Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός» (Ματθ. 3,17). Κι ἐμεῖς εἴμαστε παιδιά τοῦ Θεοῦ, ἀλλά κατὰ χάριν. Ἐνῶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός εἶναι Υἱός κατὰ φύσιν. Σχολιάζει ὁ ἱερός Χρυσόστομος ὅτι, ἐπειδή ὑπῆρχε περίπτωσι νά ἀσεβήσουν οἱ αἰρετικοί καί νά ποῦν ὅτι τά λόγια αὐτά τοῦ Οὐρανίου Πατρός δέν ἀναφέρονται στόν βαπτιζόμενο Χριστό, ἀλλά στόν τίμο Πρόδρομο, κατέρχεται τό Ἅγιο Πνεῦμα ἐπάνω στήν κεφαλή τοῦ Κυρίου μας ἐν εἶδει περιστερώς, γιά νά Τόν δεῖξει σέ μᾶς τοῦς ἀνθρώπους· γιά νά μὴν ἔχουμε καμιά ἀμφιβολία ὅτι ὁ βαπτιζόμενος Χριστός εἶναι Θεός καί ὅτι ὁ Θεός εἶναι Τρισυπόστατος.

Ἐπιπλέον ἔχουμε μαρτυρία τοῦ Οὐρανίου Πατρός ὅτι ὁ βαπτιζόμενος Χριστός εἶναι ὁ Σωτήρας τοῦ κόσμου. Αὐτό σημαίνει σέ τελευταία ἀνάλυσι τό «ἐν ᾧ νυδόκησα». Σημαίνει ὅτι ἦλθε ἡ ὥρα νά τεθεῖ σέ ἐφαρμογή τό σχέδιο

τῆς θείας Οἰκονομίας γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου. Ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱός τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἔρχεται τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, γεννᾶται ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καί Μαρίας τῆς Παρθένου, βαπτίζεται στόν Ἰορδάνη ποταμό, «διά νά πληρώσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην», κηρύττει, θαυματουργεῖ, σταυρώνεται γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου. Κι ἐπειδή ὅλα αὐτά τά πετυχαίνει ὁ Χριστός καί μόνον Αὐτός, γ' αὐτό δακτυλοδεικτεῖται ἀπό τόν Οὐράνιο Πατέρα Του ὅτι εἶναι ὁ Υἱός τῆς εὐδοκίας Του, ὁ ἀληθινός καί μοναδικός Σωτήρας τοῦ κόσμου, τά πάντα ἐν πᾶσι καί τό πλήρωμα ὅλων τῶν πόθων μας, εὐλογητός καί ὑπερένδοξος εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

Οἱ ὑπερφυεῖς αὐτές δογματικές ἀλήθειες ἔχουν σαφεῖ ἀντίκτυπο στήν καθημερινή ζωή μας. Ὁ Χριστός βαπτίζεται, γιά νά βαπτιζόμαστε κι ἐμεῖς καί νά γινόμαστε συνειδητά μέλη τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας Του. Ὁ Χριστός λούεται στόν Ἰορδάνη ποταμό, γιά νά λουόμαστε κι ἐμεῖς στό φιλάνθρωπο μυστήριο τῆς ἱεράς Ἐξομολογήσεως καί νά καθαριζόμαστε ἀπό τόν ρυτίο τῆς ἁμαρτίας. Ὁ Χριστός φωτίζει μέ τή θεία βάπτισή Του ὅλη τήν Οἰκουμένη, γιά νά φωτιζόμαστε κι ἐμεῖς ἀπό τόν φωτισμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί νά γινόμαστε φωτόμορφα τέκνα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Τριαδικός Θεός φανερώνεται στους ἀνθρώπους, γιά νά Τόν προσκυνήσουμε ψάλλοντας: «Εἶδομεν τό φῶς τό ἀληθινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπουράνιον, εὗρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαίρετον Τριάδα προσκυνοῦντες· αὕτη γάρ ἡμᾶς ἔσωσεν». Νά τονίσουμε ἰδιαίτερος ὅτι ὁ Τριαδικός Θεός μᾶς καλεῖ σέ μιά ζωή ἀδελφοσύνης καί ἐνότητος. Νά μὴν ὑπάρχουν μεταξύ μας φιλονικίες καί διαιρέσεις, ἀλλά νά εἴμαστε «μῆ ψυχῆ συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ εὐαγγελίου» (Φιλιπ. 1,27). Πόσο θερμᾶ παρακάλεσε ὁ Κύριος στήν ἀρχιερατική προσευχή Του τόν Οὐράνιο Πατέρα Του νά ὑπάρχει καί μεταξύ μας ἐνότητα! «Ἵνα πάντες ἕν ᾧσι, καθὼς σύ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν σοί, ἵνα καί αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ᾧσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας» (Ἰωάν. 17,21).

«Ἐν Ἰορδάνη βαπτιζομένου σου, Κύριε, ἡ τῆς Τριάδος ἐφανερώθη προσκύνησις».

Μεγάλῃ εἶναι ἡ εὐλογία πού παρέχεται στόν κόσμο ἀπό τήν τόσο μεστή σέ θεολογικά καί πρακτικά μηνύματα δεσποτική ἐορτή τῶν Θεοφανείων. Ὁ Τριαδικός Θεός χαριτώνει καί εὐλογεῖ ὅλη τήν Ἀνθρωπότητα, ἀγιάζει τή φύση, τά νερά, τά πάντα, γιά νά ἀγιαζόμαστε κι ἐμεῖς καί νά ἐμπιστευόμαστε τή ζωή μας στόν Κύριο λέγοντας: «Ἡ ἐλπίς μου ὁ Πατήρ, καταφυγή μου ὁ Υἱός, σκέπη μου τό Πνεῦμα τό Ἅγιον· Τριάς ἁγία, δόξα σοι».

ΑΡΧΙΜ. ΑΛΕΞΙΟΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ
ΘΕΟΛΟΓΟΣ, ΦΥΣΙΚΟΣ, ΜΔΕ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ
ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ Ι. Ν. ΑΓΙΟΥ ΜΟΔΕΣΤΟΥ ΜΕΛΙΣΣΙΑΤΙΚΩΝ
ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Η ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΥΠΑΠΑΝΤΗΣ

Ο έορτολογικός κύκλος των Χριστουγέννων ολοκληρώνεται με μιά έορτή σαράντα ημέρες αργότερα: εἶναι θεωρητικά ἡ ἡμέρα τοῦ καθαρισμοῦ τῆς μπετρας ἑνός νεογέννητου, σύμφωνα μέ τόν Μωσαϊκό Νόμο (Λευιτ. 12, 2-4). Καί λέμε «θεωρητικά» γιατί γιά τήν Ὑπεραγία Θεοτόκο δέν ὑπῆρχε τέτοια ἀνάγκη, δεδομένου ὅτι ἡ σύλληψη ἦταν ἄσπορος καί ὁ τοκετός ἄφθορος καί ἀνώδυνος. Ταυτόχρονα ἱκανοποιεῖται καί δεύτερη ὑπαγόρευση τοῦ Νόμου, σύμφωνα μέ τήν ὁποία κάθε πρωτότοκο ἀγόρι, ἀνήκοντας δικαιωματικά στόν Θεό (Ἐξ. 13,15), ἔπρεπε νά προσφερθεῖ στόν Ναό καί νά ἐξαγοραστεῖ μέ τήν προσφορά ἑνός ἐπίσιου ἀμνοῦ ἢ δύο τρυγониῶν ἢ δύο περιστριῶν γιά τίς φτωχές οἰκογένειες. Κι ἐδῶ βέβαια φαίνεται τό ἐξῆς παράδοξο: ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ὁ «πρωτότοκος Λόγος, Πατήρ ἀνάρχου Υἱός» νά προσφέρεται στόν Ναό καί νά ἔχει ἀνάγκη ἀνταλλαγῆς μέ τήν προσφορά τῶν πτωχῶν! Ἀλλά, θέλοντας ὁ Κύριος νά ἱκανοποιήσει κάθε ἐντολή τοῦ Νόμου καί νά μί δώσει δικαιώματα γιά νά κατηγορηθεῖ ὡς παραβάτης τῶν ὀρισθέντων ἀπό τόν Θεό, καταδέχεται τόσο τήν περιτομή τήν ὄγδοη ἡμέρα ὅσο καί τόν καθαρισμό τήν τεσσαρακοστή, ὑποτασσόμενος στόν Νόμο, δίνοντας ταυτόχρονα καί σέ μᾶς παράδειγμα ὑπακοῆς στόν θεῖο νόμο.

Στήν Ἐκκλησία μας ἡ έορτή αὐτή, τῆς τεσσαρακοστῆς ἡμέρας, εἶναι γνωστή μέ ἕνα ὄνομα πού δέν παραπέμπει στά σχετιζόμενα μέ τόν Μωσαϊκό Νόμο στοιχεία, ἀλλά στό γεγονός τῆς συνάντησης τοῦ νεογέννητου Χριστοῦ μέ τόν γέροντα Συμεών, στήν ὑποδοχή τοῦ θείου βρέφους ἀπό τόν Συμεών καί τήν πρόσληψή Του στήν ἀγκαλιά του, ἀλλά καί στίς προφητείες πού ἱκανοποιήθηκαν καί σέ ὅσες διατυπώθηκαν ἀπό τόν Συμεών καί τήν γερόντισσα Ἄννα: εἶναι ἡ έορτή τῆς Ὑπαπαντῆς, πού έορτάζεται στίς 2 Φεβρουαρίου.

Ἄνθρωπος δίκαιος καί εὐλαβῆς ὁ Συμεών, ἱερέας τοῦ Ἀληθινοῦ Θεοῦ,

περίμενε τήν ικανοποίηση τῆς θείας ὑποσχέσεως γιά τόν ἐρχομό τοῦ Μεσσία. Πιστός καί ἐνάρετος, ζητοῦσε ἀπό τόν Θεό τήν ικανοποίηση ἑνός πόθου: νά ἀξιωθεῖ νά συναντήσῃ τόν Λυτρωτή τοῦ Κόσμου! Καί ἔλαβε ἀπό τόν Θεό τή διαβεβαίωση ὅτι αὐτή ἡ βαθεῖα του καί ἅγια ἐπιθυμία θά πραγματοποιηθεῖ, «μή ἰδεῖν θάνατον πρὶν ἢ ἴδῃ τόν Χριστόν Κυρίου» (Λουκ. 2,26)! Τί κι ἄν πλέον λόγῳ γήρατος ἔχει ἀποσυρθεῖ ἀπό τήν ἐνεργό δράση, ἡ ζωὴ του περιστρεφόμεν γύρω ἀπὸ τή λατρεία τοῦ Θεοῦ, τή μελέτη καί τήν προσευχή. Γι' αὐτό καί τήν ἡμέρα τοῦ σαραντισμοῦ τοῦ Χριστοῦ λαμβάνει ἐσωτερικὴ πληροφορία ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα νά μεταβῆ στὸν Ναό.

Δέν ἦταν πλέον δύσκολο νά διακρίνει ποιὸς εἶναι ὁ μέγας ἀναμενόμενος! Βλέπει τὴ μπέρα πού στέκεται μέ τίς παρθένους, ἀναγνωρίζει τὴ λάμψη τοῦ βρέφους καί ταυτόχρονα αἰσθάνεται νά πλημυρίζει τὸ εἶναι του ἀπὸ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νά πληρώνεται ἡ ὑπαρξὴ του, νά κοινωνεῖ τοῦ Θείου. Καί σ' αὐτὴ τὴν πνευματικὴ τελειότητα ἀναφωνεῖ τὸ «Νῦν ἀπολύεις τόν δούλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ ρῆμά σου ἐν εἰρήνῃ» (Λουκ. 2,29). Δέ ζητᾷ τὸν θάνατο γιὰ τὴν πραγματοποιήθηκε ἡ προφητεία νά συναντήσῃ τόν Μεσσία, ἀλλὰ γιὰ τὸν βιώνει τόν Θεό στὴν αἰωνιότητα. Θέλει, δηλαδή, νά μείνῃ σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι αἰώνια καί ζητᾷ νά φύγῃ ἐκεῖνη τὴ στιγμή ἀπὸ τὴν παρούσα ζωὴ, ἡ ὑλικότητα τῆς ὁποίας θά τὸν ἐπανέφερε σύντομα στὰ γίνα. Δέν φοβᾶται τὸν θάνατο γιὰ τὴν συνάντησι τῆς Ζωῆς. Παραδίδει τὴν ψυχὴ του στὰ «χέρια» αὐτοῦ πού κρατᾷ σωματικὰ στὰ δικά του χέρια, σ' Αὐτόν πού λύτρωσε τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ κάθε κακό, πάθος, ἁμαρτία, θάνατο.

Καί ἐνῶ ὁ Συμεὼν ὁμολογεῖ τὴν ικανοποίηση τῆς ὑποσχέσεως πού εἶχε λάβῃ ὁ ἴδιος ἀπὸ τόν Θεό, προφητεύει γιά τὸ σαρανταῖμερο βρέφος: «Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων των λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καί δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ» (Λουκ. 2, 30-32). Βλέπει δηλαδή ποιὸς πραγματικὰ εἶναι ὁ Χριστός. Ὁ Μέγας Βασίλειος λέει χαρακτηριστικά: «Ἄννα εὐηγγελίζετο, Συμεὼν ἐνηγκαλιζέτο ἐν μικρῷ βρέφει τὸν μέγαν Θεόν προσκυνοῦντες, οὐ τοῦ ὀρωμένου καταφρονοῦντες, ἀλλὰ τῆς Θεότητος αὐτοῦ τὴν μεγαλοσύνην δοξολογοῦντες». Βλέπει, δηλαδή, ὅτι τὸ μικρὸ βρέφος πού κρατᾷ στὴν ἀγκαλιά του εἶναι «ὁ δρακί περιέχων τὰ σύμπαντα», ὁ Δημιουργὸς των πάντων, ὁ Μόνος Θεός.

Ἀκολούθως προφητεύει γιά τὸν τρόπο μέ τὸν ὁποῖο ὁ κόσμος θά ἀντιμετωπίσῃ τόν Χριστό: «Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καί ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ καί εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον» (Λουκ. 2,34), ἀλλὰ καί γιά τὸ τέλος

πού ἐπιφυλάσσει ὁ ἐβραϊκός λαός στὸν Υἱὸ τῆς Παρθένου: «καὶ σοῦ δέ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ρομφαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί» (Λουκ. 2,35). Καὶ ρομφαία πού διαπέρασε τὴν Παναγία ἀπετέλεσε ὁ Σταυρικὸς θάνατος τοῦ γλυκύτατου τέκνου τῆς, ὁ ὁποῖος συνδυάστηκε ἀλλὰ καὶ μέχρι σήμερα συνδυάζεται μὲ λογισμοὺς ἀνθρώπων γιὰ τὸ ποιὸς ἦταν ὁ Χριστός: ἰδεολόγος ἐπαναστάτης, μέγας δάσκαλος, θεάνθρωπος; Καὶ ταυτόχρονα μὲ λογισμοὺς γιὰ τὸ πρόσωπο τῆς ἴδιας τῆς Μητέρας Του, ἔτσι ὅπως ἀμφισβητήθηκε καὶ ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τίς διάφορες αἰρέσεις.

Αὐτὴ ἡ ἀμφισβήτηση τοῦ Χριστοῦ πρωτίτως, τὸ σημεῖο ἀντιλεγόμενο, καὶ τῆς Παναγίας κατ' ἐπέκτασιν, βάζει καὶ ἐμᾶς μπροστὰ στό κύριο ἐρώτημα τῆς ἐορτῆς: ἐμεῖς οἱ σημερινοὶ Χριστιανοὶ ποιά Ὑπαπαντὴ γιορτάζουμε; Ἡ καλύτερα, ποιά Ὑπαπαντὴ περιμένουμε νά γιορτάσουμε; Μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ συνάντηση μὲ τὸν Θεό; Φροντίζουμε γι' αὐτήν; Πῶς θὰ τὴν πετύχουμε;

Ὁ γέροντας Συμεὼν εἶχε ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς τῆς ζωῆς του τὸν Θεό. Ὅλα γι' αὐτὸν περιστρέφονταν γύρω ἀπὸ τὸν Θεό. Ζοῦσε εὐχαριστιακά. Ἔτσι κι ἐμεῖς θὰ πρέπει νά μὴν ἐξοστρακίζουμε τὸν Θεό ἀπὸ τὴν καθημερινότητά μας. Θὰ ξεκινᾶμε καὶ θὰ κλείνουμε τὴν ἡμέρα μας μὲ προσευχὴ καὶ εὐχαριστία γιὰ τὰ δῶρα πού μᾶς προσφέρει: ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ, τίς ἀρετές, τὰ τάλαντα μὲ τὰ ὁποῖα μᾶς προοίκισε, τοὺς ἀνθρώπους πού μᾶς πρόσφερε γύρω μας, μέχρι καὶ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ. Καὶ ὅλα αὐτὰ θὰ τὰ ἀντιπροσφέρουμε σὲ Αὐτὸν μέσα ἀπὸ τὸ μοῖρασμά τους στό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Συμεὼν ἦταν προσδεχόμενος τίς ἐπαγγελίες τοῦ Θεοῦ. Ἦταν σίγουρος πῶς ὁ Θεός θὰ πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις του καὶ περιμένε νά τίς βιώσει. Εἶχε πίστη ἀκλόνητη καὶ βεβαία. Τέτοια πίστη στίς ἐπαγγελίες τοῦ Θεοῦ, ὅπως αὐτές ἀποτυπώνονται στό Εὐαγγέλιο, τὴ ζωὴ καὶ τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καλοῦμαστε κι ἐμεῖς νά καλλιεργήσουμε. Ὅπως τὴ βίωσαν ὅλοι οἱ Ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας μας πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ καὶ οἱ σύγχρονοὶ μας Ἅγιοι.

Ὁ Συμεὼν ἔγινε Θεοδόχος, γιατί ἀξιώθηκε νά κρατήσει σπὴν ἀγκαλιά του τὸν Θεάνθρωπο. Ἐμεῖς μπορούμε νά κοινωνοῦμε τὸν Χριστὸ στὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας καὶ νά ἀγιάζει τὴν σύμπασα ὑπαρξή μας, καθιστώντας τὴν Σῶμα καὶ Αἷμα Του. Ἡ συνάντηση τοῦ Συμεὼν μὲ τὸν Χριστὸ ἔγινε στό τέλος τῆς ζωῆς του καὶ κράτησε ἐλάχιστα λεπτά. Γιὰ χρόνια πολλὰ ὁ Συμεὼν ἔζησε μὲ τὴν ἀναμονὴ αὐτῆς τῆς συνάντησης, παιδαγωγούμενος μέσα ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς καθημερινότητάς του. Ἐμεῖς ἔχουμε τὴν εὐλογία καὶ τὴ δυνατότητα τῆς τακτικῆς κοινωνίας μὲ τὸν Θεό, μέσα σπὴν Ἐκκλησία, παιδαγωγούμενοι, αἰῶνας τὸν σταυρὸ του ὁ καθένας, ἀρκεῖ νά μὴν λείπει ἡ δύρα αὐτῆς τῆς κοινωνίας μαζί Του.

Γιά πολλούς ο Θεός εἶναι ἀνύπαρκτος, ἄρα δέν ἀναμένουν νά Τόν συναντήσουν. Κάποιοι ἴσως ἔχουν τόν φόβο τῆς συνάντησης μαζί Του ὅταν φύγουν ἀπό τήν παροῦσα ζωή. Ἄς μῖν λησιμονοῦμε ὅμως ὅτι ἡ συνάντηση μέ τόν Χριστό θά εἶναι ἀναπόφευκτη γιά κάθε ἄνθρωπο, ὅταν Αὐτός ἔρθῃ ὡς Δίκαιος Κριτής. Τότε, ὅμως, δέν θά ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νά Τόν ὑπαντήσουμε ἐμεῖς. Τότε ἢ θά μᾶς εἶναι ὁ ἄγνωστος Κριτής ἢ ὁ οἰκεῖος καί φίλος πού συναντήσαμε πολλές φορές στήν παροῦσα ζωή!

Τοῦ Καιροῦ Μας

ΟΠΟΥ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, ΕΚΕΙ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ: ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

- Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Λαρίσης καί Τυρνάβου κ. Ἱερώνυμος:
- **5 Ἀπριλίου** Κατόπιν προσκλήσεως μετέβη σπὴν 110 Πτέρυγα Μάχης καὶ μίλησε σέ ὅλα τὰ ἀνώτατα καὶ ἀνώτερα στελέχη τῆς Διοικήσεως.
 - **16 Ἀπριλίου** Τίμησε μέ τὴν παρουσία του τὴν μουσικὴ ἐκδήλωση πού πραγματοποιήθηκε στὸν Ἱ. Μ. Ν. Παναγίας Φανερωμένης Τυρνάβου.
 - **18 Ἀπριλίου** Κατόπιν προσκλήσεως μετέβη σπὴν 1η Στρατιά καὶ μίλησε σέ ὅλα τὰ ἀνώτατα καὶ ἀνώτερα στελέχη αὐτῆς.
 - **19 Ἀπριλίου** Παρέστη σπὴν ἐνθρόνισι τοῦ νέου Μητροπολίτου Σισανίου καὶ Σιατίστης κ. Ἀθανασίου.
 - **20 Ἀπριλίου** Σάββατο τοῦ Λαζάρου: Λειτουργῆσε στὸν Ἱ. Ν. Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Λαρίσης.
 - **20 Ἀπριλίου μεσημέρι** Τέλεσε τρισάγιο ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν πεσόντων στρατιωτικῶν ὑγειονομικῶν στὸ εἰδικὸ μνημεῖο στὸ πάρκο τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου Λαρίσης.
 - **21 Ἀπριλίου** Κυριακὴ Βαῶν: Λειτουργῆσε στὸν Ἱερό Ναὸ Ἁγίου Γεωργίου Τυρνάβου.
 - **21 Ἀπριλίου βράδυ** Χοροστάτησε σπὴν Ἀκολουθία τοῦ Νυμφίου στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης Λαρίσης.
 - **22 Ἀπριλίου μεσημέρι** Προήδρευσε τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.
 - **22 Ἀπριλίου βράδυ** Χοροστάτησε σπὴν Ἀκολουθία τοῦ Νυμφίου στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Χαράλαμπος Λαρίσης.
 - **23 Ἀπριλίου μεσημέρι** Τέλεσε τὸ Μυστήριον τοῦ Ἱεροῦ Εὐχελαίου στὸ Πανεπιστημιακὸ Νοσοκομεῖο Λαρίσης.
 - **23 Ἀπριλίου βράδυ** Χοροστάτησε σπὴν Ἀκολουθία τοῦ Νυμφίου στὸν Ἱ. Ν. Ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος Λαρίσης.
 - **24 Ἀπριλίου ἀπόγευμα** Τέλεσε τὸ Μυστήριον τοῦ Ἱεροῦ Εὐχελαίου στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων Λαρίσης.
 - **24 Ἀπριλίου βράδυ** Χοροστάτησε σπὴν Ἀκολουθία τοῦ Νηπιῆρος στὸν Ἱ. Ν. Προφήτου Ἡλιοῦ Λαρίσης.

- **25 Ἀπριλίου Μ. Πέμπτη πρωί** Λειτουργήσε στόν Ἱ. Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Ἀμπελωνος
 - **25 Ἀπριλίου βράδυ** Χοροστάτισε στήν Ἀκολουθία τῶν Ἀχράντων Παθῶν στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Λαρίσης.
 - **26 Ἀπριλίου Μ. Παρασκευή πρωί** Χοροστάτισε στήν Ἀκολουθία τῆς Ἀποκαθιλώσεως στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
 - **26 Ἀπριλίου μεσημέρι** Χοροστάτισε στήν Ἀκολουθία τοῦ Ἐπιταφίου Θρήνου στό Κοιμητήριο Λαρίσης.
 - **26 Ἀπριλίου βράδυ** Χοροστάτισε στήν Ἀκολουθία τοῦ Ἐπιταφίου Θρήνου στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης καί ἀκολουθῶς προεξήρχε τῆς Λιτανείας πρὸς τὴν Κεντρικὴ Πλατεία τῆς Πόλεως. Ἐν συνεχείᾳ, προεξάρχων τῆς Περιφορᾶς τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Λαρίσης, μετέβη στὸν ὡς ἄνω Ναό, ὅπου καὶ τέλεσε τὴν ἀπόλυση τῆς Ἀκολουθίας.
 - **27 Ἀπριλίου Μ. Σάββατο πρωί** Πρώτη Ἀνάσταση στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Λαρίσης.
 - **27 Ἀπριλίου ἀπόγευμα** Ὑπεδέχθη στό στρατιωτικὸ ἀεροδρόμιο τῆς πόλεως τὸ Ἅγιο Φῶς ἀπὸ τὰ Ἱερὸσόλυμα.
 - **27 Ἀπριλίου βράδυ** Τέλεσε τὴν Ἀκολουθία τῆς Ἀναστάσεως καὶ λειτουργήσε στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
 - **28 Ἀπριλίου Κυριακὴ Πάσχα ἀπόγευμα** Τέλεσε τὸν Ἑσπερινὸ τῆς Ἀγάπης στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
 - **29 Ἀπριλίου** Λειτουργήσε στὸν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Νικαίας.
 - **29 Ἀπριλίου ἀπόγευμα** Ὑπεδέχθη τὸ Ἱερὸ Λεῖψανο τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τῆς πανσόφου στὸν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Μεγαλομάρτυρος Λαρίσης, τὸ ὁποῖο προσεκόμισε ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Κίτρους κ. Γεώργιος.
 - **30 Ἀπριλίου** Λειτουργήσε στό πανηγυρίζον παρεκκλήσιο τοῦ Ἐπισκοπείου, τὸ ὁποῖο τιμᾶται στοὺς Ἁγίους ἐνδόξους Μάρτυρες Ραφαὴλ, Νικόλαο καὶ Εἰρήνη.
 - **30 Ἀπριλίου ἀπόγευμα** Προέστη τῆς Ἱερᾶς Λιτανείας τῶν Ἁγίων ἐνδόξων Μαρτύρων Ραφαὴλ, Νικολάου καὶ Εἰρήνης στὸν ὁμώνυμο καὶ πανηγυρίζοντα Ἱερὸ Ναὸ στό Ὁμορφοχώρι Λαρίσης.
 - **30 Ἀπριλίου βράδυ** Μίλησε στοὺς φοιτητὲς τῆς Χριστιανικῆς Ἑστίας Λαρίσης
- Ἐξάλλου τέλεσε / προεξήρχε / ἔλαβε μέρος / δέχτηκε:
- **3 Μαΐου** Δοξολογία στήν 1η Στρατιά γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, προστάτου αὐτῆς.
 - **5 Μαΐου** Λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις γιὰ τὴν Παναγία Ζιδανιώτισσα στήν Κοζάνη.

- **7 & 8 Μαΐου** Λατρευτικές εκδηλώσεις στον Ί. Ν. Αγίου Ἀρσενίου Ἐλασσῶνος.
- **8 & 9 Μαΐου** Λατρευτικές εκδηλώσεις στον Ί. Ν. Αγίου Χριστοφόρου Ἀγρινίου.
- **11 & 12 Μαΐου** Λατρευτικές εκδηλώσεις γιά τόν Ἅγιο Σεραφεῖμ, ἐπίσκοπο Φαναρίου καί Νεοχωρίου στήν Καρδίτσα.
- **13 Μαΐου** Ἐσπερινός στήν Ἀρχαία Βασιλική του Ἁγίου Ἀχιλλίου.
- **14 Μαΐου** Ἐσπερινός του Πολιούχου Ἁγίου Ἀχιλλίου καί Λιτάνευση τῶν Ἱερῶν Λειψάνων του.
- **15 Μαΐου** Θεία Λειτουργία γιά τήν ἑορτή τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, προστάτου καί πολιούχου τῆς πόλεως Λαρίσης.
- **15 Μαΐου** τό ἀπόγευμα ἐπίσκεψη στό Ἐπισκοπεῖο τοῦ Προέδρου τῆς Νέας Δημοκρατίας κ. Κυριάκου Μητσοτάκη.
- **17 Μαΐου** Ὑποδοχή Ἱερῶν Λειψάνων τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στό ὁμώνυμο χωριό ἀπό τήν Ἱερά Μονή Παντοκράτορος τοῦ Ἁγίου Ὅρους.
- **18 Μαΐου** Μνημόσυνο μακαριστοῦ Ἀρχμ. Ἀθανασίου Μυτιληναίου στον Ί. Ν. Αγίου Χαράλαμπος Λαρίσης.
- **18 & 19 Μαΐου** Λατρευτικές εκδηλώσεις στον Ί. Ν. Μετεωριῶν Πατέρων Καλαμπάκας.
- **19 Μαΐου** Παρουσίαση τοῦ νέου ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ τῆς Μητροπόλεως ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ.
- **22 Μαΐου** Λίξη Ἐσπερινῶν Κηρυγμάτων στό Ἱερό Προσκύνημα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Τεμπῶν.
- **23 Μαΐου** Ἐγκαίνια Κέντρου Γεροντολογίας τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν στό Δίλεσι Βοιωτίας.
- **25 & 26 Μαΐου** Λατρευτικές εκδηλώσεις στον Ί. Ν. Ἁγίας Φωτεινῆς Νέας Σμύρνης.
- **28 & 29 Μαΐου** Λατρευτικές εκδηλώσεις στον Ί. Ν. Ἁγίου Λουκά τοῦ Ἱατροῦ Βεροίας.
- **30 Μαΐου** Ἀναγόρευση Μητροπολίτου Ναϊρόμπι κ. Μακαρίου ὡς ἐπίτιμου Διδάκτορος τῆς Ἱατρικῆς σχολῆς Λαρίσης.
- **3 Ἰουνίου** Παράκληση γιά τούς ὑποψηφίους τῶν Πανελλαδικῶν ἐξετάσεων στον Ί. Μ. Ν. τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου.
- **10 Ἰουνίου** Λίξη Φροντιστηρίου ὑποψηφίων κατηχητῶν στον Ί. Ν. Ἁγίου Νικολάου Λαρίσης.
- **14 Ἰουνίου** Ἀρχιερατικό συλλείτουργο γιά τήν ἑορτή τοῦ Ἁγίου Ἱερωνύμου στον Ί. Μ. Ν. τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου.

- **15 Ιουνίου** Έορτή Αρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Γερωνύμου στό Ἡσυχαστήριο τοῦ Ἁγίου Πορφυρίου Ἀττικῆς.
- **15 Ιουνίου** τό ἀπόγευμα ἐόρτιες εὐχές ἀπό τό ποιῆμιο γιά τήν ὀνομαστική ἐορτή στό Ἐπισκοπεῖο.
- **19 Ιουνίου** Θεία Λειτουργία στόν Ἱ. Ν. Εὐαγγελιστρίας Τήνου.
- **22 Ιουνίου** Ἐξετάσεις ὑποψηφίων διπλωματούχων καί πτυχιούχων στή σχολή Βυζαντινῆς μουσικῆς τῆς Μητροπόλεως.
- **23 Ιουνίου** Ἀρχιερατικό συλλεῖτουργο καί Μνημόσυνο μακαριστοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης κυροῦ Ἰγνατίου στόν Ἱ. Μ. Ν. τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου.
- **26 Ιουνίου** Ἁγιασμός στή γραφεῖα τῆς Διευθύνσεως Περιφερειακῆς Ἐκπαιδεύσεως Νομοῦ Λαρίσης.
- **6 & 7 Ιουλίου** Λατρευτικές ἐκδηλώσεις στόν Ἱ. Ν. Ἁγίας Κυριακῆς Δημητσάνης.
- **20 Ιουλίου** Δοξολογία Κυπρίων στόν Ἱ. Ν. Προφήτου Ἡλιοῦ Λαρίσης.
- **21 & 22 Ιουλίου** Λατρευτικές ἐκδηλώσεις στόν Ἱ. Ν. Ἁγίας Μαρκέλλης Χίου.
- **22 & 23 Ιουλίου** Λατρευτικές ἐκδηλώσεις στήν Ἱερά Μονή Ἁγίας Πελαγίας στήν Τήνο.
- **30 Ιουλίου** Ἐξόδιος ἀκολουθία μακαριστοῦ Μητροπολίτου Φθιώτιδος κυροῦ Νικολάου.
- **1 Αὐγούστου** Παράκληση στήν Ὑπεραγία Θεοτόκο στόν Ἱ. Ν. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου Αἰγάνης.
- **2 Αὐγούστου** Παράκληση στήν Ὑπεραγία Θεοτόκο στόν Ἱ. Ν. Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Καρίτσας.
- **4 Αὐγούστου** Παράκληση στήν Ὑπεραγία Θεοτόκο στόν Ἱ. Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀρμενίου.
- **5 Αὐγούστου** Ἐσπερινός στήν Ἱερά Μονή Ἀγάθωνος Φθιώτιδος.
- **6 Αὐγούστου** Θεία Λειτουργία στήν Ἱερά Μονή Μεταμορφώσεως Σωτῆρος Ραφάνης.
- **6 & 7 Αὐγούστου** Λατρευτικές ἐκδηλώσεις στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικάνορος Καστοριάς.
- **7 Αὐγούστου** Ἐπίσκεψη τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης κ. Νικολάου Παναγιωτόπουλου στό Ἐπισκοπεῖο.
- **7 Αὐγούστου** Παράκληση στήν Ὑπεραγία Θεοτόκο στόν Ἱ. Ν. Μεταμορφώσεως Σωτῆρος Κόκκινου Νεροῦ.
- **8 Αὐγούστου** Παράκληση στήν Ὑπεραγία Θεοτόκο στόν Ἱ. Ν. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου Κρανίδς.

- **9 Αύγουστου** Παράκληση σπίν Ύπεραγία Θεοτόκο στόν Ί. Ν. Κομίσεως τῆς Θεοτόκου Ραφάνης.
- **10, 11 & 12 Αύγουστου** Λατρευτικές ἐκδηλώσεις στόν Ί. Ν. Ἁγίου Σπυρίδωνος Κερκύρας.
- **13 Αύγουστου** Παράκληση σπίν Ύπεραγία Θεοτόκο στόν Ί. Ν. Κομίσεως τῆς Θεοτόκου Καστρί Λουτροῦ.
- **14 & 15 Αύγουστου** Λατρευτικές ἐκδηλώσεις σπίν Ί. Μ. Παναγίας Σουμελά Βεροίας.
- **23 & 24 Αύγουστου** Λατρευτικές ἐκδηλώσεις στόν Ί. Ν. Ἁγίου Διονυσίου Ζακύνθου.
- **27 Αύγουστου** Ὁρκωμοσία Δημάρχου Τεμπῶν κ. Γεωργίου Μανώλη.
- **29 Αύγουστου** Ὁρκωμοσία Δημάρχου Τυρνάβου κ. Ἰωάννου Κόκκουρα.
- **29 Αύγουστου** Ὁρκωμοσία Δημάρχου Κιλελέρ κ. Ἀθανασίου Νασιακόπουλου.
- **30 Αύγουστου** Ὁρκωμοσία Περιφερειάρχου Θεσσαλίας κ. Κωνσταντίνου Ἀγοραστοῦ.
- **31 Αύγουστου** Ὁρκωμοσία Δημάρχου Λαρισαίων κ. Ἀπόστολου Καλογιάννη.
- **1 Σεπτεμβρίου** Δοξολογία γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Λάρισας ἀπό τόν τουρκικό ζυγό.
- **1 ἕως 5 Σεπτεμβρίου** Προσκυνηματική ἐκδρομή στό Ἱεροσόλυμα.
- **7 Σεπτεμβρίου** Τεσσαρακονθήμερο Μνημόσυνο μακαριστοῦ Μητροπολίτου Φθιώτιδος κυροῦ Νικολάου στόν Ί. Μ. Ν. Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Λαμίας.
- **11 Σεπτεμβρίου** Ἁγιασμοί γιά τήν ἔναρξη τῆς νέας σχολικῆς χρονιάς.
- **13 Σεπτεμβρίου** Τρισάγιο στόν μακαριστό Μητροπολίτη Λαρίσης καί Πλαταμῶνος κυροῦ Σεραφεῖμ ἐπί τῇ συμπληρώσει 30 ἐτῶν ἀπό τῆς ἐκδημίας του.
- **16 Σεπτεμβρίου** Ἁγιασμός στό Δικαστικό Μέγαρο Λαρίσης ἐπί τῇ ἐνάρξει τῆς νέας δικαστικῆς χρονιάς.
- **17 Σεπτεμβρίου** Φιλανθρωπική Συναυλία μέ τόν κ. Σταματῆ Σπανουδάκη στό Κηποθέατρο Λαρίσης.
- **19 Σεπτεμβρίου** Ἱερατική Σύναξη.
- **21 Σεπτεμβρίου** Σύναξη Κατηχητῶν.
- **23 & 24 Σεπτεμβρίου** Λατρευτικές ἐκδηλώσεις στό Ἱερό Προσκύνημα Παναγίας Μυρτιδιωτίσσης Κυθήρων.
- **28 Σεπτεμβρίου** Ἐγκαίνα Ί. Ν. Ἁγίου Ἀντωνίου Λαρίσης.
- **29 Σεπτεμβρίου** Μνημόσυνο μακαριστοῦ π. Ἀναργύρου Σταματιόπουλου στόν Ί. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχλλίου.

ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΜΗΝΥΜΑ ΕΠ’ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΗΣ ΕΝΑΡΞΕΩΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 2019-2020

Λάρισα, Σεπτέμβριος 2019

Πρός
Τούς Άξιοτίμους
κ.κ. Έκπαιδευτικούς τών Σχολείων
τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης καί Τυρνάβου.

Άγαπητοί μου,

«Μή νομίζετε πώς καί τοῦτος ἐδῶ πού προσπαθεῖ νά σᾶς μιλήσει περνᾶ μιά ζωή ἄκοπτη, ὅλο λόγια γαλίνια καί ἀπλά, σάν καί αὐτά πού κάπου-κάπου σᾶς χαρίζουν ἀνακούφιση. Ἡ ζωή του εἶναι γεμάτη δυσκολίες καί ὑπολείπεται τῶν λόγων αὐτῶν. Ἄν ὅμως ἦταν ἀλλιῶς τά πράγματα, ποτέ δέν θά κατάφερνε νά μιλήσει ἔτσι»¹.

Στὴν ἀρχή τῆς νέας χρονιάς, πέρα καί πάνω ἀπό τίς αὐτονόπτες εὐχές, θά ἤθελα ἀπλῶς νά προσπαθίσω νά αισθανθεῖτε ὅτι εἶμαι δίπλα σας, ὅτι σᾶς νιώθω καί ὅτι κάπως σᾶς ζηλεύω. Κατανοῶ τὴν εὐθύνη σας. Ἔχετε στά χέρια σας τά παιδιά μας. Τὴν ἴδια ὥρα δέν ἔχετε στή διάθεσή σας ὅλα ὅσα θά ἦταν αὐτονόπτο νά ἔχετε. Ἔχετε ὄραμα ὡς φιλότιμοι παιδαγωγοί. Ταυτόχρονα δέν ξέρω πολλούς μέ τούς ὁποίους θά μπορούσατε νά τό μοιραστεῖτε. Θέλετε νά προχωρήσετε μπροστά. Τὴν ἴδια στιγμή δέν ξέρετε ποιός θά σᾶς στηρίξει στὴν πορεία καί ποιός θά λάβει πρῶτος τόν λίθο νά σᾶς πετροβολήσει, ὄντας ὁ ἴδιος συνυπεύθυνος. Ζητᾶμε ἀπό σᾶς πάρα πολλά. Συνάμα σᾶς προσφέρουμε τόσα λίγα.

Ποιός, ὅμως, μπορεῖ νά ἀμφισβητήσει ὅτι τό γέλιο τῶν παιδιῶν εἶναι ἡ ὡραιότερη ἀνταμοιβή στή ζωή; Ποιός δέν δυναμώνει ἀπό τή ζωντάνια καί τόν

δυναμισμό τους, κι ἄς κουράζεται ὦρες-ὦρες; Ποιός ἀρνεῖται ὅτι τό πιό ζωογόνο ἐργασιακό περιβάλλον μπορεῖ νά εἶναι τό σχολεῖο;

Στήν Ἐκκλησία πάντα μνημονεύουμε τούς δασκάλους τοῦ Γένους. Καί δέν κλείνει ἡ ἡμέρα ἂν δέν προσευχηθοῦμε στό Ἀπόδειπνο «ὑπέρ τῶν γονέων καί διδασκάλων ἡμῶν», βάζοντάς τους στήν ἴδια θέση, θέλοντας νά δείξουμε πόσο σπουδαῖοι, συνυπεύθυνοι καί συνεργάτες εἶναι στήν ἀνέλιξη τῆς παιδικῆς/νεανικῆς ψυχῆς. Μέ αὐτό δέν θέλω νά νομίσετε πώς ἡ συμπαράστασή μας στό σχολεῖο τοῦ σήμερα ἐξαντλεῖται στήν προσευχή. Εἴμαστε στή διάθεσή σας νά συνδράμουμε σέ ὅτιδήποτε χρειαστεῖ καί μποροῦμε, πιστεύοντας στή συνεργασία ὄλων τῶν θεσμῶν στόν τομέα τῆς Παιδείας, ἀναγνωρίζοντας τόν πρωτεύοντα ρόλο τοῦ υπεύθυνου παιδαγωγοῦ καί τό χρέος μας νά τόν στηρίζουμε ὅσο πιό διακριτικά ἀλλά καί δυναμικά μποροῦμε.

Θέλουμε νά γεμίσουμε τίς ψυχές τῶν παιδιῶν μας ἐλπίδα στηριγμένη στήν Ἀλήθεια, μέ προοπτική τόν Ἄνθρωπο, πού δέν θά δημιουργεῖ τούς αὐριανούς ἐπαγγελματίες-γρανάζια ἑνός κυρίαρχου κοινωνικοῦ συστήματος μέ χαρακτηριστικό τήν τοξικότητα τῆς ταξικότητας, ἀλλά θά καρποφορεῖ ὀλοκληρωμένες προσωπικότητες μέ κριτική σκέψη, ἀρχές καί ἀξίες.

Καλή δύναμη στόν ἀγῶνα σας, καρποφόρα χρονιά!

Μέ πατρικές εὐχές.

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

† Ὁ Λαρίσης καί Τυρνάβου Ἱερώνυμος

¹ Ράινερ Μ. Ρίλκε, «Ὁ ὁδηγός τοῦ Ποιητῆ γιά τί ζωή».

Δρ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΣ
ΘΕΟΛΟΓΟΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Β/ΜΙΑΣ
ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΘΕΟΛΟΓΩΝ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΤΥΧΗ ΤΟΥ «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ» Ίστορική και νομοκανονική προσέγγιση

1. Εισαγωγή

Τό «Μακεδονικό ζήτημα» αποτελεί στίς μέρες μας ένα από τά κύρια θέματα τῆς ἀτζέντας στόν δημόσιο διάλογο μέσω τοῦ ὁποῖου ἔχει ἀναδειχθεῖ –πέραν τῆς καθαρά πολιτικῆς– καί μία ιδιαίτερη καί σημαντική γιά τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν διάσταση, ἡ καθαρά ἐκκλησιαστική, ἡ ὁποία ἀφορᾷ στήν σχισματική «Μακεδονική Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία» (ΜΟΕ).

Καίτοι ἀναφερόμαστε σ' ἕνα ιδιαίτερης σημασίας ἐκκλησιαστικό ζήτημα πού ἔχει ἤδη ἱστορική διαδρομή ἐβδομήντα (70) καί πλέον ἐτῶν, ἐντούτοις, στά σχολικά βιβλία οἱ ἀναφορές σέ αὐτό εἶναι ἀνύπαρκτες, πλὴν ἀποσπασματικῶν παραδειμάτων πού ἀναφέρονται ἐν γένει στό «Μακεδονικό ζήτημα» ἀπό πολιτικῆς, κυρίως, σκοπιᾶς. Ἡ παρούσα μελέτη¹ ἀντιμετωπίζει τήν ἐκκλησιαστική πτυχή τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος ὡς μελέτη περιπτώσεως (case study) ἐξετάζοντας τούς λόγους γιά τούς ὁποῖους ἀμέσως μετά τό πέρασ τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, μέσω πολιτικῶν παρεμβάσεων ἐκ μέρους τοῦ

¹ Ἡ μελέτη –ἡ ὁποία ἐνταῦθα δημοσιεύεται ἐμπλουτισμένη– παρουσιάσθηκε ὡς εἰσήγηση στό 3ο Πανελλήνιο Ἐπιστημονικό Συνέδριο Θεολόγων Ἐκπαιδευτικῶν πού εἶχε ὡς θέμα «Θρησκευτική Ἐκπαίδευση – Ἐκπαίδευση γιά τό Μέλλον» καί πραγματοποιήθηκε στή Θεολογική Σχολή τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ) ἀπό 27 ἕως 29/09/2019 με συνδιοργανωτές το Τμήμα Θεολογίας τοῦ ΑΠΘ καί τήν Περιφερειακή Διεύθυνση Α/θμιας καί Β/θμιας Ἐκπαίδευσης Κεντρικῆς Μακεδονίας. Τά στοιχεῖα καί, κυρίως, τά συμπεράσματα τῆς μελέτης παρουσιάσθηκαν, ἀναλύθηκαν καί κατατέθηκαν ὡς ἐπικουρικό ἐκπαιδευτικό /διδασκαλικό ὕλικό τό ὁποῖο μπορεῖ νά ἀξιοποιηθεῖ ἀπό τούς/τίς συναδέλφους ἐκπαιδευτικούς Θεολόγους / ΠΕ01 καί Φιλολόγους/ΠΕ02 γιά τή διδασκαλία σχετικῶν θεματικῶν ἐνοτήτων τοῦ θρησκευτικοῦ (περί ἐθνοφυλετισμοῦ, σχίσματος, αυτοκεφαλίας κ.λπ.) καί ἱστορικοῦ (περί «Μακεδονικοῦ ζητήματος») μαθήματος.

κυβερνώντος Κομμουνιστικού Κόμματος Γιουγκοσλαβίας (ΚΚΓ), επιχειρήθηκε τό 1945 ή αυτόνομησι τής - ύπαγομένης στό Πατριαρχείο Σερβίας - έκκλησιαστικῆς έπαρχίας (Μητροπόλεως) τών Σκοπίων ή όποία μετονομάσθηκε σέ «Μακεδονική Όρθόδοξη Έκκλησία» προκειμένου νά ύπηρετηθοῦν οί πολιτικές σκοπιμότητες πού συνδέονταν μέ τίν προηγηθεῖσα (τό 1943) ίδρυσι τής «Λαϊκῆς Δημοκρατίας» τής «Μακεδονίας» (ΛΔΜ). Ένός κρατικοῦ μορφώματος μέ τίν ίδρυσι τοῦ όποίου, διά τής χρήσεως τοῦ όνόματος *Μακεδονία*, τέθηκε σέ έφαρμογή ή ύπηρετοῦσα πολιτικές σκοπιμότητες έθνογενετική διεργασία περί ἀναδείξεως τής «ΛΔΜ» ως πατρίδας τοῦ «μακεδονικοῦ έθνους» καί τών (νοτιογιουγκοσλάβων) κατοίκων τής ως ἀπογόνων τών ἀρχαίων Μακεδόνων.

2. Θεωρητικό πλαίσιο. Ιστορική καί νομοκανονική προσέγγισι.

Ι. Σύντομο ιστορικό

Τό έκκλησιαστικό πρόβλημα τών Σκοπίων, ως πτυχή τοῦ «Μακεδονικοῦ ζητήματος», ξεκίνησε τό 1941, όταν οί τρεῖς νοτιότερες έκκλησιαστικές έπαρχίες τοῦ μέχρι τότε Βασιλείου τής Γιουγκοσλαβίας, δηλαδή ή Μητρόπολι Σκοπίων, ή Μητρόπολι Ζλετόβου-Στρωμνίτσης καί ή Έπισκοπή Άχρίδος-Βιτωλίων ἀποτελοῦσαν έπαρχίες τοῦ Πατριαρχείου τής Σερβίας. Μέ τίν κατάληψη τής νότιας Σερβίας ἀπό τούς Γερμανούς καί τούς Βουλγάρους συμμάχους τους ή περιοχή προσαρτήθηκε στή Βουλγαρική Έξαρχία² καί οί μέχρι τότε Σέρβοι ιεράρχες τής τοπικῆς Έκκλησίας, είτε ἀντικατατάθηκαν ἀμέσως ἀπό Βούλγαρους ἀρχιερεῖς, ὅπως οί νόμιμοι καί κανονικοί Μητροπολίτες Σκοπίων Ίωσήφ [Τσβίγκοβιτς], Ζλετόβου-Στρωμνίτσης Βικέντιος [Προντάνωφ, ὁ

² Η όποία εἶχε ιδρυθεῖ ὅλως ἀντικανονικῶς τό 1870 μέ σουλτανικό φιρμάνι καί ἔδρα στήν Κωνσταντινούπολι καί παρά τίν καταδίκη τής ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχείο τό 1872 ως σχισματικῆς («φυλετικῆς παρασυναγωγῆς», κατά τόν «Όρον» τής Μεγάλης ἐν Κωνσταντινουπόλει τοπικῆς Συνόδου τοῦ 1872) συνέχισε τίν λειτουργία τής μέχρι καί τίς ἀρχές τοῦ 1945, όταν κατόπιν Πράξεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἤρθη τό βουλγαρικό σχίσμα, βλ. σχετικῶς τίν κλασσική, πλέον, μονογραφία τοῦ Γερ. Ί. Κονιδάρι, *Η ἄρσις τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος ἐν τῷ πλαίσιῳ τῆς Καθολικῆς Όρθοδοξίας τοῦ Έλληνισμοῦ*, ἔκδ. δ΄, Ἀθήνα 2012. Γιά τίν δράσι τής Βουλγαρικῆς Έξαρχίας (1870-1945) στήν ἀπόσπασι πληθυσμῶν ἀπό τίν έκκλησιαστικῆ δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τίν ὑπαγωγή τους στήν δική τής (βουλγαρικῆ) έκκλησιαστικῆ καί, παραλλήλως, ἔθνικῆ δικαιοδοσία, βλ. Ἀρχιμ. Ἀνδρέα Νανάκι (νῦν Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου), «Ο Μακεδονικός ἀγώνας καί ή Έκκλησία», στόν τόμο: *Έκκλησία, Γένος, Έλληνισμός*, Κατερίνη, 1993, σ. 63-79.

μετέπειτα (1950-1958) Πατριάρχης Σερβίας], είτε έκτοπίσθηκαν, όπως ο Έπίσκοπος Αχρίδος Νικόλαος [Βελμίροβιτς], ο άνακληρυχθείς τό 2003 άγιος υπό τής Έκκλησίας τής Σερβίας, ο όποιος βρέθηκε στό στρατόπεδο συγκεντρώσεως Νταχάου, στί Γερμανία, μαζί μέ τόν εκεί, επίσης, έκτοπισθέντα Πατριάρχη τών Σέρβων Γαβριήλ [Ντότζιτς].

Τό καθεστώς αυτό, τών υπό «έξαρχική» έξουσία³ τελουσών έκκλησιαστικών έπαρχιών τής νότιας Σερβίας παρέμεινε και μετά τό 1944, όταν, μετά τήν ύποχώρηση τών Γερμανών και τήν άποχώρηση τών συμμαχικών τους βουλγαρικών δυνάμεων, παρά τό γεγονός ότι ή άπελευθερωθείσα περιοχή περιήλθε ξανά στήν έθνική κυριαρχία τής Γιουγκοσλαβίας, οί Άρχές τής χώρας, υπό τόν Κροάτη στρατάρχη Γιόσιπ Μπρόζ Τίτο και τό Κομμουνιστικό Κόμμα Γιουγκοσλαβίας (ΚΚΓ), δέν επέτρεψαν στους διωγμένους από τούς Γερμανούς και Βουλγάρους Σέρβους Ιεράρχες νά επιστρέψουν στίς θέσεις τους⁴. Τουτό είχε ως άποτέλεσμα ή έκκλησιαστική όργάνωση τής περιοχής, ή όποία γεωγραφικά και διοικητικά άποτελούσε τότε μέρος του σερβικού κράτους και όνομαζόταν Νότια Σερβία ή Vardarska Banovina (διηλ. «Περιφέρεια/Διοίκηση του Βαρδάρη»), νά συνεχίσει νά παραμένει σέ «βουλγαρικά χέρια»⁵.

Στίς άρχές Δεκεμβρίου 1943, σέ συνέδριο τών παρτιζάνων, κατόπιν είσηγίσεως του άρχηγού τους Γιόσιπ Τίτο⁶, ένεκρίθη ψήφισμα για τή δημιουργία Όμόσπονδης «Λαϊκής Δημοκρατίας τής Μακεδονίας», ένω στίς άρχές Αυγούστου του 1944 τό ψήφισμα αυτό όριστικοποιήθηκε, ως πολιτική άπόφαση, σέ διευρυμένη κομματική σύσκεψη πού πραγματοποιήθηκε στό ιστορικό μοναστήρι του Άγ. Προχόρου του Πτσίνσκι (Prohor Peinjski)⁷, στά

³ Κατά τό διάστημα 1941-1945 τής κατοχής τής Γιουγκοσλαβίας υπό τών δυνάμεων του «άξονα» (Γερμανών, Βουλγάρων) οί τρεις έκκλησιαστικές έπαρχίες τής Νότιας Σερβίας τελούσαν υπό τόν έλεγχο τών Βουλγάρων, έξαρχικών Μητροπολιτών και συγκεκριμένα του Μεγάλου Τυρνόβου Σωφρονίου [Γσαβντάρωφ] ως τοποτηρητού τής Μητροπόλεως Σκοπίων, του Νευροκοπίου Βόριδος [Ραζούμωφ] ως τοποτηρητού τής Μητροπόλεως Στρωμνίτσας και του Λοφτισού Φιλαρέτου [Παναγιώτωφ] ως τοποτηρητού τής Μητροπόλεως Αχρίδος. Βλ. σχετικώς εις Χαραλάμπους Ανδρεοπούλου, «Η σχηματική "Έκκλησία τής Μακεδονίας"», *Νομοκανονικά* 1/2018, σ. 52.

⁴ Δημ. Γόνι, *Ιστορία τών Όρθοδόξων Έκκλησιών Βουλγαρίας και Σερβίας*, Αθήνα 2001, σ. 265.

⁵ Κατά τήν χαρακτηριστική έκφραση του Ιωάννη Ταρνανίδη, *Οί Κατά Μακεδονίαν Σκλαβήνοι: Ιστορική πορεία και σύγχρονα προβλήματα προσαρμογής*, Θεσσαλονίκη, 2001, σ. 133. Πρβλ. και σμ. 9.

⁶ Βλ. σχετικώς Σαράντου Καργάκου, «Η τιτοϊκή κατασκευή», *Η άπάντηση τής Ιστορίας*, στό συλλογικό έργο *Μακεδονία. Ιστορία έναντίον προπαγάνδας* (έπιμ. Γιαν. Μαρίνος), Άφιρωματική έκδοση περιοδικού *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, Αθήνα 30.1.1997, σ. 54-55.

⁷ Σ. Καργάκος, ό.π., σ. 54. Διόλου τυχαία, ασφαλώς, ή έπιλογή του χώρου τής συσκέψεως σέ

νότια του σημερινού κράτους της Σερβίας, κοντά στα σύνορα με την «πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας» («FYROM», νυν «Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας», βάσει της από 1212.06.2018 Συμφωνίας των Πρεσπών). Την απόφαση αυτή θα επικυρώσει τον Οκτώβριο του 1945 η Έθνοσυνέλευση του ΚΚΓ και έκτοτε η περιοχή αυτή θα αποτελέσει την μία από τις έξι «Λαϊκές Δημοκρατίες» της συσταθείσας «Όμοσπονδιακής Λαϊκής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας» (ΟΛΔΓ), με την επωνυμία «Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας» (έφεξις: ΛΔΜ). Ένα κρατικό μόρφωμα με την ίδρυση του οποίου, διά της χρήσεως του ονόματος *Μακεδονία*, τέθηκε σε εφαρμογή η υπηρετούσα πολιτικές σκοπιμότητες εθνογενετική διεργασία περί αναδείξεως της ΛΔΜ ως πατρίδας του «μακεδονικού έθνους»⁸ και των (νοτιογιουγκοσλάβων) κατοίκων της ως απογόνων των αρχαίων Μακεδόνων και συνεχιστών του πολιτισμού, των έθιμων και της γλώσσας τους. Επρόκειτο για μία διεργασία που αποσκοπούσε στον πλήρη πολιτικό έλεγχο της περιοχής αυτής από τους Γιουγκοσλάβους έναντι των Βουλγάρων, πρωτίστως, αλλά δευτερευόντως και των Ελλήνων, καθώς οι πρώτοι είχαν ισχυρά έρεισματα στην περιοχή από τα τέλη ακόμα του 19ου αιώνας και ένα μεγάλο ποσοστό των κατοίκων της έθεωρείτο βουλγαρικής αυτοσυνειδησίας και ως εκ τούτου έπρεπε να άφομοιωθεί τεχνητά, υπό έτερας μορφής εθνότητα, όπως η έπινοηθείσα «μακεδονική». Σε αυτή την τιτοϊκής έμπνεύσεως διεργασία θα συμπράξουν, ως πρόθυμοι συνεργάτες, και οι σκοπιανοί-σλαβομακεδόνες ιεράρχες, οι οποίοι αντικαθιστώντας σταδιακά τους βουλγάρους ιεράρχες και αποκτώντας, κατά τη δεκαετία του 1950 και έντεϋθεν, τον πλήρη έλεγχο της τοπικής Όρθόδοξης Έκκλησίας της Νότιας

ένα μοναστήρι, ως διλωτική των προθέσεων της ήγεςίας του ΚΚΓ να συμπεριλάβει και την τοπική Όρθόδοξη Έκκλησία, ως έταίρο και σύμμαχο, στή στρατηγική των μελλοντικών άλυτρωτικών της βλέψεων στον βαλκανικό χώρο μέσω της δημιουργίας «μακεδονικού έθνους». Πρβλ. και σημ. 7.

⁸ Εϋαγγ. Κωφοϋ, «Έλληνικό κράτος και μακεδονικές ταυτότητες», στον συλλογικό τόμο: *Μακεδονικές ταυτότητες στο χρόνο. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις* (έπιμ.: Ι. Στεφανίδη, Β. Βλασίδη, Εϋαγγ. Κωφοϋ), Αθήνα 2008, σ. 363-364. Στο μελέτημά του αυτό ο πολϋπτερος διπλωμάτης θεωρεί ότι η εθνογενετική αυτή διεργασία υπηρετούσε τό γιουγκοσλαβικό δόγμα της «ένιαίας Μακεδονίας», βάσει του οποίου όλόκληρος ο γεωγραφικός χώρος της Μακεδονίας έχαρακτηρίζετο ως «έθνικά μακεδονικός» και έπεδιώκετο να εμφανισθεί η ΛΔΜ ως κοιτίδα αυτού του («μακεδονικού») έθνους στο όποιο ανήκαν, έπίσης, «άλϋτρωτα» τμήματά του σε Ελλάδα και Βουλγαρία. Για μία περαιτέρω γενική έπισκόπηση του Μακεδονικού κατά τί μεταπολεμική περίοδο, βλ. Εϋαγγ. Κωφοϋ, «Τό Μακεδονικό από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως την έποχή μας», σε: Ι. Κολίτσουλος και Ί. Χασιώτης, *Η Νέοτερη και Σύγχρονη Μακεδονία*, τ. Β΄, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1992, σ. 246-295.

Σερβίας, θά διεκδικήσουν τήν ανεξαρτησία τους ἀπό τό Πατριαρχεῖο τῆς Σερβίας⁹. Τοῦτο θά τό ἐπιχειρήσουν ἐπιδιώκοντας τήν σύστασι μίας νέας, καταρχάς αὐτόνομης καί ἐν συνεχείᾳ αὐτοκέφαλῆς ἐκκλησιαστικῆς δομῆς στή βάση τοῦ ὅλως ἀντικανονικοῦ ἐθνοφυλετικοῦ κριτηρίου ἐρειδομένου, ἐν προκειμένῳ, στή βάση μίας ἐπίπλαστῆς («μακεδονικῆς») ἐθνικῆς ταυτότητας, προσδιορίζοντας ὀνοματολογικά τήν μεταρρυθμισμένη διοικητικά καί ὀργανωτικά Ἐκκλησία πού ἤθελαν νά συστήσουν ὡς «Μακεδονική Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία». Πρόκειται γιά τό ἐκκλησιαστικό πρόβλημα τῶν Σκοπίων, τό ὁποῖο ἀνακύπτει τό 1945, κορυφώνεται τό 1967 καί συνεχίζει νά παραμένει ἄλυτο μέχρι τίς ἡμέρες μας¹⁰.

II. Τό αἴτημα τοῦ 1945 γιά ἐκκλησιαστική ανεξαρτησία

1. Τά ἱστορικά καί «κανονικά» ἐπιχειρήματα τῶν Σκοπίων

Στό πλαίσιο τῆς συμπλευσεῶς τῆς μέ τό τιτοϊκό καθεστῶς γιά τήν ἐπίτευξη τοῦ στόχου δημιουργίας «μακεδονικῆς» ταυτότητας, ἡ τοπική ἡγεσία τῶν Σκοπίων, συνεπικουρουμένη ἀπό πολιτικά ὁμόφρονες κληρικούς, θά προλειάνει τό ἔδαφος γιά τήν ἴδρυσι τῆς ΛΔΜ, ὅταν ἐπτὰ μῆνες πρὶν ἀπό τήν ἐπίσημη ἀνακήρυξι τῆς Ὁμόσπονδῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας τῆς Γιουγκοσλαβίας καί τήν ἴδρυσι τῆς ΛΔΜ τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1945 θά διακηρύξει τή βούλησί τῆς γιά τήν ἀνασύστασι τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, ὡς «Μακεδονικῆς» (sic) αὐτόνομης Ἐκκλησίας μέ προφανῆ τόν στόχο τῆς δημιουργίας τετελεσμένων.

⁹ Ὅπως ἔχει ἐπισημάνει σέ συνέντευξί του στό «Βῆμα» ὁ Ἰ. Ταρνανίδης, μετά τόν πόλεμο (1945), στίς διοικήσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Νότιας Σερβίας σταδιακά ἡ διαφορά θά ἐπέλθει μέ τήν ἀντικατάστασι τῶν Βουλγάρων ἀρχιερέων ἀπό Σλαβομακεδόνες, οἱ ὁποῖοι, ὅμως, ἀπαίτησαν τήν αὐτονομία τους ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Σερβίας, βλ. συνέντευξι Ἰ. Ταρνανίδη στή δημοσιογράφο Ἀντωνιάδου Μαρία, «Ἡ Ἐκκλησία τῶν Σκοπίων ζητεῖ ανεξαρτησία. Διέξοδο ἀπό τήν κρίσι ἀναητητῶν στή Ναϊσό οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Πατριαρχείου Βελιγραδίου καί τῆς αὐτοαποκαλούμενης Ἐκκλησίας τῆς Μακεδονίας», *Τό Βῆμα*, 19.05.2002, σ. Α 42. Ἡ ἀντικατάστασι αὐτή ἦλθε καί ὡς συνέπεια τῆς ἄρσεως τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος, τό 1945, μέ Πράξι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, γεγονός πού ἐσίμανε καί τό τέλος τῆς λειτουργίας καί δράσεως τῆς (σχιματικῆς) Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας (καί) στήν περιοχί τῆς νότιας Σερβίας. Πρὸβλ. σημ. 2 καί 4.

¹⁰ Ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπανενάρξεως, στίς ἀρχές τοῦ 2018, τῶν διαπραγματεύσεων μεταξύ Ἑλλάδος καί FYROM γιά τό ὀνοματολογικό, βλ. σχετ., Μιχ. Τρίτου, «Σύντομη ἱστορική θεώρησι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προβλήματος τῶν Σκοπίων», <http://www.romfea.gr>, 25.01.2018 (τελευταία πρόσβασι: 30.09.2019), Χαρ. Ἀνδρεοπούλου, «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πτυχή στοῦ "Μακεδονικό ζήτημα"», <http://www.amen.gr>, 01.02.2018 (τελευταία πρόσβασι: 30.03.2018) & ἐφημ. *Ἐλευθερία Λαρίσης*, 04.02.2018, σ. 8, καί Ἀναστ. Κ. Βαβούσκου, «Ἡ Αὐτοκέφαλη "Μακεδονικὴ Ἐκκλησία"». Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πτυχή τοῦ "Μακεδονικοῦ", <http://orthodoxia.info/news>, 23.02.2018 (τελευταία πρόσβασι: 30.09.2019).

Σέ κληρικολαϊκή συνέλευση 300 εκπροσώπων πολιτικῶν καί ἐκκλησιαστικῶν φορέων, τήν ὁποία συγκάλεσε στά Σκόπια στίς 4 Μαρτίου 1945 ἡ ἐλεγχόμενη ἀπό τό κομμουνιστικό καθεστῶς καί τήν ομάδα αὐτοχθόνων σκληροπυρηνικῶν ἱερέων «Ἐπιτροπή Πρωτοβουλίας γιά τήν ὀργάνωση Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στή Μακεδονία» καί στό πλαίσιο τοῦ στόχου τῆς αὐτονομίσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς τους ἐπαρχίας ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Σερβίας, στήν ὁποία ἀνῆκε διοικητικά ἀπό τό 1922¹¹, ἀποφασίστηκε νά ἀναβιώσει ἡ Ἀρχιεπισκοπή Ἀχρίδος, ὡς «Μακεδονική» αὐτόνομη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία, σύμφωνα μέ τό Ψήφισμα πού ἐκδόθηκε, δέν θά εἶναι ὑποτεταγμένη σέ καμία τοπική Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία (ἄρθρο 1). Ἡ Ἐκκλησία θά ἔχει ἐθνικούς ἐπισκόπους καί ἐθνικό κλῆρο, οἱ ὅποιοι θά διαφυλάξουν τήν «ἰδιαιτερότητα τοῦ «μακεδονικοῦ λαοῦ» νά παραμείνει στή δική του Ἐκκλησία» (ἄρθρο 2). Στήν ἐκπλήρωση τοῦ ἰδίου στόχου ἀποσκοποῦσαν καί τά δευτερευούσης σημασίας αἰτήματα τῆς «Ἐπιτροπῆς Πρωτοβουλίας» πού ἀναφέρονταν τόσο στή χρήση τῆς «μακεδονικῆς» γλώσσας κατά τή διάρκεια τῆς τελέσεως τῶν μυστηρίων ἐντός τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων τῆς ΛΜΔ, ὅσο καί αὐτά πού ἀνεφέρονταν στόν κατ' ἀποκλειστικότητα διορισμό «Μακεδόνων» κληρικῶν¹².

Ἐπιχειρώντας, ἐπίσης, νά θεμελιώσουν νομοκανονικά τά ἐπιχειρήματά τους¹³ οἱ θεωρητικοί τῆς «Ἐπιτροπῆς Πρωτοβουλίας» γιά τήν ἴδρυση τῆς ἐθνικῆς

¹¹ Βάσει τοῦ Πατριαρχικοῦ καί Συνοδοικοῦ Τόμου τοῦ 1922, ἐπί πατριαρχίας Μελετίου Δ' (Μεταξάκη), οἱ μέχρι τότε ὑπό τόν πατριαρχικό οἰκουμενικό θρόνο τελοῦσες κανονικῶς ἐπαρχίες, ἴτοι αὐτές τῶν Μητροπόλεων, α) Σκοπίων, β) Ρασκοπρεσερένης, Δεβρῶν καί Βελισσοῦ, καί γ) Πελαγονίας, Πρεσπῶν καί Ἀχρίδων, χειραφετήθηκαν καί προσαρτήθηκαν στήν Αὐτοκέφαλη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Σερβίας. Βλ. «Τόμος τῆς χειραφετίσεως τῶν εἰς τήν Σερβικὴν Ἐκκλησίαν περιελθουσῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τοῦ Οἴκ. Θρόνου καί τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς γενομένης ἐνόητος», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* ΜΒ' (1922) 170-171.

¹² Ἀθ. Ἀγγελοπούλου, *Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ Σερβικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στό παρελθόν καί τό παρόν*, Θεσσαλονίκη, 1984, σ. 59-61.

¹³ Βεβαίως γεννᾶται, ἐν προκειμένῳ, τό ἐρώτημα ὑπό ποίαν ἔννοια δύναται νά ἀποφαίνεται γιά ζητήματα νομοκανονικά μίᾳ σαφέστατα πολιτικῆς συγκροτήσεως (ἐξωεκκλησιαστικῆ) «Ἐπιτροπῆ Πρωτοβουλίας», μετὰ τῆς ὁποίας τό καθεστῶς δέν ἐπέτρεψε κἀν τήν ἐπικοινωνία στόν μέχρι τότε νόμιμο καί κανονικό Μητροπολίτη Σκοπίων Ἰωσήφ, παρότι, μάλιστα, ὁ τελευταῖος ἀσκοῦσε καί χρεῖ τοποτηρητοῦ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Σερβίας καθώς δέν εἶχε ἐπιστρέψει ἀκόμη ἀπό τήν ἐξορία στό Νταχάου ὁ Πατριάρχης Γαβριήλ. Στόν Ἰωσήφ εἶχε ἀπαγορευθεῖ ἀπό τό καθεστῶς ἡ μετάβαση στά Σκόπια μέ ἔγγραφο τοῦ ὑπ. Ἐσωτερικῶν Βλάντο Ζέτσεβιτς πρὸς τὴ Σύνοδο τόν Μάρτιο τοῦ 1945. Ὁ Ἰωσήφ μετέβη στήν πόλη Βράνια, ὅπου εἶχε μεταφερθεῖ προσωρινῶς ἡ ἔδρα τῆς Μητροπόλεώς του, γιά νά παρακολουθεῖ καί κατευθύνει ἀπό ἐκεῖ τίς ἐξελίξεις, ἀλλά καί ἀπό ἐκεῖ, λόγω διαμαρτυριῶν πού διοργάνωσαν οἱ τοπικῆς Ἀρχές, διετάχθη ἀπό τήν κεντρικὴ ἐξουσία νά ἀποχωρήσει, βλ. σχετ. Γ. Λόν, *Ὁ Πατριάρχης τῶν Σέρβων Γερμανός. Βίος - δράση (1958-1990)*, Θεσσαλονίκη, 2007, σ. 355-357. Πρβλ. καί σημ. 21.

Ἐκκλησίας τῶν «Μακεδόνων», ἐπικαλέσθηκαν δύο ἐκκλησιαστικούς κανόνες¹⁴. Αὐτοὶ ἦταν οἱ Κανόνες 17 τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451) καὶ 38 τῆς Πενθέκτης (691). Ὁ πρῶτος ὀρίζει: «*Εἰ δέ τις καὶ ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας ἐκαινίσθη πόλις ἢ καὶ αὐθις καινισθῆι, τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν ἢ τάξις ἀκολουθεῖτω*»¹⁵. Ὁ δεύτερος κανόνας πού ἀποτελεῖ, ἐπὶ τῆς οὐσίας, ἐπανάληψη τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ προηγουμένου, καὶ ὁ ὁποῖος ἀποτελέσσε τό κύριο ἐπιχείρημα τοῦ Levko Arson, θεολόγου ἀπὸ τό Κουμάνοβο, στὴν εἰσήγησίν του στὴν κληροκολαϊκὴ συνέλευση τοῦ Μαρτίου 1945 στὰ Σκόπια¹⁶, ὀρίζει ὅτι «*Τὸν ἐκ τῶν Πατέρων ἡμῶν τεθέντα κανόνα καὶ ἡμεῖς παραφυλάττομεν, τὸν οὕτω διαγορευόντα Εἴ τις ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας ἐκαινίσθη πόλις, ἢ αὐθις καινισθῆι, τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἢ τάξις ἀκολουθεῖτω*»¹⁷.

Τό γράμμα καὶ τό πνεῦμα τῶν κανόνων αὐτῶν συνδέεται μὲ τό δικαίωμα πού εἶχε ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτορας νά ἐπιφέρει μεταβολές στὴν ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση, ὅταν ὑπῆρχαν ἀλλαγές στὴν πολιτικὴ διοίκηση ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς αὐτοκρατορίας, συνοψίσθηκαν δέ οἱ δύο αὐτοὶ κανόνες στὴ γνωστὴ ἀρχὴ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου «*τά ἐκκλησιαστικά καὶ μάλιστα γε τά περὶ τῶν ἐνοριῶν δίκαια ταῖς πολιτικαῖς ἐπικρατεῖαις καὶ διοικήσεσι συμμεταβάλλεσθαι εἴωθεν*»¹⁸, ἀρχὴ ἡ ὁποία, ἐπὶ τῆς οὐσίας, συνιστοῦσε μίαν ἐρμηνευτικὴ διατύπωσίν τους, ἀλλὰ δέν ἀποτελοῦσε δεσμευτικὸν κανόνα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ λέξη «εἴωθεν» πού χρησιμοποιοῦντο¹⁹. Τὴν ἐπίκληση, μάλιστα, τῶν ὡς ἄνω ἱερῶν κανόνων συνόδευε ἡ πρόθεση γιὰ διατήρηση τῆς κανονικῆς

¹⁴ Βλ. σχετ. Δημ. Γόννη, ὀ.π., σ. 277. Γιὰ τό κατὰ πόσον θά μπορούσαν νά ἔχουν ἐφαρμογὴ οἱ ἐν λόγῳ Κανόνες στό ζήτημα τῆς «Μακεδονικῆς» Ἐκκλησίας τῶν Σκοπίων, βλ. παρακάτω (ὑπὸ § II, 2 [γ]).

¹⁵ Βλ. Γ. Ράλλν – Μ. Ποτλί, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων τῶν τέ ἀγίων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, τ. Β΄, Ἀθήνησιν 1852, σ. 258 κ. ἐξ. (ἐφεξῆς: «Σύνταγμα»).

¹⁶ Γεωργ. Τσοῦπρα, «*Η σχισματικὴ “Μακεδονικὴ Ἐκκλησία” καὶ οἱ “κανονικοὶ” ἰσχυρισμοὶ τῆς γιὰ αὐτοκεφαλία*», Νομοκανονικά 1/2015, σ. 87-88.

¹⁷ *Σύνταγμα*, τ. Β΄, σ. 392. Πρβλ. Ἀγαπίου Ἱερομονάχου καὶ Νικοδήμου Μοναχοῦ, *Πηδάλιον*, 12η ἐκδ., (ἐπιμ. Μητροπολίτου Κορίνθου Παντελεήμονος Καρανικόλα) [ἀνατ. Ἐκδόσεις Παπαδημητρίου, 1998], σ. 253.

¹⁸ Ἰωάν. Βαλέττα, *Φωτίου τοῦ σοφωτάτου καὶ ἀγιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἐπιστολαί*, ἐν Λονδίῳ 1864, σ. 162.

¹⁹ Γ. Τσοῦπρα, ὀ.π., σ. 92. Βλ. σχετ. καὶ τὴν προσφάτως κυκλοφορήσασα μονογραφία τοῦ Ἰδίου, *Ἐκκλησία καὶ ἐθνογένεση. Ἡ “Μακεδονικὴ” Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν ὑπηρεσία τῶν Σκοπίων*, Ἀθήνα, 2018.

ένότητας της υπό ίδρυση νέας έθνικης («Μακεδονικής») Έκκλησίας με τό Πατριαρχείο της Σερβίας²⁰. Τήν πρόθεση αυτή στήν πράξη ύπονόμεινε ή έξ ύπαρχης προδίλως άντικανονική συμπεριφορά της «κληρικολαϊκής συνλεύσεως», πού λειτουργούσε έξωθεσμικά²¹, δημιουργώντας έν τοίς πράγμασι σχίσμα στους κόλπους της Έκκλησίας της Σερβίας.

2. Κριτική θεώρηση τών άπαιτήσεων

Έπί της ούσίας, τό πλαίσιο τών χρησιμοποιοιθέντων έπιχειρημάτων για άνεξαρθρία έστερείτο πραγματικών ιστορικών, εκκλησιολογικών και νομοκανονικών έρεισμάτων, καθώς:

α) Η έπίκληση του έπιχειρήματος ότι ή νέα «Μακεδονική Έκκλησία» άποτελεί ιστορική συνέχεια της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος δέν εϋσταθει διότι ή έν λόγω Αρχιεπισκοπή δέν υπήρξε ποτέ έθνική Έκκλησία, άφου δέν ταυτίσθηκε με τήν πολιτική ύπόσταση κανένος σλαβικού κράτους· δέν υπήρξε ποτέ κανονικώς αυτοκέφαλη Έκκλησία, άφου δέν ιδρύθηκε με άπόφαση πατριαρχική, κατά τά εκκλησιαστικά θέσμια, αλλά με αυτοκρατορική διάταξη (του Ίουστινιανου, με αρχική όνομασία «Αρχιεπισκοπή Πρώτης Ίουστινιανής»), ή όποία δέν έπικυρώθηκε άπό τό Οικουμενικό Πατριαρχείο, αλλά άναγνωρίσθηκε de facto, μετονομάσθηκε τόν 11ο αιώνα σε «Αχρίδος» και καταργήθηκε τό 1767, ένσωματωθεισών τών εκκλησιαστικών έπαρχιών της στό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως²². δέν είχε ποτέ τήν όνομασία «μακεδονική», άφου ποτέ δέν είχε μακεδονικό χαρακτήρα, καθώς τό ποιμνίο της ήταν μεικτό: έλληνικό, βουλγαρικό, σερβικό και γεωγραφικά μόνο ένα μικρό τμήμα του σημερινού κράτους τών Σκοπίων (FYROM) περιλαμβανόταν στήν Αρχιεπισκοπή Αχρίδος. Τό μεγαλύτερο μέρος της ξεπερνούσε κατά πολύ τά μικρά δικαιοδοσιακά όρια της σημερινής σχισματικής Έκκλησίας τών Σκοπίων. Πλήν της πόλεως και μικρής περιοχής γύρω άπό αυτήν, το υπόλοιπο μέρος της τότε Αρχιεπισκοπής

²⁰ Δ. Γόνις, ό.π., σ. 269 και Γ. Λός, ό.π. σ. 361.

²¹ Καθώς τέτοιο σωμα («κληρικολαϊκή συνλεύση») δέν προβλεπόταν στον Καταστατικό Χάρτη (πολιτειακό νόμο) του Πατριαρχείου Σερβίας. Συνεπώς οι «διακηρύξεις» πού εξέδιδε ή έν λόγω «Συνλεύση» είχαν περισσότερο τόν χαρακτήρα ενός πολιτικού μανιφέστου, ξένου προς τήν κανονική τάξη της Όρθοδόξου Έκκλησίας. Για τίς κληρικολαϊκές συνλεύσεις ως παραφθορά της συνοδικότητας στή θεσμική Έκκλησία, βλ. Μητροπολίτου Περγάμου Ιωάννου Ζηζιούλα, «Ο Συνοδικός θεσμός. Ιστορικά, εκκλησιολογικά και κανονικά προβλήματα», *Θεολογία* 80 (2009) 37-39.

²² Α. Κ. Βαβούσκου, «Νομοκανονική θεώρηση του καθεστώτος κανονικής δικαιοδοσίας της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος», *Μακεδονικά*, 36 (2007), σ. 97-109.

άνηκει σήμερα στις Έκκλησίες Βουλγαρίας, Σερβίας, Άλβανίας και Ελλάδος²³.

β) Η άπαιτηση να έχει η «Μακεδονική» Έκκλησία έθνικούς («Μακεδόνας») Έπισκόπους και έθνικό κλήρο, διά της χρήσεως (άκριβως ειπείν: του σφετερισμού) του όρου «Μακεδονία», εγκαινιάζει τήν πολιτική της φαλκαδέυσεως της ιστορίας και του πολιτισμού του Έλληνισμού, θίγοντας τήν ιστορική και άρα και τήν έθνική υπόσταση των έλληνικών Μητροπόλεων στή Μακεδονία, τή Βόρειο Ελλάδα. Άκόμη και στήν περίπτωση που γινόταν επίκληση της αλήθους, καθαρά σλαβικής²⁴, φυλετικής/έθνικής τους ταυτότητας, αυτή θά έρχόταν σέ αντίθεση μέ τίς άρχές της χριστιανικής διδασκαλίας²⁵, καθώς εισάγει εϋθέως τό φυλετικό κριτήριο τό όποιο αντιμετωπίζεται από τήν Όρθόδοξη Έκκλησία «*ως αντικείμενον τή διδασκαλία του Έυαγγελίου και τοις ιεροις κανόσι*»²⁶, εν προκειμένω δέ επανεισάγει τήν αίρεση του έθνοφυλετισμού, όπως είχε συμβεί τό 1870 και μέ τήν ίδρυση της Βουλγαρικής Έξαρχίας²⁷. Είς ό,τι άφορα τό αίτημα περί αναγνώρισεως και καθιερώσεως της «μακεδονικής» γλώσσας, ό ισχυρισμός ότι αυτή είναι μοναδική και πρέπει να κατοχυρωθεί ως «μακεδονική», έχει από μακροϋ καταρριφθεί. Η γλώσσα αυτή είναι σερβοβουλγαρική, ένα «σλαβικό ιδίωμα», όπως έχει ήδη ενδελεχώς αναλυθεί και καταδειχθεί από τήν επιστημονική έρευνα²⁸, και, άρα, σέ καμμία περίπτωση δέν μπορεί να θεωρηθεί και ονομασθεί «μακεδονική».

γ) Οί Κανόνες 17 της Δ' Οικουμενικής, 38 της Πενθέκτης και η άρχή του

²³ Ι. Ταρνανίδη, *Ιστορία της Σερβικής Έκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 112-114, Δημ. Γόνη, ό.π., 278-279 και Αντωνίου-Αιμιλίου Ταχιάου, «Η Αρχιεπισκοπή Άχρίδος ως υπόδειγμα έλληνοσλαβικής συμβίωσης» εις τό: *Χριστιανική Μακεδονία. Πελαγονία - Μία άλλη Ελλάδα - Θεσσαλονίκη - Άχρίδα* (έπιμ. Άθ. Άγγελουπούλου), Θεσσαλονίκη, 2004, σσ. 457-459.

²⁴ Ι. Ταρνανίδη, *Οί "κατά Μακεδονίαν σκλαβήνοι"*, ό.π., ιδίως σ. 44-47, 90-95, 121-126.

²⁵ Βάσει της οποίας τό κριτήριο της οργανώσεως της χριστιανικής Έκκλησίας υπήρξε, έξ ύπαρχης, γεωγραφικό, μέ έναν Έπίσκοπο σέ κάθε πόλη, στόν όποιο υπήχθησαν όλοι οι κάτοικοι της περιοχής, χωρίς έθνική ή γλωσσική διάκριση, κατά τήν άποστολική διδασκαλία: «*οὐκ ἔνι Ιουδαῖος οὐδέ Έλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν και θήλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς εἰς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*» (Γαλ. 3.28).

²⁶ Συμφώνως μέ τήν έπακριβή διατύπωση (της § Α') του «Όρου» της Μεγάλης εν Κωνσταντινουπόλει τοπικής Συνόδου του 1872, διά του όποίου κατεδικάσθη ό έθνοφυλετισμός ως αίρεση.

²⁷ Για τήν καταδική της εν λόγω Βουλγαρικής Έξαρχίας, ως «φυλετικής παρασυναγωγής», βλ. σχετ. σημ. 2. Πρβλ. και σημ. 15.

²⁸ Για τήν έγκυρη και υπεύθνη γλωσσολογική ανάλυση του θέματος, βλ. Νικολάου Άνδριώτη, *Τό Όμοσπονδιακό κράτος των Σκοπίων και η γλώσσα του*, Θεσσαλονίκη 1960 (άνατ. Άθήνα 1992) ιδίως σ. 26-31. Πρβλ. και Γεωργ. Μπαμπινιώτη, «Γλωσσικές παραχαράξεις. Η "Μακεδονική" των Σκοπίων και τά περι σλαβομακεδονικής μειονότητας», *Τό Βήμα*, 3.8.2008.

ιερού Φωτίου, πράγματι, χρησιμοποιήθηκαν από τό Οικουμενικό Πατριαρχείο γιά τήν χειραφέτησι ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν ὡς συνάρτησι καί ἀποτέλεσμα γεωπολιτικῶν μεταβολῶν σέ διάφορα ἔθνη / κράτη, ὥστόσο στήν περίπτωσι τῆς ΛΔΜ, καί κατά προέκτασι τῆς «Μακεδονικῆς» Ἐκκλησίας, οἱ Κανόνες αὐτοί δέν ἦταν ἐπιτρεπτό νά ἐφαρμοσθοῦν, διότι τέτοιες (γεωπολιτικές) μεταβολές τήν ἐποχή αὐτή δέν ὑπῆρξαν. Ἡ ΛΔΜ ἀποτελοῦσε τήν μία ἀπό τίς ἕξι «Λαϊκές Δημοκρατίες» τῆς ὑπό ἐνιαία κρατική διοίκησι συσταθείσης «Ὁμοσπονδιακῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας Γιουγκοσλαβίας», ἀποτελώντας ὁμόσπονδο τμήμα τοῦ κράτους μέ περιορισμένες δικαιοδοσίες. Συνεπῶς, ἀπό πλευρᾶς Κανόνων οὐδέν ἔρεισμα ἐκκλησιαστικῆς τῆς χειραφετήσεως ὑφίστατο, ἐνῶ τό ἐπιχείρημα γιά τήν δημιουργία ἰδιαίτερης (αὐτόνομης) ἐθνικῆς Ἐκκλησίας μέ γνώμονα τήν «μακεδονική» σύστασι τοῦ ποιμνίου τῆς ΛΔΜ προσέκρουε εὐθέως, κατά τά προεκτεθέντα, σέ ἐκκλησιολογικές καί νομοκανονικές ἀρχές τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Στό «κίνημα» αὐτό γιά τήν ἀπόδοσι ἀνεξαρτησίας μέ «μακεδονική» ταυτότητα σίς τρεῖς ἐκκλησιαστικές ἐπαρχίες τοῦ Νότου τό Πατριαρχείο τῆς Σερβίας θά ἀντιδράσει προσεκτικά. Ἐν πρώτοις, θά ὑπενθυμίσει ὅτι οἱ τρεῖς αὐτές ἐπαρχίες ἔχουν παραχωρηθεῖ μέ τόν Συνοδικό Τόμο τοῦ 1922 ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχείο στό Πατριαρχείο τῆς Σερβίας, συνεπῶς ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο τμήμα τοῦ τελευταίου. Ἀκολούθως, θά ἐπισημάνει ὅτι ἡ ἀπόφασι τῆς «κληρικολαϊκῆς συνελεύσεως» τοῦ Μαρτίου 1945 στά Σκόπια γιά τήν ἀνακήρυξι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας τοῦ Νότου ὡς ἀνεξάρτητης καί τῆς ὀνομασίας τῆς ὡς «Μακεδονικῆς Ἐκκλησίας», εἶναι πράξι αὐταρχική καί ἀντικανονική. Τέλος, θά καταστήσει σαφές ὅτι δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξει ἡ ὁποιαδήποτε ἀνασυγκρότησι τῆς οἰασθῆποτε ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας του χωρῆς τί δική του γνώμη, ὡς Ἐκκλησίας-μητρός²⁹, ὑπενθυμίζοντας ὅτι κατά τό Κανονικό Δίκαιο ἡ παραχώρησι αὐτονομίας ἢ αὐτοκέφαλου καθεστῶτος σέ μία ἐκκλησιαστική περιφέρεια ὑπάγεται στήν ἀρμοδιότητα συλλογικοῦ ὀργάνου τῆς

²⁹ Ἐπισημαίνεται ὅτι ἱστορικά καί ἐκκλησιο-κανονικά ὁ ὅρος Ἐκκλησία μήτηρ δέν ταυτίζεται μέ τόν ὄρο Μητέρα Ἐκκλησία πού χαρακτηρίζει μόνο τό Οἰκουμενικό Πατριαρχείο, βλ. *Διορθόδοξος Προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου, Σαμπιεζύ, 7-13 Νοεμβρίου 1993. Πρακτικά*, Σαμπιεζύ Γενεύης, 1994, σ. 320. Πρβλ. Ἀρχμ. Γρηγ. Παπαθωμά, «Ἡ ἀποδοχή τῆς “Ἐκκλησιαστικῆς Διασπορᾶς” συνεπάγεται ἀναίρεσι τῆς Ἐκκλησίας (κανόνας 28/Δ)». Μία ἄλλη ἐκδοχή ἐπιλύσεως αὐτοῦ τοῦ ἐκκλησιο-κανονικοῦ ζητήματος», *Θεολογία* 80 (2009) 131 καί Δημ. Νικολακάκη, «Τό Αὐτοκέφαλον καί τό Αὐτόνομον στήν πορεία πρὸς τήν Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Θεολογία* 85 (2015) 201.

Ἐκκλησίας, καί εἰδικότερα συνόδου Ἐπισκόπων³⁰.

III. Ἡ παραχώρηση τῆς αὐτονομίας διὰ «κανονικοῦ ἔλιγμου»

Ἀκολουθεῖ μία ἄκαρπη περίοδος (1945-1958) συζητίσεων καί διαβουλεύσεων, ἐπὶ πατριαρχίας Γαβριήλ (1945-1950) καί Βικεντίου (1950-1958), μέ τὴν «Ἐπιτροπὴ Πρωτοβουλίας» (τὴν ὑποστηριζομένη ἀπὸ τὸ πανίσχυρο τὴν ἐποχὴ αὐτὴ κομμουνιστικὸ καθεστῶς) νὰ ἐμμένει στὶς ἀξιώσεις τῆς γιὰ ἐκκλησιαστικὴ ἀνεξαρτησία καί τὸ Πατριαρχεῖο Σερβίας νὰ ἀνθίσταται στὸ αἴτημα αὐτό, προτάσσοντας κριτήρια ἐκκλησιολογικά καί κανονικά, διατεθειμένο, ὡστόσο, προκειμένου νὰ ἐκτονώσει καί ἐξομαλύνει τὴν κατάσταση, νὰ παραχωρήσει κάποια ἀπὸ τὰ δικαιώματα τὰ ὁποῖα διεκδικοῦσε ἡ «Ἐπιτροπὴ», ὅπως ἡ χρῆσις τῆς τοπικῆς (σλαβο-«μακεδονικῆς») γλώσσας καί ἡ ἐκλογή στὶς τρεῖς ἐπαρχίες τῆς Νότιας Γιουγκοσλαβίας αὐτοχθόνων κληρικῶν σέ θέσεις ἀρχιερέων³¹.

Στὰ τέλη τοῦ 1958 ἡ «Ἐπιτροπὴ Πρωτοβουλίας» θὰ προκαλέσει τὴ ρήξη, προχωρώντας τὴν ὑλοποίησι τοῦ σχεδίου πού εἶχε δρομολογηθεῖ, δεκατρία χρόνια πρὶν (τὸν Μάρτιο τοῦ 1945, στὴν κληρικολαϊκὴ συνέλευσι τῶν Σκοπίων). Συγκαλώντας τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1958 στὴν Ἀχρίδα νέα κληρικολαϊκὴ συνέλευσι³² θὰ προχωρήσει στὴν πραξικοπηματικὴ ἀναγόρευσι τῆς Ἐκκλησίας τῶν Σκοπίων, ὡς αὐτόνομης καί τιτλοφορουμένης ὡς «Μακεδονικῆς», ἀπόφασι πού ὀλοκληρώθηκε μέ τὴν ἐκλογή ὡς ἐπικεφαλῆς Μητροπολίτη τῆς τοῦ μέχρι τότε Ἐπισκόπου Τόπλιτσας τοῦ Πατριαρχείου Σερβίας Δοσιθέου [Στόκοβιτς], ὑπὸ τὸν τίτλο τοῦ «Ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος καί Σκοπίων καί Μητροπολίτου Μακεδονίας», μέ ἔδρα στὰ Σκόπια. Τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Σερβίας, στὸν θρόνο τοῦ ὁποῖου εἶχε ἀνέλθει ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1958 ὁ ἀπὸ Ζίτσης Γερμανός [Γζόριτς] (1958-1990), δὲν ἀποδέχθηκε τίς ἀποσχιστικὲς αὐτὲς κινήσεις. Τὶς κατεδίκασε μὲν, ἀλλὰ ὑπὸ

³⁰ Βλ. διεξοδικῶς γιὰ τὰ θέματα τῆς (ὑφ' ὄρων) παραχωρήσεως καθεστῶτος αὐτονομίας/αὐτοκεφαλίας σέ ἐκκλησιαστικὲς ἐπαρχίες, εἰς Α. Κ. Βαβούσκου - Γρηγ. Λιάντα, *Οἱ θεομοὶ τοῦ αὐτοκεφάλου καὶ τοῦ αὐτονόμου καθεστῶτος στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. (Μελέτες-Πηγές)*, Θεσσαλονίκη 2014, ἰδίως σ. 15-45, 61-65 καί 68-78.

³¹ Γ. Λόης, ὁ.π., σ. 363.

³² Ἡ «συνέλευσι» αὐτὴ, ὡς γενομένη χωρὶς τὴν ἄδεια καί τὴ γνώμη τοῦ ἀρμοδίου ἀρχιερέως, ὑπῆρξε προδιήλωσι ἀντικανονικὴ καί ἄκαρπη, ὅπως ὀρίζουν οἱ σχετικοὶ κανόνες 31, 34 καί 39 Ἁγίων Ἀποστόλων, 18 καί 30 Δ' Οἰκουμενικῆς καί 31 Πενθέκτης. Ἐπίσης, ὑπῆρξε καί ἀντικαταστατικὴ, διότι ἡ δικαιοδοσία γιὰ τὴν ἴδρυσιν καί ὀνομασία νέων ἐπαρχιῶν ἀνήκε μόνο στὴν Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας, βάσει τοῦ ἀρθροῦ 16 τοῦ Καταστατικοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας, βλ. Ἰ. Ταρνανίδη, *Ἱστορία*, ὁ.π., σ. 148.

τὴν ἀσφυκτικὴ πίεση τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος³³ ὑποχρεώθηκε νὰ ἐνδώσει καὶ μεταξύ τῶν ἐτῶν 1958 καὶ 1967, στὸ πλαίσιο ἐνὸς ἀναγκαστικοῦ κανονικοῦ ἐλιγμοῦ, παρεχώρησε τὴν αὐτονομία σὲ αὐτὴ τὴν περιοχὴ, παρέχοντας ἐσωτερικὴ, ἐντὸς τῶν πατριαρχικῶν δομῶν, αὐτονομία σὺς Μητροπόλεις τῆς Νότιας Γιουγκοσλαβίας, ὑπὸ «Καταστατικὸ» ποὺ ὄριζε τὴν ὀνομασία τῆς νέας, αὐτονόμου αὐτῆς Ἐκκλησίας ὡς «Μακεδονικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία» (ἐφεξῆς: ΜΟΕ). Ὁ Πατριάρχης Γερμανὸς μετέβη στὰ Σκόπια καὶ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1959 χειροτόνησε τὸν Κλήμεντα [Τραϊκόβσκι] σὲ Ἐπίσκοπο Πρεσπῶν καὶ Βιτωλίων μὲ ἔδρα στὸ Μοναστήρι. Στὴ συνέχεια οἱ Δοσίθεος καὶ Κλήμης χειροτόνησαν τὸν Ναοὺμ [Ντιμόβσκι] σὲ Ἐπίσκοπο Ζλετόβου καὶ Στρωμνίτσας μὲ ἔδρα στὸ Στίπ. Ἔτσι ἡ σχέση κανονικῆς ἐνότητος τῆς ΜΟΕ μὲ τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Σερβίας, ἔστω σὲ ἀτμόσφαιρα ἀμοιβαίας καχυποψίας, διατηρήθηκε μέχρι τὸ 1967, χρονίᾳ κατὰ τὴν ὁποία ἡ ΜΟΕ ἀπαίτησε τὴν αὐτοκεφαλία της ἔχοντας, φυσικὰ, σύμμαχό της στὴν ἐπιδίωξή της αὐτὴ τὸ κομμουνιστικὸ καθεστῶς τοῦ Τίτο. Ὁ στρατάρχης Τίτο, ἐξ ὀρισμοῦ ἄθεος, στὸ πλαίσιο τῆς γενικότερης προσπάθειας γιὰ διαμόρφωση μίας τοπικῆς ἐθνικῆς φυσιογνωμίας ἔδωσε ἰδιαίτερη σημασία στὴν πλήρη ἀνεξαρτησία τῆς τοπικῆς «μακεδονικῆς» Ἐκκλησίας, τὴν ὁποία ὁ ἴδιος ὑποκίνησε καὶ προσπάθησε νὰ ἐπιβάλλει γιὰ λόγους πολιτικῆς ὠφέλειας.

IV. Ἡ ἀντιπαράθεση στὰ ἄκρα: Τὸ σχίσμα τοῦ 1967

Ἡ σκοπιανή-σλαβομακεδονικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἡγεσία, ὑπηρετώντας τότε τὰ εὐρύτερα πολιτικὰ σχέδια τοῦ καθεστῶτος γιὰ δημιουργία «μακεδονικοῦ» κράτους, τὸν Ἰούλιο 1967, σὲ κοινὴ συνεδρίαση τῆς Συνόδου τῶν τεσσάρων ἀρχιερέων της³⁴ καὶ τῶν ἐκπροσώπων τῆς κληρικολαϊκῆς συνλεύσεως, ἀνεκήρυξε *de facto* τὴν πλήρη ἀνεξαρτησία της ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Σερβίας, ἀνακηρύσσοντας μονομερῶς τὴν ΜΟΕ ὡς αὐτοκέφαλη. Γίνονταν ἔτσι

³³ Τὴν ὁποίαν πίεση ὁ (μετὰ τὴν ἐκθρόνισή του ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἐπανεληθὼν τὸν Νοέμβριο τοῦ 1946 ἀπὸ τὴν ἐξορία) Πατριάρχης Γαβριὴλ [Ντότζίτς] (1937-1950) χαρακτήρισε σὲ ποιμαντορικὴ τοῦ ἐγκύκλιου ὡς «Γολγοθᾶν», βλ. Αθ. Ἀθ. Ἀγγελοπούλου, *Ὁ κόσμος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ Σερβικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 278.

³⁴ Καθὼς πέραν τοῦ ἀναγνωρισθέντος (στὸ πλαίσιο τῆς παραχωρηθείσης, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1959, αὐτονομίας) ὡς Ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος καὶ Μητροπολίτου «Μακεδονίας» Δοσιθέου καὶ τῶν ἐν συνεχείᾳ κανονικῶς ἐκλεγέντων Μητροπολιτῶν Κλήμεντος Πρεσπῶν καὶ Ναοὺμ Ζλετόβου, τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1966 ἡ Σύνοδος αὐτῆ τῶν τριῶν Μητροπολιτῶν, ὅλως ἀντικανονικῶς, ἱδρυσε νέα ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία, αὐτὴ τῆς Βελισσοῦ (Βελίκης / Velickom), μὲ ἔδρα στὴν Ἀχρίδα, ἐκλέγοντας σὲ αὐτὴν ὡς Ἐπίσκοπο τὸν Μεθόδιο [Ποπόρσκι].

από τότε φανερό ότι τό «μακεδονικό» ἐκκλησιαστικό πρόβλημα δέν ἦταν ἐκκλησιαστικό, ἀλλά –καί ἐξ ὑπαρχῆς– πολιτικό³⁵.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σερβίας, μί ἀποδεχομένη τίν ὡς ἄνω ἐδαφική καί πνευματική συρρίκνωσή της, τόν Σεπτέμβριο 1968 κήρυξε τίν αὐτοαποκαλουμένη ὡς «Μακεδονική» Ἐκκλησία τῶν Σκοπίων «*σχισματική θρησκευτική ὀργάνωση*»³⁶, δηλ. τίν ἀπέκοψε ἀπό τίν σχέση (ιερο-)κανονικῆς ἐνότητος μαζί της, ὄχι ἐπειδή ἡ ΜΟΕ ἦταν αἰρετική ὡς πρὸς τό ὀρθόδοξο δόγμα, ἀλλά ἐπειδή παρεξέκλινε ἀπό βασικές ἐκκλησιολογικές ἀρχές καί διοικητικούς ἱερούς Κανόνες, κοινοποιώντας τίν ἀπόφασί της αὐτή καί στίς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Τίν πράξη αὐτή τῆς κηρύξεως τῆς ΜΟΕ ὡς σχισματικῆς ἀναγνώρισαν στή συνέχεια καί οἱ ὑπόλοιπες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, μέ πρώτη τίν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία, μέ ἀπόφαση τῆς ὑπὸ τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Ἱερώνυμο [Κοτσώνη] τότε «Ἀριστίνδην» Ἱερᾶς Συνόδου, θεώρησε ὡς «*πάντη ἀντικανονικόν καί ἄθεσμον τόν τρόπον κατὰ τόν ὁποῖον ἀνεκηρύχθη εἰς αὐτοκέφαλον ἢ λεγομένη Μακεδονική Ἐκκλησία*», καί «*κατὰ τά ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων ἐπιτασσόμενα*» διέκοψε «*πάντα δεσμόν καί πᾶσαν μετὰ τῶν σχισματικῶν ἐπισκόπων καί λοιπῶν κληρικῶν αὐτῆς ἐπικοινωνίαν*»³⁷.

Ἐπίσης, σέ ρητή καταδίκη τῆς συμπεριφορᾶς τῆς ΜΟΕ προχώρησαν, ἐκφράζοντας μέ Γράμματά τους τί συμπαράσταση τῶν Ἐκκλησιῶν τους πρὸς τό Πατριαρχεῖο τῆς Σερβίας, οἱ Πατριάρχες Ἱεροσολύμων Βενέδικτος [Παπαδόπουλος] καί Ἀντιοχείας Θεοδοσίος ΣΤ΄ [Αμπουρτζέηλη], ὁ Τοποτηρητής τοῦ (χηρεύοντος) Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας Λεοντοπόλεως Κωνσταντῖνος [Κατσαράκης], ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος [Μουσκός], ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Πράγας καί πάσης Τσεχίας Δωρόθεος [Φιλίπ], ἐνῶ ὁ Πατριάρχης Μόσχας καί πάσης Ρωσίας Ἀλέξιος [Σμιάνσκυ] καί ὁ Μητροπολίτης Βαρσοβίας καί πάσης Πολωνίας Στέφανος [Ρούντικ] στίς ἀπαντήσεις τούς ἀπλῶς πληροφοροῦσαν τόν Πατριάρχη Σερβίας ὅτι παρέλαβαν τίν ἐπιστολή του. Τέλος, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηναγόρας [Σπύρου] γνώρισε στόν Πατριάρχη Σερβίας ὅτι στό Φανάρι «*ἀπεφασίσαμεν νά καταδικάσωμεν καί ἐξ ὀλοκλήρου νά ἀπορρίψωμεν αὐτό τό ὁποῖον κατὰ τόν παρελθόντα μήνα Ἰούλιον ἀπεφασίσθη καί ἐξετελέσθη ἐν Ἀρχίδι*», ἐνῶ,

³⁵ Δημ. Γόνης, ὁ.π., 276.

³⁶ Ἀθ. Ἀγγελοπούλου, «Τό Αὐτοκέφαλον τῆς “Μακεδονικῆς” Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆ βάσει τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἐκτάκτου Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Σερβικῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας», *Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας* 15 (1967) 47-64.

³⁷ Ἐκκλησία 44 (1967) 547-548.

παραλλήλως, κοινοποιούσε τήν απάντησή του στον Μητροπολίτη Σκοπίων Δοσίθεο και του συνιστούσε να επανεξετάσει τήν αντικανονική στάση του και να επανέλθει στους κόλπους της Έκκλησίας της Σερβίας³⁸. Έκτοτε ή Έκκλησία των Σκοπίων θεωρείται σχισματική³⁹ απ' όλες⁴⁰ τις Όρθόδοξες Έκκλησίες και ούτε γίνεται δεκτή σέ διορθόδοξους ή διαχριστιανικούς οργανισμούς (π.χ. Παγκόσμιο Συμβούλιο Έκκλησιών κ.ά.).

V. Απόπειρες επανενώσεως: Η «Συμφωνία της Νίς»

Μετά τή διάλυση της έναίας Γιουγκοσλαβίας τό 1991⁴¹ και τήν ανεξαρτητοποίηση των Σκοπίων ή εκκλησιαστική ήγεςία του νεοσύστατου κράτους της «Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας» (ΠΓΔΜ / FYROM) άρχισε να διεκδικεί τήν αναγνώρισή της από τις άλλες Όρθόδοξες Έκκλησίες. Από τό 1998 διάφορες πιέσεις άρχισαν να ασκούνται προς τό Πατριαρχείο Σερβίας και κυρίως προς τό Οικουμενικό Πατριαρχείο. Τό 2000 άρχισε και επισήμως ό διμερής διάλογος μέ τό Πατριαρχείο Σερβίας, από τό όποιο είχε άποσχισθεί. Η έμμονή τους, όμως, στή διεκδίκηση της αυτοκεφαλίας όδήγησε στή ρήξη και τόν Ίανουάριο του 2001 σταμάτησε κάθε προσπάθεια διαπραγματεύσεως.

³⁸ Βλ. Γ. Ταρνανίδη, *Οί “κατά Μακεδονίαν σκλαβήνοι”*, ό.π., σ. 139-140 και Γ. Λόπ, ό.π., σ. 411.

³⁹ Οί λέξεις «σχίσμα» και «σχισματικός» χρησιμοποιούνται ευρέως στήν ιστορία του Χριστιανισμού προκειμένου να δηλωθούν οί διασπάσεις εντός της Έκκλησίας. Όπως επισημαίνει ό Ιωάν. Μ. Κονιδάρης [*Εγχειρίδιο Έκκλησιαστικού Δικαίου*, 3η έκδ. (μέ τή συνεργασία Β. Κ. Μάρκου), Άθήνα – Θεσσαλονίκη, 2016, σ. 263-264] «τό σχίσμα διαφέρει από τήν άποστασία κατά τό ότι ό σχισματικός δέν παύει να είναι χριστιανός, διαφέρει, όμως, και από τήν αίρεση, διότι ό σχισματικός άπλώς δέν αναγνωρίζει τήν ύπάρχουσα εκκλησιαστική διοίκηση και δημιουργεί νέα (σχίσμα διοικήσεως)», θεωρώντας ως τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τό βουλγαρικό σχίσμα, ήτοι τήν αυτογνώμονα ανακήρυξη της Βουλγαρικής Έξαρχίας του 1870, παρά τήν αντίδραση του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Παρόμοια μορφή *σχίσματος διοικήσεως*, σέ έτεροχρονισμένη έκδοχή, άπετέλεσε και ή αυτογνώμων ανακήρυξη της ΜΟΕ ως αυτοκεφάλου Έκκλησίας τό 1967, παρά τήν αντίθεση του Πατριαρχείου της Σερβίας.

⁴⁰ Τουτό διεβεβαίωσε ό Πατριάρχης Σερβίας Γερμανός, δηλώνοντας τόν Σεπτέμβριο του 1968 σέ συνέντευξή του προς τήν θρησκευτική εφημερίδα «Pravoslavna» ότι μέ τις αποφάσεις της Έκκλησίας της Σερβίας, για τήν κήρυξη της ΜΟΕ ως σχισματικής, «συνεφώνησαν όλα αι όρθόδοξοι αυτοκέφαλοι Έκκλησία», βλ. *Έκκλησία* 45 (1968) 474.

⁴¹ Τήν Έκκλησία της Σερβίας μετά τήν διάλυση της Γιουγκοσλαβίας θά ταλαιπωρήσει και τό εκκλησιαστικό πρόβλημα του Μαυροβουνίου, όπου από τό 1998, μέ ένέργειες τοπικών έθνικιστικών κύκλων, έχει ιδρυθεί «αυτοκέφαλη» Έκκλησία, ή όποία λειτουργεί, παραλλήλως, προς τήν κανονική Μητρόπολη. Παρόμοιο έσωτερικό σχίσμα έβίωσε από τό 1992 και έντεϋθεν, στο πλαίσιο της «άποκομμουνιστικοποιήσεως» της, και ή Έκκλησία της Βουλγαρίας.

Νέα απόπειρα προσεγγίσεως έλαβε χώρα τόν Μάιο του 2002, όποτε εκπρόσωποι τών δύο πλευρών συναντήθηκαν στήν πόλη Νίς τής Σερβίας και υπέγραψαν προσχέδιο συμφωνίας ή Έκκλησία τών Σκοπίων νά ονομάζεται «Άρχιεπισκοπή Άχρίδος», μέ έδρα στή Σκόπια και νά τής δοθεί ευρεία αυτόνομία⁴². Ο Άρχιεπίσκοπος Σκοπίων (και επικεφαλής τής σχισματικής ΜΟΕ) Στέφανος [Βελιανόφσκι], άναφερόμενος στίς διαφορές πού υπάρχουν μέ τό Βελιγράδι, μέ δηλώσεις του ότι «ή Σερβική Έκκλησία μās δίνει πλήρη αυτόνομία ενώ έμεις επιθυμούμε τό αυτόκέφαλο. Είμαι άπαραίτητο νά συνεργαστούμε όλοι γιά νά μπορούμε μέσα από τήν αγάπη νά δείξουμε ότι είμαστε μαθητές του Χριστού»⁴³, άφηνε άνοιχτό παράθυρο στήν έλπίδα γιά επανένωση, ώστόσο και αυτή ή διαβούλευση, ή όποία φάνηκε ότι θά μπορούσε νά δώσει λύση στό ύφιστάμενο πρόβλημα, όδηγήθηκε σέ ναυάγιο. Οί διαπραγματεύσεις μέ τή σερβική πλευρά δέν τελεσφόρησαν διότι οί εκπρόσωποι τής σκοπιανής πλευράς, υπό τό πρόσχημα τής άποκαταστάσεως τών σχέσεων μέ τήν Έκκλησία τής Σερβίας, μέσω μίας μορφής διοικητικής άνεξαρτησίας (αυτόνομίας ή αυτοκεφαλίας), έκρυβαν τίς μύχιες προθέσεις τους, πού δέν είναι άλλες από τήν άναγνώριση του όνόματος τής Έκκλησίας τους ως «μακεδονικής». Έτσι, ύστερα από έντονες πιέσεις τών έθνικιστικών κύκλων τής ΠΓΑΜ, τόν Ιούλιο του 2002 ή Ιερά Σύνοδος τής Έκκλησίας τών Σκοπίων απέρριψε τό προσχέδιο συμφωνίας πού είχαν υπογράψει ένα μόλις μήνα πριν οί εκπρόσωποί της στή Νίς. Ένας, όμως, από τούς μητροπολίτες αυτής τής Έκκλησίας, ό Βελεσών και Παραβαρδαρίου Ιωάννης [Βρανιτκόφσκι], επανέφερε τή Μητρόπολή του στους κόλπους τής Έκκλησίας τής Σερβίας και ή μέν σχισματική Έκκλησία τόν καθήρεσε, ή δέ Σερβία τόν όρισε Έξαρχό της στή Σκόπια. Άκολούθησαν άλλεπάλληλες φυλακίσεις του Μητροπολίτου Ιωάννη στίς φυλακές Ιντρίζοβο τών Σκοπίων.

Τελικώς, τό Πατριαρχείο τής Σερβίας όρισε τόν Βελεσών και Παραβαρδαρίου Ιωάννη ως τοποτηρητή Άρχιεπίσκοπο Άχρίδος και Μητροπολίτη Σκοπίων και τό έτος 2003, επί Πατριάρχου Παύλου [Στόιτσεβιτς] (1990-2009) χειροτονήθηκαν άλλοι δύο Έπίσκοποι, και συγκεκριμένα οί Πολόγου και Κουμανόβου Ιωακείμ [Γιοφτσέφσκι] και Μπρεγκαλνίτσης Μάρκος [Κίμεφ],

⁴² Μιχ. Τρίτου, *Νεώτερες εξέλιξεις στή σχισματική Έκκλησία τών Σκοπίων*, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 12 και του ίδιου «Η σχισματική Έκκλησία τών Σκοπίων και τό μαρτύριο του Άρχιεπισκόπου Άχρίδος Ιωάννου», *Ένατηνείεις* 11. Κύπρος (Ιερά Μονή Κύκκου), σσ. 65-67.

⁴³ Μ. Άντωνιάδου, «Η Έκκλησία τών Σκοπίων ζητεί άνεξαρτησία», κλπ., ό.π., *Τό Βήμα*, 19.05.2002, σ. Α 42.

τοποτηρητής καί τῆς Ἐπισκοπῆς Μοναστηρίου, οὕτως ὥστε νά συγκροτεῖται Ἱερά Σύνοδος. Τέλος, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Σκοπιῶν τό ἔτος 2005 καί ἀπό τό 2007 τοῦς ἐν ἐνεργείᾳ αὐτούς ἀρχιερεῖς πλαισιώνει ὁ ἐκλεγείς ὡς τιτουλάριος Ἐπίσκοπος Στοβίου Δαυῖδ [Νινῶφ], ὁ ὁποῖος ἔχει ὀρισθεῖ καί τοποτηρητής τῆς Ἐπισκοπῆς Στρωμνίτσας. Σήμερα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης καί οἱ τρεῖς ἐπίσκοποι του, προσπαθώντας νά ἀσκίσουν τά πομπαντικά τους καθήκοντα, ὄχι μόνο ἐμποδίζονται, ἀλλά συχνά ὀδηγοῦνται στίς φυλακές μέ τίς ἀνυπόστατες κατηγορίες γιά «διατάραξη θρησκευτικῆς εἰρήνης», «διέγερση σέ ἀπειθεία», «ἀναξωπύρωση θρησκευτικοῦ καί ἔθνικοῦ μίσους» κ.λπ., γεγονός πού καθιστά σχεδόν ἀδύνατη τήν ἄσκηση τοῦ λειτουργήματός τους.

VI. Ἡ ἀνάμιξη τῆς Βουλγαρίας

Τόν Νοέμβριο τοῦ 2017 ἡ σχισματική ΜΟΕ, ἐπιχειρώντας νά δημιουργήσει «γέφυρες» ἐπανόδου της στήν (ἐκκλησιαστική) κανονικότητα, ἐζήτησε, μέ ἐπιστολή τοῦ προέδρου της, «Ἀρχιεπισκόπου Μακεδονίας» Στεφάνου, ἀπό τό Πατριαρχεῖο Βουλγαρίας τήν ὑπαγωγή της στή βουλγαρική Ἐκκλησία, ἀναγνωρίζοντας αὐτήν, ἀντί τῆς σερβικῆς, ὡς «Μητέρα Ἐκκλησία». Ὅπως ἀντικανονικῶς τό Πατριαρχεῖο τῆς Βουλγαρίας ἀνταποκρίθηκε θετικά, ἀναλαμβάνοντας ρόλο διαμεσολαβητοῦ πρὸς τίς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ἔτσι ὥστε, σύμφωνα μέ τό σχετικό Ἀνακοινωθέν, «νά ληφθοῦν ὅλα τά ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἀποκατάσταση τοῦ κανονικοῦ *status* τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Μακεδονίας»⁴⁴.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔχει ἐκφράσει τήν ἀνησυχία της γιά τό γεγονός τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας στήν ἐσωτερικά (*interna corporis*) τοῦ Πατριαρχείου τῆς Σερβίας, στή δικαιοδοσία τοῦ ὁποῖου ὑπάγεται ἱστορικά, καί, ἀσφαλῶς, νομοκανονικά ἡ ἐκκλησιαστική περιφέρεια τῶν Σκοπιῶν. Ἡ ἐνέργεια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας νά ἀποδεχθεῖ τό αἶτημα τῆς σχισματικῆς «Ἐκκλησίας τῆς Μακεδονίας» καί νά ἀναλάβει ρόλο «Ἐκκλησίας μητρός», συνιστᾷ, ἂν μή τί ἄλλο, κανονική ἐκτροπή. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπισημαίνει ὅτι ἡ πράξη αὐτή τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας ἀντίκειται σαφῶς στούς ἱερούς κανόνες καί τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, παραθεωρεῖ τό κανονικό δικαίωμα καί τόν ὑπερέχοντα ρόλο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν ἐπίλυση διαφορῶν σέ ἐσωτερικά ζητήματα τῶν κατὰ

⁴⁴ Ἐφ. *Ἐλεύθερος Τύπος*, 14.01.2018, σ. 7-9.

τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (Πατριαρχείων καί αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν) καί ἐνδέχεται νά ἀποτελέσει ἀπαρχή δυσάρεστων ἐξελίξεων⁴⁵.

VII. Συμπεράσματα. Ἡ πρόταση γιά τή λύση

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπανενάρξεως ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 2018 τῶν διαπραγματεύσεων μεταξύ Ἑλλάδος καί FYROM γιά τό ὀνοματολογικό ζήτημα στό θέμα παρενέβη καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Ἱερώνυμος Β΄ [Διάπης], ἐπικαλούμενος τήν ἀπό 9.1.2018 σχετική ἀπόφαση τῆς Διαρκοῦς Ἱ. Συνόδου, κάλεσε τόν τότε Πρωθυπουργό Ἄ. Τσίπρα, νά λάβει ὑπόψη του καί τήν ἐκκλησιαστική πτυχή τοῦ προβλήματος καί συγκεκριμένα τό γεγονός ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῶν Σκοπιῶν αὐτοτιλοφορεῖται «Μακεδονική», ἔχοντας γιά τόν λόγο αὐτόν καταστει ἀπό τό 1967 σχισματική, τελώντας σέ ἀπομόνωση ἀπό τίς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ἐπισημαίνοντας τόν κίνδυνο τῆς πιθανότητας μετακυλίσεως τοῦ προβλήματος τῆς ὀνομασίας τοῦ γειτονικοῦ κράτους, ἀπό τό πολιτικό στό ἐκκλησιαστικό ἐπίπεδο καί τήν ἐπιβίωση ἑνός ιδιότυπου ἀλυτρωτισμοῦ στή γείτονα χώρα μέσω τοῦ τίτλου τῆς σχισματικῆς Ἐκκλησίας τῶν Σκοπιῶν, ὡς «Ἐκκλησίας τῆς Μακεδονίας», ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐζήτησε ἀπό τόν Πρωθυπουργό νά ἐνεργήσει ἔτσι, ὥστε στό πλαίσιο τῆς ἐπιδιωκόμενης συμφωνίας περί τοῦ ὀνόματος νά ὑπάρξει μέριμνα καί γιά τήν ἀντίστοιχη ὀνομασία τῆς σχισματικῆς Ἐκκλησίας, ἀπό τόν τίτλο τῆς ὁποίας πρέπει νά ἀπαλειφθεῖ ὁ ὄρος «Μακεδονία» καί τά παράγωγά του⁴⁶.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐστιάζει στό ζήτημα τοῦ ὀνόματος, θεωρώντας ὅτι ἡ χρήση τοῦ ὀνόματος «Μακεδονική» γιά τήν Ἐκκλησία τῶν Σκοπιῶν ἀποτελεῖ ἱστορική παραχάραξη, παραπέμποντας σέ ὁμολογία τοῦ ἰδίου τοῦ Πατριάρχου Σερβίας Παύλου [Στόιτσεβιτς], ὁ ὁποῖος διερχόμενος τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1992 ἀπό τήν Ἀθήνα, στό πλαίσιο συναντήσεώς του μέ τόν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Σεραφεῖμ [Τίκα], εἶχε δηλώσει σχετικῶς: «*Ἡ χρήση τοῦ ὀνόματος Μακεδονία ἀπό τοὺς Σκοπιανούς εἶναι παράλογη, τεχνητή, κλοπιμαία. Ἡ Μακεδονία δέν εἶναι δυνατόν νά εἶναι διεθνική, τό ὄνομά της, ἡ ἱστορία της καί ὁ πολιτισμός της ἀνήκουν μόνο στήν Ἑλλάδα*»⁴⁷. Ἡ χρήση

⁴⁵ Ἐκκλησία 94 (2017) 826, ὅπου τό σχετικό Ἀνακοινωθέν τῆς Δ.Ι.Σ.

⁴⁶ «Πρός τόν Πρωθυπουργό κ. Ἀλέξη Τσίπρα γιά τό ὄνομα τοῦ κράτους τῶν Σκοπιῶν», Ἐκκλησία 95 (2018) 8.

⁴⁷ Ἰωάννη Μ. Χατζηφώτη, Ἀρχιεπίσκοπος Σεραφεῖμ, 1913-1998. Μαρτυρίες καί τεκμήρια, Ἀθήνα 1998, σ. 393.

(ἀκριβῶς εἰπεῖν: ὁ σφετερισμός) τοῦ ὄρου «Μακεδονική» γιὰ τὴν Ἐκκλησία τῶν Σκοπιῶν θίγει ὄχι μόνο τὴν ἱστορική καὶ τὴν ἐθνική, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκκλησιολογική ὑπόστασι τῶν Μητροπόλεων τῆς στὴν Μακεδονία, στὴν Βόρεια Ἑλλάδα, πού διαθέτουν στοὺς τίτλους τους πατριαρχικές «ὑπερτίμιες» καὶ «ἑξαρχίες»⁴⁸ δοθεισες κανονικῶς ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μετὰ τὴν παραχώρησι τῶν Μητροπόλεων αὐτῶν, τὸ 1928, στὴν ἐπιτροπική διοίκησι τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, διατηρουμένου «ἐπὶ τούτων τοῦ ἀνωτάτου κανονικοῦ δικαιώματος τοῦ Ἁγιωτάτου Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου». Οἱ «ἑξαρχίες» αὐτές, ὡς τίτλοι τιμῆς πού παρέχουν σέ αὐτοὺς πού τοὺς φέρουν κανονικά δικαιώματα ἀσκίσεως ἔργου ἢ διεκπεραιώσεως εἰδικῆς ἀποστολῆς ἐκ μέρους τοῦ Πατριαρχείου, ὀριοθετοῦνται, ἐν προκειμένῳ, σέ κανονικό ἔδαφος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Μακεδονίας, τῶν ἀποκληθεισῶν «Νέων Χωρῶν» ὡς (μετὰ τοὺς νικηφόρους βαλκανικούς πολέμους τοῦ 1912/1913 καὶ τον Α΄ παγκόσμιον πόλεμον), «περιελθουσῶν εἰς τὸ Ἑλληνικόν Κράτος», ὅπως ρητὰ ἀναφέρεται στὸν Α΄ «Ἔργο» τῆς σχετικῆς Πατριαρχικῆς Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928⁴⁹. Τέτοιους πατριαρχικούς τίτλους φέρουν οἱ πλείστοι ἐκ τῶν Μητροπολιτῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος, ὡς π.χ. ὁ Καστορίας ὡς «ὑπέρτιμος καὶ ἑξαρχος Ἄνω Μακεδονίας», ὁ Γρεβενῶν ὡς «ὑπέρτιμος καὶ ἑξαρχος Νοτίου Μακεδονίας», ὁ Λαγκαδᾶ ὡς «ὑπέρτιμος καὶ ἑξαρχος Κεντρικῆς Μακεδονίας», ὁ Φιλίππων ὡς «ὑπέρτιμος καὶ ἑξαρχος Ἀνατολικῆς Μακεδονίας», ὁ Γουμένισσης ὡς «ὑπέρτιμος καὶ ἑξαρχος Δυτικῆς Μακεδονίας». Συνεπῶς, ἡ ἀναγνώρισι τῆς χρήσεως τοῦ (ἰδίου) ὀνόματος «Μακεδονία» (ἢ παραγώγου του) γιὰ ἄλλη ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία, καὶ μάλιστα γειτονικοῦ τῆς Ἑλλάδος κράτους, ὅπως ἡ ΠΓΔΜ, θὰ ἀποτελοῦσε παραχάραξι τῆς ἱστορίας καὶ ἐκκλησιο-κανονικῆ ἐκτροπῆς⁵⁰. Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸ ὄνομα, καθ' ἑαυτό, θὰ πρέπει νά ἐπισημανθῆι ὅτι ἡ ἰσχύουσα στό Διεθνές Δίκαιο ἀρχή

⁴⁸ «Ἐξαρχος» εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος ἑνὸς Πατριάρχου μὲ εὐρύτερες διοικητικές δικαιοδοσίες σέ μία περιοχὴ ἢ μὲ εἰδικὴ ἀποστολή. Ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος καὶ τὴν σηματικότητα τῆς Ἐξαρχίας ὁ ἑξαρχος μπορεῖ νά εἶναι ἐπίσκοπος ἢ καὶ ἀρχιμανδρῆτις. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως δίδει τιμητικὰ τὸν συγκεκριμένο τίτλο σέ Ἀρχιεπισκόπους καὶ Μητροπολίτες ὑπερῶριων Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ὑποδιλώνοντας τὴ δικαιοδοσία καὶ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Μητροπολίτου (πού φέρει τὸν τίτλο «ὑπέρτιμος καὶ ἑξαρχος») ἐναντι τῶν ἄλλων Ἐπισκόπων πᾶνω σέ μία περιοχὴ.

⁴⁹ Γεωργ. Γιατροῦ, *Ἡ θέσι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν ἐκκλησιαστικὴ, στὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴ διεθνή ἔννομη τάξι* (= Βιβλιοθήκη Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. Σειρὰ Β΄: Μελέτες, 2), Ἀθῆνα - Κομοτηνὴ 2010, σ. 251-300.

⁵⁰ Χαρ. Ἀνδρεοπούλου, *Ἡ σχισματικὴ «Ἐκκλησία τῆς Μακεδονίας» κ.λπ.*, ὁ.π., σσ. 68-69.

του αυτοπροσδιορισμού, δηλαδή τό δικαίωμα ενός λαού νά καθορίζει ό ίδιος τήν ταυτότητά του, δέν ἔχει εφαρμογή στό (Κανονικό) Δίκαιο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅπου, ἀντιθέτως, ἰσχύει ἡ ἀρχή τοῦ ἑτεροπροδιορισμοῦ. Ὁ προσδιορισμός τοῦ ὀνόματος καί τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων μίας ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας ἀνίκει στήν ἀρμοδιότητα τῶν θεσμικῶν ὀργάνων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καί ὄχι τῶν αἰτούντων τό αὐτόνομο ἢ αὐτοκέφαλο καθεστώς. Ἔτσι, ἐάν κάποια ἐκκλησιαστική περιφέρεια θελήσει νά ἀλλάξει τό ὄνομά της ἢ τά γεωγραφικά ὄρια τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας της, θά πρέπει νά ἀπευθυνθεῖ στόν θεσμό πού ἐξέδωσε τήν ἀπόφαση περί παραχωρήσεως αὐτονόμου ἢ αὐτοκεφάλου καθεστώτος, δηλαδή εἴτε στήν τοπική Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία, στήν ὁποία ὑπάγεται, εἴτε στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο⁵¹.

Τούτων δοθέντων ἡ μόνη ἐφικτή λύση πού μπορεῖ νά ὑπάρξει στήν βάση ἱστορικῶν καί ἐκκλησιολογικῶν κριτηρίων εἶναι ἐκείνη πού εἶχε ἀρχικῶς συμφωνηθεῖ ἀπό τίς δύο πλευρές (Ἐκκλησία τῆς Σερβίας καί ΜΟΕ), τόν Μάιο τοῦ 2002 στή Νίς τῆς Σερβίας, ἀλλά τήν ὁποία, ἕνα μόλις μήνα μετά, ὑπό τήν πίεση ἐθνικιστικῶν κύκλων τῆς ΠΓΔΜ, ἡ Ἐκκλησία τῶν Σκοπίων (ΜΟΕ) ἀπέρριψε, μέ ἀποτέλεσμα τό πρόβλημα νά διαιωνίζεται. Ἡ «Συμφωνία τῆς Νίς», ἡ ὁποία προέβλεπε νά ὀνομασθεῖ ἡ Ἐκκλησία τῶν Σκοπίων «Ἀρχιεπισκοπή Ἀχρίδος», ὁ προκαθήμενός της νά φέρει τόν τίτλο «Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος καί Μητροπολίτης Σκοπίων» καί νά τῆς δοθεῖ εὐρεία αὐτονομία, θά μπορούσε νά ἀποτελέσει τή βάση τῆς ἐπανενάργξεως ἐκκλησιαστικῶν διαβουλεύσεων γιά τήν ἐξεύρεση ἱστορικά δίκαιης καί ἐκκλησιολογικά ὀρθῆς λύσεως τοῦ προβλήματος. Πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση τό πλαίσιο τῆς κανονικῆς ἐπιλύσεως τοῦ προβλήματος ἔχει ἤδη προδιαγράψει ἡ (συνελθούσα τόν Ἰούλιο τοῦ 2016, στό Κολυμπάρι Χανίων) Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὀρίζοντας καί τίς σχετικές προϋποθέσεις, βάσει τῶν ὁποίων «*ἡ ζητοῦσα τήν Αὐτονομίαν αὐτῆς τοπική Ἐκκλησία, ἐάν διαθέτη τὰς ἀναγκαίας ἐκκλησιαστικές, κανονικές καί ποιμαντικές προϋποθέσεις, ὑποβάλλει τό σχετικόν αἴτημα εἰς τήν πρὸς ἣν ἔχει τήν ἀναφοράν αὐτῆς Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν, ἐξηγοῦσα καί τούς σοβαροῦς λόγους, οἱ ὁποιοὶ ὑπαγορεύουν τήν ὑποβολή τοῦ αἰτήματος αὐτῆς*», διευκρινιζομένου ὅτι «*ἡ κίνησις καί ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς διαδικασίας διὰ τήν ἀπόδοσιν τοῦ Αὐτονόμου εἰς τμήμα κανονικῆς δικαιοδοσίας τῆς Αὐτοκεφάλου*

⁵¹ Α. Βαβούσκου - Γρ. Λιάντας, ὁ.π., σ. 61-65, 68-78 καί Α. Βαβούσκου, *Ἡ ἐκκλησιαστική πτυχή*, ὁ.π.

Ἐκκλησίας ἀνήκει εἰς τὴν κανονικὴν ἀρμοδιότητα αὐτῆς, πρὸς τὴν ὁποία ἀναφέρεται ἡ ἀνακηρυσσομένη Αὐτόνομος Ἐκκλησία». Τό Κεῖμενο («Τό Αὐτόνομον καί ὁ τρόπος ἀνακηρύξεως αὐτοῦ») ἔχει ὑπογράψει καί ἡ Ἀντιπροσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας, πού συμμετεῖχε στή Σύνοδο μέ ἐπικεφαλῆς τόν Πατριάρχη αὐτῆς Εἰρηναῖο [Γκαβρίλοβιτς]⁵². Θετική ἐξέλιξη γιά τὴν ἐπίλυση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προβλήματος τῶν Σκοπίων, τό ὁποῖο πληγώνει βαθύτατα τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στή Βαλκανικὴ ἐδῶ καί μισό αἰῶνα, ἀπετέλεσε τό ὑποβληθέν τόν Μάϊο τοῦ 2018 πρὸς τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο αἴτημα τῆς «ἐν σχίσματι τελούσης Ἐκκλησίας τῶν Σκοπίων, τό ὑποστηριζόμενον καί διὰ γράμματος τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς FYROM κ. Ζόραν Ζάεφ», διὰ τοῦ ὁποίου ζητεῖται «ἡ ἀνάληψις ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς πρωτοβουλίας ἐπαναφορᾶς τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς εἰς τὴν κανονικότητα, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν», αἴτημα περὶ τοῦ ὁποίου ἡ Ἱ. Σύνοδος ἀπεφάσισε «νά ἐπιληφθεῖ αὐτοῦ (τοῦ αἰτήματος) καί διενεργήσῃ τὰ δέοντα ὑπὸ τοὺς ἀπαραβάτους ὅρους τῶν ἱστορικοκανονικῶν ἀρμοδιοτήτων καί προνομίων τοῦ πρωτοθρόνου Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου»⁵³.

⁵² «Ἁγία καί Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας: Τό Αὐτόνομον καί ὁ τρόπος ἀνακηρύξεως αὐτοῦ (Τελικὸ κείμενο)», *Ἐκκλησία* 93 (2016) 611-612.

⁵³ Ἀνακοινωθέν 30.05.2018 τῆς Ἱ. Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, «Περὶ αἰτήματος τῆς ἐν σχίσματι Ἐκκλησίας τῶν Σκοπίων», εἰς ἱστοσελίδα *Φῶς Φαναρίου*, 30.05.2018 (τελευταία ἀνάκτηση 25.08.2019).

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40 ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ

Η Κύπρος δέχτηκε μέ αισθήματα βαθιάς θλίψης και όργης τήν είδηση γιά τήν κήρυξη του πολέμου κατά τής Ελλάδας. Τά αισθήματα αυτά γρήγορα διαδέχθηκαν εκείνα τής συγκίνησης και τής Έθνικης περηφάνιας, όταν έγινε γνωστή ή απάντηση στό έκβιαστικό τελεσίγραφο του Μουσολίνι. Η αντίδραση τών Έλλήνων Κυπρίων στό Ιστορικό «ΟΧΙ» και τίς πρώτες νίκες του Έλληνικού Στρατού έναντίον τών Ιταλών, στή Βόρειο Ήπειρο, στά Έλληνοαλβανικά σύνορα, πήρε τί μορφή έθνικης πανηγύρεως. Οί καμπάνες κτυποῦσαν χαρμόσυνα και ή γαλανόλευκη, πού τόσο πολεμήθηκε από τούς Άγγλους αποικιοκράτες, κυμάτιζε περήφανη ξανά παντού.

Σέ έγκύκλιο τής Εκκλησίας πού κυκλοφόρησε άμέσως μετά τήν απρόκλητη επίθεση τών Ιταλών διαβάζουμε: «Η μήτηρ ήμῶν πατρίς, ή περιφλημένη πανένδοξος Ελλάς υπέστη εκ μέρους Ιταλίας ὄλωσ ἀπρόκλητον και άδικαιολόγητον επιδρομήν και άπεδύθη ήδη εις δεινόν υπέρ τών ὄλων ήρωών άγῶνα.... Τό εύλογημένον Έλληνικόν ήμῶν Έθνος, οί άπανταχοῦ Έλληνες βαθείαν έδοκίμασαν άγανάκτησιν διά τήν μισεράν επίθεσιν του έχθροῦ.... Ημείς οί εν Κύπρῳ Έλληνες έχομεν καθήκον υπέρτατον άπαραίτητον ίνα άδιαλείπτως ήκετεύωμεν τόν Θεόν τής Ελλάδος υπέρ πλήρους ευοδώσεως του ήεροῦ και μεγάλου άγῶνος αυτών....».

Νά τί μετέδιδε ό ανταποκριτής του Reuters από τί Λευκωσία: «Είς ὀλόκληρον τήν Κύπρο επικρατει άφάνταστος ένθουσιασμός άφ' ής στιγμής έλήφθη ή είδηση ότι ή ΕΛΛΑΣ άπεφάσισε ν' άμυνθει διά τών ὄπλων εις τήν ιταλική επίθεση ... Είς τό Έλληνικό προξενείο τής Λευκωσίας κατά πυκνάς μάζας προσέρχονται εύσταλείς Έλληνες Κύπριοι ζητούντες νά άποσταλοῦν εις τήν Ελλάδα ὅπως υπηρεθήσουν εις τάς τάξεις του έλληνικού στρατοῦ».

Χιλιάδες έθελοντές στοιβάζονται στίς προκυμαίεσ έτοιμοι νά άναχωρήσουν γιά τόν Πειραιά, μέ παρεμβάσεις ὅμως τών Άγγλων πρός τόν Μεταξά άποθαρρύνεται ή κατάταξή τους στίς έλληνικές ένοπλεσ δυνάμεις και

*Ἕλληνες Κύπριοι ἀποβιβάζονται
στό λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ (πηγή:
«Φιλελεύθερος», 28 Ὀκτωβρίου 2018).*

παραπέμπονται στήν κυπριακή μονάδα τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ... Μιά κίνηση καθόλου τυχαία ἀσφαλῶς, ἀφοῦ, ὅπως ἀποδείχθηκε στή συνέχεια, εἶχε συγκεκριμένο σχέδιο καί σκοπό.

Στήν Ἀθήνα, ἤδη ἀπό τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1940, ὅταν οἱ ἀπροκάλυπτες προκλίσεις τῆς Ἰταλίας ἔδειχναν τό ἀναπόφευκτο τοῦ πολέμου, Κύπριοι φοιτητές θά παρουσιασθοῦν στήν ἀγγλική Πρεσβεΐα τῆς Ἀθήνας καί θά γνωστοποιήσουν τήν πρόθεσή τους νά καταταγοῦν στόν στρατό. Τόν Νοέμβριο θά συσταθεῖ στήν Ἀθήνα εἰδική κυπριακή ἐπιτροπή γιά τήν ἀποστολή ἐθελοντῶν στόν πόλεμο, ἐνῶ τόν Δεκέμβριο θά ὀρκισθοῦν οἱ 100 νέοι του Ἱεροῦ Λόχου τῶν ἐν Ἀθήναις Κυπρίων. Ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλον, οἱ Κύπριοι φοιτητές ἔστελναν στήν πατρίδα τούς γράμματα, μέ τά ὅποια ἀνακοίνωναν τήν ἀπόφασή τους νά πολεμήσουν. Σέ ἕνα ἀπό αὐτά διαβάζουμε:

«...Μπροστά στόν μεγάλο ἀγῶνα πού κάνει τώρα ὁ Ἕλληνισμός νομίζω πῶς κάθε ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά μένη ἀδρανής, ἀλλά εἶναι περισσότερο ἀπό καθῆκον ἡ ἀνάγκη νά ἐνώσουν ὅλοι τίς δυνάμεις τους, γιά νά ὑπερασπίσουν τήν τιμὴν καί τήν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος μας. Ἔτσι καί ἐγώ μαζί μέ ἄλλους Κυπρίους φοιτητάς καί ἐπιστήμονας κατετάχθημεν ἐθελονταί στόν Ἑλληνικόν Στρατόν καί τώρα γυμναζόμαστε, γιά νά μπορέσωμεν μετά δύο μῆνες καί μεις νά προσφέρουμε κάτι θετικόν στήν ἀγαπημένην πατρίδα. Πατέρα, μ' ὅλο πού ἡ ἀπόφαση αὐτή εἶναι λιγάκι σκληρή γιά σένα, πού εἶσαι μακριά, θέλω νά δικαιώσης τάς σκέψεις μου αὐτάς μέ τήν ἰδίαν τήν δικήν σου ἀγάπην στήν Ἑλλάδα μας. Στόν στρατόν περνῶ καλά καί εἶμαι πολύ ὑπερήφανος πού

κάνω τό καθήκον μου πρὸς τὴν πατρίδα...»¹.

Ἀργότερα, ὅταν οἱ Ἄγγλοι ἐνεπλάκησαν σέ στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις στὴν Ἑλλάδα, σημαντικός ἀριθμὸς ἀνδρῶν τοῦ Κυπριακοῦ Συντάγματος τοὺς ἀκολούθησε στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Γερμανῶν. Στὴν Ἑλλάδα, τὸ Κυπριακὸ Σύνταγμα ἔγραψε σελίδες τιμῆς καὶ δόξας. Σέ σύνολο τὸ Κυπριακὸ Σύνταγμα, στίς ἐπιχειρήσεις στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ τὴ Μάχη τῆς Κρήτης, ἔχασε 100 ἄνδρες, ἐνῶ περισσότεροὶ ἀπὸ 2.000 αἰχμαλωτίσθηκαν. Οἱ περισσότεροὶ συνελήφθησαν ἀπὸ τοὺς Γερμανοῖταλους, σέ λιμάνια τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ὀπισθοχώρησι, ἐνῶ τὸ ἴδιο σκηνικὸ ἐπαναλήφθηκε καὶ στὴν Κρήτη.

«Ὁ πρῶτος, γόνος μεγάλης οἰκογένειας τῆς Ἀμμοχώστου, ἔφεδρος ἀξιωματικός του ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ κατοπινὸς ξεναγὸς στὴν Κύπρου τοῦ Γιώργου Σεφέρη, σύμφωνα μὲ τὴν ἱστορία - θρύλο, μετὰ τὴν κατάταξή του, στά τέλη Νοεμβρίου 1940, πῆρε ταξί καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν ἐμβρόντιο ὁδηγὸ νὰ τὸν ὀδηγήσει ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη στὴ μονάδα του στό μέτωπο... Ὁ Μαρσέλλος ἔφτασε κι αὐτὸς στὴν Ἀθήνα, μὲ τὴ γυναίκα του, μέσω Τουρκίας. Ὑστερα ἀπὸ τὴν κατάρρευσι τοῦ μετώπου καὶ ἀφοῦ ταλαιπωρήθηκε γιὰ ἀρκετοὺς μῆνες στὴν πρωτεύουσα, κατέληξε στὴ Ζαγορά τοῦ Πηλίου, ἀπὸ ὅπου βγήκε στό βουνό, στό 54ο Σύνταγμα τοῦ ΕΛΑΣ. Μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὸν πόλεμο ἐκδόθηκε τὸ βιβλίον του «Χρυσὰ Βουνά. Τὸ βιβλίον τοῦ ἀντάρτη» (Κύπρος: Λαϊκὴ Ἐκδοτικὴ Ἐταιρεία, 1947), ὅπου περιγράφονται οἱ ἐμπειρίες του ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ἀντάρτικο. Τέλος, ὁ ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς Δ. Μαννούρης, 63 χρονῶν κατὰ τὸ 1940, εἶχε μιὰ ἐντυπωσιακὴ στρατιωτικὴ προῖστορία, ἀφοῦ εἶχε καταταχθεὶ ἐθελοντικὰ στὸν πόλεμον τοῦ 1897, στοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους, στὸν Α΄ Παγκόσμιον Πόλεμον καὶ στὴ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία»².

Μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Κυπριακοῦ Συντάγματος ἦταν ὁ γιατρός Μαρσέλλος Θεόδωρος, πού ὑπηρετήσε ἀργότερα ὡς ἐθελοντὴς γιατρός στό ἀντάρτικο στὴν περιοχὴ τοῦ Πηλίου, οἱ Λουκίης καὶ Διάσος Λιασίδης, ὁ Σωκράτης Λοϊζίδης, ὁ Κωνσταντῖνος Γιαλλουρίδης καὶ πολλοὶ ἄλλοι τοῦ 3βου Συντάγματος Εὐζώνων, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν σκληρὴς μάχες μὲ τοὺς κατακτητὲς στὴ Βόρειο Ἠπειρο, τὸ Τεπελένι καὶ ὅπου ἄλλοῦ το ἔθνος ἔδινε τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα.

¹ Παπαπολυβίου Π., «Υπόδουλοι ἐλευθερωταὶ ἀδελφῶν ἀλυτρώτων», σελ. 140.

² Παπαπολυβίου Π., «Οἱ Κύπριοι στὸν ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμον», ἐφ. Φιλελεύθερος, 28 Ὀκτωβρίου 2018.

Ἐκτός ἀπό τίς πολύτιμες ὑπηρεσίες, τίς ὁποῖες προσέφερε τό Κυπριακό Σύνταγμα τῶν ἀνδρῶν, σημιαντική ἦταν καί ἡ συμβολή τῶν Κυπρίων γυναικῶν. Ἡ κατάταξί τους χαρακτηρίσθηκε πρωτοποριακή, δεδομένων μάλιστα τῶν ἀντιλήψεων τῆς κοινωνίας τοῦ 1939. Γυναῖκα θά εἶναι ἡ νοσοκόμα πού θά περιποιηθεῖ τά τραύματα τῶν στρατιωτῶν μας, γυναῖκα κι αὐτή ἡ ὁποία θά τοὺς χαρίσει ἓνα ξεχωριστό χαμόγελο. Ἡ Κύπρος ἦταν 3η, σέ ἀριθμὸ-δύναμη στή Βοηθητική Στρατιωτική Ὑπηρεσία. Σέ σύνολο, 800 Κύπριες ὑπηρετήσαν σέ διάφορες θέσεις, προσφέροντας πολύτιμες ὑπηρεσίες. Στή Γυναικεῖα Βοηθητική Ἀεροπορία ὑπηρετήσαν 25 Κύπριες, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ἡ Στέλλα Κακογιάννη-Σουλιώτη (μετέπειτα Ὑπουργός Δικαιοσύνης καί Γενική Εἰσαγγελέας τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας), ἐνῶ ἡ Ἐρμιόνη Πετρεῖ ἦταν τεχνική ἐμπειρογνώμονας σέ ἐξαρτήματα ἀεροσκαφῶν. Ἐπίσης μεγάλη ὑπῆρξε ἡ συμμετοχή Κυπρίων γυναικῶν στίς τάξεις τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στήν Ἑλλάδα, τήν Ἀγγλία καί σέ ὅλη τήν Εὐρώπη.

Χαρακτηριστικό καί λαμπρό παράδειγμα μᾶς ἀπό τίς πολλές Κύπριες, πού διακρίθηκαν γιά τίς ξεχωριστές ὑπηρεσίες πού προσέφεραν καί γιά τόν ἥρωισμό πού ἐπέδειξαν, εἶναι ἡ Νίκη Παπαδοπούλου-Κικκίδου, ἡ ὁποία δροῦσε μέ τό ψευδώνυμο «Βίκυ». Σπουδάζοντας τότε στήν Ἀθήνα, ἡ Νίκη Παπαδοπούλου ἐντάχθηκε σέ ἀντιστασιακή ομάδα καί βοήθησε τοὺς Ἕλληνας μέ διάφορους τρόπους, ἐνῶ φυγάδευσε στό ἔξωτερικό πολλούς ἀπό αὐτούς, οἱ ὁποῖοι κινδύνευσαν. Μετά ἀπό προδοσία συνελήφθη καί βασανίσθηκε στά ἰταλικά κρατητήρια, ἀλλά δέν λύγισε. Ἀρνούμενη νά ὁμολογήσει τοὺς συνεργάτες της, καταδικάσθηκε σέ θάνατο, ποινή πού ἀργότερα μετατράπηκε σέ ἰσόβια. Κρατήθηκε γιά 3 χρόνια στίς φυλακές τοῦ Μπρίντζι. Ἐκεῖ, προσποιούμενη τήν ἄρρωστη, ὅταν ὀδηγήθηκε σέ νοσοκομεῖο γιά περίθαλψη, κατάφερε νά εἰδοποιήσει, μέ σημείωμα, στρατιῶτες τῶν Συμμάχων, οἱ ὁποῖοι ἐντόπισαν τό στρατόπεδο συγκέντρωσης κρατουμένων γυναικῶν καί τίς ἐλευθέρωσαν.

Γράφει στόν πρόλογο τοῦ βιβλίου του «Ἡ προσφορά τῆς Κύπρου στόν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο», ὁ Νίκος Μπατσικανίης:

«Ὅπως καί στοὺς ἄλλους Ἀγῶνες τοῦ Ἔθνους (Ἐπανάσταση 1821, Ἑλληνοτουρκικός 1897, Βαλκανικοί, Α΄ Παγκόσμιος, Μικρασιατική Ἐκστρατεία 1922), οἱ Κύπριοι πολέμησαν κι ἔδωσαν τό αἷμα καί τί ζωή τους γιά τί μτέρα Ἑλλάδα. Δέν ἦταν μόνο ἡ φιλοπατρία καί ὁ ἥρωισμός τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, ἡ κινήτριος δύναμη πού ἔστειλε χιλιάδες Κύπριους στά πολεμικά μέτωπα τῆς Ἑλλάδος. Ἦταν καί τό γεγονός ὅτι μόνο ἐκεῖ, στή φλόγα τοῦ πολέμου,

μποροῦσαν νά βιώσουν, περισσότερο ἀπό ὅπουδῆποτε ἀλλοῦ, τόν ἐπίμονο πόθο τους: νά συμπορευτοῦν σέ μιά κοινή μοίρα μέ τούς ὑπόλοιπους Ἕλληνες, νά πάψουν νά εἶναι οἱ ἀποκομμένοι ἀδελφοί. Μέ δυό λόγια, νά ἐνωθοῦν μέ τόν ἐθνικό κορμό. Ὑπῆρξε αὐθόρμητη καί μεγάλη προσέλευση ἐθελοντῶν γιά κατάταξη»³.

Σύμφωνα μέ τόν Νικό Μπατσικανή, πάνω ἀπό 600 Κύπριοι ἔπασαν στά πεδία τῶν μαχῶν καί βρίσκονται θαμμένοι σέ 56 στρατιωτικά κοιμητήρια 17 χωρῶν, σέ Μέση Ἀνατολή, Ἀφρική, Ἑλλάδα καί Εὐρώπη. Ἀκόμη 2.500 Κύπριοι αἰχμαλωτίστηκαν, οἱ περισσότεροι στήν Ἑλλάδα, καί κρατήθηκαν σέ διάφορα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

«Ἡ μικρή Κύπρος», γράφει ὁ Νίκος Μπατσικανής, «λογίζεται ὡς ἡ χώρα πού εἶχε, κατ' ἀναλογία μέ τόν πληθυσμό της, τή μεγαλύτερη ἀνθρώπινη συμμετοχή στόν Β' Π. Π., καθώς 30-32 χιλιάδες Κύπριοι κατετάγησαν στόν Ἀγγλικό Στρατό τήν περίοδο τοῦ Πολέμου». Σημαντική συμβολή στή γνωστοποίηση αὐτῆς τῆς μεγάλης προσφορᾶς τῆς Κύπρου, στόν πανανθρώπινο ἀγῶνα Ἐλευθερίας, διαδραματίσε ὁ Παγκύπριος Σύνδεσμος Βετεράνων Πολεμιστῶν Β' Παγκοσμίου Πολέμου, μέ φροντίδα τοῦ ὁποῦ ἔγινε κατορθωτό νά γνωστοποιηθεῖ ἡ μεγάλη αὐτή προσφορά μέσω τῶν στοιχείων πού συνέλεξε, κυρίως, μέσα ἀπό τά ἐπίσημα ἔγγραφα τῶν Ὑπουργείων Ἀμυνας καί Ἐξωτερικῶν της Ἑλλάδας καί τοῦ Ἠνωμένου Βασιλείου.

Ὁ Πέτρος Παπαπολυβίου στό βιβλίο του «Οἱ Κύπριοι ἐθελοντές τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου: Τά Μητῶα, οἱ Κατάλογοι καί ὁ Φόρος τοῦ Αἵματος», ἀναφέρεται ὀνομαστικά στούς 16.624 Κύπριους στρατιῶτες, πού ἐντάχθηκαν στό «Κυπριακό Σύνταγμα» καί τήν «Κυπριακή Ἐθελοντική Δύναμη» μέχρι καί τόν Αὐγούστο τοῦ 1945 (μέ ὀνόματα, γεωγραφική καταγωγή καί ἡμερομνία κατάταξης). Τό βιβλίο ἐκδόθηκε ἀπό τίς Πολιτιστικές Ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καί Πολιτισμοῦ καί τήν Ἐπιτροπή Καταρτισμοῦ καί Τήρησης Μητῶου Κυπρίων Ἐθελοντῶν Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

«Ἡ δημοσίευση τοῦ πλήρους Μητῶου», γράφει ὁ Πέτρος Παπαπολυβίου, «λύνει ὀριστικά τὸ ζήτημα μέ τούς ἀριθμούς τῶν ἐθελοντῶν πού κατατάχθηκαν στόν βρετανικό στρατό στήν Κύπρο, καθώς εἶχαν ἐπικρατήσει ἀπό τό 1960 καί μετά, ὑπερβολικοί ἀριθμοί στή βιβλιογραφία, πού διόγκωναν τή συμμετοχή σέ 30.000 καί 40.000 στρατιῶτες. Ἀπό τά ὑπόλοιπα δεδομένα

³ Μπατσικανής Ν., *Ἡ προσφορά τῆς Κύπρου στόν Β' Παγκόσμιο πόλεμο*, ἐκδ. Βεργίνα, Ἀθήνα 2011.

πού εξάγονται, στεκόμαστε στά όνόματα 374 Κυπρίων στρατιωτών πού σκοτώθηκαν ή απέβίωσαν σέ διάφορα μέτωπα του πολέμου, αλλά και στην Κύπρο, και στον έντυπωσιακά μεγάλο αριθμό Κυπρίων αιχμαλώτων πολέμου: 2.059 άνδρες του “Κυπριακού Συντάγματος” (σχεδόν όλοι είχαν καταταχθεί μέχρι τον Δεκέμβριο του 1940) καταγράφονται ως αιχμάλωτοι πολέμου ή ως “έλλείποντες” μετά τό τέλος της συμμαχικής αποχώρησης από την Ελλάδα, τον Άπρίλιο του 1941, και από την Κρήτη, τον επόμενο μήνα. Οί αριθμοί επιβεβαιώνουν τις τεράστιες απώλειες πού είχε τό «Κυπριακό Σύνταγμα» στην Ελλάδα, ένα γεγονός πού είχαν κάθε λόγο νά αποκρύψουν οί βρετανικές και άποικιακές Αρχές.

Τά αριθμητικά δεδομένα της κατάταξης στό “Κυπριακό Σύνταγμα” δείχνουν ότι ή κύρια μάζα των έθελοντών (ποσοστό 41,9 %) κατατάχθηκε κατά τό 1940... ό μίνας μέ τί μεγαλύτερη κατάταξη ήταν ό Νοέμβριος του 1940, γεγονός πού όφείλεται στον πρωτοφανή ένθουσιασμό πού προκάλεσε στην Κύπρο ή ελληνική αντίσταση και τό “ΟΧΙ” στην ιταλική επίθεση. Κατατάχθηκαν τότε 921 έθελοντές, τό 7,5% του συνολικού αριθμού...»⁴.

Σημαντική προσφορά πρός την άγωνιζόμενη Ελλάδα ήταν και ή ύλική βοήθεια κάθε είδους πού έφτανε συνεχώς από τί Μεγαλόνησο. Οί χρηματικές εισφορές ξεπέρασαν τό άστρονομικό γιά εκείνη την εποχή ποσό του ενός εκατομμυρίου λιρών. “Όσοι δέν είχαν χρήματα έδιναν ζωα και προϊόντα. Οί γυναίκες πρόσφεραν τά δακτυλίδια και τά σκουλαρίκια τους. Στις εφημερίδες της εποχής καταγράφεται τό έξης συγκλονιστικό περιστατικό: Στο χωριό Βουνί της επαρχίας Λεμεσού, μία γυναίκα έτοιμοθάνατη, πριν ξεψυχήσει, άνοιξε σέ μία στιγμή τά μάτια της και είπτε: «Νά δώσετε τον άσπμνίο μου σταυρό γιά τον άγωνα της Ελλάδας μας». Τόν Φεβρουάριο του 1941 ό Δ.Ν. Δημητρίου εισέφερε 3.000 λίρες γιά την άγορά ενός άεροπλάνου, στό όποιο δόθηκε τό όνομα «Λάρναξ Κύπρου». Προσφέρθηκαν άκόμη πολλά χρήματα και χρυσαφικά στον Έλληνικό Έρυθρό Σταυρό και γιά τί φανέλα του στρατιώτη.

“Ένας ψαράς από την Άμμόχωστο, πού μέ κόπο πολύ ψάρευε 13 όκάδες ψάρι, τά πουλά και δίνει μέ δάκρυα στά μάτια όλα τά χρήματα πού εισέπραξε γιά την άγωνιζόμενη Ελλάδα. Ένας γέροντας από τί Λευκωσία προσφέρει μία λίρα και 13 σελίνια, λέγοντας «Ό,τι έχω έγώ και ό γιός μου. Πάρτε και τους

⁴ Παπαπολυβίου Π., «Οί Κύπριοι πού πολέμησαν τον Χίτλερ», έφ. *Φιλελεύθερος*, 2 Νοεμβρίου 2014.

ἀρραβῶνες τῆς γυναίκας μου κι ἐμένα. Δέν ἔχουμε τίποτε ἄλλο νά δώσουμε γιά τήν Ἑλλάδα μας, ἐκτός ἀπό τί διάπυρη εὐχή νά βγοῦν καί πάλι νικηφόρα τα ἑλληνικά ὄπλα». Μιά φτωχή γριούλα λύνει τό κομποδέμα της, λέγοντας: «Πάρτε αὐτό τό δεκασέλινο γιά τήν ψυχή τοῦ γιοῦ μου πού σκοτώθηκε στόν προηγούμενο πόλεμο. Λυποῦμαι πού δέν ἔχω ἄλλο γιό γιά νά πολεμήσει κι αὐτός γιά τήν Ἑλλάδα μας».

Ἐνδεικτικό τοῦ πῶς ἔβλεπαν οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου τί συμμετοχή τους σέ ἐκεῖνον τόν ὑπέρ πάντων ἀγώνα εἶναι τό σχετικό κείμενο τοῦ διακεκρωμένου λογοτέχνη καί πολεμιστῆ τοῦ ἔπους τοῦ '40, Γιώργου Θεοτόκου:

«Ἡ Ἑλλάδα ξεπηδᾷ ἀπό τά βάρη τοῦ εἶναι μας καί τά σκεπάζει ὅλα. Δέν αἰσθανόμαστε πιά ἄλλο τίποτε, παρά τό ἔνστικτο τῆς Ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Αὐτό τό ἔνστικτο ἦταν συνυφασμένο μέ τόν ἐνωτικό πόθο μας, νά καταστοῦμε πραγματικοί ἐλεύθεροι ὡς πολίτες μιᾶς ἐλεύθερης Ἑλλάδας. Γι' αὐτό τό ἰδεῶδες της Ἐνώσεως οἱ πρόγονοι, οἱ πατέρες μας καί ἐμεῖς πολεμήσαμε στόν Ἑλληνικό Στρατό». Αὐτός ἄλλωστε ἦταν ὁ λόγος πού οἱ 700 Κύπριοι ἐθελοντές, οἱ περισσότεροι πολεμιστές τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων τοῦ 1912-1913, ἀπέρριψαν (τό 1962) πρόταση τοῦ τότε Πρέσβη τῆς Ἑλλάδος Δελβάνη, γιά νά πάρουν σύνταξη ἀπό τό Ἑλληνικό Κράτος, ἔστω καί ἂν οἱ περισσότεροι κυριολεκτικῶς ἐπένοντο! Καί δικαιολόγησαν τήν ἀπόρριψη αὐτή μέ τήν ἐξῆς ἀπάντησι: “Ἐμεῖς καταταγήκαμε ὡς ἐθελοντές πολεμιστές γιά νά υπερασπιστοῦμε τά δίκαια τῆς Μεγάλης Μάνας Ἑλλάδας. Δέν θέλουμε καμιᾶ ἀνταμοιβή”».

Ἄνθελληνική ἡ στάση τῶν Ἄγγλων

Ποιά ἦταν, ὅμως, ἡ στάση τῶν Ἄγγλων ἐκεῖνες τί δύσκολες ὥρες, ἀπέναντι στήν Ἑλλάδα; Στίς 13 Ἀπριλίου 1941, ὁ Οὐΐνστον Τσώρτσιλ ἀπορρίπτει τήν πρόταση τοῦ πρωθυπουργοῦ Κορυζῆ καί τοῦ Βασιλιᾶ Γεωργίου Β', γιά ἐγκατάσταση τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης στήν Κύπρο, μετά τί διάσπασι τῆς γραμμῆς Ἀλιάκμονα καί τήν καταγιστική κάθοδο τῶν Γερμανῶν πρός τήν Ἀθήνα. Ἀρνεῖται ἀκόμη τήν ἀποστολή στήν Κύπρο 50.000 νεοσυλλέκτων ἀπό τήν Πελοπόννησο γιά τί συμπλήρωση τῆς στρατιωτικῆς τους ἐκπαίδευσης!

Ὁ Ἑλληνικός Ἐμφύλιος θεωρεῖται διεθνῶς ὡς ἡ πρώτη πράξι του Ψυχροῦ Πολέμου στή μεταπολεμική ἱστορία καί ἦταν ἡ πολεμική σύγκρουσι μέ τίς μεγαλύτερες ἀπώλειες πού γνώρισε ἡ χώρα ἀπό τό 1830 ἕως σήμερα. Ἕνας ἐμφύλιος πού τελικά τούς βόλεψε ὅλους. Ἐκτός φυσικά τήν Ἑλλάδα, πού

έχασε όριστικά τήν Κύπρο. Ένωση έταξαν στους Κυπρίους και τούς Βορειοπειρωτες οι Άγγλοι, όταν πολεμοῦσαν έθελοντικῶς παρά τό πλευρό τους. Έποσχέσεις πού δέν τήρησαν ποτέ τους, αφού μετά τό τέλος τοῦ πολέμου επιβράβευσαν τήν Τουρκία και τήν Άλβανία, φίλα προσκειμένες και οι δύο προς τήν ναζιστική Γερμανία!

Έπρόκειτο ασφαλῶς για μιá τεράστια συνωμοσία, μέ προφανή στόχο τήν ολοκληρωτική καταστροφή τής χώρας. Μπορεί οι άπλοι Έλληνες κομμουνιστές νά πίστευαν πραγματικά ότι πολεμοῦν για μιá καλύτερη Έλλάδα, δέν ισχύει όμως τό ίδιο και για τίς ηγεσίες τους. Και οι πλέον άδαεις γνωρίζουν ότι οι Σοβιετικοί δέν υποστήριξαν ποτέ έμπρακτα τόν άγώνα τών Έλλήνων κομμουνιστών. Αντιθέτως, τόν ύπονόμευσαν και τόν καταδίκασαν, γνωρίζοντας από τήν αρχή ποιά θά ήταν ή έκβασή του.

Ή σύνδεση τής Βέμπο μέ τήν Κύπρο

«Ή σύνδεση τής Βέμπο μέ τόν πόλεμο τοῦ 1940-1941 και τούς έπετειακούς έορτασμούς τής μέρας τοῦ ΟΧΙ είναι στενότατη, καθώς ή ανεπανάληπτη φωνή της συνοδεύει όρισμένα από τά πιό γνωστά τραγούδια εκείνου τοῦ πολέμου, όπως τό “Παιδιά τής Έλλάδας, παιδιά” και τό “Κορόιδο Μουσολίνι”.

Λίγοι, όμως, γνωρίζουν τήν άγάπη και τούς δεσμούς τής μεγάλης τραγουδίστριας μέ τό νησί μας. Ή Βέμπο επισκέφθηκε για πρώτη φορά τήν Κύπρο τήν έποχή πού μεσουρανοῦσε στό έλληνικό τραγούδι. Ή ξαφνική εμφάνισή της στό προσκίνιο, ή γρήγορη επικράτησή της, τά τεράστια για τήν έποχή συμβόλαια για τίς εμφανίσεις και τίς ήχογραφήσεις της, άποτελοῦσαν μοναδικό φαινόμενο, ειδικά αν συνυπολογιστεί ότι δέν είχε σπουδάσει ποτέ μουσική. Ή καθιέρωσή της, πού άκολούθησε τήν κάθοδό της στην Άθήνα, από τόν Βόλο και τί Θεσσαλονίκη τό 1933, ύποβοηθήθηκε από διάφορες συγκυρίες: Τόν πολλαπλασιασμό τών γραμμοφώνων και τήν αύξηση κυκλοφορίας νέων δίσκων, τήν ίδρυση και λειτουργία τοῦ Ραδιοσταθμοῦ τών Άθηνων (1938) και τήν πετυχημένη εμφάνισή της στον κινηματογράφο μέ τήν “Προσφυγοπούλα” (1938, όπου έρμίνευσε και τό “Ο Γιάννος και ή Παγώνα”). Άξίζει νά προστεθεί ότι ανάμεσα στους συνθέτες πού τραγούδησε τραγούδια τους ή Βέμπο ήταν κι ό συμπατριώτης μας Δευκαλίων Ίακωβίδης.

Τό 1939 ή Βέμπο επισκέφθηκε για πρώτη φορά τήν Κύπρο. Πρώτη της εμφάνιση, φθινοῦσης τής Παλιμεροκρατίας, στις 25 Μαρτίου στό καμπαρέ τής

*Ἡ Σοφία Βέμπο μαζί μέ τούς στρατιώτες
τοῦ πρώτου μετώπου (πηγή:
«Φιλελεύθερος», 28 Ὀκτωβρίου 2018).*

Λευκωσίας “Σαντεκλαίρ”, τοῦ Κ. Πικῆ. Παρέμεινε στό νησί μας γιά ἕναν περίπου μῆνα καί ὁ θρίαμβός της ἦταν ἀνεπανάληπτος. Ἐγραφε ὁ ἐκπαιδευτικός καί λογοτέχνης Ἄντης Περονάρης (Ἀνδρέας Παυλίδης) στόν “Ἀνεξάρτητο”, τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1939: “Ἡ Βέμπο δέν τραγουδεῖ ἀπλῶς· δίνει βάθος καί νόημα καί στά πιά ξέβαθα στιχουργήματα. (...) Ὀλάκερο τό κορμί της γίνεται τραγουδιοῦ φλόγα ἱερή καί σκορπίζεται γύρω καί περιδινεῖ τίς σκέψεις καί δονεῖ τίς ψυχές καί μεταβάλλει τούς ἀτάραχους βάλτους τῶν καρδιῶν σέ φουρτουνιασμένες θάλασσες αἰσθημάτων στούς ἐκστατικούς ἀκροατές”⁵.

⁵ Παπαπολυβίου Π., ὀ.π., Ἔφ. Φιλελεύθερος, 28 Ὀκτωβρίου 2018.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ, 1941-1944

Τό έπος του '40 και ή Αντίσταση του λαού τίν περίοδο τής Κατοχής συνιστούν τίσ λαμπρότερες σελίδες του έθνικου μας βίου στον 20ό αιώνα. Ό αγώνας στό Άλβανικό μέτωπο, όπως συνομολογήθηκε από τούς ήγέτες των συμμαχικών δυνάμεων, άλλαξε δραματικά τόν ρούν του πολέμου. Όμως, έξι μήνες μετά, τό μέτωπο έσπασε και οί κατακτητές εισήλθαν στην Ελλάδα. Τό σκοτάδι κάλυψε τά πάντα. Η πείνα, ό φόβος, οί εκτελέσεις, τά όλοκαυτώματα, ή λεηλασία τής πολιτιστικής κληρονομιάς, έρχιαν βαρύ τό πέπλο του θανάτου πάνω από τόν λαό. Έτσι, άνοιξε ό χορός τής Αντίστασης, όχι χωρίς κόστος. Ό φόρος του αίματος, ενόπλων και άμάχων, ήταν βαρύς. Όμως, ή έλευθερία δέν κατακτιέται μέ εύχολόγια. Η Έθνική Αντίσταση δέν έφερε μόνον στην Ελλάδα τό ποθούμενο, αλλά συνήγειρε τά σκλαβωμένα ευρωπαϊκά έθνη, καθυστέρησε τά έπεκτατικά σχέδια του Άξονα και όδήγησε στην παταγώδη πτώση του πλέον ειδεχθούς μορφώματος που γνώρισε ποτέ ή ανθρωπότητα, του ναζισμού.

Η κήρυξη του Έλληνοϊταλικού Πολέμου βρήκε στό πηδάλιο τής Έκκλησίας τής Ελλάδος τόν Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Χρύσανθο Φιλιππίδη, τόν από Τραπεζούντος¹. Κατά τίν βραχεία Αρχιεπισκοπία του, ίδρυσε τίν «Πρόνοια στρατευομένων τής Ίερής Αρχιεπισκοπής Αθηνών», μέ σκοπό τίν ποικίλη ενίσχυση των οικογενειών των στρατευομένων². Στό πρόσωπό του αποδίδονται οί πρώτες αντιστασιακές πράξεις τίν περίοδο τής Κατοχής, που τόν

¹ Αρχιεπίσκοπος Αθηνών & Πάσης Ελλάδος Χρύσανθος Φιλιππίδης (1881-1949). Διετέλεσε Μητροπολίτης Τραπεζούντος (1913-1938). Στίς 13/12/1938 έξελέγη Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και παρέμεινε στον Θρόνο έως τόν Ιούλιο του 1941. Περισσότερα βλ. ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ, *Οί Προκαθήμενοι Αθηνών και Πάσης Ελλάδος*, Βόλος, 1997, σ.σ. 69-73.

² «Οί προκαθήμενοι...», ό.π., σ. 72.

έδραίωσαν στή συνείδηση του Έθνους και τόν ένέταξαν στους Μεγάλους τῆς ιστορίας. Πρόκειται γιά τήν ἄρνησή του νά συμμετάσχει στήν τριμελή ἀντιπροσωπεία γιά τήν συμβολική παράδοση τῶν Ἀθηνῶν στίς Ἀρχές Κατοχῆς, τήν ἄρνησή του νά προστιῆ Δοξολογία ἐπί τῇ ἀφίξει τῶν στρατευμάτων Κατοχῆς στή Μητρόπολη τῶν Ἀθηνῶν καί τήν ἄρνησή του νά ὀρκίσει τήν Κυβέρνηση Τσολάκογλου. Ἀποτέλεσμα τῆς σθεναρῆς στάσης του ἦταν νά ἐκπέσει τοῦ Θρόνου του καί ν' ἀποσυρθεῖ στήν ταπεινή οἰκία του στήν Κυψέλη, ὅπου κάτω ἀπό τά μάτια τῶν κατακτητῶν λειτουργοῦσε παράνομο ἀσύρματο, γνωστό καί ὡς «ἀσύρματο τοῦ Δεσπότη», διατηρώντας ἐπικοινωνία μέ τίς ἀντιστασιακές δυνάμεις καί ἀναμένοντας ν' ἀνατείλει στήν πατρίδα ἡ ἡμέρα τῆς ἐλευθερίας³. Κατά τόν Ἀρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο, «οἱ πράξεις αὐτές, κρινόμενες μέ τά μέτρα τῆς τότε ἐποχῆς, συνιστοῦν σπάνιο φαινόμενο ὑψηλοῦ πατριωτικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ ἠθους, πού ἀναδεικνύει τόν Χρῦσανθο ἀντάξιο τῶν παραδόσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κλήρου καί τῶν Ἑλλήνων Ἱεραρχῶν»⁴.

Τόν Χρῦσανθο διαδέχθηκε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκινός Παπανδρέου, ὁ ἀπό Κορινθίας, μετέπειτα Ἀντιβασιλεύς⁵. Συνέστησε ἀμέσως τήν «Ἐθνική Ὁργάνωση Χριστιανικῆς Ἀλληλεγγύης» (ΕΟΧΑ), «πού μέ χιλιάδες ἐθελοντικά στελέχη, ἄνδρες καί γυναῖκες, προσφέρει συσσίτια γιά τοὺς πεινασμένους, περιθαλπῆ γιά τοὺς ἀρρώστους, προστασία γιά τοὺς ἀδύνατους, ἔνδυση γιά τοὺς γυμνοὺς... Τά στοιχεῖα πού ὑπάρχουν εἶναι συγκλονιστικά καί ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ Ἐκκλησία σ' αὐτόν τόν τόπο ἐκένωσε τόν ἑαυτό τῆς στίς δύσκολες ὥρες χάριν τοῦ λαοῦ τῆς καί θυσιάστηκε γιά νά τόν περισώσει»⁶. Καταλυτικά καί σωτήρια ἀποβαίνουν τά τακτικά διαβήματα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκινοῦ στίς Ἀρχές Κατοχῆς γιά τήν σωτηρία αἰχμαλώτων ἀπό τήν ὀμηρία ἢ τό ἐκτελεστικό ἀπόσπασμα, ἐνῶ καθοριστικῆς σημασίας ἦταν καί οἱ ἐνέργειές του γιά τήν σωτηρία τῆς Θράκης ἀπό τήν ἀφελιχνιστική

³ ΠΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, «Μνήμες ἀπό τό '40 καί τήν Κατοχή», Β' ἐκδοσι, Ἀθήνα, 2001, σ. 74.

⁴ «Μνήμες..», ὅ.π., σ. 12.

⁵ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν & Πάσης Ἑλλάδος Δαμασκινός Παπανδρέου (1890-1949). Διετέλεσε Μητροπολίτης Κορινθίας (1922-1938) καί Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν (1941-1949). Περισσότερα βλ. ΠΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ, *Οἱ Προκαθήμενοι Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος*, Βόλος, 1997, σ.σ. 73-76.

⁶ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ & ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, «Ἡ Ἐκκλησία στήν Ἐθνική Ἀντίσταση», ΕΡΓΑ, τόμος Δ', «Ἀρθρογραφία Α'», Ἀθήνα, 2011, σ.σ. 409-410.

μανία των Βουλγάρων και οι μεσολαβήσεις του στις συμμαχικές δυνάμεις για την άρση του αποκλεισμού της χώρας και την άφιξη επισιτιστικής βοήθειας από την Αμερική και την Αυστραλία⁷.

Την τραγική εκείνη περίοδο το πηδάλιο της Ίερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος κρατούσε ο Μητροπολίτης Ίωακείμ Ἀλεξόπουλος, ὁ ἀπὸ Βοστώνης καὶ Φωκίδος⁸. Τὸ ἀνυπέρβλητο ἔργο προσφορᾶς καὶ θυσίας τοῦ Ποιμένου, τῶν Κληρικῶν καὶ τῶν Μονῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δημητριάδος, στά μαῦρα χρόνια τῆς Κατοχῆς, θά ἀναπτυχθεῖ στή συνέχεια, σέ τρία ἐπιμέρους κεφάλαια:

A. Προνοιακό ἔργο τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς

Τά γερμανικά στρατεύματα Κατοχῆς εἰσέβαλαν στὸν Βόλο στὶς 23 Ἀπριλίου 1941, Τετάρτη τοῦ Πάσχα, ἔχοντας βομβαρδίσει ἀνπλεῶς τὴν πόλη, καθόλη τὴ διάρκεια τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος⁹. Γρήγορα παρέδωσαν τὴ διοίκηση στοὺς Ἰταλούς, οἱ ὁποῖοι τὴν κράτησαν μέχρι τὴν συνθηκολόγησή τους, τὸ 1943. Ἡ ἐπάνοδος τῶν Γερμανῶν στὴν διοίκηση ἀποκάλυψε τὴν βαρβαρότητα τοῦ ναζισμοῦ, πού ἐκφράστηκε μὲ τὸν ἀπηνῆ διωγμὸ τῶν ἀμάχων καὶ τὰ ὀλοκαυτώματα ὀλόκληρων κοινοτήτων, ὡς ἀντίποινα στὴν δράση τῶν ἀνταρτῶν.

Τὴν τραγικὴ τετραετία τῆς Κατοχῆς ἡ Μαγνησία, ὅπως καὶ ὅλη ἡ Ἑλλάδα, γνώρισαν τὸ φρικτὸ πρόσωπο τῆς πείνας. Κυρίως τὸν βαρὺ χειμῶνα 1941-42, ἡ πείνα θέρισε στὸν Βόλο περὶ τοὺς ὀκτακόσιους ἀμάχους καὶ στὴν ὑπαιθρο περὶ τοὺς διακόσιους¹⁰. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ, ὁ Μητροπολίτης Ίωακείμ συνέστησε 110 ἑνοριακές ἐστίες συσσιτίων, τὸ 1942, οἱ ὁποῖες ἀναπτύχθηκαν ταχύτατα, μὲ εὐεργετικά ἀποτελέσματα. Λειτουργήσαν ἀνελλιπῶς, καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς Κατοχῆς, καὶ προσέφεραν μαγειρεμένα γεύματα καθημερινὰ σέ περισσότερους ἀπὸ 15.000 ἀνθρώπους, μέχρι τὸ 1943 καὶ σέ πάνω ἀπὸ 20.000, τὸ 1944. Ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦς «ὑπῆρχαν ἐβραῖοι,

⁷ Η. ΒΕΝΕΖΗΣ, *Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός*, Ἀθήνα, 1981, σ.σ. 107-115, 130.

⁸ Μητροπολίτης Δημητριάδος Ίωακείμ Ἀλεξόπουλος (1873-1959). Διετέλεσε Ἐπίσκοπος Βοστώνης (1923-1930), Μητροπολίτης Φωκίδος (1931-1935). Μετετέθη στὴν Ίερά Μητρόπολη Δημητριάδος τὸ 1935 καὶ παρέμεινε στὸν Θρόνο ἕως τὸ 1957, ὅποτε παρατίθηκε, λόγω γήρατος. Περισσότερα βλ. Δ. ΤΣΙΛΙΒΙΔΗ, *Ὁ Μητροπολίτης Δημητριάδος Ίωακείμ Ἀλεξόπουλος. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*, Θεσσαλονίκη, 2001.

⁹ ΙΩΑΚΕΙΜ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ, *Μεταξὺ κατακτητῶν καὶ ἀνταρτῶν*, Ἀθῆνα 1950, σ. 19.

¹⁰ *Μεταξὺ κατακτητῶν καὶ ἀνταρτῶν*, ὁ.π. σ. 34.

Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά, ἀκόμα καί Ἰταλοί αἰχμάλωτοι»¹¹. Γιά τὴν ἐξεύρεση τῶν χρημάτων, ὁ Καλὸς Ποιμένας τῆς Δημητριάδος ἔδωσε ἐντολή νά ἐκποιηθοῦν τὰ τιμαλφῆ καί τὰ ἱερά σκεύη τῶν Ναῶν καί τῶν Μονῶν, «διά νά σωθῶσιν οἱ χριστιανοί ἐκ τοῦ θανάτου»¹². Ἀποδέκτες τοῦ σωτήριου συσσιτίου ἦταν βεβαίως καί οἱ κρατούμενοι στίς φυλακές τοῦ Βόλου καί ἄλλοῦ. «Ὁ Μητροπολίτης Ἰωακεῖμ καί οἱ συνεργάτες του συνόδευαν τό συσσίτιο στίς φυλακές τῆς ὁδοῦ Ἀλεξάνδρας καί τῆς «Κίτρινης Ἀποθήκης»¹³, μέ σκοπό ὄχι μόνο τὴν διατροφή τῶν κρατουμένων, ἀλλά καί τὴν εὐκαιρία μετάδοσης σωστικῶν γι' αὐτοὺς μνημάτων τὴν στιγμὴ τῆς διανομῆς»¹⁴, ὅπως χαρακτηριστικὰ διασώζει ὁ τότε Διάκονός του, μακαριστός, πλέον, π. Ἀλέξανδρος Παπαποστόλου¹⁵.

Ἰδιαιτέρο κεφάλαιο ἐκείνη τὴν περίοδο, συνιστοῦν καί οἱ τακτικότερες παρεμβάσεις τοῦ Μητροπολίτου Ἰωακεῖμ στίς Ἀρχές Κατοχῆς γιά τὴν ἀπελευθέρωση κρατουμένων¹⁶. Καθοριστικός συνεργάτης στά διαβήματα τοῦ Μητροπολίτου γιά τὴν ἀπελευθέρωση τῶν φυλακισμένων ὑπῆρξε ὁ φιλέλληνας Γερμανὸς Πρόξενος τοῦ Βόλου Ἰβμουτ Σέφφελ, ὁ ὁποῖος συνέβαλε ἀποφασιστικὰ ὑπὲρ τῶν καταδικασμένων γιά ἐκτέλεση ἀπὸ τίς δυνάμεις Κατοχῆς καί στὴν ἀποτροπὴ τοῦ τυφεκισμοῦ πολλῶν Ἑλλήνων¹⁷.

¹¹ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, *Μνημεις ἀπό τό '40 καί τὴν Κατοχή*, Β' ἔκδοσις, Ἀθίνα, 2001, σ. 106.

¹² *Μεταξύ κατακτητῶν καί ἀνταρτῶν*, ὅ.π., σ. 46.

¹³ Ἡ Καπναποθήκη τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐταιρείας Καπνοῦ, γνωστὴ καί ὡς «Κίτρινη Ἀποθήκη», χρησιμοποιήθηκε σπὴν διάρκεια τῆς Κατοχῆς ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καί τοὺς συνεργάτες τους ὡς κρατητήριο ὄσων συλλαμβάνονταν σπὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Μαγνησίας καί ὡς προσωρινὸ γκέτο τῶν Ἑβραίων. Περισσότερα βλ. Χ. ΑΜΑΝΑΤΙΔΗ, «Ἡ Κίτρινη Ἀποθήκη, οἱ ἱστορικοὶ τόποι ἐκτελέσεων κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '40 καί τὰ ἔργα ὑποδομῆς», σπὴν καθημερινῇ πρωινῇ ἐφημερίδα «ΘΕΣΣΑΛΙΑ», 28/10/2017, ἀρ. φ. 36.353, ἔτος 120όν, σ. 26.

¹⁴ Δ. ΤΣΙΛΙΒΙΔΗ, *Ὁ Μητροπολίτης Δημητριάδος Ἰωακεῖμ Ἀλεξόπουλος. Ἡ ζωὴ καί τό ἔργο του*, Θεσσαλονίκη, 2001, σ. 168.

¹⁵ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ & ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, *Ἡ συμβολὴ τῶν Ἱερέων καί Μοναχῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος σπὴν Ἐθνικὴ Ἀντίστασι*, ΕΡΓΑ, τ. Ε', «Ἀρθρογραφία Β'», Ἀθίνα 2015, σσ. 738-739.

¹⁶ Βλ. ΙΩΑΚΕΙΜ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ, *Μεταξύ κατακτητῶν καί ἀνταρτῶν*, Ἀθίνα 1950, σ.σ. 57-58.

¹⁷ Δ. ΜΠΕΝΕΚΟΥ, *Ὁ Γερμανὸς πρόξενος στό Βόλο ΕΛΜΟΥΤ ΣΕΦΦΕΛ, ἕνας ἀληθινὸς θρύλος*, Βόλος 2012, σ. 100.

Β. Συνεισφορά στην Έθνική Αντίσταση

Ἡ ἱστορία, μέχρι πρότινος, δέν κατέγραφε τά πάντα ὅσον ἀφορᾶ στήν προσφορά τῆς Ἐκκλησίας στόν ἀγώνα τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης. Συνέβαλε ἡ Ἐκκλησία στήν ἐθνική αὐτή ὑπόθεση; Ἦταν παρούσα, βοήθησε, συμπαραστάθηκε στόν πόνο καί τήν ἀγωνία τοῦ λαοῦ, ἢ βρισκόταν κρυμμένη πίσω ἀπό τήν αὐτάρκεια καί τήν ἀσφάλεια τοῦ ἱεροῦ τῆς ἀσύλου; Τήν ἀπάντηση ἔδωσε, μέ παρηρησία, ἕνα συμβολικό πρόσωπο τῆς Ἀριστερᾶς, ὁ ἀγωνιστής τῆς Ἀντίστασης Μανώλης Γλέζος. Μιλώντας στίς 10 Δεκεμβρίου 1985 στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, τόνισε ἐμφαντικά ὅτι ὁ ἱερός Κλῆρος στά χρόνια τῆς Κατοχῆς ἐπέλεξε τόν δρόμο τῆς Ἀντίστασης. Ὁ Γλέζος «ἀνέφερε τρεῖς λόγους γιά τούς ὁποίους ὁ Κλῆρος συμμετεῖχε στήν Ἀντίσταση: ὁ πρῶτος εἶναι ἡ παράδοση πού θέλει τόν Κλῆρο παρόντα σ' ὅλους τούς ἐθνικούς ἀγῶνες. Δεύτερος εἶναι τό γεγονός ὅτι ὁ Ὁρθόδοξος Κλῆρος, ἀπό κοινωνιολογική ἄποψη, εἶναι πολύ κοντά στόν λαό, εἶναι κι αὐτός ἕνα λαϊκό στρώμα κι ὄχι μιά εἰδική κάστα, ἔτσι ὥστε ὁ Κλῆρος νά συμμερίζεται πάντα τα προβλήματα τοῦ λαοῦ. Τρίτος λόγος εἶναι ἡ ἰδεολογική, ὅπως εἶπε, ἀντίθεση τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τόν φασισμό. Χριστιανισμός καί φασισμός εἶναι ἐχθροί, γι' αὐτό καί ἡ προκήρυξη τῆς Παγκληρικῆς Ἐνώσης Ἑλλάδας πού ἰδρύθηκε τότε, καλεῖ τόν λαό νά πολεμήσει ἐναντίον τοῦ «ἀντίχριστου φασισμοῦ». Ἄλλωστε, τά ὄπλα τῆς Ἀντίστασης τά εὐλογοῦσε ὁ Παπᾶς, δίνοντας ἔτσι στόν ἀγώνα ἕνα χαρακτήρα ἱεροῦ πολέμου...»¹⁸.

Ἐχοντας αὐτή τή συνείδηση, ἡ Ἐκκλησία τῆς Δημητριάδος συντάχθηκε ἐξαρχῆς στόν ἐθνικό ἀγώνα καί ἀρνούμενη κάθε κομματική προσέγγισί του ἔμεινε ἀφοσιωμένη στό ὄραμα τῆς ἐλευθερίας. Τά δύο μεγάλα μοναστήρια, τῆς Παναγίας Ξενιάς καί τοῦ Φλαμουρίου, ἔγιναν καταφύγια διάσωσης πλήθους συμμάχων ἀξιωματικῶν καί στρατιωτῶν, πού βρέθηκαν ἐγκλωβισμένοι στήν κατεχόμενη χώρα. Τά μοναστήρια ἦταν ἐκεῖνα πού στήριξαν τούς ἀρχικούς πυρῆνες τῆς ἐνοπλῆς Ἀντίστασης, στέγασαν πυροπαθεῖς, τάσαν πεινασμένους καί παιδιά¹⁹. Μάλιστα, στή Μονή Φλαμουρίου εἶχε τήν ἔδρα του τό 54ο Σύνταγμα Πηλίου (τοῦ ΕΛΑΣ), ἐνῶ στή Μονή Σουρβιάς λειτουργοῦσε τυπογραφεῖο τῆς Ἀντίστασης²⁰.

¹⁸ *Χριστιανική*, 19/12/1985, σ. 2.

¹⁹ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ & ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, «Ἡ συμβολή τῶν Ἱερῶν καί Μοναχῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος στήν Ἐθνική Ἀντίσταση», *ΕΡΓΑ*, τ. Ε', «Ἀρθρογραφία Β'», Ἀθήνα, 2015, σσ. 736.

²⁰ *TAXYΔΡΟΜΟΣ*, καθημερινή ἐφημερίδα τῆς Μαγνησίας, «Ὁ Βόλος τοῦ Πολέμου», ἐπιμέλεια

«Αξιόλογη ἦταν καί ἡ δράση τῆς ἀπρόσιτης σχετικά Μονῆς Ἐνω Ξενῶς, πού ἔγινε καί αὐτή καταφύγιο τῶν Συμμάχων στρατιωτῶν καί πού μέ τί βοήθεια τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Εὐσεβίου Μαντζώρου, τῶν προέδρων καί τῶν κατοίκων τῶν γύρω χωριῶν, φυγαδεύονταν πρὸς τὴν Τουρκία ἀπὸ τὰ παράλια. Ἀρκετά πυρομαχικά καί ὄπλα ἦταν κρυμμένα στό Μοναστήρι, μέχρι πού Ρουμανόβλαχοι, κάτοικοι τῆς περιοχῆς, ἐπρόδωσαν τὴν ἐπιχείρηση, μέ ἀποτέλεσμα τὴν ἀνατίναξη τῶν κτισμάτων τῆς Μονῆς καί τὴν σύλληψη τοῦ π. Εὐσεβίου...»²¹.

Ὡς ξεκάθαρη πράξη ἀντίστασης πρέπει νά ἐκληφθεῖ ἡ μυστική δράση πολλῶν Κληρικῶν τῆς Μητροπόλεως καί τοῦ ἰδίου τοῦ Μητροπολίτου μέσα στίς φυλακές, κατὰ τί διανομή τοῦ συσσιτίου. Κυριολεκτικά κάτω ἀπὸ τὰ μάτια τῶν δεσμοφυλάκων, μετέδιδαν πληροφορίες καί λάμβαναν χρήσιμες εἰδήσεις γιὰ τὴν προστασία τῶν ἄλλων ἀγωνιστῶν καί τῶν οἰκειῶν, πού συνέβαλαν στὴν ἀποτροπὴ περαιτέρω συλλήψεων καί στὴν ἀποκάλυψη τῶν μυστικῶν τῆς Ἀντίστασης²².

Ὅμως, ἡ Ἀντιστασιακὴ δράση τῆς Τοπικῆς Ἐκκλησίας εἶχε καί βαρὺ φόρο αἵματος, στά πρόσωπα μαρτυρικῶν Κληρικῶν τῆς. Ὁ Ἱερεὺς Κωνσταντῖνος Πανταζῆς κάπκε ζωντανός ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, σέ ἡλικία 82 ἐτῶν, στὴν Ἄνω Κερασιά, τὴν 1η Ἀπριλίου 1943. Ὁ Ἱερεὺς Μιχαὴλ Παπαθανασίου, βρῆκε μαρτυρικὸ θάνατο ἀπὸ κομμουνιστὲς ἀντάρτες, στὸν Ἄλμυρό, στίς 5 Ἀπριλίου 1943. Τὸν Μάρτιο τοῦ 1944 οἱ Γερμανοὶ ἐκτέλεσαν τὸν Ἱερέα Κωνσταντῖνο Ζιώγα καί στίς 5 Σεπτεμβρίου 1944 τὸν Ἱερέα Νικόλαο Βελαλί, γιὰ τὴν ἐθνικὴ τους δράση²³. Δικαίως, λοιπόν, ὁ Μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος διακήρυττε ὅτι «θὰ ἔπρεπε κάποτε νά στηθεῖ τό Μνημεῖο Ἐθνικῆς Ἀντίστασης τῆς Ἐκκλησίας... ὡς ἐλάχιστος φόρος τιμῆς γιὰ ἐκείνους πού σέ δύσκολες ὥρες ἐνσάρκωσαν τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη, τίμησαν τό χριστιανικὸ ἦθος καί ἀποδείχθηκαν ἀνώτεροι τῶν περιστάσεων»²⁴.

Γλυκερίας Ὑδραίου, 28-29/10/2017, ἀρ.φ. 3591, ἔτος 12, σ. 16.

²¹ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, *Μνήμες ἀπὸ τό '40 καί τὴν Κατοχή*, Β' ἔκδοσις, Ἀθήνα, 2001, σ. 358.

²² «*Μνήμες...*», ὁ.π., σσ. 239-240.

²³ Κ. ΒΟΒΟΛΙΝΗ, *Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας 1453-1953*, 3η ἔκδοσις, Ἀθήνα, Φεβρουάριος 2003, σσ. 317-318.

²⁴ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ & ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, «Ἐκκλησία καί Ἐθνικὴ Ἀντίστασις», *ΕΡΓΑ*, τόμος Ε', «*Ἀρθρογραφία Β'*», Ἀθήνα 2015, σσ. 507-508.

Γ. Διάσωση τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητας Βόλου

Ἡ στάση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς διωκόμενους Ἕλληνες Ἑβραίους, τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς, συνιστᾷ μίᾳ ἀκόμα λαμπρῇ σελίδᾳ Ἀντίστασης, ὄχι μόνον ἀπέναντι στοὺς κατακτητές, ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι στὸν ἐθνοφυλετισμὸ καὶ στὸν ρατσισμό. Αὐτὴν τὴν συνείδηση ἐξέφρασε, μὲ παρηγοσία, πρὸς τίς Ἀρχές Κατοχῆς, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Δαμασκηνός, μόλις τὸ Ναζιστικὸ καθεστῶς ἔθεσε σὲ ἐφαρμογὴ τὸ σχέδιο γιὰ τὸν ἐκτοπισμὸ τῶν Ἑβραϊκῶν πληθυσμῶν τῆς Εὐρώπης στὰ στρατόπεδα συγκέντρωσης, σπὴ Γερμανία καὶ ἀλλοῦ, ζητώντας εὐθαρσῶς τὴν ματαίωσή του²⁵. Ὅταν διαπίστωσε ὅτι τὰ διαβήματά του ἔπεφταν στὸ κενό, ἀνέλαβε μιὰ ἄλλου εἴδους σωτήρια δράση. «Ἐνα ἀπὸ τὰ μέτρα πού ἀπεδείχθησαν σωτήρια στὴν διάσωση τῶν Ἑλλήνων Ἑβραίων ἦταν καὶ ἡ χορήγηση πλαστῶν ταυτοτήτων μὲ χριστιανικά ὀνόματα καὶ θρήσκευμα, σὲ ὅσους τὸ ἐπέλεξαν... Ἡ ἀπόφαση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ γιὰ βαπτίσεις, γάμους καὶ χορήγηση πιστοποιητικῶν σὲ Ἑβραίους ἔγινε ἀμέσως δεκτὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἱεράρχες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐφάρμοσαν πιστὰ τόσο στίς πόλεις ὅπου ὑπῆρχαν συμπαγεῖς ἐβραϊκὲς κοινότητες ὅσο καὶ σὲ κάθε περίπτωση ὅπου Ἑβραῖοι κρυπτόμενοι ζητοῦσαν βοήθεια σὲ πόλεις καὶ χωριά τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας»²⁶.

Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1943 ἡ ἐβραϊκὴ κοινότητα τοῦ Βόλου ἀριθμοῦσε 882 φιλήσυχους καὶ δραστήριους πολίτες. Ὅταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς πόλης ἔλαβε διαταγὴ ἀπὸ τὸν Γερμανὸ Διοικητὴ νὰ παραδώσει ὀνομαστικὸ κατάλογο μὲ τοὺς Ἑβραίους τοῦ Βόλου, κατέφυγε στὸν Μητροπολίτη Ἰωακείμ. Ὁ γηραιὸς Ἐπίσκοπος ἀμέσως ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν Γερμανὸ Πρόξενο Σέφφελ καὶ καθ' ὑπόδειξί του φρόντισε γιὰ τὴν φυγάδευση τῶν Ἑβραίων στὸ Πίλιο, ἀφοῦ προηγουμένως τοὺς ἐφοδίασε μὲ πλαστὲς ταυτότητες. Μάλιστα, «ἔδωσε ἐντολὴ στοὺς ἱερεῖς νὰ μερμινοῦν γιὰ ὅτιδήποτε εἶχαν ἀνάγκη χωρὶς νὰ κάνουν καμία διάκριση. Ταυτόχρονα, χορήγησε συστατικὸ ἔγγραφο στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Πενσάχ, ἀπευθυνόμενον πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῶν χωριῶν καὶ τὴν Ἀντίσταση, γιὰ προστασία τῶν διωκόμενων Ἑλλήνων Ἑβραίων»²⁷. Δέν χωρᾶ ἀμφιβολία ὅτι οἱ

²⁵ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΒΟΛΟΥ, *Ἑβραῖοι & Χριστιανοὶ στὴ φρίκη τοῦ ὀλοκαυτώματος. Τὸ παράδειγμα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*, Βόλος, 2017, σσ. 42-44.

²⁶ ΣΠ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ, «Ὁ ρόλος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κλήρου στὴ διάσωση τῶν Ἑβραίων», βλ. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ, *Οἱ Ἕλληνες Δίκαιοι τῶν Ἐθνῶν*, Ἐπιμέλεια Φωτεινῆ Τομαῖ, Ἀθήνα 2016, σσ. 75-76.

²⁷ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΒΟΛΟΥ, *Ἑβραῖοι &*

ένεργειες αυτές του Μητροπολίτου Ίωακείμ, με τήν καθοριστική σύμπραξη του Γερμανού Προξένου, είχαν ως αποτέλεσμα τήν σωτηρία τῆς πλειονότητας τῆς ἑβραϊκῆς κοινότητας τοῦ Βόλου ἀπό τήν ναζιστική θηρωδία, τόν ὄλεθρο καί τήν βιολογική της ἐξόντωση²⁸.

Γι' αὐτό, ἡ Ἰσραηλιτική Κοινότητα Βόλου, σέ μεγάλη ἐκδήλωση πού ἔλαβε χώρα στόν Βόλο στίς 26 Ἀπριλίου 1995, παρουσία τῶν Ἀρχῶν καί τοῦ πρεσβευτῆ τοῦ Ἰσραήλ, ἀπένευσε, μετά θάνατον, Δίπλωμα Τιμῆς στόν Μητροπολίτη Ίωακείμ, ὅπου ἔγραφε: «Ἡ Ἰσραηλιτική κοινότητα Βόλου τιμᾶ καί εὐγνωμονεῖ ἀπονέμοντας τίτλο τιμῆς μετά μεταλλίου στόν ἀείμνηστο Μητροπολίτη Δημητριάδος Ίωακείμ, ἐπειδή στήν διάρκεια τῆς Ναζιστικῆς κατοχῆς καί τοῦ ὀλοκαυτώματος τῶν Ἑβραίων, ἐμπνευσμένος ἀπό αἰσθήματα ἀγάπης, αὐτοθυσίας καί ἀλτρουισμοῦ, μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς του, συνέβαλε ἀποφασιστικά στήν διάσωση τῶν Ἑβραίων τοῦ Βόλου. Ἡ ἥρωική αὐτή πράξη, ἐκτός ἀπό βαθεῖα συγκίνηση, μᾶς κάνει νά νιώθουμε ὑπερήφανοι πού εἴμαστε Ἑλληνες»²⁹. Δικαίως, λοιπόν, τό ἀρμόδιο Ἰδρυμα Yad Vashem ἐνέταξε τόν Μητροπολίτη Δημητριάδος Ίωακείμ Ἀλεξόπουλο στούς «Δικαίους τῶν Ἐθνῶν»³⁰.

Συμπεράσματα

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, καταλήγουμε στά παρακάτω συμπεράσματα:

Στά πρόσωπα τῶν Ἀρχιεπισκόπων Χρυσάνθου καί Δαμασκηνοῦ, ὁ κατατρεγμένος λαός, τήν περίοδο τῆς Κατοχῆς, βίωσε τήν σωτήρια παρουσία τῆς Ἐκκλησίας, τό ἔργο τῆς ὁποίας κάλυπτε ὄλο το φάσμα τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας, ἀπό τήν παροχή συσσιτίου καί φαρμάκων, ἕως καί τά διαβήματα στούς κατακτιπές, γιά τήν ἀπελευθέρωση κρατουμένων καί τήν ἀποτροπή τυφλῶν ἀντιποίνων, ἀλλά καί τήν διευκόλυνση τοῦ Ἀντιστασιακοῦ ἀγώνα.

Τό ἔργο αὐτό ἐπετέλεσε μέ θαυμαστό τρόπο ὁ Ποιμέναρχης τῆς Δημητριάδος, Μητροπολίτης Ίωακείμ, μαζί μέ τούς ἥρωικούς ἱερεῖς του καί σέ συνεργασία μέ τόν φιλέλληνα Γερμανό Προξένο τοῦ Βόλου Ἐλμουτ Σέρφφελ. Διέσωσε τό μεγάλο

Χριστιανοί στή φρίκη τοῦ ὀλοκαυτώματος. Τό παράδειγμα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, Βόλος, 2017, σ.σ. 52-53.

²⁸ Δ. ΜΠΕΝΕΚΟΣ, *Ὁ Γερμανός πρόξενος στό Βόλο ΕΛΜΟΥΤ ΣΕΦΕΛ, ἓνας ἀληθινός θηρῶλος*, Βόλος, 2012, σ.σ. 122-124.

²⁹ Δ. ΤΣΙΑΒΙΔΗΣ, *Ὁ Μητροπολίτης Δημητριάδος Ίωακείμ Ἀλεξόπουλος. Ἡ ζωή καί τό ἔργο του*, Θεσσαλονίκη 2001, (σημ. 423), σ. 237.

³⁰ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ, «Οἱ Ἑλληνες Δίκαιοι τῶν Ἐθνῶν», Ἐπιμέλεια Φωτεινῆ Τομαῆ, Αθήνα 2016, σ. 218.

κομμάτι του λαού από την θανατερή πείνα και ενεργοῦσε διαρκῶς γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση κρατουμένων καὶ τὴν σωτηρία καταδικασθέντων ἀπὸ τὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα, πολὺ συχνὰ μὲ θετικὰ ἀποτελέσματα.

Ὁ Ἰωακεῖμ λειτούργησε μὲ μαεστρία, συχνὰ μὲ κίνδυνο τῆς ζωῆς του, ἀκροβατώντας, κυριολεκτικὰ, μεταξὺ κατακτητῶν καὶ ἀνταρτῶν, γιὰ νὰ σώσει τὸ ποίμνιό του ἀπὸ τὴ σφαγή. Τὴν ἴδια στιγμή, τὰ μεγάλα Μοναστήρια Φλαμουρίου καὶ Παναγίας Ξενιάς ἔγιναν τόποι ἀντιστασιακῆς δράσης καὶ σωτηρίας κυνηγημένων ἀνδρῶν τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων, μὲ τεράστιο κόστος γιὰ τὰ ἴδια. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Δημητριάδος, ἐπίσης, ἔδωσε καὶ τὸ αἷμα ἡρωικῶν Λειτουργῶν τῆς σπίν Ἑθνικῆ Ἀντίστασι, δικαιοῦντας τὴν διαχρονικὰ θυσιαστικὴ προσφορὰ τοῦ Ὁρθόδοξου Κλήρου στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς Πατρίδας.

Κορυφαία συνεισφορὰ τοῦ Μητροπολίτου Ἰωακεῖμ, στά μαῦρα χρόνια τῆς Κατοχῆς, ἦταν ἡ διάσωση τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητας τοῦ Βόλου, χάρι σπίν ὅποια τὸ Κράτος τοῦ Ἰσραὴλ τὸν ἀνακήρυξε ἕνα ἀπὸ τοὺς Δικαίους τῶν Ἑθνῶν. Ἔτσι, ἡ Ἐκκλησία ἀπέδειξε, ἀκόμα μία φορά, πὼς εἶναι παντελῶς ξένη πρὸς τὸν ἐθνοφυλετισμὸ καὶ τὸν ρατσισμό, ἐνῶ τὰ κίνητρά τῆς διέπονται πάντα ἀπὸ ἄνευ διακρίσεων καὶ θυσιαστικὴ ἀγάπη πρὸς τὸν κάθε χεμαζόμενο ἄνθρωπο.

Ὁ Δημητριάδος Ἰωακεῖμ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΟΚΑ

Εισαγωγή

«Στό μικρό διάστημα πού ξμεινα στην Κύπρο, άρχισαν πολλά πράγματα και νομίζω θά μέ κνηγοῦν άδυσώπητα ώσπου νά πάρουν μορφή. Παραξενεύομαι όταν τό συλλογίζομαι. Ή Κύπρος πλάτυνε τό αίσθημα πού εἶχα γιά τήν Ἑλλάδα. Κάποτε λέω πώς μπορεῖ νά μέ πῆρε γιά ψυχοπαῖδι της».

Τά παραπάνω λόγια, πού ἔγραφε στό ἡμερολόγιό του ὁ Γιῶργος Σεφέρης, όταν τό 1953 ἐπισκέφθηκε τήν Κύπρο, θά μπορούσαν νά εἶναι και δικά μου ὅπως και κάθε Ἑλληνα πού ἐπισκέπτεται τή μαρτυρική μεγαλόνησο.

Γράφει, ἀπό τήν Κύπρο, ὁ ἴδιος σέ γράμμα πρὸς τήν ἀδελφή του Ἰωάννα Τσάτσου:

«[...]Τόν ἔχω ἀγαπήσει αὐτόν τόν τόπο. Ἴσως γιατί βρισκω ἐκεῖ πράγματα παλιά πού ζοῦν ἀκόμη, ἐνῶ ἔχουν χαθεῖ στην ἄλλη Ἑλλάδα...Ἐνας πιστός λαός, πεισματάρικα και ἥπια σταθερός. Γιά σκέψου πόσοι και πόσοι πέρασαν ἀπό πάνω τους: Σταυροφόροι, Βενετσιᾶνοι, Τοῦρκοι, Ἑγγλέζοι – 900 χρόνια. Εἶναι ἀφάνταστο πόσο πιστοὶ στόν ἑαυτό τους ἔμειναν και πόσο ἀσίμαντα ξέβησαν οἱ διάφοροι ἀφεντάδες πάνω τους[...]».

Πόσο λιτά περιγράφει ὁ ποιητής τήν μακροαῖωνη ἱστορία τῆς πολύπαθης Κύπρου; Πῶς μέσα σέ τέσσερις γραμμές ἀναδεικνύει τή δύναμη, τόν πατριωτισμό, τήν πίστη στά ὑψηλά ἰδανικά της ἐλευθερίας, τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας και τῆς δημοκρατίας τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ;

Ἐξήντα τέσσερα ἔτη συμπληρώθηκαν τήν 1η Ἀπριλίου 2019 ἀπό τήν ἔναρξη, τήν 1η Ἀπριλίου 1955, τοῦ ἀγῶνα τῆς Ἐθνικῆς Ὄργάνωσης Κυπρίων Ἀγωνιστῶν, τῆς γνωστῆς ΕΟΚΑ.

Ὅποιοδήποτε κατόρθωμα και ἀξίεπαινη πράξη χρωματίζεται ἀνάλογα μέ τό ἱστορικό πλαίσιο στό ὁποῖο πραγματοποιοῖθήκε – και ἡ περίοδος πού προηγήθηκε τῆς ἔναρξης τοῦ ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ, ὀδήγησε στην ἀνάδειξη μᾶς νέας

γενιάς Ἑλλήνων ἠρώων. Τό ἀνέκαθεν ἰσχυρό ἑλληνικό φρόνημα τῶν Κυπρίων ἀτσαλώθηκε μέσα ἀπό μιά σειρά γεγονότων πού ὀδήγησαν στόν ἔνοπλο ἀγώνα γιά τήν ἀποτίναξη τοῦ Ἀγγλικοῦ ζυγοῦ.

Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Κύπρου, κατά τή διάρκεια τῆς ματωμένης ἱστορικῆς του πορείας, οὐδέποτε ἀπεκόπη ἀπό τόν Ἐθνικό κορμό καί οὐδέποτε ἔπαυε ν' ἀγωνίζεται γιά τήν ἐνδυνάμωση καί διατήρηση τῆς Ἐθνικῆς του ταυτότητας. Δίλωσε παρών σέ κάθε ἀγώνα τοῦ Ἔθνους.

«Ἡ Ρωμοσύνη ἐν νά χαθεῖ ὄντας ὁ κόσμος λείπει» θά βροντοφωνάξει, μέ τή γραφίδα τοῦ ἑθνικοῦ μας, τολμῶ νά πῶ, ποιητῆ Βασίλη Μιχαηλίδη, ὁ ἔθνομάρτυρας Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, διαδηλώνοντας τή συμμετοχή τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων στόν ἀγώνα τῆς ἐθνεγερσίας τοῦ 1821.

Ὡς γνήσιοι πατριῶτες οἱ Κύπριοι ἀδελφοί μας προσέτρεξαν ὡς ἐθελοντές τό 1897, στόν Μακεδονικό ἀγώνα, στούς Βαλκανικούς ἀλλά καί ἀργότερα στούς δύο Παγκόσμιους Πολέμους – καί ὄχι μόνο στό πλευρό τῶν Ἑλλήνων. «Κύπριοι, ἐντασσόμενοι στόν ἀγγλικό στρατό πολεμᾶτε διά τήν Ἑλλάδα καί τήν Ἐλευθερία» ἔλεγε αὐτολεξεῖ ἡ πρόσκληση-ὑπόσχεση τῶν Ἄγγλων στούς Κυπρίους προκειμένου νά πολεμήσουν στό πλευρό τους στόν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ἐνισχύοντας τόν πόθο τῶν Κυπρίων γιά ἔνωση. Μετά τόν πόλεμο, βέβαια, αὐτές οἱ ὑποσχέσεις ἀθετήθηκαν καί ὅπως καί στό παρελθόν, ἡ βαθιά πολιτική καί ἔθνική κρίση τοῦ Ἑλληνισμοῦ δέν ἐπέτρεψε τήν ὑποστήριξη τῶν δίκαιων αἰτημάτων τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, πού ὅμως δέν ἔπαυε νά ἀγωνίζεται γιά τήν ἐκπλήρωση τοῦ δίκαιου αἰτήματός του.

Τό αἷτημα γιά ἔνωση καί αὐτοδιάθεση τέθηκε ἀρκετά νωρίς, στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα, μέ κυριότερο παράγοντα τήν Ἐκκλησία καί ἐνισχύθηκε ἀπό τήν ἀρνητική στάση τῆς ἀποικιοκρατίας, πού τήν ἀποξένωσε ἀπό τόν ἑλληνικό πληθυσμό.

Ἡ βρετανική ἄρνηση γιά τόν τετρατισμό τῆς ἀποικιοκρατίας, ἦταν συνεχής. Τόσο μέ τήν ἐξέγερση τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1931, μετά ἀπό τήν ὁποία ἐντάθηκαν τά ἀντιδημοκρατικά μέτρα, ὅσο καί μέ τό ἐνωτικό δημοψήφισμα πού διενεργήθηκε τόν Ἰανουάριο τοῦ 1950, ὅπου το 96,5% τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων ψήφισε ΝΑΙ στήν Ἐνωση, οἱ Κύπριοι διεκδίκησαν ἐπανειλημμένα τό δικαίωμα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδος τους. Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ Ἄγγλοι, ἀπορρίπτοντας καί τίς μετέπειτα προσπάθειες διπλωματικῆς ἐπίλυσης τοῦ ζητήματος σέ διμερές ἐπίπεδο μέ τήν Ἑλλάδα ἀλλά καί σέ διεθνές ἐπίπεδο μέ τά Ἠνωμένα Ἔθνη, τήρησαν στάση ἀμείλικτη καί ἀνυποχώρητη χάριν τῶν γεωπολιτικῶν τους συμφερόντων, μί σεβόμενοι οὔτε τήν Οἰκουμενική Διακίρυξη τοῦ Ὁργα-

νισμού Ἠνωμένων Ἐθνῶν, γιά τήν ἐλευθερία καί τήν αὐτοδιάθεση τῶν λαῶν.

Ἄναντίρητα, ἦταν σκληροί οἱ καιροί. Οἱ γεωπολιτικές ἰσορροπίες εἶχαν προκαθορίσει τό μέλλον τῆς Κύπρου. Ἡ ὑποχώρηση τῶν Ἄγγλων ἀπό τήν Αἴγυπτο καί γενικότερα ἀπό τήν Μέση Ἀνατολή, ὁ διπολισμός καί ἡ ἔναρξη τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου, περιορίσαν τήν ὅποια ἐλπίδα τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ. Χαρακτηριστικά, στίς 28 Ἰουλίου 1954, ὁ Ὑφυπουργός Ἀποικιῶν Χένρυ Χόπκινσον ἀνέφερε στή Βουλή τῶν Κοινοτήτων ὅτι ἡ Κύπρος εἶναι περιοχί μέ στρατηγική ἀξία καί γι' αὐτό οὐδέποτε θά εφαρμοστεῖ ἡ ἀρχή τῆς αὐτοδιάθεσης.

Παρά τά παραπάνω, καί παρ' ὅλο πού οἱ Ἄγγλοι μάζευαν σύνεργα γιά νά ἀλλάξουν τίς ψυχές τους, καθώς ὅπως γράφει καί ὁ Σεφέρης «Υπάρχουν σέ μιά γωνιά τῆς γῆς 400 χιλιάδες ψυχές ἀπό τήν καλύτερη, τήν πιό ἀτόφια Ρωμοσύνη, πού προσπαθοῦν νά τίς ἀποκόψουν ἀπό τίς πραγματικές τους ρίζες καί νά τίς κάνουν λουλούδια θερμοκηπίου...» οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου, κοιμόντουσαν κι ἔβλεπαν ὄνειρο τί λευτεριά τους! Γέμιζαν τούς τοίχους γράφοντας:

«Τήν Ἑλλάδα θέλομεν
 κι ἄς τρώγωμεν πέτρες»
 Ἥ ὅπως τό εἶπε ὁ Κύπριος ποιητής Δημήτρης Λιπέρτης:
 «Δῶστε μας πικιον στήν Μάναν μας
 τζ' ἄν ἔνι τζιαί γραμμένον
 Νά τρῶμεν τό ψουμίν ξερόν
 ἄς ἐν τζιαί κριθθαρένον».

Τήν 1η Ἀπριλίου 1955, ἡ σπίθα πού ἄναψε τί φλόγα τῆς λευτεριάς πυρπόλησε τίς ψυχές τῶν παλληκαριῶν τῆς Κύπρου. Ἀπλώθηκε σάν πυρκαγιά ἀπό γωνιά σέ γωνιά. Οἱ λίγοι στάθηκαν ἀπέναντι στούς πολλούς, τό δίκαιο ἀπέναντι στό ἄδικο, καί τό σθένος τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, φωτεινό ὀρόσημο ἐλευθερίας καί δικαιοσύνης.

«Βαρύς ὁ κόσμος νά τόν ζήσεις,
 ὅμως γιά λίγη περηφάνια τ' ἀξίζει», θά μᾶς πεῖ ὁ Ἑλύτης.

Γιά αὐτήν τήν περηφάνια τοῦ Ἔθνους μας, τά νῆατα τῆς Κύπρου μεταμορφώθηκαν σέ ἦρωες ἀπό τί μιά στιγμὴ στήν ἄλλη.

Τή νύχτα τῆς 31ης Μαρτίου πρὸς τὴν 1η Ἀπριλίου, 30 λεπτά μετὰ τὰ μεσάνυκτα, μὲ πολιτικό ἀρχηγό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο καί στρατιωτικό τόν Γεώργιο Γρίβα, ἄρχισε ὁ ὑπέρτατος ἀγώνας γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ἀποικιακοῦ ζυγοῦ. Οἱ ὀμάδες τῆς ΕΟΚΑ ἔδρασαν μὲ ἐπιτυχία. Ἐκκωφαντικές ἐκρήξεις συγκλόνισαν τὴ Λευκωσία, τὴ Λάρνακα, τὴ Λεμεσό, ὅλη τὴ νῆσο. Οἱ σελίδες τῆς Κυπριακῆς Ἐλευθερίας ξεκίνησαν νὰ γράφονται σὲ βουνά, κρησφύγετα, φυλακὲς καὶ ἀγχόνες.

Ὁ ἀπελευθερωτικός ἀγώνας ὑπῆρξε, πρωτίστως, ἀγώνας τῆς νεολαίας, ἡ ὁποία προσέτρεξε στὴν πρώτη γραμμῇ. Τῶν νέων παλληκαριῶν καὶ τῶν νεαρῶν γυναικῶν, τῶν μαθητῶν ἀκόμη, πού χρειάστηκε νὰ ὀρμιάσουν πρόωρα καὶ νὰ σπκώσουν στοὺς ὤμους τους τὸ φορτίο μιᾶς μεγάλης ἱστορικῆς εὐθύνης. Τῶν νέων, πού ἀγωνίστηκαν μὲ ἔνθερμο ἐνθουσιασμό, μὲ ἀνιδιοτέλεια καὶ τὸν αὐθορμητισμό τῆς ἡλικίας, μὲ πίστη στό δίκαιο καὶ μὲ προσήλωσι στὰ ἰδανικά τῆς πατρίδας καὶ τῆς ἐλευθερίας. Μυήθηκαν στὸν ἀγώνα, ὀρκίστηκαν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀγωνίστηκαν, φυλακίστηκαν, θυσιάστηκαν, κινδύνευσαν, μὲ τὴν πίστη πὼς αὐτὸ εἶναι τὸ χρέος καὶ ἡ ὀφειλὴ στὴν πατρίδα τους.

Μὲ τὴν 1η Ἀπριλίου, ἡ ΕΟΚΑ εἶχε ἤδη καὶ τὸν πρῶτο της νεκρό, ἀπὸ τοὺς πολλοὺς πού θὰ ἀκολουθοῦσαν, τὸν Μόδεστο Παντελῆ ἀπὸ τὸ Λιοπέτρι, [πού πέθανε ἀπὸ ἠλεκτροπληξία στὴν προσπάθειά του νὰ ἀποκόψει ἠλεκτροφόρα σύρματα, γιὰ νὰ δράσουν οἱ ὀμάδες τῆς ΕΟΚΑ.]

Στὴν Κύπρο ἀκολούθησε περίοδος στρατοκρατίας. Οἱ Ἄγγλοι ἐπιδίδονταν σὲ βανδαλισμούς εἰς βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἀναζητοῦν τοὺς «τρομοκράτες» ὅπως τοὺς ἀναφέρουν καὶ προσπαθοῦν μὲ βία νὰ καταστειλοῦν τὴν ἐπανάστασι. Δέν τὰ καταφέρνουν ὅμως. Τὰ μέτρα αὐτὰ αὐξησαν τὴ συμπάθεια καὶ τὴ βοήθεια τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν ΕΟΚΑ, ἐνῶ τὸ πείσιμα τῶν ἀγωνιστῶν θεριεῦει καὶ τὸ κίνημα ἐμψυχώνεται καὶ δυναμώνει.

Ὁ ἀγώνας τῆς ΕΟΚΑ ἦταν κι ἓνα μεγαλειῶδες ἐπικό ποίημα. Οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν ποιητικά. Πατοῦσαν στὴ γῆ κι ἀνακλαδίζονταν στὸν οὐρανό. Χωρὶς νὰ χάνουν τὴν αἴσθησι τῆς πραγματικότητας, ὑπερασπίστηκαν τὰ ὑψηλά ἰδεώδη καὶ τοὺς πόθους ἑνός λαοῦ, ζώντας ὑπερβατικά, ἐξύφαναν τὸ μεγάλο ἔπος τοῦ Κυπριακοῦ ἀγώνα.

Ὁ χρόνος, πού ἔχει περάσει, ἔχει προσδώσει στὰ γεγονότα τὴν ὑπόστασι τοῦ θρύλου καὶ οἱ ἀγωνιστὲς φαντάζουν στὰ μάτια τῶν νεότερων σάν ὄντα μυθικά. Ἡ ἀλήθεια, ὅμως, εἶναι ὅτι ἦταν ἄνθρωποι ἀπλοί καὶ καθημερινοὶ πού μετουσιώθηκαν σὲ ἥρωες γιὰτὶ πίστεψαν στό δίκαιο τοῦ ἀγώνα τους.

Τέτοιος ἦταν ὁ κόσμος τῆς Κύπρου τότε. Ὑψιπέτης καί περήφανος μέ ἀρχοντιά καί μεγαλειο ψυχῆς. Οἱ νέοι ζώνονταν τὴν πανοπλία τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τους κι ἔβγαιναν στοὺς δρόμους, διαδηλώνοντας γιὰ τὴν Ἑνωσι. Ἦσαν ἄνθρωποι ἀγνοί καί ἀνιδιοτελεῖς πού, προσπλωμένοι σέ ἀγνά ιδανικά καί ἀξίες, ἔθρεσαν πάνω ἀπὸ τὸ «ἐγώ» τὸ «ἐμεῖς» καί πῶ πάνω ἀκόμα τὴν πατρίδα καί τὴν ἐλευθερία.

Σχεδόν ὅλοι οἱ μάρτυρες καί οἱ ἥρωες τοῦ Κυπριακοῦ Ἀγῶνα ἀφησαν γραπτὰ κείμενα. Στεκόμαστε μέ δέος καί εὐθύνη μπροστά στά λόγια καί τά κείμενα τῶν παλληκαριῶν αὐτῶν. Ἐνσάρκωση τῆς ἴδιας τῆς ποιήσης, ὁ 18χρο-νός μαθητὴς Εὐαγόρας Παλληκαρίδης, γράφει στό ἐπίγραμμα γιὰ τοὺς νεκροὺς συντρόφους του, πού ἔμελλε νά γίνει καί δικό του:

«Τῶν Ἀθανάτων τό κρασί
τό ἔβρετε ἴσως καί πίνετε.
Ζωὴ σέ σᾶς ὁ θάνατος
Κι ἀθάνατοι θά μείνετε».

Συγκλονίζουν οἱ ἐπιστολές τῶν ἡρώων τῶν φυλακισμένων μνημάτων. Μνη-μεῖα ἀνθρωπιάς, πού μέσα ἀπὸ αὐτὲς ἀναδεικνύονται ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἐλευ-θερία καί τὴν Ἑλλάδα, ἡ πίστι στὸν Θεό, ἡ περηφάνια, ἡ ἐθνικὴ ἔξαρση καί ἡ εὐγένεια τῆς ψυχῆς τους, ἀλλὰ καί ἡ ἐγκαρτέρηση μπροστά στὸν θάνατο.

Ὁ ἥρωας Ἰάκωβος Πατάτσος, 22 χρονῶν, ὁδηγήθηκε στὴν ἀγχόνη στίς 9 Αὐγούστου τοῦ 1956. Λίγο πρὶν ἀνέλθει στό φονικό ἰκρίωμα, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς συναγωνιστές του, εἶπε:

«Νιώθω χαρὰ γιατί πῆγα κοντά στό Θεό. Ἀπὸ ἔκει ψηλά θά προσεύχομαι γιὰ σᾶς, γιὰ τὴν Κύπρο μας, γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἄγγλοι θά μᾶς πάρουν τό σῶμα, ποτέ δὲν θά μπορέσουν νά μᾶς σκοτώσουν τὴν ψυχὴ, τὴν ἰδέα».

Ἡ ἀγχόνη τῶν Ἄγγλων ἐπρόκειτο νά ξαναλειτουργήσει στίς 21 Σεπτεμβρί-ου 1956 γιὰ νά πάρει τὴ νεανικὴ ζωὴ τριῶν ψυχωμένων Ἀγωνιστῶν: τοῦ Στέ-λιου Μαυρομάτη, τοῦ Μιχαὴλ Κουτσόφτα καί τοῦ Ἀνδρέα Παναγίδη.

Ὁ ἡλικίας 23 ἐτῶν Στέλιος Μαυρομάτης γράφει στό τελευταῖο μῆνυμα πού ἔστειλε ἀπὸ τὰ προπύλαια τοῦ θανάτου πρὸς τοὺς οἰκεῖους του:

«Τώρα πού σᾶς γράφω εὐρίσκομαι στό σκοτεινὸ κελὶ τῆς φυλακῆς... Αἰσθάνομαι τὸν ἐαυτό μου ἰσχυρὸ καί γαλίνιο, γιατί ἔχω τὸν Χριστό μέσα μου καί εἶμαι βέβαιος πὼς θά μὲ βοηθήσει μέχρι τέλους. Θέλω νά ξέρετε πὼς ὁ γιός σας πέθανε μέ τὸ χαμόγελο στά χεῖλη, γιατί κράτησε μέχρι τέλος τὸν ἱερό ὄρκο

πού έδωσε νά θυσιασῆ χάριν τῆς Ἐλευθερίας τῆς Κύπρου».

Ὁ 20ετής Μιχαήλ Κουτσόφτας, ὁ ὁποῖος εἶχε μόρφωση Δημοτικοῦ σχολείου, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴ μητέρα του πού τὸν ἐπισκέφθηκε γιὰ τελευταία φορά πρὶν ἢ ἀγχόνῃ τοῦ κόψει τὸ νῆμα τῆς ζωῆς, εἶπε:

«Μάνα, ἂν εἶσαι Ἑλληνίδα, μὴν κλάμεις, γιατί ὁ γιός σου δέν εἶναι γιὰ κλάματα. Ὁ γιός σου τραβάει γιὰ τὴν δόξα καὶ τὴν τιμὴ».

Ὁ Ἄνδρέας Παναγίδης, πού κρεμάστηκε στὰ 22 του χρόνια, ὁ μόνος παντρεμένος καὶ μέ 3 παιδιά, χωρίς νά διαθέτει ἀξιόλογη μόρφωση, εἶχε ἐντούτοις μέσα του ξεκαθαρισμένη τὴν ἔννοια τοῦ Ἐθνικοῦ καθήκοντος. Ἡ τελευταία του ἐπιστολή καθρεφτίζει τὸν ψυχικό του κόσμο.

«Ἀξιολάτρευτά μου παιδιά, πολυαγαπημένη μου γυναῖκα, Χαίρετε!

Αὐτὴ τὴ στιγμή πού σᾶς γράφω εἶναι Τρίτη, 10 ἢ ὦρα τὸ βράδυ. Ἀκριβῶς πρὶν τρία λεπτά μᾶς εἰδοποίησαν ὅτι χαράματα τῆς Παρασκευῆς 21-9-1956 θά ἐκτελεσθοῦμε. Ἴσως ὅταν διαβάσετε αὐτὸ τὸ γράμμα, ἐγὼ δέν θά ὑπάρχω ἀνάμεσα στοὺς ζωντανούς.

Λατρευτά μου παιδιά, σᾶς ἀφίνω γιὰ πάντα σπὶν τόσο νεαρή μου ἡλικία. Στὰ 22 μου χρόνια πεθαίνω γιὰ χάρι μιάς μεγάλης ιδέας. Κάποτε ἡ μάνα σας καὶ οἱ θεοὶ σας θά σᾶς ἀναπτύξουν γιατί ἐκτελέστηκα. Σᾶς εὐχομαι, ἀγαπημένα μου παιδιά, νά γίνεται καλοὶ Χριστιανοὶ καὶ καλοὶ Ἕλληνες Κύπριοι. Ἀκολουθήστε πάντα τὸν δρόμο τῆς ἀρετῆς. Νά εἴσθε πάντα βέβαιοι ὅτι σᾶς ἀγάπησα τόσο θερμά καὶ μέ μιά ἀπέραντη πατρικὴ ἀγάπη. Ἀλλά δυστυχῶς σᾶς ἀφίνω, χωρίς νά σᾶς δῶ νά μεγαλώνετε ὅπως τὸ ὄνειρευόμουν. Ἀλλά σᾶς ἀφίνω ἓνα μεγάλο καὶ τιμημένο ὄνομα. Παιδιά μου, ζήσετε εὐτυχισμένα μαζί μέ τὴν μητέρα σας καὶ τοὺς σεβαστοὺς σας παπποῦδες. Ἐλπίζω στὸν Πανάγαθο Θεό νά σᾶς ἀγαποῦν μέ στοργή καὶ θερμ...

Ἔχετε γεια μιά γιὰ πάντα, ἀγαπημένες μου ὑπάρξεις.

Μέ φιλιὰ καὶ ἀγάπη ὁ σύζυγός σου καὶ ἀγαπητός σας πατέρας
Ἄνδρέας Παναγίδης».

Ὁ Εὐαγόρας Παλληκαρίδης καταδικάστηκε καὶ αὐτός σέ θάνατο μέ ἀπαγχονισμό, γιατί συνελήφθη νά μεταφέρει ὅπλα. Ὅταν ὁ Ἄγγλος δικαστής τὸν ρώτησε ἐάν ἔχει νά πεῖ κάτι γιὰ νά μὴν καταδικαστεῖ, ἀπάντησε περιφρανα:

«Γνωρίζω ὅτι θά καταδικαστῶ σέ θάνατο. Θά μέ κρεμάσετε, τὸ ξέρω. Ὅ,τι ἔκανα τὸ ἔκανα σάν Ἕλληνας Κύπριος πού ζητᾷ τὴ Λευτεριά του. Ζήτω ἢ Ἐνωσις τῆς Κύπρου μέ τὴν Μητέρα Ἑλλάδα. Τίποτε ἄλλο».

Ὁ ἥρωας μαθητής ἄφησε ἀποχαιρετιστήριο γράμμα πρὸς τοὺς συμμαθητές του, ὅπου ἔγραφε:

«Παλιοὶ συμμαθητές,

Ἀυτὴ τὴν ὥρα κάποιος λείπει ἀνάμεσά σας, κάποιος πού φεύγει ἀναζητώντας λίγο ἐλεύθερο ἀέρα, κάποιος πού μπορεῖ νά μὴν τὸν ξαναδεῖτε παρὰ μόνον νεκρό. Μὴν κλάψετε στὸν τάφο του. Δέν κάνει νά τὸν κλαίτε... Λίγα λουλούδια τοῦ Μαγιοῦ σκορπάτε του στὸν τάφο. Τοῦ φτάνει αὐτὸ μονάχα...».

Μαζί μὲ αὐτοὺς τοὺς πέντε στὴν ἀγχόνη ὁδηγήθηκαν ὁ Μιχαὴλ Καραολῆς, ὁ Ἄνδρέας Δημητρίου, ὁ Ἄνδρέας Ζάχος καὶ ὁ Χαρίλαος Μιχαήλ. Τὰ φυλακισμένα τους μνήματα ἔγιναν βωμὸς ἐλευθερίας καὶ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ Ἄγωνα.

«Ἐξοχότατε, οὐ περὶ χρημάτων τὸν ἀγῶνα ποιούμεθα ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς», ἀπάντησε προσβεβλημένος ὁ μετέπειτα ἥρωας Κυριάκος Μάτσης, ἐξευτελίζοντας τὸν ἀλαζόνα Στρατάρχη Σέρ Τζὼν Χάρτινγκ, ὅταν ὁ τελευταῖος τοῦ πρότεινε μισὸ ἑκατομμύριο λίρες προκειμένου νά γίνει καταδότης.

Τιμοῦμε ὅλους αὐτοὺς, ἥρωες Ἑλλήνων, πού θυσιάστηκαν γιὰ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐλευθερίας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας.

Τιμοῦμε τοὺς τέσσερις ἥρωες τοῦ Λιοπετρίου, τὸν Ἄνδρέα Κάρυο, τὸν Χρῆστο Σαμάρρα, τὸν Ἡλία Παπακυριακοῦ καὶ τὸν δάσκαλο Φώτη Πίττα πού μὲ τὸ ὀλοκαῦτωμά τους μετέτρεψαν ἕναν ταπεινὸ ἀχυρῶνα σὲ νέο Χάνι τῆς Γραβιάς, προσκύνημα καὶ αὐτὸ τῆς λευτεριάς.

[Υπὲρ πίστεως καὶ πατρίδας ἔπεσαν στό πεδίο τῶν μαχῶν μαζί μὲ ἄλλους καὶ οἱ Μάρκος Δραῆκος, Πέτρος Γιᾶλλουρος, Μιχαὴλ Γιωργάλλας, Γεώργιος Κάρυος, Στυλιανὸς Λένας, Χαράλαμπος Μοῦσκος, Παντελῆς Κατελάρης.]

Δέν ξεχνοῦμε ὅσους ἔγιναν θυσία στὴ διάρκεια βασιανιστηρίων, δέν ξεχνοῦμε τοὺς ἀμέτρητους γνωστούς καὶ ἀγνωστούς μαχητὲς τῆς ἐλευθερίας, κληρικούς καὶ λαϊκοὺς, τοὺς μαθητὲς καὶ τίς μαθήτριες, τοὺς ἐκπαιδευτικούς, τίς γυναῖκες, τοὺς ἀγρότες καὶ γενικά τὸ σύνολο τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ, πού στήριξε τὸν ἀγῶνα γιὰ τέσσερα χρόνια, γνωρίζοντας πὼς ἡ ζωὴ καταξιώνεται μόνον μέσα σὲ συνθήκες ἐλευθερίας.

Τιμοῦμε τὸν ἥρωα Γρηγόρη Αὐξεντίου, ὑπαρχηγὸ τῆς ΕΟΚΑ καὶ πρῶτο

Κύπριο έφεδρο Άξιωματικό του Έλληνικού Στρατού. Άπετέλεσε τήν ήρωικότερη μορφή του Άγώνα τόσο για τήν αγωνιστική του σταδιοδρομία όσο και για τόν ένδοξο θάνατό του. Έγραφε σέ ένα φίλο του πριν από τήν έναρξη του άγώνα:

«Τή λευτεριά μας, τό ιδανικό των ιδανικων μας τήν ύπόγραφα και γώ όχι μόνο σέ χαρτί, μά φορώντας τή τιμημένη στολή του Έλληνα Άξιωματικού και θά τήν ύπογράψω οποιαδήποτε στιγμή τό ζητήσει ή Κύπρος μας και μέ τό αίμα μας, όπως και κάθε Κύπριος». Ό Αύξεντίου, πού μόνος πολεμούσε από τό κρησφύγετό του για δέκα ώρες τούς Άγγλους και, μολονότι ήξερε πώς θά πεθάνει, δέν παραδόθηκε. Έγινε όλοκαύτωμα και δίδαξε τούς αγωνιστές, όχι μόνο πώς νά αγωνίζονται, αλλά επαναλαμβάνοντας τό ΜΟΛΩΝ ΛΑΒΕ και πώς νά πεθαίνουν.

Η αιωνιότητα τούς ύποδέχτηκε. «Εκείνη τή νύχτα τήν άξημέρωτη πού ζύγισαν τά χρόνια τους μέ τίς χαρές πού ζήσανε, τήν ώρα τής θυσίας, μακάριζαν αυτούς πού άφησαν πίσω, γιατί πίστευαν ότι αυτοί θά έσερναν πρώτοι τόν χορό στό μεγάλο μεγάλο πανηγύρι τής λευτεριάς». Κι ό ποιητής Κώστας Μόντης σιγομιθυρίζει:

«Άδελφέ τής άγχόνης
Τί μās έκανε αυτή ή νύκτα
Τί μās πήρε και τί μās έδωσε!»

Ό άγώνας τής ΕΟΚΑ δέν επέφερε τό ποθούμενο για τόν Κυπριακό Έλληνισμό. Ωστόσο, όδήγησε τούς Άγγλους στήν αναζήτηση λύσης σέ πολιτικό επίπεδο. Μέ τήν ύπογραφή τής Συμφωνίας Ζυρίχης-Λονδίνου τόν Φεβρουάριο του 1959, ό άπελευθερωτικός άγώνας τής ΕΟΚΑ έληξε.

Στίς 16 Αύγουστου 1960 έγκαθιδρύθηκε επίσημα ή Κυπριακή Δημοκρατία και άρχισε μά καινούργια περίοδος στήν Ιστορία τής Κύπρου.

Σέ μά περίοδο πού οι διεθνείς οίωνοί ήταν αντίθετοι, δέν μπορεί νά άμφισβητηθεί ότι, παρά τά λάθη πού έγιναν, ή τόλμη, ό ήρωισμός και ή θυσία όσων συστρατεύθηκαν στόν άπελευθερωτικό άγώνα του 1955-1959, επέφεραν τήν άπαλλαγή από τήν Άγγλική άποικιοκρατία και άλλαξαν τόν γεωπολιτικό χάρτη τής περιοχής, όδηγώντας στήν ανεξαρτησία τής Κύπρου και στήν ίδρυση τής Κυπριακής Δημοκρατίας.

Μελετώντας μετά από μισό και πλέον αιώνα τόν άγώνα εκείνο, πού ξεκί-

νησε από μιά σπίθα αγάπης για τήν ἐλευθερία, διαπιστώνουμε τί σημασία του. Ἀνέδειξε τόν δυναμισμό τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποβάλλοντας τό σύνδρομο τοῦ ὑπόδουλου, ἀπέκτησε αὐτοπεποιθίση, πῆρε τί μοίρα στά χέρια του καί πρό παντός δημιούργησε νέους ἦρωες Ἑλλήνων πού ἔγραψαν Ἱστορία, ὅπως καί στίς ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Κύπρος ἐλευθερώθηκε. Καί πλήρωσε μέ αἶμα τήν ἐλευθερία τῆς. Δέν γινόταν ἀλλιῶς. Αὐτή εἶναι ἡ ἱστορική μοίρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ ἑορτασμός αὐτός ἀφήνει ἕνα παράθυρο ἀνοικτό πρὸς τούς ἦρωες τοῦ παρελθόντος καί τήν ἐλπίδα πού προσδίδουν γιά τό μέλλον τῆς Κύπρου μας.

Σήμερα, πού τό 37% τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας, ἀνεξάρτητου κράτους μέλους τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν καί τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης, συνεχίζει νά εὐρίσκεται, ἀπό τό 1974, ὑπὸ Τουρκική κατοχή, ὁ ἠρωισμός καί ἡ θυσία τους ἀναδεικνύει τήν ἱστορική ἀνάγκη καί τό χρέος γιά τήν συνέχιση τῆς ἐπιδίωξης τοῦ στόχου γιά μιά δίκαιη, λειτουργική καί βιώσιμη λύση, γιά τό σύνολο τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ.

Θυμᾶμαι ὡς μαθητής ἀκόμα τοῦ Δημοτικοῦ νά περπατῶ στὸν Πειραιᾶ, σέ μιά ὁδὸ κάθετη στή Φίλωνος πού ἔφερε τό παράξενο ὀνοματεπώνυμο, ὅπως νόμιζα, Καραολῆ-Δημητρίου. Παρ' ὅλο πού εἶχα συγγενεὶς ἀπὸ τί Μεγαλόνησο, ἔφθασα 18 ἐτῶν, στή Στρατιωτική Σχολή Εὐελπίδων, γιά νά μάθω μέσω τῶν Κυπρίων συμμαθητῶν μου, ποιοὶ τελικὰ ἦταν οἱ Καραολῆς καί Δημητρίου: ἦρωες, μέρος ἑνὸς ἀόρατου δεσμοῦ πού τούς συνδέει μέ τούς Ὀμηρικούς ἦρωες, τόν Λεωνίδα, τόν Ἀθανάσιο Διάκο, τί Βελίκα Τράικου, τόν Μαρδοχαῖο Φριζῆ, τί Λέλα Καραγιάννη, καί ὅλους τους ἀνώνυμους καί ἐπώνυμους ἀγνοῦς ἀγωνιστὲς τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων.

Ἄς κλίνουμε εὐλαβικά το γόνυ στους τάφους τῶν ἡρώων αὐτῶν καί ἀποτίοντας φόρο τιμῆς, νά τούς ἀνακαλέσουμε στὴν ἐθνική μας συνείδηση καί νά ἀναρωτηθοῦμε, ἂν θά μπορέσουμε νά ἀνταποκριθοῦμε στὴν εὐθύνη, ἂν ἔχουμε τίς ἠθικές ἀρχές, τό ὑπόβαθρο ἀξιών, ἂν δέν μᾶς ἔχουν ἀλλοτριώσει ὁ καταναλωτισμός καί ἡ εὐζωΐα, ὥστε νά δηλώσουμε, ἂν καί ἐφόσον χρειασθεῖ, ὅπως ὁ Αὐξεντίου στὸν πατέρα του: «...ἐγὼ θέλω νά γίνω Λεωνίδας, Ἀθανάσιος Διάκος...».

Ἄς δώσουμε λοιπὸν μιά ὑπόσχεση ὅτι ὁ καθένας ἀπὸ τό δικό του μετερίζι, θά φανεῖ ἀντάξιος συνεχιστὴς τῆς Ἱστορίας πού μᾶς κληροδότησαν, ἀντάξιος τῶν μελλοντικῶν γενεῶν, μέ πίστη στὴν ἐνότητα πού μᾶς χαρακτηρίζει στίς δύσκολες στιγμές.

«Ναί· ὅμως ὁ μαντατοφόρος τρέχει
κι ὅσο μακρὺς κι ἂν εἶναι ὁ δρόμος του,
θά φέρει σ' αὐτούς πού γύρευαν ν' ἄλυσοδέσουν τον Ελλήσποντο
τό φοβερό μίνυμα της Σαλαμίνας».

Ὡς τότε φυλακτό καί πυξίδα ἡ ἐποποιία τοῦ ἀγώνα τοῦ 1955-59, θά ἐμπνέει ἀρετή καί γενναϊότητα, ψυχική λεβεντιά, γιά νά σταθοῦμε στους μεγάλους δρόμους τῆς Ἱστορίας.

«Νησί πικρό, νησί γλυκό, νησί τυραγνισμένο
κάνω τόν πόνο σου νά πῶ καί προσκυνῶ καί μένω.
Ἐσύ τῆς θάλασσας ρυθμὸς ὀλάνθιστο κλωνάρι,
πῶς σοῦ μαδῆσαν τ' ἄνθια σου διπλοί, τριπλοί βαρβάροι.
Τί θλιβερά πού σεργιανᾶν τριγύρω σου τά ψάρια
κι ἀντίχριστοι νά παίζουνε τὴν τύχη σου στά ζάρια.
Κουράγιο μικροκόρη μας, πού μᾶς ἐγίνες μάνα.
Ἦμνος καί Θρηῖνος τῆς ζωῆς κι Ἀνάστασης καμπάνα»

Τὴν ἡμέρα τῆς Ἀνάστασης, ὅπως εὐαγγελίζεται ὁ Γιάννης Ρίτσος, μέ μιά ἐπανενωμένη Κύπρο, πραγματικά ἐλεύθερη, χωρὶς στρατεύματα κατοχῆς, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἀναχρονιστικές ἐγγυήσεις, ξένες ἐξαρτήσεις καί παρεμβάσεις, θά δικαιωθεῖ ἡ θυσία τῶν ἡρώων τοῦ ἀγώνα τοῦ 1955-59.

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ: ΕΝΑ ΤΕΛΟΣ ΚΑΙ ΜΙΑ ΑΡΧΗ

Ὁ Παπαδιαμάντης στὴν πυρὰ τῆς νέας ἐπιστημολογίας

Ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι δύσκολος συγγραφέας. Ἡ πρώτη καὶ πλέον ἐμφανὴς δυσκολία του εἶναι ἡ γλῶσσα του. Εἶναι ἀμφίβολο μὲ τὸ ὑπάρχον ἐκπαιδευτικὸ μας σύστημα ἐάν ἡ ἐπόμενη γενιά θά μπορεῖ νά διαβάσει τὰ ἔργα του χωρὶς μετάφραση. Μπορεῖ αὐτὸ νά μὴν εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβές, καθὼς δὲν ἀφορᾷ μόνο τὴν διάκριση μεταξύ δημοτικῆς καὶ καθαρεύουσας, τὰ ὅρια τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ποτέ σαφῆ. Ἐντούτοις, ἡ γλῶσσα του ἀναντίρρητα παρουσιάζει μιά φαινομενικὴ τουλάχιστον δυσκολία.

Ἡ δευτέρα καὶ ἴσως μεγαλύτερη δυσκολία δὲν εἶναι ἡ ἴδια ἡ μορφή τῆς γλώσσας, ἀλλὰ τὰ πράγματα καὶ οἱ πολιτιστικὲς σταθερὲς στὶς ὁποῖες αὐτὴ ἡ γλῶσσα ἀναφέρεται. Τί ἔχει μείνει στὴν Ἑλλάδα τοῦ 21ου αἰῶνα ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ Παπαδιαμάντη; Δὲν πρόκειται γιὰ μιά ἀπλή ἐξέλιξη καὶ μετάλλαξη μέσα στὰ ὅρια τῆς γλωσσικῆς καὶ πολιτισμικῆς ἀλλαγῆς, ἀλλὰ γιὰ μιά βαθύτερη καὶ μονιμότερη καθίζηση ὄλων των ἀναφορῶν ποῦ θρέφανε τὸν ἑλληνισμό τὰ τελευταῖα διακόσια χρόνια. Ὁ κόσμος τοῦ Παπαδιαμάντη μέσα σ' αὐτὰ τὰ ὅρια, ἀπὸ τὸν Σολωμὸ μέχρι τὸν Ἑλύτη, ἦταν εὐκόλα ἀναγνωρίσιμος, μὲ τρόπο ποῦ ἔχει πάψει νά εἶναι πλέον γιὰ μᾶς. Καὶ ὅσο καὶ νά φαίνεται κυνικό, δὲν μποροῦμε παρὰ νά ἀρχίσουμε ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀνυπαρξία ἀναφορικότητας, τὸ πολιτιστικὸ κενό, γιὰ νά δοῦμε ἐάν ὑπάρχει κάποια ἐλπίδα οὐσιαστικῆς πρόσληψής του. Διαφορετικά, μιλώντας γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη δὲν κάνουμε τίποτα ἄλλο παρὰ ἓνα εὐλαβικὸ μνημόσυνο.

Ὁ Παπαδιαμάντης ἦταν μιά ζωντανή πραγματικότητα καὶ συνδέεται μὲ τίς τύχες, τὰ πεπερωμένα, τίς προσδοκίες, τίς παραδόσεις καὶ τὴν ταυτότητα ἑνὸς ὁλόκληρου λαοῦ. Τὸν περιέγραψε, νιώθοντάς τον ἀπὸ κοντὰ ὡς κομμάτι τοῦ ἑαυτοῦ του, συμπόνεσε τὸν μόχθον καὶ τὴν δυστυχία τῶν ἀπλῶν ἀδικημένων ἀνθρώπων, συμμερίστηκε τὴν πίστη τους, καὶ θέλησε νά τὸν ὑπηρετήσῃ γιὰ νά

κερδίζει τήν αξιοπρέπειά του. Παρ' όλα αυτά, ο Παπαδιαμάντης δέν εἶναι ἕνας ἀπλός λαϊκός τύπος. Ἡ εἰκόνα πού ἔχουμε ἀπό αὐτόν ὡς ἑνός ἀπλοῦ ψάλτη σέ ἕνα ξωκλήσι τῆς Σκιάθου εἶναι πολύ μακριά ἀπό τήν πραγματικότητα. Ἡ πραγματικότητά του ἦταν αὐτή ἑνός μεγάλου συγγραφέα πού ἔφτασε στήν ὠριμότητα νά ἀποτυπώσει τήν ἑλληνική ζωή μετά ἀπό ἕνα ἐπίπονο ἔργο μαθητείας.

Παπαδιαμάντης καί Ντίκενς. Χριστουγεννιάτικα διηγήματα. Εὐρώπη καί Νέος Ἑλληνισμός

Μεταφραστής μεγάλων μυθιστορημάτων τῆς πλέον ἐξελιγμένης λογοτεχνικά Εὐρώπης, μαθητεύει ὁ ἴδιος μέ τήν πρωτότυπη παραγωγή του σέ τρία διαδοχικά μυθιστορήματα (*Ἡ Μετανάστις, Οἱ Ἵμποροι τῶν Ἐθνῶν, Ἡ Γυφτοπούλα*) στά ὁποῖα εἶναι ἐμφανῆ τα ἴχνη τῶν εὐρωπαϊκῶν προτύπων. Αὐτά τά ἴχνη, μολοντί ὑπάρχει στροφή στά διηγήματά του, παραμένουν ἀνιχνεύσιμα καί σέ ὅλο το μετέπειτα ἔργο τῆς ὠριμότητάς του. Ἡ στροφή αὐτή πρῶτα στά ἑορταστικά του ἀφηγήματα σέ ἐπίπεδο ὕψους καί ἡθους, μέ τήν πλέον ρεαλιστική ἀποτύπωση τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν χαρακτήρων του, δέν ἀποτελεῖ ἀπόλυτη ἄρνηση τῶν εὐρωπαϊκῶν του προτύπων. Πίσω ἀπό τά ἑορταστικά του διηγήματα δέν μποροῦμε παρά νά δοῦμε τήν σκιά πού ρίχνουν σέ αὐτά οἱ χριστουγεννιάτικες ἱστορίες τοῦ Ντίκενς.

Μέ τόν Ντίκενς συγγενεύουν ὡς πρὸς τήν αἰσιόδοξη καί παρήγορη ἄποψη γιά τήν ἀνθρωπότητα καί ὡς πρὸς τήν συμπόνια γιά τόν ἀπλό λαό πού γίνεται ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης. Οἱ διαφορές ὅμως μέ τόν Ντίκενς εἶναι ἐμφανεῖς. Στό πλέον ἐμφανές ἐπίπεδο ὁ Π. ἐπεκτείνει τά χριστουγεννιάτικα διηγήματα σέ ὅλο σχεδόν τό ἑορτολόγιο τοῦ Δωδεκαῶρου (Πρωτοχρονιά, Θεοφάνεια) καί φτάνει ὡς τό Πάσχα. Ἡ πανταχοῦ παρουσία τῆς ἐκκλησίας γιά αὐτόν, πού δέν ἔχει τό ἀντίστοιχο στόν Ντίκενς, εἶναι σημαντική. Τί προκαλοῦσε σέ αὐτόν, λοιπόν, τήν ἀντίδραση νά παρουσιάσει διαφορετικά τόν κόσμον πού ζοῦσε παρά μία βαθύτερη βιωματική ρίζα ὅτι ὁ κόσμος του ἦταν διαφορετικός ἀπό τόν Ντίκενς καί τά εὐρωπαϊκά πρότυπά του;

Ἡ βιωματική ρίζα, ἐντούτοις, εἶναι ἱκανοποιητική ἀλλά ὄχι κι ἀναγκαῖα συνθήκη γιά νά καταλάβουμε τήν στροφή τοῦ μεγάλου συγγραφέα πρὸς μιά πιστή ἀναπαράσταση τοῦ κόσμου πού τόν περιέβαλλε. Χρειαζόταν μιά καινοτομία μέσα στήν ἴδια τήν λογοτεχνική ἔκφραση, κι αὐτό δέν μποροῦσε νά γίνει παρά μέ μιά ἀλλαγὴ στόν τρόπο πού συλλαμβάνουμε τήν πεζογραφία. Τό μυθιστόρημα δέν ἀρκοῦσε νά δώσει μιά πιστή ἀναπαράσταση τῆς ἑλλι-

νικῆς ζωῆς. Ἡ ἐπιλογή του ἦταν πρὸς κάποιον πλέον ἀντιπροσωπευτικό εἶδος γραφῆς, τὸ ὁποῖο ἡ γραμματολογία μας ὀνομάζει *ἡθογραφία*. Ὅμως τὸ θέμα ἐδῶ δὲν εἶναι ἡ ἡθογραφία, ἀλλὰ ἡ χρῆση της ἀπὸ ἕνα ἐνήμερο καὶ βαθῆ μελετητὴ τῆς τότε ἐλληνικῆς ζωῆς, ὅπως ὁ Παπαδιαμάντης. Κατὰ ἀρχάς ἡ ἡθογραφία δὲν εἶναι ἐλληνικό εἶδος. Ὁ Φλωμπέρ ὀνόμαζε τὸ μεγάλο του μυθιστόρημα, τὴν *Μαντάμ Μποβαρύ*, «ἦθη τῆς ἐπαρχίας». Ἡ ἡθογραφία ἀποτελοῦσε στροφή στὴν ἀποτύπωση τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων μὲ τρόπο πλέον γνήσιο καὶ ρεαλιστικό ὥστε οἱ ἀναγνώστες νὰ ἀναγνωρίζουν τοὺς ἑαυτοὺς τους στοὺς χαρακτῆρες, στὰ περιγραφόμενα ἦθη καὶ τὸ ἐξωτερικό φυσικό περιβάλλον¹.

Ὁ Π. ἔβλεπε πὼς ἡ ἐλληνικὴ πραγματικότητα ἦταν διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴ τῆς Εὐρώπης καὶ ἔβλεπε τὸ πρόβλημα τῆς ἀναπαράστασής της μὲ μιὰ γενικὴ καὶ διαχρονικὴ θέαση. Δέν τὸν ἐνδιέφερε ἡ ρεαλιστικὴ ἀποτύπωση μιᾶς αὐθεντικῆς φέτας ζωῆς, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦ νέου ἐλληνισμοῦ στὴν ὁλότητά του. Ἔτσι ἡ τρῶστικότητα τοῦ νέου μυθιστορημάτος ὡς πρὸς τὴν ἀληθοφάνεια προσλαμβάνει γι' αὐτὸν μιὰ ἰδιαίτερη σημασία. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε τίς ἀντιφάσεις πού ἦταν ἀναπόφευκτες στὴν δημιουργία ἑνὸς νέου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος στὴν ἐποχὴ του παρέμενε ἀνολοκλήρωτος καὶ χαρακτηριζόταν ἀπὸ μιὰ ἐντονη ρευστότητα. Στὸ δεῦτερο ἕμισυ τοῦ 19ου κι ἀρχῆς τοῦ 20οῦ, τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν ἀγροτικό, ἐνῶ δειλὰ-δειλὰ ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦνται πόλεις καὶ νὰ ἀναπτύσσεται μιὰ οἰκονομικὴ δραστηριότητα πού κατὰ κάποιον τρόπο ἔμοιαζε ἀστική². Τὸ ἀστικό αὐτὸ ὑπόστρωμα ἦταν πολὺ ρηχὸ γιὰ νὰ δημιουργήσει τίς ἀναγκαῖες ρίζες πού θὰ ἔπαιρναν τὴν νομιμοποίησή τους ἀπὸ ἕνα γηγενῆ πληθυσμό, ὅπως συνέβη στὰ ἄλλα εὐρωπαϊκὰ ἔθνη.

Γιὰ τὴν μεταπρατικὴ καὶ ὑπηρετικὴ στάση πού κυριαρχοῦσε σὲ αὐτὴν τὴν κατάσταση ὑπάρχουν ἄπειρες μελέτες, κυρίως ἀπὸ τὴν μαρξιστικὴ ἀριστερά. Ἐδῶ ὅμως ἡ παθολογία ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ μιὰ ἀπλή ἡγεμονία τῆς πόλης ἀπέναντι στὴν πλειονότητα τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ ἐλληνισμός ὁλόκληρος γινόταν ἕνα φαινόμενο πού παραγόταν ἄλλοῦ καὶ ἀποκοτοῦσε ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα τοῦ φετιχισμοῦ πού ἐπισημαίνει ἡ μαρξιστικὴ ἀνάλυση τῆς ἡγεμονικῆς ἐξουσίας. Ὅμως ἡ ἴδια ἡ μαρξιστικὴ ἀνάλυση παράγονταν ἄλλοῦ. Ἐνῶ στρεφόταν ἐναντίον τῶν κακῶν τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, προσέθετε κι αὐτὴ ἕνα ἀκόμη πλέον ὀλέθριο. Ὅτι στὴν οὐσία ἀκόμη κι ἴδιες οἱ δοξασίες καὶ οἱ

¹ Ἀπόστολος Σαχίνης, *Τὸ ἱστορικό μυθιστόρημα*, Γαλαξίας 1971.

² Κ.Θ. Δημαράς, *Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας*, Ἴκαρος 1987.

τρόποι ζωής των ανθρώπων δεν είχαν υπόσταση και ότι η θρησκεία των Ελλήνων, όπως και η ιστορία τους δεν ήταν παρά προϊόν της ήγemonίας, η οποία έπρεπε να εξαρθωθεί, για να αποκατασταθούν η ισότητα και η κοινωνική δικαιοσύνη. Ειδικά η οργανική συνέχεια του νεοέλληνα διά του Βυζαντίου και η θρησκευτική του πίστη που ήταν οργανικά δεμένη με αυτήν την συνέχεια, ήταν σ' αυτήν την προοπτική αποτέλεσμα μιας όπισθοδρομικής θέσης, η οποία θα έπρεπε να αντικατασταθεί με τα διδάγματα του Διαφωτισμού και μιας νέας πολιτειακής αντίληψης³.

Θα πρέπει να είμαστε προσεκτικοί στην κριτική μας απέναντι στον Διαφωτισμό, καθώς στοχαστές της ορθόδοξης παράδοσης κάνουν λάθος. Το θέμα δεν είναι κατά πόσο η νέα ή η παλιά Ελλάδα είναι Ανατολή ή Δύση, αλλά ότι και τα δύο στοιχεία, τα οποία συμπλέκονται αδιαχώριστα στη δισχιλιστή ελληνική ιστορία μας, αγνοήθηκαν στην γηγενή οργανική τους βάση για να εισαχθούν μετά, παραγόμενα άλλοι. Αυτό προϋποθέτει μιά αλλαγή πλευσης στην ιστοριογραφία μας. **Οι Έλληνες, είτε άνήκουν στη σχολή των Επτανησίων είτε σέ αυτή του Παπαδιαμάντη, θά έπρεπε να ασχολούνται πολύ λιγότερο με τό τί είναι δυτικό ή ανατολικό και να ενδιαφερθούν γι' αυτό που είναι δικό τους. Κάτι που παράγεται άλλοι, καταλήγει να παράγεται πουθενά!** Αυτό δεν είναι έγγηση για δημιουργία θεσμών με διάκριση ούτε για σχηματισμό συγκεκριμένης ταυτότητας.

Όπως μās διαβεβαιώνουν οι βιογράφοι του, ο Παπαδιαμάντης ένωθε στό κλίμα των Αθηνών ένας ξένος. Η ξενικότητα αυτή, που έπαιρνε την μορφή ενός μετανάστη στον ίδιο του τον τόπο, θά μεταφερόταν και στον τρόπο που τον έβλεπαν οι άλλοι. Η εικόνα του κοσμοκαλόγερου που μās δίνει ο Περάνθης βασίζεται σ' αυτήν την άμοιβαία έλληνη επικοινωνίας. Η ιδέα του Αγίου της Σκιάθου, όπως κι αυτή του όπισθοδρομικού θρησκόληπτου άδυνατούν να άποδώσουν με δικαιοσύνη αυτό που έκαιγε την ψυχή του ως Έλληνα χριστιανού και δημιουργού. Και η εποχή του ήταν πολύ πιο γόνιμη από την δική μας, που έχει φτάσει στό όριο μās πλήρους άπλοποίησης, στην πολιτική και την πολιτιστική μας ζωή, ώστε άκόμη και τό να επαναθέτουμε τά έρωτήματα που μās έθεσε ο Παπαδιαμάντης να θεωρείται ύποπτο και άπαγορευτικό από μιά νέα παγκόσμια τάξη.

Γιά μās που μās κολακεύει η ιδέα ότι ο έλληνισμός είναι παγκόσμιος, όπως και ο χριστιανισμός, πώς μπορούμε να δοϋμε την πρόταση του μεγάλου πεζο-

³ Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Ίκαρος 1987.

γράφου μας, πού χωρίς βέβαια νά ἀρνεῖται τήν οἰκουμενικότητά τους, προτείνει τό πῶς αὐτοί μπορεῖ νά λειτουργήσουν σέ ἕνα συγκεκριμένο χῶρο καί τόπο; ὅτι ἡ καθολικότητα τοῦ χριστιανισμοῦ δέν ἔρχεται σέ ἀντίφαση μέ τήν δημιουργία θεσμῶν ὅπως ἡ ἐκκλησία, πού λειτουργεῖ ὡς κοινότητα ἀνθρώπων ἐν χῶρῳ καί χρόνῳ, ἢ μέ τήν παράδοση καί τήν καταγωγή, πού ὅσο καί ἐάν βασίζονται πιθανόν σέ ἕνα μυθικό ἄλλοθι, χάνουν τήν μυθική τους ὑπόσταση καί γίνονται πραγματικότητας μέσα ἀπό τήν πίστη τῶν ἀνθρώπων πού δημιουργοῦν ὀργανικές κοινότητες, οἱ ὁποῖες διαρκοῦν στόν χρόνο παράγοντας σχέσεις, οἰκονομία καί τέχνη; Τέτοια ἐρωτήματα, γιά νά προσλάβουν τό ἐλάχιστο τῶν προϋποθέσεων πού θά ὀδηγήσουν, ἐάν ὄχι σέ ἀπαντήσεις, ἔστω σέ ἔρευνα, χρειάζονται μιά διαφορετική ἐπιστημολογία ἀπό αὐτή πού μᾶς ἔχει κληροδοτήσει τό πρόσφατο παρελθόν μας καί στήν οὐσία ὀδηγεῖ στό πολιτιστικό μηδέν. Δέν εἶναι ἐπιλογή ἑνός ἑλληνικοῦ εἴδους τό ἠθογράφημα ἀπέναντι στό εὐρωπαϊκό μυθιστόρημα, ἀλλά ἀπλά ὁ σκοπός του ἦταν νά περιγράψει διαφορετικά ἦθη!

Ὁ Παπαδιαμάντης δέν ἀρνεῖται τήν εὐρωπαϊκή παράδοση. **Αὐτό ὅμως πού εἶναι μοναδικό σ' αὐτόν εἶναι ὅτι δέν ἀποχωρίζεται ποτέ ἀπό τήν μεγάλη ἑλληνική καί χριστιανική ἀφήγηση καί μάλιστα μέ ἕνα τρόπο πού τίς ταυτίζει.** Κι αὐτή δέν εἶναι μιά μακρινή παλινωδία, σέ ἀντίθεση μέ τήν ἄποψη τοῦ Ράμφου⁴, ἀλλά ἡ σύγχρονη του ἑλληνική πραγματικότητα, ἀποσπασματική καί ἀτελής, ἡ ὁποία γυρεύει τήν ὀλοκλήρωσή της.

Τό ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, ὅπως ὅλα τά ἔργα τοῦ μεγάλου λογοτεχνικοῦ κανόνα, ἔχουν τήν ιδιότητα τῶν πνευματικῶν προϊόντων, πού δέν δογματίζουν, δέν παρουσιάζουν τήν ἀνθρώπινη κατάσταση ἀπό μιά ἄποψη, ἀλλά σέ ὅλη τήν δύσκολή της πραγματικότητα. Δέν ἐξιδανικεύουν τά κίνητρα καί δέν ἀρνοῦνται τό σκοτεινό μέρος τῆς φύσης τῆς ἱστορίας καί τῆς δύναμης νά προχωρεῖ μέσα ἀπό ἀλλοτριώσεις, παραχαράξεις, ἐξευτελισμούς κάθε μορφῆς, καταδυνάστευση τοῦ ἀδυνάτου ἀπό τόν ἰσχυρό, σφαγές πού δικαιολογοῦνται ὡς ἡρωισμοί, καί ὅλα αὐτά πού τό σύγχρονο κριτικό βλέμμα μας ἔχει ἐντοπίσει. Ἀπλοποιήσεις ὅμως τῆς ἀντίληψης ὅτι θά μπορέσει ποτέ νά ἀποδοθεῖ μιά κοσμική δικαιοσύνη ἢ ὅτι μπορεῖ νά κατέχομε τό ἀπόλυτο καλό στό τέλος ὀδηγοῦν στήν μεγαλύτερη ἀπολυταρχία. Αὐτή πού χωρίζει τούς ὀρθά σκεπτόμενους ἀπό τούς ἀμαρτωλούς, κι αὐτό δέν εἶναι ἀποκλειστικό προνόμιο τῶν θρησκευτικῶν φονταμεν-

⁴ Στέλιος Ράμφος, *Ἡ παλινωδία τοῦ Παπαδιαμάντη*, ἐκδ. Κέδρος, Ἀθήνα 1976, ἐπανέκδοση στό *Τριώδιον*, ἐκδ. Ἀμός, Ἀθήνα 1995.

ταλισμῶν, ἀλλὰ κυρίως τῶν εὐαγγελιστῶν τῆς οὐτοπικῆς παγκόσμιας συναδέλφωσης καὶ τῆς ἐκκρίζωσης κάθε μορφῆς ἀδικίας καὶ καταπίεσης.

Ὑπὸ αὐτὴ τὴν προοπτικὴν, ἡ ἀντίδραση τοῦ Παπαδιαμάντη στρέφεται ὄχι τόσο στοῦ μυθιστορίου ἀλλὰ στὴν ἐπιστημολογία τοῦ κοινωνισμοῦ τοῦ μυθιστορήματος τῆς ἐποχῆς του, ἡ ὁποία δὲν ἐστιάζεται στὴν ὀλικὴ ἀναπαράσταση τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖο περιορίζε σέ ἓνα κοινωνικὸ ὄν, οὕτως ὥστε ὁ λόγος του νὰ περιορίζεται στὴν καταγγελία τῶν ἠθικῶν παρεκτροπῶν καὶ στοῦ αἵτημα τῆς ἀποκατάστασης τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ὅλη ἡ Εὐρώπη, καὶ βέβαια δὲν ἔχει καὶ μεγάλη σχέση μετὰ τὴν ἐλισαβετιανὴ τραγωδία, καὶ τὸ ἀρχετυπικὸ μυθιστόρημα τοῦ Θεοβάντες, ἀλλὰ ἴσως οὔτε μετὰ τοὺς ἴδιους τοὺς μεγάλους μυθιστοριογράφους τοῦ λεγομένου ρεαλιστικοῦ 19ου αἰ. Μιὰ τέτοια κριτικὴ στάση, πού μᾶλλον ἀποτελεῖ τὴν ἰδεολογία τοῦ μυθιστορήματος παρὰ τὴν ἴδια τὴν πρακτικὴν του, βέβαια δὲν περιορίζεται μόνο στὴν συγκεκριμένη ἐποχὴ, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται μέχρι τὶς μέρες μας, μετὰ διαφορετικούς ὅρους, μέσα στοῦ πλάσιου τῆς ἀναπαράστασης καὶ τῆς καταγγελίας ἱστορικῶν ἢ κοινωνικῶν ἀτοπιμάτων. Μιὰ τέτοια ἄποψη εἶναι τὸ ἴδιο βλαβερὸν καὶ μειωτικὸν ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅλη τὴν παγκόσμια λογοτεχνία, στὴν ὁποία ἀρνεῖται τὴν πνευματικὴν τῆς διάσταση, ὅπως καὶ τὴν ἀναπαράσταση διαχρονικῶν τραγικῶν διλημμάτων τοῦ ἀνθρώπου.

Μιὰ ἀνάγνωση ἢ κριτικὴ ἀποτίμηση τοῦ Παπαδιαμάντη πρέπει νὰ πάρει τὸν δύσκολο δρόμο, ὄχι ἀπλοϊκὰ χωρίζοντας μιὰ Εὐρώπη ἀπὸ μιὰ αὐτοφυῆ σύγχρονη Ἑλλάδα, οὔτε πρὸς τὴν ὑποστήριξη τοῦ συγγραφέα ὡς κοινωνικοῦ κατήγορου τῶν ἀνομολόγητων δεινῶν. Οἱ νεορθόδοξοι ὅπως καὶ οἱ σοσιαλιστικὲς κορῶνες, ἀκόμη καὶ οἱ ἠθικοὶ ρελατιβισμοὶ ὀδηγοῦν σέ μιὰ ἀπλοποίηση, πού παραποιεῖ τὴν ἀλήθεια. Τὸ μυστηριώδες ἀνοιχτὸ τέλος τῆς Φόνισσας, κατὰ τὸ ὁποῖο ἡ *γχαία Χαδούλα εἶρε τὸν θάνατο... εἰς τὸ ἦμισυ τοῦ δρόμου*, μεταξύ τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρώπινης δικαιοσύνης⁵ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν πρέπει νὰ σχηματίζουμε ἠθικὲς κρίσεις ἢ ὅτι ὁ φόνος πρέπει νὰ περνεῖ ἀτιμώρητος, ἀλλὰ ὅτι πρέπει πάντα νὰ ἔχουμε στὸν νοῦ μας αὐτὴ τὴν διάκριση, γιὰ μόνον σέ αὐτὸ πού εἶναι ἀσυμβίβαστο καὶ σέ σύγκρουση μετὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του μπορεῖ νὰ ἐλπίζει σέ μιὰ ἐνόητα. Μιὰ τέτοια σύνθετη ἀνθρωπολογία εἶναι εἴτε ἀρχαιοελληνικὴ καὶ τραγικὴ εἴτε χριστιανικὴ, δὲν θὰ τὸ συναντήσουμε στοῦ σύγχρονου μονιστικοῦ μας καὶ ἐν κατακλείδι ὑλιστικοῦ μας σύγχρονου κοσμοεἰδωλο.

⁵ Κώστας Σταμάτης, *Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης Ἡ Φόνισσα*, Πατάκης, 2017, σελ. 317.

Δημοτικισμός και γραπτή παράδοση

Ὁ Παπαδιαμάντης πιθανόν ἦταν δημοτικιστής ἀπό ἐνστικτο⁶, ἀλλά κόλαζε τίς ἀκρότητες τῆς δημοτικῆς γιά μιὰ σειρά ἀπό λόγους. Ὁ στόχος γιά αὐτόν ἦταν νά ἀποδοθεῖ ἡ σύγχρονη του γλωσσική πραγματικότητα, καί ἡ ὁποία εἶναι πολυπλοκότερη καί πλουσιότερη ἀπό τίς ιδεοληψίες τοῦ δημοτικισμοῦ. Μιά γλῶσσα ποτέ δέν εἶναι συγχρονική, καθὼς πάντα κουβαλάει μιὰ ἱστορία αἰώνων, ἡ ὁποία λειτουργεῖ ὄχι ὡς ἀπολίθωμα ἀλλά ὡς ζωντανός ὀργανισμός σέ μετασηματισμό. Ἐπειδὴ ἐπιπλέον ἦταν συγγραφέας ἤξερε πολύ καλά ὅτι ιδιαίτερα ἡ γραπτή γλῶσσα δέν εἶναι μόνο φῶνημα ἀλλά καί γράφημα, καί ἐξαιτίας αὐτοῦ ἔρχεται στὴν ἐπιφάνεια μιὰ σειρά προβλημάτων, ὅπως ἡ ὀρθογραφία ἀλλά καί τὸ ἴδιο τὸ ἀλφάβητο. Στὴν ἐποχὴ του τέτοια προβλήματα εἶχαν μιὰ ζωντάνια, τὰ ὁποία ἐλάχιστα γίνονται κατανοητά ἀπὸ μᾶς πού ἔχουμε ἤδη ἐνστερνιστεῖ τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο καί μιὰ λίγο-πολύ ὀρθογραφικὴ ὁμοιομορφία. Τὸ γεγονός ὅτι λέμε πῶς ἐπικράτησε ἀπὸ τὸ 1975 ἡ δημοτικὴ ὡς ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους δέν εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβές, καθὼς εἶναι ἓνας συμβιβασμὸς ἀνάμεσα στοὺς δύο ἀσυμβίβαστους ἐχθρούς, τοὺς προοδευτικὸς δημοτικιστὲς καί τοὺς συντηρητικὸς καθαρευουσιάνους. Στὸ τέλος ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία διατηρήθηκε καί μαζί μὲ αὐτὴν τὸ ἴδιο τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο, πού δέν θὰ ἦταν τόσο φυσικὸ αὐτονόητο ὅπως τὸ θεωροῦμε σήμερα. Ὁ ἴδιος ὁ δημοτικιστὴς Παλαμῆς, τὴν ἐποχὴ πού γραφόταν ἡ *Φόνισσα* τοῦ Π. ἀναγκαζόταν νά πάει κόντρα στὴν δημοτικιστικὴ του *φωνητικὴ* συνείδηση.

Ἀκόμα δέν τόλμησα συστηματικὰ καί νά γράψω καθὼς προφέρω. Ἀκολουθῶ στὰ πιά πολλὰ τὴν παραδοσιακὴ γραφὴ. Ἔτσι τὴν «αὔρα» γράφτε τὴν «ἄβρα»· μᾶς φαίνεται πῶς χάθηκεν ἡ αὔρα⁷.

Τὸ θέμα τῆς ὀρατότητας τῆς γλώσσας ἔχει τεράστια σημασία. Εἶναι θέμα ἡ ἑλληνικὴ ὀμιλία καί θὰ πρέπει νά καταγράφεται. Κι αὐτὸ δέν ἔχει καμία σχέση μὲ τὴν γλωσσικὴ ἐξέλιξη καθ' ἑαυτὴ πού δέν εἶναι θέμα διανοουμένων ἀλλὰ τοῦ ἴδιου του χρηστὴ λαοῦ. Μιά πλήρης *φωνητικὴ ἀναπαράσταση* τῆς γλώσσας πού θὰ ἀγνοοῦσε τὴν ἑλληνικὴ ὀρθογραφία, ἀρχαία ἢ μεσαιωνική, θὰ μποροῦσε κάλλιστα νά καταλίξει καί στὴν κατάργηση τοῦ ἴδιου τοῦ ἀλφαβή-

⁶ «Τὸ θαῦμα τῆς Καισαριανῆς», «ἡ Χολεριασμένη» καί «Τὸ νησί τῆς Οὐρανίτσας», (1901, 1902) γράφονται ἐξ ὀλοκλήρου στὴν δημοτικὴ.

⁷ Κωστής Παλαμῆς *Παναθήναια*, 31 Μαΐου, 1903.

του. Έχουμε μεταγραφές ελληνικῶν κειμένων ἐπὶ τουρκοκρατίας μὲ Λατινικά γράμματα. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δεῖ τὸ σύστημα τοῦ Βηλαρά ἢ νὰ ξεφυλλίσει τὰ Σολωμικά αὐτόγραφα ὅπου ἡ ἴδια ἡ ὁμιλία χρειάζεται ἀποκρυπτογράφηση. Γιὰ νὰ φανταστοῦμε τί θὰ εἶχε γίνει ἐάν εἶχε περάσει στὴν Ἑλλάδα ἡ κεμαλικὴ μεταρρύθμιση καὶ υἰοθετοῦνταν τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο; Ὁ ἐγγράμματος τουλάχιστον Ἑλληνας θὰ εἶχε χάσει ἓνα οὐσιαστικὸ μέρος τῆς ἐλληνικῆς του συνείδησης.

Ἡ διατήρηση τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου δικαίωσε ὁμως καὶ τὴν παραδοσιακὴ ἐλληνικὴ ὀρθογραφία, ἡ ὁποία παρέμενε ἀλώβητη σὲ ἓνα ἄλλο παραδοσιακὸ θεσμό, τὴν Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τὸν θεσμό ἐκεῖνο ὁ ὁποῖος, μολοντὶ λαϊκός, διατήρησε τὴν **γραπτὴ ἐλληνικὴ γλῶσσα** καί, κυρίως, ἦταν ρεαλιστικὰ ὁ βιώσιμος κρῖκος ἀνάμεσα στὸν λαὸ καὶ στὴν πολιτιστικὴ καὶ ἠθικὴ του ἀναβάθμιση. Ἄς ὑπογραμμίσουμε ὅτι δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὴν ψυχρὴ ἀποτίμηση ἑνὸς διανοουμένου γιὰ τὴ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἑνὸς ὀργανικοῦ μέλους τῆς Ἐκκλησίας, ἑνὸς ἀνθρώπου πού συμμετεῖχε σὲ ὅλες τὶς τελετουργίες καὶ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. **Ἡ γλῶσσα τῶν εὐαγγελίων καί, μέσω αὐτῆς, τῆς ἀρχαίας γραμματείας, ἀποτελοῦσε γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη μιὰ γηγενῆ λύση ἐξευγενισμοῦ καὶ μιὰ βιώσιμη πρόταση γιὰ τὸ πῶς γράφεται κι ὄχι μόνον πῶς ὁμιλεῖται ἡ ἐλληνικὴ.** Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ἦταν καθαρὸς γλωσσολόγος, ὅπως οἱ φυσιοκράτες *δημοτικιστές*. Ἦξερε πῶς ἡ γραπτὴ γλῶσσα κουβαλάει ὅλη τὴν ἱστορία ἑνὸς λαοῦ καὶ ἡ διατήρησή της δὲν εἶναι μιὰ ἐξιδανίκευση, ἀλλὰ ἓνα μπόλιασμα τῆς λαϊκῆς γλώσσας πού μιλιέται μὲ μιὰ διαχρονικὴ γηγενῆ παράδοση. Ἐπομένως γι' αὐτοὺς πού εἶχαν σχέση μὲ αὐτὴν ἡ φωνητικὴ γραφὴ θὰ ἦταν ἀνοσιούργημα. *Εἶμαι* κι ὄχι *ἴμε*, *αὔρα* κι ὄχι *ἄβρα*, *κοινή* κι ὄχι *κινί*. Ἡ δημοτικὴ δὲν μπόρεσε ποτέ νὰ χειραφετηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχαία τῆς μητέρα.

Ὅταν εἴμαστε μπροστά σε ἓνα κείμενο τοῦ Π. βλέπουμε, ὅπως καὶ ἀκοῦμε, τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα πού μᾶς δίνει μιὰ εἰκόνα πληρότητας, σὲ ὅλα τῆς τὰ στοιχεῖα, παραδοσιακά καὶ σύγχρονα, ὅπως αὐτὰ τὰ ζοῦσαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ κι ὁ ἴδιος τὰ εἶχε βιώσει ὡς ἄνθρωπος τῆς ἐλληνικῆς ὑπαίθρου, κι ὄχι ὡς κάποιος Ἀθηναῖος διανοούμενος. Ἡ βιωματικὴ ἐπαφὴ του μὲ τὰ λαϊκὰ στρώματα δὲν τὸν παρέσυρε ποτέ σὲ ἠθογραφικὲς περιγραφές του κι ἤξερε ἀκόμη τὴν πανταχοῦ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας στὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ἀρνητικὴ ἢ θετικὴ. Ὁ γλωσσικός του ρεαλισμὸς ὁμως πηγαίνει βαθύτερα καὶ ἀνηρῶνεται σὲ ἠθικό. Ἡ λόγια γλῶσσα του δὲν ἔχει τίποτα τὸ ἐπίπλαστο, ἀλλὰ ἦταν μέσα στοῦ ἰδανικοῦ του γιὰ τὴν δικαίωση τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ, **πού σὲ αὐτόν**

τόν άκρως προσωπικό συγγραφέα ταυτιζόταν μέ τήν προσωπική του λύτρωση. Τό γεγονός ότι ένας λαός ταπεινωμένος καί άδικημένος ζητά νά δικαιωθεί μέσα σέ μιá γλωσσική εϋγένεια καί παράδοση δέν είναι άπλά μιá έξιδανίκευση, αλλά άκουμπά στό ίδιο το θρησκευτικό πρόβλημα τής γνώσης τής άμαρτίας καί τής άνάγκης τής άπολύτρωσης μέσω τοϋ έξαγνισμού.

Άμαρτία καί έξαγνισμός

Ό μύθος τής Φόνισσας δέν είναι μιá συγκεκριμένη παραπομπή στό μυθολογικό πάνθεο τών εϋρωπαικών ή παγκόσμιων έγκυκλοπαιδειών, αλλά ή ίδια ή χριστιανική άνθρωπολογία. Έπομένως είναι μακριά άπό τήν μυθική μέθοδο, πού εισήγαγε ή μοντέρνα λογοτεχνία. Τό μυθικό δέν χρειάζεται τήν λογοτεχνική ότητα τοϋ Τζόους καί τών συγχρόνων του μέσω τής νύξης. Όντως δέν ύπάρχουν ούτε νύξεις ούτε μυθικές παραπομπές. Πλημμυρίζει, αντίθετα, όλη τήν φωνή τοϋ άφηγητή μέ τήν χριστιανική έποπτεία τής άμαρτίας.

Καθώς μετά τά έγκλήματα τής ή ήρωίδα φεύγει γιά νά ξεφύγει τήν καταδίωξη άπό τούς χωροφύλακες, φύση καί άνθρωποι τήν κυνηγοϋν κι έντούτοις έλπίζει άκόμη ότι θά βρει κάποιον νά τής παρασταθεί. Ό πατήρ Ίωάσαφ δέν είναι ό εκπρόσωπος τής άνθρώπινης κοινωνίας αλλά κάποιος, διά μέσω τοϋ όποίου ή Χαδούλα θά μπορέσει νά άπειθυνθει στόν ίδιο τόν Θεό, νά έξομολογηθεί καί νά βρει γαλήνη ή ψυχή τής. Άπό τόν νοϋ τής ποτέ δέν ξεφεύγει ή συνείδηση ότι έχει άμαρτήσει, όμως τά πάθη τής δέν είναι μοναδικά σ' αυτόν τόν κόσμο, ούτε ή θηλυκτορία, έργο άποκλειστικά δικό τής, καθώς ό συγγραφέας δέν έχει καμία άυταπάτη ότι άποτελεί μιá διαδεδομένη κοινοτική πρακτική. Στήν σχέση τής μέ τόν ιερωμένο γίνεται ή εκπρόσωπος όλης τής άνθρωπότητας. Ό μονάχος στό μοναστήρι τοϋ Εϋαγγελισμού άνίκηει σέ ένα κόσμο πού είναι μέσα στήν φύση κι όμως πάνω άπό αυτήν (τό όποιον διέγραφε προς τά άνω τήν σεμνήν του κατατομίν, εις τήν κορυφή τοϋ ρεύματος) καί προσφέρει τήν παρηγοριά μέ τήν κατανόηση όλων των άνθρωπίνων παιθών:

- Τά βάσανα δέν λείπουν άπό τόν κόσμο, γερόντισσα... Όσο καί νά κάμη ό άνθρωπος, δέν μπορεί νά τ' άποφύγη.....

- Άχ πάτερ Γιάσαφε, είπεν έν θλιβερά διαχύσει ή Φραγκογιαννού. Νά μουν πουλί νά πέταγα!⁸

⁸ Φόνισσα, σελ. 287.

Άπό στενή ιστορική άποψη ή Φραγκογιαννού είναι μιá φόνισσα, ή όποία άντιδρά μέ τό νά σκοτώνει τά θηλυκά νεογέννητα, γιά νά έλαφρύνει τά βάσανα τής οικογένειας άπό τό άβάσταχτο βάρος νά άνατρέφουν και νά προικίζουν θηλυκά. Στο ευρύτερο μυθικό έπίπεδο όμως είναι όπως ό Οιδίποδας, ό Φιλοκτίτης, ό Μάκβεθ, ό καθένας άπό έμäs. Χωρίς αυτήν τήν διάσταση καμία κοινωνική κριτική, άκόμη κι αυτή πού ζητά νά άποκαταστήσει μιá άδικία, δέν είναι άρκετή. Γιατί εάν ή ήρωίδα του Παπαδιαμάντη είναι πανανθρώπινη, τότε πρέπει νά κοιτάξουμε βαθύτερα μέσα μας τήν ένοχή μας και νά μίν τήν άπομονώσουμε στην ιστορική περίπτωση. Αυτό όντως θά μäs άθώωνε αυτόματα. Δέν σφάζουμε πιά τά θηλυκά. Όμως όπως τήν έποχή εκείνη, τῷ καιρῷ εκείνῳ κατά τό ευαγγέλιο, άποκρυπτόταν αυτή ή φονική πραγματικότητα, τό ίδιο κι έμεις σήμερα θά πρέπει νά όμολογήσουμε και τά φανερώσουμε τά δικά μας έγκλήματα, πού μάλιστα τά έχουμε καταχωνιάσει μέ τό πλέον έξοντωτικό τρόπο μιäs παγκόσμιας άποδεκτής φιλόανθρώπινης συμπεριφορäs. Δέν είμαστε καλύτεροι άπό τούς προγόνους μας, μολοντί έχουμε καταφέρει νά τούς άποσιωπήσουμε, άποσιωπώντας τήν τραγική τους κληρονομιά.

Έχει ειπωθεί ότι ό χριστιανισμός άρνεϊται τήν τραγωδία γιατί έχει άίσιο τέλος. Λάθος μας μεγάλο. Η λέξη *commedia*, στην δαντική σημασία τής λέξης, δέν είναι τό τέλος τής ιστορίας αλλά τό άλλο πρόσωπο τής τραγικής μας συνθήκης, άφου αυτό άφορά μόνο τήν σχέση μας μέ τόν Θεό κι όχι μέ τούς άλλους ανθρώπους. Στην ουσία ό χριστιανός ξέρει πώς τό νόημα τής αγάπης προϋποθέτει τήν έξορία, τήν γενική κατακραυγή και ότι αυτός πού μäs τήν χάρισε έδωσε τό παράδειγμά του μέ τόν σταυρικό θάνατο. Ό άρνητής τής τραγωδίας, αλλά και τής έλπίδας γιά ένα άίσιο τέλος, είναι —άντίθετα— ό σημερινός έπιστημονισμός, πού όδηγει στην μετατροπή των οργανικών πολιτισμών σε μιá εικονική πραγματικότητα, ή όποία δήθεν άθώωνει τούς πάντες μέ τήν κατάργησή τους ως σύνθετων και πολύπλοκων ανθρώπινων όντων.

Ό λόγος τής Φόνισσας δέν παρηγορεί, ούτε άθώνει, όμως θεωρεί ότι ή παρουσία τής χριστιανικής Έκκλησίας, εν τόπω και χρόνω είναι άναγκαία προϋπόθεση, όσο κι αν αυτό όδηγει σε διαστρεβλώσεις, έξαιτίας άκριβώς τής ιστορικής και κοσμικής της φύσης, γιά τήν καθημερινή μας έπαφή μ' αυτό πού μäs κάνει νά άντιστεκόμαστε και μäs δίνει ένα, ύψηλότερο άπό αυτό τό βιολογικό τής επιβίωσης, νόημα στην ζωή μας. Έμπρακτα τό ίδιο του τό έργο και μολοντί πουθενά δέν κάνει κήρυγμα είναι μιá εκκλησιαστική ένσάρκωση του χριστιανισμού, όχι στην οικουμενική του διάσταση αλλά στην παρουσία θεσμών μέ διαχρονική ισχύ στην οργανική κοινότητα των μελών πού μιλάνε

μά γλώσσα καί ἔχουν τίς δικές τους παραδόσεις, μία παρουσία τοῦ Χριστοῦ στά ξωκλήσια τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου καί τῆς ζωῆς τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, μία παρουσία πού εἶναι πραγματική γιατί ἀκριβῶς μποροῦμε νά τήν μοιραστοῦμε καί μέ αὐτή νά καρπίσουμε τήν ζωή μας. Γι' αὐτό ἡ οἰκουμενική διάσταση τῆς μιᾶς, Ἁγίας καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας δέν ἔρχεται –τουλάχιστον στό ἔργο τοῦ Π.– σέ διάσταση μέ αὐτό πού τήν ὀρίζει ὡς ἑλληνική. Ὅπως κι ἡ Φραγκογιαννού, ἔχουμε ἓνα τόπο πού θά μπορούσαμε μετανωμένοι νά ζητήσουμε τήν ἐξιλέωση.

Λέγοντας αὐτά δέν σημαίνει ὅτι ὁ Π. ἀγνοοῦσε τήν οἰκουμενική διάσταση πού εἶναι ἡ πνευματική οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ ἴδιος, ψάλτης στίς ἐκκλησίες, θά εἶχε ἀκούσει ἅπειρες φορές τήν εὐαγγελική παραπομπή στήν ἀπάντηση τοῦ Χριστοῦ πρὸς τήν Σαμαρείτιδα: Οἱ ἀληθινοί προσκυνεῖται προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ (Ἰωάν. 4, 21-23).

Τό **πνεῦμα** πνέει ὅπου αὐτό θέλει καί δέν εἶναι προνόμο ἑνός συγκεκριμένου πολιτισμοῦ. Ὁ Π. ἀναγνώριζε ὅτι αὐτό ἔπνευσε στήν Εὐρώπη κατά τήν ἐποχή του καί δέν ἦταν γιά αὐτόν ἀντικείμενο μνησικακίας, ἀλλά ἀντίθετα ἀγωνίστηκε νά τό κοινωνήσει. Ὅμως γνώριζε ἐπίσης ὅτι, ἀντίθετα ἀπό τό Ἰσλάμ ἢ τόν Βουδισμό, ὁ Χριστιανισμός λειτουργεῖ μέσα ἀπό ἐκκλησίες, πού σέ τελευταία ἀνάλυση σημαίνει ὀργανικές κοινότητες καί ἐντός γηγενῶν παραδόσεων. Καί οἱ ἑλληνικές παραδόσεις, ἡ ἰδιοσυστασία τῶν ἀνθρώπων ἀναγνωρίζονται ἀπό τόν Ἑλληνα συγγραφέα στούς πρωταγωνιστές πού περιγράφει στά ἀφηγήματά του: τούς βασανισμένους ξωμάχους καί θαλασσινοὺς, τίς δυστυχημένες γυναῖκες, καί στούς ἀπλοὺς ἱερωμένους τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου. Ὁ Χριστός μιλάει γι' αὐτούς καί σ' αὐτούς, τούς παραστέκεται, τούς παρηγορεῖ, τούς ὀδηγεῖ μέ ἀγάπη νά ἀντιμετωπίσουν τά ἀδιέξοδα τῆς μοίρας τους καί τοῦ ἀφιλόξενου περιβάλλοντός τους. Ἡ Σκιάθος δέν εἶναι τό Ντόρσετ, κι ὅμως τό ἴδιο κάνει κι ὁ Τόμας Χάρντι γιά τούς δικούς του ἀνθρώπους.

Δύο πράγματα πρέπει νά ὑπογραμμιστοῦν γιά τόν Παπαδιαμάντη. Πρῶτα ὅτι αὐτό πού ὀνομάζουμε ἑλληνική χριστιανοσύνη, δέν εἶναι ἀκόμη ἓνας ἐθνικός ἢ φυλετικός μῦθος, ἀλλά τό γεγονός ὅτι ἡ οἰκουμενική χριστιανοσύνη λειτουργεῖ ἐν τόπῳ καί χρόνῳ μέσα ἀπό τίς ἐκκλησίες καί τίς ὀργανικές κοινότητες. Καί δεύτερον, ὅτι γι' αὐτόν δέν ὑπάρχει ἀντίφαση, ὅπως γιά πολλοὺς ὁμοθρήσκους μας Εὐρωπαίους, ἀνάμεσα στό ἀρχαῖο ἑλληνικό ἀγαθὸ καί τόν χριστιανισμό τῆς ἀγάπης, ἀλλά ταύτιση. Οἱ Ἕλληνες ἀναγνώριζαν πῶς ἡ δομὴ τῆς ψυχῆς εἶναι τριμερής, καί πῶς πέρα ἀπὸ τό ἐπιθυμητικό (ἐξουσιαστικὸ ἢ κτητικὸ μέρος) δέν ὑπάρχει μόνο το θυμικὸ (κοινωνικὸ ἢ ἠθικὸ) ἀλλά καί τό

λογικό (πνευματικό, αυτό που συγγενεύει με τους θεούς) και τίν ἴδια διάκριση κρατᾶ ἡ ἀνθρωπολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης, κυρίως στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου. Εἶναι αὐτό τό τρίτο καί ὑψηλότερο μέρος τῆς ψυχῆς πού ὁ Ἀπόστολος ὀνομάζει ἀγάπη, πού εἶναι πέρα ἀπό τόν νόμο, πού συνεχίζει τήν ἀρχαιοελληνική πνευματική ἐπανάσταση ἢ ἀναβάθμιση.

Ἡ σημερινή ὑποβάθμιση τῶν πολιτισμῶν ξεκινᾶ ἀπό αὐτήν τήν παραγνώριση, ἡ ὁποία ἔγινε ἀπόλυτα ἀποδεκτή μέ τόν προοδευτικό ἀφελθνισμό καί τόν ἀποχριστιανισμό τῆς νέας μας ἱστορίας. Ἐμεῖς, κληρονόμοι μιᾶς μεγάλης ἐλληνικῆς γραμματείας ἀπό τόν Ὅμηρο μέχρι τά Εὐαγγέλια, θά μπορούσαμε νά τήν χρησιμοποιήσουμε ὡς πνευματική ἀναβάθμιση στό παρόν τοῦ ἐγχωρίου πολιτισμοῦ μας, ὁ ὁποῖος, μολοντί δέν ἀποβλέπει σέ ἀναχρονιστικές αὐτοκρατορίες, ἀποτελεῖ μιά σταθερή βάση, ἕνα ριζῶμα, πού μπορεῖ νά γονιμοποιήσει τήν ζωή μας, ἔστω καί στόν περιορισμένο χῶρο μας. Ἀκόμη καί τό ἐξαιρετικά μικρό, ἀκόμη καί τό ἄδοξο, δέν μᾶς περιορίζει νά δοξάζουμε τόν Θεό μέ τά ἔργα μας καί νά μένουμε ἀληθινοί. Ὅμως ὁ ρεαλισμός ἀπαιτεῖ ἀπό μᾶς αὐτό πού ἔχει ἐπιβιώσει νά τό βιώσουμε ὡς ἔλλειψη καί ὄχι ὡς ἀξία, καθώς μᾶλλον ἔχει ἐξαφανιστεῖ ἀπό τόν ὀρίζοντα τῆς πρακτικῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς.

Μένουν οἱ λέξεις

Ἡ μεγαλύτερη δυσκολία στήν πρόσληψη τοῦ Παπαδιαμάντη σήμερα ἔγκειται ἀκριβῶς σέ αὐτό πού ἔχει μιά πλέον γενική ἐφαρμογή σέ ὅλα τά ἔργα τοῦ μεγάλου γραπτοῦ πολιτισμοῦ. Τεῖνουν νά ἐξαφανιστοῦν ἀπό τόν ὀρίζοντα τῆς ζωῆς καί τῆς παιδείας μας, κάτω ἀπό τίς πιέσεις τῆς νέας ἡγεμονικῆς ἐπιστημολογίας, ἡ ὁποία ταυτίζεται πλέον μέ τήν ἐξουσία σέ πλανητικό ἐπίπεδο.

Ὅμως ἀκόμη κι ὅταν τά πράγματα χάνονται, μένουν οἱ λέξεις. Καί οἱ λέξεις πού μένουν εἶναι οἱ γραπτές μαρτυρίες. Ἀκόμη κι ὅταν ὁ ἀρχαῖος κόσμος βούλιαξε, ἔμεινε ἡ γλῶσσα του, ἡ ὁποία ζητοῦσε νέες διασυνδέσεις μέ τά πράγματα, νέα νοσηματοδότηση. Στήν πολιτιστική μας ἔρημο οἱ λέξεις δημιουργοῦν γιά μιά στιγμή τόν ἀντικατοπτρισμό μιᾶς ὄρασης. Κατά κάποιον τρόπο σηματοδοτοῦν στό παρόν μας μόνο τήν δίψα μας. **Πρέπει νά κρατοῦμε αὐτό τό ὀξύτατα τυραννικό φυσικό αἶσθημα δίψας,** νά μὴν νομίζουμε ὅτι μπορεῖ νά μᾶς ξεδιψάσει ἡ ἔρημος γιατί τότε θά χαθοῦμε σέ ἄμμιους καί τό τίποτα. Πρέπει νά νιώθουμε τήν ἔλλειψη, καί τότε ἡ ἀνάσταση εἶναι δυνατή! Ἡ βιολογική ἀνάγκη δέν εἶναι αἰώνια! Ἡ ἐλπίδα στήν ἀναβίωση τοῦ πολιτισμοῦ ἀκόμη διατηρεῖται, εἴτε αὐτός εἶναι ὁ ἐλληνικός εἴτε ὁ εὐρωπαϊκός εἴτε ὁ παγκόσμιος.